

**МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СОБИР
100 ГОДИНИ БЛАЖЕ КОНЕСКИ
И 75 ГОДИНИ ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

Скопје, 13–14 декември 2021 г.

Скопје, 2023

Издавач:
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

За издавачот: проф. д-р Анета Дучевска, декан

Уредници:
проф. д-р Зоран Анчевски
проф. д-р Емилија Црвенковска

Меѓународен редакциски одбор:
проф. д-р Зоран Анчевски, претседател
проф. д-р Емилија Црвенковска, претседател
проф. д-р Маргарита Велевска
проф. д-р Венко Андоновски
проф. д-р Сања Михајловиќ-Костадиновска
доц. д-р Кристина Н. Николовска
акад. Виктор Фридман
акад. Ала Шешкен
проф. д-р Намита Субиото
м-р Игор Поповски
м-р Маја Јошевска-Петрушевска

Лектура: проф. д-р Томислав Трневски

Лектура на англискиот текст: м-р Маја Јошевска-Петрушевска

Технички уредник: доц. д-р Бобан Карапејовски

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

Анета Дучевска
Декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

МЕЃУНАРОДЕН НАУЧЕН СОБИР ПОСВЕТЕН НА ДВАТА ЈУБИЛЕИ

Оваа година платинест јубилеј од своето постоење и дејствување одбележува Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, исполнувајќи веќе три четвртини од едно столетие. Во 1946 година државниот и јавниот интерес на тогашната СРМ го поттикнал и го реализирал основањето на првата научна и високообразовна институција од подрачјето на општествено-хуманистичките науки – Филозофскиот факултет во Скопје. Оттогаш до денес, оваа институција се развива и достигнува статус на образовна, научна и културна референца во целокупниот живот на македонското општество. Определувајќи се за филологијата како за област од примарна дејност, а со тоа зацврстувајќи го своето место во хуманистиката, институцијата преминува кон изделување на овие науки и формирање одделна единица – Филолошки факултет. Следејќи го делото, пак, на еден од основачите на оваа сфера од општествениот живот на државата, Блаже Конески, Филолошкиот факултет во 1996 година донесе одлука да го носи името на својот патрон, со кое денес е препознатлив назив во земјата и во странство.

На што се должи овој статус и оваа препознатливост? Пред сè, на несебичните заложби и на индивидуален и на колективен план: Филолошкиот факултет е дом и алма матер на плејада филолози, јазичари, книжевници, писатели, преведувачи, кои со своите авторски дела и со педагошката дејност придонеле во обликувањето на сликата на Факултетот, која, пак, привлела и привлекува нови генерации заинтересирани да се формираат во вакви профили. Од друга страна, на колективен план, Факултетот се истакнува како домаќин на многубројни научни конференции, работилници, семинари; како учесник и партнер во национални и меѓународни проекти со значајни резултати за својот развој; како добитник на награди за својата улога во општествениот развој; како институција која обезбедува кадар за потребите на сите рамништа на образовниот систем, во повеќе сфери од културата; како и во рамките на државните органи. Сè на сè, една богата и шаренолика континуирана активност и присутност.

Од почетните три семинари – за македонски јазик, за македонска книжевност и за француски јазик – со 10-ина вработени до сегашните единаесет катедри со над 100 вработени наставен кадар, со 40-ина вработени стручно-административен кадар, со 2000 студенти годишно, и со 30-ина ангажирани надворешни соработници, испишани се илјадници страници книги, статии, дипломски работи, магистерски, докторски, проектни извештаи и активности, одржани се десетици илјади часови настава и испити, илјадници часови управни и стручни состаноци – со еден збор – импозантна архива, огромна енергија и труд вложени во работата на Филолошкиот факултет.

Што понатаму? Временската отсечка од 75 години постоење и дејствување на една високообразовна институција е доволен период за рефлексија во однос на прашањето што понатаму. Особено што во тој период се случил премин на вековите, и што веќе поминале дваесет години од новиот, 21 век. Само времето ќе покаже дали во рефлексијата ќе го дочекаме дијамантскиот јубилеј – 100 години од постоењето – со иста парадигма, ментален склоп, и перцепција како досегашните, или, пак, со нови, свежи, квалитетно подобрени концепти и пристапи кон факултетската работа. Како и да е, на сите колеги, актуелни и поранешни и на сите студенти, актуелни и поранешни, а воедно и на целата македонска јавност, им го честитам јубилејот на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“; на Факултетот му посакувам да ја следи својата визија и мисија, постојано да ги зајакнува своите капацитети, и да си поставува повисоки цели и стандарди што ќе го направат институција со исклучително квалитетни обележја.

Ваљбона Тоска

Продекан за финансии на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

ОБРАЌАЊЕ

Почитувани учесници на Меѓународниот научен собир „100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет“,

Самото совпаѓање на двата јубилеја нè потсетува на нераскинливата врска меѓу ерудитот Блаже Конески и институцијата која гордо го носи неговото име. Незамисливо е да се зборува за филологијата во Македонија, а притоа да не се помисли на значајниот влог што на ова поле го има внесено академик Блаже Конески. Македонската азбука, македонскиот правопис, Граматиката и Историјата на македонскиот јазик, Речникот на македонскиот јазик се капитални дела зад кои стои неоспорливата компетенција и авторитетот на лингвистот Конески. Но кога кон ова ќе ја додадеме и неговата творечка, препејувачка и преведувачка, есеистичка и критичка дејност, како и неговата улога во создавањето на најзначајните образовни, научни и културни институции, вреднувањето на Конески добива една нова свест, а со тоа и голема благодарност.

Нашиот патрон својата научна посветеност ја насочи кон јазикот – една од најшироките, најзначајните, но, како што вели познатиот албански писател Кадаре, и најмистериозните димензии во нашите животи. Преку јазикот, којшто го сметаше за единствена татковина, Конески ја изрази и сета своја литературна креативност. И колку што е моќен неговиот уметнички израз во поезијата и во прозата, толку е јасен и течен неговиот јазик во аргументираните објаснувања и толкувања дури и на најсложените лингвистички прашања.

Кога во денешен контекст го гледаме сиот опус на делата на Блаже Конески, ни станува уште појасно од какво значење е неговиот придонес за македонскиот јазик и за македонскиот народ.

Филолошкиот факултет денес, кога слави 75 години постоење, со сите постигнати успеси, како во однос на квалитетот на наставно-образовниот процес во сите циклуси на студирање, така и во однос на достигнувањата на наставниот кадар во рамките на научните истражувања, со сите добиени награди и признанија, со успешната меѓународна соработка, потврдува дека заслужено и достоинствено го носи името на големиот Блаже Конески.

Одбележувањата на јубилеите, спомените и чувствувањата на значајните и заслужни личности истовремено се можност и за разгледување на нашите денешни визии и обврски.

Истакнатите имиња на учесниците на нашиот Меѓународен собир и нивните избрани теми се добар показател дека овој собир претставува најдобар медиум за интерпретација, вреднување и откривање нови димензии на опсежното дело на Конески, како и за третирање на значајни теми од областа на јазикот и книжевноста воопшто.

На сите учесници им посакуваме многу успеси во нивните излагања!

Осман Емин

Продекан за настава на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

ОБРАЌАЊЕ

Почитувани и драги учесници на Конференцијата,

Ми претставува чест и задоволство да бидам дел од отворањето на оваа значајна конференција со која ги одбележуваме нашите два јубилеја: 100 години од раѓањето на Блаже Конески и 75 години од основањето на Факултетот. За жал, поради состојбата со Ковид-19 не бевме во можност да ја реализираме оваа конференција со физичко присуство, но сепак, се собравме овде, во овој виртуелен простор и ќе имаме можност да слушнеме и да размениме знаење и искуство на теми од областа на јазикот, книжевноста и културата посветени на нашиот патрон и великан, Блаже Конески.

Сакам да упатам благодарност до Организацискиот одбор и до сите што пријавија учество на овој собир. Благодарност и до сите слушатели. Особено нè радува фактот што на конференцијата учествуваат еминентни професори, научници, почесни професори и академици од повеќе земји. Богатата програма и разновидноста на темите говорат и сведочат за големината на Блаже Конески и за огромната почит и интерес за проучување на неговото дело во земјата и во странство. На 7 декември годинава се одбележаа 28 години од неговата смрт, или речиси три децении од неговото заминување во вечноста. Но Конески останува безвремен. Неговиот лик е присутен и денес. Конески е тука со нас, таткото на современиот македонски литературен јазик, како и на повоената модерна македонска книжевност, лингвистот и авторот великан – Блаже Конески. Се надевам дека со овој наш собир ќе му оддадеме слава и достоинствена почит каква што заслужува.

Академик Конески, несомнено е камен-темелник, главен архитект и легендарен авторитет на македонската наука за јазикот. Како лингвист направи сè што е потребно на ова поле, ги воспостави сите механизми за опстанок на јазикот, поставувајќи ги темелите на многу клучни институции. Преку тематиките и мотивите што го инспирирале Конески да ги напише своите дела воедно се дава прегледен опис на тоа какви биле неговите размислувања. Истовремено нè насочува да размислуваме што е всушност за нас најголемата вистина која би ја ставиле на пиедесталот.

Овие институционални дела дадоа голем придонес во формирањето на многу катедри, особено на Филолошкиот факултет во Скопје. Со основањето на катедрите, беа поставени темелите на научниот дом за литература, јазик и култура во земјата.

На дводневниот собир ќе имаме можност да ги проследиме неколку сесии од различни области: јазик, книжевност и културологија.

Ви посакувам на сите пријатна и успешна работа и плодни дискусии!

ПЛЕНАРНИ РЕФЕРАТИ

Зоран Анчевски

КОНЕСКИ И ЕВРОПСКАТА МОДЕРНА

Апстракт: Трудот се занимава со некои од клучните поетички постапки и техники што ги развил европскиот модернизам во текот на првата половина од дваесеттиот век, како и со прашањето во колкава мера македонскиот поет и лингвист Блаже Конески со својата поетика може да се смести во контекстот на европскиот модернизам и неговите главни репрезенти од западноевропската и од источноевропската поетска традиција.

Клучни зборови и изрази: модерна и модернизам, континуиран и забрзан развиток, традиција, објективен корелатив, драмска персона, прозопопеја, митски метод, изневера, итн.

На самиот почеток од ова излагање е неопходно да објасниме зошто неговиот наслов е „Конески и европската модерна“, а не „Конески и европскиот модернизам“ иако и обата се релевантни за делото на Блаже Конески. Имено, нашето сфаќање е дека поимите „модерна“ и „модернизам“, иако навидум синонимни, сепак се разликуваат во една специјална, потесна смисла на зборот. Сметаме дека поимот „модерна“ се однесува на една временски подолга епоха во европската култура чиј почеток книжевната историја го лоцира во втората половина на 17 век и го поврзува со појавата на неокласицизмот. Нејзиното времетраење се протега сè до Втората светска војна, а според компетентни мислења и неколку децении по неа, кога настапува постмодерната, којашто може да се сфати и како нов бран од истата матица. Модерната како епоха е составена од повеќе периоди или „епистеми“, а тие, пак, се своевидни стилски „формации“ што создаваат и негуваат легитимни облици на знаења и вредности кои ги прават не само различни, туку честопати и радикално негаторски едни кон други. Во европската модерна традиција на такви позиции се наоѓаат романтизмот наспрема неокласицизмот и модернизмот наспрема романтизмот. Периодите во литературата се условени од промените во културата и тие имаат за цел да ја зачуваат литературата како вредност така што ги трансформираат (помалку или повеќе радикално) вредностите што ја сочинуваат самата литература. Се разбира, ваквата поставеност на периодите по однос на епохата се регистрира во култури и литератури што имале релативно стабилен еволутивен пат и развиток, но што да се прави со културите и ли-

тературите кои, според Конески, како резултат на разни општествено-историски, културни, религиозни и идеолошки причини, по долг застој морале да обезбедат „забрзан“, динамичен развнот, каква што впрочем е и македонската литература?

Говорејќи за нерамномерноста во развнотот на нашата литература, Конески истакнува дека во неа сепак постоеле „струења /кои/ носат една посебна функционална смисла во потчинетоста на основната задача што се реализира со зреењето на драгоценото чувство на полнота на уметничкиот јазик... Нашиот творец е врзан со некоја закономерност во развнотот на таа полнота, но ќе биде погрешно тој специфичен развнот да се разбере како нешто затворено во себе, како едно, во слика претставено, механичко делење на клетки, какво што всушност нема“ (Конески 1981, 196). На тој начин Конески ја нагласува и ја одобрува полифоничноста на уметничкиот јазик во развнотот на поновата македонска литература бидејќи без оглед на острата спротивставеност на тие струења (како „реалистите“ и „модернистите“ непосредно по Втората светска војна, на пример), тие биле неопходни и одиграле специфична улога во процесот на забрзан развој на книжевноста. Токму тоа им наложувало на авторите будно да ги следат светските книжевни текови и целисходно да ги апсорбираат и применуваат во својот творечки подем. Појавата на Рацин пред војната и на Јаневски, Шопов, Конески и други автори веднаш по неа, означуваат нагол премин од фолклорната фаза на македонската литература, а веднаш потоа и од краткотрајниот соцреалистички експеримент. Тоа е храбар исчекор во стилското изобилство што го нудат спецификите на различните периоди од модерната епоха во Европа, како што се формалната строгост и рационалност на неокласицизмот и реализмот, рефлексивната лирика на романтизмот, магијата на симболизмот, апокалиптичноста на експресионизмот, имперсоналната поетика на модернизмот, итн.

Конески смета дека потрагата по „свежиот израз“ може да се најде не само по пат на прифаќање на, како што вели, „содржината во субкултурите во сопствената сфера“, туку и со „излети во егзотични средини“ (Конески 1993, 89), во смисла дека покрај потрагата по свежиот израз во сопствените културолошки рамки, неопходен е и обид за отворање на литературната традиција кон други традиции и искуства, како и кон прифаќање на извесни елементи од нив во своите општи текови. „Зад контактот со друга поезија“, бележи Конески, „се открива сродно восприамање на светот при цел ред заеднички елементи во традицијата, т.е. кога подлогата значи припадност кон една културно-историска сфера“. Меѓутоа, Конески исто така нагласува дека дијалогот со некоја друга литература не мора да се одвива директно и паралелно, а пак да се изродат многу допирни точки кои произлегуваат од „комбинирањето на она што е општо во традицијата со новите стимули кои произлегуваат од исти центри на изразита културна радијација“ и дека таквото „воздејство... го забрзало отквивањето на тоа што го барала веќе самата македонска поезија“ (Конески 1981, 200).

По вака поставената рецептивна рамка спрема европската модерна, веднаш станува јасно дека допирот со другите литератури во потрагата по „свежиот израз“ или иновацијата е исто толку неопходен, колку што е неопходно

и потпирањето врз сопствените ресурси и дека влијанијата однадвор би биле излишни доколку не нашле погодна почва и поткрепа во сопствената традиција на авторот. На тој начин „се активираат не само мотиви сугерирани од народните песни, верувања, обреди, легенди, вражања, клетви, благослови, тажаленки, броеници, и др., ами заедно со тоа се оживотворува и цела една богата лексика, специфична за народниот живот“ (Конески 1981, 201). Ваквиот став Конески го изнесува и афирмира во неколку свои клучни есеи за процесите во домашната, но и во светската литература, што ни говори дека тој бил добро запознат со нив, без оглед на тоа дали тие се случувале во рамките на медитеранската сфера, во источноевропската или во западноевропската литературна традиција. Очигледно, Конески ги применувал овие сфаќања и во текот на својот индивидуален креативен опит, што го навело Георги Старделов да заклучи дека самиот Конески е „автор-епоха“, а имајќи го предвид нашето сфаќање за епохата, тоа значи дека поезијата на Конески е одраз на целата модерна епоха и, следствено, сублимат на периодите содржани во неа, вклучително и модернизмот. Ваквото тврдење се илустрира со аналитичко проследување на развитокот на поетските стилови, изрази и техники што Конески ги негувал во различни фази на своето зреење како поет. Матеја Матевски истакнува дека „неговите книги поезија (се) врсници и творци на тие големи промени“ во „растежот на нашата литература“. Така, првичните извонредно успешни поетски остварувања се всушност посегања по цврсти структури и стремеж кон класична компактност и техничко совршенство. Најдобар пример за ваквиот стремеж е познатата песна „Тешкото“ (1946), која со својата скулптурално прецизна извајаност на строфата (октоихот) и прецизно изразената римувана и ритмичка шема (амфибрахот), е природно вкоренета во музиката на македонскиот јазик и претставува највисок поетски дострел непосредно по Втората светска војна. Истовремено, неговите младешки лирски изблици кореспондираат со романтизмот и токму затоа песните од истоимената збирка го најавуваат Конески како поет кој веќе успешно ја завршил својата поетска наобразба. Набрзо потоа, во 1954 година, Конески ја објавува книгата *Везилка* во која се наоѓа истоимената песна што ги трасира неговите следни чекори на патот кон модернизација на македонскиот стих. Второто, проширено издание на книгата објавено во 1961 година, веќе го претставува авторот како модернист, поет кој иако подоцна од појавата на европскиот модернизам, во својата поезија го внесува на голема врата овој тогаш сè уште актуелен поетски период.

На маргините од битката меѓу „реалистите“ и „модернистите“, кога под реалисти кај нас се подразбираа автори што негуваа идеолошки објективистичка, соцреалистичка литература, а под модернисти – автори што се залагаа за субјективна, рефлексивна лирика, големото познавање на светските литературни текови го подучија Конески да ја заземе средната линија и да воведо еден неприкосновено нов поетски израз во македонската современа поезија што не соодветствуваше ниту со првата, ниту со втората страна во судирот. Конески со објавата на второто издание на *Везилка* (1961) што го содржи познатиот циклус песни „Марко Крале“ и подоцна на *Ситерна* (1966), ја отвори македонската современа поезија за искуствата на *јанмодернизмот*, веќе дла-

боко вкоренет не само во европското, туку и во светското поетско искуство. Конески, иако со мало задоцнување, го промовира модернизмот во Македонија во своето творештво и заедно со убедливите експерименти на помладите автори, како Влада Урошевиќ, Богомил Ѓузел, Радован Павловски и др., го промовира автохтониот македонски, би рекле, галопирачки, прогресивен модернизам, кој уште тогаш во себе содржеше елементи кои уште повеќе ја поткрепуваат тезата на Конески за „полифоничниот карактер“ на македонската поезија.

Контактите со поетите од европскиот модернизам не се често обзнанети во неговите записи, но сепак се суштествени во градењето на основните поетички параметри на неговото поимање и практикување на модернизмот. Тука, пред сè, треба да се спомене неговата програмска преведувачка активност, при што прилично рано се запознал со модернистичките тенденции во источноевропската поезија на Есенин, Мајаковски, Манделштам, Блок, Цветаева, Милош, а со следењето на периодиката во поранешна Југославија и со поезијата на родоначалниците на западноевропскиот модернистички бран во поезијата на Елиот, Јејтс, Паунд, Лорка, Елијар и др. Неговата проникливост во подборот на поети од интерес за развитокот на македонската современа поезија несомнено укажува на свесно напуштање на претходната фаза и навлегување во поетички предел кој бил многу малку познат (а речиси целосно критички и теоретски неистражен) во нашата поетска традиција. Тој предел е дополнет со истражувања во полето на лингвистиката, при што неговите познавања на литературните и лингвостилистичките истражувања на Рускиот формализам и Прашката школа, всушност ја одредуваат неговата модернистичка подлошка, исто како што Новата критика во Велика Британија и САД и структурализмот во Франција ги поставуваат основите на модернизмот во западниот свет.

Но кои се тие пунктови на модернистичката поетика што сме ги идентификувале како блиски или поприлично согласни со ставовите на Конески? Како прво, неговиот однос кон традицијата. Ако есејот на Елиот „Традицијата и индивидуалниот талент“ (1919) е окосница на модернистичкото редефинирање на традицијата сфатена не како „архив“ или „репозиториум“, туку како нешто динамично, животворно и во постојано (пре)создавање, тогаш есејот на Конески „Еден опит“ е негов пандан по однос на гледиштето кон традицијата и во поставувањето на основите на модернистичката поетика кај нас. Според Конески, традицијата се карактеризира со „подеми и паѓања“, што значи дека нејзината развојна линија воопшто не е линеарна и „мазна“. Токму со тој нејзин нерамномерен развиток таа се брани од осификација бидејќи духот на една култура „не поднесува окостување и симулирана побуна“. Квалитетот „нерамномерност“ не само што е динамичен принцип својствен за традицијата туку е карактеристичен и за нејзиниот однос кон други традиции и култури. Слично на Елиот, Конески често укажува на опасност од криза, замор или распад на традицијата и додава дека во историјата постојат примери кога една традиција влегува во „период на исцрпеност“, па така нејзините „попарени предели“ се „обележени од една страна со налагање на стереотипите, а од друга со ексцесите на оголен артизам“, што е рамен на декаденција. Но колку и да се неопходни хетерогеноста и разноликоста, без минимум единство

што Елиот го наоѓа во идејата за „консензусот“, а Конески во „внатрешната мерка“ и во „санкцијата на колективот“, тие може да претставуваат дополнителна опасност во вид на дезинтеграција на традицијата. Ако ја сфаќаме неа како структура „без сидриште“, тогаш Елиот и Конески сметаат дека за неа не постои магична формула според која таа засекогаш ќе си го обезбеди својот опстанок, без оглед на тоа дали е витална или сенилна. Следствено, тие традицијата ја сфаќаат како отворена структура во постојано настанување и исчезнување, така што во извесни временски периоди нејзе ѝ е неопходен минимален степен на кохерентност што не смее да прерасне во *канон* (Конески) или *сџандаро* (Елиот), со цел таа да може „да се менува, сообразно со законитоста на општокултурниот развој“ (Конески 1981, 56). Стравот од распаѓањето на традицијата или од нејзината канонизација бара од авторите развиено „историско чувство“ (Елиот), или „критичка свест“ (Конески), не само на ниво на индивидуалниот автор, туку и на ниво на заедницата што ја споделува таа традиција. Историското чувство и критичката свест ќе оперираат како еден вид коректив на екстремно радикалните импулси што би можеле да ја загрозат животворноста на традицијата.

Втората крупна допирна точка меѓу Елиот и Конески ја лоцираме во објективизацијата на поетскиот дискурс со што се врши актуализација на одредени традиционални вредности. Во случајот на Елиот тоа најдобро се гледа во неговата „теорија за деперсонализација“ и неговата примена на техниката „објективен корелатив“. Наспроти романтизмот кој претполагаше индивидуалност и трансцендирање на субјектот, како и оригиналност со презаситена и накинена реторика, Елиот претполага ситуирање на субјектот во еден специфичен општествено-историски контекст по пат на цитатност, алузија, иронија, пародија и сл. Тоа резултира во реторичка ентропија, поедноставување и отворање на поетското писмо. Со ваквите (интер)текстуални стратегии наместо трансцендирање, се случува „бледнење“ на субјектот, што на стилски план резултира со напуштање на миметички, интимистичко-конфесионални и презаситени метафорички изблицы и прибегнување кон поизразена дијегетска (наративна), рефлексивно-метонимиска „обоеност“ на поетскиот дискурс. Како и да е, апсолутна деперсонализација и трансцендентализација на субјектот не се можни, па затоа кај Елиот и кај Конески, но и кај Константин Кавафи, В. Б. Јејтс и Езра Паунд претходно, во игра е „прозопопејата“, која укажува на нестабилниот карактер или на лизгавата, „камелеонска“ природа на субјектот. Овие поети прибегнуваат кон употреба на персони или маски, кои колку што ја скриваат, толку и упатуваат на „тоналната нестабилност“ на субјектот. Ова е всушност една од најважните поетички стратегии на модернизмот кој наместо потрагата по алиенираното себство да ја промовира во триумф на субјектот, ја претвори во одисеја на анонимноста. Оттаму и појавата на безимени протагонисти-гласови конкретно кај Елиот и Конески, како што се Геронтион, Виј (имиња што повеќе означуваат отсуство отколку присуство) или плурализацијата и ентропијата на гласот во *Пустта земја*. Доколку, пак, имињата на протагонистите може да се лоцираат во историјата, митот или легендата, тие се претставени како атопични и атемпорални: Сибила и Тиресија кај Елиот, на пример, а Дојчин и Марко, кај Конески, кои, како

што вели, „се нарицателни имиња во народната традиција“, со што тие „го надживеале текстот“ и се престориле во симболи.

„Објективниот корелатив“ како стилско средство кај Елиот е од особена важност во процесот на објективизација на поетскиот дискурс. Тој смета дека единствен начин на кој авторот може да ја изрази сопствената емоција не е на директен начин, туку преку изнаоѓање адекватен еквивалент за неа („група објекти, ситуација, низа од настани“). На тој начин Елиот го раздвојува уметничкиот израз на емоцијата од личната емоција на авторот, па така песната/поезијата не може да биде „спонтан излив на силни емоции“ (како што вели романтичарот Вордзворт), туку „бегство од емоции“ или структура на објективни корелативи на таквите емоции. Што се однесува до Конески, кај него објективизацијата на поетскиот дискурс е повеќе наследена од орално-формулаичниот стил на народната поетска традиција, отколку што е извојувана по тешки конфронтации со поетските определби на неговите претходници или современици, ниту пак со негаторски однос кон сензибилитетот на претходните периоди. Песните на Конески во кои тој користи драмски персони (или „лирски субјекти“, како што ги нарекува), не е неопходно само да се читаат – тие може и да се слушаат. „Говорот“ на лирските субјекти во нив е прилично уверлив, особено за читателите/слушателите кои израснале во таа традиција. Но колку повеќе тој говор/текст во/на песната се обидува да се фокусира врз самите лирски субјекти/говорители/драмски персони, толку повеќе тие стануваат лизгави и фрагментарни. Така, пукнатинките што се јавуваат во нивниот говор/текст упатуваат на тоа дека кога тие се најмногу „јас“ (како во „Болен Дојчин“, на пример), кога се чини дека нивната другост испарила, истото тоа „јас“ се претвора во другост на себеси која наеднаш избива и ѝ отвора простор на прозопопејата, со што песната се претвора во мрачна и тегобна „исповед“ (условно речено) на авторот за одложената средба со себеси. За Конески адекватниот еквивалент за изразување на поетовата емоција или неговиот „објективен корелатив“ е, како што вели, „некоја изрека, ненадејно поврзување на зборовите во конкретна животна ситуација, рудиментарен податок обележан со емоционален набој, со еден збор – некоја природна форма /што/ послужува како основа на песната“ (Конески 1981, 215). Таквиот „рудиментарен податок“, „животна ситуација“ или „природна форма“ што постои во „узусот“ или во животно-практичниот јазик треба да мине низ постапките на *дезавиомаџизација* и *акџуализација* пред да се вклопи во поетскиот израз.

Третата крупна допирна точка на Конески со европскиот модернизам е односот на поетот кон светот на митот и легендата. Овие книжевни форми се органски поврзани со нашето поднебје и традиција и имаат извонредна важност за поезијата на Конески со модернистички признак, исто како што се суштински и за големиот ирски модернистички бард В. Б. Јејтс, како и за грчкиот модернист Константин Кавафи. Во текот на нивната потрага по тој свет, Конески, Јејтс и Кавафи не морале да одат далеку. Богатата традиција во нивните културолошки ареали им понудила огромни ресурси на легенди и митови кои поради фактот што биле пренесувани усно не биле ниту тематски, ниту хронолошки систематизирани, поради што неопходно се појавиле бројни варијанти и подваријанти, т.е. обезбедиле богатство од интертекстуални

мрежи корисни за секој автор. Јејтс на почетокот од минатиот век започнал со версификација на легендите, за потоа да сфати дека едно поинакво обраќање кон легендата и митот е многу попродуктивно за поетот отколку нивното подредување во стихувана форма. Затоа тој создава метод при употребата на ваквиот материјал со чија помош врши објективизација и универзализација на легендата, притоа давајќи ѝ сосема „независен“ живот надвор од секој временски контекст и историска рамка. Тој метод, што Елиот подоцна го нарекува „митски метод“, а Паунд „митопоетичка техника“, всушност претставува „реанимација на митот преку суптилна, но добро заснована, идентификација на актуелното и легендарното..., на стварноста и сонот“, т.е. „реанимација на митот преку паралела и контраст“ (Ellmann 1975, 171), или демитологизација на минатото и митологизација на сегашноста. Овој метод или техника ѝ дава на поетската имагинација широка слобода при поврзувањето на легендарните „образци“ и митското минато на човештвото со настани од неговото совремие и обратно, при што едновременно се врши нивна актуализација и историзација. Така применети, митот и легендата не произведуваат апстрактни квалитети, туку го изразуваат реалитетот на една точка на гледање и при нивната актуализација тие се претвораат во израз на стварното, т.е. стануваат израз на историската стварност, при што поетот успешно ги шири симболичките хоризонти и ги продлабочува семантичките слоеви на песната.

Во циклусот песни „Марко Крале“ Конески постапува на сличен начин и ги преобразува „легендарните образци“ во една лизгава прозопопеја со чија помош го реконтекстуализира светот на легендата и митот во сегашноста. Тој создава низа драмски персони и гласови што му припаѓаат на имагинарното или на епското минато. Тие му принесуваат на читателот алегориски прикази за нивните подеми и падови, за битките со злото и непознатото коишто стануваат објективизирани и затоа – универзални. Митското или легендарното минато што доаѓа со овие гласови се смета пред сè „за почувствувана емоција, а не за претставена епоха“ (Chase 1969, 131). Конески на идентичен начин говори за користење фолклорен материјал и вели дека „потсетувањето на изворот помага... кај читателот да се побудат емоции што кај него ги предизвикала некогаш народната песна, а тоа секако придонесува за полесното разбирање и посилното доживување на новата порака“ (Конески 1993, 56), исказ што е во корелација и со „објективниот корелатив“ на Елиот. Но Конески го засновува својот поетски експеримент за апропријација на материјалот од легендата и митот пред сè врз концептот на Шкловски и на Рускиот формализам наречен *оси́ранение* што го преведува со *очудување*. Концептот претполага дека уметноста ги очудува нештата што станале вообичаени и автоматски и му дозволува на уметникот да ги *изневери* каноните и стереотипите воспоставени од народната традиција, со што тој среќно ќе се откине „од догматичноста која само би пречела да се изврши пораката на времето“ (Конески 1981, 195-6). Поимот „изневера“ станува прилично оперативен во односот на Конески кон усното или пишуваното книжевно минато и затоа може да се сфати како поетски метод или техника, адекватен на Јејтсовиот митски метод. Со него авторот не раскинува радикално со книжевниот канон, туку радикално го отвора за промена. Следствено, „изневерата“ на Конески

е парадоксален „прекин-не-прекин“ со материјалот акумулиран во книжевната низа; таа е истовремено и настан и процес којшто прецизно ја означува девијацијата во рамките на исцрпениот и веќе непродуктивен, а догматичен канон. Изневерата го деконструира канонот, го прилагодува за новите потреби на авторот и затоа води кон „нужно компромисна иновација“ (Вангелов 1981, 20). На тој начин таа не само што го фрагментира, туку и го „очудува“, т.е. го ревитализира веќе „автоматизираниот“ материјал на легендата и митот и го прави повторно достапен на авторот за негова употреба преку техниките на цитатност, алузија, пастиш и сл., во нови актуелни контексти и содржини.

Токму овие крупни и на нив сличните иновативни поетски техники и практики што Конески ги воведува во нашата современа поезија и кои целосно или делумно кореспондираат со поетиката на европскиот модернизам и со делата на неговите основоположници го промовираат него не само како поет од голема национална и регионална важност, туку го проектираат и во еден поширок, медитерански и европски модернистички контекст.

Цитирана литература

Вангелов, Атанас. 1981 *Литературни студиуми*, Скопје: Мисла.

Конески, Блаже. 1981. *За литературата и културата*, (Избрани дела, книга IV), Скопје: Здружени издавачи.

----- 1993. *Светиот на ѝеснаѝа и леѝендаѝа: есеи и ѝрилози*. Скопје: Гоце Делчев.

Eliot, T. S. 1951. *Selected Essays*, London: Faber.

Ellmann, Richard. 1975 *The Identity of Yeats*, London: Faber and Faber.

Chase, Richard. 1969. *Quest for Myth*, Westport, Connecticut: Greenwood Press.

Summary: Following Koneski's statements made on the dynamics of the development of Macedonian literature after WWII and its polyphonic character, this paper elaborates the notion of its "accelerated" development that incorporates in itself characteristics of several different epochs. By means of comparative analyses, this paper also discusses the poetic methods and techniques B. Koneski devised, similar to those that are exemplary of the major Anglo-Saxon modernists T. S. Eliot, W. B. Yeats, E. Pound, such as: "objective correlative", "mythopoeic technique", "prosopoeia", etc. The paper concludes that B. Koneski's poetry and poetics may deservedly be regarded as a part of the European modernist context.

Емилија Црвенковска

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПРИСТАП ВО ИСТОРИСКОЈАЗИЧНИТЕ ПРОУЧУВАЊА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК (ИЛИ: ПОСЛЕДНИОТ РАЗГОВОР СО КОНЕСКИ)

Апстракт: Историскојазичните проучувања на македонскиот јазик во почетоците беа фокусирани на класичната анализа на старите текстови која се однесуваше пред сè на правописните и фонетските особености, делумно на морфолошките, синтаксичките, лексичките. Визионерот Конески знаеше да процени што ќе биде важно за понатамошните истражувања на ова подрачје, а тоа се потврди во светската палеославистика. Центар на интерес по библиските текстови (старозаветни и новозаветни) станаа помалку истражуваниите литургиски текстови коишто му припаѓаат на химнографскиот жанр, односно претставуваат поетски форми. Со тоа во палеославистиката се сврти фокусот кон стилистичка анализа на старите текстови. Утврдувањето на компилативната природа на текстовите наложи и интензивирање на текстолошките истражувања кои фрлаат светлина и врз локализацијата на овие текстови. Движењето на ракописите се покажува и преку културната историја која се одразила како врз нивната јазична страна, на пр. различниот литургиски пристап во источниот и во западниот обред, така и врз различни стилови во орнаментиката на ракописите

Клучни зборови и изрази: Конески; историја на македонскиот јазик; интердисциплинарен пристап; стилистичка анализа; текстолошка анализа

За мојот професор Блаже Конески може да се зборува од повеќе аспекти: тој беше професор, научник и творец. Како професор го воведо и предметот Историја на македонскиот јазик на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици и за него напиша бројни трудови: „Историја на македонскиот јазик“, „Историската фонологија“, монографски изданија на значајни текстови од најстариот период, низа статии посветени на одделни проблеми од историјата на јазикот.

Припаѓам кон последната генерација студенти што слушаа предавања кај професорот Конески и последна докторантка на којашто ѝ потпиша подоб-

ност на тема за докторска дисертација. Токму во врска со мојата докторска беше последниот разговор со професорот. Закажав консултации со него околу размислите за оваа тема. И од таа средба, за среќа, сум направила записник во мојот бележник. Имам запишано: 24. 6. 1992 год. Разговор со Блаже Конески. Се сеќавам, беше во неговиот кабинет, читална бр. 29 во Архивот на МАНУ. На бирото лупа со којашто читаше, веќе само со едното око поради нарушеното здравје.

Доаѓам со прашање за професорот, имам идеја за докторската, но не знам дали сум на вистински пат? Со оглед на тоа што мојот потесен интерес се движи на полето на палеославистиката, предлогот за мојата дисертација се однесуваше на јазикот и стилот на триодот, еден химнографски зборник во чијшто прв превод на словенски јазик учествувал Климент Охридски. Затоа професорот го заинтересира предложената тема, особено што во неа се вкрстуваа три подрачја на интерес на неговата научна и творечка дејност: стар текст, значи историја на македонскиот јазик, Климент Охридски и поетска форма.

Согласувајќи се дека има што да се пишува на оваа тема, дека стилот на старите текстови кај нас не е обработуван, дека химнографијата била помалку предмет на интерес во палеославистиката до тоа време, тој ми ги отвора видиците со неколку исклучителни совети.

Прво ме упатува на неговата анализа на јазичната игра од „Зборникот на Миладиновци“: со/н/це бо/н/ц/е бо/го/во/ ја/ј/це/ што ја разработува во „Светот на песната и легендата“ (Конески 2018, 238–240). За да се постигне дванаестерец: 3+3+3+3 биле извршени јазични интервенции како замената на *Slъnъсе во со/н/це, потоа употреба на окационален збор бо/н/ц/е, необично зборообразување *богово*, очекуваме: *божие*, сè во функција на поетската форма. Конески, враќајќи ги потезите наназад, ја реконструира како *Slъnъсе blъnъсе, Svagože jajъсе, со промислени навраќања кон митологијата. Оттука, вели тој, може и тема за докторска да биде „Јазикот и стилот на триодот“. Да се разгледа и фонологијата, но во функција на поетската форма (на пр. замена на *z > o*, или отпаѓање на ерови во определена функција: број на слогови, алитерација и сл.), морфологијата, зборообразувањето, лексиката, синтаксата, сè во функција на стилот.

За прозодија не мора да се зборува бидејќи не се знае на кој начин се интерпретирале ваквите текстови, дали со кажување, дали со пеење, не знаеме каде се наоѓал акцентот.

Професорот ми препорачува да се земат одделни места во триодите (доволно е Орбелски, Загрепски, Битолски, сите од македонската редакција), а во други веројатно ќе се утврдат закономерности во појавите.

Може да се разгледаат и паримиите, функцијата на цитатите, начинот на композирање на текстот. Конески вели: „Видете кај Доментијан“. Да се обрне внимание на уводната формула, на пример како во апракосните евангелија коишто започнуваат со формулата *вз оно врѣмѧ*, или: *рече господѧ*.

Да се погледне кај Ејзенштајн, ефектот на монтажата. Добро е да се консултира „Поетиката“ на Веселовски. Трудот нека содржи увод 20 страници, заклучок 20 страници. Вкупно 150–200 страници се сосема доволни за докторска теза. И на крајот уште ми вели: „Треба да имате импресионистички

пристап, да нафрлате впечатоци од читањето“. Таа препорака е, на некој начин, ослободување од зацртаните шеми и шаблони за анализа на стар текст, односно напуштање на стереотипите.

Импесионистички пристап, си велем. Помислувам на сликата на Клод Моне *Impression, soleil levant* и раѓањето на импесионизмот. Значи, треба да се фаќаат суптилните потези на четката, односно напластувањата на средно-вековниот автор што му ја даваат бојата на исказот. Ваква препорака за смел пристап може да даде само уметник, креативец. Строго научниот пристап, барем во нашава дисциплина, се движи по определени шеми и шаблони, палеографски опис, откривање на замена на еровите, деназализација... формите на времињата и сл. Ќе мора да се оттргнам од тие шаблони, си помислувам.

Професорот нагласува колку е важно да се објавуваат старите текстови низ кои можеме документирани да го следиме развитокот на јазикот. Самиот тој иницираше, благодарение на неговите професионални и пријателски врски со познатиот израелски славист Моше Алтбауер, токму во МАНУ да бидат објавени два значајни ракописи од манастирот Св. Катерина на Синај: канонскиот глаголски Синајски псалтир и кирилското Добромирово евангелие, камен-меѓник на македонската редакција на црковнословенскиот.

При оваа средба на бирото кај Конески лежеше Платоновата „Држава“ и ми ја препорача како четиво со особено внимание за улогата на поетите во државата. Четиво му беше и тогаш популарната книга „Трето око“ од Лобсанг Рампа за тибетската мистика, а делови од неа има и препејувано (Карапејовски 2012, 584).

Само од литературата што е посочена во овој кус разговор, можеби не подолг од два часа, но згуснат како предавање од неколку часа, се гледа широчината во наобразбата и во интересите на Конески. Да се чита сè, од Платон до Веселовски, од Ејзенштајн до Алтбауер, од Миладиновци до Климент и Рампа... покажува со каков соговорник се соочуваш.

Од разговорот се открива и препорака работите да се гледаат во поширок контекст и јазичните факти да се разгледуваат во врска со историските околности, културната историја, меѓуредакциските контакти, престижноста на одделни центри и сл.

Во почетокот сум несигурна, не знам дали ќе можам да одговорам на сите барања. Потоа едно по едно, врз основа на забелешките што ги средив по средбата, откривам зошто Конески ми ги препорачал токму овие автори.

Зошто **Веселовски**? Овој исклучителен проучувач на литературните текстови во европските литератури во својата „Поетика“ коментира зошто словенскиот исток во средниот век не создал убава литература, своја поезија, не создал литературна традиција? Објаснување наоѓа во тоа што словенството подоцна стапува на почвата на културната историја. Тука е од една страна народната поезија, оригинална по колорит и метар, а од друга црковната, зад која стоело грчко предание, поетско и филозофско. Тој им одделува посебно место на епитетите-метафори, на паралелизмот во поетските форми, во изобилство застапени и во црковната химнографија.

Зошто **Доментијан** (XIII век), последниот ученик на св. Сава и автор на неговото житие? Како особеност на неговиот уметнички стил му се припи-

шува своевиден „мозаик“ во структурата на текстот, комбинација од различни форми. Неговиот стил е богат со реторски фигури, обрнува внимание кон звуковната страна на зборот. Наречен е уште и поет на светлината поради улогата на светлосните симболи во создавањето на книжевната симболика (Деретиќ 2022).

Тука ја гледаме сличноста со Климент Охридски којшто особено внимание обрнува на метафората на светлината. Во Климентовите оригинални дела како и во преводите се среќаваат низа сложенки, единствени во црковнословенската традиција, што го вградуваат во себе елементот на светлината: БОГОЗРАЧЪНЪ, ВЪСЕСВѢТЪЛЪ, ЗЛАТОЗАРЪНЪ, СВѢТОДАВЪЦЪ, СВѢТОЗАРЪНЪ, СВѢТОНОСЪНЪ, ТРЪСВѢТЪЛЪ и ТРЪСЛЪНЪЧЪНЪ (Црвенковска 2007).

Зошто **Ејзенштајн**, познатиот теоретичар на филмската монтажа, фасциниран со силата на монтажата која создава значење и предизвикува емоција? Кинематографијата ја дефинирал како единствен спој на уметноста и науката. Кај него се гледа иновативна употреба на монтажа, ритам и светлина. Ми станува јасно дека Конески со споменувањето на овој мајстор на монтажата сака да ми обрне внимание на составувањето, односно компилативната природа на старите текстови. Текстологијата се осврнува и на монтажата на текстот. Црковнословенските текстови покажуваат компилативен карактер од два типа.

Првиот тип се однесува на препишување на еден текст од различни предлошки. Тоа е вообичаен случај со четвороевангелијата што, ја отежнува реконструкцијата на архетиповите. Ова се потврдува преку јазичната анализа која покажува дека, на пр., дел од новата лексика се наоѓа во определени фрагменти од текстот. Така, за пример да го земеме Дечанското евангелие (Црвенковска 2022), во Мр 14 се наоѓаат дури три ретки лексеми: ПѢТЕЛЬ, ШБИТѢЛНИЦА, КАМЕНИЦА, додека Евангелието по Јован не е од архаична предлошка. Потврда за ова се и некои морфолошки одлики, како комплетно отсуство на асигматскиот аорист и на постариот партицип на претеритот. Така се доаѓа до заклучок дека било препишувано во некои делови од поархаична предлошка, во други од понова. Ова е случај и со низа други евангелски текстови.

Вториот тип на компилација се состои од поврзување на текстови од различни жанрови. Токму во химнографските текстови се покажува ваков тип монтажа. Покрај каноните, стихирите и други поетски форми, делови од октоихот и сл., тие содржат и новозаветни (Русек 1991) и старозаветни (Русек 1980; Рибарова 1993) текстови (паримии), како и делови од црковниот устав.

И самиот Конески во своите трудови укажува на тоа дека во едни текстови се вметнувале инсерти карактеристични за друг вид текстови: во одделни житија на прологот се дава и краток опис на надворешниот изглед на светецот, на пример дека тој имал „брадџ крџгновастџ“ или дека бил „бѣль тѣломь і власы главны і брадоа жьлтџ“. Како што е познато, ваквите белешки ја сочинуваат содржината на ермениите, со кои се служеле зографите при изобразувањето на светците (Конески 2020а, 341).

Меѓу омилените теми на Конески спаѓаат и онаа за престижноста на средновековните центри, како и за меѓуредакциските контакти. Конески го издедува Охридскиот центар за којшто вели дека пред XIII век беше успеал да наложи широко некои од особеностите на својата варијанта на црковносло-

венскиот јазик во неговата пишувана и говорна форма. Упадливо е, на пример, што замената на $z > o$ е доста широко застапена во српски текстови и во почетокот на XIII век (Вуканово евангелие). Во XI и XII век за православните Словени во византиската сфера и немало друг поважен центар од Охрид, во кој се наоѓало седиште на една архиепископија што ја распростирала својата власт и во српските и бугарските краишта (Конески 2020a, 331–332).

Во врска со локалните обележја на ракописите Конески препорачува да се биде многу внимателен. Да не се заклучува само врз основа на дијалектни особености дека еден текст бил препишуван токму во областа за која се тие карактеристични. Вели: „И Зографското евангелие со дијалектолошки аргументи се докажуваше дека било препишувано во Родопскиот крај. Се забораваше притоа прашањето каде и за кого во родопските планини се јавила потреба да се препишува еден таков обемен текст. Се забораваше заправо можноста луѓе од различни краишта да бидат собрани во еден голем центар, каков што е Света Гора и препишувајќи да внесуваат во копијата карактеристики на својот роден говор“ (Конески 2020b, 376).

Прашањето за меѓуредакциските контакти претставуваше интерес за Конески, особено контактите меѓу старата македонска и руска книжнина. Денес, добиваме нови потврди за овие врски и со објавувањето на низа нови истражувања, особено во најновите анализи на руските минеи, коишто покажуваат совпаѓања во морфологијата, лексиката и во преведувачката постапка со некои текстови од македонска редакција, како и со творештвото на Климент Охридски, односно врски со охридскиот центар (повеќе за ова во: Црвенковска 2016).

Јазикот ги одразува и религиските сфаќања и обреди. Црковнословенската писменост како врска меѓу источниот и западниот обред нашла одраз и на јазично рамниште. Еден показател за овие контакти е изразот во којшто е одразена западната црковна традиција според која гревовите се отстрануваат со миене, низ солзи, додека во источната црква гревовите се чистат. Ваква употреба се среќава и во химнографијата на Климент Охридски, четири пати во различни канони: *слѣзамъ тѣѣа ми дароѣи владѣѣко да си ими омыѣ прѣгрѣшениѣ...* (Йовчева 2017, 76). И натписот на камена плоча пред охридската Св. Софија вели: „Измиј ги гревовите свои, а не само лицето“ (Епископ Николај 2009, 24). Изразот *омыти грѣхи*, миене на гревовите, наспрема чистење на гревовите *очистити грѣхи*, покажува движење на предлошките на ракописите во словенскиот простор.

При анализата на разни елементи во старите текстови предвид треба да се земе и културната историја (Lunt 1982, 405). Така, на пр., во орнаментиката на одделни старословенски ракописи како што се старословенските синајски ракописи (Синајскиот псалтир и Синајскиот евхологиј) се гледа силно влијание од јужноиталијанските манири на орнаментирање. Иста слика дава и Асемановото евангелие. Дали го пишувал писар од Македонија во скрипториум што бил под влијание на итало-грчките навики на Балканот или во Јужна Италија или можеби во Светата Земја, треба да се докаже (Lunt 1982, 406–407). Но, некои дополнителни факти, освен јазичните, го потврдуваат неговиот охридски произлез: „Солунските, словенските и македонските светци во основниот гла-

голски текст на месецословот на Асемановото евангелие сведочат за неговата изразита кирилometодиевска и охридска ориентација во втората половина на X век. Глосите докажуваат дека кодексот бил во употреба во Охрид (или во Охридско) уште во XII–XIII век и пластично ја карактеризираат хеортолошката и идејната атмосфера на охридската црква во она време“ (Мареш 2008: 246). Асемановото евангелие било препишано во областа на Климентовото апостолско и книжевно делување, на македонска почва, каде што ракописите во изобилство се употребувале и поради живата употреба се менувале (Grives 1953, 30–31). Во врска со овој ракопис Гривец истакнува дека според ракописната традиција е сроден со хрватскоглаголската книжевност и покрај Клоцовиот зборник е сведок за хрватските контакти со македонската глаголска книжевност и тамошната кирилometодиевска културна традиција. И некои одлики од чисто литургиски карактер, како што е поделбата на црковната година, укажуваат на западно влијание (Moszyński 1984) во глаголските ракописи настанати на македонска почва. Според Мошињски, тоа веројатно се случило во Охрид под влијание на западната хрватска традиција што силно продирала во Македонија, која уште тогаш била под влијание на римската црква.

Од советите што ми ги даде Конески, излегува на видело неговото визионерство. Ако погледнеме каде се движат истражувањата во палеославистиката, воопшто во историјата на развитокот на словенската писменост денес, во тој контекст и на историјата на македонскиот јазик, ќе видиме дека Конески бил визионер по повеќе прашања. Во фокусот на истражувањата влегоа теми како: поетските форми во старите текстови, преводната и оригинална словенска химнографија, значењето на престижните центри во наметнувањето на определени јазични норми, како и меѓуредакциските контакти на старата црковнословенска писменост.

И на крајот, според Стив Џобс, не станува збор за некој познат лингвист или поет туку за легендарниот основач на „Епл“, клучот да се биде вистински паметен е во можноста да се направат неочекувани врски меѓу полињата. Треба да го истражувате светот на уникатен и неочекуван начин. Спојот на научникот и уметникот во една личност му овозможи на Конески да го истражува светот токму така.

Цитирана литература

Кирилични:

- Веселовский, Александр Николаевич. 1940. *Историческая поэтика*. Ленинград: Художественная литература.
- Деретић, Јован. *Крајка историја српске књижевности*. http://www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/jderetic-knjiz_01_c.html [Пристапено на 25.05.2022].
- Епископ Николај. 2009. *Охридски ѝролоџ*. Охрид: МПЦ, Дебарско-кичевска епархија.
- Јовчева, Марија. 2017. „Архаични черти и иновации в езика на октоиховите канони на св. Климент Охридски“. *Меѓународен научен собир Милениумскојто зрачење на св. Климент Охридски*. Скопје, 28–29 октомври 2016 година. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 69–85.

- Мареш, Вацлав, Ф. 2008. „Словенските светци во Асемановото евангелие“. *Компаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 239–248.
- Карапејовски, Бобан. 2012. „Поетскиот превод меѓу создавањето и пресоздавањето врз примерот на циклусот ‘Пораки од исток’ од Блаже Конески“. *Блаже Конески и македонскиот јазик, лиџерајтура и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 579–588.
- Конески, Блаже. 2018. *Светиот на ѝеснаѝа и леѓендаѝа*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески, Блаже. 2020а. „За Станиславовиот пролог“. *Кирилومتодиевската ѝтрадиција од IX до XIX век*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 323–348.
- Конески, Блаже. 2020б. „Света Гора и старословенските ракописи“. *Кирилومتодиевската ѝтрадиција од IX до XIX век*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 373–378.
- Рибарова, Зденка. 1993. „Кирилметодиевската традиција во паримејниот текст на триодите Орбелски и Хлудов“. *Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Брајислава*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 91–98.
- Русек, Џежи. 1980. „Старозаветните части в триода и значението им за реконструкцијата на првоначалниот превод на паримејника“. *Годишник на Софийскиот универзитет*, т. 74, 3, Софија, 37–41.
- Русек, Џежи. 1991. „Евангелските части в триодите и нај-ранните преводи на евангелието“. *Palaeobulgaria/Старобългаристика*, XV, 19–25.
- Црвенковска, Емилија. 2006. *Јазикот и стилот на ѝтриодот*. Скопје.
- Црвенковска, Емилија. 2007. „Метафората во словенската оригинална и преводна химнографија“. *Класика, балканистика, ѝалеославистика*. Материјали од научниот собир по повод одбележувањето на 85-годишнината од раѓањето и 60 години научна работа на академик Петар Хр. Илиевски. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 205–215.
- Црвенковска, Емилија. 2016. „Влогот на македонската редакција во меѓуредакциските контакти на црковнословенската писменост“. *Rocznik Slawistyczny* t. LXV, 7-27. <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/95865/edition/82625/content> [Пристапено на 10. 7. 2022].
- Црвенковска, Емилија. 2022. „Лексиката на Дечанското евангелие (РНБ, Гилџф. 4)“. *Studi Slavistici*, XIX, 1, 241–254. <https://oaj.fupress.net/index.php/ss/article/view/12197/10890> [Пристапено на 10. 7. 2022].

Латинични:

- Grivec, Fran, 1953. „Dikcija Assemanijevega glagolskega evangelistarja“. *Slovo* 3, 1953, 5–34.
- Lunt, Horace G. 1982. „On the Old Church Slavonic Codex Assemanianus“. *Македонски јазик XXXII-XXXIII*, 1982, 405–416.
- Moszyński, Leszek. 1984. „Старосрпски и старохрватски јеванђелистар као одраз две различите традиције средњовековног хришћанства балканских Словена“. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд, 31–37.

Summary: I belong to the last generation of students attending Professor Koneski's lectures. His main subjects were History of Macedonian Language for undergraduate studies and General Linguistics for postgraduate studies. On the occasion of the centenary of his birth, this paper is the result of my notes taken during my last meeting with my professor, Blaže Koneski. The consultation meeting took place in MASA on the 24th of June in 1992, and the reason was to discuss the topic of my PhD thesis. I wanted to consult him whether he thought that the topic I suggested "The Language and the Style of Triodion" was worthy of attention, and whether it was interesting for research. This topic connected three fields of his scientific and artistic interest: analysing an Old Church Slavonic text, which meant treating material which cast light on the history of the Macedonian language; Clement of Ohrid; and a poetic form (Triodion). According to Koneski, this topic was worth researching and he gave me several useful suggestions. I will further discuss the given suggestions.

First of all, he suggested that I should pay attention to phonetics, morphology, lexis, and syntax, all in relation to style. The second suggestion was to search for these stylistic elements in a poetic form, a hymnographic text, such as the Triodion. He suggested consulting several authors who dealt with different fields: Domentian for the function of quotations, Eisenstein for the importance of montage, the Poetic of Veselovsky, and so on. Koneski thought that an impressionistic approach was useful for such an analysis. He was a person with very broad education and cultural knowledge, and above all, a scientist and an artist (poet) at the same time. His recommendation was to analyse the facts in a wider context and to discuss them with respect to the historical circumstances, cultural history, cross-redaction contacts, and the prestige of certain medieval Slavonic scriptoria.

Later, when I was looking for the answers to all of the topic-related questions, I had to change the approach for text analysis.

Koneski was a true visionary. Nowadays, the focus of Cyrillo-Methodian studies is research on the poetic forms of Old Church Slavonic texts. Original and translated Slavonic hymnography provides answers to many questions such as the topic of inter-redaction contacts and the prestige of medieval scriptoria, the Ohrid Literary School in particular, and the role of Clement of Ohrid.

Being a scientist and an artist (poet) enabled Koneski to make unexpected connections between science and art in his work.

Виктор А. Фридман

ВАЖНОСТА НА БАЛКАНСКИТЕ ЛИНГВИСТИЧКИ КОНТАКТИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Блаже Конески има многу придонесено кон проучувањето на местото на македонскиот јазик во балканскиот јазичен сојуз во неговата *Историја на македонскиот јазик*. Тој внимателно документира како разни промени на сите граматички и лексички нивоа на македонскиот јазик се врзани со контактите со несловенските јазици на Балканот. На крајот се насочува кон фактот дека, имено, контактот со другите јазици во Македонија е важен дел за уникалниот карактер на македонскиот јазик наспрема бугарскиот.

Клучни зборови и изрази: балканска лингвистика; македонски јазик; историја на лингвистиката; јазичен контакт

Блаже Конески, мојот ментор, учител и пријател, е многу познат во врска со развитокот на македонскиот литературен јазик. И така треба. Но треба и да се памети дека Блаже ја разбра и улогата на другите балкански јазици во формирањето на македонскиот јазик. Во мојот прилог ќе ги потенцирам Блажевите придонеси за балканската лингвистика во неговата капитална *Историја на македонскиот јазик* (оригиналното издание 1965, најновото издание, 2021, кое последно е извор за пагинацијата во статијата).¹

Во самиот увод (2021, 15–16), Блаже ја истакнува важноста на балканските јазични контакти за историјата на македонскиот јазик со следниве зборови:

Тој [македонскиот јазик --ВФ] меѓутоа, во натамошниот развој има доживеано, како и бугарскиот јазик и, во помала мера, југоисточните српски говори, многу коренити структурални промени под влијание на балканската јазична средина.

Со оваа формулација, Блаже го насочува нашето внимание кон фактот дека балканските лингвистички контакти се битни за разбирањето на промените во структурите на сите балканословенски јазици. На истата страница Блаже истакнува:

¹ За други балканистички студии, в. Конески 2020:197–257.

Дека влијанието на балканската јазична средина било посебно силно изразено во Македонија, која претставува земја на живи етничко-јазички вкрстувања, се гледа по тоа што во еден дел на македонските дијалекти (пред сè во западната група) балканизмите се застапени во поголема мера одошто во бугарскиот јазик.

Меѓу фонолошките појави, Блаже укажува на губењето на старото *x* во контекстот на западните македонски говори како појава поврзана со контактите со балканороманските и албанските говори (2021, 99); овде можеме да додадеме дека во западнорумелиските турски говори и во некои ромски говори, *x* исто така се губи, под влијание на другите балкански јазици), како и на други фонолошки појави. На пример, за средниот вокал (2021, 37–38), кој Блаже правилно го идентификува како дискутабилен во доосманлискиот контекст, но сигурен во контекст на контактот со турскиот јазик (Фридман и Џозеф [Friedman & Joseph] 2023:§5.4.5.1). Исто така укажува на вокалната редукција во источните македонски говори која е дел од ареалот кој ги вклучува северногрчките говори и ароманските говори, како и голем дел од бугарскиот (2021, 41). Исто така, Блаже ја споменува можноста за албанско и/или ароманско влијание во врска со резултатите на губењето на назалноста кај задната носовка (Фридман 2018, 55). Блаже исто така ја споменува африкацијата на *c/z* во *ц/s* во извесни фонолошки околности во дијалектите, слично со албанскиот (2021, 81; се наоѓа и во ромскиот), како и губењето на некои звучни согласки во интервокална позиција во некои дијалекти (сп. грчки и албански; 2021, 85). За акцентот, Блаже (2021, 122), и со право, го пишува следново:

Ограничувањето на местото на акцентот врз последните три слога е стара карактеристика на несловенските балкански јазици. Такво акцентирање имаме во грчкиот, романскиот и албанскиот јазик. Пројавувањето на истата состојба и во нашиот јазик не може да се издели од тој поширок јазичен контекст.

Меѓу синтаксичките балканизми Блаже го насочува вниманието кон удојувањето на објекти (2021, 125–126), употребата на интонација наместо прашалната честица *ли* (2021, 127; овде можеме да додадеме дека во македонскиот јазик *ли* се употребува многу поретко во прашални реченици отколку во бугарскиот, како што докажа Енглунд (Englund 1977), приредени сврзници од турскиот јазик (2021, 127–128), хипотакса на балкански модели, особено во употребата на балканословенското *ga*, албанското *të*, балканороманското *šă*, *s(i)*, грчкото *va* (2021, 128–131), и, можеме да го додадеме и ромското *te*, употребата на универзален релативен сврзник (мак. *што*; 2021, 134), како и редот на зборовите, на пр. почетното место на клитиките, кое се среќава во западните говори и кое е уникатно меѓу словенските јазици (2021, 132), мобилноста во редот на придавките (2021, 132–133), маркирање на директниот предмет со *на* во западна Македонија, (2021, 133), два директни предмета (2021, 134), различни фразеолошки калки, испуштање на предлог со глаголи на движење и локација во западните македонски говори (*одам Биџола, Теџово сум, на џерен*) по модел на ароманскиот, партитив без предлог, турски придавки без инфлексija (2021, 134), употребата на различни предлози, како, на пр. упо-

требата на *оо* за посесивност и аблативност (2021, 135/137), итн. Како што пишува Блаже (2021, 147):

По сето изложено можеме да констатираме дека не само во реченичните модели, ами и во подробностите на поврзувањето на зборовите се чувствува во развојот на нашиот јазик изразито воздејство на балканската јазична средина.

Во секцијата за именката, Блаже го истакнува развитокот на маркирањето на определеноста со член и правилно ги одбива оние кои би се обиделе да ја објаснуваат појавата како словенска а не балканска (2021, 157–160). Исто така, Блаже го сврзува со балканскиот јазичен контакт заменувањето на синтетична деклинација со аналитични конструкции (но и зачувувањето на остатоци во периферијата), еден сложен процес со различни последици за структурата на македонскиот јазик, како и за другите балканословенски јазици (2021, 160–173). Во секцијата за глаголот, Блаже ја истакнува важноста на балканската јазична средина за зачувувањето на синтетичните конјугации во сите балканословенски јазици, а исто така го потенцира фактот дека глаголските конструкции од типот *имам дојдено* и *сум дојден* се должат на балканскиот јазичен контакт (2021, 173, 204–206). Категоријата на готовност заедно со ширењето и продуктивноста на деривација на несвршеност со наставката *-ува* Блаже исто така ја сврзува, барем во потенцијал, со балканските јазични контакти (2021, 178). Можеме да додадеме дека ширењето на продуктивноста на *-ува* продолжува и денеска во современиот македонски јазик, и тоа сигурно во врска со и внатрешни и надворешни тенденции кон регуларизација, транспарентност и продуктивност. Категоријата на т.н. прекажаност, како и адмиративност и дубитативност (која се произведува од маркирањето за конфирмативност кај синтетични минати времиња, Фридман 2014) е несомнено резултат на јазичен контакт во балканската средина, главно со турскиот јазик (Фридман и Џозеф [Friedman & Joseph 2023, 179–181]. Блаже исто така ги истакнува балканските карактеристики како лабилноста кај глаголите (2021, 181), заменувањето на инфинитивот со потчинети финитни конструкции (2021, 182–185), употребите на глаголската именка за финитни и други глаголски значења во одредени контексти (2021, 191–192), развитокот на идно време со честица со извор во еден глагол што значи *сака* (литературен македонски *ќе*) како и развитокот на минатото-идно време како можен начин (2021, 206–208). Најпосле, секако се важни заемките во речникот како и калкираните фрази од грчкиот, латино-романскиот, албанскиот и турскиот (2021, 215–222).

Важноста за балканскиот јазичен контакт за разграничувањето на македонскиот јазик од бугарскиот се гледа во рецензијата на Пенкова и Илчев (1967) за првото издание во списанието *Балканско езикознание*, оспорувајќи ги разликите меѓу македонскиот и бугарскиот со обичните аргументи како, на пр., ако некоја си појава се среќава во некој си бугарски говор (на пр., во рупските), тогаш не може да се каже дека македонскиот се разликува од бугарскиот, иако фактот дека такви појави се појавиле самостојно укажува само на тоа дека од истиот општословенски материјал може да се добијат паралелни сличности. Меѓутоа, поважен и попоказателен е следниов цитат од рецензијата (1967, 33):

Связи македонских диалектов с греческим, балкано-латинским, румынским и турецким ничем ни отличаются от связей болгарского с этими языками — речь идет об одном и том же материале, воспринимаемом одним и тем же способом.

Со оваа реченица, авторите, стремејќи се да ја негираат специфичноста на македонскиот јазик и неговото разликување од бугарскиот, всушност ги покажуваат дупките во сопствената теза со едно испуштање и едно извртување на фактите. Прво, авторите ги испуштиле контактите на македонскиот јазик со албанскиот јазик. Тоа е една специфичност која ја нема во бугарскиот, и така авторите не смееле да ја истакнат. Друга неточност, сосема конзистентна со бугарското националистичко мислење, е дека споменуваат „связи...с... балкано-латинским, румынским“ како влашкиот да не постоеше како посебен јазик, но и како да беа општествените односи на бугарскиот со романскиот јазик на истото ниво како влашко-македонските односи. Но, како што Голомб (Gołab 1976, 1984: 7, 135) докажуваше во детали, а Блаже во општи параметри, во јазичните односи меѓу македонскиот и влашкиот се работело за заемни влијанија, особено во глаголскиот систем, а односите меѓу бугарскиот и романскиот биле нерамноправни, па затоа, има повеќе израз во однос на бугарското влијание врз романскиот глаголски систем, а не обратно. И македонскиот и влашкиот јазик имаат калкирани глаголски конструкции еден од друг. Тоа важи за конструкциите како *имам дојдено* и *сум јаген* дискутирани од Блажета и детално анализирани од Голомб (Gołab 1984). Друг пример: Авторите пишуваат (1967, 32) дека удвојувањето на објектот се среќава и во бугарскиот јазик и така македонскиот не се разликува од бугарскиот во тој поглед. Меѓутоа, правилата за удвојување се сосема поинакви во македонскиот отколку во бугарскиот. Во бугарскиот, кај удвојувањето се работи речиси исклучиво за прагматика и стил, а во македонскиот појавата е граматикализирана, како и во говорите на другите балкански јазици во контакт со македонскиот. Овие се само неколку примери, ама се многу показателни.

На крајот, можеме да ја истакнеме важноста на Блажевата *Историја на македонскиот јазик* од балканолошки аспект со тоа дека го покажува значењето на балканските лингвистички контакти — особено со албанскиот и со влашкиот — за специфичноста на македонскиот јазик и неговото разликување од бугарскиот. Значи и сега, кога премногу бугарски научници, а камоли и политичари, продолжуваат да го негираат постоењето на македонскиот јазик како независен од бугарскиот, т. е. се на истата позиција на фашистичка Бугарија во Втората светска војна, треба да се сеќаваме на аргументите на Блажета. Истовремено, важно е да се има предвид, како што имал Блаже, дека токму контактите со другите јазици што се зборуваат во Македонија се дел од специфичноста на македонскиот јазик.

Цитирана литература

Кирилични:

- Конески, Блаже. 1965. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје/Белград: Кочо Рацин/Просвета.
- Конески, Блаже. 2020. *Целокуќни дела. Критичко издание*, том. 8, *Дијалектолошки, Балканистички и ономастички прилози*. Скопје: МАНУ.
- Конески, Блаже. 2021. *Целокуќни дела. Критичко издание*, том. 9, *Историја на македонскиот јазик. Историска фонологија на македонскиот јазик*. Скопје: МАНУ.
- Пенкова, Пиринка и Петр Илчев. 1967. „К вопросу о македонском языке и его истории“. *Балканско езикознание* 12.5-36.

Латинични:

- Englund, Birgitta. 1977. *Yes/no-questions in Bulgarian and Macedonian*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Friedman, Victor A. 2014. *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*. Bloomington, IN: Slavica. 2nd ed.
- Friedman, Victor A. 2018. “Reflexes of Common Slavic Nasal Vowels in Southwest Macedonian Dialects Revisited: An Areal and Balkanological Account“. *American Contributions to the XVI International Congress of Slavists: Linguistics*, ed. by Christina Bethin, 85-98. Bloomington, IN: Slavica.
- Friedman, Victor A. & Brian D. Joseph. 2023. *The Balkan Languages*. Cambridge: Cambridge University Press
- Gołąb, Zbigniew. 1976. “On the mechanism of Slavic–Rumanian linguistic interference in the Balkans“. *Bulgaria, past and present: Studies in history, literature, economics, music, sociology, folklore & linguistics*, ed. by Thomas Butler, 296-309. Columbus, OH: AAASS.
- Gołąb, Zbigniew. 1984. *The Arumanian dialect of Kruševo in SR Macedonia SFR Yugoslavia*. Skopje: MANU.

Summary: Blaže Koneski’s contribution to the field of Balkan linguistics is examined here through the lens of his *History of the Macedonian Language*. In that book, Blaže carefully documents how various changes at all levels of grammar and lexicon were affected by Macedonian’s contact with non-Slavic languages. The article concludes that the Balkan language contact was crucial to the differentiation of Macedonian from Bulgarian.

Ала Шешкен

„РУСКИОТ КРУГ“ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Блаже Конески, како голема творечка личност, низ целиот свој живот покажувал интерес за светското културно и научно наследство – заедничко благо, заедничка традиција, заеднички извор на творештвото на писателите од разни народи. Потпирањето врз неа е неодвојлив дел од развојот на литературата воопшто, речиси еден од „законите“ на еволуцијата на уметничкиот збор. Секој голем национален поет кореспондира со светското културно наследство и наоѓа одреден број поети /автори што му се блиски „по духот“. Блаже Конески во текот на целиот творечки живот бил цврсто поврзан со руската култура, литература и наука. Во „Разговори со Конески“ на Цане Андреевски има многубројни податоци за контактите на Конески со Русите и со руската литература (студирањето руски јазик во Белград и низа други предмети кај руските професори и потоа широки контакти со руските слависти) во текот на целиот живот. Конески ја читал руската класика во оригинал, особено сакајќи ја поезијата на Пушкин, Есенин, Мајаковски и Блок, почнал да пишува сопствена поезија поттикнат од песните на руските поети (Есенин). Има преведено на македонски јазик низа руски автори (особено Блок). Размислувајќи за теоретските прашања често се повикувал на примерите од руските писатели (Пушкин, Толстој, Чехов и др.). Во широкиот круг контакти на Конески со научниот свет има многу руски автори (од Р. Усикова, В. Мошин до Р. Јакобсон).

Клучни зборови и изрази: македонска литература; руска литературна класика; превод; Ц. Андреевски „Разговори со Конески“; Пушкин; Толстој

Темата „Рускиот круг“ на Блаже Конески се „роди“ мошне спонтано. Во 2021 година, за време на одржувањето на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, заедно со Весна Мојсова-Чепишевска и Роза Тасевска работевме (вкупно петмина од разни словенски земји) на преводот на книгата „Разговори со Конески“ од Цане Андреевски. Во текот на препрочитувањето на тоа навистина бесценето издание обрнав внимание, колку често Блаже Конески во одговорите на прашања посветени на различни теми од областа на културата говори за руската литература и култура. Книгата ми даде силен импулс. Разбрав дека темата за врските на Блаже Конески со руската литература (Шешкен, Ала, 2021) треба сериозно да се прошири. Не е доволно да

се зборува само за преводите, за мотивската сродност итн. Прашањето треба да се постави пошироко. Врз основа на спомените на поетот, врз основа на многубројните преводи на поезијата како и на песните што им се посветени на руските поети, врз основа на научните дела од областа на лингвистиката и книжевната критика, врз основа на неговите контакти со Русите (од руски емигранти до колеги слависти) – може да се направи впечатливо голем „руски круг“ на Конески. Текстот е обид да се направи чекор кон комплексно осмислување на тоа навистина мошне важно и слоевито прашање.

Тука најмалку станува збор за влијанието како важна категорија за компаративно проучување на литературните контакти, ами за вистинскиот интерес на една голема творечка личност кон важен дел од светското културно наследство. Да не заборавиме дека е тоа (наследството) заедничко богатство, заедничка традиција, заеднички извор и поттик за творештвото на писателите од разни народи. Потпирањето врз него е неразделив дел од развојот на литературата воопшто, речиси еден од „законите“ на еволуцијата на уметничкиот збор. Можеме да го анализираме од страна на повеќе теории – компаративната (влијанија и типологија), можеме да зборуваме за дијалогизмот, за интертекстуалноста, за контекстот итн. Всушност, секогаш станува збор за истата работа – а имено, дека секој голем национален поет кореспондира со светското културно наследство и наоѓа одреден број поети /автори што му се блиски „по духот“.

Општата културна традиција која е со векови одржана кај Русите и кај Македонците, зајакната со присуството на Русите емигранти во 1920–1930-тите години, како и на големиот број преводи на руските автори, популарноста на Есенин и Мајаковски, Пушкин, Гогољ, Достоевски и Толстој – сето тоа ѝ давало важен белег на културната клима пред крајот на 1930-тите, кога младиот Блаже Конески (како што сведочи и самиот) се формирал како личност и ги правел првите чекори во литературата уште во гимназијата во Крагуевац. Рускиот јазик не се предавал во училиштата во стара Југославија, ама руската литература била многу популарна кај младиот свет. На пример, руската класика ја читал Ацо Караманов, кој имал и дела на руски автори во домашната библиотека, како и низа други млади интелектуалци. Една од првите песни на Конески на македонски јазик, напишана во 1939 година е „Писмото до една мајка“. Таа е пишувана, според спомените на поетот, „по угледување на Есенин, на неговата песна до мајката. Но мојата песна беше веќе писмо до една македонска мајка. Таа работи тутун, сите реалии се земени од македонскиот живот“ (Андреевски 2020, 67). Не треба да го игнорираме фактот дека Есенин (во преводот на Пешиќ) бил во меѓувоено време еден од најпопуларните поети во цела Југославија. Трагите на Есенин се гледаат и подоцна во сите југословенски книжевности, особено во почетокот на 1950-тите години во поезијата на интимизмот. Од македонските поети доволно е да се споменат Србо Ивановски и Гане Тодоровски, кои го имат преведувано Есенин. И бистата на Есенин во Струга стои како сведоштво за популарноста на рускиот поет сè до денес.

Можеме да додадеме дека, за да се роди една таква песна, најбитно е што чувствувал младиот човек (Конески тогаш учел во Крагуевацката гимназија) одвоен од својата фамилија и својата средина, колку мислел и тагувал по своите роднини. Значи, станува збор за нешто многу посложено од (само) влијание во првата песна на Конески. Мотивот на натажената мајка станал

важен за поетот, а го среќаваме во неговата поезија повеќе пати, сè до последните години од животот. Да ја споменам само песната „Гледање во филџан“ (од циклусот „Скржави песни“ – збирка „Златоврв“, 1989):

Еве една стара жена
забрадена со шамија
седи крај прозорец
се налактила
гледа неподвижно надвор
те чека тебе
и толку тажна
толку тажна....

Треба посебно да се истакне богата лектира на Конески, која опфаќа многу руски автори. Самиот поет сведочи: „Страшно многу читав во гимназијата. Тогаш се запознав со творештвото на Толстој и Достоевски. Дури ги имав нивните дела во својата библиотека. Ги купивме заедно со Ристо Џунов – избор на Толстој и Достоевски, како што беше тогаш излезен и после ги делевме. Ги делевме – половина Толстој кај него, половина кај мене. Исто и Достоевски“ (Андреевски 2020, 69). Подоцна Конески го читал Толстој и на руски.

Рускиот јазик Конески почнал да го студира на Филолошкиот факултет во Белград, каде што имал под „Б“ руски јазик и литература. „Руски ни предаваше прочуениот професор Радован Кошутиќ... Руска литература ни предаваше Александар Погодин. Исто познат руски научник, емигрант“ (Андреевски 2020, 85). Кошутиќ е навистина многу познат. За името на Александар Погодин (1872–1947) треба да се каже нешто, барем да се потсети дека станува збор за еден од истакнатите руски слависти, кој професионално се занимавал со српската и со бугарската литература, а во емиграција почнал систематски да работи на библиографијата на руско-српските книжевни контакти. Погодин е автор на трудот „Руско-српска библиографија“ (1800–1925) (објавен во Белград во два тома, I во 1932 год., II во 1936 год.) со коишто остварил огромен придонес за славистиката и компаративистиката (Шешкен 2017, 151). Уште еден Русин, со кого се запознал Конески уште како студент, бил славниот Кирил Тарановски (1911–1993), исто така од семејство на руски бегалци, кој е и денес познат како врвен истражувач во областа на версификацијата – тогаш асистент – од руско-полско потекло. Пред војната се истакнал како поет и преведувач од и на руски јазик и како истражувач на творештвото на Пушкин, а во Белград одржувал курс по полски јазик.

Блаже Конески се сеќава: „...ова запознавање со рускиот јазик беше важно за мене, бидејќи почнав да читам на руски. Една од првите работи што ја прочитав беше „Евгениј Онегин“ од Пушкин. Со големо задоволство ја читав. И денеска Душан Костиќ, којшто беше мој постар колега на славистика, кога ќе ме сретне ми се потсмева. „Се сеќаваш ли колку ни досадуваше со читањето на „Евгениј Онегин“? „А од Душан Костиќ јас во истото време добив еден мал том, еднотомник на Есенин на руски јазик. Пред тоа го бев читал во превод“ (Андреевски 2020, 75). Од самите почетоци на запознавањето со рускиот

јазик за идниот голем македонски поет била важна не само содржината на делото туку и мелодијата, убавината на јазикот, со еден збор – поезијата, што била и останува големата тајна, колку и да сакаме да ја разбереме.

Од ова време потекнуваат и првите обиди на Конески за преведување од руски: една-две песни од Пушкин. Една од нив е „Затворник“ («Узник»): „Зад решетка седам во зандан, во страд./ На слобода растен крстат орел млад./ Мојот тажен другар, пишти раскрилен./ Под прозорец крвав раскинуе плен“. Пушкин му останал близок на Конески во текот на целото творештво. Во последната стихозбирка „Црн овен“ (1993) е и песната „Според А. С. Пушкин“: „Не дај, Боже, од ум да се шекнам / Дај ми, Боже, да скипнам, да секнам“ (Конески, 2011). Оваа филозофска песна се состои од само два реда и асоцира на песната на Пушкин «Не дай мне Бог сойти с ума», ама кај Конески размислувањето се развива во поинаква насока. Пушкин не го прима „романтичарското лудило“ со коешто поетот може да стане рамен со Господа. За него лудилото е пострашно од секоја несреќа («посох и сума»). Конески би сакал да има можност да се искаже докрај, да ги реализира своите поетски мисли.

Освен поетскиот дијалог, Конески честопати ги наведува примерите од Пушкин кога сака да ги објасни своите поетски ставови. На пример, кога расправа за современата љубовна лирика, тој истакнува дека поезијата (колку и да сака да изгледа „провокативна“) нема врска со „рекламирањето на своите гениталии кај извесен број современи поети и поетеси... Особено кај поетеси. Тоа не е за мене поезија“ (Андреевски 2020, 247). Напротив, Конески многу се залагал за естетскиот вкус и бил со право убеден дека посилено дејствува „придушениот еротски елемент“. За доказ му послужила лириката „на оние поети коишто ги знаеме, како Пушкин, Лермонтов итн.“ (Андреевски 2020, 247).

Самиот Конески како да посакал да покаже и да докаже колку силно може да влијае „придушениот еротизам“. Страстен љубовен нагон наоѓаме и во песната „Виј“ од збирката „Везилка“. Мотивски е поврзана со повеста на Гогољ (полноќ, црква, убава жена и сите се плашат од *џрозен Виј*). Таа е една од најубавите љубовни песни на авторот:

Јас идам како оној грозен Виј,
со сиви очи, сиот земја жедна,
да, страшен сум, и дека нежност носам
во тврди грутки – затоа си бледна.
Се ближам како нежен Виј, но веќе
таинствена си повлекла ти црта,
и штом ќе стапам до пределот, остро
се руши понор и со карпи чкрта.
И сиот жеден, песок, јас се ронам
во таа пропаст, и сè веќе гасам.
Јас, Виј, во свеста те домамив мошно,
но жеден, немам сила да те стасам.

Може да се спомене дека и Георги Старделов го откриваше „придушениот еротизам“ во песната на Конески „Три жени“, којашто влезе во многубројни антологии на македонската лирика.

Конески се повикува на примери од руската литература и во низа размислувања за содржинската страна на некои книжевни дела, имајќи ги предвид жестоките полемики водени од средината на 1950-тите години и наваму околу тоа прашање. На пример, кога зборува за патриотизмот во литературата, за патриотската поезија воопшто, за темата на татковината – централна во македонската поезија во текот на повоените десетина години. Патриотската тематика е важна константа и за поезијата на самиот Конески (поемата „Ракување“, песната „Македонски поети“ итн.). Поетот нагласува дека темата не смее „да се сведува на патриотско тупање во гради“ и да се сведе на патриотска декламација. За да го објасни поубаво својот став, тој се повикува на примерите од лириката на голем дел од руските поети и нагласува:

„Работата на поезијата е да бара некои посуштествени елементи во она што можеме да го наречеме историска традиција, културно-историска традиција, национална и слично... Колку што јас знам, сегде поезијата така настапува... Сега, како што одиме од Пушкин, Лермонтов, Тјутчев, Фет – еве, Фет бил дури и офицер, па и Лермонтов бил – ако одиме сè до Блок и така натака, нема да забележимо во таа голема поезија патриотска декламација. Теми што се сврзани со татковината, се разбира, имаме многу и кај нив, но тие сите откриваат некои подлабоки аспекти... Работата на поезијата е да бара некои посуштествени елементи во она што можеме да го наречеме историската традиција, културно-историска, национална и слично...“ (Андреевски 2020, 274).

Една од постојаните преокупации за Конески бил Блок, за кого има доста напишано. Поради таа причина, примери поврзани со дијалогот со Александар Блок тука нема да наведувам. Тие се мошне познати. Се однесуваат на преводите на лириката и на циклусот на Конески „На непознатата“ со епиграфот од песната на Блок.

Помалку се пишува за Мајаковски, но во случајот со Конески тоа не е така. Во врска со судбината на поетот, за осаменоста на творечката личност, Конески пишува токму за Мајаковски – поетскиот симбол на Револуцијата, еден од популарните и саканите поети во целата Југославија во повоените години. Во врска со поемата „Мостот“ и за некои допирни точки со Мајаковски во неа веќе имаме пишувано повеќе пати. Не треба да се заборави ни песната „Мајаковски“ од збирката „Златоврв“ (1989):

Се случи да остане сосем сам.
 Го порази наглата свест
 за бесконечната оддалеченост
 дури и на најблиската душа,...
 Разбра
 во таа празнина
 дека му нема спас
 и дека битот веќе го раскостил
 љубовниот чун.

Трагедијата на осаменоста тука е изразена со неверојатна сила. Конески му вели на Цане Андреевски: „Во онаа песна за Мајаковски се зборува за таа огромна оддалеченост и од најблиската душа“ (Андреевски 2020, 367).

Во лектирата на Конески влегуваат и Лав Толстој, и Достоевски, и Тургенев (го споменува во врска со песната во проза како жанр), и Чехов. Почесто зборува за Толстој, за кого кажува дека ги читал „Војна и мир“ и „Дневник на писателот“ во оригинал. На пример, кога сака да го објасни својот став за пораката во книжевното дело, Конески вели: „Сум убеден дека секој литературен текст е порака... Јас мислам дека ние и пишуваме за порака да пренесеме... соопштуваме нешто за кое сметаме дека е важно. Во поетиката на Лав Толстој, којашто стопроцентно ја примаам, тоа вака се дефинира: текстот треба да кажува нешто важно. Тоа е една поставка, а три има само кај него“ (Андреевски 2020, 298). На друго место, Конески нагласува дека елементарни вредности на животот се дел од филозофијата на животот. Пак му е добре дојден Толстој (во врска со збирката „Црква“, 1988). Мошне интересни се размислувањата на Конески во врска со детската психа и некои трауматични доживувања на детето – детето тие работи ги чувствува и ги памти со години (расказот „Прочка“, како што е познато, има автобиографска основа). Сепкупно речено, примерите од руската литература се многубројни во книгата и бараат подлабоко и подетално испитување.

Може да се заклучи дека руската литература го привлекувала интересот на Конески во текот на целиот негов творечки живот. Руските писатели му биле како своевидни соговорници со кои можел да ги споделува своите мисли за поезијата. И уште нешто. Ни малку не е случајно што Конески толку често се повикува на примерите од руската литература во разговорите со Цане Андреевски. Тоа е знак за тоа колку е присутна руската литература во македонската културна средина; присутна до тој степен што веќе стана органски дел на националната култура.

Цитирана литература

- Андреевски, Цане. 2020. *Разговори со Конески*. Скопје: Матица.
- Конески, Блаже. 2011. *Целокујни дела на Блаже Конески*. Приредил Милан Ѓурчинов. Во 3 тома. Скопје: МАНУ.
- Шешкен, Ала. 2017. *Русская и сербская литературы: итудии по компаративистике*. Белград, Москва, Тюмень, Воронеж: Филологический факультет Белградского университета.
- Шешкен, Ала. 2021. *Блаже Конески и рускајта лијтература*. Во: Шешкен Ала. Теми за македонската литература XX век. Дијалог. Скопјем, 14–25.

Summary: Blaže Koneski, as a great creative person, throughout his life showed a deepest interest to the world's cultural and scientific heritage - a common good, a common tradition, a common source of creativity of writers from various nations. Relying on that was an inseparable part of the development of literature in general, almost one of the "laws" of the evolution of the artistic word. Every great national poet corresponds with the world's cultural heritage and finds a certain number of poets/authors - close to his ideas and congenial. Blaže Koneski throughout his creative life was firmly connected with Russian culture, literature and science. Cane Andreevski's "Conversations with Koneski" contain numerous data on Koneski's contacts with Russian emigrants and Russian literature (studying the Russian language and a number of other subjects with Russian professors in Belgrade). Koneski read Russian classics in the original version, especially loved the poetry of Pushkin, Yesenin, Mayakovsky and Blok, he started writing his own poetry inspired by the poems of Russian poets (Yesenin), he translated Russian authors into Macedonian (especially Blok), thinking about theoretical questions were often referred to the examples of Russian writers (Pushkin, Tolstoy, Chekhov, etc.). In the wide circle of Koneski's contacts with the scientific world, there are quite a few Russian names (from R. Usikova, V. Moshin to R. Jacobson).

Иван Цепароски

ХУМАНИЗМОТ НА КОНЕСКИ

Апстракт: Научното и книжевното дело на Конески, но и целиот негов живот, се силен доказ дека и денес, можеби повеќе од кога и да е, и на локален и на глобален план, постои потребата за афирмација на еден нов глобален хуманизам кој пред сè ќе изникнува од индивидуалните антрополошко-етички и аксиолошко-естетички вредности. Токму овие теориско делумно подзаборавени вредносни вертикали ќе бидат потенцирани во овој текст. Понатаму, ќе се направи обид барем делумно да се истакне и важноста на потребата од постојано ревитализирање на хуманистичките вредности. А се чини дека во овој момент и кај нас најдобар начин тоа да се стори е да се толкува поетското дело на Конески, но и постојано да се укажува на длабоко хуманистичките личносни белези на нашиот велик лингвист, поет и хуманист Блаже Конески.

Клучни зборови и изрази: Конески; хуманизам; поезија; *vita activa*; *vita contemplativa*

Да се зборува за хуманизмот во добата на доминација на еден претпоставен постхуманизам, та дури и трансхуманизам, се чини дека денес е застарено и дека таквиот пристап може да биде оквалификуван како еден пасатистички пристап надвор од духот на времето кое уште од почетоците на втората половина на минатиот век забрзано започна да ја промовира идејата за „застареноста на човекот“. Оваа формулација „застареност на човекот“ (Anders 1956) – како што во своите написи укажуваше германскиот филозоф и поет Гинтер Андерс (1908–1992) – подзасилена со сродните идеи на Мишел Фуко (1926–1984) за застареноста на авторот како личност и за преобладајноста на *дискурсој* што ги опкружува авторот и делото (Foucault 1984 [1969]), та дури и за смртта на авторот (Barthes 1977 [1967]) – како што во своите списи толкуваше и Ролан Барт (1915–1980) – доведе до едно нужно преиспитување на класичните хуманистички вредности во нашата епоха која, сега веќе од мнозина, се определува како доба на антропоценот (Ellis 2018).

Сепак, се надевам дека пристапот во овој текст, кој не случајно носи наслов „Хуманизмот на Конески“, ќе покаже дека ниту идеите на хуманизмот се застарени, ниту дека хуманистичките идеи длабоко вткаени во животот

и во делото на Блаже Конески (1921–1993), се доведуваат во прашање врз основа на општите претпоставени идеи на светскоисториски план за застапеноста на човекот. Напротив, и животот и делото, и научното и книжевното дело на Конески се силен доказ дека и денес, можеби повеќе од кога и да е, и на локален и на глобален план, постои потребата за еден нов глобален хуманизам кој пред сè ќе изникнува од индивидуалните когнитивистички, антрополошко-етички и аксиолошко-естетички вредности. Токму за овие теориско делумно подзаборавени вредносни вертикали ќе стане збор во овој текст, кој ќе се обиде барем делумно да укаже на важноста и на потребата од постојано реактуализирање на хуманистичките вредности. А за мене, во овој момент и кај нас, не постои подобар начин тоа да се стори од понирањето во делото, но и во длабоко хуманистичките личносни белези на нашиот велик современик и хуманист Блаже Конески, за кого еден од неговите најзначајни книжевни толкувачи, академик Георги Старделов, го искажа влијателниот став дека сите ние сè уште живееме во времето кое може да се нарече „епоха Конески“ (Старделов 2018).

1. Конески: хуманистички белези на личноста – *paideia*, *kalokagathia*, *humanitas*

Конески како личност во себеси и во своето дело како да ги овоплотува класичните идеали на *paideia* (паидеја) – како воспитување и образование на идеалниот член на полисот и на заедницата, но и на идеалите на *kalokagathia* (калокагаџија) – на поимите на *убавинаџа* и на *добринаџа* сфатени во нивната поврзаност и целост, кон кои се придодава и поимот на *вистининаџа* како темелен идеал на хуманистичката личност и на идеите овоплотени во рамките на просветителството. На овој план, исто така, особено важен е и слоганот *sapere aude* преземен од Хоратиј (*осмели се да знаеш* [осмели се да бидеш мудар / осмели се самостојно да мислиш]), за првпат образложен во 1784 година во прочуениот есеј на Имануел Кант „Одговор на прашањето: Што е просветителството?“ (Кант 1993). Затоа и идејата за *paideia* подоцна се именува како *humanitas* и се поврзува со слободните уметности, односно вештини, или со денешна терминологија кажано науките: граматика, реторика, дијалектика / филозофија (*тривиум*) и аритметика, геометрија, астрономија и музика (*квадривиум*). Широкото енциклопедиско знаење на Конески, неговата научна и образовна дејност, но и неговата посветеност кон вистината, убавината и добрината, токму затоа, него го возвишуваат во врвна хуманистичка личност на нашата и на светската наука, култура и книжевност.

Конески целото свое научно дело и сиот свој живот, можеме да констатираме, им го посветува на науките од хуманистичкиот тривиум (граматика, реторика, дијалектика), но и на воспитувањето и образованието на сите нас што сме се родиле или сме живееле или живееме во постасномска Македонија, а сме се образовале врз основа на македонската азбука, граматика, правопис, речник и историја на македонскиот јазик – а во рамките на сето ова придонесот на Конески е несомнен и решавачки. Можеби најдобрата одредба на целата оваа хуманистичка и просветителска дејност на Конески

е таа да се подведе под одредбата: *vita activa*. Хана Арент, инаку, ги користи одредбите *vita activa* и *vita contemplativa* (Arendt, 1958) за да ги означи различните начини на живот посветени на потрагата по овие два вида активности: првиот, поврзан со дејствувањето и со активниот ангажман со светот, и вториот, со „разбирањето на светот“ (Arendt 1998[1958]). Но, ако научната, образовната и општествената дејност на Конески можат да се подведат под одредбата *vita activa*, тогаш неговото книжевно, а пред сè поетско дело, може и треба да се подведе под одредбата *vita contemplativa*. А токму оваа комплексност и широчина на севкупната дејност на Конески, проследена со длабочината и со силината на увидот и на резултатите од овој увид, е она што претставува клучен белег и клучна вредност на неговото научно и книжевно дело.

2. Конески: хуманистички аспекти на делото

Конески во духот на хуманизмот ни овозможува *досџајносџи на ѝреџхог-ниџе знаења* од минатото – а што се неговите истражувања на минатото на нашиот јазик, од Св. Кирил и Методиј и Св. Климент Охридски до нашите просветители од XIX век и до идеите на Мисирков од почетоците на XX век – ако не се токму тоа. Понатаму, идејата за *ширење и разнесување на знаење-џо* како една од клучните идеи на хуманизмот е во основата на дејноста на Конески, зашто тој токму тоа и го прави со својата образовна дејност (декан на Филозофскиот факултет 1951–52, ректор на УКИМ 1958–1963, прв претседател на МАНУ во 1967 година). Исто така, идејата за *создавања на нови знаења и зацврстување на сџарџиџе знаења*, како една од темелните идеи на хуманизмот е составен дел и од научната дејност на Конески, зашто, што се *Грамаџикаџа на македонскиоџи јазик*, *Правоџисоџи на македонскиоџи јазик*, редактурата на тритомниот *Речник на македонскиоџи јазик*, како и сите негови лингвистички списи, ако не се токму тоа: создавање нови знаења и зацврстување на старите знаења.

Впрочем, ако се согласиме со веќе утврдените лексикографски ставови кои се однесуваат на раздобјето на ренесансата и на хуманистичките идеи што таму темелно доминираат (Кулавкова 2021, 524–527), имено дека ренесансата во целина е предодредена од *хуманџсџичкиоџи џоџлед на свеџоџи* и од хуманизмот како филозофска основа за оформување и за толкување на модерната епоха, но и дека *новоџо хуманџсџичко образование* заедно со новите практики да се пишува на *новиџе народни јазџици*, а подоцна во XIX век понекаде и да се воспоставуваат определени поврзувања на ренесансата и на хуманизмот со „преродбата“ и со „преродбенската книжевност“, каков што е случајот и кај нас, тогаш со сигурност може да се тврди дека Конески со својата дејност како да ги овоплотува овие идеи на хуманизмот во неговата изворна форма, но и во контекст на неохуманистичките идеи од крајот на XVIII и од XIX век (J. J. Винкелман, Г. Е. Лесинг, Ј. Г. Хердер, Ј. В. Гете, Ф. Шилер) кои го издигнуваат хуманизмот до *надвременска каџеџорија* и до еден филозофски веќе оформен нов поим кој се поврзува со идеалот на човечноста заснована врз природната и врз човечката праведност (Miler-Sel 2008, 229–231), но, секако, во едни нови

и современи општествени и културни услови произлезени од теориските и практичните хуманистички идеи на XX век.

3. Хуманистичките вредности на книжевното дело

Сепак, со право, најмногу внимание во натамошниот дел од овој текст ќе се посвети на хуманистичките вредности на книжевното дело на Блаже Конески.

Се чини дека поезијата, прозата и есејот од раната фаза на книжевната дејност на Конески можеме да ги толкуваме од гледна точка на *vita activa*, додека поезијата, лирската проза и есејот од средишната и од доцнежната фаза можат да се толкуваат како пристапи од позициите и на *vita activa* и на *vita contemplativa*: засилениот интерес за филозофијата, како и метафизичките провеи во поезијата од „Записи“ (Конески 1974) до „Црн овен“ (Конески 1993), покажуваат на елементите на обединување и на поврзување на овие две страни од човечката дејност кои само кај најуспешните и кај најдобрите се во хармонично единство. Како што мнозина теоретичари од светот укажуваат, а меѓу нив и авторот на одредницата за хуманизмот и хуманистиката во „Енциклопедија Британика“: „*Humanitas* повикува кон фин баланс на акцијата и контемплацијата, баланс роден не од компромис, туку од комплементарност“ (*Encyclopedia Britannica CD* 1997). Токму ваквиот баланс и хармонија се остваруваат во севкупното научно и книжевно дело на Конески, постојано обединувајќи ги овие два света на *vita activa* и *vita contemplativa*.

Хуманистичката грижа за природата, односно еколошките аспекти на поезијата на Конески, се манифестираат во огромен број песни на Конески. За овие аспекти од творештвото на Конески зборував и пишував во својот текст „Флората во поезијата на Конески“ (Цепароски 2021) на симпозиумот организиран во јуни 2021 година од страна на Институтот за македонска литература и затоа овие аспекти од поетското творештво на Конески сега нема пообемно да ги тематизирам. Во оваа пригода единствено ќе ја потенцирам хуманистичката димензија на односот на Конески кон природата во рамките на една филозофија и естетика на природата што како да произлегува од ставовите на трансценденталистичката филозофија од XIX век на Ралф Валдо Емерсон (1803–1882) и од неговиот есеј „Природа“ (Emerson 1836) или на Хенри Дејвид Торо и на неговото дело „Валден“ (Thoreau 1854), но и на една можна *позитивна естетика*, налик на онаа од втората половина на XX век на американскиот филозоф, естетичар и енвайронменталист Ален Карлсон од неговиот капитален текст „Природа и позитивна естетика“ (Carlson 1984). Овој естетички когнитивен пристап на Карлсон – мошне близок на излезните позиции на Конески во однос на местото и на поставеноста на природата во рамките на сопствената поезија – може да се резимира на следниов начин: „позитивната естетика тврди дека природната средина, доколку е незасегната од човекот, има само позитивни естетски квалитети и вредност – дека девствената природа во суштина е убава“ и дека сета природна средина е убава ако таа е недопрена од човекот. Ова доаѓа оттаму што, смета Карлсон, ваквата природа има „главно позитивни естетски квалитети; таа е,

на пример, милна, префинета, силна, целосна и средена, повеќе отколку некусна, здодевна, блуткава, недоследна и хаотична. Сета недопрена убавина, накратко, е суштествено естетски добра“ (Carlson 1984, 5).

А токму за таквата недопрена убавина во својата поезија пее Конески, особено во песната „Меѓу дрвјата“, како и во повеќето песни од истоимениот циклус: „Круша“, „Одмазда“ или „Младиот кедар“ (Конески 1979, 97–107), но и во цела една низа песни посветени на убавината на (не)допрената природа: „Песна за маслинките“, „Суво дрво“ или „Дуња“ (Конески 2011a, 80; Конески 2011b, 145, 199). Зашто за Конески, кога човекот ќе ѝ се спротивстави на природата, или кога дури ќе биде само рамнодушен кон неа, тогаш таа за него се здобива со негативни естетски вредности и станува „здодевна“ или „заморна“, како што е тоа случај во песната „Починка“ во која се појавува за мнозина енигматичниот и неочекуван стих: „Убавино, ти ме заморуваш веќе“ (Конески 2011a, 188). Но, убавината е заморна само кога е оптоварена од човекот и од неговите грижи („смирноста е мудра, страшноста е глупа“), додека кога таа е недопрена и девствена, тогаш таа е „смела исправеност на девојки“ и „хор девојчински“ („Пченица“) или „раскошна симфонија“ која од нас бара да не ја разурнуваме девственоста на природата: „и најарно од сè е да не чекориш, / да не го нарушиш сојузот со дрвјата“ („Меѓу дрвјата“).

Сепак, „Проложните житија“ (Конески 1979, 121–131; Конески 2011a, 275–296) во поезијата на Блаже Конески, за мене, се врв на неговиот хуманизам. Тоа се песни во кои на наједноставен и најдлабок начин се изразува грижата за обичниот човек, грижата за Другиот кон кого Конески без исклучок пристапува со емпатија и со длабока почит, без оглед на неговата родова, национална, класна или расна припадност.

Ќе се осврнам, на крајот, само врз една не толку позната доцнежна песна на Конески, во која хуманистичките идеи во целина владеат. Станува збор за песната „Црниот брат“, во која грижата за маките на просторно далечниот Друг, но и за блиската Источ со проблемите на човекот како единка но и како вид, силно доаѓаат до израз.

И веднаш да кажам: кога првпат ја читав оваа песна, само интуитивно ја насетував емпатијата кон црниот брат кој е некаде далеку. Воопшто немав знаење кому му е упатена и посветена оваа песна, но ја чувствував длабочината на загриженоста и на тагата поради неможнота на лирскиот субјект (Конески) да помогне во справувањето со неумитното, во соочувањето со смртта на блискиот а далечен Друг. Но, ако во песната „Полн циклус“ од книгата на Конески „Златоврв“ (1989), која е варијација на песната на Дагларџа „Поглед“, смртта постапно ги победува „Младоста, Љубовта, Смртта и Јас“, „за да не остане на крајот / ниеден / од четворицата“ (Конески 2011b, 193), во стиховите од „Песна за Црниот Брат“ (Конески 1993, 11; Конески 2011b, 323) смртта, поточно болеста, треба да се надмине и да се победи. Тагата поради оваа неможност станува посилен од „светската болка“, зашто тоа е тага по една сродна душа:

ПЕСНА ЗА ЦРНИОТ БРАТ

Болен е, болен Црниот Брат,
и како дете паднато в кал
тој сам е таму каде што е,
и кому да му биде жал?

Кон мене крева очи тој,
а нас нè дели океан.
Болен е, болен мојот црн брат,
згрозен е сиот, во себе збран.

О кој ќе крикне!
Јас немам здив, –
ни збор јас имам за утеша,
ниту да кажам кој е крив.

Тој тлее таму зад хоризонтот
како на запад вечерен зрак.
И сè што знам е дека се спушта
меѓу нас уште потемен мрак.

Кога првпат го читав последното објавено поетско дело на Конески „Црн овен“ (1993), книгата во која се наоѓа и „Песна за црниот брат“, првично си мислев дека севкупната настроеност на песната, иако не и формата, ме води кон циклусот песни на Стеван Раичковиќ за смртта: „Записи за црниот Владимир“ (Račković 1977, 117–132) и дека Конески на свој начин ја варира вечната тема на смртта, сега во однос на некој неименуван „црн брат“, но кога пред повеќе години го прочитав текстот на академик Виктор Фридман за Блаже Конески (Фридман, 2002; Фридман, 2018), како и неговиот превод на оваа песна на англиски јазик (со внесената посвета што ја нема во оригиналното издание на Конески), разбрав дека Конески пее за една конкретна личност, за американскиот лингвист, славист и помлад колега од „Универзитетот Охајо Стејт“, Афроамериканецот Кенет Нејлор (Kenneth Naylor, 1937–1992) – кој на 55 години прерано починува – кому, впрочем, и му е посветена оваа прекрасна песна, длабокоетички исполнета со сочувство и со неумитност на сознанието „дека се спушта / меѓу нас уште потемен мрак.“

И од оваа песна на Конески се надевам се потврди ставот според кој, токму затоа, постојано треба да се укажува дека идеите на хуманизмот, што се иманентни на делото на Конески, треба да станат и наши идеи, да станат и наши, песни, раскази или есеи, зашто само на тој начин дијалогот со делото на Конески најуспешно ќе може да се оствари. Затоа овој свој говор за хуманизмот на Конески ќе го завршам со зборовите искажани за Конески од страна на еден друг наш велик поет, прозаист и есеист, академик Петре М. Андреевски: „Блаже Конески беше најмаркантната личност на нашиот културен простор. Светски поет и лингвист, најбогата библиотека собрана во еден човек. Може-

би малку биле моите незаборавни средби со него. Блаже Конески умре и нека му е лека земјата. Дај Боже барем на сто години да ни се раѓа Блаже Конески!“ (Андреевски 2018, 100).

Верувам дека сите ние, денес, во годината кога ја славиме стогодишнината од раѓањето на Конески, искрено велиме: Дај боже неговиот хуманизам, неговиот збор и неговиот опит постојано да нè просветлуваат!

Веројатно затоа македонскиот поет Петар Т. Бошковски, во својата куса песна под наслов „Песна за Блаже Конески“, сосем умешно и проникливо пееше за бардот Конески:

„Колку малку зборови,
а колку голема песна!
Ете тоа ти се вели
поет со богат јазик.“
(Бошковски 2008)

И навистина, богатството на јазикот на Конески силно доаѓа до израз преку неговите суптилно искажани ставови и стихови во однос на хуманизмот и на хуманистичката мисла, исто како што уште посилено ова богатство се манифестира во целината на неговото прегнантно оформено книжевно и научно дело.

Цитирана литература

Кирилични:

- Андреевски, Петре М. 2018. „Од повеќето средби со Конески ...“. *Блаже Конески: Честитувања по йовод јубилејот 50 години МАНУ*. (Прир.) Л.Старова. Скопје: МАНУ, 98–100.
- Бошковски, Петар Т. 2008. *Некој ме уми*. Македонска книжевност, книга 37. Битола: Микена.
- Кант, Имануел. 1993[1784]. „Одговор на прашањето: Што е просветителството?“. *Посймодернизам: зборник на текстиви*. (Прев.) Д.Јакимовски. Скопје: Темплум, 29–38.
- Конески, Блаже. 1974. *Зайиси*. Скопје: Македонска книга.
- Конески, Блаже. 1979. *Сѝари и нови ѝесни*. Прилеп: Стремеж.
- Конески, Блаже. 1993. *Црн овен*. Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 2011а. *Целокуйни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов. Том I, Поезија, Кн. 1*. (прир.) М. Ѓурчинов. Скопје: МАНУ.
- Конески, Блаже. 2011б. *Целокуйни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов. Том II, Поезија, Кн. 2*. (прир.) М. Ѓурчинов. Скопје: МАНУ.
- Старделов, Георги. 2018. *Ејџа Блаже Конески*. Скопје: МАНУ – Матица македонска.
- Кулавакова, Катица. 2021. „Ренесансна поетика“. *Поимник на книжевнајта шеорија*. Второ дополнето издание. (Прир.) К.Кулавакова. Скопје: МАНУ, 524–527.

- Фридман, Виктор. 2002. „Поздравни писма“. *Делојо на Блаже Конески. Осџварувања и ѓерсѳекѳиви*. (Прир.) М.Гурчинов, Скопје: МАНУ, 31–33.
- Фридман, Виктор. 2018. „Блаже Конески: некои лични сеќавања и една лингвистичка почест“. *Блаже Конески: Чесѳивувања ѓо ѓовод јубилејој 50 ѓодини МАНУ*. (Прир.) Л. Старова. Скопје: МАНУ, 65–83.
- Цепароски, Иван. 2021. „Флората во поезијата на Конески“. *Сѳекѳар XXXIX*, 69–83.

Латинични:

- Anders, Günther. 1956. *Die Antiquiertheit des Menschen*. Munich: C.H. Beck.
- Arendt, Hannah. 1998[1958]. *The Human Condition*. (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Barthes, Roland. 1977[1967]. “The Death of the Author” [“La mort de l’auteur”]. *Image-Music-Text*. London: Fontana Press.
- Carlson, Allen. 1984. “Nature and Positive Aesthetics”. *Environmental Ethics*. Volume 6, Issue 1. Spring 1984, 5–34.
- Ellis, Erle C. 2018. *Anthropocen: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Emerson, Ralph Waldo. 1836. *Nature*. Boston: James Munroe and Company. <https://archive.org/details/naturemunroe00emerrich/page/n5/mode/2up?view=theater> [пристапено на 28.07.2022]
- Encyclopedia Britannica CD*. 1997. “Humanism”. www.britannica.com/topic/humanism [пристапено на 28.07.2022]
- Foucault, Michel. 1984[1969]. “What is an Author” (“Qu’est-ce qu’un auteur?”). *The Foucault reader*. (Ed.) P.Rabinow (1st ed.). New York: Pantheon Books.
- Miler-Šel, Nina. 2008[2000]. “Humanizam”. *Leksikon savremene kulture*. (Prir.) Ralf Šnel. Beograd: Plato, 229–231.
- Raičković, Stevan. 1977. *Pesme*. Beograd: Rad.
- Thoreau, Henry David. 1854. *Walden or Life in the Woods*. Boston: Ticknor and Fields. <https://archive.org/details/waldenorlifeinwo1854thor/page/n5/mode/2up> [пристапено на 28.7.2022]

Summary: Koneski’s scientific and literary work, but also his whole life, is strong evidence that today, perhaps more than ever, both locally and globally, there is a need to affirm a new global humanism that will primarily emerge from individual anthropological-ethical and axiological-aesthetic values. It is these theoretically partially forgotten value verticals that will be highlighted in this text. Furthermore, an attempt will be made, at least in part, to stress the importance of the need to constantly revitalise humanist values. And it seems that, at this point in our country, the best way to do so is to interpret Koneski’s poetic work, but also to constantly point to the deeply humanist personality traits of our great linguist, poet, and humanist, Blaže Koneski.

ЈАЗИК

Гордана Алексова

ДА-КОНСТРУКЦИЈАТА КАКО СТИЛСКО СРЕДСТВО ВО ПРОЗАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Во трудот се разгледува *ga*-конструкцијата како дел од експресивноста во прозата на Блаже Конески. Се толкуваат нејзината референцијална и поетска функција, во врска со честотата на употреба и со застапеноста во контексти за пренесување лирски елементи, сеќавања и „фотографски“ описи на реален или фиктивен момент, забележан со богата стилска техника.

Клучни зборови и изрази: *ga*-конструкција; стилско средство; референцијална функција; поетска функција; проза

Дејноста на Блаже Конески на полето на македонистиката ја обележа втората половина на 20 век, а нејзините резултати остануваат подеднакво значајни, како за почетниот период од развојот на македонскиот јазичен стандард, лингвистиката, литературата, педагошката дејност и македонската култура, воопшто, така и за нивните актуелни состојби. Пишаната оставнина на Конески, ни се покажува тоа и на оваа Конференција, останува отворена за уште многу нови научни истражувања и за сите наши претстојни и повторни уживања меѓу редовите во поезијата и прозата потпишани со неговото име.

Во оваа статија е претставено едно можно толкување на *ga*-конструкцијата како дел од експресивната јазична граѓа во прозата на Конески, поточно, во расказите од збирката *Лозје*, во записите од *Дневник ѝо многу години* и *Дневник од Нишка Бања* и во мистификацијата *Таблица ѝерваја*. Конкретно, се работи за тоа дали употребата на *ga*-конструкцијата го поддржува исказот на Конески дека самиот свесно не оди кон поетизирање на текстовите во збирката *Лозје*, или, како што стои во неговите кажувања: „дури, поскоро би рекол, дека јас тоа го избегнував“. Во однос на поетичноста на исказот, единствено, од целиот раскажувачки контекст на збирката, истапува расказот *Песна*, за кој авторот ќе каже (1991, 331): „Но, во овој случај самиот мотив наложи еден таков поетски пристап. И навистина, тоа може да се смета и како еден вид песна во проза. Целиот тој текст.“ Уште поконкретно, во оваа статија се работи за тоа дали употребата, наместа многу зачестена, на *ga*-конструкцијата во расказите и спротивно на тоа, поумерената застапеност, наместа и отсуството на

оа-конструкцијата во кусите записи, се вклопува во раскажувачката референција на *Лозје* и во поетичниот набој на записите во двата *Дневника*. Ке бидат посочени и примери што ќе ја илустрираат способноста на оа-конструкцијата да учествува во стилското обликување на исказот, во зависност од фонетскиот, лексичкиот, граматичкиот и прагматичкиот контекст.

И овојпат, како што се случува секогаш кога се работи на текстови од Конески, како кога се прави, на пример, ексцерпција и опис на стилистичките пунктови во *Грамајикајта на македонскиот литературен јазик*, тешко се излегува од двојноста на авторот – лингвистичка наспрема литературнотеоретска и јазична наспрема литературна. Оттука, сосема очекувано се наметнува прашањето дали врвниот познавач на теоријата на јазикот создава врвни уметнички творби, или обратно, суптилниот запишувач на чувства и доживувања има способност прецизно и детално да ја согледа и да ја опише структурата на јазикот низ нејзиниот долг историски развој и на современ план.

3. Тополињска во статијата *Блаже Конески и проблемот на јазичнајта норма* ја опишува улогата на *Грамајикајта* на Конески низ одделни релевантни етапи за процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик и, меѓу другото, бележи (2012, 47): „*Грамајикајта* на Блаже Конески е, де факто, негова лична, осмислена, на дело спроведена инструкција за стандардизација на македонскиот јазик. Таа не е граматика за работа во предавална или во училишница, таа е генијална инструкција што и како треба да се работи за да заживее еден млад стандард, инструкција адресирана до наставниците од сите нивоа и до лекторите. Секој пасус содржи опис и анализа на постојната ситуација и образложена сугестија каков избор треба да се направи, како да се прати природната динамика на јазикот, каде и како евентуално, по потреба, треба да се интервенира. Многу нешта во структурата на македонскиот јазик за последните шеесет години се поместени, ама моделот на постапката во култивацијата на тој јазик е жив и нè обврзува.“

На фонот на овие кажувања се надоврзува и тезата на Н. Миниси – италијански лингвист, поет и книжевен критичар, близок пријател на Конески – дека поетската интуиција на авторот имала клучно значење во конципирањето на *Грамајикајта на македонскиот литературен јазик*. Во својата книга *Блаже Конески: поет и грамајичар*, тој ќе посочи (2007, 14–15): „Она што го движи е жарта и цврстата убеденост. Тој не се врти назад. Сегашноста за него не е статичност која треба да се организира. Неговата визија е отворена кон иднината – минатото и сегашноста не се пречка, туку му служат како материјал за обликување. Воведен во науката, Конески го користи своето стекнато образование, но не бара решенија во лингвистиката. Учен, Конески ја користи доктрината како инструмент, а не како упатство, додека својата идеја за јазикот ја обликува без теориски предрасуди и без однапред дефинирани апстракции. ... Конески, човек од науката, ја отфрла затворената концепција на лингвистите и се зафаќа со разгледување на проблемите на јазикот во сите негови правописни и граматички особености со жар и со интуиција на писател.“

Со истата жар и интуиција во својот најран творечки период, во средината на четириесеттите години на 20 век, Конески на околу шеесет страници на рака ќе го испише прозниот текст, расказот *Крчмије*. Десетина години по-

доцна, во 1954, со „извесни корекции“, според авторот, „не во композицијата толку, колку во некои епизоди, исфрлање на нешто, додавање на нешто, внесување некои нови мотиви“ (1991, 329), од овој текст ќе се изнедрат десетте раскази од збирката *Лозје*, објавена во 1955 година. Себеси, како автор на расказот *Крчмиџе*, а подоцна и на реконструкциите од 1954, Конески се определува како веќе оформен раскажувач под влијание, пред сè, на Чехов, но и на други раскажувачи, при што македонскиот литературен контекст од педесеттите години ќе го означи како сосема неважен, подеднакво за него како прозаист и како поет (1991, 333).

Во *Стилистиката на современиот македонски јазик* (2003, 235) Л. Минова-Гуркова пишува: „Јазикот на уметничката литература се смета за срцевина на националниот јазик и се развива во историскиот контекст на стандардниот јазик. Ролјата на јазикот на уметничката литература во развитокот на националниот јазик е толку голема што и самиот национален јазик се врзува за творештвото на големите писатели. Особеностите на јазикот на уметничката литература се тесно врзани со нејзината естетска функција. Естетската функција, пак, произлегува од специфичноста на уметничката литература како вид уметност и ги условува разнообразноста, широчината и богатството на јазичните средства.“

Начинот на кој едно јазично средство, со сите свои димензии на формата и на функцијата се издига на ниво на стилем, во продолжение е претставен низ начинот на кој *да*-конструкцијата се пројавува низ дуалноста на Блаже Конески – лингвистичка и литературнотворечка.

Во *Историјата на македонскиот јазик* Конески бележи (1986, 177): „Сврзникот *да* претставува граматички елемент карактеристичен за јужнословенската група наспрема другите словенски јазици. Како што видовме, во нашиот јазик неговата употреба се ограничила со тоа што, како во балканските несловенски јазици, тој не воведува комплетивни реченици. Меѓутоа, честотата на овој сврзник се зголемува многу во други конструкции, во состав на кои во балканските јазици идат соодветните сврзници со конјунктив. Еден таков случај претставува замената на инфинитивот со *да*-реченици.“ Губењето на инфинитивот Конески го објаснува во рамките на општиот стремеж во развојот на нашиот јазик, некои синтетички именски форми да се заменуваат со аналитички конструкции во контактот со балканските јазици и истакнува дека конструкциите со *да*, со кои е заменет инфинитивот, стојат наспрема конструкциите со соодветниот предлог и конјунктив во балканските јазици. Исто така, истакнува и една многу важна особеност на *да*-конструкциите, а тоа е дека во тие конструкции не може да се вметне именка меѓу предлогот и глаголот. Тука Конески нагласува уште еден важен пункт за синтаксата на *да*-конструкцијата од историски аспект, исказан во следнава констатација (1986, 177): „Конструкциите со *да* се јавувале во нашиот стар јазик во некои контексти наспоредно со инфинитивот. Во таквите контексти најпрво и настапило ограничувањето во употребата на инфинитивот. Таков е случајот кога инфинитивот доаѓал во финална служба. Примерите сведочат дека *да*-речениците биле во експанзија. Друга позиција во која инфинитивот рано се истиснувал сме имале во случајот кога тој идел во служба на објект зад глаголи како

сака, зайоведа, моли. Инфинитивот останал подолго во употреба во составот на описни глаголски форми, како и во некои изрази со заповедно значење.“

Во *Грамаџикаџа на македонскиот лиџературен јазик* на Б. Конески, како и во *Грамаџикаџа* на Х. Лант (1952) на *џа*-конструкцијата не џ се придава особено важно место во глаголскиот систем на МЈ и се третира како полифункционално синтаксичко единство, т.е. како единство на глаголот и сврзникот *џа*, што има различно значење во различен контекст. Во својата *Грамаџика* Конески ја споменува *џа*-конструкцијата во состав на разните значења (1982, 535–539), т.е. употреби на глаголските форми за сегашно време, идно време, минато неопределено и минато-идно време, како и во делот за сврзниците, каде што, според етимолошкиот состав, сврзникот *џа* е истакнат како дел од таканаречените „исконски“ сврзници, кој во состав со некои предлози и прилози образува сложени сврзици: *без џа, за џа, освен џа, џред џа, како џа, само џа, макар џа*.

На сличен начин *џа*-конструкцијата ја третира и Р. Ускова во својата *Грамаџика на македонскиот јазик* (2003, 213), каде што вели дека оваа глаголска конструкција не изразува реални дејства, наспроти индикативните форми. „Во самостоен (независен) тип на употреба, конструкциите со *џа*, обично, се употребуваат транспозитивно наместо некои модални глаголски форми и изразуваат разновидни модални значења. Во зависен тип на употреба, тие имаат само глаголско дејство со заедничко неиндикативно значење.“

З. Тополињска во повеќе наврати се задржува на оваа глаголска конструкција, меѓу другите, во разни делови од студиите *Полски – македонски џрамаџички конфронџации* и во зборникот *Субјункџив со џособен осврџ на македонскиџе џа-конџрукџии*, при што дава детален преглед на *џа*-конструкциите како предикатски изрази во функција на аргументи на надредени глаголски и на надредени неглаголски предикати, како атрибути во именските синтагми и како граматички независни, модално маркирани искази (2009, 89–137). За *џа*-конструкцијата зборува во контекст на субјункџивот и на искажувањето нефактивни настани и како за јазична особеност образувана според балкански модел, која првично ги презема функциите на „загубениот“ инфинитив, за вторично да ја прошири зоната на употреба со разни значења во функција на конституент на самостојни реченици (2014, 226).

Во *Синџаксаџа на македонскиот сџандарџен јазик* Л. Минова-Ѓуркова на повеќе пунктови ја споменува или се задржува на *џа*-конструкцијата. Во делот морфосинтакса се нагласува широката употреба на оваа конструкција, а зборот *џа* е наречен партикула-сврзник (2000, 75). Потоа, *џа*-конструкцијата се споменува во контекст на: модалните глаголи, безличните реченици, пасивните реченици, подметот, сложениот глаголски и глаголско-именски прирок, и, се разбира, на зависносложените реченици – целни, декларативни, условни итн. Терминолошки, според Минова-Ѓуркова, за *џа*-конструкцијата се употребуваат изразите: опџатив-субјункџив, субјункџив и конјункџив. Најчесто се јавува со глаголската форма за сегашно време, иако се среќава и со минато определено и минато неопределено време; има широка употреба како име на дејство, како еквивалент на инфинитивот; самостојно се употребува за изразување желба, молба, заповед и клетви; се употребува со модални и фазни глаголи, со негирани форми на времиња и начини итн.

Според Е. Бужаровска и Л. Митковска, една од најчестите функции на независните *да*-конструкции е да изразува деонтички говорни чинови (директив, хортатив, оптатив, адмонитив). Во статијата *Негираниите да-конструкции* истакнуваат дека (2014, 27) „нивната формално-прагматичка структура не се менува значително со додавање на негативниот маркер, бидејќи тој ја негира пропозицијата изразена во предикатот и само соодветно ја менува комуникативната цел на говорителот. Негативната честичка, која стои меѓу честичката *да* и глаголот, секогаш е акцентирана.“ Последново е значајно од причина што акцентот е смислоразликувачки за оваа глаголска конструкција, употребена со деонтичка модалност или во поларитетни прашања (2014: 37, 45). Кај вторите составот *да не* претставува една целина, а реченичниот акцент паѓа на глаголот (или на друг дел од предикатот, поретко на субјектот), а не на прашалниот маркер (Пр.: Да не *одиш* дома? Да не *одиш* дома!). Деонтичките независни *да*-конструкции со негативен маркер, исто како и позитивните, се третираат како централни претставници на деонтичка модалност. Притоа, адмиративните претставуваат поттип на овие *да*-конструкции, но не се прототипни претставници. Со чудењето говорителот изразува прекор за нешто што соговорникот требало или не требало да го направи (Ти *да не се јавиш/јавуваш* цел ден? Тој тоа *да* го *каже*?).

Експресивноста на *да*-конструкцијата ја толкуваме од два аспекта: 1. преку нејзината способност да учествува во референцијалната функција на јазикот и 2. преку нејзината способност да учествува во поетската функција на јазикот. Двете можности што ги нуди *да*-конструкцијата се застапени и се испреплетуваат и во збирката раскази и во двете збирки дневнички записи. Нејзината употреба во прозата на Конески ќе ја илустрираме со примери од расказите, од дневничките записи и од мистификацијата, содржани во четвртиот том на критичкото издание на *Целокуќините дела на Блаже Конески*, насловен како *Проза*. Во примерите се застапени *да*-конструкции образувани со презент, но и со глаголски времиња за изразување пропозиции поврзани со минати засведочени или незасведочени дејства.

Според Л. Минова-Гуркова (2003, 235), „покрај естетската функција, во уметничката литература е, во поголема или помала мера (во зависност од родот), застапена и референцијалната функција: на пример, за големите писатели (Толстој, Балзак, Шилер итн.) е кажано дека даваат многу податоци за времето за кое пишувале.“ Во функција на референцијалноста на исказот во расказите од збирката *Лозје* е и зголемената честота на *да*-конструкцијата. Таа него го збогатува и го заситува со податоци за повеќе дејства и за нивните околности, за случувања и состојби на ликовите, т.е. за една поголема дејствителност, реална или претпоставена, што треба да се разбере поединечно, секоја самата за себе, и во контекст на големата рамка. *Да*-конструкцијата успева да го постигне тоа, првенствено, со својата несамостојна, зависна употреба, којашто доминира во раскажувачкиот опус на Конески и каде што се јавува како аргумент на надредените предикати. Со нив сочинува комплексна глаголска пропозиција и прави заситеност на исказот со податоци за дејствителноста, како солидна основа на раскажувањето и на, навидум, стилската неутралност на исказот. Оваа глаголска конструкција внесува динамичност во текстот како резултат на ин-

формацијата што ја пренесува за дејства што се/не се вршат, што се/не се вршеле или се/не се извршиле, што се/не се планирани, претпоставени, посакувани, наложени, задолжителни да се/не се вршат или да се/не се извршат. Способноста на *да*-конструкцијата да го „раздвижува“ исказот може да се поврзе со нејзината граматичка структура. Партикулата *да* насочува на определена целност на глаголското дејство што следува, а со задолжителната врска што мора да ја воспостави со односната глаголска форма, како да ја поддржува нејзината улога на главен значенски елемент во пропозицијата. Непосредноста на оваа врска, без можност да биде разбиена, дополнително ја развива динамичноста на нарацијата. Глаголската форма во состав на *да*-конструкцијата изразува значења што го движат исказот низ разновидностите на глаголското време, видот, начинот и дијатезата, а секундарно и на родот, бројот и лицето. Дури и неможноста на глаголската форма за идно време да се јави во состав на *да*-конструкцијата се чини формална ако се земе предвид имплицитната идност вградена во значењето на партикулата *да* (сп.: *Ќе дојде да се ѝозрави.* : *Ќе дојде и ќе се ѝозрави.*; *Нема да си оди без да се ѝозрави* : *Ќе се ѝозрави, ѝа ќе си оди.*). Општиот заклучок во овој контекст е дека *да*-конструкцијата во расказите од збирката *Лозје*, за кои авторот вели дека намерно се труди во нив да не внесува поетичност, придонесува за збогатување на неговата раскажувачка техника, за акумулирање глаголски дејства и за зголемена информираност за реални случувања, т.е. за зголемена референцијална функција на исказот, паралелно со естетската (1). Истиот заклучок се однесува и на *да*-конструкциите во состав на мистификацијата *Таблица* прваја (2). Забележано на поинаков начин, ова го наоѓаме и во следните зборови од делот *Коментари и ѝрилози* кон критичкото издание на прозата на Конески (2014, 336): „Македонската книжевна критика укажува, главно, на реалистичноста на расказите од книгата *Лозје*, упатувајќи и на психологизацијата на карактерите (ликовите), на „интроспективноста“ (Христо Георгиевски, 1988), како и на извесната хуморно-иронична перспектива на раскажување.“

- (1) *Досѝа беше да ѝи ѝрекрие со рака, ѝа да види дека без нив кайѝеѝо како да се развеселува. Тоѝаш и се реши да ѝи симне и сиѝурен е дека ѝосѝаѝи ѝраво. Но иако сосем уверен во ѝоа и сеѝа, неѝиѝо ѝо ѝера ѝак да ѝровери, да види да не ѝресилил во моменѝоѝи. Но и ѝосле можеле да се сложаѝи околностѝиѝе ѝака иѝиѝо да не се дојде до ваков крај. Можело, на ѝримеѝ, ѝоради каква да е ѝрчина да не дојдаѝи ѝиѝе двеѝе на изложба, или да дојдаѝи ѝиѝе двеѝе на изложба, или да дојдаѝи дури оѝкоѝа ќе биде заѝворена, или да намине само девојчеѝо, во кој случај изнаенадаѝа ѝолесно ќе се изживееше, заиѝиѝо немаше да се ѝледааѝи меѝу себе ужалани и немоѝни ѝред уѝиѝе една навреда. Наѝосле, ѝодобро би било и самиѝи ѝој да не се зѝодеше овде да ја ѝледа сеѝа случка. (29)¹*

¹ По секој пример во заграда е бројот на страницата од: Конески, Блаже. 2014. *Проза*. Целокупни дела на Блаже Конески, Критичко издание во редакција на Милан Гурчинов, Том IV. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

- (2) *Економскиѝе сисѝеми можайѝ да бидайѝ ѝодобри или ѝолоши, но нема економски сисѝем ефикасен сам ѝо себе, без да е во неѝо вѝраден ѝрабежойѝ.* (331)

Во репликите од директниот говор, како дел од раскажувачката техника што се поврзува со прагматичноста на текстот, се истакнува употребата на зависните и независните да-конструкции во состав на прашањата (3, 4, 5), како и употребата на да-конструкциите при изразувањето деонтичка модалност со значење на заповед или забрана (6, 7, 8, 9), поттикнување некого / себеси за вршење некое дејство (10, 11, 12) и благослов или клетва (13, 14).

- (3) – *Зошѝо да не ми нарача?* (120)
 (4) ... „*Можеш ли да си ѝуриш жар в ѝазува, а да не ѝи изѝори кошулаѝа?*“ (66)
 (5) *Да не си мислеше дека му ѝравиш некому доброчинсѝиво?* (16)
 (6) – *Веднаш да си ойѝшла ѝоре, – ѝ рече ѝој – да ѝо земеш јорѝанойѝ наш од неѝо, а нему да му кажеш очи мои да ѝо не видайѝ, ушѝе ушѝре да си ѝи ѝрибере ѝарѝалиѝе.* (111)
 (7) – *Сѝоѝе лева да ми ѝи враѝиш.* (129)
 (8) *Ами ѝи, браѝко, кај мене да дојдеш, да видиш шѝо е наука!* (136)
 (9) – *Нека ѝие, ама барем да не разлава, – се искажа ѝак кмеѝоѝ.* (120)
 (10) *Гледајѝе колкави му се – им се сврѝи ѝој на девојкиѝе – и ајде човек да се бори, коѝа ѝази со нив како со койѝѝа.* (62)
 (11) „*Еј, Корилче, ајде да одиме чарѝија*“ – *ѝо вика некој, но ѝој и не се обспнува.* (20)
 (12) – *Е ајде ѝоѝаш јас и вие да си бидеме заедно.* (97)
 (13) – *Здравје да имаш!* (135)
 (14) *Боѝ да ја бие мајка ѝи, зошѝо ѝе роди убава, ѝрозвучува ѝак во неѝо. Не, боѝ да ја благослови ѝаа ѝвоја мајка, шѝо ѝе родила ѝолку неочична и убава...* (47)

И покрај тоа што во збирката *Лозје* е доминантна референцијалната функција на да-конструкцијата, примерите ја покажуваат и нејзината експресивна вредност во расказите. Како илустрација за идејата дека богатата референцијалност на исказот е во директна врска со големата честота на да-конструкциите во текстот, во Табела 1 ги приложуваме податоците од статистичката обработка на застапеноста на оваа глаголска конструкција во прозата на Конески, според кои е евидентно дека таа е повеќе застапена во расказите, отколку во другите текстови. Имено, како што покажуваат и бројките, сите раскази содржат да-конструкции, и тоа, со најмал просечен број од шест на една страница, за разлика од дневничките записи од двете збирки, каде што во три текста воопшто не е застапена оваа јазична особеност. Мистификацијата *Таблица ѝерваја* на малку повеќе од една страница содржи седум да-конструкции, што е разбирливо со оглед на содржината што нема тенденција да биде поетски надградена. Според податоците во табелата, просечниот број да-конструкции застапени на една страница во расказите од збирката *Лозје* е

двојно поголем од бројот во записите од *Дневник ѝо многу години* и *Дневник од Нишка Бања*.

Табела 1

наслов на збирката, број на страници и број на раскази/записи	просечен бр. на да-конструкции на страница ²	најмал просечен бр. на да-конструкции на страница	најголем просечен бр. на да-конструкции на страница	број на раскази / записи	просечен бр. на да-конструкции на страница
<i>Лозје</i> 130 10	(9,87) 10	6	12	5	11 - 12
				4	8 - 10
				1	6
<i>Дневник ѝо многу години</i> 155 69	(4,71) 5	0	10 (само во 2 записи)	29	4 - 6
				22	1 - 3
				15	7 - 9
				2	10
				1	0
<i>Дневник од Нишка Бања</i> 24 19	5	0	11 (само во 2 записи)	10	1 - 5
				5	7 - 9
				2	11
				2	0
<i>Таблица ѝерваја</i> 2 1	(3,5) 4	/	/	/	/

Да-конструкцијата во дневничките записи од збирките *Дневник ѝо многу години* и *Дневник од Нишка Бања* ја разгледуваме како средство во рамките

² Овој број е просек од збирот на просеците од сите текстови и бројот на текстовите во збирката. Просекот за секој текст е добиен од вкупниот број на да-конструкциите во расказот/записот и бројот на страниците.

на поетската функција на јазикот. За разлика од расказите, помалата честота на оваа глаголска конструкција во записите е во функција на една скриена поетичност содржана во специфичните јазични форми на пренесување лирски елементи, сеќавања или секвенци од сеќавања, „фотографски“ описи на реален или фиктивен визуелен момент без многу дејствителност, туку повеќе во функција на неговото разбирање како најопшта порака, а забележан со богата стилска техника. Во предговорот од делот *Проза* од целокупни дела на Блаже Конески за овие записи е кажано следното (2014, 7): „Тие се на различен начин литераризирани и поставени спрема естетската и спрема трансестетските функции. Едни текстови имаат елементи на хроника, дневник, мемоар, на професионален и автобиографски запис, други се поетични и имагинарни, а трети имаат елементи на есеј, критика и пофална беседа. Едни имаат карактер на куси фикции, други на песни во проза. Едни имаат експлицитен, други имплицитен естетски карактер. Едните имаат неспорен идентитет на раскази, другите граничен жанровски идентитет.“ Самиот автор за овие текстови ќе наведе (1991, 375): „Оваа форма е пригодно избрана за да искажува содржини што се допираат и до уметничката проза, и до поезијата, и до она што обично го нарекуваме есеистика.“

Следните примери ќе послужат како илустрација за: 1. експресивноста на исказот, а за малата честота на да-конструкцијата во записите и 2. поврзувањето на стилските особености на да-конструкцијата со фонетскиот, лексичкиот, граматичкиот и прагматичкиот контекст во кој се наоѓаат. Во примерите се препознаваат и јазичните техники на стилското обликување на текстот – интонациската рамка, употребата на специфичната лексика и на транспонираниите значења на зборовите и на глаголските форми, невообичаените маркирани форми на граматичката категорија *ајел*, безличните и пасивните реченици, елиптичните реченици, мимичката и гестулациската означеност на исказот, удвојувањата и повторувањата на граматички форми во реченицата, употреба-та на да-конструкцијата заради нагласување на глаголското дејство итн.

- (15) *О најарно, јорџоване, да тѐ ѝамейтѝме сѝтѝе ние, тѝолку неѝознаѝтѝ далечни, случајно среѝнаѝтѝ, а сеѝаќ ѝоврзани со добринаѝта на ѝвојаѝта мирисна душа. Па буди му ја на некоџо свежесѝта на деѝсѝвоѝто, на некоџо морниѝиѝе на ѝрваѝта љубов, на некоџо само ѝи-хаѝта самосѝ крај река. (149)*
- (16) *Одеднаш неѝиѝо ме разбуди џлабоко во ноќѝта. Само ѝиѝо џи оѝворив очѝиѝе, ме ѝречеќа раскош. Јаџри ѕвезди, какви ѝиѝо никоџаш доѝоџаш не сум видел ниѝу ѝоѝоа ќе видам, се сѝуѝиѝиле над мене како кичери, тѝака ѝиѝо ми се чини дека можам со рака да џи досѝиѝџ-нам. Мојоѝ живоѝи ќе осѝане во сеќавањеѝто засекоџаш засводен од ѝоа ѕвездено небо, и тѝоџаш коџа ќе разберам дека тѝакво неѝиѝо се доживува само еднаш. (208)*
- (17) *Васо ми расѝѝраваше во ручањеѝто дека тѝукуѝиѝо се враѝѝил од Лондон, од свеѝскиоѝи конџрес на веѝеринариѝе. Биле ѝримени дури и од анџлискатаѝ кралица Елизабетаѝа. – Одиме еден ѝо еден, како џуски, и секој ѝ баџува рака на кралицаѝта. А јас не знам како да ѝосѝаѝам.*

на именката (*јорџоване*); елидираниот глаголско-именски предикат со обратен збороред на елементите (*најарно е*); извикот *о* во иницијална позиција пред именскиот дел на предикатот, а оддалечен од именката со која прави вокативно единство (*о јорџоване!*); соодветната интонациска рамка, како обележувач на прагматичноста на исказот и употребата на заменската форма *џе* во функција на директен предмет, позиционирана помеѓу деловите на да-конструкцијата, заради субјективно приближување кон адресатот, наместо употребата, на пример, на предлошкиот предмет (*оа џе џаменџиме : оа се секаваме/оа си сџомнуваме на џебе*).

- (27) *О најарно, јорџоване, оа џе џаменџиме сџџе ние, џолку неџознаџи далечни, случајно среџнаџи, а сеџак џоврзани со добринаџа на џвојаџа мирисна душа.*

Општите заклучоци во однос на застапеноста на да-конструкцијата во дневничките записи од прозата на Конески се следните: 1. најмногу се јавува во есеистичките текстови, како поддржувач на референцијалната функција на јазикот (*Оџан, Во земјоџресои, Аванџура*); 2. со помала честота е застапена во текстовите со мемоарски или репортажен карактер, каде што хронологизацијата на настаните се изразува со редување прости и куси реченици (*Во Москва, На сџореден колосек, Браџучеди, Сличностџи*); 3. ретко е присутна во состав на описи на географски предели и природни појави и убавини, каде што е изразена стилогеноста на именските зборови и на именската група (*Предели, Слез*) и 4. најмалку е застапена во поетичните текстови или во делови со емотивен набој во записите (*Јорџован, Пиџачи, Мајска ноќ, Љубов, Насилсџиво*). Како илустрација за последното тврдење можат да послужат записите *Љубов* и *Насилсџиво*. Отсуството на да-конструкцијата треба да го зајакне впечатокот на нечујност и неподвижност заради автентично отсликување на „акцијата“ за убивање на двете змии во занесот на џубовната игра, како и да прикаже една затвореност и инхибираност во исказот поради засведоченоста на насилното однесување на класниот старешина во училиницата. И двата записа се типични примери за употребата, т.е. неупотребата на оваа јазична особеност при создавањето имплицитна експресивност.

Приказот на да-конструкцијата како стилско средство во расказите, дневничките записи и мистификацијата на Конески, го заокружуваме со примери за нејзината употреба како несамостојна (зависна) и како самостојна (независна) глаголска конструкција, во различни позиции и со различни функции во реченицата, со разновидна експресивна лексика и специфична фонетска реализација – подмет (28); атрибут на именска група (29); елидирана зависна дел-реченица (30); во состав со глаголи употребени со преносно значење и како воведувачки во сложен глаголски прирок (31); во состав со специфични глаголи или видски глаголски форми заради нагласување на дејството (32); во состав со предлози или прилози (33); нагласување со партикулата *ни* (34); повторување на да-конструкции (35); акумулација на да-конструкции во состав на реченицата (36); со значење на модален израз (37):

- (28) *Да њајсаши на њајџ е џолку чесџа и обична работџа. (231) „Најарно да му кажам“, џомислува. (16) Колку срамојтно е џоа да џо знае некој! (47)*
- (29) *Тука си нашол месџо да учиши. (94) Но од џоа кажување нарасна нашиџа несџрџливостџ да џо видиме најџосле џој џрад. (205) Тој ми велеше дека сум мал да џијам. (226) Очиџе џи вџериле взели, не се врџајџ ни лево ни десно од сџрав да не им уџајџи некој забелешка. (236) Сејак со време закрејна навикоџ да ја слушам, џа ја засакав многу и симфонискаиџа музика, џа дури и оџераџа. (320)*
- (30) *Да ми е сеџа Елена месџо џебе! (14) За да ви биде џодобро! (242) Да знаеја само џиџо мислеше џој, умниџи, џиџо носеше џој во душаџа, џиџо си шејџешеше коџа беше сам и коџа до усмев висџиниџо му се чинеше дека една бела, кројка и џрејейџна рака му џо доџира рамоџо. (47)*
- (31) *– Заџиџо џој, коџа се џодџоџува на вакви џосџајки, има да мисли не само за себе, ами и за она девојче џиџо џо сака, и кое е должен да џо чува од лош џрисмев. (68) Кочо зеде божем да се обиде, ама Ранџел џо џодледна сожаливо. (137) Но доволно е да џо сџоменеме изразџи „маџарешки инаеџ“, џа да сејџиме дека луџеџо фаџише да се бараџи и да се наоџајџ себеси во маџарейџо. (217) Поџоа имав можностџ џовеке џајџи да видам на лиџературиџи џривредби како Десанка ја освојува неодоливо џубликаиџа со џаа своја суџесџивна сила, џака џиџо нејзинаџа и инаку џолема џоџуларностџ знае секоџаш џовџорно да се џоџврди. (263)*
- (32) *Но џој идеше со онаа кренаџа џлава, а јас уџиџе џред да зборнам ја чувџивував сеџа несџџурностџ на својџи џлас. (54) Чевлиџе ке ми вџасаа џокму за велиџденскиџи расџусџи, а јас веке бев канеџ да џосџивам џоџаш кај Миќо на село. (58) ... и како да се заџубуваше сеџа оџсуџина за миџ. (59)*
- (33) *Пред да оџвори, џо слече џалиџоџо и седна на лединкаиџа. (80) “На Коча му иде да даде овесџе, само да не му џрескоџајџ над уши. (141) Како два замавџани бича да се сџлейкале во неразделна џлеџџенка! (167) Посџајив, без да знам, како Гоџољ. (211)*
- (34) *Тој нејкеше ни да знае дали има некаква висџина во она џиџо џо чу од жениџе. (112) Јас залиџав очајно, како да сум осџавен на милостџ и немилостџ, и нејкев ни да се џомрдам. (208) Чекорам џешко, ми се чини како сџајалаџа да ми се џолни со сено, сџоред како џиџо расџрава Лесков дека Таџариџе им џравеле на своџиџе руски џленици, за да не можџи ни да џомислајџ за беџсџиво. (312)*
- (35) *...со крвничка мисла да џ сџајџи најџосле на судбинаџа на џрло, и да џмечи, и да џмечи. (129) Да џреживее неџиџо, да џреживее неџиџо, дур ова не е џоминаџо! (139) Тој човек нема со рака да џо џиџнеш! Нема да џо џиџнеш!... (133)*
- (36) *Можело, на џримеџ, џоради каква да е џрчина да не дојдајџи џиџе овесџе на изложба, или да дојдајџи џиџе овесџе на изложба, или да дојдајџи дури оџкоџа ке биде заџворена, или да намине само девојчеџо,*

- во кој случај изненадаџа ѝолесно ќе се изживееше, зашто немаше да се здодаат меѓу себе ужасани и немошни пред уштите една навреда. (31) Дали да оди да ја пречека, да ѝ зборне? (47)... и јас – на кого што додега овај да погледал – требаше одеднаш да му приспијам, да прчкам да го привисам во ходнички, да го пречекувам како случајно на скали или, о боже мој!, да му одам нарочно за штоа в канцеларија. (51)
- (37) Ние, така да речам, го презедовме од неа и пргнавме за Скопје. (283) За да се добие јасна, треба да се оклонат сите елементи што ја сочинуваат раскажувачката основа на анегдотата, и да останат чисти штоа доживување на доир или, подобро да кажеме, на милување меѓу два пламена. (314)

Цитирана литература

- Бужаровска, Елени; Митковска Лилјана. 2014. „Негираните независни да-конструкции“. *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*, Морфосинтаксички студии III. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, 22–49.
- Конески, Блаже. 1982. *Грамајка на македонскиот литературен јазик Дел I и II*. Скопје: Култура.
- Миниси, Нуло. 2007. *Блаже Конески: ѝоеи и грамајичар*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 14–15.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2003. *Синтаксика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Тополињска, Зузана. 2009. *Полски – македонски грамајички конфронтации. 9, Негација*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Тополињска, Зузана. 2012. „Блаже Конески и проблемот на јазичната норма“. *Меѓународен научен симпозиум „Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура“*. Скопје, 15–16 декември 2011. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 43–48.
- Тополињска, Зузана. 2014. „Организација на не-фактивната зона на вербалниот систем во македонскиот и во полскиот јазик“. *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*, Морфосинтаксички студии III. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, 218–230.
- Усикова П., Рина. 2003. *Грамајка македонскогo литературногo языка*. Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Муравей.

Извори

Андреевски, Цане. 1991. *Разговори со Конески*. Скопје: Култура.

Конески, Блаже. 2014. *Проза*. Целокупни дела на Блаже Конески, Критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, Том IV. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Summary: This paper presents the *da*-construction as a part of expressiveness in the prose of Blaže Koneski. Its referential and poetic functions are interpreted, which are related to the frequency of use and representation in linguistic contexts for conveying lyrical elements, memories, and “photographic” descriptions of a real or fictitious moment, marked by a rich stylistic technique. The presentation of *da*-construction as a stylistic device is illustrated with examples in which it occurs as a dependent or independent verbal construction and with rich stylisticity of both forms in various functions in the sentence. The examples present *da*-constructions formed with the present but also with verb tenses for expressing propositions related to past witnessed or unwitnessed actions.

Ирина Бабамова

ПРИДОНЕСОТ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ТРАДУКТОЛОШКА МИСЛА

Апстракт: Анализата во овој труд се темели на две класификации. Едната е класификацијата во рамки на науката за преведувањето што ја предлага Џејмс Холмс во својата статија од 1972 г. и што ја сметаме за еден вид рекапитулар на планот на преведувачките проучувања до почетокот на седумдесеттите години. Другата е класификацијата на книжевно-научниот опус на Блаже Конески што ја предлага Радомир Ивановиќ во 1984 г. Нашата анализа опфаќа, пред сè, дела и статии на Конески посветени на преведувањето и на некои преводи на македонски јазик. Целта на трудот е да се согледаат ставовите и размислувањата на Конески на преведувачки план и да се издиференцира придонесот на овој филолог, лингвист, книжевник и преведувач за конкретни сегменти на теориската и на применетата наука за преведувањето. Истовремено, со анализата треба да се утврди и да се посочи уделот на Конески во оформувањето на македонската традуктолошка мисла.

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; македонски јазик; преведување; традуктологија

Пред да се осврнеме на придонесот на Блаже Конески за традуктолошката мисла кај нас, ќе се навратиме на две класификации што се во основата на нашето истражување: класификацијата на Џејмс Холмс (1972), американски поет, преведувач и теоретичар на преведувањето претставена во неговата статија под наслов *The name and Nature of translation studies*, што многумина ја вбројуваат меѓу референтните написи за определување на името и природата на дисциплината што ги проучува преведувањето и преводите, и класификацијата на книжевно-научниот опус на Конески предложена од Радомир Ивановиќ во 1984 г.

1. Класификацијата на Џејмс Холмс (1972)

Во погоренаведената статија Холмс изделува две главни цели за она што се нарекува *traductologie* [традуктологија / наука за преведувањето] во францускиот, односно *translation studies* [наука за преведувањето] во англискиот

јазик: првата е да се опише феноменот на преведувањето и оној на преводот (ите), а втората е да се утврдат општи принципи со чија помош ќе се објаснат овие феномени. Овие цели се соодветни на две чисто теориски проучувања за преведувањето што Холмс ги нарекува (1) **descriptive translation studies** (DTS) [описни преведувачки проучувања / описна наука за преведувањето], или *translation description* (TD) [опис на преведувањето / преводен опис] и (2) **theoretical translation studies** (ThTS) [теоретски преведувачки проучувања], или *translation theory* (TTh) [теорија за преведувањето]. Во **описните преведувачки проучувања** (DTS), Холмс изделува три типа од кои едниот е ориентиран кон опис на производот т.е. преводот, што традиционално претставува важна област за академски истражувања во науката за преведувањето; другиот е ориентиран кон опис на функцијата на преводите во општествено-културниот контекст на примателот, како од аспект на времето и местото на настанување на преводот, така и од аспект на влијанието на даден превод што, пак, е значајна тематика за историјата на преведувањето и за книжевната историја; третиот тип проучувања е ориентиран кон опис на преведувачкиот процес од психолошка гледна точка, поточно кон опис на она што се случува во свеста на преведувачот за време на преведувачкиот чин. **Теоретските преведувачки проучувања** (ThTS), или *теоријата за преведувањето*, пак, ги користат резултатите од описните преведувачки проучувања и во комбинација со сознанија од сродни полиња и дисциплини извлекуваат принципи, теории и модели што ќе послужат да се објасни што е преведување и што се преводи. Според Холмс (1972, 73–76), најголем дел од проучувањата до седумдесеттите години претставуваат нешто повеќе од пролегомена на една *општа теорија за преведувањето* [*general theory of translation*]. Останатиот дел од нив, пак, се од посспецифичен домен и се однесуваат на еден или на повеќе аспекти од науката за преведувањето како целина, а Холмс ги групира во следниве шест главни домени: (1) *медиумски ограничени теории* [*medium-restricted theories*], зависно од тоа дали преведувањето се извршува од човек (писмено, усно – консекутивно или симултано) или од машина (компјутерски потпомогнато преведување); (2) *теории ограничени на проучувана област* [*area-restricted theories*], претставени преку контрастивни или стилистички проучувања на парови јазици или култури; (3) *теории ограничени на ниво на проучување* [*rank-restricted theories*] (збор, група зборови, реченица, текст) претставени преку термилошки ориентирани размислувања; (4) *теории ограничени на тип на текст* [*text-type restricted theories*] кој може да е книжевен, библиски, научен...; (5) *временски ограничени теории* [*time-restricted theories*] во врска со преведувањето современи или стари текстови; *проблемски ограничени теории* [*problem-restricted theories*] кои ја засегнуваат природата на преводната еквиваленција, преведувањето метафори, лични имиња...

Наспроти овие две чисто истражувачки гранки на дисциплината, Холмс ја поставува **применетата наука за преведувањето** [*applied translation studies*], која ја опфаќа (1) *обучајќа / наставајќа за преведувачи* [*translator training*], било како вежба за учење странски јазик, било како обука за професионални преведувачи со сите нејзини предизвици: наставни методи, техники

за проверка на знаењата на идните преведувачи, курикулуми. Потоа (2) обезбедувањето *ѝомаџала за ѝпреведуваџиѝе* [*translation aids*] од лексикографска, термилошка и граматичка природа. Третиот елемент (3) на применетата наука за преведувањето, според Холмс, е *ѝпреведуваџкаѝа ѝолиѝиѝа* [*translation policy*] со која треба да се утврдат местото и улогата на преведувачите, на преведувањето и на преводите во поширокото општество. Најпосле ја додава (4) *ѝпреводнаѝа криѝиѝа* [*translation criticism*] за која смета дека не е развиена на задоволително ниво.

Водени од идејата да го согледаме придонесот на Блаже Конески за традуктолошката мисла, неговите ставови и размислувања ќе ги разгледуваме низ призмата на класификацијата на Холмс, т.е. низ призмата на теориската наука за преведувањето и применетата наука за преведувањето.

2. Класификацијата на Радомир Ивановиќ (1984)

Во досегашните проучувања на делото на Конески, објавени, меѓу другото, во повеќе зборници од меѓународни научни собири (1999, 2011, 2002) и монографски изданија (Андреевски 1991, Стаматоски 2006, Андреевски П. М. и др. (ред.) 2002, Андреевски П. М. и др. (ред.) 2003, Пандев 2019) се среќаваат истражувања за преводите и препевите на македонски јазик што ги направил Конески, како и за преводите и препевите на поезијата на Конески на други јазици. Тие содржат многу корисни анализи и податоци за преведувачката и препејувачката постапка на Конески како и богат материјал за согледување на неговиот преводен опус. Но податоците и конкретните укажувања за теорискиот аспект на придонесот на Конески за преведувањето се ретки и ги наоѓаме или во искажувања на самиот Конески, како на пример: „Јас сум се осврнувал на прашањата на преводот и теоретски. Имам неколку статии за преводот [...]“ (Андреевски 1991: 399; 2008: 121–122) или, на пример, во статијата под наслов *Доѝринос Блаџа Конескоџ науѝи о књиџевноѝиѝи* [*Придонесоѝи на Блаџе Конески за наукаѝа за књиџевноѝиѝа*] на академикот Радомир Ивановиќ (1984). Тој, врз основа на својата анализа, врши класификација на книжевно-научниот опус на Конески во шест групи од кои за нас е значајна шестата: 1. стара книжевност, 2. македонската книжевност на XIX век, 3. фолклористика, 4. книжевноста на XX век, 5. книжевна есеистика и **6. теорија на преведувањето**. Во статијата Ивановиќ посочува и неколку есеи на Конески во кои смета дека тој:

...са мање или више пажње, бави теоријом превођења. Најважнији прилози те врсте су: „О песничком преводу“, „Критика на некои наши преводи“, „Еден препев на Жинзифов“ и „За литературниот превод“. [...], со помалку или повеќе внимание се занимава со теоријата на преведувањето. Најважни прилози од тој вид се: „За поетскиот превод“ [...] (Ивановиќ 1984, 311–312).

Со оваа класификација се фрла светлина на теорискиот сегмент на дејноста на Конески во врска со преведувањето што понатаму го разгледуваме низ призма на класификацијата на Холмс.

3. Блаже Конески за преведувањето

Интересот на Блаже Конески за преведувањето се појавува многу рано, во неговите млади години, непосредно пред војната, кога ги прави своите први преведувачки чекори. Своите први ставови и размислувања за преведувањето ги објавува по војната, во втората половина на 40-тите и во 50-тите години. Можно е во тој период да имал увид во дела со содржини од полето на преведувањето напишани од Гете, од Шлегел, од Бенјамин или од руски дејци зашто тие датираат од децениите пред Втората светска војна, но во консултираната литература за овој труд не сме наишле на потврда дека Конески имал директен увид во научна или стручна литература стриктно од доменот на преведувањето. Освен тоа, периодот по Втората светска војна е период кога науката за преведувањето ги прави своите први чекори како посебна дисциплина, што наметнува размислување дека дел од првите записи на Конески за преведувањето се појавиле пред или паралелно со појавата на систематските проучувања на преведувањето во рамките на традуктологијата. Во ранг на наша претпоставка е и дека Конески следел формална настава по преведување само во рамките на наставата по странскиот јазик што го изучувал на студиите по словенска филологија во Белград, или на славистичките студии во Софија, ако се има предвид дека преведувањето како јазична вежба била дел од традиционалната метода за учење странски јазици, а која веројатно се применувала во времето на неговото студирање. Но не можеме да потврдиме со сигурност дека Конески следел и некое систематизирано формално образование за стручен или книжевен преведувач. Такво образование, впрочем, барем на нашите простори, се појавува неколку децении по војната¹. Според тоа, многу е веројатно дека своите ставови за преведувањето, Конески ги градел благодарение на својата особена дарба за совладување на странските јазици, на својот преведувачки опит и на својата посветеност и грижлив однос кон македонскиот јазик. Дарбата и јазичниот усет на Конески се клучниот предуслов за сè што е поврзано со преведувањето во неговата дејност, а фактот дека се тие пресудни фактори за еден добар преведувач и дека теоријата им е само комплементарна, наоѓа потврда во искажувањата на Жорж Мунен, францускиот теоретичар на преведувањето и лингвист од светско реноме:

Ниедна теорија на преведувањето не може да му даде талент на преведувачот. Таа може само да го научи да ја анализира егзактната лингвистичка природа на тешкотиите што ги среќава во лексиката, синтаксата, стилот (Мунен 2002, 4).

Вниманието што му го посветил Конески на преведувањето од теориски или практичен аспект е со помал пишан обем во споредба со она што им го

¹ На пример, првите чекори на овој план се прават на Филолошкиот факултет во Скопје кон крајот на 70-тите и почетокот на 80-тите години на XX век, кога најпрво на Катедрата за англиски јазик и книжевност се воведува настава по предметот *Теорија на преведувањето* (уч. 1981/82) што отпрвин ја покриваат професорите Миодраг Сибиновиќ од Белград и Владимир Ивир од Загреб, а потоа неа продолжува да ја изведува д-р Лидија Арсова-Николиќ за сите групи по странски јазици на Факултетот (Тодорова, 1996 : 96) во рамки на предметот *Теорија и практика на преведувањето*.

посветил на историјата или на граматиката на македонскиот јазик. Но доколку внимателно се анализираат повеќеслојните мисли на Конески во неколкуте трудови што, меѓу другото, ги навел Ивановиќ (1984) во својата статија, може да се идентификуваат повеќе елементи со теориски и применет карактер соодветни на оние од класификацијата на Холмс (1972) и важни за традуктолошката мисла кај нас. Така, врз основа на таа класификација, кај Конески може да издвоиме **описни теориски проучувања** (DTS или TD) на преведувањето и на некои преводи кои, од своја страна, водат во два правца: (1) кон неговите **ставови од теориската наука за преведувањето** (ThTs или TrTh) за точноста и еквиваленцијата како преведувачки прашања, за преведувањето поетски тип текстови, и (2) кон неговите **ставови од применетата наука за преведувањето** посветени на формирањето преведувачи, на критиката на преводите и на преведувачките помагала.

4. Ставови од областа на теориската наука за преведувањето (според Холмс)

4.1. Ставови за објавени преводи

Конески составил осврти (описи) за веќе создадени книжевни преводи кои, иако не се бројни, се мошне значајни за македонската традуктолошка мисла во првите години на нејзиното создавање. Ги имаме предвид неговиот осврт во статијата со наслов „Еден препев на Жинзифова“ и освртот за преводот на романот *Мајка* од Горки објавен во статијата „Критика на некои наши преводи“ во списанието *Нов ден* во 1948 г. Во освртот за препевот на Жинзифов кој ги содржи и текстот на Жинзифов и рускиот оригинал на песната „С’м себе си“ од Некрасов, Конески го поставува прашањето за влијанието на руската поезија врз Жинзифов укажувајќи на потребата од „посебна анализа што ќе се осврне како на посебностите на изразот, така и на идејните струења од руската литература што нашле кај него глас“ (Конески 2020, 74). Во историјата на преведувањето во светски рамки има потврдени случаи за влијанието на некои преводи во развојот на книжевноста на разни народи, така што потребата од анализа што ја споменува Конески може да се сфати и поопшто и да се насочи, на пример, кон теориски истражувања за влијанието на преведувањето врз книжевното творештвото кај нас. Во втората статија, Конески го споредува македонскиот превод со рускиот текст издаден во *Избраниите дела* на М. Горки во Москва 1946 г. и дава критички опис / осврт за преводот на македонски јазик. Притоа, остро и аргументирано ги коментира, меѓу другото, „страшните некоректности“ на лексички план (Конески 1948; 2011, 10), небрежностите во однос на правописните правила, неправилната употреба на падежните форми од личните заменки заклучувајќи дека „преводот на *Мајка* е типичен по својата неодговорност, гасеничарски превод“ (Ibid., 11).

4.2. Ставови за преведувањето (општо)

Важноста и значењето на преведувањето, Конески ги нагласувал секогаш кога зборувал за него:

Отсекогаш преведувањето спаѓало меѓу најважните духовни активности на човекот. Тоа го гледаме веќе од заемностите во усното творештво на различните народи. Ред творби се прекажувале од еден на друг јазик, а тоа значи дека на своевиден начин се преведувале“ (Конески 1977, 5; 2002, 39).

Конески се осврнал и на **директното и на посредното преведување**. Тој, се разбира, претпочита преведување директно од јазикот на кој првично настанал изворникот. „Пожелно е да се преведува од оригиналот“, вели Конески во својот разговор со Цане Андреевски (1991, 411), иако е свесен дека тоа не е секогаш можно посебно за јазици што се знаат ретко од страна на еден македонски говорител. Конески е особено одговорен по ваквото прашање, па затоа и самиот сигнализира кога користи други јазици како основа, како на пример во белешката за преводот во првото издание на „Отело“ од Шекспир од 1953 г. во која подвлекува дека:

„...за основа на преводот ни послужи рускиот текст на П. Вејнберг, а ред места беа споредувани и со бугарскиот превод на Р. Русев, хрватскиот на д-р М. Богдановиќ и немскиот на Л. Тик. При подготвувањето на сегашново, второ издание извршив споредување со оригиналот по изданието на М. Р. Ридли (Лондон, 1958). Притоа внесов измени во околу стоипедесет стиха“ (Конески 1981, 199).

Во преводната литература на македонски јазик ретко се наидува на белешка во која преведувачот зборува за својата преведувачка постапка, за јазикот од кој го превел делото, за измените што го внесувал и сл., така што оваа белешка е само уште еден показател за чувството на одговорност на Конески и кон авторот на изворникот и кон читателот на преведениот текст. Истовремено, таа белешка претставува податок од исклучителна важност за историјата на преведувањето на македонски јазик. Во една наша претходна анализа (Бабамова 2012) посветена на истражувањата на Конески веќе укажавме дека се тие важен извор на податоци за една *историја на преведување-то во Македонија*.

4.3. Ставови за преведувањето поетски текстови

Анализата на објавените статии и исказувања на Конески за преведувањето неминовно ја наметнува мислата дека својот пристап кон преведувањето го темели и го оформува благодарение, пред сè, на поетското преведување зашто поетскиот, наспроти прозниот или драмскиот текст, поставува, во принцип, поинакви предизвици при исчитувањето на текстот. Поезијата е значајна за Конески од многу аспекти. Токму поезијата што ја читал за време на студирањето му помогнала во совладувањето на странскиот јазик. И самот вели:

„Мојот метод на учење на словенските јазици се одликуваше со тоа што јас одев, главно, на поезија прво. Така го учев и акцентот и изговорот, оти поезијата помага да се откријат тие прозодиски елементи на јазикот и мене учењето на јазиците поради тоа ми беше интересно“ (Андреевски 2008, 49).

Читањето во оригинал на полски (Мицкјевич, Словецки) и германски поети (Гете, Хајне, Шилер) и прозодиските елементи што притоа ги откривал во нивните поетски творби, се чини дека неодложно го терале поетот во Конески да го провери нивното прозвучување на македонски јазик, така што првите поетски преводи од руски и од германски (немски) јазик „една, две песни од Пушкин, нешто од Хајне, некои фрагменти од *Фауст* од Гете“ (Ibid.) потекнуваат од неговите студентски денови. Иако во младоста, при крајот на војната и по неа, се занимавал со преведување и на стручни, пред сè публицистички текстови (тука мислиме, пред сè, на преводот на историјата на СКП(б) што Стаматоски (2006) го поврзува со Конески, како и на преводите за потребите на печатницата во Горно Врановци (Андреевски 1991, 132), сепак преведувањето поезија предничи по обем во неговиот преведувачки опус. Затоа и сметаме дека своите размислувања и ставови за преведувањето, Конески ги темели најмногу врз сопствената практика во поетското преведување. Во неговиот случај, преведувањето поезија и пишувањето сопствени поетски текстови се две комплементарни активности.

4.4. Ставови за „предрасуди[те] во врска со т.н. точност во преводот“ (Конески 1977, 5) и за еквиваленцијата во преведувањето

Гледајќи на преводот низ поетска призма, Конески доаѓа до поимот „точност“ на поетскиот превод. Според наше мислење, под терминот „точност“, тој ја подразбира и верноста кон изворникот и еквивалентноста на пренесената смисла. Кога е во прашање поетскиот превод, Конески смета дека точноста на преводот е своевидна предрасуда при која не се земаат предвид карактеристиките на јазикот и културната традиција на онаа средина што освојува, додавајќи: „како да може една музичка творба да се исполнува исто на виолина како и на гитара!“ (1977, 5–6). Безусловното следење на изворникот не претставува гаранција за точност во преведувањето, а Конески осврнувајќи се на својствата на преводот во својата статија „За поетскиот превод“ (1980) многу јасно нагласува:

„Ако се мисли дека едно книжевно дело може наполно адекватно да влезе во друго јазично руво, очевидно дека се поставува невозможно барање. Тоа е толку јасна работа што се чини банално е на тоа да се задржуваме. Таа невозможност се јавува во уште поголема мера кај поетскиот превод. [...] Меѓутоа целокупниот човечки опит сведочи дека секогаш била присутна потребата и желбата да се искаже со свои зборови некоја важна уметничка порака на туѓ јазик. Тоа значи дека се постигал извесен еквивалент во пренесувањето на духовните вредности од еден јазик на друг, еквивалент што донесувал многу повеќе од она што се губело со ништењето на јазичните одлики. Кога се работи за поетскиот превод, основниот и најопшт еквивалент е самата поезија. Тогаш сите други ограничувања во однос на поетскиот превод би требало да отстапат на втор план“ (Конески 1980, 92).

Во истата статија, Конески додава дека е потребна извесна „мера на слобода, неминовна за да претставува преведувањето творечки чин“ (1980, 94), но

и дека таа слобода не треба да се сфаќа како „некаков незадолжителен однос кон оригиналот.“ (Ibid.) Една мера на изневерување, но во творечка смисла е потребна и неизбежна ако треба во друга јазична материја да се продолжи зрачењето на уметничкиот текст (Конески 1980, 94–95).

Со размислувањата за еквивалентност во преведувањето во споменатава статија, Конески навлегува подлабоко во материјата и предлага нови полиња за размислување со теориски карактер кои би го опфатиле пренесувањето на мотивите во народната поезија во случајот на кратките лирски форми кои се во процес на адаптирање во друг јазик и во кои сè уште се среќаваат непреведени изрази, стихови и рефрени. Во тој поглед, Конески е многу јасен:

„Јас нејќам да ставам знак на еднаквост меѓу слободното варирање на мотивот во народната поезија и современиот поетски превод, но не би сакал да се превидат ни некои заеднички одлики зашто нивното забележување е потребно за теоријата на современиот поетски превод“ (Конески 1980, 93).

Во овој контекст го споделуваме заклучокот на академик Ивановиќ дека за Конески, принципот на целосна еквиваленција во преведувањето е непотребен и невозможен со оглед дека сосушува многу вредности на оригиналниот поетски израз (Ивановиќ 1984).

5. Ставови од областа на применетата наука за преведувањето (според Холмс)

5.1. Ставови за формирањето преведувачи или: „Каков преводач нам ни е нужен, каков преводач треба да воспитуеме...“ (Конески 2011, 10)

Уште кога ја објавил статијата „Критика на некои наши преводи“ во списанието *Нов ден* во далечната 1948 г., Конески воопшто не ја доведувал во прашање потребата од стручни квалификации на преведувачот како што се: познавањето на јазиците, доволната литературна култура и чувството за уметнички израз. Напротив, тие се за него клучни и нагласил: „...нам ни е нужен преводач чесен. Таков што со љубов и со истрајност ќе ја врши тешката и пипава преводачка работа“ (Конески 2011, 10). Само човек со истенчено чувство за јазикот-цел и со одговорен приод кон работата може целосно да ја согледа длабочината на значењето на зборовите *љубов* и *истрајност* што ги употребил Конески во контекст на преведувањето. Според Конески, преведувачот треба да ја чувствува одговорноста на својата работа зашто, меѓу другото, „јасно е дека нашиот јазик се кове најмногу во таа ковачница [на преведувањето]“ (Конески 2011, 10).

5.2. Ставови за критиката на преводите

Ако се има предвид совесноста на Конески со која им пристапува на јазикотворечките процеси што се особено интензивни во периодот по Втората светска војна, како и грижата за духот на македонскиот јазик, сосема е разбирлив неговиот остар критички тон во статијата со наслов *Криџика на некои наши преводи* од 1948 г. (преобјавена во весникот *Огледало* во 2011 г.),

што веќе ја споменавме во рамки на описите на преводи што ги дал Конески, во која посочува бројни грешки во преводот на македонски јазик на романот *Мајка* од Горки направен од „преводач кој не си клавиал многу мака на душата“ (Конески 2011, 10). Неговата констатација дека „ниеден наш превод не беше вистински критички разгледан и оценет“ (Ibid.) до која дошол во 1948 г. не претрпела промени ни неколку децении подоцна кога Конески ќе повтори: „Ние немаме развиена критика на преводите [...] И, не се оценуваат преводите кај нас. Не се оценуваат“ (Конески 1991, 401–402). Прозвучува како своевиден аманет неговиот став дека ние мораме будно да ја следиме работата на преведувачите.

5.3. Ставови за преведувачките помагала

Иако речниците и граматиките како изданија не се директно поврзани со науката за преведувањето, тие претставуваат неодминливи референтни библиографски единици за секој сериозен преведувач. Конески има посебно место и во македонската лексикографија и во македонската лингвистика како редактор на тритомниот *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* (I – 1961, II – 1965, III – 1966) и како автор на *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Во поглед на терминологијата, многу позитивно звучи неговата статија „За правната и економската терминологија“ во која ги поддржува и ги поттикнува напорите за изградување на научната терминологија, но не стихијно туку преку „дискусија по термилошките прашања“ (Конески 1952, 91). Конески е и првиот раководител на макропроектот *Македонска научна и стручна терминологија* во рамки на Лексикографското одделение при МАНУ, проект на кој и по повеќе децении сè уште активно се работи и во чии рамки се објавени терминологии од различни научни и стручни области.

Анализата на консултираните трудови на Конески покажува дека преведувањето поезија како тематика и како практика претставувало значаен комплементарен елемент на неговата дејност. Осознавајќи ја теоријата преку сопствената преведувачка практика, Конески осознавал и изнесувал теориски ставови за преведувањето уште во раниот период од конституирањето на традуктологијата како дисциплина т.е. набргу по Втората светска војна. Особената дарба за јазици што ја поседувал и несовладливиот порив да го согледува пишаниот текст, а пред сè поезијата, не од аспект на формална низа пишани зборови туку од аналитички аспект, како текст со специфични фонетски, прозодиски, морфолошки, лексички, синтаксички карактеристики и како текст со смисла и порака, му помогнале многу во изградувањето ставови за преведувањето и за совесен пристап кон преведувачката работа. Може да заклучиме дека повеќеслојноста на поетскиот текст е она што управува со ставовите на Конески за преведувањето и дека тие, во основата, се водат од поетски начела.

Анализата покажува и дека Конески изградил свои ставови за преведувачката активност, за одредени преводи, за книжевното преведување, за еквивалентноста во преведувањето, но и за формирањето преведувачки кадар и за критиката на преводите. Таа покажува, исто така, дека придонесот на Конески за преведувањето кај нас е согледлив како од аспект на теориската, така и од аспект на применетата наука за преведувањето. Имајќи го предвид периодот во кој е остварен, слободно може да се каже дека придонесот на Конески за македонската традуктолошка мисла поседува особини на визионерство и свежина на современо размислување.

Цитирана литература

- Андрејевски, Цане. 2008. *Конески. Кажувања за животој и литературата*. Скопје: Слово.
- Андрејевски, Цане. 1991. *Разговори со Конески*. Скопје: Култура.
- Андрејевски, Петре М. и др. (ред.). 2002. *Ситуации и огледи за Конески*. Скопје, Фондација за македонски јазик „Небрегово“.
- Андрејевски, Петре М., Вангелов, Атанас, Стаматоски, Трајко (ред.). 2003. *По што го зайамајат Конески*. Скопје, Фондација за македонски јазик „Небрегово“.
- Бабамова, Ирина. 2012. „Истражувањата на Блаже Конески како извор на податоци за една историја на преведувањето во Македонија“. *Меѓународен научен симпозиум Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура*, Скопје, 15–16 декември 2011. Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 391–402.
- Ивановиќ, Радомир. 1984. „Допринос Блаже Конеског науци о книжевности“. *Зборник во чест на Блаже Конески*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет – Скопје, 301–313.
- Конески, Блаже. 1948. „Критика на некои наши преводи“. *Нов ден*, IV, 1–2. (Преобјавено 2011 г. во *Огледало*, XXII, 186–187–188, 10–11).
- Конески, Блаже. 1951. „Еден препев на Жинзифов“. *Културен животој*, III, 2, 2.
- Конески, Блаже. 1952. „За правната и економската терминологија“. *Македонски јазик*, III, 4, 90–92.
- Конески, Блаже. 1977. „За литературниот превод“. Зборник со трудови од Симпозиумот на Петтата меѓународна средба на литературните преведувачи „Теоретско-практичните аспекти на литературниот превод“. Тетово, 25–26 август 1976. Тетово, Совет на Меѓународната средба на литературните преведувачи, 5–6. (Преобјавено 2002 г. под наслов „Сладоста на нашиот збор во туѓи содржини“. *Зборник на трудови од Симпозиумот на јубилејната триесетта Меѓународна средба на книжевните преведувачи „Преведувачот во поправа на авторот“*, 27–28 август 2001. Тетово: Совет на Меѓународната средба на книжевните преведувачи-Тетово, 39–40.
- Конески, Блаже. 1980. „За поетскиот превод“. *Стремеж*, 1, 92–95.
- Конески, Блаже. 1981. „Белешка за преводот“. В. Шекспир, *Ошело*. Скопје: Македонска книга, Култура, Мисла, Наша книга, 199.
- Конески, Блаже. 2013. *Прејеве* (прир. Милан Ѓурчинов). Скопје, Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески, Блаже. 2020. *Македонскиот XIX век* (составиле Анастасија Ѓурчинова, Лидија Капушевска-Дракулевска, Бобан Карапејовски; белешки и коментари Георги Сталев). Скопје, Македонска академија на науките и уметностите.
- Мунен, Жорж. 2002. „Теоријата на преводот овозможува појасно согледување на проблемите“. *Огледало*, 74–75, 4-11-12.

- Пандев, Димитар. 2019. *Слова и соѕлеѓби за Блаже Конески*. Скопје, Култура.
- Стамагоски, Трајко. 1999. „Блаже Конески како преведувач на историјата на СКП (Б)“. *Меѓународен научен собир „Придонесот на Блаже Конески за македонската култура“*. Скопје, 17–18 декември 1998. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 459–464.
- Тодорова, Лилјана (ред.). 1996. *Филолошки факултет: 1946–1996: монографија*. Скопје: Филолошки факултет.
- Holmes, James. 1972. „The name and the Nature of translation studies“. *Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam, Rodopi, 67–80. https://www.academia.edu/30380475/Holmes_1972_The_Name_and_Nature_of_Translation_Studies_lez#:~:text=66%20%E2%80%9CThe%20Name%20and%20Nature.%2C%2021%2D26%20August%201972. [Пристапено на 12.9.2021]

Summary: The analysis in this paper is based on two classifications within the science of translation. The first one is proposed by James Holmes in a 1972 article, which we consider to be a kind of recapitulation of the plan of translation studies until the beginning of the seventies. The other is the classification of literary and scientific works by Blaže Koneski, proposed by Radimir Ivanović in 1984. Our analysis covers, first of all, works and articles by Koneski dedicated to translation and some translations into the Macedonian language. The aim of this paper is to perceive Koneski's views and thoughts on translation and to differentiate the contribution of this philologist, linguist, writer, and translator to specific segments of the theoretical and applied science of translation. At the same time, the analysis should determine and point out Koneski's role in shaping the Macedonian translational thought.

Елени Бужаровска

ИНТЕРЕСОТ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА ИЗУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИ ТЕКСТОВИ НАПИШАНИ СО ГРЧКО ПИСМО: ЕДЕН НЕПОЗНАТ РАКОПИС

Апстракт: Систематичноста и долгорочното продлабочено планирање на развојот на македонската лингвистика се одразува и во еден необработен аспект на дејноста на Блаже Конески – неговото менторство на магистерски и докторски трудови. Во овој краток труд ќе прикажеме еден досега непознат текст од Блаже Конески подготвен како предлог-експликација за докторски труд. Во него тој поаѓа од честото користење на грчката азбука во јужните македонски краишта за запишувањето на разговорниците, молитвениците, евангелските текстови, правните записи и записите на народни умотворби во XIX век. Оттаму разбирлив е интересот на Блаже Конески за изучувањето на овие текстови, кои се непроценлив извор за народните варијанти на македонскиот јазик од минатото, неговиот историски развој и кодификација. Во овој досега непознат ракопис, Конески ги изнесува аргументите за обликувањето на истражувањата на македонските текстови напишани со грчко писмо.

Клучни зборови и изрази: јужни македонски текстови; XIX век; народен јазик; кодификација

По неполни три децении од смртта на Блаже Конески сè повеќе стануваме свесни за неговата историска улога за македонскиот јазик, литература, наука и култура. Како негови следбеници и истомисленици се обидуваме да ја откриеме сестраноста на неговата харизматична личност анализирајќи ги поединечните аспекти од неговото богато творештво. При читањето на неговите научни дела не престануваме да се восхитуваме на јасното и логично излагање на длабоката мисла, кое пленува со необична комбинација на едноставност и поетичност. Можеби затоа дури и дијакхрониските текстови, кои студентите ширум светот ги дефинираат како здодевни и тешки за разбирање, кај Конески се интересни и дури возбудливи четива (на пр. *Историјата на македонскиот јазик*). Во сите научни дела Блаже Конески креативно ја користи својата писателска дарба за убедливо и систематично објаснување на разни јазични појави. Таа способност за објаснување на

сложени појави на едноставен начин ја поседуваат само надарени педагози. За тоа сведочат тие што имале среќа да слушаат предавања на Блаже Конески или да контактираат со него во текот на менторските консултации. За жал, многу детали од тие средби се заборавени, но уште паметиме како Конески ненаметливо но сигурно го водеше студентот кон крајната цел (за која студентот уште немаше јасна претстава). Како извонреден научник, тој имаше јасна визија што треба да се проучува за да се разберат подлабоко појавите значајни за развојот на македонскиот јазик. Колку што ни е познато, досега не е многу пишувано за педагошката димензија на личноста на Конески и затоа оваа статија е скромен обид да придонесе за пополнување на оваа празнина. Нашиот интерес не е неговата потесна педагошка дејност, туку просветителско-научната активност која се пројавува во streмежот на Блаже Конески да се реализираат две заемно поврзани цели: да се создаде помлад кадар во домашната научна заедница и тој кадар да добие солидна стручна подготовка. Таа подготовка се одвиваше преку подлабока обработка на претходно поставени јазични прашања изложени во неговите дела и делата на неговите современици. Затоа Блаже Конески плански и систематски одбираше теми за идни магистерски и докторски дисертации, ненаметливо сугерирајќи им на кандидатите теми што најмногу одговараат на нивните интереси, но истовремено теми што се корисни за македонската лингвистика.

Во овој контекст, Блаже Конески подготвил ракопис кој требало да послужи како експликација за изработка на докторски труд. Него го поседува авторката на овој труд, која имаше среќа да ја работи под негово менторство магистерската теза¹ посветена на слични лингвистички аспекти на користењето на грчкото писмо за македонските говори (Бужаровска 1990).

Во овој ракопис се видни неговите напори за потемелно проучување на народниот јазик одразен во текстови напишани со грчко писмо, за да се потврди дека принципите врз кои се темели кодификацијата на македонскиот јазик се правилно избрани. Од друга страна, ваквите емпириски проучувања би придонесле за стекнување на нови пошироки сознанија за историскиот развој на македонскиот јазик.

Очигледно е дека интересот на Конески е директно произлезен и поврзан со неговата исклучителна улога во кодификацијата на македонскиот литературен јазик како член на *Комисијата за усџановување на македонски литературен јазик, азбука и правопис* (Груевска-Маџоска 2020). Фактот што тогаш имал само 23 години говори во прилог на неговата рана академска зрелост и извонредна јазична интуиција. Следејќи ги препораките на Крсте Петков Мисирков, главното начело по кое се раководела Комисијата (и Конески) во кодификацијата на македонскиот јазик е дека литературната норма треба да се темели врз народните јазични варијанти. Имплементирани се и другите две препораки изложени кај Мисирков – за основа на литературниот јазик да се земат централните дијалекти и речничкиот фонд да се збогатува

¹ *Македонската паралела на Четирџазичничкиот на Данишл и нејзиниот однос спрема грчката паралела и англиската паралела на Лик.*

со зборови од сите македонски наречја. Блаже Конески бил свесен дека секое калемење на норма без поширока јазична основа нема да заживее во народот.

Од друга страна, низ овој ракопис се гледа посебниот интерес на Конески за истражувања поврзани со историските аспекти на развитокот на македонскиот јазик и идентитет. Историската димензија се пројавува во систематско следење на развојот на македонскиот јазик и со негово одделување од јужнословенскиот континуум на дијалектите во посебен јазик. Под влијание на соседните несловенски јазици македонските дијалекти претрпуваат промени во јазичната структура и на тој начин некои наследени морфосинтаксички својства од старословенското наследство се губат или се менуваат. Блаже Конески бил живо заинтересиран тие промени да се евидентираат и објаснат. Тој сфаќал дека граматиката на современиот јазик не може да се опише без историска подлога која ќе го разгледува македонскиот јазик како дел од словенското јазично наследство, но сместено во балканолошкиот контекст. Блаже Конески им посветува должно внимание на балканските модели во граматичката структура на македонскиот јазик инспирирајќи ги другите научници да се занимаваат со нивното понатамошно истражување (Илиевски 1988). Таквите истражувања овозможуваат да се прикаже историскиот континуитет на јазикот. Во *Историјата на македонскиот јазик* (Конески 1967, 8) тој ги лоцира XV и XVI век како периоди на „конституирањето на современиот тип на македонски јазик“ како резултат на „новата граматичка структура што се развила во (...) контакт со балканските јазици, а и во меѓудејството на самите словенски говори“ (ibid, 16). Од XVI век елементи на народниот јазик сè повеќе навлегуваат во црковнословенскиот јазик, се забележува приближување до народниот јазик преку дамаскините, лекарствениците, ерминиите и друг вид дидактичка литература. Веќе во XIX век народниот јазик се воведува во книжевна употреба (ibid, 15) и се прават обиди за создавање на еден општ литературен јазик. Како што забележува Црвенковска (2021, 32) во овој период веќе се обликува поставката дека „македонските народни говори, т. е. македонскиот народен јазик е единствениот што може да ја остварува општествената, соединителна и просветителна функција среде македонскиот народ“.

Блаже Конески покажува широко познавање и суштинско разбирање на сложените политички и општествени услови во кои се оформувал јазикот на македонската писменост во тоа време (Конески 1986). Како и во другите земји, јазичното прашање во периодот на национално будење довело до спротивставени мислења меѓу културните дејци од тоа време дали книжевниот јазик треба да се гради врз народна или врз црковнословенска јазична традиција и другите словенски книжевни јазици. Но, црковнословенскиот јазик се покажал како несоодветен за културните задачи на модерното време² (ibid, 22) и во втората половина на XIX век се врши премин на писмен јазик со народна основа.

Со таков народен јазик се напишани повеќе разновидни дела кои најчесто претставуваат преводи на разни религиозно-поучителни текстови. Нив ги

² Во тоа време се забележуваат обиди за модернизација на кириличната азбука (Црвенковска 2020).

обединуваат три заеднички елементи: тие се напишани со грчко писмо,³ создадени се во XIX век во јужните и југозападните македонски краишта и го одразуваат народниот јазик.

Текстовите жанровски може да се поделат на неколку вида:

(а) речници-разговорници: *Косѝурскиоѝ речник* (само 300 зборови и фрази), *Четѝријазичникоѝ на Данишл* од Москополе (печатен во 1802 година, има 862 единици);

(б) религиозни текстови и преводи на евангелија создадени во педесеттите и шеесеттите години на XIX век: Кониковското, Кулакиското и Трлиското (Бобочанското) евангелие;⁴ Ложанскиот ракопис со библиски текстови (Струшко), Молитвеник (1864, Охридско), преводи на неколку молитви од Димитар Миладинов;

(в) административни и дидактички текстови: *Зборник оѝ ѝоученија* (1830, заснован на дебарски и охридски дијалект), *Каноние за селѝѝа биѝѝолски санки закон за чифлиѝариѝѝе и чифчиѝѝѝе ѝѝѝо сеѝѝ ѝѝѝѝ ѝѝѝѝѝа* (печатен во 1851);

(г) четири писма на Стефан Верковиќ, песни од Јанаки Стрезов (вужко на Шапкарев).

Познавајќи го добро овој корпус, во 1991 година, Конески го изработува краткиот ракопис од 320 зборови кој треба да послужи за потребите на едно потенцијално истражување во рамките на докторски труд. Во него тој системски и концизно ја образложува потребата за идно подлабоко изучување на македонските текстови напишани со грчко писмо за да се постигнат неколку цели:

(а) да се откријат и опишат карактеристиките на народниот говор одразен во јазикот на овие текстови, секој во својата просторно-временска рамка. Новите сознанија се важни за историската дијалектологија;

(б) да се откријат јазичните промени наметнати од усната комуникација, а кои не може да се утврдат во кириличните текстови поради влијанието на црковнословенскиот јазик врз пишаната реч и

(в) да се определат културно-историските околности при создавањето на една варијанта на нов писмен јазик како заемодејство на две јазични варијанти: едната, поблиска до народниот јазик, се оформува „под воздејството на грчкиот јазик“, а другата варијанта е под влијание на црковнословенскиот и другите словенски книжевни јазици „од кирилската сфера“ (од ракописот).

Конески ја образложува оваа потреба во шест тематски целини. Во првата целина тој истакнува дека во јужните македонски краишта во текот на XIX век се создава доста обемен корпус текстови на народен јазик пишуваани со грчка азбука. Тој смета дека сѐ уште нема систематски приказ на нивните јазични особености, иако на некои од нив им се обрнувало внимание

³ Со грчко писмо се служеле и други народи што живееле во Македонија и на Балканот (Крстевска 2008) затоа што грчкиот јазик се сметал за престижен јазик (Поленковиќ 1971) на кој се одвивало образованието во училиштата и богослужбата во црквите.

⁴ Факсимилите на овие текстови се наоѓаат во следните дигиталните архиви:
<https://archive.org/details/KonikovoGospel/mode/2up>;
<http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0010-Kulakia.pdf>;
<http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0009-Andre-Mazon.pdf>

од лингвистичка гледна точка. По составувањето на полн инвентар на овие текстови (разговорници, молитвеници, евангелски текстови, правни, записи на народни умотворби), тие треба подлабоко да се анализираат во рамките на иден докторски труд.

Во втората целина се објаснува важноста на пишувањето со грчка азбука за откривање на јазичните промени. Имено, и покрај недостатоците на грчката азбука, како што е немањето букви за означување на сите звуци во македонскиот јазик, сепак има и погодности кои откриваат „некои појави во народниот изговор што ги прикрива традиционалната кирилска ортографија“ (ibid).

Во третата целина Конески се осврнува на културолошките димензии на употребата на грчката азбука во XIX век во Македонија. Тој подвлекува дека таквата писмена активност „не е само некаква формална ознака“ (ibid), туку укажува на суштествени културно-историски околности при создавањето на една варијанта на нов писмен јазик. Таа се создава под воздејството на грчкиот јазик кој се јавува како јазик на вишата култура (јазик со престиж), додека другата варијанта се оформува под влијание на црковнословенскиот и другите словенски книжевни јазици од кирилската сфера.

Во четвртата целина Конески објаснува зошто оваа варијанта станува поблиска до народниот јазик. Причината ја лоцира во прекилот со словенската кирилска традиција која има обединувачки фактор, така што писмениот јазик се појавува во изразени локални варијанти. Сепак, и во таква ситуација се забележуваат стремежи за унификација (солунскиот круг).

Во петтиот дел Конески зборува за културно-историската заднина на процесот на реславизација во текот на XIX век, процес што минува низ „интересни фази“. Одделни словенски центри вршат „културна радијација“ којашто резултира со налагање на традиционалното кирилско писмо.

Во шестиот дел се истакнува поширокото теориско значење на едно такво истражување на текстовите на народен јазик пишувани со грчка азбука. Со оглед на фактот што се работи за појави директно поврзани со создавањето на национални јазици во јазичната периферија на словенскиот свет, може да се направат паралели со аналогни појави и во други словенски средини каде што се употребувале две писма (на пример, во Белорусија, каде што покрај кирилицата се употребувала и латиницата). Конески смета дека во објаснувањето на таквата употреба треба да се земе предвид и факторот на традицијата.

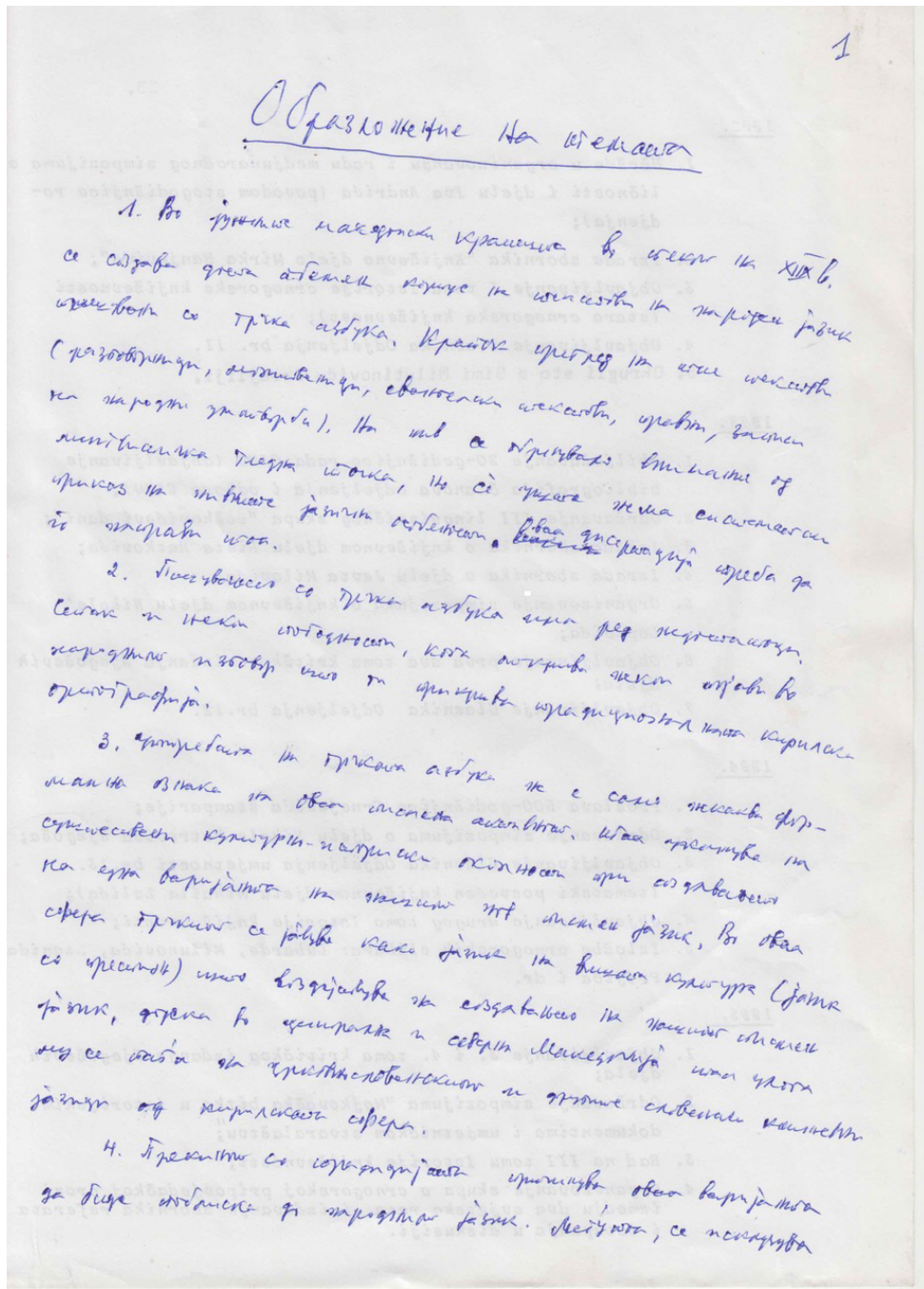
По 30 години од настанувањето на овој краток ракопис може да констатираме дека дел од неговите визионерски идеи се реализирани. Покрај анализата на јазикот во *Четиријазичничкој на Даниил (Елени Бужаровска)*, *ојшогаш се обработени Зборник од јоученија* (Виолета Крстевска) и *Кониовскојо евангелие* (во рамките на проектот воден од Јуко Линдстедт и Људмил Спасов). Сепак, останува уште необработен простор чие истражување недвосмислено ќе придонесе во градењето и разбирањето на сложениот историски контекст низ кој минувал македонскиот јазик. Од тие причини идеите на Блаже Конески изнесени во овој текст и понатаму го задржуваат своето значење и актуелност.

Цитирана литература

- Бужаровска, Елени. 1990. *Македонската паралела на Четирџазичникот на Данил и нејзиниот однос спрема грчката паралела и англиската паралела на Лик*. Магистерски труд, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Груевска-Маџоска, Симона. 2020. „За стандардизацијата на македонскиот јазик во XX век од социолингвистички аспект“. *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 239–256.
- Илиевски, Петар Хр. 1988. *Балканолошки лингвистички студии*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески, Блаже. 1967. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 1986. *Македонскиот XIX век – јазични и книжевно-историски прилози*. Скопје: Култура.
- Крстевска, Виолета. 2008. „Македонски текстови со грчко писмо, со посебен осврт на Зборникот од поученија“. *Balkanoslavica* 34–36, 22–38.
- Поленаковиќ, Харалампие. 1971. „Грчки алфавит употребуван во македонските книжевни текстови во текот на вековите“. *Slovo* 21, 201–211.
- Црвенковска, Емилија. 2021. „Од глаголица до современа македонска кирилица (По повод 75 години од македонската азбука)“. *LIII лејна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, Предавања (на далечина)*. Скопје, 17.8. – 28.8.2020 година. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 28–37.

Summary: This paper emphasizes Blaže Koneski’s interests in a systematic research of southern Macedonian dialectal texts written in Greek alphabet. In a short unpublished handwritten manuscript produced thirty years ago, Koneski outlined the necessity of an in-depth investigation of the dialectal texts from this dialectal area. The importance of these texts derives from three facts: they represent the spoken language unaffected by the norms of the Church Slavonic literacy, they reflect the language changes brought about by the oral use and they are stylistically diverse (they include dictionaries, prayer books, gospels, phrase books and folk materials). Koneski clearly sets the goals for such investigation pointing out that its results should contribute not only to the historic dialectology of the Macedonian language, but also to a better understanding of the role of these dialects in shaping the standardization process of the Macedonian language.

Прилог: Факсимил од илустрацијата на Конески



2

обединувачкиот франкор и словенскиот кривојазичен јазик,
иако иако иако иако јако се изјавува во изразити локални
варијанти, сепак, и во иако ситуација, се забележуваат
сигурниот за утврдување (својствениот круг).

5. Во иако на XIX в. најголемиот процес на ресла-
низација, кривојазичен со најголемиот на аргумент-
ционално кривојазичен иако. Резултатот е иако со
упростовање иако и кривојазичен иако иако е
иако со иако франкор. На кривојазичен иако иако
иако се се иако иако на иако иако иако,
от иако иако иако иако иако.

6. Иако иако иако иако иако иако иако
иако иако, се иако за иако иако се иако
иако иако иако (и иако - иако иако иако)
иако иако иако иако иако иако иако.
Иако иако иако иако се иако, иако иако, во
иако иако, иако иако иако се иако иако
и иако иако. Иако иако иако е иако иако
иако иако иако иако иако иако иако.

Славица Велева

НАЗИВИТЕ НА ЛИЦА ВО ПРОЗНОТО ТВОРЕШТВО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Прозното творештво на Блаже Конески претставува основа за најразлични проучувања, особено од книжевен аспект поради жанровската разновидност на текстовите. Неговото прозно творештво е своевиден мозаик од сеќавања, прозни записи и фрагменти, песни во проза напишани со многу дух и во кои се пренесуваат запаметените детали и сцени од детството, од семејниот живот кај родителите, како и случки и средби со луѓето од подоцнежниот живот. Што се однесува на јазичниот потенцијал, неговиот речник веројатно е најбогат во нашата современа литература, особено во однос на неговото чувство за мера во однос на спојот на традиционалниот израз и иновативните појави во јазикот. Нашата цел во овој труд е претставување на називите на лица според ономазиолошката категорија лице во прозното творештво на Конески, како и функционалноста и компатибилноста на определени зборообразувачки модели во насока на продуцирање на изведенки обединети со исто или со слично значење.

Клучни зборови и изрази: Конески, проза, зборообразување, називи, лица

Прозното творештво на Блаже Конески го сочинуваат прозни текстови пишувани и објавувани во текот на четири децении (од 1953 до 1993 година). Станува збор за десет кратки раскази првпат објавени во 1955 година во збирката „Лозје“, 91 дневнички запис (од коишто 72 записи припаѓаат на „Дневник по многу години“, а 19 записи на „Дневник од Нишка Бања“ и за една мистификација (1993). Станува збор за 102 текста, од коишто два се записи во стих, а другите имаат форма на книжевна проза во широка смисла на зборот. Дел од текстовите имаат елементи на хроника, дневник, мемоари, автобиографски записи, други се поетични, а трети имаат елементи на есеј, критика и пофална беседа. Едни имаат карактер на куси записи, а други на песни во проза. Меѓутоа, ако се има предвид уметничката вредност на прозата од Конески и времето во кое е создавана, таа претставува придонес во развојот на современата македонска проза. Ова особено се однесува на збирката раскази „Лозје“, која во средината на 50-тите години од XX век, одиграла значајна улога во модернизирањето на македонскиот прозен израз. Неговото прозно творештво е

своевиден мозаик од секавања, прозни записи и фрагменти, песни во проза напишани со многу дух и во кои се пренесуваат запаметените детали и сцени од детството, од семејниот живот кај родителите, како и случки и средби со луѓето од подоцнежниот живот.

Во однос на називите на лица во неговите текстови се евидентираат повеќе од сто лични имиња; немотивирани именки, најчесто употребени со именки со кои се означуваат роднински врски и мотивирани називи на лица. Нашата цел е претставување на именките според ономазиолошката категорија лице во прозното творештво на Конески, како и функционалноста и компатибилноста на определени зборообразувачки модели во насока на продуцирање на изведенки обединети со исто или со слично значење.

Во рамките на мотивираните називи на лица присутни се изведенките добиени со мутација и со модификација. Кај називите на лица добиени преку мутација доминантни се именките што означуваат вршител на дејство (*nomina agentis*).

Агентивните именки најчесто се мотивирани од глаголи, а во однос на значењето најчесто именуваат лице што се карактеризира со активен однос кон дејството во мотивирачката основа, т.е. лице како субјект – вршител или носител на дејството.

Агентивните именки мотивирани од именски основи, се карактеризираат со делумна/периферна мотивација, со што значењето на мотивирачката основа се пренесува во изведенката посредно преку имплицитно изразената предикација и означуваат лица што се карактеризираат преку најразлични релации со дејството од мотивирачката основа. Во рамките на овие изведенки, најчести се образувањата од глаголи како основи со следните суфикси:

-ник: *должник, закрилник, ѝрејсџавник, ѝроџивник, ѝредводник, ѝосредник, ѝобедник, ѝридружник, рабoјник, расијник, сџрадалник, учесник;*

-ач: *борач, водач, иѓрач, ѝливач, сечач, свирач, чисџач, ѝродавач, ѝуџач, наџаџач, исџракач, *восџиџач // минувач, извесџувач, ѝреведувач;*

-тел: *водиџел, изобличиџел, мечџаџел, мислиџел, обвиниџел, ѝисаџел, ѝосеџиџел, ѝрејсџавиџел, учиџел, уѓосџиџел;*

Кај агентивните именки од именски основи најфункционални се изведенките со суфиксите:

-ар: *болничар, библиоџекар, џробар, дрвар, крчмар, рибар, железничар, ѝуџунар, сџражар, ѝланинар, исџоричар, криџичар, сликар;*

-џија: *босџанџија, ѝазарџија, муџиџулукџија;*

-ант / -ент: *емиџраниџ, команџаниџ, кварџиранџ, асисџениџ, ѝаџиџениџ, сџуџениџ;*

-ист: *џимназисџ, каџиџалисџ, реџорџажисџ, сџеџиџалисџ, ѝолсџоисџ, шахисџ.*

Се забележува и употреба на именки мотивирани од придавки или од именки, каде што признакот се означува како диференцирачки белег во процесот на номинација, а зборообразувачкиот формант е носител на категоријалното значење (*nomina attributiva*). Се среќаваат изведенки со следниве суфикси:

-ец: *белеџ, иџреџ, слеџеџ, свеџеџ, мрџовеџ // селанеџ, ѝарџиџеџ, ѝровинџиџалеџ;*

-ик / -ник: *врсник, болесник, занесеник, избраник, йоразеник, зайворник, вљубеник.*

Во рамките на називите на етници доминантни се образувањата со суфиксот **-ец:** *Македонец, Германец, Јайонец, Словенец, скојјанец, Мариовец, йрилейчанец* и со суфиксот **-ин:** *Русин, Турчин, Французин, Евреин.*

Во однос на префиксните мутациски образувања среќаваме мал број образувања (*йодофицер, сојайник, вице-војвода*).

Сложените називи за лица најчесто се со суфиксите **-ец** и **-ник** во рамките на нивната структура: *дружоселец, младоженец, зајмодавец, риболовец, ороводец // йейоокласник, ранобудник, гласноговорник, миројомазаник.* Како специфични образувања се изделуваат *йолий-зайвореник, анархокомунист, свер-човек.*

Кај изведенките добиени преку модификација преовладуваат називите за женски лица (*nomina feminativa*). Најбројни се изведенките со суфиксот **-ка:** *домаќинка, оруѓарка, беѓалка, гимназијалка, говедарка, касиерка, економка, минисјерка, йријашелка, йродавачка, слейачка* и со суфиксот **-ица:** *вдовица, госпожица, заробеница, кралица, љубовница, настјавница, собарица, учесница.*

Како специфични образувања ги изделуваме деминутивно-хипокористичните образувања од следниве основи:

од лични имиња: *Корилче, Ленче, Јонче, Сјојче, Коце, Ицо;*

од именки што означуваат роднински врски: *бајше, брајшок, синок, мајчица, брајиче, внуче, кумче, кришениче, сесјриче;*

од називи на етници: *скојјанче, йрилейчанче, Црногорче, Далмајтинче, Турче, Гуйче, циѓанче;*

од општи именки што означуваат лица: *девојче, оруѓарче, йријашелче, сјарче, сираче, слугинче, черѓарче, човечец, момченце.*

Во однос на функционалноста на називите на лица се среќава употреба на лични имиња со падежна наставка: *Средајта йоручек Боцеваша берберница е живнаша. Пред врајаша ја ойчекориле клујаша и играаш шах слейош Саве и син му на Боцеваша, Миланче.* (р. Љубов); употреба на членската наставка за субјективно определување: *Ни се заљуби и Јанчево, – велеше шейка Цона, со оној нејзин раздорен глас.* (р. Заклано крувче) и употребата на прекари: *Тој ѝ беше зайраво вујко на мајка ми, но и јас навикнав да го викам вујко. Треба да го зайишам и йрекарош на неговаша фамилија зайшш е многу инйересен: Чукајадовци (чукај + јади).* (р. Вујко Крсте).

Честа е употребата и на немотивирани именки кои означуваат називи на роднински врски: *Зошшо ја остјаваш да сјане веднаш жена, снаа, золва, јашрва, вујна, зошшо не ја сјасуваш кога ѝ ја знаеш суобинаша?* (р. Песна), а кај дел од нив се среќава и употреба на членот во функција на субјективно определување: *Ушрошо на децаша им кажуваш дека сесјричето им умрело.* (р. Прочка); *Таков е обичајот да може и дейше да биде нунко, ѝа макар чесшо ѝашш да е нужно две жени од еднаша и другаша сјрана да му го йридржувааш кумчето дури йошш йее над него молишви, зайшш инаку сиѓурно би му се йагнало од раце на йлочшше од црковнаша йашерша.* (р. Заклано крувче).

Во однос на функционалноста на мотивираните именки мошне е интересна употребата на изведенки од иста основа со различни суфикси, а со исто

категоријално значење: *Со тие наши зборови, за кои пред сè беше задолжен Калѐб, како водач на делегацијата, работата не беше лесна поради преведувањето. Наш водител на татот и преведувач беше Јан Ценцек, босненски Полјак, библиотекар на Јагелонската библиотека во Краков. (р. Со Исак Самоковлија во Полска); Оваа девојка е и наворешно, по своето држење, нивни типичен **ирейскавнител**: таа е убаво сосредоточена и кога ѝ се обраќаат, укажувајќи на некоја суштинскост во сликата, таа сериозно и со разбирање поштрува со глас. (р. Изложба); Тој, се разбира, не е **ирейскавник** на високата литература, ами на сублитературата. (р. Народен поет).*

Како специфична творечка постапка ја забележуваме употребата на повеќе мотивирани називи од различни категоријални значења во функција на номинација и квалификација на лицата, а кај дел од нив е присутна и метафоричката мотивација: **Лейешкари!** – свика тој, да до чујат дури навор и чукна со тупаница. – Тешко на Бугарија со вас! Ке ја пројасити! Ние бевме што бевме! Ем само со еден зрав не рана ја ке најдеш зрно внатре ја не. Ами овие сега – ја, ја, ја, ја! До еден се **поразеници**. И уште ум ке ми продава, **мрсуло!** Од Балканската војна сум **војник**, седум рани носам, и сега уште служам, кмет, на народот житото му до грабам. За кого? За вакви **кокошкари!** И пак тоа коице мене да ме учи! (р. Крчмите).

Ја издвојуваме и употребата на мотивирани именки со емоционална маркираност, т.е. употреба на деминутивни и аугментативни образувања: *Бабата, зборлестата, не зајре да расправа и да распрашува. – А, **скојјанче** си. Ами и јас сум била во Скопје. Како не! (р. Крчмите); Не е така. Да беше **селанчиште** – разбираам. Ама тој е интелигентен човек, бивш народен учител. (р. Крчмите).*

Покрај традиционалните, се забележува и употреба на посовремени збооробразувачки модели во функција на продуцирање називи на лица: *Во руската, во Сирумица, не дујна гаволош мене и уште еден мој другар да се објавиме како **толстоисти**, бидејќи до читавме Толстоја и слушавме за неговата наука. (р. Толстоисти); Тој ми раскажа дека бајалјонот пресјал во Тушуноти инстиштут и дека тука биле и тие, неколку бивши **полици-твореници**. (р. Братучеди); Самиот тој почувствува дека неговите стихови за грозниот **свер-човек**, ириеснак како во каяк во бункерот во Берлин, не предизвикуваат никакво внимание кај случајната публика, и затоа побрза да ја смени темата. (р. Народен поет).*

Прозното творештво на Блаже Конески во суштина претставува пишана форма на сеќавања на настани и на личности од неговиот живот. Во овие записи доминантно е присуството на ликовите забележани во неговата меморија. Во својата творечка постапка тој користи различни начини на идентификување тие ликови. Покрај употребата на традиционалните модели на именување, се забележува и присуство на иновативни збооробразувачки модели, а како посебна одлика на изразот на Конески се издвојуваат називите со субјективна маркираност како негова специфична наративна карактеристика.

Цитирана литература

- Велева, Славица. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје: 2-ри Август С-Штип.
- Конески, Блаже. 1987. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 2014. *Проза* (приредила Катица Кулавакова; соработници Кристина Димовска, Билјана Јоновска, Нада Георгиева). Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Summary: Blaže Koneski's prose is a basis for various studies, especially from a literary point of view due to the genre diversity of his texts. His prose creation is a kind of a mosaic of memories, prose writings and fragments. In these prose poems written with a lot of spirit, the remembered details and scenes from childhood, family life with parents, as well as incidents and meetings with people from later life are conveyed. As far as the linguistic potential is concerned, his vocabulary is probably the richest in our contemporary literature, especially in terms of his sense of measure regarding the fusion of traditional expression and innovative phenomena in language. Our goal in this paper is to present the names of persons according to the onomasiological category of person in Koneski's prose work, as well as the functionality and compatibility of certain word-forming models in the direction of producing derivatives united with the same or similar meaning.

Маргарита Велевска, Мира Трајкова

ФРАЗЕМИ СО СОМАТСКАТА КОМПОНЕНТА MAIN (РАКА) ВО ФРАНЦУСКИОТ ЈАЗИК И НИВНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во фразеологијата се смета дека соматските фраземи кои содржат лексема што означува дел од човечкото тело се најбројните единици од овој вид. Застапеноста на овој вид лексеми не е подеднаква, односно некои се почести во однос на други. Во францускиот јазик, најголемиот број соматски изрази ги содржат лексемите *tête*, *piéd*, *main*, а во македонскиот *глава*, *око*, *рака*. Поради својата сложеност и структура, овие фраземи може да претставуваат проблем при преведувањето на текст, или при толкувањето на говор од француски на македонски јазик. Тие формираат различни семантички групи во кои се застапени определени особини, состојби, начин на однесување кон други лица, однос кон околината и друго. Нашиот интерес е насочен кон фраземите со соматската компонента *main* (*рака*) во францускиот јазик и нивните еквиваленти во македонскиот. Целта на нашето истражување е да се направи анализа на примерите преку споредување на значењето на соодветната фразеолошка единица, со утврдување на степенот на целосна или делумна семантичка еквивалентност или, пак, отсуството на еквивалент. Францускиот претставува појдовен јазик во нашето истражување. Корпусот е организиран врз основа на еднојазични и двојазични, општи и фразеолошки, француски и македонски речници и текстови од електронски медиуми.

Клучни зборови и изрази: фразеологија; соматски фраземи; француски јазик; македонски јазик

За фразеологијата се вели дека е област во која се среќаваат јазиците и културите. Познавањето на фразеологијата е значајно од повеќе аспекти затоа што овозможува да се разберат контексти кои може да бидат поинакви од оние што се својствени и вообичаени за јазикот што ни е мајчин. Фразеолошките изрази истовремено се и сведоштво за богатството на лексичките форми на еден јазик, а секој од нив носи сопствена експресивна вредност која го прави податлив за проучување и осознавање на изразните капацитети на еден јазик, како и традиционалните вредности на една средина. Овие елементи јасно ни укажуваат на фактот дека проучувањето на фраземите го вклучува и културо-

лошкиот аспект кој, пак, е незаобиколив кога станува збор за изучување на еден странски јазик и кога станува збор за преведување.

Во последниве неколку децении фразеологијата претставува една од областите што го привлекуваат вниманието на лингвистите. Терминолошката разновидност што се среќава – *џојови изрази, зборовни формули, скаменети, фиксирани изрази, идиоматски изрази, мултилексемични единици, фраземи, фразеолошки изрази, фразеологизми, идиоми* итн. укажува на различни природи кон оваа проблематика. Според Велјановска (2006, 20), „во литературата на македонски јазик, најчесто се користат термините фразеолошки израз (...) и фразеологизам. З. Никодиновски (1992) во својата докторска дисертација, (...) го употребува терминот фразема“. Ние ќе го употребуваме овој термин, паралелно со терминот фразеолошки израз.

Според Пјер Гиро, постојат три критериуми кои ги карактеризираат изразите. Пред сè, тие се „единица со форма и значење“ (Guiraud 1961, 5) односно претставуваат неразделна синтаксичка група (скаменета форма) која има свое сопствено значење кое не произлегува од одделното значење на зборовите кои ја сочинуваат. Според вториот критериум, кој е од синтаксичка природа, „изразите се одвојуваат од граматичката и од лексичката норма“ (Guiraud 1961, 5), а според третиот, кој се однесува на значењето, „поголемиот дел од изразите имаат метафоричко значење“ (Guiraud 1961, 7). Значи, станува збор за низи од зборови чиешто значење е непредвидливо, кои не ги почитуваат секогаш граматичките правила, што може да се забележи од нивната форма, и кои секогаш имаат метафорично, односно фигуративно значење. Неможноста да се препознае нивното значење на прв поглед произлегува од посебноста на синтаксичките структури кои немаат секогаш соодветна еквивалентна форма кога се преведуваат на друг јазик, а, од семантичка гледна точка, овие структури се непредвидливи поради тоа што ретко постои поврзаност меѓу значењето на секој од елементите кои го сочинуваат општото значење на изразот. За Лубаш (Лубаш 2003, 91), фразеологизмите претставуваат „поврзани изрази што се формирани како синтаксички групи и реченици“ кои треба да бидат анализирани како лексички единици. Тој ги дефинира како „повеќечлени изрази, со постојана или главно постојана конструкција чие значење не може да се добие преку значењето на секој одделен збор или тоа може да се направи само делумно.“ Според Велјановска (2006, 21), „фразеолошките изрази се неслободни зборовни состави кои не се создаваат во говорниот процес, туку се репродуцираат во готова форма која се зацврстува со долгата употреба. Составните компоненти на фразеолошките изрази покажуваат поголем или помал степен на десемантизација, така што значењето на фразеолошкиот израз не е соодветно со значењата на одделните компоненти што го сочинуваат“.

Речиси сите лингвисти кои се занимаваат со фраземи се согласуваат дека постојат неколку карактеристики што се знак за препознатливост на овие единици: постојаност / стабилност (формална и структурна неменливост), идиоматичност (значењето на целината не може да произлезе од значењето на посебните елементи кои го сочинуваат изразот), репродуцирање, експресивност (сликовитост), фреквентност, формалноструктурна сложеност (повеќе елементи), вклопување во контекстот, синтаксичко и семантичко единство.

Во однос на еквивалентноста, кај фраземите се среќава целосна (семантичко и функционално совпаѓање, идентичен морфосинтаксички и лексички состав), делумна (разлики од семантички или функционален карактер, во однос на морфосинтаксичкиот и лексичкиот состав) или нулта еквивалентност (нема еквивалент и не може да се преведе идентично или слично, најчесто поради културолошки разлики). Целосната еквивалентност ретко се среќава, односно ја среќаваме во случаи кога се работи за јазици што имаат заедничко културно наследство (на пример, словенските јазици или романската група јазици) или, пак, кај интернационализмите. Многу побројни се изразите со делумна и со нулта еквивалентност. Треба да се нагласи дека постои и т.н. привидна еквивалентност, кога фразеолошките изрази покажуваат формално совпаѓање, но имаат различно значење. Овие изрази се познати како *лажни ѝарови* / *ѝријатѝели* (*faux-amis*).

Во фразеолошките истражувања наидуваме на мислење дека соматските фраземи се најбројните единици од овој вид. Нивната застапеност не е подеднаква, односно некои се почести во однос на другите. Врз основа на консултираната литература, може да се заклучи дека, во францускиот јазик, на пример, најголемиот број соматски фраземи ги содржат компонентите *tête* (глава), *piéd* (нога, стапало), *main* (рака), а во македонскиот јазик тоа се: *џлава*, *око*, *рака*.

Соматските фраземи формираат различни семантички групи во кои се застапени определени особини, состојби, начин на однесување кон други лица, однос кон околината и друго. Поради својата сложеност и структура, тие може да претставуваат проблем при преведувањето на текст, или при толкувањето на говор од еден на друг јазик. Таква е состојбата и кога ќе ги сопоставиме францускиот и македонскиот јазик.

Кога станува збор за дефинирањето на соматските фраземи, среќаваме различни ставови. Дел од лингвистите сметаат дека „соматизмите задолжително мора да содржат збор што означува дел од човечкото тело“ (Чермак 1998, 112), додека среќаваме и ставови според кои и фраземи што содржат делови од телото на животните би требало да се сметаат како дел од оваа фразеологија. Според Б. Ковачевиќ (2006, 15) соматските фраземи ги опфаќаат и емоционалните и менталните способности на луѓето, различните постапки како и симболиката на деловите од човечкото тело. За овој вид фраземи се смета дека се засноваат на традиционалната симболика што е својствена за секоја културна средина, но и дека често пати може да имаат универзална симболика која е лесно препознатлива.

Во овој труд, нашиот интерес е насочен кон соматските фразеолошки изрази со лексемата *main* / *рака*, при што имаме цел, преку компаративна семантичка анализа на изразите, да утврдиме постоење на целосна или делумна семантичка еквивалентност или, пак, отсуство на еквивалентност, и во тој случај да понудиме преводни решенија за односните фразеолошки изрази.

Францускиот претставува појдовен јазик во нашето истражување. Корпусот е составен од фраземи (околу 140 фраземи) ексцерпирани од еднојазични општи и фразеолошки француски речници, кои го олеснуваат истражувањето бидејќи претставуваат валидна референца, но се одлучивме да користиме и примери од електронските медиуми, бидејќи сметаме дека речниците не

ги бележат сите фразеолошки изрази што постојат во јазикот и поради тоа е потребно да се внесат и фраземи што укажуваат на нивната прагматична, употребна вредност. Со тоа се обидуваме да го следиме развојот на јазикот кој постојано се збогатува со нови изрази. Во однос на македонскиот јазик, консултирани се толковни и фразеолошки речници, во печатена и во електронска форма, а соодветни примери се пронајдени и во електронските медиуми.

Во однос на лексемата *рака*, наведуваме дел од постоечките дефиниции во македонски и во француски речници.

Во *Речником на македонскиот јазик* (Конески 1966, 48–49) во редакција на Блаже Конески, за зборот *рака* го среќаваме следново:

1. секој од двата горни члена на човека; делот од зглобот до врвовите на прстите (*Му бакна рака на ѝојој. Со нож в рака.*);
2. човек како работник (*Минува низ многу раце. Цврста рака се бара.*);
3. како симбол на трудот за означување на квалитетот, вештината на некој мајстор (*Се гледа – уметничка рака. Вешта рака.*);
4. власт, посед (*Тешко ѝебе ако се најдеш во неговни раце.*);
5. имотна состојба или општествена положба на некој (Тука има луѓе од секоја рака.);
6. момент, етапа при берење или обработка на нешто (*Го завршивме берењето на првата рака од ѝујиној.*);
7. помош, поткрепа (*Тука се очекува мојата рака.*).

Наведени се над 40 фразеолошки единици со зборот *рака*: *Во најмала рака – најмалку. Во некоја рака (раце) на некој е (се наоѓа). Врзан (фајшен) е во рацејте. Врзе рацејте некому – не може да делува. Горе рацејте! Десна рака е некому – голема помош. Диѓа (крева) рака – гласа со кревање рака. Диѓа (крева) рака – дава знак со рака дека сака да зборува. Диѓа (крева) рака на (против) некој. Диѓа (крева) рака (раце) од некој или од нешто – се откажува. Долна рака; дујена рака; здрава (шврда, цврста). Извалка рацејте, со крв. Измие рацејте – невин. Има долги раце – големо влијание. Има златни раце – добар мајстор. Има лесна рака – работи лесно и брзо. Има лесна рака – според народното сфаќање – постави успешен почеток на нешто. Има ѝолни раце работи. Мавне со рака – поздрави. Минува низ раце(ше) на некој. Му се шресе раката (како на Евреин). На брза рака; на своја рака. Носи некој на раце. Одврзе рацејте некому – му даде слобода. Од вшора (шреша и сл.) рака – од втор пат. Оди, иде (се враќа), осшане со ѝразни раце. Оди некому од (ѝо) рака. Оди ѝод рака. Осшане (како) без раце. Падне в рака (раце) некому. Плуќне на рацејте – се зафати за работа. Под рака; ѝодаде рака; ѝојде од рака. Полни очи – ѝразни раце. Пред, на рака (каже, направи и сл.). Рака му цушела! – (благослов)! Раката не е кантир, ѝа да може ѝочно сѐ да измери. (посл.) Своја рака како шито чеша, ѝуѓа не може. (посл.) Со гола рака змија не се фаќа. Со две раце (со раце и со нозе) ѝојшшува, гласа и сл. Сшави (штури, кларе) рака на нешто.*

Во *Толковниот речник на македонскиот јазик* се дадени следниве толкувања на зборот *рака*:

1. Еден од горните екстремитети на човечкото тело, делот од прстите до горниот раменски зглоб. (*Десна рака. Лева рака. Момчејто си ја повреди раката. Ме фаќа за рака. Децајта високо ги креваа рацејте.*);

2. Крајниот дел од горниот екстремитет, од рачниот зглоб до врвовите на прстите, делот со кој се фаќа и се работи, дланка, шепа. (*Тријте со раката. Таа го масираше со двете раце. Во знак на поздрав му ја стегна раката. Тој ѝ ја бакна раката.*);

3. Како мерка за количество колку што опфаќа големина на една просечна рака. (*Во филој се сфаќа една рака ореви. Таа му даде две раце цреши. Една рака ориз.*);

4. Работа, вложен труд, умевање на човекот во изработка на нешто. (*И првата рака го мина со боја за да обели. Овие зборови минале низ вешиите раце на работничките. Кристијалот се обработува од вешиите раце на зраверите. Оваа облека минува низ многу раце. Тој има таква рака за зовивење, до раката е јадењето. Лесно ќе се познае раката на уметничкиот според големина на делото.*);

5. Фаза, етапа при берење или при обработка на нешто. (*Ја обравме првата рака на југуној. Овие смокви се првата рака.*);

6. Помош, поткрепа. (*Потребна е рака што ќе го води семејството.*).

Наведени се 32 фразеолошки изрази / поговорки:

Во некоја рака – некако, на некаков начин. *Во најмала рака* – најнакрај, најпосле. *Цврста рака* – строгост, моќ, дисциплина. *Лева рака* – 1. неспособен, несмасен. 2. краде. *Десна рака ме јаде* – 1. ќе дава пари. 2. се лути и ќе се тепа со некого. *Лесна рака* – 1. способен е, сè што ќе започне успешно завршува. 2. привлекува и други каде што ќе започне со некаква работа. *Тешка рака* – силно удира. *Божја рака* – судбина, нешто подредено од повисоки сили. *Железна рака* – строга дисциплина, строгост. *Долга рака* – лакомост. *На брза рака* – набрзина. *Му фаќа раката* – краде. *Му оди (јојде, иде) од рака* – има способност, способен е, го бидува, успешно ги извршува работите. *Стави рака на нешто* – наметне своја контрола врз некого. *Држи в рака* – зависен е од некого, некој го уценува. *Држи конци во своја рака* – има моќ. *Оди од рака на рака* – се предава, се пренесува од еден на друг. *Од раката му (ми, ти...)* јаде – послушен е и станал зависен. *Рака за (јој) рака* – заедно, здружено. *Побара рака* – бара за жена. *Рака дава* – се колне, ветува. *Златни раце* – многу е вреден и успешен. *Си ги искрвава рацејте* – се обесчести, стори нешто незаконско и неморално. *Останан со празни раце* – остане без ветеното, без очекуваното. *Две леви раце* – неспособност за работа. *Чисти раце* – чесен, честност. *Врзани раце* – немоќ. *Со голи раце* – голорак, неподготвен со соодветни средства и за соодветна ситуација. *Вистински раце* – на вистинско место, кај некој што е заслужен. *Мие раце* – избегнува, отфрла одговорност. *Крене раце* – се откаже, се предаде. *Пагне в раце* – се потчини, се стави под нечија моќ.

Од француските речници, најнапред го наведуваме толкувањето за зборот *main* (рака) во речникот на CNRSF, *Trésor de la langue française*, каде што *раката* (*main*), како орган на живо суштество, поточно *човечката рака*, означува краен орган во горниот дел од телото, составен од издолжен дел што

продолжува со подлактица и завршува со пет додатни делови (прсти), кои и самите се составени од повеќе делови и од кои едниот (палецот) им е противставено поставен на останатите четири, орган што претставува главен природен инструмент за допир и за фаќање и, поради тоа, специфично средство за спознавање и делување.¹

Во речникот на *Ларус* (Dictionnaire Larousse)², за лексемата *рака* (*main*) ги среќаваме следниве објаснувања: 1. Орган за фаќање и допир, снабден со пет прсти, кој го сочинува крајот од горните екстремитети на човекот; 2. Органот во функција на инструмент; 3. Претстава за сила, јакост при дејствување; 4. Претстава, симбол за определен чин, за оној што го врши дејството; 5. Парче ткаенина во форма на џеб што се употребува при одржување хигиена, или за одржување на јадењата топли итн.; 6. Единица за должина еднаква со должината на една рака; 7. Во Африка, порција од банани; 8. Дел од уздите што возачот ги држи во рака кога се наоѓа на седиштето; 9. Специфичност својствена на еден уметник, особено во сликањето и цртањето; 10. Збир карти поделени на секој играч (игра со карти); 11. Состојба на оној што ги дели картите за играње или е прв во играта по делењето на картите, последно делење; 12. Рачка (кај мебел); 13. Целина од 35 листа хартија; 14. Во фудбалот, грешка на играчот кој ја допира топката со рака.

Во *Речникот на Француската академија*³ ги наоѓаме следниве дефиниции на зборот *рака* (*main*) :

¹ Trésor de la langue française,
[Organe d'un être animé]

I. – MAIN, subst. fém. [Organe d'un être animé] [Chez l'homme] Organe terminal du membre supérieur, formé d'une partie élargie articulée sur l'avant-bras et terminé par cinq appendices (les doigts), eux-mêmes articulés en plusieurs points et dont un (le pouce) est opposable aux quatre autres, organe qui constitue l'instrument naturel principal du toucher et de la préhension et, par là même, un moyen spécifique de connaissance et d'action

² MAIN - 1. Organe de la préhension et de la sensibilité, muni de cinq doigts, qui constitue l'extrémité des membres supérieurs de l'homme.

2. Cet organe est considéré comme un instrument : Travailler de ses mains.

3. Image de la force, de la vigueur d'une action : Mener ses affaires d'une main de fer.

4. Image, symbole d'un acte, de celui qui le fait : Chercher une main secourable.

5. Poche de tissu qu'on utilise pour la toilette, pour tenir les plats chauds, etc.

6. Unité de longueur égale à la largeur d'une main.

7. En Afrique, portion d'un régime de bananes.

8. Partie des guides que le conducteur tient à la main lorsqu'il est sur le siège.

9. Spécificité de manière propre à un artiste, surtout en peinture et en dessin. (Beaux-arts)

10. Réunion des cartes distribuées à chaque joueur. (Jeux)

11. Situation de celui qui donne les cartes à jouer ou de celui qui est le premier à jouer après la donne, les enchères ou le dernier pli.

12. Poignée de meuble. (Mobilier et décoration)

13. Ensemble de vingt-cinq feuilles de papier ou vingtième de rame. (Industrie du papier)

14. Au football, faute commise par le joueur qui touche le ballon de la main. (Sports)

3 I. Extrémité du membre supérieur du corps humain.

1. Partie du corps humain qui s'étend depuis le poignet jusqu'au bout des doigts, et qui est le principal organe du toucher et de la préhension.

I Горен екстремитетот од човечкото тело.

1. Дел од човечкото тело што се протега од рачниот зглоб до врвовите на прстите, и којшто е главен орган за доир и фаќање.

Кога станува збор за раката, како дел од човечкото тело, во францускиот јазик, лексемата *main* се однесува на раката / шаката, како краен дел од горниот екстремитет, од рачниот зглоб до врвовите на прстите, делот со кој се фаќа и се работи, додека лексемата *bras* претставува еден од горните екстремитети на човечкото тело, делот од прстите до горниот раменски зглоб. И едниот и другиот термин, во македонскиот јазик, се преведуваат единствено со зборот *рака* што не соодветствува на реалната состојба и може да создава тешкотии при преведувањето. Меѓутоа, имајќи предвид дека, според карактеристиките, и честата употреба на овие два термина, тие паралелно се употребуваат, можно е да се прави споредување меѓу фраземите во двата јазика. Нашиот корпус ги опфаќа единствено фраземите што го содржат зборот *main*.

Ако се осврнеме на симболиката на раката, може да се констатира дека таа е особено богата и варира во зависност од спецификите на определена културолошка средина. Речникот на симболиите на Шевалие и Гербран (2005, 844–848), на пример, претставува вистинска ризница на податоци врзани за раката (*bras*) и раката / шаката (*main*). Да набројме дел од тие многубројни значења: *сила, власи, моќ, кралски знак, доминација, помош, заштита, правда, дејствување, поштик, рамношежа, духовност, универзум, дарба, молење, претпазливост, поореденост, пониженост, почитување, ирифаќање, молба, магична вредност, присвојување, оружје, оружје, припадност* итн.

Во понатамошниот текст се поместени примери со соматски фраземи на француски јазик, илустрирани со пример, и соодветен превод на македонски. Понудени се и еквивалентни фразеолошки изрази на македонски јазик, проследени со пример. Со мало **а** (1а, 2а, 3а...) се обележани фразеолошките изрази на француски јазик, а со мало **б** (1б, 2б, 3б...) оние на македонски јазик. Изразите се распоредени во три групи: целосна, делумна и нулта еквиваленција.

1. Фразеолошки соматски изрази со целосна еквиваленција

- (1а) **Demander la main** (d'une jeune fille).
Il a demandé la main de Jeanne à ses parents.
„Тој ја побара раката на Жана од нејзините родители.“
- (1б) **Ја бара раката** (на девојка) (= ја бара за жена)
Требало да го побараш и да ја побара раката на неговата ќерка.
- (2а) **Tomber aux mains** (de quelqu'un)
Aujourd'hui, nous avons la confirmation que le pouvoir est tombé aux mains de groupes qui cherchent non seulement le conflit [...]
„Денес ни потврдија дека власта падна во рацете на групи кои не бараат само конфликт [...]"

- (2б) **Падна в рака / раце** (некому)
Падна во раце на полицјата (наслов)

Фразеолошкиот израз *tomber aux mains (de quelqu'un)* го среќаваме во францускиот јазик со неколку различни глаголи, но со идентична структура. На пример: *être / demeurer / tomber aux mains de qqn-* (*e / се наоѓа / осџанува / ѓаѓа во рацете некому*). Слична е состојбата и во македонскиот јазик, што се потврдува преку примерите од *Речникот на фразеолошки изрази*: *Во раката (рацете) му е на некоѓо / Му ѓаѓа в раце некому / Во раката (рацете) му се наоѓа / В рака му е / В рака му се наоѓа. Под рака (раката) му е / Под раката му се наоѓа*. Главно се работи за две значења: 1. 'располага со некого или со нешто, го владее, го поседува, го има во своја власт'; 2. 'има доказ против некого'. Слично значење има и францускиот израз *Avoir / garder / prendre / tenir (bien) en main(s) quelque chose ou quelqu'un (tenir solidement quelque chose, exercer sur quelqu'un une autorité incontestée* (цврсто држи нешто во рацете) и македонскиот: *Го држи (има) во рацете / Го држи (има) в рака / Го држи (има) поод рака / Го има во раката / Го има в раце / (владее со нешто / некого)*. За илустрација, наведуваме неколку примери од корпусот: *BMW „ја држи во рака“ канцеларката Меркел. Неѓоваќа смрт, многу веројатно нема да предизвика криза во Куба, со оглед дека Раул Касиро цврсто ѓи држи во рака конциите на власта. Американскиот претседател го обвинува Берлин дека Русија „ги држи во рака“*.

- (3а) **Avoir deux mains gauches**
Ce cher garçon est comme son père, il a deux mains gauches.
 „Ова мило момче е како ѓаќко му, има две леви раце.“
- (3б) **Има две леви раце** (= несмасен е, невешт е)
Како да научише да го живите ако имате две леви раце.
- (4а) **Avoir la main lourde**
Il m'arrive parfois d'avoir la main lourde, mais au fond, je t'aime.
 „Понекогаш ми се случува да имам ѓешка рака, но во суштина, ѓе сакам.“
- (4б) **Има тешка рака** (= има силен удар, ѓеја многу силно и болно)
Тој има многу ѓешка рака!

Во францускиот јазик, толкувањето на фраземата е следново: 1. 'има силен удар, тепа многу силно и болно'. Тоа претставува целосен семантички и формален еквивалент. Меѓутоа, во поново време, изразот добива уште едно, сосема поинакво, значење: 2. 'става во големи количини, претерува во количина', кое се среќава во доменот на гастрономијата, како на пример, во реченицата: *Elle a eu la main lourde sur le sel, c'est immangeable*, што значи: *Таа претерува со солта, ова не може да се ѓаге*. Во македонскиот јазик, како целосен еквивалент се среќава само значењето под број 1.

- (5a) **Avoir les mains liées**
Il doit me confier les affaires diplomatiques, ou j'aurai les mains liées.
 „Тој мора да ми ги довери дипломатските работи, или ќе имам врзани раце.“
- (5б) **Има врзани раце** (= зависен е од некого, не може да работи како што сака, не може слободно да дејствува)
Рацете ми се врзани. Не можам ништо освен да ишумам.
- (6a) **Mettre sa main au feu**
Je mets ma main au feu que la politique agricole commune et son budget sont justifiés.
 „Рака ставам во оган дека заедничката земјоделска политика и нејзините буџети се оправдани.“
- (6б) **Става рака/ две раце во оган** (= да се биде апсолутно сигурен во нешто)
[...] верува во своите илџари за кои ако треба, вели, дека е подготвен да стави и рака во оган.
- (7a) **S'en laver les mains**
Il ne peut pas s'en laver les mains en disant qu'à cause de ceci, à cause de cela ou pour telle raison, les vaccins n'arrivent pas.
 „Не може да си ги мие рацете од тоа велејќи дека поради ова, поради она или поради некоја причина, вакцините не пристигнуваат.“
- (7б) **Мие раце** (= избегнува, отфрла одговорност)
Мие раце од ова работа.

2. Фразеолошки изрази со делумна еквиваленција

- (8a) **Avoir la main** (à / pour quelque chose)
Super, je commence à avoir la main.
 „Суџер, почнува да ми оди од рака.“
- (8б) **Му оди од рака**
Пишувањето му оди од рака.
- (8в) **Има рака** (за нешто) (не е документирано во фразеолошките речници на МЈ)
Има рака за сликање.

Сметаме дека станува збор за делумна семантичка еквивалентност бидејќи во речниците не сретнавме толкување за овој фразеолошки израз кое би го определило како целосен еквивалент. Од друга страна, во разговорниот јазик среќаваме изрази од типот: *има рака за (цртање, бојење, месење, поправање, илејнење)*, што дава можност да го толкуваме и како целосен еквивалент. Примерите од овој вид укажуваат на потребата за постојано проширување на фразеолошките речници на македонскиот јазик, со цел да се следат и да се бележат промените во развојот на јазикот.

- (9a) **Avoir le cœur sur la main** (буквално: го има срцето на дланка; значење: дарежлив е, добродушен е)
Il cherche à aider tout le monde. Il a le cœur sur la main.
 „Тој сака да им ѝомоѓне на сиие. Има широко срце.“
- (9б) **Има широко / големо срце** (= дарежлив е)
Да си волонџер ѝреба да си храбар и да имаши широко срце за да сѝасиши нечиј живои!

Кај овој пример има семантичка еквивалентност. Во суштина, акцентот во оваа фразема е ставен на лексемата срце, но го среќаваме и кај фраземите што ја содржат компонентата рака. Сè до крајот на 18 век, во францускиот јазик овој израз означувал: ‘му се лоши, има потреба за блуење’, но потоа значењето било сменето во насока што води до современото значење на овој израз, т. е. ‘дарежлив е’.

- (10a) **Avoir les mains libres** (буквално: има слободни раце; значење: има одврзани раце)
Ils ont les mains libres de faire ce qu'ils veulent...
 „Имааѝ одврзани раце да ѝраваѝ шѝо сакааѝ.“
- (10б) **Има одврзани раце.** (= има можносѝ за слободен избор, независен е ѝри решавањето)
Пуѝин и Ердоѓан имааѝ одврзани раце во Сирија.
- (11a) **Donner un coup de main à quelqu'un** (буквален превод: задава удар со рака некому; значење: помага некому)
Tu pourrais nous donner un coup de main.
 „Би можел да ни ѝомоѓнеш.“

Овој израз би можел да се смета за т.н. *лажен ѝријаѝел* бидејќи, во македонскиот јазик, би можело погрешно да биде преведен како **задава удар со рака некому, удира со рака*. Во македонскиот јазик постои изразот: *ѝодаде рака* (<http://dgmj.eu>), кој, во зависност од контекстот, има повеќе значења: *ѝодаде рака* за *ѝоздрав*; *исѝружи рака* за *ѝросење*; *чесѝиѝа некому со ракување*; *ѝомоѓне, даде ѝомош некому*. Последново значење претставува семантички еквивалент.

- (11б) **Подаде рака** (= помага, дава помош некому)
Србија ѝ ѝодаде рака на С Македонија (наслов)
- (12a) **Avoir la main leste** (буквален превод: има брза и лесна рака; значење: лесно крева рака за да удри некого)
Tu n'es pas le seul à avoir la main leste ici, déclara soudain Massimo.
 „Не си единаѝвениоиѝ ѝука шѝо има брза рака, рече одеднаш Масимо.“
- (12б) **Лесно крева рака на друг** (= лесно крева рака за да удри некого)
Лесно се крева рака на друг (наслов)

3. Фразеолошки изрази со нугта еквиваленција

- (13a) **Avoir un poil dans la main** (буквален превод: има влакно на дланката; значење: многу е мрзлив, ништо не работи)
Au quotidien, notre rôle est d'accueillir ces mômes [...], de stimuler ces adolescents qui ont un poil dans la main.
 „Во секојдневниот живот, нашиа улога е да ги ирифаџиме овие деца [...], да ги мотивираме адолесцентџиџе коишџо се многу мрзливи.“

Изразот е документиран уште во 17 век, со значење ‘мрзлив човек’, некој што не се служи никогаш со рацете, па таму почнуваат да растат влакна. Инаку, познато е дека, на човечкото тело, единствено на дланките и на табаните не растат влакна, па оттаму следува и неможноста на состојбата опишана во фраземата. Постои и пословица која го вклучува овој израз: *Au paresseux, le poil lui pousse dans la main* (буквален превод: на мрзливиот, на дланката влакно му никнува) и која во суштина претставува објаснување на изразот, односно се однесува на некој што не работи ништо.

- (14a) **Ne pas y aller de main morte** (буквален превод: да не се оди со мртва рака; значење: делува со решителност, со жестина; делува насилно)
En tant que journaliste, vous avez la réputation de ne pas y aller de main morte quand il s'agit de corruption.
 „Како новинар, имаџе реџуџација дека делуваџе со жесџина кога се работџи за коруџџија.“

Станува збор за многу сликовит израз кој е во широка употреба и денес, иако датира уште од 17 век. *Mrtvaia рака* симболизира неактивна рака, рака без сила во неа, рака што не мрда. Негативната форма на фразеолошкиот израз го засилува неговото фигуративно значење и дава сосема спротивна слика – да се делува со решителност, со жестина, или да се делува насилно.

- (15a) **Mettre la main à la pâte** (буквален превод: става рака во тесто; значење: се зафаќа со работа, помага, интервенира во некоја работа, во нешто)
Il était incroyable de voir tous les intéressés accepter de mettre la main à la pâte.
 „Беше неверојатно да се види како сџџе заинтересирани ирџфаџиџа да се зафаџаџ со работџа / да џомоѓнаџ.“

Станува збор за често употребуван израз уште од 13 век, со значење: ‘да се дејствува’. Додатокот, лексемата *pâte* (тесто) може да претставува алудирање на месењето тесто, постапка со определено траење. Денес, овој фразеолошки израз означува: ‘да се помогне во некоја (сериозна или тешка) работа’.

(16a) **Haut la main**

Il s'attend à gagner les prochaines élections haut la main.

„Тој се надева дека лесно ќе ѝ победи на следниџе избори.“

Преводоџ на овој израз на македонски јазик би бил: лесно, без ѝроблем, без ѝешкоџија.

Заклучок

Поради својата сложеност и структура, фразеолошките единици воопшто, а со тоа и соматските фраземи, често предизвикуваат тешкотии при изучувањето на јазикот, при преведувањето на текст, или при толкувањето на говор од еден на друг јазик. Сѐ побројните проучувања во областа на фразеологијата во последните децении сведочат за интересот и препознаената потреба од работа во оваа област. И покрај тоа што македонскиот и францускиот јазик припаѓаат на различни јазични групи, се согледува целосна еквиваленција во определен број изрази. Во најголемиот број случаи се констатира делумна еквиваленција, а најмал број фразеолошки изрази покажуваат нулта еквиваленција. Корпусот содржи 140 фразеолошки изрази. Во овој текст се поместени 16 француски фразеолошки изрази поради ограничената должина на печатениот текст. Разликите помеѓу двата јазика наложуваа да се понудат преводни решенија за голем број изрази. Во суштина, контекстот во кој е употребен фразеолошкиот израз ја дава вистинската нијанса на значењето, што може да се забележи и во некои од погоре анализирани примери.

Сметаме дека резултатите од контрастивните проучувања меѓу францускиот и македонскиот јазик во доменот на фразеологијата би биле од особена полза за изучувачите на двата јазика, и во таа насока ја истакнуваме потребата од изработка на глосари, бази на податоци и двојазични француско-македонски и македонско-француски фразеолошки речници.

Цитирана литература**Кирилица:**

- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиџе изрази во македонскиоџ јазик со осврџ на соматскиоџа фразеолоџија*. Куманово : Македонска ризница.
- Мургоски, З. 2011. *Толковен речник на современиоџ македонски јазик*. Второ проширено и преработено издание. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Шевалие, Ж., Гербран, А. 2005. *Речник на симболиџе*, Скопје: Табернакул.
- Ширилов, Т. 2009. *Фразеолошки речник на македонскиоџ јазик*. Том трети Р–Ш. Скопје: Огледало.
- Речник на македонскиоџ јазик* (во редакција на Блаже Конески). 1966. Том III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Толковен речник на македонскиоџ јазик*. 2003–2014. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Лубаш В. 2003 „Фразеологизам као врста речи“, *Срџски језик*, 8/1–2, Београд, Никшић, 89–97.

Латиница:

Guiraud, P. 1961. *Les Locutions françaises*. Paris : PUF, coll. Que sais-je ?

Summary: Contrasting studies between the Macedonian language and other languages in the field of phraseology are of particular importance and should be stimulated in order to create glossaries, dictionaries and databases, which are invaluable for interpreters, professors as well as students. Our interest in this paper is focused mainly on somatic idioms containing the word “hand” in French and their equivalents in Macedonian. Applying a comparative semantic analysis of phraseological expressions, and making reference to adequate examples and sources, we divided the somatic idioms into three categories: full equivalence, partial equivalence and zero equivalence. French is the primary source of our research. The corpus is based on monolingual and bilingual French and Macedonian dictionaries as well as texts found in various online sources.

Катерина Велјановска, Биљана Мирчевска-Бошева

ЛЕКСИКАТА ВО ВРЕМЕ НА КОРОНА (ВРЗ МАТЕРИЈАЛ ОД МАКЕДОНСКИОТ И ОД РУСКИОТ ЈАЗИК)

Апстракт: Во овој труд се фокусираме на разгледување на пандемиската лексика во македонскиот и во рускиот јазик со цел да се согледаат разликите и сличностите во образувањето, употребата и застапеноста.

Клучни зборови и изрази: лексика; македонски јазик; руски јазик; корона; пандемија

Пандемијата на КОВИД-19 доведе до кардинални промени во начинот на живот, луѓето почнаа да живеат во стрес, страв, паника, дистанцирање и изолација. Овој пресвртен момент во поновата историја на човештвото даде неверојатен импулс за јазичната продуктивност (Громенко 2020, 45). Имајќи предвид дека јазикот со молскавична брзина реагира на промените во реалноста и ги изразува во лингвистичкото пространство, сосема е очекувано да сме сведоци на „лавина“ јазични реакции со кои се вербализира колективниот стрес и шок. И тоа се случува преку лексичките неологизми и неосемантизми, како и со повторно актуализирање и активирање зборови што веќе постојат во јазикот. Всушност, појавата на нови зборови или нови значења на постојните значи дека светот што нè опкружува се изменил: во него или се појавило нешто ново или нешто што постоело станало толку важно што јазикот за него создал име (Кронгауз 2007, 14). Во таа насока е и ставот на Романик (2021, 495) кој смета дека новата лексика им овозможува на луѓето да комуницираат на дадената тема, да ги именуваат новите појави и да го изразуваат својот емоционален однос кон именуваните реалии.

Кон ова мора да се додаде и фактот дека за првпат во историјата на човештвото пандемија од вакви размери се случува при постоење на интернет и социјални мрежи кои овозможуваат новите лексеми и изрази да стигнат до широк аудиторинум и многу брзо да навлезат во секојдневната комуникација.

Доказ за масовното и брзо влегување во употреба на овие зборови се и податоците дека во англискиот јазик за збор на годината во 2020 беше прогла-

сен локдаун, а за 2021 – вакцина, додека во рускиот за 2020 – коронавирус и сџуиџник за 2021 година.

Ваквата јазична стихија го привлече вниманието на лингвистите, па сведоци сме на бројни статии, монографии и речници посветени на оваа тематика. Во поглед на јазичите кои се во нашиот фокус на истражување може да кажеме дека лавината нови зборови во рускиот јазик е детално обработена во колективната монографија „Русский язык коронавирусной эпохи“ (2021) и во речникот „Словарь русского языка коронавирусной эпохи“ (2021) кој брои (во кој се опфатени околу) 3500 единици, додека во македонскиот јазик објавени се статии (Бојковска, Саздов 2020), а изработен е и научноистражувачкиот проект „Термини и терминолошки изрази од доменот на ковид-пандемијата во македонскиот, во францускиот и во италијанскиот јазик – ТЕРМАКФРИТ“ (2021/2022) чиј резултат е и поимник со околу 250 единици.

Во овој труд ќе се фокусираме на разгледување на т.н. пандемиска лексика во македонскиот и во рускиот јазик со цел да се воочат сличностите и разликите во неологизацијата на двата словенски јазичи. Корпусот за ова истражување во рускиот јазик беа споменатите монографија и речник, додека за македонскиот јазик се потпиравме пред сè на текстови објавени во медиумите, на социјалните мрежи, на Поимникот и др.

Имајќи ја предвид бројноста на јазичните иновации, ќе се задржиме на најчесто употребуваните зборови во двата јазика, т.е. на клучните лексеми на пандемиската или коронавирусната лексика што ги именуваат најважните поими за овој период, а тоа се: *корона*, *ковид*, *локдаун*, *каранџин*, *самоизолација*, зум.

1. Терминот *коронавирус* за првпат е употребен во 1968 година во медицинско списание и со него се именува група вируси. За изборот на називот авторите велат дека се мотивирани од зборот *корона*, што означува ‘светол ореол на небесно тело’. Во 2020 година терминот коронавирус преминува од сферата на специјална употреба во општа употреба и претрпува низа семантички промени, т.е. сега тој го означува токму вирусот кој ја предизвикал пандемијата – SARS-CoV-2. Тој исто така добива и разговорна форма – *корона*.

Според ТЕРМАКФРИТ (2021/2022) оваа лексема во македонскиот јазик влегува во состав на сложенките: *корона-аеросоли*, *корона-вирус* / *корона вирус* / *коронавирус*, *коронавирусна болесџ* 2019, *корона-жарџиџе*, *корона-класџер* и *корона-речник*. Во медиумите и по социјалните мрежи се среќаваат и други примери: *корона-криза*, *коронарник*, *коронаш*, *корониџиџе* и др. Во рускиот јазик оваа лексема претставува основа за околу 1000 изведени единици. Дел од нив ги прикажуваме во продолжение класифицирани според нивното значење:

– именување на заболувањето: *короназаболевање*, *коронаинфекција*, *коронавир*, *коронавирушка*, *коронавирџ*, *коронарка*, *коронарочка*, *коронач*, *коронка*, *коронушка*, *короныч* (*Змеџ Короныч*), *короняша*, *короняшка*, *корыныч* (*Змеџ Корыныч*), *коронабес*, *корона-Гитлер*, *корона-џжокер*, *корона-џџвол*, *короназавр*, *короназараза*, *короназмеџ*, *короназомби*, *короназџбра*, *коронамонстр*, *коронанапастџ*, *корона-разруџителџ*, *коронасвинтус*, *коронатварџ*, *коронахренџ*, *короначудоџиџе*, *короначума*, *коронаџняга*, *коронаџшур* и др.;

– короната како криза, хаос, природна катастрофа: *коронахаос, корона-безумие, коронамор, корона-бедствие, коронаураган, коронамрак, коронастихия, коронатрясение, короначума, корона-угроза, коронакошмар, ковид-ужас, корона-ужас, коронашок, короно-напасть, корона-джихад* и др.;

– борба со болеста: *корона-атака, корона-удар, корона-борьба, корона-война, коронафронт, горячая коронаточка, корона-жертвы, коронапобеда, корона-победитель, коронасводка, коронахроника*;

– почитувачи на мерките за заштита: *коронаверующий, корона-активист, корона-алармист, коронаэнтузиаст, коронапаникер, короназависимый*;

– противници на мерките за заштита: *коронаидиот, корона-атеист, коронанигилист, коронаотрицальщик, корона-отрицатель, корона-скептик, коронагностик, коронапофигист, коронадиссидент, корона-диссидент, коронафреник*;

– последици во економската сфера како резултат на пандемијата и начини за нивно ублажување: *коронакризис, коронамический кризис, коронарецессия, коронацессия, коронаубытки, корона-затраты, корона-бюджет, коронаденьги, коронафонд, корона-пакет, короназайм, коронаоблигации, коронаторговля, коронашопинг, коронаскидки, коронараспродажа* и др.;

– творештвото во време на корона: *коронатворчество, коронакультура, коронаанекдот, коронамузикл, корона-песня, корона-пьеса, корона-рэп, коронастихи, коронатрек, корона-частушки, коронашансон, коронаэкспозиция, корона-графити, коронадрама, корона-пантомима, корона-фильм, коронаюмор* и др.

Врз основа на овој мал дел од многубројните изведенки образувани од лексемата *корона* може да се согласиме со Громенко (2021, 112) кој констатира дека таа станала еден од најважните клучни зборови на коронавирусната епоха и дека за многу кратко време се вградила во лексичко-семантичкиот систем на рускиот јазик, што се согледува во нејзината фреквентност, во многузначењата, во појавата на преносни значења, во зборообразувачката активност и во формирањето затврднати зборовни состави.

Даниленко (2022, 337) посебно ги издвојува контаминациите во кои присутни се фрагменти од два различни збора, или барем една фонема од мотивирачкиот збор. Во нашиот материјал доминираат контаминациите што во својот состав ја имаат лексемата *корона*, а се преземени во готов вид од англискиот јазик. За илустрација даваме неколку примери со нивна контекстуална употреба во македонскиот и во рускиот јазик:

- (1) *coronapocalypse* < *corona* + *apocalypse*
- (1.1) *Креативни решенија за заштитата во коронајокалијса. Коронајокалијса звучи стравно и да бидеме реални, во некои земји ситуацијата станува сè помрачна (kajgana.com).*
- (1.2) *Коронапокалипсис грядет: жена купила гречку (twitter.com).*
- (1.3) *10 тем прошедшей недели: коронапокалипсис_сегодня (sharespro.ru).*
- (2) *coronageddon* < *corona* + *Armageddon*

- (2.1) *КОРОНАГЕДОН: Дали нѝ ѝреѝсѝои радикално менување на свеѝоѝ кој досеѝа ѝо ѝознававме? Свеѝоѝ е соочен со медицински, но и со економски искушенија... (https://daily.mk).*
- (2.2) *Коронаармагедон так и не пришел.. В отличие от Украины и большинства стран Европы не ступили на путь уничтожения экономики, при этом коронаармагедон к ним не пришел (ftimes.ru).*
- (3) *coronasomnia < corona + insomnia*
- (3.1) *Шѝо е „коронасомнија“ – феноменоѝ шѝо ѝи ѝоѝоѓува... Анѝлиски-оѝѝ збор за несоница (insomnia) бил ѝребаруван на „Гуѝл“ во 2020 ѝодина како никоѝаш ѝорано (fakulteti.mk).*
- (3.2) *Некоторых людей, заразившихся COVID-19, беспокоят проблемы со сном. Даже появился такой термин – «коронасомния» (Top4man)*

Во рускиот јазик се регистрираат и многу автентични контаминации што особено се популарни меѓу активните корисници на социјалните мрежи кои преку игра на зборови ја компензираат сериозноста на реалноста. Така, се користат: *карантикулы* (карантин + каникулы), *макаронавирус* (макарони + коронавирус), *коронаоик* (коронавирус + параноик), *путикулы* (Путин + каникулы).

2. Терминот *ковид*, кој е вистински неологизам, се појави на 11 февруари 2020 година кога СЗО официјално започна да ја именува новата болест со овој термин. Тој претставува транслитерација на абривијатурата COronaVIrus Disease 2019.

Во Поимникот, но и во објавите на медиумите и по социјалните мрежи се среќаваат следниве варијанти: *ковид*, *КОВИД-19*, *ковид-беѝалец*, *ковид-биланс*, *ковид-ѝандемија* / *ѝандемија на КОВИД-19* / *ѝандемија на короновирус-на болестѝ* (*КОВИД-19*), *ковид-ѝасош*, *ковид-ѝациенѝ* / *ѝациенѝ со ковид*, *ковид-ѝроѝусница*, *ѝозиѝивен на КОВИД19*, *ковидосан* и др.

Аналогно на ситуацијата со лексемата *корона*, во рускиот јазик среќаваме огромен број единици изведени од лексемата *ковид* кои служат за именување на:

– болест: *ковидла* (*ковидло*), *ковида*, *ковидка*, *ковыдла*, *ковидушко* (*ковидушка*), *ковидина*, *отец Ковидий*, *ковидизм*, *ковидоз*, *ковидос*, *ковидомор* и др.

– заразеност / прележаност: *ковидить(ся)*, *ковидеть*, *ковидовать*, *ковидствовать*, *ковидничать*, *ковидануть*, *ковиднуть(ся)*, *заковидить(ся)*, *заковидеть*, *обковидить*, *отковидить(ся)*, *перековидить*, *перековидеть*, *расковидиться*, *сковидиться*, *уковидиться* и др.,

– лица: *ковидолог*, *ковид-инспектор*, *сovid-аналитик*, *сovid-консултант*, *ковид-блогер*, *антиковидник*, *ковид-лоялист*, *ковидист*, *ковид-нарушитель*, *ковид-активист*, *ковид-диссидент*, *ковидоотрицал*, *ковид-скептик*, *постковидник*, *постковидница*, *ковид-подозрительный*, *ковид-больной*, *ковид-пациент*, *ковидец*, *ковидник*, *ковид-заболевший*, *ковид-подтверждённый*, *ковид-позитивный*, *ковид-положительный* и др.

3. Локдаун, самоизолација, карантин

Лексемата *локдаун* се користи уште од 19 век со значење ‘безбедносни мерки според кои населението не смее да го напушти своето место на живеење

со цел да се минимизираат негативните последици'. Оваа лексема долго припаѓала на пасивниот слој и имала многу ограничена употреба, т. е. често се користела за означување 'заклучување на затворениците во ќелиите за да се воспостави контрола за време на бунт'. Според Кронгауз (2007, 149) појавата на англојазичниот неологизам во „коронавирусен“ контекст создало ситуација на „нецелосно разбирање“. Така, неологизмот *локдаун* влегол во синонимичната низа која означува 'мерки на ограничување во патувања, социјално заемодејство и пристап до општествените места што се објавени поради пандемијата'. Обемот на неговата денотативна компонента е поширок во споредба со зборовите *самоизолација* и *карантин*, бидејќи лексемата *локдаун* означува не само изолација на граѓаните, туку цел комплекс дејства за борба со вирусот (почитување на растојание, затворање на културни установи, работење од дома и слично).

Лексемата *самоизолација* со значење 'ограничувачки мерки во врска со пандемијата со коронавирусот' почна да се употребува во 2020 година откако се појави потребата да се изолираат граѓаните што доаѓаат од странство. Кај носителите на македонскиот и на рускиот јазик ова создава одреден конфликт во семантиката на зборот: од една страна самоизолацијата претставува 'доброволно ограничување на слободата на движење', а од друга страна луѓето се соочени со законска принуда за 'доброволно ограничување на своите права' (Радбиљ 2020, 769).

Лексемата *карантин* се користела во Венеција уште од 14 век за означување временски период од 40 дена (*quaranta giorni*) што требало да помине пред да можат бродовите што доаѓале од други земји да влезат во пристаништето. Во 18 век добива значење на зграда во која луѓето што доаѓале од ризични места морале да престојуваат извесно време. Поточно, основното значење во медицинската терминологија е 'привремена изолација на заболен од инфективна болест, или на луѓе што имале контакт со нив (заразени) со цел да се избегне ширење на заразата'.

Ревитализацијата на овие јазични единици се случува по пат на стабилизација на семантиката, зголемена фреквенција и со преминување во сферата на широка употреба, како и поради интензивниот развој на новите дериватски врски. За илустрација ќе наведеме мал дел од лексиката поврзана со овој термин: *полукарантин*, *недокарантин*, *квазикарантин*, *гибридни карантин*, *пижамни карантин*, *маятникови карантин*, *лајт-карантин*, *карантец*, *каранте-до*, *карантиниада*, *карантини*, *каранте*, *недокарантинни мерки*, *фуфло-карантин*, *самоизолационни будни*, *карантински будни*, *изолационни будни*, *карантинование*, *карантиноапокалипсис*, *персонални апокалипсис*, *карантинно-масочни режим*, *самоизолационистски полициски режим*, *самоизолента*, *самоизолешка* и др.

4. Интересни се и неологизмите што не се директно мотивирани од самиот вирус, но благодарение на него се актуализирале. Меѓу нив ја издвојуваме лексемата *зум* (*Zoom*) како назив на платформа за видеоконференции за која ретко кој слушнал пред почетокот на пандемијата. Во Поимникот оваа единица не е застапена, но при пребарување на интернет се забележуваат следниве варијанти: *зум-средба*, *зум-сосијанок*, *зум-насијан* и слично. Во однос на оваа

лексема во рускиот јазик среќаваме многубројни примери: *зумбаритсья*, *зумерничать*, *зумби*, *зумер*, *зум-бомбардировка*, *зумбомбинг*, *зумизация*, *зуминг*, *зумить*, *зумитсья*, *зумификация*, *зум-конференция*, *зум-лекция*, *зум-русалка*, *зум-сериал*, *зум-спектакль*, *призумитсья*, *взумитсья*, *зуминар*, *зумвстреча*, *зум-зона*, *зум-лагерь*, *зум-одежда*, *зум-рубашки*, *зум-усталость*, *зум-вечеринка*, *зум-свидание* и др.

Ваквите, ситуативни неологизми, се измислуваат специјално за да го привлечат вниманието со својата нестандардност, оригиналност (Валгина 2003, 151). Нивната популарност во јазикот ја објаснува и Е. Ј. Шмелева: „Неслучајно токму во тие моменти се појавуваат нови зборови, луѓето почнуваат да си играат со јазикот, да прават шеги, каламбури и сето тоа помага да се намали напнатоста во општеството“ (Шмелева 2020, 44). В. В. Катермина и С. Х. Липириди посегнувањето кон хумор и иронија го сметаат за заштитна реакција на колективната свест пред заканата од пандемијата (Катермина, Липириди 2020, 175).

Врз основа на овој мал сегмент од многубројните примери може да се воочи огромното влијание на англискиот јазик во именувањето на клучните поими од оваа сфера. Тоа може да се објасни со фактот дека англискиот јазик има примат во глобалната комуникација, а со тоа и во комуникацијата на СЗО со сите земји во светот, но исто така и со фактот дека неговиот терминолошки потенцијал се покажа како соодветен за создавање на основите на пандемиската лексика. Потврда за ова се примерите од македонскиот јазик каде што може да се забележат сложенки (*корона-класџер*, *ковиод-беѓалец*) и заемки кои најчесто се користат во оригиналната форма, а поретко се среќаваат примери во кои се присутни македонски афикси (пр. *ковидосан*). За разлика од македонскиот, во рускиот јазик присутни се заемки, но особено фасцинира зборообразувачката продуктивност, пред сè станува збор за образување полусложенки и примери за сложенки добиени по пат на суфиксација (*зум-одежда*, *корона-бюджет*, *коронушка*, *короняшка*, *ковидизм*, *ковидоз* и др.).

Цитирана литература

- Бојковска, Е., Саздов, С. 2020. „За конструкциите составени од именките *вирус* и *корона*“. *Литературен збор* 1–3, 19–24.
- Валгина, Н.С. 2003. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос.
- Велева, С. Бабамова, И. Саржоска, А. 2022. *Македонско-француско-италијански поимник на термини и терминолошки изрази поврзани со пандемијата на КОВИД-19*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Громенко, Е.С. 2020. „«Коронный» потенциал русского языка начала 2020 г.“ *Новые слова и словари новых слов: Сборник научных статей*. Санкт-Петербург: ИЛИ РАН, 45–62.
- Громенко, Е.С. 2021. „Корона как ключевое слово русского языка коронавирусной эпохи“. *Русский язык коронавирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 101–112.
- Даниленко, Л. 2022. „Коронавирусная эпоха и её новая лексика и фразеология в славянских языках“. *Slavia Centralis* 1, 327–346.

- Катермина, В.В., Липириди, С.Х. 2020. „Особенности отображения пандемии коронавируса в лексике медицинского дискурса (на основе английских неологизмов“.
Известия Волгоградского государственного педагогического университета № 4(147), 170–175.
- Кронгауз, М.А. 2007. *Русский язык на грани нервного срыва*. Москва: Знак; Языки славянских культур.
- Приемышева, М.Н. (ред.) 2021. *Русский язык коронавирусной эпохи. Коллективная монография*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН.
- Приемышева, М.Н. (ред.) 2021. *Словарь русского языка коронавирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН.
- Радбиль, Т.Б. 2020. „«Самоизоляция» как новейший русский культурный концепт: когнитивно-дискурсивный аспект“. *Коммуникативные исследования* Т.7. №4, 759–774.
- Романик, А. 2021. „Лексика эпохи коронавируса (на примере польского и русского языков)“. *Русский язык коронавирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 485–507.
- Шмелева, Е.Я. 2020. „Заразительные неологизмы“. *Коммерсантъ Наука*, 44–45.

Summary: The Covid-19 pandemic has become the main topic not only in all media and social-networking sites, but also in personal communications and in life, generally speaking. In a way, we have all become witnesses of the rapid change of the lexicon, the appearance of new words, the enrichment of existing words with a new meaning or their transfer from the existing sphere of use. In this paper, we focused on analyzing the pandemic lexicon in the Macedonian and the Russian language in order to perceive the differences and similarities in formation and occurrence.

Татјана Гочкова-Стојановска

ПРИСТАПОТ НА КОНЕСКИ КОН ОСНОВИТЕ ПОСТАВКИ ВО ЈАЗИЧНОТО ПЛАНИРАЊЕ И ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Апстракт: Анализа на делото на Конески *За македонскиот литературен јазик*, во издание на „Култура“ од Скопје, 1967 година, во кое на фонот на социо-историскиот, социо-политичкиот и социо-културниот преглед на состојбите со македонскиот јазик во фазата на неговото нормирање, контрастно е вграден и стручниот пристап на авторот, со аполитички, речиси технички дискурс, со нагласен акцент на клучните прашања како рамка за идната јазична политика и за конкретните активности кои ќе ја дефинираат областа на јазичното планирање на македонскиот јазик.

Клучни зборови и изрази: Конески; јазична политика; стандарднојазична норма; статус; корпус

Во дефинирањето на јазичната политика на еден јазик, четири основни поставки се клучни:

- *неговиот стајтус во социолингвистичкиот контекст,*
- *јазичниот корпус,*
- *образовниот – навивно-научниот јазичен пристап, и,*
- *јазичниот претстиж.*

Високото ниво на свесност за секој од овие елементи одделно е одразен во постапките за кодификација и нормирање на македонскиот јазик, чиновни, во кои Конески настапува како нивен предводник и двигател, со идејата: „да создадеме јазик строен и изразит, што да биде вистински белег на македонската нација – ете ја целта што треба да ја постават творците на нашата култура“.

Во периодот што следува, Конески, преку сеопфатноста на академската и лингвистичка наобразба и особено преку визионерската способност, своите идеи ги претставува како основи и насоки преточени во сериозна и применлива јазична политика, со дефинирани национални приоритети. И, само да потсетиме: станува збор за далечниот период по Втората светска војна, кога,

терминот „јазичен инженеринг“ допрва се воведува како ран претходник на терминот „јазично планирање“ и на теориските пристапи, кои, дури во доцните шеесетти години на 20 век ќе настапат во конкретизирана форма на „јазична политика“.

Денес, осврнувајќи се наназад, јасно се покажува дека од 1945 г., до актуелниов момент, годините на сестран растеж на литературниот јазик и неговата стандарднојазична норма биле придвижувани по дефинирани текови, засновани врз цврсти принципи од минатото. Конески, осврнувајќи се јасно кон перспективите на македонскиот литературен јазик, прецизно ги констатирал задачите и ги посочил соодветните практични мерки што стоеле пред македонистиката, а за кои сметал дека е неопходно да се реализираат: пред сè, со личен пример, со свесен стремеж и во најтесна меѓусебна координација на институциите и на чинителите кај кои таа дејност била концентрирана.

Значи, се осврнуваме на делото на Конески *За македонскиот литературен јазик*, во издание на „Култура“ од Скопје, 1967 година, во кое на фонот на социо-историската, социо-политичката и социо-културната анализа на состојбите во македонскиот јазик, почнувајќи од фазата на неговото нормирање, јасно е вграден стручниот пристап на авторот, со аполитички дискурс, со нагласен акцент на клучните прашања за идната јазична политика и на конкретните мерки кои ќе го дефинираат јазичното планирање на македонскиот јазик. Нив ги сочинувале активностите во областите на:

- *научното осветлување на фактиите од литературниот јазик,*
- *практичното изучување на македонскиот јазик во образованието и наставата, и,*
- *примената на македонскиот јазик во административно-правната, културната и медиумската сфера,*

како три клучни домени врз кои се потпираше и сè уште се потпира јазичното планирање.

Научното осветлување на фактиите од литературниот јазик за Конески претставува прашање од *периодична* важност. Како прагматичар, свесен дека теориската работа на прашањата сврзани со научното објаснување на фактите од македонскиот литературен јазик заостанувала зад неговиот секојдневен растеж во дневната практика, тој, на прво место, ја истакнува потребата од оформување *научна граматика* – со опсежност и прецизност која ќе го опфати целокупниот јазичен материјал, но и како база врз која би се изработиле натаму одделни граматички за школска употреба, сообразени според предметните програми.

Заокружувањето на граматичката обработка на литературниот јазик Конески го гледа во целост со неговото правилно и успешно изучување преку објавување проширено издание на *правилник* на македонскиот јазик, и од суштинска важност, составување полн *речник*, кој ќе ја одразува основната тенденција на целосно искористување на речничкото богатство содржано во сите македонски народни говори, како и во народната литература, при што:

- *недоволното познавање на речничкото богатство би довело до секојдневна практика на излишна употреба на туѓи зборови, додека,*

– сеопфатноста на лексичкиот фонд би довела до дефинитивно справување со терминологијата во сите области од македонскиот јазик.

Следниот чекор во јазичното планирање Конески го исцртува, врз веќе создадената научна основа, преку практичното изучување на македонскиот јазик во *образованието и наставата*. Засновувајќи ги планираните активности врз анализа на резултатите од ревизиите направени од страна на тогашното Министерството за просвета, акцентот се става на три полиња:

– изготвување *учебници* приспособени на училишните програми и помага-ла неопходни за предавачите – во кои се отсликува грижата за правилно одви-вање на наставата и за потребата од дополнување, надградување и оценување на стручноста на кадарот;

– изострување на прашањето за практичната употреба на литературниот јазик во училиштата, како кај наставниците по мајчин јазик, така и кај пред-метните наставници, во подеднаква мера, заради *раст на јазичниот прес-тисж* и издигнување на нивото на општата јазичната култура;

– кревање на свеста на професорот за *важноста на неговата дејност*, како личен пример за вистинска културна издигнатост на човек кој не може да биде тоа доколку не го познава и владее во доволна мера литературниот јазик; и, крајно, сегментот на насоките се заокружува:

– со планирање активности наменети за: конструктивни дискусии, научни собири и полемики околу решавање во од на новонастанатите јазични прашања: тоа се брзите реакции конкретизирани во форма на периодични публикации; неѓа на оригиналниот богат и моќен јазик на писателите и будно следење на јазичниот квалитет на новосозда-дената преводна литература (= оформување на Друштво на писатели-те на РМ) и, на меѓународен план, интензивна и систематска презент-ација на научната актива преку размена на научни трудови и научни работници (= оформување на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура).

Свеста за *јазичниот прес-тисж* ја става примената на македонскиот литера-турен јазик во функција на подигнување на културното рамниште на нација-та во рамките на *административно-правната, културната и медиумската сфера*.

Конески, во согласност со својот темелен пристап и, сосем со право, нај-тесно го поврзува јазикот на административно-правниот сектор од најразлич-ни службени гранки со прашањата: за чистотата на јазикот, за востановување-то на терминологијата и за изградбата на речникот на литературниот јазик.

За воздејството меѓу јазикот и културата Конески стои на гледиштето дека „во сите културни земји чистиот изговор треба да се негува со најголемо чув-ство на одговорност“; а за јазикот на медиумите посочува дека: „*исмението медиуми*, со својата особено важна функција во распространување на лите-ратурниот израз, мора да внимаваат секој јавен текст да биде подложен на свесна и совесна јазична редакција“, додека при *јавните настани* : изговорот на гласовите и усвоеноста на акцентот на литературниот јазик „треба бидат доведени до совршенство, како основна задача на секој спикер и журналист“.

Во обид да резимираме ќе кажеме:

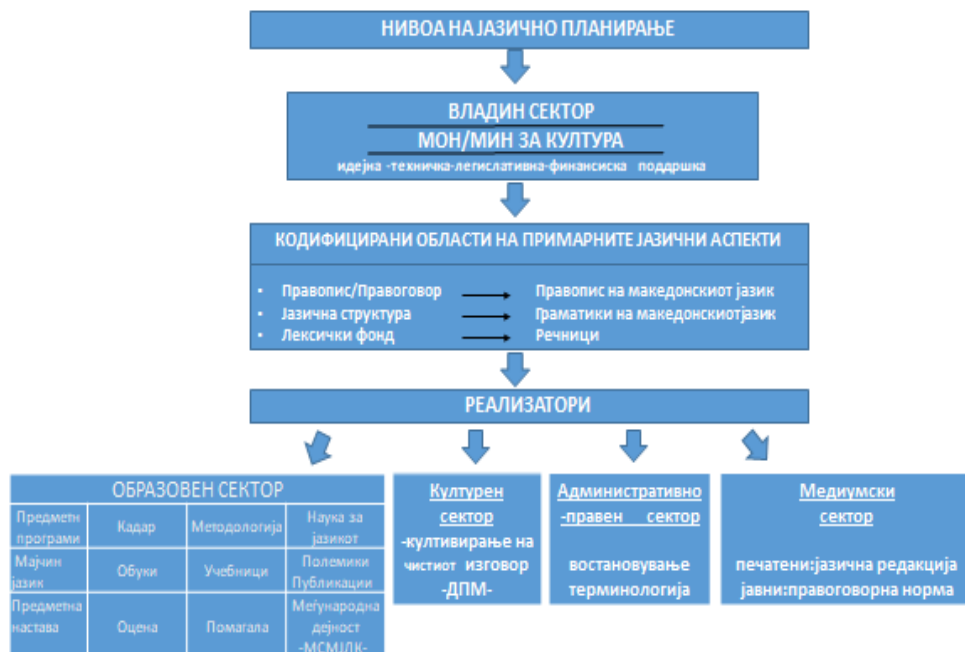
Од анализата, јасно се покажува дека ставот на Конески за јазичната политика на македонскиот јазик, од самиот почеток, ги вградува фазите на процесот на јазичното планирање кои во подоцнежните години и во современите пристапи, се дефинирани како: формулација, имплементација, кодификација и евалуација.

Јасно се отсликува дека станува збор за свесна и координирана акција во однос на сите релевантни сектори и фактори, со основна цел: континуитет во борбата за историски-културно-јазичен идентитет и негово што посеопфатно ширење на национално рамниште.

Јазичната политика на Конески е план за успешно решавање на јазичната проблематика во сите етапи од растот и развојот на македонскиот јазик, стратегија која ни малку не изгубила од актуелноста, важноста и применливоста на ставовите.

И, над сè, би рекле: таа е предизвик и патоказ, и во денешните услови на сложени предизвици – слични како и оние во неговото време, кога политиката била дел од лингвистиката – да се следи личниот пример на Конески: за човечка храброст, интелектуален интегритет и визионерство.

Прилоџ: Табеларен приказ на пристапот на Конески кон јазичното планирање



Скрајеници:

МОН – Министерство за образование и наука

МСМЈЛК – Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура

ДПМ – Друштво на писателите на Македонија

Цитирана литература

Конески, Блаже. 1967. *За македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.

Summary: The article deals with the sociohistorical, ethnocultural, and political aspects balanced with the views on language policy and the foundations of language planning of Modern Macedonian, represented by one of the founders of Macedonian linguistics, Blaže Koneski, in his book: “On Standard Macedonian”.

Јасминка Делова-Силјанова

ФРАЗЕМИТЕ И НИВНИОТ ПРЕВОД ОД ЧЕШКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Предмет на интерес во овој труд е преводот на фрази како најтешки единици во јазикот што треба да се преведат на друг јазик. Има повеќе опции за превод на фразите за да се направи прецизен превод со точната семантика. Грешката во преводот може да се избегне ако преведувачот е висококомпетентен и во двата јазика – оној од кој преведува и оној на кој преведува. Основен проблем во преведувањето на едно уметничко дело е да се зачува националната, специфична обоеност на делото. Во овој труд се задржуваме на фраземите со соматска компонента во романот „Во темнината“ од Ана Болава и нивниот превод на македонски јазик.

Клучни зборови и изрази: соматски фраземи; превод; македонски јазик; чешки јазик

Една од основните карактеристики на фраземите е тешкотијата тие да се преведат колку што е можно посоодветно. За отежната можност за нивно преведување се смета непостоењето на еквиваленти што ѝ одговараат на фраземата во јазикот на кој се преведува. Степенот на успешност при идентификација на зборовниот спој, поговорка и сл. како фразема, а не како спој со буквално значење, зависи од искуството на преведувачот и – мошне важно – од степенот на неговата одговорност.

Во овој труд посебно ќе се осврнеме на соматските фраземи во романот „Во темнината“ од чешката писателка Ана Болава и на нивниот превод на македонски, кој е објавен во 2018 година во издание на „Македоника литера“. Инаку, романот е добитник на најпрестижната книжевна награда во Чешка, Магнезија литера за најдобра проза во 2016 г.

Романот е психолошка приказна за осамена, болна жена која поголемиот дел од животот го посветила на собирање, сушење, а потоа и продажба на лековити растенија. Дејството се одвива според детално разработен „план за берба“. Но како константа се јавува вторник, денот за откуп на билките, кога главниот лик нестрпливо го посетува откупниот пункт. И покрај бавното, навидум мирно темпо, под површината „врие“ чуден немир и приказната уште од почетокот има знаци на апокалипса.

Јазикот во романот е мошне изразен и, она што е најважно, богат со фраземи. Може да се каже дури дека има необично голем број фраземи, што секако е голем предизвик за еден преведувач. Во овој труд ќе се задржам само на соматските фраземи и на предизвикот да се преведат на македонски.

Во анализата на соматските фраземи во преводите од чешки на македонски јазик поаѓаме и ја прифаќаме следнава поделба:

– ЦЕЛОСЕН ЕКВИВАЛЕНТ: во оваа група спаѓаат преводни решенија што сосема се совпаѓаат со оригиналот од лексички, морфолошки и структурен аспект.

– ДЕЛУМЕН ЕКВИВАЛЕНТ: во оваа група спаѓаат преводни решенија што во некој дел не се совпаѓаат сосема на оригиналот – различни лексеми или граматичка структура, но сепак соматската клучна компонента е задржана.

– АНАЛОГ: во оваа поделба оригиналната фразама е заменета со сосема различна фразама по структура, лексика и клучна компонента – задржана е само семантиката на оригиналната фразама.

– БЕЗ ЕКВИВАЛЕНТ: во оваа група оригиналната фразама е преведена со слободен спој, описно – без фразама.

На почетокот ќе ги разгледаме чешките соматски фраземи што на македонски се преведени со целосен еквивалент.

Во првиот пример е употребена фраземата *házet někomu klacky pod nohy*, која во чешкиот јазик има значење ‘намерно создава некому непотребни препреки и на тој начин го попречува неговиот труд’ (*Záměrně vytvářet pro někoho zbytečné překážky a sabotovat tak jeho úsilí*):

- (1) *Většinou ti, co mi házejí klacky pod nohy. Snaží se zkomplikovat mi život a tím na sebe upozornit. „Најчесто оние што ми ставаат сојки на нозете. Се штруваат да ми го искомпликуваат живоотиот и со тоа да го свртат вниманието кон себе.“*

На македонски јазик е преведена со целосен еквивалент: *става сојки некому*, фразема потврдена во македонските фразеолошки речници.

Вториот пример е фразема што го содржи окото како соматска компонента: *nevěřit svým očím*, која во чешкиот јазик е со значење ‘се чуди во голема мера’:

- (2) *Začínám číst a nevěřím svým očím. Je to katalog rakví. „Почнувам да читам и не ми се верува на очите. Тоа е каталог за сандаци.“*

На македонски јазик оваа чешка фразама е преведена со целосен еквивалент, со фраземата *не им верува на очите* со значење ‘многу е изненаден, вчудовиден од нешто што го гледа, зашто е спротивно од очекуваното’.

Следниот пример е чешката фразама *z plných plic*, која има значење ‘мошне силно, без ограничување’:

- (3) *Dnes se i já umím z plných plic zasmát jako pomatený dědek, jsem přese zčásti i jeho krev. „Денес и јас умеам со полни гради да се смеам како поматениот дедо, што донекаде и јас сум негова крв.“*

На македонски јазик е преведена со целосен еквивалент со фраземата *со ѝолни ѓради*, каде што соматската компонента **гради** е употребена во своето второ значење ‘бели дробови’.

Како следен пример ја издвоивме чешката фразема *zavřít někomu ústa / hubu / pusu*, која има значење ‘да замолчи некого’:

- (4) *Zavřelo jim to pusy a dali pokoj. „Тоа им ѓи заѝвори усѝиѝиѝе и се смирија.“*

На македонски јазик е преведена со целосен еквивалент со фраземата *му ја врзува / заѝвора усѝаѝа*, која ги има следниве две значења: 1. ‘го присилува да престане да зборува, го замолчува’ 2. ‘го замолчува со својот став, со своите аргументи’.

Петтиот пример за превод со целосен еквивалент како соматска компонента го има срцето: *mít / ležet na srdci* и го има следново значење: *trápit se něčím, zabývat se něčím v myšlenkách a chtít o tom mluvit* (‘се измачува со нешто, размислува за нешто и сака да зборува за тоа’).

- (5) *Přesto tady něco nehraje. Paní Čiháková toho má spoustu na srdci. „Сеѝак, ѝука неѝѝо не ѝѝѝма. Чѝакова има мноѝу рабоѝи ѝѝѝ ѝ лежѝи на срце.“*

И во овој пример преводот е направен со целосен еквивалент со фраземата *му лежи на срце*, која во наведениот пример е употребена во нејзиното прво значење: 1. ‘некој се измачува, се беспокои од нешто’ 2. ‘некој или нешто – сака некого или нешто’.

Шестиот и последен пример за превод со целосен еквивалент е фраземата *rohnout zadkem*, која има значење: ‘да побрза, да преземе некаква акција, да стане, да сработи нешто, да се тргне од некаде’.

- (6) *Záskok se mračí a kroutí hlavou, ale pak ohne záda a konečně pohne zadkem. „Заменаѝа се мурѝи и врѝи со ѓлаваѝа, но ѝѝѝоа ќе ѓо срѝи ѓрбоѝи и конечно ќе мрѝе со ѓазоѝ.“*

Превод со делумен еквивалент издвоивме во два примери. Во првиот пример е употребена фраземата *nebyl by se krve dořezal*, која има значење: ‘се исплаши, се здрви под влијание на голем страв’:

- (7) *Dlouho bylo za zdí ticho a v nás by se krve nedořezal. „Долѝо беше ѝѝѝвко заѝ сѝоѝѝ, а нам крѝѝа ни беше смрзѝаѝа.“*

На македонски јазик преводот е извршен со фраземата *крѝѝа му се смрзѝа во жилиѝе*, која има значење ‘го облеа силен страв, ужас од нешто; многу е исплашен’.

Фраземата *zvedá se mi žaludek* со значење ‘некому му е лошо од нешто’ на македонски е преведена со делумен еквивалент: *му се врши / превршиува во желудничош* со значење: ‘има чувство на гадење’:

- (8) *Pohnu se a cítím v břiše tisíc vetřelců. Zvedá se mi žaludek a přitom se mi svírá krk.* „*Ќе се њомесшам и во сшѡмакош чувсшвувам илјага вонземјани. Ми се превршиува желудничош и пришоа дрлошо ми се сшежа.*“

Во истиот пример има уште една соматска компонента: *svírá se krk (někomu)* со значење: ‘чувство на непријатност, страв’ и овде преводот на македонски е направен со делумен еквивалент со фраземата *дрлошо му се сшежа*, која во фразеолошките речници е издвоена со три значења: 1. ‘чувствува голема болка’ 2. ‘се чувствува непријатно поради неизвесноста на претстојната ситуација’ 3. ‘не може да зборува од страв или голема возбуда’.

Многу е често, кога станува збор за превод на фраземите, тие да се преведат и со аналогна фразама, односно да се зачува значењето, но не и истата компонента.

Во книгата „Во темнината“ од чешката писателка Ана Болава од која ги црпи примерите, издвоивме два примери во кои чешките фраземи се преведени со македонски фраземи без соматска компонента.

Првиот таков пример е фраземата: *sednout si / padnout před kým / čít na zadek*, која има значење: 1. ‘со почитување, понижено се воодушевува некому, воодушевен е’ 2. ‘се плаши од неког, има голем страв од неког’:

- (9) *Překladatelka, to bylo to tajemné slovo, před kterým si kdysi ti nenecháví, všítaví sousedé, Marcelu nevyjímaje, sedlí na zadek.* „*Преведувачка, шѡа беше оној шѡаен збор шред кој оние ушорни соседи шшо сѐ забележувааш, без исклучок на Марцела, си лежна на брашнош.*“

На македонски јазик преводот е извршен со фраземата *лежна на брашнош*, која има значење: ‘најпосле се смири и почна да работи како што треба; принуден е да отстапи и да го прави она што се бара од него’.

Вториот пример е варијанта на претходната чешка фразама, но во поинаков контекст и значење, па затоа соодветно е преведена на македонски со сосема поинаква фразама: *да шадне во несвесш* со значење: ‘да се воодушеви од неког за нешто’:

- (10) *Prohrabávám natrhanou hluchavku a uznávám, není to množství, ze kterého se ve výkupně posadí na zadek.* „*Ја шѡфакам набранаша кошрива и шпризнавам дека шѡа не е количина од која во ошкушничош шункш ќе шаднаш во несвесш.*“

Во продолжение ќе разгледаме фраземи со соматска компонента кои се преведени без еквивалент.

Првиот таков пример е чешката фразема *jít po hlavě*, која има значење: ‘да не се плаши и да направи нешто по своја замисла; одлучно да се следи својата одлука, без колебање’:

- (11) *Čeho jsem se bála, že jsem do toho nešla po hlavě? „Ог шиио сум се илашела, зошиио не сум била похрабра?“*

Вториот пример на превод без еквивалент е чешката фразема *každé oko téká jinam*, со значење: ‘очите гледаат во различен правец и човекот на тој начин оддава непријатен впечаток’:

- (12) *Kolik vážíš? Každé oko ti téká jinam a ted' ta ruka do toho! „Колку ие-жуиш? Вици се на шиио личиш, иа сеџа и ракаиша ваква!“*

Третиот пример е со фраземата *oči navrch hlavy*, која се употребува со значење: ‘чудење, шок, изненадување’:

- (13) *Rozhazuje rukama do vzduchu a s očima navrch hlavy líčí skupince přítomných důchodkuň něco velmi dramatického. „Мавиша со рацеише во воздух и иприлично изненадена на жруиаша иприсуиши иензионери им раскажува нешиио мошне орамаиично.“*

Последниот пример од оваа поделба е со фраземата *lézt do zadku*, која има значење: ‘да се однесува претерано подредено спрема повлијателни лица со цел да добие подобра позиција’:

- (14) *Tam to řídí staré páky, kterým naše rodina odmítala lézt do zadku, tudíž každý z nás pak dojížděl za prací přinejmenším padesát kilometrů. „Таму раководаиш од сииариош ков на кошиио нашеишо семејсишо одбиваше да им оги по кеифош, иа заишоа секој од нас одеше на рабиша скоро на иедесеиш киломеишри оддалеченост.“*

Како последни, во ова претставување на фраземите, издвоивме и неколку примери каде што во романот се употребени фраземи без соматска компонента, но се преведени со аналог – фраземи кои во македонскиот јазик содржат соматска компонента.

Првиот таков пример е фраземата *nechat všechno na sobě*, која има значење: ‘презема некаква одговорност’ и на македонски е преведена со фразема со соматска компонента: **грб**, односно со фраземата *земе / зема на (својош) жрб*, со значење ‘преземе / презема грижа, товар, одговорност за некого или за нешто’.

- (15) *Když jsem takhle sušila břizu, mohla jsem to nechat všechno na sobě a nic se nestalo. „Коџа вака ја сушев брезаиша можев сеиша оджоворност иа ја земам на свој жрб, но нишиио не се случи.“*

Чешката фразема *zasmát se na celé kolo* има значење: ‘да се смее, гласно да се смее’, а на македонски е преведена со соматска фразема: *се смее од уво до уво*, која има значење: ‘широко, весело се смее’:

- (16) *Marcela znejistí a strojeně se zasměje na celé kolo.* „Марцела ќе сѝане несигурна и намесѝено ќе ѝочне да се смее од уво до уво.“

Последниот пример од оваа поделба е чешката фразема *nevědět, která bije*, која се употребува за да се изрази дека некој е многу збунет и не знае што да прави. На македонски преводот е извршен со соматска фразема: *не знае каде му е ѓлаваѝа*, со значење 1. ‘презафатен е (со работа)’ 2. ‘има многу грижи’ 3. ‘збунет е, збркан е’:

- (17) *Nebude to mít jednoduché. První den, a už neví, která bije.* „Нема да му биде едносѝавно. Прв ден, а веќе не знае каде му е ѓлаваѝа.“

Како согледување во однос на начинот на преведување, може да се заклучи дека голем број фраземи може да се преведат со целосен еквивалент или барем со делумен, но има случаи кога и покрај тоа што има можност да се избере фразема со целосен еквивалент, сепак, некогаш во духот на јазикот на кој се преведува може да се избере да се направи превод со аналогна фразема.

На крајот, може да се истакне дека направениот превод на книгата е комплексен од повеќе аспекти, не само поради богатството на фраземите, ами и поради сложената содржина, каде што главниот лик собира најразлични билки и со тоа претставува предизвик да се најдат соодветните називи на односните билки во македонскиот јазик, па дури и нивните народни имиња и специфики.

Но сепак, колку што е потежок текстот, со игри на зборови или фраземи и поговорки, толку е поголем и предизвикот за превод и за колку што е можно најблиско доловување / пренесување на суштината на текстот до читателот.

Извори:

- Болава, Ана. 2018. *Во ѝтемнинаѝа*. Скопје: Македоника литера.
 Bolavá, Anna . 2016. *Do tmy*. Praha: Odeon.

Summary: The subject of interest in this paper is the translation of phrases as the most difficult language units for translation. There are more options for translation of the phrases in order to make a precise translation with the exact semantics. In this paper, we analyze the somatic phrases and their translation equivalents into Macedonian in the novel “In the Dark” by the Czech writer Anna Bolavá.

Кристина Дуфкова

„НАШИ СТЕ, ИЛИ НИВНИ?“ АУДИОВИЗУЕЛНИОТ МАТЕРИЈАЛ КАКО ДИДАКТИЧКА АЛАТКА ВО НАСТАВАТА ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Во овој труд се фокусирам на пристапите во тековната настава по македонски јазик како странски јазик со цел да се постигне подобра комуникациска компетентност во рамките на најниското ниво на употреба на јазикот (A1). Прво, накратко воведувам во темата: Македонистиката во Чешка, односно почетокот на македонистиката и нејзината сегашна форма. Го насочувам вниманието врз конкретни примери за употреба на автентични материјали. Главно се занимавам со користење на онлајн алатки и аудиовизуелни дела во наставата. Истовремено, го обрнувам вниманието на поширокиот дофат на избраните материјали, бидејќи при предавањето македонски јазик е соодветно да се користат повеќејазични снимки, кои ќе им помогнат на студентите, меѓу другото, да ја разберат егзогената јазична ситуација која постоела и постои на територијата на Македонија. Ја покажувам употребата на народни и авторски песни (во кои наоѓам главно разновиден материјал за предавање и вежби по граматика: *Македонско девојче*; *Јовано, Јованке, Назад, назад, Калино моме*; *Ако умрам ил' загинам*) и филмови (во кои е отсликана и белетризирана јазичната ситуација на дадената територија, минатата и сегашната: *Панкоџи не е мрјов*; *До балчак!*; *Година на мајмуној*; *Трејшо џолувреме*; *Три дена во сештември*). Сето горенаведено се однесува на сегашната настава по македонски јазик во Чешката Република.

Клучни зборови и изрази: аудиовизуелни помагала; повеќејазичност; настава по македонски јазик; ниво A1; јазична ситуација

1. Македонистиката во Чешка

1.1. Почетните точки

Почетоците на интересот за македонските дијалекти во Чешка се поврзуваат со развојот на интересот за сè што е словенско, односно со развојот на славистиката (од крајот на XVIII век). Што се однесува за интересите ди-

ректно на територијата на Македонија и на македонските дијалекти, тие значително растат меѓу светските војни (Dorovský 1993, 34–35). Прага може да се смета за центар на интересот за македонскиот јазик во Чехословачка. Во Прага, на Карловиот универзитет, во меѓувоените години зајакнала позицијата на славистиката воопшто, но се зголемувал и интересот за индивидуални јазични изрази, дијалекти, култури и литератури. Меѓу другите, можеме да ги споменеме Лудвик Куба (Ludvík Kuba), Станислав Вомлела (Stanislav Vomlela), Јиржи Поливка (Jiří Polívka), но и трагично починатиот студент на Поливка, Јозеф Пата (Josef Páta), Бохуслав Хавранек (Bohuslav Havránek) и Карел Хоралек (Karel Horálek), но и трагично починатиот студент на Хавранек, Арношт Герад (Arnošt Gerad) (Dorovský 2012, 36–40). Во повоениот период (по отворањето на универзитетите), интересот за словенските јазици, литератури и култури природно пораснал. Веднаш по Втората светска војна, македонистиката се развивала директно, првин на Карловиот универзитет во Прага (Dorovský 1973, 66; Алексова 2015, 191). Во 1946/47 година, Антонин Фринта (Antonín Frinta), меѓу другото, одржал два семестра предавања под насловот *Nástin spisovného jazyka makedonského (Преглед на македонскиот литературен јазик)*. Еден од слушателите бил Хорас Г. Лант (Horace G. Lunt), авторот на првата англиска граматика на македонскиот јазик (Dorovský 2015, 44). Предавањата ги посетувал и Здењек Урбан (Zdeněk Urban), кој ја напишал дисертацијата со насловот *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním literaturám jihoslovanským a jejich odraz v literatuře české (Почетокот на македонски пишана литература во однос на оруѓиите јужнословенски литератури и нивниот одраз во чешката литература)* (Černý 2015, 46–72).

На почетокот на 1960-тите македонски јазик почнал да се предава на Универзитетот Ј. Е. Пуркине во Брно (во 1990 год. преименуван во Масариков универзитет во Брно). Со македонскиот јазик се занимавале пред сè Иван Доровски (Ivan Dorovský) и Дагмар Доровска (Dagmar Dorovská) (Dorovský 1973, 66).

Македонскиот јазик во следните децении можел да се студира во рамките на славистиката, југословенистиката, балканистиката, но постоел и како посебна насока (во Брно лекторат се организира за прв пат во 1993 г., и за последен пат во 2014 г., а потоа македонскиот јазик беше понуден како изборен предмет). За жал, лекторатот „згасна“ во 2017 година поради претпоставки и одолговлекување договори и неможност да се расчисти ситуацијата (Митревски во разговор со Ивановска-Илиевска 2018). Тековните курсеви, кои не се дел од лекторатот, туку се во состав на лингвистичката програма на друга катедра, од 2016 година ги води авторката на оваа статија (Крејџи 2019, 42–43).

1.2. Сегашната ситуација

Во 2019 г. воспоставивме соработка со одделот за бохемистика на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, најпрвин како дел од циклус предавања (досега се одржани 5 предавања на компаративни и ономастички теми), а кон крајот на годината

беше воспоставена соработка меѓу Универзитетот во Храдец Кралове и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје како дел од програмата Еразмус+, практичен стаж. На Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ првата студентка на Еразмус+ беше испратена во февруари 2020 год. со цел да стекне вештини и искуство за предавање чешки јазик како странски јазик и да се прошири нејзиното познавање на македонскиот јазик, култура и литература (но поради пандемијата студентката мораше да се врати по само две седмици).

Македонскиот јазик во овој момент (акад. 2022/2023 год.) може да се студира на Масариковиот универзитет во Брно како задолжително избран предмет (тип В) и тоа во рамките на програмата Општа лингвистика, којашто се одржува на Катедрата за лингвистика и балтички јазици на Филозофскиот факултет, и како избран предмет (тип С) и тоа во рамките на програмата по Јужнословенски и балкански студии, којашто се одржува на Катедрата за слаvistика на Филозофскиот факултет.

Во акад. 2020/2021 год. опциите беа пошироки. Студентите можеа да се пријават за курсеви на Универзитетот во Храдец Кралове, каде што македонскиот јазик беше како задолжителен предмет (тип А) и тоа во рамките на програмата по Бохемистика (како друг словенски јазик), којашто се одржуваше на Катедрата за чешки јазик и литература, на Педагошкиот факултет (секоја година имаше околу 60 студенти), и на курсеви на Масариковиот универзитет, каде што македонскиот беше задолжително избран предмет (тип В) и тоа во рамките на програмата по Општа лингвистика, којашто се одржува на Катедрата за лингвистика и балтички јазици на Филозофскиот факултет, и како избран предмет (тип С) и тоа во рамките на програмата по Јужнословенски и балкански студии, којашто се одржува на Катедрата за славистика на Филозофскиот факултет.

Во поглед на перспективата, сепак, македонистиката во Чешка (со други зборови, тоа што остана од неа) не се соочува со најдобри изгледи во иднина. По Универзитетот во Храдец Кралове, каде што македонскиот јазик како предмет заврши во академската 2020/2021 година, наставата на Масариковиот универзитет полека се напушта.

Македонистичките студии во Република Чешка добиваат поддршка од македонската страна, т.е. за секоја година понудени се две места за Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, како и за новоформираната Зимска школа за македонски јазик, литература и култура.

2. Повеќејазичност и метод на настава

Позицијата на јазиците во современа Европа е неспорна. Јазиците се неопходна поврзувачка алка за цела Европа, која треба да доведе до подобрување на меѓусебната комуникација. Поминаа повеќе од 30 години откако наставата по јазик во Европската Унија почна да се промовира со цел да се постигне подобра комуникациска компетентност во повеќето од јазиците (и рака под рака со промовирање на плурилингвизмот) наместо постигнување највисоко можно ниво за само еден избран странски јазик (Sladkovská, Šmídová 2010, Společný evropský referenční rámec pro jazyku, 2002). За соодветен наставен

метод во моментот се смета комуникативниот метод со акцент на прагматичните и социо-културните фактори во јазичната комуникација. Во центарот на интересот се самите учесници на комуникацијата и нивното комуникациско однесување. Се користат практични и корисни теми и учесниците во наставата комуницираат на односниот наставен јазик. Сосема природно, во овој наставен метод се користат автентични аудио- и видеоснимки и други автентични материјали, но како што покажуваат студиите, исто и работата со учебници сè уште е широко застапена во наставата по странски јазици (Svatoš 2006, 348–360; Najvar 2011; Dufková 2020, 35–36).

Меѓутоа, во оваа статија се занимавам со избрани аудиовизуелни дела од перспектива на нивната употребливост во наставата на Европско референтно ниво А1, т.н. Breakthrough. Постигнување на нивото А1 значи дека изучувачот умее да ги употребува едноставните зборови и реченици што се поврзани со неговите секојдневни потреби, знае да се претстави и да поставува едноставни прашања и да одговара на едноставни прашања. Ако комуникацискиот соговорник зборува бавно и јасно, изучувачот може да води едноставен разговор (Станојоски 2015, 9).

Истовремено во трудот не го коментирам квалитетот на делата и не ја коментирам евентуалната историска или друга (не)точност. Се фокусирам на материјалот само како на дидактички материјал.

3. Аудиовизуелни помагала и т.н. мали јазици

3.1. Употребата на аудиовизуелни помагала во минатото

Употребата на аудиовизуелни помагала не е ништо ново во наставата по странски/втор јазик. Особено во рамките на таканаречениот *аудиолингвален метод* (по Втората светска војна), употребата на технички помагала, како снимки на грамофонски плочи, касети, а подоцна и на ЦД-а, била во пораст (Liškař 1970, 58). Понатаму, автентичен материјал бил користен во рамките на *аудиовизуелниот метод*, кој потекнувал уште од 1950-тите, а чија цел била да се воспостави комуникација целосно на втор јазик. Се анализирале автентични текстови и се користеле автентични снимки за слушање. Во моментот, *комуникаџивен метод* со акцент на прагматичните и социо-културните фактори во јазичната комуникација (се однесува на т.н. *комуникаџивно-џраџмаџичен џресврџ* или *џраџмаџичен џресврџ во линџвисџикаџа*, (од 1970-тите) (Сегнџ 2005, 196, 211) се смета за соодветен метод за предавање на странски/втор јазик. Природно, во овој наставен метод се користат аудио- и видеоснимки. Автентичноста на текстовите е апсолутно неопходна. Се користеле аудио- и видеокасети, денес ДВД-а и клипови на интернет (на пример, на платформата YouTube) итн.

3.2. Новите платформи

Во моментот, во ерата на (и по) пандемија, која почна во 2019 год., природно е дека сè повеќе и повеќе апликации, портали и алатки за онлајн учење доаѓаат до израз. На пример, *Google Classroom*, *Google Hangouts*, *Google Meet*,

Jitsi, Microsoft Teams, Skype, Slack, WhatsApp, Whereby, Zoom (по абecedен ред) може да се користат за пренос при предавање странски јазици преку интернет. Покрај алатките споменати погоре, системите како *Bakalári, Classflow, Dropbox* или *Edmodo* и многу други може да се користат за споделување документи. Алатките како *Babadum, Canva, Genially, Jamboard, Kahoot, Lyrics Training, Sli.do, StoryboardThat, Nearpod, Padlet, Prezi, Quizlet, Wordclouds, Wordwall* (по абecedен ред) и многу други може да се користат за креирање сопствени материјали и за активирање на учениците. Постојат безбројни опции за спроведување и подобрување на образованието на далечина. Овие алатки може многу добро да се користат во случај на настава на пораспространети или нашироко користени јазици и исто така во случај на т.н. мали јазици. Разликата меѓу овие две групи, сепак, лежи во фактот што за таканаречените мали јазици, обезбедената поддршка и количината на готови материјали е значително помала. Покрај тоа, за споделување се користат и социјалните мрежи, како *Facebook, Twitter, Instagram, Telegram* или *TikTok*.

4. Практични примери: вокабулар и граматички категории

Најпрвин, потребно е да истакнам дека зборувам за учење на словенски јазик и за словенски говорители. Автентичните материјали, кои ги содржат вокабуларот и граматичките категории, што ги презентирам подолу, се тестирани само на горенаведената група студенти. Во рамките на наставата на генетски сродни јазици на прв поглед се чини дека има значително позитивен трансфер, но има и пренесување на погрешни навики од мајчиниот јазик, или од некој странски јазик на другиот/вториот странски јазик (Čapek 2004, 29–30; Dufková, Vizjak 2021, 93–104), односно негативен трансфер, кој е, секако, присутен на сите нивоа (Hendrich 1988, Liškař 1970). Иако на почетокот се очекува нивото A0 (додека студентите треба за еден семестар да го достигнат нивото A1), разбирањето на граматичките категории кај оваа одредена група студенти не е целосно на нулто ниво и вокабуларот многу брзо се изградува поради блискоста на словенските јазици. Затоа е честопати мошне лесно да се најдат автентични материјали што може да се споделат со учениците на таков начин што тие имаат пристап до нив и во исто време вокабуларот да не им е премногу напорен.

4.1. Сè почнува од Македонското девојче

За основен вовед во македонската култура и за потсетување, колку слични се словенските јазици, користам песна со која студентите ќе се сретнат речиси насекаде низ Македонија, *Македонско девојче*. Користам активност, при која студентите ја слушаат песната и во текст на хартија дополнуваат зборови на празните места (во загради ги ставам чешките преводи за компарација); зборовите се наведени по линија на појавувањето во песната: *девојче (dívka, děvče), киџика (kytka, květina), зрадина (zahrada), дар (dar), свеџ (svět), девојче (děvče, dívka), девојче (děvče, dívka), ѕвезди (hvězdy), очи (oči), ден (den), коса/коси (vlasy), самовила (víla), џесна (píseň), славеј (slavík), опо (lidový kolový)*

tanec), *срце* (*srdce*). Очигледно е дека овде може да се видат културно-историски специфики, кои можат да се посочат на различни објективни факти, на пример *оро* (*lidový kolový tanec*), или да се присетат фонетски промени, од гледна точка на историскиот развој на одделните словенски јазици, на пример *свѣт* (*svět*), *срце* (*srdce*), *свезди* (*hvězdy*), *ден* (*den*), *јесна* (*píseň*), *коса/коси* (*vlasu*, но може да се посочи зборот *česat* (*чеша*), затоа што и *коса* и *česat* потекнуваат од *īue*. **kes-*).

4.2. Јованка си седи и бели

Што се однесува на формите за сегашно време, корисна е песната *Јовано, Јованке*. Дополнувани глаголи се: *седиш* (*sedíš*), *белиш* (*bělíš*), *белиш* (*bělíš*), *гледаш* (*hledíš, díváš se*), *чекам* (*čekám*), *дојдеш* (*přijdeš*, дијал. *dojdeš*), *(не) доаѓаш* (*(ne)přijdeš*, дијал. *(ne)dojdeš*), *иушиџа* (*pustí*), *дојдеш* (*přijdeš*, дијал. *dojdeš*), затоа што тие се во форма на сегашно време (но не секогаш ја изразуваат сегашноста или сегашното време). Од другите зборови што студентите имаат можност веќе да ги знаат, тие дополнуваат, на пример: *срце* (*srdce*), *мајка* (*matka*), *душо* (*duše, dušičko, milé oslovení*). За странци може да биде интересен зборот *мори* (од грчкото *μωρή*) со значење, *иџо се корисџи за зајакнување на вокаџивна фраза насочена кон жена*. Постојат неколку различни етимологии, во една од нив се смета дека зборот потекнува од супстратот, друга се заснова на протоиндоевропско потекло и го споредува зборот со санскритскиот *मृ* (*mūrā*) со значењето *досаген, џлуџав*. Зборот *мори* се поврзува и со изразот *бре* (*βρε*).

4.3. Што ќе правиш, Калино?

Песната *Назад, назад, Калино моме* добро функционира при учење на идното време. Формите за идно време во наставниот текст на песната се дополнуваат како целина: *не ќе можеш* (*netižeš*), *ќе се сџорам* (*proměním se*), *ќе дојдам* (*přijdu*), *ќе џрелеџам* (*přeletím*), *ќе дојдам* (*přijdu*), *ќе бигам* (*budu*), *не ќе можеш* (*netižeš*), *ќе се сџорам* (*proměním se*), *ќе дојдам* (*přijdu*), *ќе бигам* (*budu*), *ќе се сџорам* (*proměním se*), *ќе дојдам* (*přijdu*), *ќе соџрам* (*zničím, zabiju*), *ќе џлегам/ќе чувам* (*postarám se*), *ќе бигам* (*budu*). Очигледно е дека идното време во чешкиот јазик се образува поинаку отколку во македонскиот. Во чешкиот јазик има две основни групи во однос на идното време, несвршени глаголи (идното време е сложено, на пр. *budu zpívat: ќе џеам*) и свршени глаголи (идното време е несложено, на пр. *zazpívám: ќе заџеам*). (Dufková, Göbelová 2019, 92–106) Затоа, потребно е студентите да ги дополнат целите синтагми на македонското идно време во текстот. Други зборови што се погодни за студентите да ги пополнат, додека слушаат снимка, се: *висока џора* (*vysoká hora*), *сокол џиле* (*sokol* + значење на пиле: *ptáček; kuře; drahý/milý/srdce; dítě*), *олабока река* (*hluboká řeka*), *мрена риба* (*ryba – parma obecná*), *убава жена* (*krásná žena*), *мали гечиџа* (*malé děti*), *црна чума* (*mor*).

4.4. Напијте се, на здравје!

Што се однесува на императивната форма, одличен пример е текстот на песната *Ако умрам ил' загинам*. Студентите ги дополнуваат следите зборови: *немој да + жалииџе (nelitujte, neoplakávejte)*, *напијиџе се (napijte se)*, *скришеиџе (rozbijte)*, *запијиџе (zazpívejte)*, *сиомнеиџе (vzpomeňte si)*, *немој да викаиџе (nevolejte)*, *запијиџе (zazpívejte)*, *сиомнеиџе (vzpomeňte si)*. Меѓу другите зборови што е соодветно да се додадат во текстот на ова ниво се следниве: *вино (vino)*, *чашииџе (sklenice)*, *џроб (hrob)*, *опо (lidový kolový tanec)*. Како што беше веќе споменато, социокултурниот аспект на текстот пред сè се гледа во употребата на зборовите *поп (pop)* и *опо (lidový kolový tanec)*, чии значења треба да се обработат подетално со други материјали и алатки.

4.5. Затворени во четири зида

Како што споменав погоре, важно е да се претставуваат актуелни теми, кои ќе го привлечат вниманието на студентите и ќе ја засилат поврзаноста со јазикот. Во последните две години пандемијата и коронавирусот се исклучително актуелни. Имаше многу клипови и реклами и автентични материјали, кои можеа да се користат во наставата по странски јазици. Секако, вакви материјали може да се најдат и за настава по македонски јазик како втор/странски јазик. Еден од нив е клипот *Корона чао*. Зборовите со кои работевме (но на поинаков начин од активноста за пополнување на празнината) беа: *карантиин (karanténa)*, *корона (korona, koronavirus)*, *кафана (hospoda)*, *екиџа (skupina, parta)*, *ке џолудиме (zblázníme se)*, *во чеџипу суга (mezi čtyřmi zdmi)*, *маски (roušky)*, *ланџи (vodítka)*, *дисџанџи (odstupy, distanc)*, *не каишлaj (nekašli)*, *џужеџа (tlačénice, nával, zácpa)*, *оруџба (setkávání se)*. Барем при чешката настава неопходно беше да им се разјасни на студентите дека оригиналот на песната не се поврзува со комунизмот.

4.6. Шлагери, хитови, поп и рок

Меѓу другите песни, кои главно ги користам на часовите по граматика и лексика, спаѓаат и македонски шлагери/хитови и современи поп, рок, фолкрок, попрок песни, кои, сепак, за странци на прв поглед имаат посложени текстови/зборови, се користат посложени синтагми, има посложена синтакса, недовршени реченици и вокабуларот е далеку над вокабуларот соодветен на ниво А1. Затоа овие песни најмногу ги користам за конкретни теми што ги обработуваме на час. Како примери набројувам интерпретатори: Славе Димитров, Драган Мијалковски, Зафир Хаџиманов, Мирјана Тасевска, Васка Илиева, Леб и сол, Тоше Проески, Next Time, Каролина Гочева, Лозано, Дупер, Фолтин. Последното наведено го користам особено во контекст на подобра достапност и полесно запознавање со делото на Блаже Конески (Дуфкова 2022, 185–191).

5. Јазичната ситуација и социокултурниот аспект

Друг пример за тоа како може да се користат автентични материјали, или материјали во кои се отсликува одредена ситуација, без разлика дали се работи за реална или за монтирана рефлексија, е употребата на делови од филмови во наставата. За оваа статија избрав снимки, кои ги употребувам, кога се фокусирам на повеќејазичност и на етничката структура. За чешките студенти е особено интересно што јазичната и етничката структура во Македонија е многу разновидна (Статистички годишник 2021, 63). Необично за нив е и тоа што на оваа територија се употребува македонскиот како официјален јазик и јазикот на малцинство со 20 % и над (се мисли на албанскиот јазик, кој од генеалогски аспект не припаѓа на истата подгрупа јазици, па затоа не се меѓусебно разбирливи) и неколку неофицијални јазици – турски, ромски, српски, бошњачки, влашки. На одредена територија тогаш може да зборуваме за егзогена јазична ситуација. За да се разбере, барем, што значи егзогена ситуација, најефикасно е тоа да се покаже на куси и едноставни делови од наставните материјали.

За да биде претставена неразбирливоста меѓу македонски говорители од една страна и албански говорители од друга страна на наједноставен начин, корисни се делови на некои филмови.

5.1. Панкот не е мртов (или?)

Панкот не е мртов е филм од 2011 година, во режија на Владимир Блажевски. Мирса е поранешен пејач на еднаш популарен југословенски панк-бенд, кој одамна се распаднал. Бендот е составен од луѓе од различни националности. Еден ден, албанскиот дилер Гзим доаѓа со понуда Мирса да го состави бендот, со кој потоа ќе свират на добротворен концерт во Дебар, град во Западна Македонија со албанско мнозинско население (тоа мора да се нагласи пред гледањето на деловите од филмот). И што сметам како клучно: На патот екипата сретнува македонска жена, која ги прашува: „Наши сте, или нивни?“ Во изјавата на жената зборот *наши* значи Македонци, но зборот *нивни* значи Албанци. По патот екипата сретнува уште неколку албански мажи и тие ги прашуваат исто: „Наши сте, или нивни?“ Во изјавата на мажите *наши* значи Албанци, а *нивни* значи Македонци. Во деловите не се работи само за меѓујазична (не)разбирливост туку и за меѓуетничка (не)разбирливост.

5.2. (Не)разбирливоста во текот на *Три дена во септември*

Три дена во септември е македонски филм од 2015 година, во режија на Даријан Пејовски. Во одредени ситуации во филмот се покажува дека македонскиот и албанскиот јазик се неразбирливи меѓусебно, иако станува збор за индоевропски јазици. Плус може да споредиме моменти во кои филмскиот гледач разбира сè (и македонски и албански) само благодарение на титлови, но ликовите не се разбираат меѓусебно (заради понекогаш намерна употреба на различни јазици). Доаѓаме до прашањето: Што е целта на преводот? Што е целта на титлувањето? Како најсоодветно можеме да согледаме дека при

употребата на различни јазици во ист контекст е потребен превод за да не им недостасува на гледачите нешто суштествено од пораката?

5.3. Година на (фатениот?) мајмун

Година на мајмуној е македонска комедија и драма од 2018 во режија на Владимир Блажевски. Приказната е едноставна: прекумерно интелегентното шимпанзо Коко бега од зоолошката градина. Задачата на Цобе е да го фати. Сè се комплицира, бидејќи шимпанзо Коко станува симбол на слободата и отпорот против владата. И постои уште еден проблем, и тоа помеѓу Македонците и Албанците. Двете групи се расправаат за тоа кому му припаѓа овој симбол на слободата. Чиј е симболот и чија е слободата?

Приказната изразена во филмот добро покажува, дека јазиците или употребата на различни јазици може да се однесува и на статусот на јазикот, или да се пренесе на статусот на говорителот.

5.4. „*** животот, ако не си спремен да умреш за него.“ До балчак!

До балчак! е филм од 2014 година, во режија на Столе Попов. Приказната зборува за наоѓање на националниот идентитет, за борбите за слобода, одмазда, љубов и предавство. Македонија, мала земја во срцето на Балканот, е пет века под Отоманската Империја. Во 1903 година имало народно востание што било задушено. Четири години подоцна, се јавува нов отпор против тиранијата. Во оваа атмосфера, доаѓа Тереза, во која постепено се вљубуваат тројца мажи. Богат студент, кој се враќа од Франција од студиите, лидерот на бунтовничката група и турски командант. Во филмот користени се многу јазици со различни статуси. Бидејќи е филмот долг, мошне комплицирано е да се изберат куси извадоци кои би послужиле за илустрација на горенаведеното.

5.5. Полувреме за јазична акомодација

Она што го опишав погоре како недостаток, решено е со соодветна употреба во филмот *Трейџо џолувреме*. Примероците што може да се користат се кратки и лесно разбирливи. *Трейџо џолувреме* е филм од 2012 година, во режија на Дарко Митревски. Филмот е инспириран од случки во Македонија за време на бугарската окупација во Втората светска војна (но го опфаќа и претходниот период). Во филмот повеќејазичноста се заснова на употреба на македонски, српски, бугарски, ладино, германски и англиски јазик. Свесна сум дека овој филм предизвика бран критики. Сепак, куси делови од филмов се покажаа многу корисни во наставата, пред сè поради тоа што ситуациите прикажани во него може да се генерализираат, особено оние што покажуваат како се преплетуваат статусот на јазикот и статусот на говорникот (и поради многу стереотипното визуелна претставување на статусот на говорителот), како и менувањето кодови и употребата на попрестиген јазик за постигнување на определени цели. Се анализира дискурсот и на многу едноставен начин со студентите се анализира јазичната акомодација, која во филмот е опсежна.

5.6. Култура и јазик на чинија

Увид во македонското општество и култура може да се прави и преку македонската храна и пијалациите. Користам свои автентични материјали (фотографии, снимки), но и автентични предмети донесени од Македонија. На пример, летоци од продавници, огласи, извештаи и весници, што се достапни на интернет (последните две се, сепак, сложени за нивото за кое зборувам, но може да се користат како визуелни примери). За време на пандемијата, многу повеќе рецепти се појавуваат на интернет, и во писмена форма и како видео. За жал, на Факултетот немаме можност да користиме практична настава во овој поглед, односно да одиме во кујна и да готвиме македонска храна според македонски рецепт, со зборување само на македонски јазик, како што се повеќе се прави на комерцијалните курсеви.

6. На крајот

Во оваа статија се обидов да прикажам едноставни алатки и аудиовизуелни дела и материјали, кои може да се користат при предавањето на македонскиот јазик на други словенски говорители. Се фокусирав конкретно на предавањето по македонски јазик за чешки (и словачки) говорители, всушност, за студенти кои студираат на универзитетите во Чешка. Граматичките вежби, во кои употребата на аудиовизуелни дела е многу корисна, привлекуваат внимание и интерес не само за јазиците и за јазичните прашања туку и за културата. Примерите може да се користат и за разбирање на поопшти јазични и општествени прашања.

Како што е напишано погоре, македонистиката има долга традиција во чешката универзитетска средина, па и денес има свое место на чешките универзитети, иако изгледите не се многу поволни. Можеби и затоа е неопходно, дури и при предавањето на таканаречените мали јазици, да се придржува(ме) до актуелните трендови во наставата по странски јазици, да се користи комуникативен метод на настава сообразени со потребите на студентот. Потребно е да се користат автентични материјали, имајќи ги предвид нивото на знаење на студентите и корисноста на материјалите и темите. Во практиката, исто така, сфатив дека е корисно да ги искористам емоциите, меѓу нив радоста и тагата, довербата и изненадувањето. Она што го покажувам во трудот е и фактот дека наставата по јазик треба да биде комплексно вградена во поопшти културни и социјални рамки. Не само да се зборува за јазикот, не само да се зборува на јазикот, туку и да се набљудуваат социокултурните аспекти преку јазикот, особено од различни перспективи.

Цитирана литература

Кирилична:

- Алексова, Гордана. 2015. За наставата по македонски јазик како втор (немајчин или странски) во Република Македонија и надвор од неа. *Studia macedonica II*. Brno: Masarykova univerzita, 189-195.
- Дуфкова, Кристина. 2022. „Животот и делото на Блаже Конески на часовите по македонски јазик во Република Чешка (ниво А1), во контекст на развивањето на четирите клучни вештини“. *LIV лејна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литеаратура и култура: предавања-школа на маса „Блаже Конески“*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. 185-191.
- Ивановска-Илиевска, Весна. 2018. Смртта на лекторатот по македонски јазик во Брно, Чешка. <https://www.fakulteti.mk/news/21122018/smrta-na-lektoratot-po-makedonski-jazik-vo-brno-cheshka> [Пристапено на 13.07.2021].
- Станојоски, Игор. 2015. Усвојување на македонскиот јазик како странски: скрипта. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- Статистички годишник. 2021. <https://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija.aspx?id=34&tr-br=845> [Пристапено на 16.08.2021].

Латинична:

- Čapek, Jan. 2004. „Multilingvismus, globalizace a společný evropský referenční rámec“, *Motivace a multilingvismus ve výuce cizích jazyků. Sci. Pap. Univ. Pardubice Ser. C, Sup. 10*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Černý, Jiří. 2005. *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál.
- Černý, Marcel. 2015. Přínos literárního historika Zdeňka Urbana pražské makedonistice. *Studia macedonica II*. Brno: Masarykova univerzita, 36–72.
- Dorovský, Ivan. 1973. Makedonistika. *Slavica na Universitě J.E. Purkyně v Brně : (filologie, literární věda, historiografie, uměnovědy)*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 66.
- Dorovský, Ivan. 1993. Makedonistika. *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně : literární věda, jazykověda, historiografie, uměnovědy*. Brno: Masarykova univerzita, 34–35.
- Dorovský, Ivan. 2012. Kdo byl Arnošt Gerad? *Opera Slavica XXII* (4), 36–40.
- Dorovský, Ivan. 2015. Přínos literárního historika Zdeňka Urbana pražské makedonistice. *Studia macedonica II*. Brno: Masarykova univerzita, 46–72.
- Dufková, Kristýna; Göbelová, Žaneta. 2019. Slovesa a jejich vyučování na referenční úrovni A v češtině, angličtině a makedonštině. *Filologické štúdie 5*. Nümbrecht: KIRSCH-Verlag, 92–106.
- Dufková, Kristýna; Vizjak, Katja. 2021. Interference česko-(rusko)-makedonské při osvojování makedonštiny. *Славистицки студии*. Списание на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 93–104.
- Dufková, Kristýna. 2020. Učebnice jako edukační médium tzv. malých jazyků: Problematika výuky makedonských sloves. *Media4u magazine 17* (3). Praha: Ing. Jan Chromý, Ph.D., 35–44.
- Hendrich, Josef, et al. 1988. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN.
- Krejčí, Pavel. 2019. Jihoslovanské jazyky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity : tradice a současnost. *Ústav slavistiky: východiska a perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 38–48.

- Liškař, Čestmír. 1970. *Transfer a interference ve vyučování cizím jazykům*. Brno: Krajský pedagogický ústav.
- Najvar, Petr; Najvarová, Veronika; Janík, Tomáš; Šebestová, Simona. 2011. *Videostudie v pedagogickém výzkumu*. Brno: Paido.
- Sladkovská, Kamila; Šmídová, Tereza. 2010. *Podpora vícejazyčnosti v Evropě*. Portál MŠMT. <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/9359/PODPORA-VICEJAZYCNOSTI-V-EV-ROPE.html> [Пристапено на 25.04.2021].
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky: jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.
- Svatoš, Tomáš. 2006. Elektronická edukační média a cesty jejich evaluace. *Pedagogika* LVI, 348–360.

Summary: In this paper, I focus on approaches in the current teaching of the Macedonian language as a foreign language to Slavic speakers in order to achieve better communication competence within the lowest language level (A1). I focus specifically on teaching Macedonian to Czech (and Slovak) speakers, namely to the students of the universities in the Czech Republic. Firstly, I briefly introduce the topic of the development of the Macedonian studies in the Czech Republic, the beginning of the Macedonian studies, and its current form. The Macedonian studies have a long tradition in the Czech university environment and even today they have a place at Czech universities, although the prospects are not favorable. Secondly, I draw attention to the necessity of adhering to the current trends in foreign language teaching and of using a communicative method of teaching with respect to the needs of the student, even when teaching the so-called minor languages. I present simple tools and audiovisual materials that can be used in the Macedonian language teaching. In addition to grammar exercises, in which the use of audiovisual materials is very useful because they draw attention and interest not only to languages and language issues but also to culture, pieces of the audiovisual materials can also be used to understand more general linguistic and social issues. Finally, I write about some specific examples of the use of authentic materials. I present the use of folk and artificial songs (Makedonsko devojče, Jovano, Jovanke, Nazad, nazad, Kalino mome, Ako umram il' zaginam), and films (in which the language situation of the given territory, past and present, is portrayed and fictionalized: Punk is not dead, To the Hilt, Year of the Monkey, The Third Half, Three days in September). In conclusion, in the paper, I demonstrate that language teaching should be complexly embedded in more general cultural and social frameworks. It is necessary not only to talk about the language, not only to speak the language but also to observe the socio-cultural aspects of the language, especially from different perspectives.

Катарина Ѓурчевска Атанасовска, Борче Арсов

ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ ВО РАСКАЗИТЕ „ЛОЗЈЕ“ И „ПОТЕЗ“ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ И НЕГОВИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО ПРЕВОДИТЕ НА АНГЛИСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Глаголскиот прилог во македонскиот јазик има широка употреба. Значењата што ги има оваа форма во англискиот јазик се изразуваат на различни начини и со различни средства, но многу често оваа функција ја има формата *-ing*.

Во трудов тргнуваме од расказите „Лозје“ и „Потез“ на Конески на македонски јазик, фокусирајќи се на значењата на глаголскиот прилог. Потоа ги разгледуваме истите позиции во преводите на двата расказа на англиски јазик, правејќи споредба со оригиналите, но и водејќи сметка за тоа кои форми се искористени на англиски јазик како еквивалентни на глаголскиот прилог од формален и од семантички аспект.

Клучни зборови и изрази: глаголски прилог; превод; Конески; раскази; англиски

1. Вовед

Од историски аспект, глаголскиот прилог во македонскиот јазик потекнува од активниот партицип на презентот, кој рано се загубил во македонскиот јазик и се свел на прилошка форма (Конески 1986, 181). Глаголскиот прилог во современиот македонски јазик се образува од несвршени глаголи со наставката *-јќи*, која со општиот дел на глаголот се поврзува со основен вокал *a* кај глаголите од а-група (*вика – викајќи*), а со основен вокал *e* кај глаголите од другите две групи (*носи – носејќи, бере – берејќи*) (Конески 1999, 174). Оваа форма најчесто покажува дејство што се врши едновременно со дејството изразено од личната глаголска форма во реченицата (Конески 1967, 447), односно глаголско дејство кое се врши паралелно со некое друго дејство во реченицата (Кепески 1975, 133), иако во поретки случаи може да искажува и релации на претходување и следување во однос на друго глаголско дејство во реченицата (Конески 1999, 176–177). Обично, дејствата изразени со глаголскиот прилог и

со личната глаголска форма во реченицата се поврзуваат со еден ист подмет, иако постојат исклучоци од ова правило, особено во народниот јазик.¹

Според традиционалните граматика на англискиот јазик, партиципот е глаголска форма со придавска функција. Сегашниот партицип (*the present participle*) се јавува како една од шесте глаголски форми со флексија². Се образува со додавање на флексијата *-ing* на основата на глаголот (на пр., *walk – walking*). По форма е ист со глаголската именка (*gerund*), но функционално е различен³, па оттука ваквата форма се среќава и под терминот *the gerund-participle* (Huddleston, Pullum 2005, 32). Сегашниот партицип е нефинитна форма (немаркирана за лице и број), која може да се јави во активна и во пасивна форма и означува дејство што, најчесто, се одвива истовремено со дејството означено со главниот глагол (*main verb*) (Janeva-Mihajlovska 2009, 90).⁴

2. Податоци за корпусот

Расказите „Лозје“ и „Потез“ се дел од збирката раскази „Лозје“ на Блаже Конески, која била издадена во 1955 година од страна на издавачката куќа „Кочо Рацин“ од Скопје. Збирката содржи десет реалистично-егзистенцијалистички раскази, во кои „минуциозниот опсерватор, најчесто омнисцент, продлабочено и со особено внимание ја елаборира ординарноста на секојдневието, навидум едноставна и здодевна“ (Караниколова 2012, 14). Расказите претставуваат вистинско освежување во современата македонска проза, особено во доменот на кусиот расказ, свртувајќи го вниманието од колективните теми и дилеми кон проблемите на малиот човек од навидум тривијалното секојдневието и успевајќи на тој начин да ја долови извонредната ментална проекција на најтенките бранувања во неговиот психички живот (ibid: 24).

Расказот „Лозје“ е преведен на англиски јазик под наслов „*The Vineyard*“ и е објавен во книгата „*Some Yugoslav Novelists 3*“ во издание на *Committee for Foreign Cultural Relations, Belgrade, Yugoslavia*. Збирката содржи и други раскази од југословенски автори преведени на англиски јазик. Расказот „*Поџез*“ е преведен на англиски јазик под насловот „*The Final Move*“ и е објавен во книгата „*The Big Horse and Other Stories of Modern Macedonia*“. Книгата е подготвена од Милн Холтон (Milne Holton), кој бил професор по американска литература во Скопје во 1970 година во рамките на програмата Фулбрајт. Збирката содржи преводи на раскази и од други современи македонски автори.

3. Анализа

Во овој труд појдовна точка претставуваат расказите „Лозје“ и „Потез“ на Конески на македонски јазик. Тргнуваме од значењата на глаголскиот при-

¹ За повеќе, в. Конески 1967, 447–448.

² За подетални информации во врска со другите форми на глаголската парадигма во англискиот јазик, в. Huddleston, Pullum 2005, 32).

³ Додека партиципот функционира како придавка, глаголската именка има именска функција.

⁴ За повеќе во врска со сегашниот партицип со прилошка функција и неговите корелации во македонскиот јазик, в., на пример, Арсов, Ѓурчевска Атанасовска 2020.

лог во оригиналните раскази, а потоа правиме споредба со нивните преводни еквиваленти на англиски јазик. Најдените примери од расказите ги класификуваме според тоа дали меѓу паралелните позиции: има и формално и семантичко поклопување, има само семантичко поклопување или, пак, нема ниту формално ниту семантичко поклопување. Под *формално ѝоклопување*, за целите на овој труд, подразбираме употреба на сегашниот партицип во преводите на англиски јазик за глаголскиот прилог од расказите на македонски јазик. Под *семантичко ѝоклопување* подразбираме значенско соодветство, во потесна и во поширока смисла. Репрезентативните примери ќе бидат проследени со коментари и со согледувања во однос на нивната употреба, на значењето и на квалитетот на преводните решенија, а онаму каде што сметаме дека е соодветно, ќе понудиме и алтернативен превод.

3.1. Примери со двојно поклопување (формално и семантичко)

- (1) *Тој седеше малку одделен од девојката и како да се силеше да остана буден, за да не ја докосне случајно во пресењето на возот. Погледнувајќи го ѝонекогаш. (Лозје, Проза, 9)*
*He was sitting away from her, as though forcing himself to keep awake, lest he should involuntarily rub against her on account of the joggling of the train. **Throwing an occasional glance at him.** (Vineyard, SYN⁵, 101)*
- (2) *...или ѝак ѝрошетува со одмерен чекор меѓу шаховскиите столчиња, ѝогледнувајќи ги ѝозициите на другите ѝабли ... (Потез, Проза, 32)*
*When he would walk at a measured pace among the chess tables, **examining** the positions on the other boards... (The Final Move, BHS⁶, 100)*

Во примерите (1) и (2) на македонски јазик е употребен глаголскиот прилог во своето основно значење, а тоа е дејство што се врши едновременно со дејството изразено од личната глаголска форма во реченицата. Забележуваме дека во преводите на англиски јазик е употребен сегашниот партицип, кој, исто така, има основно значење на дејство што се одвива истовремено со дејството означено со глаголот во финитна форма. Заклучуваме дека во овие случаи станува збор за двојно поклопување, при што, од семантичка гледна точка, има извесна варијација во преводот на англиски јазик, но тоа не влијае суштински на значењето на преводот во поширока смисла.

Впечатливо е што во оригиналите во двата примери е искористен еден ист глаголски прилог (*ѝогледнувајќи*), а во преводите употребени се сегашни партиципи од два различни глаголи (*throwing* и *examining*), од кои вториот има потесно семантичко поле во однос на глаголот во оригиналот на македонски јазик. Семантичкото поклопување во примерот (1) го гледаме во целосниот израз *to throw a glance at*, каде што именскиот елемент е носител на значење-

⁵ Скратеницата SYN се однесува на збирката раскази *Some Yugoslav Novelists* на англиски јазик (види библиографија).

⁶ Скратеницата BHS се однесува на збирката раскази *The Big Horse and Other Stories from Modern Macedonia* на англиски јазик (види библиографија).

то. Во примерот (2) би можело да се употребат и форми од други глаголи со пошироко семантичко поле, како, на пример, *to glance* или *to look at*.

3.2. Примери само со семантичко поклопување

- (3) Тој дојде на овој турнир со цврста намера да го реши за себе двоумењето, **надевајќи се** истајно дека сепак не е сè уште загубено... (Поџез, Проза, 33)
He had come to this tournament firmly resolved to allay this suspicion. He had hoped secretly that all was not yet lost... (The Final Move, BHS, 101)
- (4) Мајсторот не почнува анализа на партијата, како што прави обично оние што загубиле, **докажувајќи му** на победникот како и од каде можела партијата да земе ионаков џек, во нивна полза, но **иравејќи го** што повеќе за да ги смири нервите. (Поџез, Проза, 37)
The master did not start in on the post mortem of the game, as is usual with the loser; who wants to show how and where the game might have changed course and taken a turn in his favour. A loser does this more to calm his nerves... (The Final Move, BHS, 106)
- (5) Но, како се додира живојот со илне негови снишја! **Појарувајќи го** краен предел, тој му откажа во силите да ги достигне, да им се приближи барем. (Поџез, Проза, 32)
What a mockery life had made of these dreams! Life had filled him with the highest expectations and then thwarted him by sapping his vitality so that he could neither realize his ambitions nor even come within sight of them. (The Final Move, BHS, 101)
- (6) Но тој веднаш со мршинење, како да се знаси, ја офрла иаа мисла, **чудејќи се** колку е ионекогаи човек себичен... (Поџез, Проза, 36)
But he rejected the thought at once, with a frown, as though it sickened him; he was to find how selfish a man can sometimes be... (The Final Move, BHS, 106)

Во сите примери од оваа група зборуваме за поклопување само во поглед на значењето, но не и во поглед на формата. Во примерите (3), (4), (5) и (6) глаголскиот прилог од расказите во оригиналите на македонски јазик (*надевајќи се, докажувајќи, иравејќи, појарувајќи, чудејќи се*) е употребен со неговото примарно значење, односно изразува дејство што се врши едновременно со дејството искажано со личната глаголска форма во реченицата. Во преводите на англиски јазик се употребени финитни глаголски форми (*had hoped, wants to show, does, had filled, was to find*), при што во преводите *wants to show* и *was to find* забележуваме комбинација на финитни глаголски форми (*wants, was*) со инфинитив (*to show, to find*). Значенски, преводите *had hoped* и *does* целосно одговараат на глаголите *се надева* и *ирави* употребени во македонските оригинали, додека формите *wants to show, had filled* и *was to find* се поразлични во однос на глаголите *докажува, појар(м)ува* и *се чуди* од оригиналот, односно станува збор за послободен превод. Како алтернативни решенија, на овие позиции, ги предлагаме глаголите *to prove/explain/demonstrate, to overwhelm* и *to wonder/to ask oneself*, соодветно.

- (7) ... *ѝа ѝој ѝи ѝовѝорува заѝраво некои од веќе ѝоследениѝе варијанѝи, мислејќи оѝи се движи наѝред ѝоѓаш коѓа се врѝи само во круѓ.* (Поѝез, Проза, 35)
He had already retraced his way over several of the final possibilities in the belief that he was moving forward when in fact he had merely been going around in a circle. The possibilities were repeating themselves in his mind. (The Final Move, BHS, 104)

Во примерот (7), исто како и во примерите погоре, станува збор за семантичко, но не и за формално поклопување. За разлика од претходните примери, овде, глаголскиот прилог *мислејќи* од расказот на македонски јазик не е пренесен со финитна глаголска форма, туку со именската група *in the belief*. Во случајов, значењето се предава со друг вид збор, поконкретно, со именка, што значи дека преведувачот семантичката еквиваленција ја постигнува со преведувачката постапка *ѝранспозиција* (Vinay & Darbelnet 1995, 36)⁷.

3.3. Примери без поклопување

Како што споменавме погоре, при анализата се сретнавме и со случаи каде што нема ниту формално ниту семантично поклопување меѓу оригиналите и преводите на англиски јазик, т.е. во преводите се целосно испуштени некои делови од оригиналните раскази. Вакви примери најдовме само во расказот „Лозје“, и тоа вкупно два примера каде што во оригиналот на македонски јазик се среќава глаголски прилог.

Анализата покажа дека во двата примера што следуваат, формите *не исѝавајќи* и *ѝросевајќи* се воопшто не се преведени на англиски јазик, вклучувајќи го и поширокиот контекст.

- (8) *Друѓиоѝ си најде месѝо одма ѝука, ѝод расчайѝалена лоза, ја осѝави насѝрана книѓаѝа ѝѝо ја носеше, не исѝавајќи ја дланкаѝа од неа, и леѓна на ѝлеки.* (Лозје, Проза, 7)
His companion found a place underneath one of the vines, laid the book he was carrying by his side # and turned over on his back. (Vineyard, SYN, 99)
- (9) „... Ти и сеѓа чувсѝивуваѝ не оруѓо, ами ѝоѝајно задоволсѝво“.
О, лозје, лозје со бело ѝрозје... – се ѝроѝеѓа, ѝросевајќи се, оној ѝаму.
Марко ѝи оѝвора очииѝе. „Најарно да му кажам“, ѝомислува. (Лозје, Проза, 10)
“... Even now you feel nothing but secret satisfaction.”
Hearing his companion stirring, Marko opened his eyes.
“I had better tell him” , he thought. (Vineyard, SYN, 102)

Испуштањето како преведувачка стратегија не е непознат концепт во транслатологијата. Некои теоретичари зборуваат за различни видови редуцирања

⁷ За повеќе информации во врска со преведувачката постапка транспозиција, види Vinay, J.-P. J. Darbelnet (1995).

што можат да настанат при преведувањето во одредени услови. Во тој контекст, Бејкер (Baker 1992, 40) зборува за стратегијата *испуштање* (*omission*), која не е штетна доколку настанува кога значењето на некој збор или израз не е клучно за развојот на текстот и кога не е неопходно да се оптоварува читателот со долги објаснувања, како во следниов пример: (EN) *The panda's mountain home is rich in plant life and gave us many of the trees, shrubs and herbs most prized in European gardens* → (МК) *Планинскиите живеалишта на пандиите се богати со растенија. # Таму има многу видови дрвја, ѓрмушки и ѓревки кои се многу ценети во европските градини.* Њумарк (Newmark 1995, 31) зборува за компензација (*compensation*), при што загубата на значењето, звучниот ефект или пак метафората во дел од оригиналниот текст се компензира во друг дел од преводот, и за контракција (*contraction*), што претставува граматичка редуција, како во примерот (FR) *science anatomique* → (МК) *анатомија*. И покрај тоа што испуштањето, всушност, претставува форма на загуба во преводот поради пропуштања на делови од оригиналот (Dickins et al 2017, 20), таквите ситуации треба да се ограничени исклучиво на оние случаи во кои пропуштеното значење, сепак, некако ќе се компензира во преводот или, пак, нема да го попречи разбирањето. Вине и Дарбалне ваквата постапка ја нарекуваат *имплицитирање*⁸ (*implication*), што значи нешто што е експлицитно во изворниот јазик при преведувањето да стане имплицитно, потпирајќи се на контекстот или на ситуацијата за пренесување на значењето (Vinay & Darbelnet 1995, 344). На пример, ако во оригиналот на англиски јазик стои *Elisabeth II, the Queen of England*, а во преводот на македонски оваа синтагма се преведе со *кралицата на Англија*, испуштањето на *Елизабета II* не е информација што суштински влијае на разбирањето на оригиналот, со оглед на тоа што сите знаат како се вика кралицата на Англија.

Земајќи го предвид фактот дека во примерите (8) и (9) не станува збор за ситуации во кои испуштеното значење се компензира или се подразбира од контекстот, сметаме дека тоа негативно влијае врз квалитетот на преводот.

4. Заклучок

Анализата покажува дека во однос на преведувањето на глаголскиот прилог од македонски на англиски јазик во расказите „Лозје“ и „Потез“ превладува семантичко поклопување, што значи дека не секогаш глаголскиот прилог е преведен со сегашен партицип. Од транслатолошки аспект, тоа не претставува никаков проблем, бидејќи значењето е, најчесто, соодветно пренесено на англиски јазик, што е еден од клучните предуслови за квалитетен превод. На местото на глаголскиот прилог од оригиналите на македонски јазик во преводите на англиски јазик се среќаваат, освен сегашниот партицип, и други форми. Најчесто станува збор за финитни глаголски форми, кои некогаш се комбинирани и со инфинитив, но има и случај каде што значењето на глаголскиот прилог од македонскиот јазик е пренесено на англиски јазик со именска група.

⁸ Терминот *имплицитирање* се користи како превод на терминот *implication* во отсуство на термин за оваа постапка официјално прифатен во нашата наука за преведувањето.

Во однос на некои преводни решенија од групата примери само со семантичко поклопување може дополнително да се дискутира за изборот на преведувачот и за тоа во колкава мера ги пренесуваат сите значенски нијанси од оригиналот, иако може да се констатира дека преводот, во поширока смисла, е прифатлив. Ова, можеби, се должи на информацијата што стои во забелешката за преводот (*A Note on the Translations*) на самиот почеток на книгата „*The Big Horse and Other Stories of Modern Macedonia*“. Имено, во оваа забелешка се соопштува дека преводите се подготвени врз основа на буквалан пренесувања (*literal renderings*) на расказите на англиски јазик од страна на г. Алан Меконел (*Alan McConnell*) и дека уредничките измени се ограничени само на оние случаи во кои строго буквалниот превод го менувал оригиналното значење (Holton 1974). Оваа забелешка, всушност, фрла сомнеж за тоа како е правен преводот и дали е воопшто преведувано директно од македонски јазик.

Она што најмногу паѓа в очи, секако, се случаите во кои нема ниту формално ниту семантичко поклопување меѓу оригиналот и преводот, т. е. оние примери во кои цели делови од оригиналот не се преведени. Во науката за преводот испуштањето е дозволено само во многу ретки случаи, во кои таквите постапки не влијаат суштински на восприемањето на преводот на целниот јазик. Со оглед на тоа што во издвоените примери погоре не станува збор за таков случај, заклучуваме дека испуштањето го намалува квалитетот на преводот.

Без оглед на забелешките погоре, сметаме дека преводите на англиски јазик се солидни и дека претставуваат значаен придонес во афирмацијата на македонската литература во светски рамки, особено имајќи го предвид временскиот период кога се направени. Меѓутоа, барајќи корпус за овој труд, дојдовме до сознанието дека, за разлика од поезијата, прозата на Конески е многу поретко преведувана на англиски јазик. Имајќи ја предвид големината на Конески и неговото национално значење за нас, апелираме повеќе да се работи на ова поле, па дури и во правец на тоа да се направат понови преводи на веќе преведените раскази.

Цитирана литература

Кирилична:

- Арсов, Борче. Ѓурчевска Атанасовска, Катарина. 2020. „Сегашниот партицип со прилошка функција и неговите корелати во македонскиот јазик“. *Јазикот наш денешен* кн. 31. Зборник на трудови од научниот собор „Преходнициите како современици. Македонскиот јазик во споредбениите лингвистички исцржувања“ (одржан на 27 – 28 мај 2019 г.). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Караниколова, Луси. 2012. *Наративструктури - читања*. Скопје: Галикул.
- Кепески, Круме. 1975. *Грамајика на македонскиот литературен јазик за училишната средно образование*. Скопје: Просветно дело.
- Конески, Блаже. 1967. *Грамајика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 1986. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.

- Конески, Блаже. 1990. *Проза*. Скопје: Култура.
 Конески, Кирил. 1999. *Од синџаксаџа на глаголскиот ѓрлоџ во македонскиот јазик*, *За македонскиот глагол*. Скопје: Детска радост, 174–197.

Латинична:

- Baker, Mona. 1992. *In Other Words*. London & New York: Routledge
 Dickins, James. Hervey, Sándor. Higgins, Ian. 2017. *Thinking Arabic translation (2nd ed.)*. London & New York: Routledge
 Holton, Milne. 1974. *The Big Horse and Other Stories of Modern Macedonia*. Columbia: University of Missouri Press.
 Huddleston, Rodney. Pullum, Geoffrey. K. 2005. *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Janeva-Mihajlovska, Marija. 2009. *Modern English Grammar*. Скопје: Trimaks.
 Newmark, Peter. 1995. *Approaches to Translation*. GB: Prentice Hall International
 Vinay, Jean-Paul. Darbelnet, Jean. 1995. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation (translated and edited by J.C.Sager and M.J.Hamel)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

Summary: The verbal adverb is widely used in the Macedonian language. It originates from the active participle of the present tense forms, which was lost relatively early and reduced to adverbial forms. Its meanings in the English language are expressed in different ways by using different means, one of the most frequent of which is the *-ing* form of the verb or the present participle. It is a verbal form with adjectival function. The starting point in this paper are the short stories “The Vineyard” and “The Final Move” in Macedonian. The focus is on the meanings of the verbal adverb. Furthermore, the focus shifts to the English versions of these two short stories, comparatively analyzing the original meanings of the verbal adverbs and their translations and paying attention to the equivalent forms used in English from both formal and semantic point of view. The analysis of the examples from the short stories “The Vineyard” and “The Final Move” shows that when the verbal adverb is translated from Macedonian into English, the equivalence is predominantly semantic, which means that the verbal adverb may also be translated in English with forms different from the present participle. From a translational point of view, this is acceptable since the meaning is, in most cases, adequately conveyed, that being one of the main prerequisites for a successful translation. Apart from the present participle, other forms can be detected as English translation equivalents for the Macedonian verbal adverb forms. Usually, these include finite verbal forms that are occasionally combined with the infinitive. Additionally, in some cases, noun phrases could also convey the meanings of the Macedonian verbal adverb forms in English. Moreover, the relatively high quality of the English translations of the Koneski’s short stories confirms the invaluable contribution they make to the affirmation of Macedonian literature worldwide.

Красимира Илиевска

Л. Г. МАЗИНГ И ИНТЕРЕСОТ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НА КРАЈОТ ОД XIX ВЕК

Апстракт: 1. Леонард Мазинг, живот и дело. 2. Интересот на Мазинг за македонскиот јазик. 3. Рефлексите на *tj и *dj. 4. За македонскиот акцент. 5. Значењето на македонистичките истражувања на Мазинг. 6. Местото на Мазинг во естонската славистика. 7. Заклучок.

Клучни зборови и изрази: Мазинг; рефлексите на *tj и *dj; акцентот во македонскиот јазик

Со името на Леонард Мазинг (Leonhard Gotthilf Masing, 1845–1936), се сврзани првите сериозни научни истражувања за македонскиот јазик. Еден дел од резултатите од неговите истражувања се објавените во Санкт Петербург во 1890 и 1891 год. Тоа се публикациите: *Zur sprachlichen Beurteilung der macedoslavischen Slaven. I. Vertretung von tj und dj*, St.-Petersburg 1890, 109 s. и *Zur Laut- und Akcentlehre der macedoslavischen Dialekte. Ein Beitrag zur Kritikderselben*, St.-Petersburg 1891, 149. Втората претставува продолжение на неговите македонистички истражувања и во неа, покрај истражувањата за *tj и *dj, вклучена е и студијата за македонскиот акцент.

Л. Мазинг живеел и работел во време на најголемиот процут на славистичката наука, па можеби заради тоа, сосема неправедно, останал некако во сенката на такви корифеи во славистиката како В. Јагиќ, Ф. Миклошич, И. И. Срезневскиј, А. Лескин, И. А. Бодуен де Куртене и др. Тој бил ученик на Бодуен де Куртене и го наследил својот професор на Универзитетот во Тарту (Естонија), на Катедрата за споредбена граматика на индоевропските јазици и споредбена граматика на словенските наречја. Цели 45 години тој заземал значајно место во развитокот на лингвистиката, а на Катедрата за споредбена граматика останал забележан како најдобар познавач на словенските јазици меѓу естонските лингвисти.

Мазинг имал извонреден слух. Неговиот опис на српскохрватскиот акцент („Die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accents“, St.-Petersburg 1874, *Mèmoires de L' Acadèmie Imperiale des Sciences de St.-Petersburg*, VII serie, Tome XXIII, бр. 5) во голема мера се совпаѓа со заклучоците на Павле Ивиќ и

Илсе Лехисте, направени во шеесеттите години на минатиот век во Америка (Lehiste, Ivić, 1963), кои на најсовремена техника за тоа време спровеле голем број експериментални истражувања за акустичко-фонетските карактеристики на српскохрватскиот акцент, односно тоа што тој ги слушал само со своето уво, било потврдено речиси сто години подоцна со помош на специјална техника. По објавувањето на резултатите од оваа спектрографска анализа, името на Мазинг започнува редовно да се споменува во трудовите што се однесуваат на природата на српскохрватскиот акцент (Булатова 1982).

Во нашата средина информациите за Л. Г. Мазинг се оскудни. Како библиографски податок се споменува во *Прилоз кон библиографијата за македонскиот јазик* од Б. Видоески (Скопје, 1953 год. Посебни изд., кн.1) и во *Историја на македонскиот јазик* од Б. Конески (Скопје, 1986 год.); објавени се и неколку статии за него (Булатова 1982; Илиевска 1992), а по повод 170-годишнината од раѓањето на Л. Мазинг во в. *Нова Македонија* е објавена опширна статија од Георги Гоце Дуртаноски под наслов „Инаугурирана изложба посветена на Леонард Мазинг – автор на првата докторска дисертација за македонскиот јазик од 1890 година“. Делови од статијата на Г. Дуртановски се преземени и во неколку портали.

Леонард Мазинг е роден на 21 ноември (3 декември) 1845 година во селото Мустјала (на островот Езел, денес Саарема) во Лифландија¹, Естонија, во многудетно семејство. Неговиот татко бил свештеник во Лутеранската црква. Во 1863 година се запишал на Богословскиот факултет на Дерптскиот универзитет кој го завршил во 1868 година. До 1871 живеел во Санкт Петербург и работел како гимназиски професор. Во тој период тој го осознал својот нагласен интерес кон словенските јазици, односно кон јазиците воопшто, па во 1871 год. заминал за Германија, (Лајпциг и Гетинген), кои во тоа време (а и децении потоа) биле многу значајни славистички центри, каде што слушал предавања од тогаш многу познати професори, па кон своите претходни знаења на класичните и балтичките јазици, како и староеврејскиот и германскиот ги додал и санскритот, старогорногерманскиот, а добил и солидна теоретска подготовка по индоевропска и словенска лингвистика.

Во професионалното ориентирање на Мазинг како лингвист и во определувањето на правците на истражување, најголемо влијание имале двајца негови професори кои со децении биле активно присутни во неговиот живот и како ментори и советници и како искрени пријатели. Тоа биле Аугуст Лескин (August Leskien, 1840–1916) и И. А. Бодуен де Куртене (1845–1929) – обајцата врвни слависти и индоевропеисти, водечки претставници на различни школи. Мазинг, без да се приклучува кон која било од тие школи, во своите методи на работа вградил одделни принципи и од едната и од другата.

Под нивно раководство и благодарение на природната дарба и упорната работа, тој се оформува како врвен специјалист за споредбена лингвистика (на словенските, балтичките и индоевропските јазици), славист, балтист, ин-

¹ Лифландија или Лифландска губернија (герм. *Gouvernement Livland*, ест. *Liivimaa kubermang*, латв. *Vidzemes guberņa*), најголемата од трите Прибалтиски губернии на Руската Империја, се наоѓа на бреговите на Ришкиот Залив, на Балтичкото Море. Сега нејзината територија е разделена меѓу Латвија и Естонија. Островот Саарема се наоѓа во денешна Естонија.

доевропеист, врвен познавач на словенските и на балтиските дијалекти, а благодарение на феноменалниот слух – и неспоредлив акцентолог.

Леонард Мазинг работел на Дерптскиот универзитет повеќе од 45 години (од кои 23 како шеф на Катедрата), како доцент и професор на Катедрата за споредбена граматика на словенското наречје. Предавал споредбено-историски граматика на индоевропските јазици, вовед во славистиката, црковнословенски јазик, јужнословенска дијалектологија, дијалектологија и историја на источнословенските јазици, современ српскохрватски јазик, историја на српскохрватскиот јазик, современ полски јазик, историја на полскиот јазик, балто-словенски јазици, современ литовски јазик и литовска дијалектологија и др. Одржувал и курс наречен „најнова литература од областа на лингвистиката, особено на славистиката“.

Во текот на целиот свој живот, Мазинг со голем елан и енергија се занимавал со научно-истражувачка работа. Во 1884 год., како тема за својата магистерска дисертација, се зафатил со јазична обработка на Изборникот на Светослав од 1073 год., еден од најстарите датирани руски ракописи. Тој направил многу солидна студија на Изборникот – ги опишал фонолошките и морфолошките особености до најситни подробности, а врз основа на споредбата со преписи од подоцнежное време направил и продлабочена текстолошка, лексичка и граматичка анализа. Во 1886 год. магистерската теза под наслов *Studien zur Kenntnis des Izbornik Svjatoslavavom Jehre 1073 nebst Bemerkungen zu den jüngerem Handschriften* било успешно одбрането. Оваа студија била објавена во *Archiv für slavische Philologie*, т. 8, 1885, стр. 357-395 и т. 9, 1886, стр. 77-112, а следната година и како самостојно издание.

По одбраната Мазинг повторно заминувал во Лајпциг „за да се посветува лично со најистакнатите современи претставници на славистиката во Германија“ (Булатова 1982, 68). Втората цел на овој студиски престој била изучување на бугарски јазик кој го интересирал посебно заради определувањето на неговите врски со црковнословенскиот.

Една сосема неочекувана средба ги изменила неговите планови. Во Лајпциг, во домот на Лескин, тој се запознал со Иван А. Георгов од Велес, кој студирал во Германија². Иако, при таа прва средба со И. Георгов, Мазинг можел да добие малку информации за јазикот, за неговиот извонреден слух тоа било доволно за да оцени дека се работи за нешто ново, непознато дотогаш

² Може да се претпостави дека се работи за Иван Андреев Георгов, според податоците од Википедија, роден во Велес, во 1860 или во 1862 год. (+ 1936), филозоф, научник, професор на Софискиот универзитет, член на Бугарската академија на науките, еден од основачите и прв ректор на Македонскиот научен институт, основоположник на бугарската филозофија. По завршувањето на основното образование во родниот град, од 1875 год. образованието го продолжил во Виена каде што во 1883 год. завршил колеџ, а потоа се запишал на Универзитетот во Јена (Германија). По дипломирањето се вратил во родниот град, а потоа, заедно со семејството, заради подобри услови за живот и работа, се преселил во веќе ослободената Бугарија. Започнува да предава филозофија и етика на Софискиот универзитет. Неговото име се споменува и како заменик на министерот за образование на Бугарија, ректор на Софискиот универзитет и др. Доколку се работи за истиот човек кој се сретнал со Мазинг (што се чини веројатно, зашто во 1886 год. тој бил студент на трета или четврта година), може да се претпостави дека благодарение на таа средба (или средби), во научната библиографија на И. Георгов се наоѓа и публикација за велешкиот говор, сп. *Материали за речника на Велешкиот говор*, Софија, 1904 г.

во славистичката наука. Тоа не било моментално задоволување на љубопитство туку разбуден научен интерес за проучување на јазик кој дотогаш не бил предмет на сериозна обработка. Неговиот интерес за македонскиот јазик не престанал со објавувањето на дисертацијата; во неговата архива се наоѓаат материјали на повеќе од 500 страници (општ преглед на јужнословенските јазици, текстови, библиографија, етимологија) разделен на делови 1) бугарски јазик, 2) зона на ч, ц, 3) српскохрватски јазик, 4) чакавски, 5) кајкавски, 6) словенечки, 7) македонски. Македонскиот јазик дополнително е обележан како specific.

Во XIX век, а особено во неговата втора половина, во Западна Европа и во Русија Македонија била особено интересна тема од најразлични аспекти. Топонимот бил познат од античко време, но границите не биле точно дефинирани и кај одделни автори тие варираат од оние што се определуваат со територијата на денешна Македонија до описи во кои како граница се споменуваат реките Тимок и Марица, до Јадранското Море на запад и Пелопонез на југ. Состојбата во Турската Империја, востанијата на поробените народи, Балканското прашање по Руско-турската војна во која бил ослободен еден дел од поробената словенска територија во Северна Бугарија и др. станале причина Македонија често да се споменува на страниците на западниот печат како од научен аспект, така и како можност за проширување на сферата на влијание. Голем број патописци, историчари, етнологзи, собирачи на народни умотворби, различни културни работници и др. организирале патувања, а резултатите од нив потоа ги објавувале во периодичниот или во стручен печат. Посебен импулс во тоа дава Виктор Григорович со неговиот *Очерк путешествия по Европейской Турции* (прво изд. Казањ, 1848). Но прашањето што се појавува во тоа време и сè уште не е одговорено, а е многу интригантно и контрадикторно е како е можно едно исто парче земја, да биде истовремено и грчко и бугарско и српско, а притоа секоја од страните да има документи и цврсти аргументи за докажување на својата теорија и права, и, соодветно, свои приврзници и противници.

Во тоа време веќе Србија и Бугарија биле ослободени и граделе свои држави. Како една од првите задачи во тој процес, се разбира, била стандардизацијата на јазикот – на српскиот јазик во 1868 и на бугарскиот во 1879 година. Започнале да се пишуваат и печатат написи и книги со кои станувале подостапни за светот редица информации за кои претходно немало доволно податоци. Тоа било доволна причина да се зголеми и интересот за Македонија, која останала во рамките на Османското Царство и вистинските информации за неа биле оскудни, а често, во толкувањата на различни автори контрадикторни.

Друга битна особеност на тоа време е дека со создавањето на школата на младограматичарите, како и фонетските и фонолошките истражувања на Бодуен де Куртене, во лингвистиката се појавува голем интерес за звучната страна на јазикот, за живиот говорен јазик, соодветно и за неговите дијалекти и варијанти. Сето тоа создало добра почва во која една кратка средба зачнала семенце кое не можело да не изрти.

Македонистичките работи на Л. Г. Мазинг сè уште не ја добиле својата научна валоризација. Може тука да се додаде дека неговиот научен интерес за македонскиот јазик не се ограничил на акцентот и на рефлексите на *tj и *dj туку бил значително поширок, но материјалите останале необјавени и сега се чуваат во научната библиотека на градот Тарту (порано Дерпт (Дорпат), па Јурјев) во Естонија, во фонд 43. Освен тоа, во Централниот државен историски архив (ЦГИА) на Естонија се наоѓа личниот архив на Л. Г. Мазинг (ф. 2100, оп. 2, бр. 619; ф. 402, оп. 2, бр. 16076 – 1879-1890 г.; ф. 402, оп. 3, бр. 1039, дело 9242 – 1863-1917 г.) каде што може да се најдат интересни податоци за животот и творештвото на Мазинг како и необјавени материјали од неговите истражувања.

Кратката средба (или средби) со И. Георгов и одделните интересни примери и јазични особености што ги чул тогаш за првпат, а кои не се среќаваат во другите словенски јазици биле доволно интригирачки за да му го разбудат научниот интерес. „Од начинот на изговор и примерите кои ми ги соопшти г. Георгов на неговиот домашен дијалект произлегуваше дека се работи за особена, посебно забележлива акцентуација, според која повеќесложните зборови, односно оние со повеќе од два слога постојано се нагласуваат на третиот слог од крајот“. Подоцна, во 1888 год., во Санкт Петербург, Мазинг се сретнал со уште еден Македонец, Димитар Топеничаров од Охрид, со чија помош можел да ги провери своите набљудувања и заклучоци. Но и овој контекст, повторно временски ограничен, не му дал доволно изворен материјал, така што Мазинг, за дополнителни потврди, се свртел кон објавените зборници со народни песни (Верковиќ, Шапкарев, Миладиновци, Драганов, Пулевски и др.) од каде што ексцерпирал голем број податоци и примери, а наместа правел и добро образложени корекции. И така, независно од фактот што располагал со малку сигурен, изворен материјал, тој направил анализа за рефлексите на прасловенските *tj и *dj во македонскиот јазик, споредувајќи ги со други словенски и несловенски јазици (унгарски, италијански, романски и др.) и изведувајќи соодветни заклучоци. Секако, бидејќи таа анализа е направена пред повеќе од 130 години и македонскиот јазик за првпат е во центарот на истражувањето, а со оглед и на развитокот на науката за јазикот, денес една таква анализа би изгледала сосема поинаку, но тоа не ја намалува вредноста на ова пионерско истражување. Најголем недостаток е ограниченото количество на изворен материјал, но, можеби токму во тоа може да се види и најголемата вредност – имајќи толку мал конкретен материјал, врз основа на претходната работа со словенските јазици и соодветната научна и стручна подготовка, тој без никакво сомневање изјавува дека се работи за одделен словенски јазик со свој сопствен пат на развиток.

Анализата на *ќ* и *џ* е направена според методолошките принципи разработени и формулирани од неговиот колега и ментор И. А. Бодуен де Куртене, што се гледа и од цитираните трудови. Во предавањата на Де Куртене по фонетика и морфологија на рускиот јазик (Бодуен де Куртене, И. А., 1882) е дадена дефиниција на фонемата како „збир на антропофонични својства кои се одделуваат со помош на морфолошка анализа со утврдување на корелативни

врски во рамките на еден јазик и кореспондентни врски во повеќе јазици, т. е. со помош на споредбеноисториска анализа“.

Во својата работа, Мазинг ги разгледува *ќ* и *џ* во различни морфолошки услови и независно од различното графичко предавање во печатените текстови, на крајот прави една сумарна слика на фонолошките карактеристики. На фонтот на кореспондентните врски тој прави споредби со други словенски јазици односно дијалекти, меѓу нив и чакавските, со кои наоѓа голем број соодветства.

Интересен е и правописот во предавањето на примерите. Како теолог, тој добро ги владеел правописни правила во црковнословенскиот, како славист со неверојатно развиен слух непогрешливо ги чувствувал фонетските и други специфики на одделни словенски јазици, но напати имал проблеми со нивното графичко претставување. Така, во предавањето на одделни примери на македонски редовно користи полугласници, кога има два вокала еден по друг, редовно користи десетерично и (и) на пр.: **девоќѝ-те, ја́бжлко, јаде, Јанќу́л-чето**, наместа се среќаваат и носовки, но не секогаш на нивното етимолошко место (**долнџ-порта, горнџ-порта**, но и **рака, кџрстиме** и сл.). Меките консонанти се бележат со мек полуглас. Многу често така се пишуваат и **ќ** и **џ** кои се предмет на разгледување: покрај двапати **ќ** и **џ** (&119) и еднаш во пример (*некем*, бел. 26), во текстот се зборува обично за **к’** и **г’** или за **кѝ** и **гѝ**. На таков начин се бележат и други меки консонанти, ретко и други варијанти, сп. Подмолие (&140) цитирано како пример за третосложен акцент.

При бележењето на акцентот, овде, се појавуваат примери од типот на **во кѝрви** (&141) како и споменатото **кѝрстиме** (&152), односно, примери во кои акцентот паѓа на вокалното **р**. Освен тоа, се среќаваат и акценти, спиритуси, на пр. на почетниот вокал и сл. според традицијата која е позната од црковнословенските ракописи каде што по аналогија на соодветните позиции во грчкиот такви знаци се употребувале редовно. Кај цитатите, исто така според старата традиција, на маргините се појавуваат и аглести наводници спроти тие редови. По законот за отворени слогови, се среќаваат и примери со паерок, сп.: **от’ конѝа, од’ рамо**, (бел. 192), **бег-от’** (бел. 138) и др. Дел од приведените примери се од цитати, бидејќи, како што кажавме, Мазинг располагал со недоволно изворен материјал, а некои од зборниците со народни умотворби кои ги користел ги имале овие карактеристики, па по аналогија, според истите правила ги бележел и сопствените примери.

Акцентот е важна карактеристика на секој јазик. Често само според него, од мелодијата што се создава, без да чуеме јасно ниту еден збор, можеме да определиме на кој јазик се зборува во далечина, или, да се заслушаме, зашто ја препознаваме таа мелодија.

Мазинг во своето истражување за акцентот, македонската јазична територија ја поделил според акцентолошките критериуми на источна (а неа на североисточна и југоисточна) и западна (а неа на западна и северозападна). Во центарот на вниманието е проучувањето на западномакедонските говори, кои, како што вели „зачувале извесна подвижност на акцентот“. Тој одбележува дека во јазикот на македонските Словени „врз акцентот влијае количината на слогови, – ако се зголеми количината на слогови во зборот, акцентот може да се премести: **Кузман – Кузмáнице**. Скратувањето (стегањето) во зборот, што

го смалува бројот на слогови, не влијае врз акцентот, и тој останува на поранешните места: **Кузмáнце** а не **Ку́зманце**“³. Мазинг со право истакнува дека акцентот е „едно од најспецифичните обележја, по кои македонскославјанскиот во западниот дел од својата територија се разликува како од српскиот исто така и од бугарскиот јазик“⁴. Врз основа на тоа, тој прави и заклучок за своевидноста на јазикот на македонските Словени.

Понатаму (&146) Мазинг напоменува дека за оваа особеност на македонскиот акцент зборувал уште во 1869 година Стефан Верковиќ, во трудот „*Опис на живоиош на македонскиџе Словени*“ за акцентот во мијачкиот дијалект (областа на Дебар и околината): „Акцентот кај повеќесложните зборови се наоѓа постојано на третиот слог од назад. Во односниот говор „дури и двосложните зборови се ненагласени, при што акцентот преоѓа на последниот слог од претходниот збор“, на пример: ‘не могамъ’ се изговара како е д е н (sic!) збор: ‘нѐмогамъ’; ‘на конъ’ - ‘на́конъ’; ‘голямó село’ (op. cit. стр. 226). Овде Мазинг го цитира и искажувањето на К. Жиречек, кој уште во 1884 год. пишувал дека „на западъ ударението обикновено пада въ началниџ слокове на думата и никога не се срџца на послѣдниџ слогъ“ (Пер. Слус. Спрџд., т. 8, стр. 82), а Јагиќ објаснува (Arch. f. slav. Philol., т. 13, стр. 137) дека не знае, дали во Дебар може да станува збор „за едно повеќе српско отколку бугарско нагласување“⁵. Во врска со овие мислења Мазинг заклучува (&146) дека „северозападното нагласување нема ни најмала сличност со српскиот, ниту со бугарскиот (кон обете страни на Балканот, во Родопите, каде што, недвосмислено, се зборува бугарски); иако може да се направат незначителни паралели, туку се работи за потполно самостоен принцип на акцентирање“. Потоа напоменува: „Јас не ги зедев овие податоци од горенаведената работа на Верковиќ која и покрај сите барања долго време остана недостапна за мене“.

За трудот на Мазинг излегла само една рецензија од Димитар Матов (1864–1896), со приписка од Ватрослав Јагиќ (Матов, 1892, 131–136). Во таа рецензија меѓу другото се вели:

„Авторот ја обработува замената на прасловенските *tj и *dj и акцентниот систем во македонските дијалекти. Што се однесува на двата гласа, тој, во кругот на своите набљудувања ги разгледува во сите дијалекти, додека кај акцентските односи се ограничува на северозападната и југозападната група македонски дијалекти. Во рамките на своите истражувања тој ги подложува на проверка и исцрпна научна критика речиси сите обработени сведоштва за да ги потврди своите заклучоци за рефлексите на старите гласовни групи tj и dj во Македонија и да го одреди нивниот историски пат на развиток“.

Можеме да изразиме жалење дека еден внимателен гласовен физиолог³, каков што е Мазинг, се ограничува на критиката на постоечките описи кои не секогаш биле направени од гласовни физиолози... Понатаму Матов смета дека „со ваква методска постапка, каква што применува Мазинг, може да се прави студија на еден мртов јазик, но кога се работи за жив јазик, би требало да се биде повнимателен бидејќи покрај теоретските поставки се даваат и самостојни заклучоци што за еден странски научник може да биде неверојатно тешко.

³ Според терминологијата од тоа време. И Мазинг не го користи терминот фонема, можеби затоа што германското laut може да означува и звук и фонема. Очевидно, терминологијата воведена од Бодуен де Куртене сè уште не била општоприфатена.

Матов наполно се согласува со Мазинг кој, кога зборува за старите и понови *tj* и *dj* во македонскиот, ги одбележува со замени: **к, г, њ, љ, шт** и **жд**. Освен тоа, тој ги споменува уште и **шт, жд** и **ч, дж, ж** кои ги става настрана затоа што се среќаваат во ограничен обем и бидејќи центарот на **ч, дж**, според авторот (стр. 73), се наоѓаат надвор од границите на Македонија. Но во врска со објаснувањето дека таквите промени се под влијание на црковнословенскиот, од една страна, и, од друга, на бугарскиот народен јазик, Матов одбележува: „Мене ми изгледа дека авторот зборува за двете влијанија како за дојдени однадвор. Настанувањето на **шч, шт, ж** во македонскиот кои според основите авторот ги барал однадвор, останува необјаснето“. На крајот Матов искажува сомнеж и во врска се паралелите кои Мазинг ги прави со чакавските **ћ** и **ђ**. „Исто така не сум убеден дека изговорот на чакавските **ћ** и **ђ** навистина е идентичен со македонските **ќ** и **ѓ**.“ На последново се однесува и приписката на В. Јагиќ кон оваа рецензија: „Д-р Мазинг, како што ми изгледа, го преценува значењето на чакавскиот изговор на **ѓ**, дури во овој момент истиот го става во спротивност кон изговорот на правите Србо-Хрвати (стр. 42) и зборува за едно поблиско сродство на чакавскиот со македонскиот (стр. 68). Дури, ако македонското **ќ** навистина се совпаѓа со чакавското **ѓ**, што не е случај, од тоа не би смеело да се извлекува никаков заклучок.“ Матов позитивно ја оценува акцентолошката класификација на Мазинг, но не се согласува со неговите објаснувања за потеклото на македонскиот акцент дека во тој принцип се гледа „отпечаток од латинското нагласување“ и дека се работи за стар образец, можеби од IX век“.

Рецензијата е напишана по сугестија на В. Јагиќ кај кого во тоа време Д. Матов бил на специјализација. Јагиќ имал многу развиено чувство за актуелните проблеми во лингвистиката и за правците на понатамошниот развој, па интересот што се разбудил по ова пионерско истражување на Мазинг резултирало со тоа што многу кратко време потоа во Македонија бил испратен еден од најталентираните негови ученици, Ватрослав Облак (1864–1896) кој собрал фантастичен материјал од македонските села (независно од тешките услови за работа и пречките што му ги правеле турските власти). По неговата прерана смрт Јагиќ ги објавил Облаковите истражувања под наслов: *Oblak, Vatroslav, „Macedonische Studien: die slavischen Dialecte des südlichen und nordwestlichen Macedoniens“, Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse CXXXIV (8). In Commission bei C. Gerold's Sohn, Wien, 1896.*

Облак, како претходно Мазинг, имал цел да го опише дијалектот на јазикот на Кирил и Методиј. Тој ги опишал сите карактеристични фонетски особености на старословенскиот јазик според дијалектот во селото Сухо, источно од Солун, со што дефинитивно ја побива теоријата за моравското потекло на јазикот на првоучителите. Својата теза тој ја заснова на фактот дека во тој дијалект сè уште добро се зачувани редица особености во вокализмот, како носовките и изговорот на **ѣ**, потоа **о** и **е** за **ѡ** и **Ѣ**, како и рефлексите на прасловенските ***tj** и ***dj** во **шт** и **жд**, епентетското **л** и др., но најголемо значење се дава на ринезмот. За книгата на Облак е кажано дека тоа е „најзначајното откритие во славистиката во XIX век“ (Керемидчиева 2014, 114).

Ватрослав Облак остава длабока трага во Кирилометодијевските истражувања како извонреден славист, палеограф. Во тоа време била прифатена тезата создадена од Ј. Копитар и поддржана од Ф. Миклошич за панонското потекло на јазикот на Кирил и Методиј. Облак, меѓутоа, по проучувањето на голем дел од најстарите ракописи, стигнува до заклучок дека во основата на јазикот на првоучителите се наоѓа солунскиот дијалект. Во 1891–92 тој добива дозвола да истражува во Солун и околината. Многу трпеливо и педантно тој го запишува говорот на месното население, главно неписмени, по можност и возрасни луѓе кои не се под влијание на друг јазик или говор, од селата Сухо и Висока, но и од Галичник, Клена, Обоки и др. Истражувањата биле прекинати затоа што бил уапсен, а по ослободувањето депортиран.

Иако не се најдени објавени трудови, Мазинг продолжил да се занимава со македонскиот јазик. Во 1890 год. тој запишал: „Во денешните услови, кога Македонија не е независен политички субјект, за нас (лингвистите) важат нејзините етноисториски граници за дефиниција на јазикот!“ За време на Илинденското востание, трогнат од колежот и неуспешниот обид на Македонија за ослободување, на наменски организирани академски вечери, Мазинг повеќепати зборувал за Македонија и македонскиот народ.

Според зборовите на Г. Дуртановски, во личната кореспонденција на Мазинг со неговиот колега И. А. Бодуен де Куртене, голем поддржувач на тезата за засебноста на македонскиот јазик, има податоци според кои може да се заклучи дека во тоа време тие имале голем број истомисленици и поддржувачи. Бодуен де Куртене му бил професор и на Крсте Петков Мисирков, а подоцна и негов колега и соработник.

Во Естонија делото на Л. Г. Мазинг се почитува и свечено се одбележуваат значајните јубилеи поврзани со неговиот живот и дело. На 27 ноември 2015 година во Универзитетската библиотека во Тарту, по повод 170-годишнината од раѓањето, била организирана ретроспективна изложба за неговиот живот и дело. Големо внимание притоа било посветено на неговите македонистички студии во кои, како што беше и погоре кажано, освен за јазикот, биле вклучени и истражувањата за историјата, географијата, етнографијата и др. што се однесуваат на Македонија. Иницијатор за оваа изложба бил Георги Гоце Дуртановски, кој две години ја истражувал архивската граѓа од оставината на Мазинг во Државниот архив на Естонија, во Универзитетската библиотека, Естонскиот литературен музеј и во архивата на Естонската лутеранска црква.

По повод јубилејот, истиот ден (27.11.) Естонскиот поштенски музеј во Тарту, промовирал и пуштил во оптек поштенски плик и картичка со ликот на Леонард Мазинг и со првата докторска дисертација за македонскиот јазик. Како што соопштува во својата статија Г. Дуртановски, примерок од тие картички и пликови бил испратен со датум 27 ноември до македонските организации во дијаспората и до катедрите за македонски јазик на универзитетите низ светот.

На крајот можеме да заклучиме:

За Мазинг е познато дека имал извонреден слух и дека ги учел јазиците со неверојатна леснотија во голема мера со слушање. Кон крајот на животот знаел околу 50 јазици. За него е кажано исто така дека бил најдобриот познавач на словенските јазици меѓу естонските слависти. Така станува логично, како

само по еден краток разговор тој, врвен славист неоптоварен со политичките превирања, без никаква резерва зборува за македонски јазик (наречје, според терминологијата од тоа време) и на фонот на споредбената граматика на словенските и индоевропските јазици обработува некои од најкарактеристичните особености во македонската граматика како акцентот и рефлексите на *tj и *dj, особености, по кои македонскиот јазик се разликува од сите други словенски јазици. Независно од тоа што имал премалку оригинален материјал, Мазинг ги регистрирал овие карактеристики и се зафатил со нивната обработка.

Трудовите на Мазинг заслужуваат посебно внимание и поради тоа што во времето кога за Македонија и македонскиот јазик се знаело многу малку, го привлекол вниманието на научната јавност од Западна Европа и иницирал други понатамошни истражувања.

Цитирана литература

Кирилична:

- Бодуен де Куртене, И. А. 1882. *Лекции по фонетике и морфологији русскогo языка*. Воронеж.
- Булатова, Р.В. 1975. „Леонгард Готтхилф Мазинг (1845-1936)“. *Tartu ülikooli ajaloo küsimusi, I, (Trü ajaloo komisjoni materjalid)*. Tartu.
- Булатова, Р.В. 1982. „Первый исследователь языка македонских славян Л. Г. Мазинг (1845–1936)“. *Македонски јазик* 32–33.
- Илиевска, К. 1992. „Значаен јубилеј за македонистиката“. *Современоси*, 1–4 (по повод 100-годишнината од објавувањето на првата докторска дисертација за македонскиот јазик).
- Керемидчиева, С. 2014. „Откритието на Ватрослав Облак – нај-значимото събитие в славистиката през XIX век“. *Език и литература* (3 – 4). ISSN: 0324 – 1270. с. 114.

Латинична:

- Matov, D. 1982. *Archiv für slavischen Philologie*, XIV, 131-136; V. Jagic, стр. 136.
- Lehiste, I., Ivić, P. 1963. „Accent in Serbochoatian, an Experimental Study“, *Michigan Slavic Materials*, 4, Ann Arbor, pp. 20-21, 56, 132 ets.

Summary: Leonard Masing (Leonhard Gotthilf Masing, 1845 – 1936), conducted one of the initial studies on the Macedonian language, published in Saint Petersburg at the end of the XIX century: *Zursprahlichen Beurteilung der macedoslavischen Slaven. I. Vertretung von *tj und *dj*, St.-Petersburg 1890, 109 s. and *Zur Laut- und Akcentlehre der macedoslavischenDialekte. Ein Beitrag zur Kritikderselben*, St.-Petersburg 1891, 149 s.

The work discusses the life of L. Masing, his accomplishments, and his interest in the Macedonian language. It has given the foundation which has later inspired many linguists, historians, ethnologists and academics to continue researching and studying different issues related to Macedonia.

Лилјана Макаријоска

ВЛОГОТ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО ПРОУЧУВАЊЕТО НА АПОСТОЛИТЕ ОД ПРВАТА РЕДАКЦИЈА

Апстракт: Предмет на нашиот интерес е придонесот на Блаже Конески за истражувањето на апостолскиот текст, врз основа на лексичката и текстолошка анализа на јужнословенските апостоли од првата редакција како дел од словенското ракописно наследство. Споредбената анализа ја дооформува претставата за меѓусебниот однос на апостолите кои, според Конески, се поврзани со употребата на архаичната, но и на подновената лексика.

Клучни зборови и изрази: црковнословенски текстови; апостол; прва редакција; лексика

Обемниот научен опус на Блаже Конески опфаќа голем број трудови за историјата на македонскиот јазик во сите периоди од неговиот развој, на пр. за: особеностите на одделни средновековни текстови, дејноста на книжевните школи, меѓујазичните контакти или заемното влијание на одделни редакции на црковнословенскиот јазик и нивниот одраз во развојот на словенската писменост.

Несомнен е придонесот на Конески за истражувањето на историјата на апостолскиот текст, врз основа на јазичната, односно лексичка и текстолошка анализа на јужнословенските апостоли од првата редакција како дел од словенското ракописно наследство.

Интересот за словенскиот превод на апостолот датира многу одамна (Воскресенский 1879, Амфилохий 1885–1888, Jagić 1919–1920) и резултира со повеќе критички изданија, но и трудови посветени на редакциите на апостолскиот текст, на преведувачката постапка итн.

Постарите критички изданија на апостолите Охридскиот – *Охр* (Кульбакин 1907), Слепченскиот – *Слей* (Иљинский 1912), изданието на Вранешничкиот апостол – *Вран* приредено од Конески (1956) и некои понови: Струмичкиот – *Сѝр* (Блахова, Хауптова 1990), Матичиниот – *Маѝ* (Ковачевиќ, Стефановиќ 1979, Богдановиќ 1981)¹, Шишатовачкиот – *Шии* (Стефановиќ 1989) и др.

¹ Покрај со изданието, достапен е и како дел од Дигиталната библиотека на Матица Српска.

придонесуваат за истражувањето на многубројни прашања за најстариот словенски превод на апостолот.

Врз основа на некои текстолошки споредби, Куљбакин (1913) го поставува *Охр* во потесна врска со *Слей*, *Шии* и Христијанополскиот апостол. Според Илински (1912) *Слей*, и покрај својата блискост со *Охр*, во извесна смисла покажува и блискост со Карпинскиот апостол – *Карп*.

На меѓусебните односи на одделни апостоли од XII – XIV век се осврнуваат и: Угринова-Скаловска (1970), Hauptová (1971; 1978), Ковачевиќ, Стефановиќ (1978), Рибарова (1978), Vyskočil (1980; 1990), Пенев (1982; 1985; 1989), Бицевска (1984), Ковачевиќ (1985), Стефановиќ (1985), Блахова, Хауптова (1990), Христова-Шомова (2004), Макаријоска (2012; 2015; 2019) и др.

Ке споменеме дека апостолите се предмет и на лексикографска обработка, на пр. *Охр*, *Слей*, *Сѝр*, *Вран* се извори за „Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“², *Охр*, *Сѝр* се застапени во речникот на Миклошич (1963), *Охр*, *Слей*, *Сѝр* (со скратеница *Мак*) во Прашкиот речник (Slovník 1962–1997), *Шии* е застапен во речникот на Миклошич, како и во Прашкиот речник, *Маѝ* е извор за „Речникот на црковнословенскиот јазик од српска редакција“.

Во статијата „Неколку белешки за јазикот на јужнословенските апостоли од првата редакција“ Конески (1957, 595–598) истакнува дека споредувањето на *Вран* со *Охр* и *Слей*, од лексичка гледна точка, покажува дека тој, освен во неколку случаи, се согласува со *Охр*. Истиот однос може да се утврди и за *Сѝр*, судејќи по описот даден од Ј. Поливка во X том на Јагичевиот Архив. Така се изделува една тројка од македонски апостолски текстови од XII и XIII век, потесно поврзани меѓу себе по својата лексика. Но, и споредувањето на односните места со *Шии* и Хваловиот ракопис покажува дека и тие текстови во најголемиот број од лексичките „наспоредици“ во Дејанија се согласуваат со *Охр*, односно натаму и со споменатите македонски текстови. Тоа претставува само уште една потврда за познатиот факт дека текстовите од македонска редакција, со својот поархаичен јазик, служеле како образци за препишување на текстовите во српското и во хрватското подрачје.

Конески истакнува и дека текстот на Дејанијата, како поблизок до начинот на народното прикажување, порано и во поголема мера подлегнувал на извесни лексички подновувања, на кои понекогаш може да им се одреди дијалектната основа. На некои такви подновувања во Дејанија се однесуваат и неговите забелешки направени при изучувањето на *Вран* од втората половина на XIII век. Според Конески „следствено, при работата над поблиската класификација на апостолите од првата редакција, по Воскресенски, – не може да се мине и без основно вникнување во нивната лексичка страна. Навистина, не секогаш лексичките совпаѓања меѓу два текста истовремено означуваат и нивно полно совпаѓање во чисто текстово-редакциски поглед. Но, ако не секогаш, многу често е токму таков случајот. И обратно, многу често лексичките подновувања одат заедно и со една поширока интерпретација во самиот текст, не останувајќи само замена на збор со збор“.

² Според овој речник се употребуваат и кратенките на ракописите и на библиските места во апостолите.

Во изданието на Вранешничкиот апостол Конески (1956) покрај сеопфатната јазична анализа, посветува внимание и на споредбената анализа, пред сè на лексичките особености.

Во *Вран*, како еден од ретките претставници на апостолите од првата редакција со целосен текст, се одразени одделни јазични особености карактеристични за периодот од кој потекнува: губењето и ограничената вокализација на *z*; добро одразената замена на носовките и примерите кои потврдуваат дека ракописот настанал во средина во која деназализацијата била извршена; совпаѓањето на *л* со *ѣ* и натамошниот развој кон *е*, на пр. противлѣще *сѣ*, исцѣлѣвахъ *са*; замената *ы* > *и* и обратно, контракцијата на вокалите, честото небележење на епентетско *л* и други консонантски промени, гласовните особености во туѓите зборови (Конески 1956, 17–30).

Според Конески (1956, 16), по системот на надредни знаци *Вран* може да се споредува со повеќе јужнословенски текстови. Веќе во старословенските ракописи се забележува, поредовно или поспорядично, поставување на точка, цртичка или друг знак над вторите вокали (сп. во Зографско и Асеманово евангелие, Савина книга). „Само едно посебно изучување може да го разјасни зародувањето и развојот на овој систем од надредни знаци, како и на различните отклонувања од него, а се чини дека *Вран* доволно упатува на една страна во неговата намена: да служи за посочување на слоговната граница, што можело добро да ползува при речитативното изговарање на текстот. И задржувањето на ерот во извесни случаи можело да ја има и во тоа, иако не само во тоа, својата смисла.“ Иако е тешко да се реши до колку системите од надредни знаци можат да послужат за поблиско датирање на *Вран*, во тоа има одлика што му претходи на воведувањето на акцентни знаци во текот на XIV век.

Во врска со граматичките особености, Конески ги проследува наставките на одделни именски основи, како и синтаксата на падежите, предлошките состави итн. Притоа упатува на разлики во споредба со другите апостоли, на пр. со *Охр*. Во однос на употребата на носовките посебно внимание заслужуваат партиципите од *имати*, *имѣти*, при што *Вран* бележи: *имѣши*, *имаѣе*, *имаѣим*, но исто така и фактот што има една спротивност во бележењето меѓу *Охр* и *Слей*: во *Охр* се јавува редовно *имѣе* и сл., а во *Слей* *имаѣе* и сл. (Конески 1956, 43). Можеби и во овие варијанти има белег на одделни школи, заснован врз дијалектна разлика во изговорот на споменатите форми.

Во однос на релативните заменки, односно обопштувањето на една неменлива форма, во *Вран* се претпочита иже: *вѣѣка доуѣша иже*, *слово иже посла*, *слово книжное иже ѹѣѣше*, исто како и во *Охр*, но има и примери за употреба на *еже* како обопштена релативна заменка: *пришеѣѣ же архиеѣреи* и *еже съ нимъ*, *свѣдѣѣтелие вѣѣмъ* *еже стѣѣори* (Конески 1956, 39).

Според Конески, во *Вран* од особено значење е „преосмислувањето на партиципните форми, нивното подведување под категоријата на лицето и во врска со тоа позачестената употреба на сврзникот *и*, но засилувањето на неговата употреба иде и во резултат на изместувањето на старата партикула-сврзник *же*, а во ракописот има доследно спроведено подновување во тој поглед“, на пример во споредба со *Охр* и *Слей*.

Преосмислувањето на минатиот активен партицип во *Вран* станало обично и се среќава таму, каде што другите најархаични апостоли не го покажуваат. Тоа се открива како посебно својство во врска со сите други примери што сведочат за губењето на минатиот активен партицип во народниот јазик. Врз основа на формите на минатиот активен партицип Конески заклучува дека прапредлошката на *Вран* е настаната во една средина, каде што добро се чувале архаичните особености на писмениот јазик. Подновувањето на партиципните форми подоцна не се вршело во таква мера, како што се вршело на формите на аористот, бидејќи активниот партицип бил веќе излезен од употреба во македонскиот народен јазик, од кој на таков начин не можело да иде подбудата за подновување.

Случаите на прилошка употреба на партиципните форми во *Вран* претставуваат потврда за тоа дека партиципот веќе бил особеност само на писмениот јазик. Употребата на формите на сегашниот активен партицип, особено на формата за ном. мн. на -ше, во прилошко значење се среќава повеќе пати и ваквите случаи во *Вран* се почести отколку во *Охр*, *Слей* и *Шии* (Конески 1956, 42–43). Според Конески, како и кај минатиот партицип, и овде има јасни „указанија“ за тоа дека се работи за една „одживевана“ категорија. Меѓутоа, образувањето на прилошка форма овде оди во согласност со состојбата во нашиот народен јазик.

Во поглед на употребата на падежите во *Вран*, според Конески (1956, 33–35), најинтересни се оние случаи што сведочат за расколебувањето на стариот падежен систем. Во заглавијата и во самиот текст, на пр., се забележуваат примери на замена на локативот со акузатив кои во поголема или помала мера можат да сведочат за промените во падежниот систем и се доволно показателни за правецот во кој се вршеле промените во народниот говор. Посебна важност добиваат примерите што се наоѓаат во дополнувачкиот дел на текстот.

Од синтаксата на падежите Конески (1956, 32) укажува на честата употреба на дативот со посвојно значење, во која се одразува една особеност на народниот говор. *Вран* употребува датив, наспрема генитивот во *Шии*, а датив се среќава и надвор од текстот, во белешките на маргините. Примерите на употреба на генитив во ова значење се помалку, и тие особено се среќаваат во некои клиширани изрази, оградени како такви од можното влијание на живиот јазик. Исто така, во врска со предлошките состави, во *Вран* има случаи на повторување на предлогот на места каде што во *Шии* составот се сврзува само со еден предлог, а повторувањата на предлозите се „добро указание за засилувањето на употребата на предлозите во живиот јазик“.

И така, *Вран*, чувајќи ги во доволна мера архаизмите, покажува подновена состојба во однос на начините на сврзување на речениците и реченичните делови, обележувајќи еден напреднат стадиум од процесот што се следи и во постарите текстови, а во кој се одразува строежот на реченицата во народниот говор.

Според Конески (1956, 45), преку граматичките и лексичките својства, се установува и колку даден текст зачувал од првобитната основа и дали тоа е во некаква врска со јазичните навици и сфаќања на одделни црковни средини, на одделни пишувачки школи.

Во целостта на особеностите текстуални и јазични (граматички и особено лексички) треба да се бара секако основа и за поблиска класификација на оние словенски апостоли што биле изделени од Г. Воскресенски (1879, 4) во т. н. прва или најстара редакција, а на која ѝ припаѓа и *Вран*. Некои забелешки во оваа смисла биле изнесени од Куљбакин во неговата студија за Охридскиот апостол. Излегувајќи главно од извесни текстуални споредби, Куљбакин доаѓа до таков заклучок што наспроти *Охр* ги поврзува во една пообособена група *Шши*, *Карѝ* и Христијанополскиот (Куљбакин 1907, СXXXI–СXXXIV). Од истиот заклучок поаѓал и Илински, кога кон последниве три текста го приклучил и *Слей* (Иљинский 1912, LXXXII–LXXXVIII). За лексичките разлики помеѓу *Охр* и *Слей* во Посланијата интересен е материјалот во студијата на Слеченскиот апостол (Иљинский 1912, LXXXV–LXXXVI).

Споредувањето на најстарите претставници на словенскиот апостол од лексички аспект на своевиден начин ја поопределува сликата за меѓусебниот однос на апостолите од првата редакција и за развојот на словенскиот превод на апостолот.

Во изданието на Вранешничкиот апостол, Конески за основа на изучувањето на лексичките особености го зема споредувањето на лексиката на *Охр* и *Слей*, во рамките на оној текст од Дејанијата што тие го содржат, а заклучоците, што можат да произлезат, се однесуваат само на Дејанија, а не, или барем не целосно, и на Посланијата.

Конески во повеќе наврати укажува дека, кога станува збор за Апостолот, треба да не се губи од предвид простиот факт, дека овој дел на Новиот Завет го чинат два по стил и содржина сосем различни текста – Дејанија, едно живо повестување и Посланијата, трактат со религиозно-филозофска управеност, изнесен со апстрактен израз. Тоа се две сосем различни стилски ткава, што поради тоа претставувале и различни обусловености во поглед на подновувањата на текстот. Така, лексичките подновувања во најстарите словенски апостоли се вршеле во Дејанија во значително поголема мера отколку во Посланијата. Тој факт овозможува текстот на *Вран*, иако одломка, да се споредува на рамна нога со текстот на Дејанија во другите апостоли од најстарата редакција, зашто *Вран* содржи значително поголем дел од Дејанија отколку *Охр* и *Слей*.

Јазичната анализа на *Вран* овозможува поцелосна претстава за „изговорните навици во северномакедонската црковна средина кон XIII – XIV век, изградувани пред сè во т.н. Кратовска или Лесновска книжевна школа“. Во заклучокот Конески истакнува:

Текстот на *Вран* и во однос на формите и во однос на лексичкиот состав ја чува во изразита мерка старината, надоврзувајќи се на традицијата на архаичната македонска школа. *Вран* чува траги од една стара глаголска предлошка, а во изборниот дел покажува ред интересни допирни точки со *Охр*, споделувајќи со него и некои грешки и пропусти наследени од еден постар препис. Прапредлошката на *Вран*, барем колку што се однесува на Дејанија, имала во основата еден апракос од типот на *Охр*, а е настаната така што била дополнета во целостен текст со преземање на комплеторниот дел од еден ракопис што покажувал веќе изразити подновувања. Тоа што можело да се случи еден та-

ков подновен ракопис да се искористи само за дополнување, а не и за целосно препишување, наведува на една интересна мисла: во времето кога е настанат споменатиот протопип можело уште во Македонија да се има доволно одреден однос спрема архаичните текстови и да им се дава предност.

Конески во разделот за лексичките особености на *Вран* дава преглед на лексичките разлики во текстот на Дејанија од кој јасно се гледа колку се бројни подновувањата во *Слеј* во текстот на Дејанија, додека во *Охр* тие се незначителни. Во прегледот на синонимите ги забележува „наспоредностите“, како карактеристични за архаичната македонска школа од една страна и за преславската школа, со нејзините подновувања, од друга.

Иако за македонските текстови е карактеристичен „поизразит конзервативизам“ тие не останале незасегнати од влијанието на ревизијата на апостолскиот текст и тоа според Конески (1956, 56, 65) од две причини 1. поради потребата да се поправат некои „расипани“ места во текстот или да се заменат некои зборови коишто станале необични и 2. при комплетирањето на изборните четива во целосен текст при отсуство на соодветен комплетен македонски текст се јавила потреба дополнувањата да се вршат спрема текст од преславската редакција. Несомнено при комплетирањето на апракосот настанале и подновувањата, како на пр. замената на името $\varphi\epsilon\omega\phi\iota\lambda\epsilon$ – богољубиве во почетниот стих во *Вран*. Подновувањата биле внесувани на места што составувачот на целосниот текст сакал да си ги дообјасни, како и на места на непосредниот допир меѓу изборниот и комплеторниот текст, каде што се воочуваат разликите меѓу апракосот и текстот што послужил за дополнување, на пр. во А2, 32 извршено е подновување во комплеторниот текст со $\epsilon\sigma\mu\iota$ послоуци, а малку подолу во истата фраза во А3, 15 веќе во изборниот текст.

Охр, *Сѝр* и *Вран* се меѓусебно тесно поврзани. Во однос на лексичките особености на *Вран* Конески (1956, 51) посочува определени подновувања на пр.: $\delta\lambda\alpha\beta$, $\sigma\beta\omega\upsilon\tau\iota$, $\kappa\omicron\upsilon\mu\iota\rho\zeta$, $\tau\rho\beta\alpha$ (карактеристични за Преславската школа), но заклучува дека и од лексички аспект *Вран* се надоврзува на традицијата, чувајќи траги од стара глаголска предлошка и интересни допирни точки со *Охр*.

Бројните „посреќавања“ на *Охр* и *Вран* во однос на некои грешки и испуштања упатуваат на заклучокот дека овие ракописи се надоврзуваат на еден потесно определен круг од глаголските текстови употребувани во Македонија. Низата интересни текстуални варијанти што ги претставува *Вран* можат да придонесат за изучувањето на редакциите на словенскиот апостол. Вниманието го привлекува и пројавениот послободен однос во изменувањето на извесни места, за кои пишуваците од свои причини чувствувале потреба да ги приближат кон своето разбирање.

Шии и Хваловиот ракопис се доближуваат наполно до охридскиот текст. Сличностите на *Шии* со *Слеј* и *Охр* ја потврдуваат архаичноста на текстот, а врз основа на текстолошко-лексичката анализа *Охр* се поставува во потесна врска со *Слеј*, *Шии* и Христијанополскиот апостол, за разлика од *Карѝ* во којшто систематски се внесени лексички подновувања како одраз на ревизијата на апостолскиот текст. Според прегледот на Конески (1956, 51), во *Шии* има 41 случај на согласување со *Слеј*, 15-ина случаи на отклонување

и од двата текста, додека останатите 150 места покажуваат согласување со *Охр*, што претставува потврда дека некои текстови од архаичната македонска школа служеле како образец за препишување на српското и на хрватското подрачје. *Вран* не отстапува пред *Шии* во чувањето на архаичните лексички особености, но од друга страна и во двата текста има повеќе случаи на лексичко подновување.

Споредбата на најстарите претставници на словенскиот апостол на лексички план ја дооформува претставата за меѓусебниот однос на апостолите од првата редакција (сп. и Макаријоска 2012, 81–103).

Во својата обемна студија за местото на апостолите во словенската ракописна традиција, Христова-Шомова (2004) осврнувајќи се на апостолскиот превод и на неговите редакции меѓу другите ги разгледува и: *Охр*, *Слеј*, *Сџр*, *Карј*, *Мајј*, *Шии*. Таа ги посочува општите карактеристики на преводот на апостолскиот текст и неговите редакции, а истакнува дека, на пр., во архаичната група има голем број варијанти, односно голема разновидност; апостолот, во споредба со другите основни богослужбени книги содржи најмногу моравизми, а тие се среќаваат во сите преписи од архаичната група (пр. *неприа знь*, *неприа знинз*); во апостолскиот текст има широка употреба на преславизми (пр. *послоу хз*, *послоу шьствовати*, *запослоу шьствовати*, *послоу шьство*, *послоу шание*). Во врска со преславската редакција на апостолскиот текст истакнува дека редакциските промени најмногу се однесуваат на лексиката и тоа: 1. Впечатлива е тенденцијата непреведените грцизми да се заменуваат со словенска лексика, а најчесто станува збор за калки: *евангелие* – *благовѣствование*, *перитомниа* – *обврѣзание*, *акровоустиа* – *необврѣзание*, *иереи* – *сватителъ*, *олзтаръ* – *жрѣтвѣникъ*, *катапетазма* – *завѣса*, но има и обратно: *неприа знь* – *сотопа*; 2. Се izdelуваат примери за замена на словенски лексеми со други словенски од дијалектни причини: *островъ* – *отокъ*, *сѣборъ* – *сѣнъмъ*, *надѣати са* – *оупѣвати*, *поустити* – *посѣлати* и др.; 3. Се следи замена на словенски лексеми со други словенски, за што придонесува не живата употреба, туку настојувањето поточно да се пренесе морфемната структура на грчката лексема, на пр.: *причѣстити са* – *наслѣдовати*, *длѣготрѣпѣние* – *трѣпѣние*, *отѣкрѣтити* – *ѣвити*, *нечѣстие* – *досаждение*; 4. Се izdelуваат интересни замени кои можат да се сметаат за контекстуални, што се однесуваат обично на места што се тешки за превод, каде што грчкиот збор е употребен со невообичаено значење, па на именувања на помалку познати поими, или на места на кои е одразена некоја грчка структурна особеност, на двосмислени места. Во такви случаи препишувачот има свое толкување, предводен еквивалент што го смета за поточен и појасен, на пр.: наместо првичното *вззложихъ имъ евангелие* во G2,2 има *исповѣдахъ имъ благовѣствование* (Христова-Шомова 2004, 764–765).

Исто така, Христова-Шомова (2004, 765–769) посочува лексеми карактеристични за преславската редакција и укажува дека има места во кои веројатно има повеќе од една преславска варијанта, на пр. *вѣтръ*, *взздоу хз* м. *аеръ*; *обврѣзание*, *окроение* м. *перитомниа*; *необврѣзание*, *некраеобврѣзание*, *некроение* м. *акровоустиа*; *отѣжченъ*, *проклатъ* м. *анаѣма*; *краежгълънъ*, *жгълънъ* м. *акрогони*; *книгъ*, *поушенъ* м. *кзникъ*, *кзнигопоушение*, *боукъви*,

БОУКЪБИ НА ЛИСТЪ НАПИСАНЪИ М. ЕПИСТОЛИНА; СТАРЪШИНА, СТАРЪШИНА ИЕРЕИСКЪ, СТАРЪШИНА МОЛИТВЪНИКЪ, СТАРЪШИНА СВАТИТЕЛЪ М. АРХИЕРИ; ЗЛОДЪИЪ, ВРАЖИИ М. НЕПРИАЪЗНИЪ; НАСТАВНИКЪ, ОУЧИТЕЛЪ, КАЗАТЕЛЪ М. ПЪСТОУНЪ; СИЛО, КОЛО М. ОБРЪЖЪНИЦА; СТАРЪШИНИСТВО, НАУАЛО М. ВЛАСТЪ; НЕСЪМЪИСЛЪНЪ, БЕЪОУМЪНЪ М. НЕМЪДЪРЪ; НЕПОТЪРЪБЪНЪ, НЕТЪРЪБЪ М. НЕКЛОУЧИМЪ; ОДОЛЪТИ, СЪВЛАДЪТИ М. ОУСТОАТИ; ПОХОТЪНИКЪ, ЖЕЛАТЕЛЪ М. ПОМЪИСЛЪНИКЪ; СТРАДАТИ, ТЪРЪПЪТИ МЪКЪИ М. ПРИАТИ МЪКЪ; НЪКЪИ, ДРОУГЪ, ИЪЪ М. ЕТЕРЪ, а за преславската редакција на апостолскиот текст е карактеристично што, веројатно, е најраспространета во јужнословенските ракописи.

Охр го одразува првобитниот превод на апостолот. Според Конески (1956, 45–57), *Вран* во изборниот дел покажува низа допирни точки со *Охр*, грешки и пропусти наследени од постар препис. Во Посланијата во *Охр* се среќаваат и зборови како *послоуџъ*, *печаль*, што покажуваат тенденција за обопштување во текстовите од преславската школа, а некои од нив можеле да се наоѓаат веќе во првобитниот превод, па тенденцијата за проширување или ограничување на нивната употреба е карактеристична за одделни книжевни школи. Во врска со појавата на некои синоними, во најстарите текстови природно се поставувало и прашањето за учеството на повеќе лица при словенскиот превод. При изучувањето на историјата на словенскиот превод особено се показателни оние делови од изборните четива што се повторуваат на различни места во текстот. Така, може да се забележат лексичките разлики во Деј XVII 19–28 во *Охр* на двете места каде што се јавува текстот, а вакво споредување може во изборниот апостол да се направи уште во неколку случаи на повторување на четива од Посланијата.

Според Христова-Шомова (2004, 746), иако *Охр* го одразува првобитниот превод, има и индивидуални варијанти, а како најкарактеристичен пример за промените на текстот таа ги посочува трите преводни варијанти на *upostasis* *оупостаъ*, *лице*, *сзличие* во Нб1,3 и Нб3,14. За *Охр* е карактеристична, на пр. честата замена на *етеръ* со *единъ* А11,5; А14,8; А18,23. Сп.: *единъ* А11,5 *Охр*] *етеръ* *Слей* *Сѣр* *Май*; *единъ* А14,8 *Охр*] *етеръ* *Слей*, *Карѣ*, *Вран*, *Май*, *едино* А18,23 *Охр*] *етеро* *Слей* *Сѣр* и употребата на *плѣма* во А12,21 во *Охр* како и во *Слей*, а во останатите колѣно.

Во текстот на Дејанијата во *Слей* има бројни подновувања за разлика од Посланијата што според Конески (1956, 46, 49) се должи на апстрактниот стил на Посланијата – непогоден за внесување лексички подновувања. На пр., додека во Дејанијата постарото посзлати седум пати се заменува со *поустити*, во Посланијата не ја бележиме ваквата замена, иако се употребува повеќе пати. Од подоследно потврдените лексички разлики помеѓу *Охр* и *Слей* во Посланијата се изделуваат редовната употреба на *тѣкъмо* во *Охр*, наспроти *тѣчиъ* во *Слей*, употребата на поархаичната варијанта *въсъ миръ* во *Охр*, наспроти *миръ* во *Слей*, *въсъ*, *всѣ* наспроти *взсѣкъ*, *взсѣчьскъ* во *Слей*, редовната употреба на *истина*, *истиньнъ* во *Охр*, наспроти *рѣснота* (18 пати) и *рѣснотив(ь)нъ* (9 пати) во *Слей*. *Слей* има најмногу индивидуални текстолошки варијанти и во таа смисла се наоѓаат сличности со *Карѣ*, но обично на различни места се следи употребата на преславизмите. Најмногу отстапувања од првобитниот превод во *Слей* има во Дејанијата.

Според Блахова и Хауптова (1990, XXXI–XXXIII), *Слеј* и *Сѝр* наспрема другите апостоли се совпаѓаат во над 20 читања, што изнесува приближно една третина во споредба со бројот на совпаѓањата со *Охр*. Додека во меѓусебниот однос на *Сѝр* и *Охр* водат текстолошките совпаѓања, во споредба со *Слеј* доминираат лексичките и синтаксичките.

Според подробниот опис на Поливка (1987), и *Сѝр* покажува согласување со *Охр*. Со тоа се потврдува дека *Охр*, *Сѝр* и *Вран* се три македонски апостолски текстови од XII и XIII век, коишто се тесно поврзани по својата лексика. И *Шии* и *Хвал* се доближуваат до охридскиот текст. Во *Шии* има 41 случај на согласување со *Слеј*, 15-ина отклонувања од двата текста, додека останатите 150 места покажуваат согласување со *Охр*. И *Сѝр* го одразува кирилметодиевскиот превод, а според Бицевска (1984, 168), без оглед на временската оддалеченост од првобитната предлошка најмалку е засегнат од подоцнежни текстурални поправки и најмногу ја зачувал грчката предлошка, односно пишувачот се придржувал за буквалниот превод, иако има влијание од различни редакции во редот на зборовите. Во врска со односот на *Сѝр* спрема останатите апостоли (на пр. текстолошки, лексички, синтаксички совпаѓања), Блахова и Хауптова (1990, XXXI–XXXIII) констатираат најголема блискост со *Охр*. Според нив, *Сѝр* му е најблизок на *Охр*, како во однос на лексиката, така и во однос на синтаксата, а во однос на текстолошките варијанти, спротивставени на другите апостоли, се совпаѓаат во над 60 случаи. Лексичките совпаѓања на *Сѝр* и *Охр* од една страна се архаизми, на пр. етерз 1C1,16, спзѝти R13,4, изобиловати 2C3,15 (наспроти изѝбитъѝствовати во др. апостоли) пр. и силенз же вогъз всѝкжъ блзгодѝтъ изѝбитоѝѝствовати в басз 2C9,8 *Охр*] изобиловати *Слеј*, изобиловавъ *Сѝр*, од друга страна подновувања пр. мждростъ 1C2,6 (наспроти прѝмждростъ во други апостоли), добротворити A14,17 и добросътворѝти: нъ всѝгда добросътворѝтите 1Th5,15 *Сѝр* (наспрема благотворити во др.). *Сѝр* содржи некои лексички особености коишто не ги познаваат други апостоли: издѝждителъ, мнихъ, опоздѝти сѝ, пр. радкоѝчи сѝ смотрениѝ издѝждителеви сконѝчание 73г. *Сѝр* содржи и други архаизми: сѝтъ, (о)ѝпостасъ, акровоѝстѝна, перитомѝна, идолослоѝжение, на пр.: идеже нѝстъ елинь и июден шѝрѝзаниѝ и акровѝствиѝ варѝварскааго раѝъ и свободаъ C3,11 *Карѝ* *Сѝр*, акровѝстиѝ *Слеј*, акровѝстѝна *Верк*] краѝшѝрѝзание *Охр*, обрѝзание твоѝ акровоѝстиѝ вѝстѝз R2,25 *Слеј*, акровѝствие *Карѝ*, акровоѝстѝи ѝкоже петровѝ перитомѝ G2,7 *Слеј*] шѝрѝзаниѝ *Карѝ*, и идолослоѝѝние C3,5 *Охр*] идололатрѝна *Верк* *Карѝ*.

Во врска со *Шии* Христова-Шомова (2004, 754) заклучува дека се придржува кон текстот на архаичната група, но има и преславизми (пр. послоѝхъ A2,32 наспроти свѝдѝтелъ, отъпоѝщение A2,38, A5,31 наспроти отъдание во архаичната и оставление во атонската; хлакъ 1C7,8, наспроти ѝноѝта во сите останати) и индивидуални варијанти, на пр. расѝде се польма наспроти просѝде сѝ по срѝдѝ во останатите; ладѝна A27,31 наспроти корѝбелъ во останатите итн. Во *Шии* се среќава грцизам и на места каде што се претпоставува дека имало словенски еквивалент уште во првобитниот превод, на пр. во G3,24 и G3,25 има педагогъ наспроти пѝстоѝунъ во повеќето од архаичната група и казѝтелъ во преславската редакција, во G4,8 има непреведено фиси: слоѝжитѝе несѝѝчимъ

фиси богомъ, наспроти родомъ во архаичната и веџиџ во преславската редакција, по еџствоу во атонската.

Согледувањата на Конески за *Вран* и останатите јужнословенски апостоли од првата редакција имаат големо значење за проучувањето на историјата на словенскиот апостолски текст, а се потврдуваат и со многу подоцнежни истражувања. Секој од апостолите се одликува со некои лексички особености во споредба со останатите, чува повеќе грцизми, архаизми или содржи подновувања, а присуството на лексичките и зборообразувачките варијанти и видоизменувањето на текстот во сооднос со грчките оригинали се должи на поврзаноста со одредена ракописна традиција и го претставува меѓусебниот однос на апостолите од првата редакција. Јазичната и текстолошката анализа на Конески претставува поттик за нови истражувања на одделни апостоли, коишто фрлаат нова светлина врз развојот на словенскиот превод на апостолот во одделни редакции.

Цитирана литература

Кирилична:

- Амфилохий (Сергиевский), архим. 1885–1888. *Древле-славянский Карпинский Апостол XIII в.*, 4 вып., Москва.
- Бицевска, Кита. 1984. „Струмички апостол од XIII век“, *Акџа Велјуса*, Скопје, 167–173.
- Блахова, Емилие, Хауптова Зое. 1990. *Струмички (Македонски) аџосџол*, Скопје: МАНУ.
- Богановиџ, Димитрије. 1981. *Матџичин аџосџол*, фототипска издања, књ. 2, Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије – Матица српска.
- Воскресенский, Григорий Александрович. 1879. *Древний славянский перевод Апостола и его судьбы до XV века*. Москва: Издательство Университетской Типографии.
- Ильинский, Григорий Андреевич. 1912. *Слепченский апостол XII века*. Москва.
- Ковачевиџ, Радмила. 1985. „Неки проблеми гречизације у црквенословенским апостолским текстовима у XIV и XV веку (на примеру глаголских префикса)“, *Научни сасџанак славистиџа у Вукове дане*, 14/1, Београд, 123–128.
- Ковачевиџ, Радмила, Стефановиџ, Димитрије. 1978. „Језичке разлике између Матициног и Енинског апостола“, *Јужнословенски филолоџ*, XXXIV, Београд, 149–167.
- Ковачевиџ, Радмила, Стефановиџ, Димитрије. 1979. *Матџичин аџосџол (XIII век). Увод и оџис рукоџиса Д. Богдановиџ, Зборник за историју, језик и књижевности срџскоџ народа САНУ, I одељење*, књ. XXIX, Београд.
- Кодов, Христо. 1983. *Енински аџосџол*. Факсимилно издание. Софија.
- Конески, Блаже. 1956. *Вранешнички аџосџол*, Стари текстови II, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески, Блаже. 1957. „Неколку белешки за јазикот на јужнословенските апостоли од првата редакција“. *Beogradski меѓународни славистиџки састанак* (15–21.IX.1955). Beograd, 595–598.
- Кульбакинъ, Степан Михайлович. 1907. *Охридская рукопись апостола конца XII вџка*, Български старини III, Държавна печатница, Софија.

- Макаријоска, Лилјана. 2012. *Лексикајѝа на Вранешничкиоѝ аѝосѝол во однос на оруѝѝе македонски аѝосѝоли*, Меѓународен симпозиум „Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура“. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 81–103.
- Макаријоска, Лилјана. 2015. „Лексиката на апостолот во македонската писменост од XII до XIV век“, *Кирилометодијевистѝика* бр. 9/2015. Скопје, 41–69.
- Макаријоска, Лилјана. 2019. „Лексичките слоеви во македонските и српските апостоли од XIII и XIV век“, *Од свейѝоѝ Ѓирила Словенскоѝ ка свейѝом Сави Срѝском (869/1219–2019), Сѝарословенско и срѝско наслеђе 2 (Palaeoslavica et Serbica antiqua)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 261–282.
- Мирчев, Кирил, Кодов, Христо. 1965. *Енински апостол старобѝлгарски паметник от XI в.*, София.
- Пенев, Пеньо. 1982. „Състав и текстологическа характеристика на Слѝпченският апостол“, *Научни трудове на Пловдивският универзитет “Паусиј Хилендарски”*, т. 20. *Филологија*, 67–79.
- Пенев, Пеньо. 1985. „Наблюдения върху езика и текста на повтарящите се в Слѝпченският апостол четения“, *Научни трудове на Пловдивският универзитет “Паусиј Хилендарски”*, т. 23, кн. 1. *Филологија*, 215–231.
- Пенев, Пеньо. 1989. „Към историята на Кирило-Методијевия старобѝлгарски превод на Апостола“, *Кирило-методијевски студии*, 6, София, 246–317.
- Речник на црковнословенскиоѝ јазик од македонска редакција*, 2006–. т. 1 а–в, ред. Л. Макаријоска, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска; т. 2 св. 8–13, т. 3 св. 14. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Рибарова, Зденка. 1978. „Прилог кон карактеристиката на речничкиот фонд на македонските евангелски и апостолски текстови“, *Македонски јазик*, XXIX, Скопје, 105–110.
- Стефановиѝ, Димитрије. 1985. „О упоредном испитивању црквенословенских апостолских текстова“, *Научни сасѝанак славистѝа у Вукове дане*, 14/1, Београд, 109–126.
- Стефановиѝ, Димитрије. 1989. *Шшиаѝовачки аѝосѝол (1324. ѝодине)*. Беч, Аустријска академија наука – САНУ – Институт за српскохрватски језик.
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1970. „Енински апостол во споредба со некои други апостоли“, *1100-ѝодинишина од смрѝѝа на Кирил Солунски*, кн. 2, Скопје: МАНУ, 405–417.
- Христова-Шомова, Искра. 2004: *Служебният апостол и неговото място в славјската рѝкописна традиција*, т. I, Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.

Латинична:

- Hauptová, Zdeňka. 1971. "K otázce vztahu perikopního a doplňkového textu staroslověnského apoštola", *Studia palaeoslovenica*, Praha, 105–121.
- Hauptová, Zdeňka. 1978. "Vývoj textu staroslověnského apoštola z hlediska lexikální analýzy", *Slavia*, R. 47, 23–29.
- Jagić, Vatroslav. 1919/1920. *Zum altkirchenslawischen Apostolus*, I–III, Wien.
- Miklosich, Franz. 1863. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862–1865 Vindobonae.
- Polívka, Jiří. 1987. *Paläographische, grammatische und kritische Eigentümlichkeiten in dem makedonischen Praxapostol*, Arch. Xs. 106–132, 417–483.
- Slovník jazyka staroslověnského*, 1962–1997. red. Kurz J., Hauptová Z., Academia, nakladatelství Československé akademie věd, I–IV, Praha.

- Vyskočil, Pavel. 1980. "Rusismy v Apoštoláři Ochridském", *Slovo* 30, Zagreb, 7–15.
 Vyskočil, Pavel. 1990. "Znovu o rusismech v Ochridském apoštoláři", *Slovo* 39–40, (1989–1990), Zagreb, 53–71.

Скратеници на изворите:

- Верк* – Верковичев апостол. С. Петербург, Российская национальная библиотека, Q. п. I. 46.
Вран – Вранешнички апостол. Zagreb, HAZU, Ша 48.
Карѝ – Карпински апостол. Москва, Государственный исторический музей. Хлуд. 28-I-101.
Маѝ – Матичин апостол, Нови Сад, Матица српска, PP 184.
Охр – Охридски апостол. Москва, Российская государственная библиотека, Григ. 13 (М. 1695).
Слеѝ – Слепченски апостол. С. Петербург, Российская национальная библиотека, F. п. I. 101 Верк, F. п. I. 101a Сар.; Библиотека Академий на ук 24.4.6, Срезн. 53; Москва, Российская государственная библиотека, со бр. Григ. 14 (М. 1696); Киев, Ц. Библиотека Академий наук ДА/П. 25; Пловдив, Народна библиотека Ив. Вазов, 25/62.
Сѝр – Струмички апостол. Praha, Národní muzeum, IX E 25.
Шиш – Шишатовачки апостол. Белград, Патријаршијска библиотека, бр. 322, Пећ.

Summary: The subject of our interest is the contribution of Blaže Koneski to the research of the apostolic text, based on the linguistic, that is, the lexical and textological analysis of the South Slavic Apostles from the first edition as part of the Slavic manuscript heritage. The comparative analysis of the oldest representatives of the Slavic Apostle, primarily on a lexical level, further shapes the idea of the mutual relationship between the Apostles from the first edition, which, according to Koneski, are closely related to each other regarding their lexicon. Koneski points to the use of the archaic, but also the renewed lexicon immanent to the Preslav School, e.g. in the Vraneshnica Apostle, but concludes that regarding the lexicon the manuscript follows the tradition as well, keeping records of an old Glagolitic source text and interesting similarities to the Ohrid Apostle.

Радица Никодиновска

МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ НА ИМИЊАТА НА ЛИКОВИТЕ ОД ЗБИРКАТА ПРИКАЗНИ “FIABE ITALIANE” ОД ИТАЛО КАЛВИНО

Апстракт: Книжевните ликови претставуваат јадро на едно книжевно дело и се особено важни бидејќи играат основна улога во процесот на идентификација од страна на читателот. И покрај тоа што некои имиња може да се сметаат за универзални, бидејќи се користат во повеќе јазични системи, тие се сметаат и за културоспецифични елементи, со оглед на тоа што во многу култури функционираат како социолингвистички знаци кои можат да се однесуваат на општествена класа, на расен, етнички, национален и религиозен идентитет. За разлика од општата ономастика, имињата што се користат во книжевен контекст се измислени, тоа е особено присутно во литературата за деца со оглед на големата хетерогеност на ликови. Измислените ликови добиваат имиња кои можат да содржат специфични значења, за разлика од конвенционалните и неутрални форми. Главна цел на ова истражување е анализа на преводните решенија на имињата на ликовите во македонскиот превод на “*Fiabe italiane*” („Италијански приказни“), собрани и адаптирани од Итало Калвино.

Клучни зборови и изрази: преведување; лични имиња; италијански јазик; македонски јазик

1. Вовед

Предмет на истражувањето се преводните еквиваленти на имињата на ликовите во збирката „Италијански приказни“ од Итало Калвино, за прв пат објавена во 1956 година, во едицијата *I Milleni* на издавачката куќа Еинауди во Милано. Целосниот назив на делото, кој всушност ја објаснува и неговата природа, гласи: *Fiabe italiane raccolte dalla tradizione popolare durante gli ultimi cento anni e trascritte in lingua dai vari dialetti da Italo Calvino*¹. Делото содржи 200 приказни, од кои дел се регионални варијанти кои веќе претставу-

¹ Италијански приказни од народната традиција од последните сто години, собрани и транскрибирани од разни дијалекти на италијанскиот јазик од страна на Итало Калвино (наш превод).

ваат класици на детската литература, а дел претставуваат преработка на некои грчки митови.

Книжевните ликови претставуваат јадро на едно книжевно дело и се од особена важност бидејќи играат основна улога во процесот на идентификација од страна на читателот. И покрај тоа што некои имиња може да се сметаат за универзални, бидејќи се користат во повеќе јазични системи, тие се сметаат и за културоспецифични елементи, со оглед на тоа што во многу култури функционираат како социолингвистички знаци кои можат да се однесуваат на општествена класа, на расен, етнички, национален и религиозен идентитет.

За разлика од општата ономастика, имињата кои се користат во книжевен контекст се измислени, тоа е особено присутно во литературата за деца со оглед на големата хетерогеност на ликови. Освен присуство на ликови со јасен човечки изглед, често се среќаваат и животни со човечки карактеристики и измислени и натприродни суштества. Измислените ликови добиваат имиња кои можат да содржат специфични значења, за разлика од конвенционалните и неутрални форми.

Главна цел на нашето истражување е анализа на преводните решенија на имињата на ликовите во македонскиот превод на “*Fiabe italiane*” („Италијански приказни“), собрани и адаптирани од страна на Итало Калвино. Интересен е и фактот дека самиот Калвино во многу случаи интервенира во однос на изборот на имињата. За потребите на анализата, ликовите ги групираме во три категории: 1. Лични имиња 2. Имиња на животни и 3. Имиња на измислени и натприродни суштества. По нивното идентификување, се осврнуваме на преводните решенија и на применетите преведувачки стратегии.

2. Преведување на личните имиња

2.1. Преведување на „конвенционални“ имиња

Во приказните сретнавме две категории лични имиња. Првата категорија е сочинета од т.н. конвенционални имиња кои во литературата, според белгискиот традуктолог Тео Херманс (Theo Hermans 1988), се сметаат за немотивирани и без значење, односно лични имиња во вистинска смисла на зборот, кои немаат друга функција освен да идентификуваат. Втората категорија се однесува на имиња кои се носители на значење и кои можат да бидат обоени со различни конотации.

Што се однесува до категоријата конвенционални имиња, најчесто во литературата се препорачува преведувачката постапка *транскрипција*, во нашиов случај на кирилица соодветно на фонетскиот принцип, како што налага правописот на македонскиот јазик. Но, задачата на преведувачот воопшто не е лесна зашто тој се наоѓа исправен пред двоен проблем: да го задржи, од една страна, неизменет референтот на личното име а, од друга, да ги задржи вредностите што тој референт ги поседува во оригиналниот текст. Тие вредности може да опфаќаат негативни, позитивни или неутрални асоцијации, разни чувства и перцепции поврзани со тоа име. Тие поврзувања обично немаат значење за новиот круг читатели и тие тешко ќе ги препознаат оригиналните функции на името.

Разните стратегии и постапки што се применуваат при преведување на тие елементи се анализирани од страна на повеќе традуктолози кои предлагаат различни класификации. Во Науката за преведување постојат два главни приода или макростратегии а тоа се: *ѝриод на неодомакување* (еден од попознатите претставници на овој приод е шведскиот лингвист и традуктолог Göte Klingberg и *ѝриод на одомакување* (меѓу најпознатите претставници на оваа струја се: Katharina Reiss, Hans J. Vermeer, Riita Oittinen). Ние се залагаме за *хибридна ѝосѝајка* при преведувањето на лични имиња, во зависност од нивните карактеристики и функции.

Во примерите што следуваат, а се однесуваат на првата анализирана категорија *Лични имиња*, ќе се осврнеме на можните стратегии за нивно предавање и на евентуалните комуникациски загуби.

Во примерот под бр. 1 го среќаваме личното име Џуфа кое се јавува како индивидуално име во циклус раскази во самата збирка. Џуфа е присутен во усната народна традиција на Сицилија, карикатурален лик во сицилијанската детска колективна свест кој ги засмејува децата со своите неверојатни доживувања. Претставен е како наивен, глупав, но и честа жртва на секакви измамници, кој многу често се наоѓа вплеткан во неволји од кои на некој чудесен начин излегува без последици. Во преводот името е транскрибирано но, за разлика од читателот на оригиналниот текст и припадник на културата во која се создадени тие раскази, кој со самото споменување на името Џуфа веќе ја антиципира содржината до одредена мера, читателот на преводот може да донесе заклучок во врска со неговите особини дури по читањето на целиот преведен текст. Може да се заклучи дека транскрипцијата како постапка, во овој случај, не ги задржува вредностите што личното име ги поседува во оригиналниот текст и тој вид колективна асоцијација не може да се постигне со ниедна преведувачка постапка.

(1) *C'era una mamma che aveva un figlio sciocco, pigro e mariolo. Si chiamava Giufà.* (Giufà, 872) „Си била една мајка која имала приг-луп, мрзлив и недоветен син. Го викале *Џуфа*.“ (Џуфа, 895)

Како интересен пример (под бр. 2) го издвојуваме личното име Бачичин Трибордо, скитник и пијаница кого никој не сака да го земе да работи на брод. Името Бачичин е изменета верзија на Бачича, односно Батиста, форма забележена во Џенова. Овој хипокористик добива негативна конотација ако се поврзе со лексемата *bacicia* во употреба во регионот Пијемонт и *batista* во употреба во Ломбардија, и двете варијанти со значење на *будала* и *неспособен*. Во преводот е применета постапката транскрипција со што се губи дел од информациите што ги содржи антропонимот во оригиналниот текст. Останува неизменет и вториот елемент *Трибордо* (*Tribordo*), термин од француско потекло кој се употребува за да ја означи десната страна на бродот. Но и тој термин е веќе надвор од употреба и е заменет со друг, така што секако се губи

патината на италијанскиот термин од поморската терминологија. Овде треба да се забележи дека голем дел од приказните од лигурската Ривиера ди Поненте претставуваат варијанти на француски приказни.

- (2) *Sulla nave **Baciccin Tribordo** se ne stava sempre con le mani in tasca a rimpiangere le osterie, e tutti brontolavano contro di lui perché il viaggio non si sapeva quando sarebbe finito, i viveri erano scarsi e dovevano tenere a bordo un fa-niente come lui.* (L'uomo verde d'alghè, 6) „*Бачичин Трибордо* везден седел со скрстени раце жалејќи за гостилниците и сите негодувале против него, бидејќи не се знаело кога ќе заврши патувањето, немало доволно храна, а тие биле принудени да трпат таков неработник на бродот.“ (Човекот со зелени алги, 10)

Од аспект на аналогија по форма, преводниот еквивалент би требало да произведе сличен стилски ефект во преводот, но во примерот под број 3 се забележува загуба во информацијата од оригиналниот текст, односно неможност за постигнување на сличен естетски ефект и во преводот. Станува збор за хипокористикот *Franchino* (од *Franco*) кој е само еден од многубројните хипокористици присутни во текстот (*Rosina, Andreino, Assuntina* и др.)

- (3) *Un giorno, il Notaio **Franchino**, offeso con Fra Ignazio perché evitava casa sua, andò al Convento a lamentarsi col Priore della mala maniera di Fra Ignazio.* (Fra Ignazio, 881) „Еден ден, нотарот *Франкино*, навреден што *Фра Ињацио* ја одбегнувал неговата куќа, отишол во манастирот да се жали кај манастирскиот старешина за лошото однесување на *Фра Ињацио*.“ (Фра Ињацио, 904)

Од наведените примери може да се заклучи дека прашањето за предавање на конвенционалните имиња од една во друга лингвокултура заслужува посебно внимание затоа што директното пренесување на личното име од прототекстот во метатекстот може да повлече комуникациски загуби.

2.2. Предавање на лични имиња носители на значење

При пренесување, пак, на личните имиња кои се носители на значење, преведувачот треба да се труди на што е можно појасен начин да ги предаде главните особини што им се припишуваат на ликовите во изворниот текст, а кои може да бидат физички или психолошки, или да се поврзани со навики, наклоности или занаети. Во такви случаи преведувачот може да прибегне кон воведување на ново име, но и на име што може да има свој хомолог во културата цел. Во примерот број 4 среќаваме измислени лични имиња во чија основа лежат лексемите „мед“ и „сонце“, дополнети со придавките „убави и русокоси“. Машкото лично име *Belmiele* е предадено со *Златокос* со голема буква, при што придавката преминува во категорија на лична именка, додека

женското лично име *Belsole* е предадено со веќе постоечкиот антропоним во македонскиот јазик, Сончица, име од словенско потекло, изведено од именката „сонце“. Во преносно значење се опишува личност која е светла, сјајна, блескава, топла, нежна.

(4) *C'era una volta un padre, padre di due figli, un figlio maschio e una figlia femmina, e tanto erano belli e biondi che il maschio si chiamava **Belmiele** e la femmina **Belsole*** (Belmiele e Belsole, 474)

„Си бил еднаш еден татко на две русокоси и многу убави деца, едното машко а другото женско, на кои им дал име *Злајџокос* и *Сончица*.“ (Злајтокос и Сончица, 489)

Во примерот под број 5, личното име *Maria di Legno* (Марија од Дрво, Дрвена Марија) е предадено со транскрипција на личното име *Марија* на кое му е додадена кованицата *Дрвенанамейќа*, составена од придавка и именка, која претставува дел од личното име и се пишува со голема буква. Преводното решение произлезе од самата содржина на приказната.

(5) *Ma alla domenica, quando nessuno la vedeva, **Maria di Legno** si toglieva il vestito galleggiante, si scioglieva sulle spalle nude le belle trecce nere, e saliva su un albero* (Maria di legno, 486)

„Но, во неделите, кога никој не ја гледал, *Марија Дрвенанамейќа* го соблекувала фустанот што пловел, си ги расплетувала убавите црни плетенки на голите рамена и се качувала на едно дрво.“ (Марија Дрвенанаметка, 501)

Во примерот под број 6, личното име *Pomo*, со буквално значење 'јаболко' и тоа во дијалектна форма, е предадено со новосоздаден антропоним *Белчо* со кој се истакнува белината на кожата на лицето, додека *Scorzo*, со буквално значење 'кора', е предаден со *Црвенко* во кое се содржи како основа црвената боја на кората, а упатува на црвена боја на лицето.

(6) *Nacque un figlio alla padrona e lo stesso giorno nacque un figlio alla fantesca: quello della fantesca rosso come una buccia di mela, e quello della padrona bianco bianco come una polpa di mela. (...) **Pomo** e **Scorzo**, diventati grandi, si volevano bene come fratelli.* (Pomo e Scorzo, 124)

„Жената родила син, бел како пулпата на јаболкото, но истиот ден и слугинката родила син, црвен како кората од јаболкото. (...) Кога пораснале, *Белчо* и *Црвенко* се сакале како вистински браќа.“ (Белчо и Црвенко, 132)

Во примерот што следува, бројот „четринаесет“ се стекнува со статус на антропоним со експлицитна семантика и транспарентна мотивираност на именката и се пишува со голема буква.

(7) *C'erano una mamma e un babbo con tredici figli tutti maschi. Ne nacque un altro, e gli misero nome **Quattordici*** (Quattordici, 454)

„Си биле мајка и татко и си имале тринаесет машки деца. Се родило уште едно дете и го крстиле *Четиринаесет*.“ (Четиринаесет, 469)

3. Преведување имиња на животни со постапка на антропоморфизација

Како што е случај со многу приказни од разни времиња и места, и оваа збирка приказни изобилува со најразлични животни: коњи, кучиња, гуски, риби, волци, лисици, пауни, орли и др. Дел од нив се животни кои припаѓаат на реалниот свет, а дел на фантастичниот.

Интересни се примерите каде што имињата на животни се воздигнати на ранг на лични имиња по пат на антропоморфизација. Во збирката најчести се случаите со волкот и лисицата. Се работи за два лика кои персонифицираат итрина и сила, како природни особини. Присуството на тие животни во селата ги принудувало селаните и овчарите или говедарите на реален соживот со нив и на конкретно внимание на нивното однесување. Волкот и лисицата се навистина соседи од кои луѓето треба да се вардат. Во текстот среќаваме имиња на животни кои се посочени со нивната општа именка, а им се даваат и лични имиња, со што се потврдува влегувањето на животното во човечката средина и пренесување на особините од животинскиот свет во човечкиот свет, но и обратно. Тоа може да се види од примерот под број 8.

(8) *Si sedettero e cominciarono la conversazione. Ma il Conte Pero, zitto come un pesce. – **Comare Giovannuzza**, – disse piano il Re alla volpe, – il tuo padrone s'è forse morsicato la lingua?* (**La volpe Giovannuzza**, 851)

„Седнале и почнале да разговараат. Но грофот Крувче молчел како риба. – *Кумо Цовануца*, – ѝ рекол тивко кралот на лисицата, – мачка да не му го изела јазикот на твојот господар?“ (Лисицата Цовануца, 874)

Додавањето на квалитативите „кум, кума и чичко“ (compare, comare, zio) на имиња на животни (во примерите 8, 9 и 10), му дава на личното име по малку двосмислена фамилијарност. Употребата на тие апелативи во изворниот текст е најчеста кај волкот и лисицата, со што нараторот укажува на тоа дека тие се дел од заедницата, како да се соседи на кои не може многу да им се верува, но со кои сепак има соживот. Употребата на тие квалитативи ја среќаваме и во македонските народни приказни, што во голема мера го олесни процесот на изнаоѓање на преводно решение.

(9) *A mezzanotte sentì parlare: erano i lupi, che chiamavano i cani: – O **compare Vito!** E i cani rispondevano: – O **compare Cola!** – Possiamo venire per pecore? (Il linguaggio degli animali e la moglie curiosa, 811)*

„На полноќ слушал гласови, тоа биле всушност волците кои ги викале кучињата: – О, *куме Виџо!* А кучињата одговарале: – О, *куме Кола!* – Безбедно ли е да дојдеме да грабнеме некоја овца?“ (Јазикот на животните и љубопитната жена, 841)

Интересно е да се напомене дека имињата Вито и Кола (хипокористик од Никола), од примерот под број 9, се типични сицилијански имиња.

Во примерот под број 10, општите именки *кум*, *кума*, *лисица* и *волк* во изворниот текст добиваат статус на лична именка и се напишани со голема буква. И во преводот го задржуваат истиот статус, со тоа што се преведени со своите денотативни еквиваленти.

- (10) *C'era una volta un lupo e una volpe che si dicevano compare e comare, e fecero il patto di dividere tutto quello che riuscivano a prendere. (Comare Volpe e Compare Lupo, 552)* „Си биле еднаш волк и лисица кои си се обраќале со кум и со кума и направиле договор да делат сè што ќе успеат да уловат.“ Кума Лиска и Кум Волчко, 568)

Во примерот под број 11 доаѓа до промена на статусот на именките *чичко* и *волк* од општи во лични имиња со помош на едноставно обележување со голема буква; таквиот статус е задржан и во нивниот денотативен еквивалент.

- (11) *La bambina andò alla casa di Zio Lupo. Bussò: «Bum, bum». (Zio Lupo, 199)* „Девојчето отишло кај *Чичко Волк* и тропнало: „Бам, бам“.“ (Чичко Волк, 207)

4. Преведување имиња на измислени и натприродни суштества.

Во однос на митолошките суштества, најчесто се среќаваат циновите кои се непријателски настроени кон луѓето и се човекојадци, со исклучок на мајките на циновите, кои често му помагаат на главниот јунак. И во збирката „Италијански приказни“ се среќава митолошкото суштество Огар, големо и злобно човеколико чудовиште кое се храни со луѓе. Личното име е преведено со неговиот хомолог засведочен во македонскиот јазик, како што може да се види во примерот бр. 12.

- (12) *Un Re s'ammalò. Vennero i medici e gli dissero: – Senta, Maestà, se vuol guarire, bisogna che lei prenda una penna dell'Orco. È un rimedio difficile, perché l'Orco tutti i cristiani che vede se li mangia. (L'orco con le penne, 240)* „Еден крал се разболел, дошле лекари да го прегледаат и му рекле: – Ваше Височество, ако сакате да оздравите, треба да откинете еден пердув од сворот *Оџар*. Тешко е да се набави тој лек, бидејќи Огар ги јаде сите луѓе што ќе ги види.“ (Пердустивестиот Огар, 249)

Во примерите под број 13 и 14 се содржат имиња на две вештерки, Маскера Мичилина и Стрега Бистрега. Во преводот се предадени со постапката транскрипција и со додавање на квалификативот „вештерка“, што значи дека е применета постапката објаснувачки превод.

(13) *In quei tempi, mentre i Pocapagliesi aspettavano il ritorno di Masino (...), cominciarono a succedere a Pocapaglia fatti misteriosi. Ogni sera capitava che buoi e vacche che tornavano dal pascolo in pianura venivano rubati dalla **Maschera Micillina**. (La barba del Conte, 39)*

„Во тоа време, додека жителите на Покапаља го чекале враќањето на Мазино (...) во селото почнале да се случуваат таинствени работи. Секоја вечер, вештерката *Маскера Мичилина* крадела волови и крави, кога се враќале од пасиштето во низината.“ (Брадата на грофот, 44)

(14) *Pierino Pierone era un bambino alto così, che andava a scuola. Per la strada di scuola c'era un orto con un pero, e Pierino Pierone ci s'arrampicava a mangiar le pere. Sotto il pero passò la **Strega Bistrega** e disse: (Il bambino nel sacco, 144)*

„Покрај патот што водел во училиштето, имало градина со крушово дрво и Пјеро Пјерино секогаш се качувал да набере некоја круша. Под крушата поминала вештерката *Сџреџа Бисџреџа* и рекла:“ (Детето во вреќата, 151)

5. Заклучок и перспективи

Анализата покажа дека во преводот се применети и двете главни стратегии *одомакување* и *неодомакување*, во зависност од карактеристиките на односните имиња. Се покажа, исто така, дека преведувањето на личните имиња претставува голем предизвик со оглед на тоа што некои жанрови, во кои спаѓаат и приказните, се во голема мера насочени кон формата, односно не е доволно да се пренесе содржината туку треба да се сочува прагматичкиот потенцијал на приказната и да се најдат соодветни јазични средства за да се постигне естетскиот ефект на оригиналното дело и да се намалат, колку што е можно повеќе, комуникативните остатоци.

И, за крај, би додале дека личните имиња во приказните се непресушен извор за анализа, а она што нам ни останува да го истражime се имињата настанати по пат на зооморфизација и топонимијата.

Цитирана литература

Кирилична:

Калвино, Итало. 2021. *Италијански приказни*. Скопје: Издавачки центар ТРИ. (Превод: Радица Никодиновска)

Латинична:

Ballard, Michel. 2001. *Le nom propre en traduction*. Paris: Ophrys.

Calvino, Italo. 1956. *Fiabe italiane raccolte dalla tradizione popolare durante gli ultimi cento anni e trascritte in lingua dai vari dialetti da Italo Calvino*. Milano: I Millenni.

Eco, Umberto. 2003. *Dire quasi la stessa cosa, Esperienze di traduzione*. Milano: Bompiani.

- Hermans, Theo. 1988. "On translating proper names, with reference to De Witte and Max Havelaar". In *Michael Wintle and Paul Vincent, Modern Dutch Studies: Essays in Honor of Peter Kin*. London: The Athlone. 11-24.
- Klingberg, Göte. 1986. "Children's fiction in the hands of the translators." *Studia psychologica et paedagogica, Series altera, Investigationes* 82, Lund: Gleerup.
- Klingberg, Göte 2008a. *Facets of Children's Literature research*. Stockholm: Swedish Institute for Children's Books n. 99.
- Newmark, Peter. 1988. *A Text Book of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Nikodinovska, Radica. 2020. "La fraseologia calviniana in macedone: il caso di Prepoloveniot vikont", *Ricerca interdisciplinare su Calvino* (a cura di Sabine E. Koesters Gensini e Andrea Berardini), Collana studi e ricerche XX, Studi umanistici, Serie Philologica Sapienza Università Editrice (Creative Commons 3.0 IT, open access), Roma: 427- 450.
- Nord, Christiane. 2003. "Proper names in translations for children: Alice in wonderland as a case in point." *Meta: Translators' Journal*, 48, 182-196.
- Oittinen, Riitta. 2000. *Translating for Children*. New York: Garland Publishing.
- Salmon, Laura. 2005. La traduzione dei nomi propri nei testi fisionali. *I nomi nel tempo e nello spazio* – Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche (VIII): 77-92.
- Shavit, Zohar. 1981. "Translation of Children's Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem" in *Poetics of Children's Literature*. Athens and London: The University of Georgia, 11-130.
- Vermeer, Hans & Reiss, Katharina. 2013. *Towards a General Theory of Translational Action. Skopos Theory Explained*, London: Routledge.
- Vinay et Darbelnet. 1958. *La stylistique comparée du français et de l'anglais*. Montréal : Beauchemin

Summary: Literary characters are the core of a literary work and are particularly important because they play a fundamental role in the process of identification by the reader. Although some names may be considered universal, because they are used in several language systems, they are also considered cultural-specific elements, since in many cultures they function as sociolinguistic signs that can refer to social class, and signal racial, ethnic, national, and religious identity. Unlike general onomastics, the names used in a literary context are invented, they are present in children's literature in particular, given the high heterogeneity of characters. Fictional characters are given names that can contain specific meanings, as opposed to more conventional and neutral forms. The main goal of the research is to analyze the translation solutions of the names of the characters in the Macedonian translation of "Fiabe italiane" collected and adapted by Italo Calvino. For the analysis, we grouped the characters into three categories: 1. Personal names, 2. Animal names and 3. Names of fictional and supernatural creatures. After identifying them, we looked at translation solutions and applied translation strategies.

The analysis showed that both main strategies *domestication* and *foreignization* were applied in translation, depending on the characteristics of the personal names. The analysis also showed that the simple transcription of personal names does not always preserve the values that the personal name has in the original text and may entail communication losses in the meta-text.

When transferring personal names that carry meaning, the translator should try as clearly as possible to convey the main characteristics attributed to the characters in the source text, which may be physical or psychological, or characteristics related to habits, preferences, or skills. The analysis showed that in such cases it is possible to introduce a new name.

In the translation, we also found common nouns that retain the status of a proper noun from the prototext, even though they are translated with their denotative equivalents.

The names of fictional and supernatural beings can be translated if they have an attested homologue in the meta-text or by transcription, accompanied by an intratextual gloss as an explanatory element.

It has also been shown that translating personal names is a major challenge as some genres, including stories, are largely aimed at the form, i.e. it is not enough to transfer the content, but should preserve the pragmatic potential of the story and find appropriate language means to achieve the aesthetic effect of the original work and reduce, as much as possible, communication residues. And, finally, we would add that the personal names in the stories are an infinite source of analysis and what we have left to explore are the names arising through zoomorphization as well as toponyms.

Димитар Пандев, Марија Пандева

ПАНОРАМСКИ ПОГЛЕД ВО ЕКСЦЕРПЦИЈАТА НА КОНЕСКИ ЗА ВТОРИОТ ДЕЛ ОД ГРАМАТИКАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК (ЗА ФОРМИТЕ И НИВНАТА УПОТРЕБА)

Апстракт: Во рефератот се разгледува и се систематизира конечната ексцерпција на Конески што му била подлога за вториот дел од Граматиката, со посебен осврт врз делата од кои се издвоени примерите, пред сè, од јазикот на македонската народна приказна (М. Цепенков, Д. Матов, Ј. Читкушев...) и песна (Миладиновци, К. Шапкарев), како и од уметничката литература, т. е. од јазикот во делата на неговите современици (Васил Иљоски, Коле Чашуле, Јован Бошковски, Радослав Петковски, С. Ивановски, Г. Ивановски). Основна задача на рефератот е да го утврди корпусот што му послужил на Конески за опис на формите во македонскиот јазик и за нивната употреба, т. е. да се навлезе во легитимниот простор на творечката „библиотека“ во која Конески ја составил Граматиката, а крајна цел е подготовка на хрестоматија од текстовите што ги анализираше, како и евентуално критичко издание на Граматиката надополнето со целосни податоци за ексцерпираниот материјал.

Клучни зборови и изрази: ексцерпција; лектира; друштво

Граматиката на Конески во контекст на времето во коешто програмски и интензивно е создавана (пред сè, 1950–1954), во согласност со современите теории за литературните (стандардните) јазици претставува составен и најзначаен дел од процесот на кодификација на македонскиот јазик, во кој тој бил активно вклучен прво како член на Комисијата за јазик и правопис, назначен од Министерството за просвета, сопрво со една значајна група филолози, која во текот на работата се редуцирала на неколкумина, од кои во областа на понатамошната кодификација со различен интензитет и во различни сегменти од примената на јазичната норма истраиле повеќето од нив (во научен, наставнообразовен и просветен поглед – Крум Тошев, Васил Иљоски, Мирко Павловски, во печатените медиуми – Киро Вацивасилев, во електронските, т. е. во радиото – Владо Малески) а најмногу внимание ѝ посветил, и теориски и практично, но и научно и методолошки – Блаже Конески, кој од сето тоа

направил, т. е. осмислил и се вложил во неа, дури и одделна наука – македонистика, заснована врз престижните достигнувања во лингвистиката и во славистиката во областа на граматиката во тоа време, сопрво, метафорично кажано, на трансверзалата меѓу театарот (културата на говорот), списанието „Нов ден“ (младата литература и јазичната практика) и билтенот, т. е. списанието на Катедрата за македонски јазик и литература „Македонски јазик“ (македонската филологија и лингвистика), на чиешто страници започнале да излегуваат граматички партии специјално наменети за ова списание и за целта што ја имало, или како што вели самиот во Предговорот кон првиот дел од Граматиката, имал цел да даде „таква македонска граматика што и по опфатот на материјалот и по начинот на неговото третирање ќе послужи во ова време како извесна основа за граматиките наменети специјално за школската практика, од какви кај нас се чувствува голема потреба, и од друга страна да даде таква граматика што во ова време ќе може да го уведе секој наш културен човек во материјата на литературниот јазик“.

Со други зборови, речиси и да не може да се постави граница, ниту да се почувствува особена разлика меѓу партиите специјално пишувани за списанието „Македонски јазик“ и соодветните вклопени во Граматиката, особено во првата верзија од првиот дел на Граматиката (1952).

Конески не само што ја оствари својата цел, туку (да се сообразиме со духот на она време што обично во литературата, но и во стварноста, се нарекува „ударничко“) повеќекратно ја надмина во својот работен век, останувајќи ѝ притоа верен на првобитната трансверзала, но на едно повисоко рамниште, имено на употребата на македонскиот јазик во јавниот настап, печатените и електронските медиуми, во претставувањето на македонистиката во светски размери, врз прецизно поставување на односот јазичен материјал – лингвистичка теорија – граматичка елаборација, без притоа да се навраќа на вториот дел од Граматиката, во смисла на ново дополнето или изменето издание, а од друга страна, на материјалите што му послужиле при ексцерпцијата што ја започнал уште пред Граматиката, имено на јазичните особености на народната песна и приказна, како и на едноставните форми, со несмален интензитет ќе им се навраќа дури и во „Светот на песната и легендата“ (1993), особено кога станува збор за поверијата, независно колку искористил од стариот материјал.

Конески воспоставува активен и вживен однос кон македонскиот јазичен материјал и на современ план и на историски план како читач (во семиотичка смисла) на македонски текстови, од оние што практично излегувале *уште*, т. е. наменети за печатење во списанието „Нов ден“ до оние што до *вчера* биле преоткривани во ризницата на македонското културно наследство, т. е. повеќето странски слависти (В. Јагиќ, Н. Куљбакин...) јасно ја истакнувале нивната македонска провениенција; интензивно ги надополнува своите сознанија во областа на современата лингвистика, следејќи ги најновите тенденции во проучувањето на јазикот во светски размери, и ги продлабочува своите граматички опсервации, при што јасно ја спушта границата на функционирање на македонскиот литературен јазик, на позиција рамнозначна со другите национални јазици. Кога го истакнуваме ова, се разбира, ги имаме предвид и него-

вите погледи за јазикот зацврстени во последните негови статии и реферати „Стилски синтези“ (1992) и „Македонскиот литературен јазик“ (1993).

Имено, вистинскиот проблем во развитокот на еден млад литературен јазик, Конески го означува со поимот „стилска синтеза“ (Конески 1992, 103), уверен во важноста на „сигналите *однајпре*“, како и на „искажувањата на стилисти што активно учествуваат во литературниот процес“. Според Конески, тие треба внимателно да се собираат и оценуваат во меѓусебна споредба.

Собирањето сигнали, што според нас е своевиден семиотички израз (без друго, од самиот Конески, бидејќи не ни е познат од литературата) за селективен пристап кон ексцерпцијата на примери од определен јазичен материјал, вживено ја опфаќа почетно разборната фаза во секоја една научна работа, имено кога граматичкото и лексичкото љубопитство прераснува во професионално, при што од областа на филологијата се пренесува во областа на лингвистиката и на нејзиниот метајазик – граматиката.

Да потврдиме, сето тоа Конески го започнал мошне рано и особено го направил уште во вториот дел од Грамајиката (Конески 1954), за отпосле најмалку четирипати да го рedefинира личното сфаќање на концептот „стилска синтеза“ во периодот од 1958 г. до 1992 г., набљудувајќи ги притоа сигналите од македонските јазикотворечки личности, би прецизирале, особено од времето на Крчовски и Пејчиновиќ до времето на Кочо Рацин и Коле Неделковски, со луцидна забелешка дека сигналите треба внимателно да се собираат и оценуваат во меѓусебна споредба, за потоа сиот тој јазичен материјал да се подложи на „пипава ексцерпција“, на „негово подредување и разгледување“ неразделно од историскиот фон на дадена епоха. Не изостанале и воодушевените набљудувања на сигналите од неговите современици (Методија Фотев, па и Иван Точко од последната негова творечка фаза), но не им пристапил на нивните текстови од граматички аспект.

Погледнато од денешен аспект, илустративниот јазичен материјал што Конески го внел во Грамајиката за да ги опише формите и нивната употреба, го подредил и го разгледал неразделно од историскиот фон на епохата на неговото совремие, во потесна смисла, од првите текстови во списанието „Нов ден“ (особено подолгата проза „Првите дни“ на Коле Чашуле, првите верзии на расказите на Владо Малески, пред сè „Селанката од Копачка“), како и од првата книга раскази на Јован Бошковски „Растрел“ (1947), која претставувала вистински настан што трајно се врежал во меморијата на Конески (што секако бара и посебна форензичка елаборација), до првиот дел на романот на Стале Попов „Крпен живот“ (1953) а во поширока смисла од Зборникот на браќата Миладиновци (1862) и приказните и другите етнографски материјали забележени од Марко Цепенков и неговите современици, објавувани, пред сè, на страниците на Зборникот на народни умотворенија од последната деценија на XIX век до јазични материјали што самиот Конески ги собирал, искрајно дури и со примери од разговорниот стил во времето кога работел врз Грамајиката (од различни стилски регистри што може да се доловат според подоцнежни теориски модели на етнографијата на комуникацијата, во опсег од *Убави вина има во нашава земја* (т. 13) преку *низ борби се ѝрекали* (т. 484) до *Овие циѓари се исклучиво за експорти* (т. 523), па интересно би било соодветните јазични

ситуации форензички да се актуализираат во правец дали активно учествувал во нив и ги разговарал (што би значело дека внел и примери од своето јазично искуство), ги наслушал во неговото окружение, независно дали ги адаптирал на својот јазичен вкус или едноставно ги прочитал низ текстовите што му биле на располагање, како и примери во кои се поведува според јазичното чувство на роден зборувач или вживен слушач, кои на граматиката ѝ даваат (за во тоа време социјалнолингвистичка перспектива: јазикот на младите наспроти јазикот на возрасните, а подоцна во наше време) и лингвопрагматична димензија и/или лингвокогнитивна димензија: *Огам кај баба* и *Огам кај бабајџа* (т. 22). Впрочем, зад исказот од точка 13 се препознава јазикот и стилот на Иван Точко, особено неговата култна песна во проза за охридските вина „Ако зажедниш“, но и некоја пријатна вечер на првите „Прличеви беседи“ (1953); зад исказот дополнет во точка 484 – есеистички и мемоарски, Родољуб Чолаковиќ со кого Конески остварувал интензивни врски за кои пишува во „Дневник по многу години“; поетски – мошне популарната во времето на пишување на Граматиката словенечка песна „Запови песно“ (го имаме предвид стихот: *in prekalí z njím srca*) на Карел Дестовник-Кајух, но секако треба да ја имаме предвид и употребата на овој збор во култната книга на Николај Островски, но уште повеќе критиката на Конески за преводот на оваа книга на македонски (Конески, „Критика на некои наши преводи“, сп. *Нов ден*, 1948), а ако го бараме соговорникот за исказот во т. 523 меѓу македонските писатели (да не ги мешаме политичарите), тогаш бездруго би станувало збор за писателот Коле Чашуле, чија дипломатска кариера започнува токму во времето кога Конески интензивно работел на Граматиката. Независно дали сме во право во лингвистичката форензика по однос на соговорниците, несомнено е дека овие искази биле дел од активното секојдневие на Конески и на творечката атмосфера во тоа време. Не случајно им посветуваме особено внимание на овие примери, зашто го доловуваат меѓу другото и некабинетскиот профил на лингвистот по професија и поетот по вокација Конески и неговиот однос кон социјалната дијалектологија, кон јазикот во престижните општествени кругови.

Граматиката на Конески, во потесна смисла, резултира од односот меѓу неговиот јазичен опит и неговата пипава ексцерпција, а во поширока смисла, меѓу неговата славистичка, граматичка наобразба и неговата македонистичка лектира, па панорамски ја претставуваме како пресек меѓу две опсесивни и логистички теми:

Првата: Лектиратата на Конески, преку која од аспект на една попоширена верзија на овој реферат, со која се опфаќа и првиот дел од Граматиката, во согласност со лингвокултуролошката теорија за јазикотворечки личности го посматраме *хийосџасно* Конески (прво) израснат од народната традиција, (второ) активно вклучен во литературниот процес, пред сè, како поет, есеист и раскажувач, но и (трето) суптилен читач и редактор на современата македонска литература, имено, како член на редакцијата на списанието „Нов ден“, но и како член и претседател на Друштвото на писателите на Македонија, со сета залога но и со сите одговорности што произлегуваат од овие јазикотворечки определби, на фонот на дадено време, кое меѓудруго било исполнето и

со бурни книжевни полемики, во кои Конески активно учествувал, независно од скудноста на литературните дела. Се разбира, сето тоа не можело да не остави трага и врз самата Граматика на Конески, врз ексцерпцијата на јазичниот материјал, особено од страниците на списанието „Нов ден“. И независно дали сето тоа се одrazilo во позитивна или во негативна смисла врз илустративниот материјал во Граматиката.

Од друга страна, ја имаме предвид и филолошката и граматичката литература, па исцело, од првата до последната страница, Граматиката на Конески ја поставуваме меѓу филологијата на Николај Куљбакин, инаку негов професор на Катедрата за словенска филологија на Универзитетот во Белград, особено неговата класификација на словенските ракописи, цитирана уште во точка 2. (Куљбакин 1922) и Граматиката на Виноградов (Виноградов 1947), наведена уште во Предговорот кон II дел, како и кон точките 227 и 525, во која ретроспективно навраќајќи се кон своите граматички излагања, го цитира Виноградова, сп.: Како што рековме, модалноста што тие ја предаваат може да биде од различен вид¹⁾ (сп. В. В. Виноградов, *Русский язык*, 1947, стр. 736–742). Нагласуваме, меѓу класификацијата на ракописите на Куљбакин и граматичкото учење за зборот на Виноградов поминуваат 25 години, изразито тежок период за руската славистика, но и престижен за лингвистиката воопшто (во тоа време, имено, и модалноста станува престижна тема, особено во француската стилистика). Тоа е и време кога се конципираат тезите на Прашката лингвистичка школа, особено теоријата за литературниот јазик, не без непосредно влијание од прогресивните славистички учења, во кои особено доаѓа до израз културата на говорот (што наоѓа своја примена и во првиот дел од Граматиката). Од друга страна, нив можеме слободно да ги поставиме во опсег од сознанијата во раната словенска филологија од времето на В. И. Григорович и И. И. Срезневски преку современите граматички проучувања на Потебња (не само на јазикот на фолклорот туку и на современите руски писатели) и луцидните размисли на Вјачеслав Шчерба за граматика на зборуваачот и слушачот (пред сè, за практични цели поврзани со теоријата на писмото и правописот, во која е близок до идеите на Бодуен де Куртене и практиките на Богородицки) во текот на првите децении на XX век, во кои ги вклопуваме и граматичките истражувања на самиот Виноградов (Виноградов 1938), со што добиваме и скицирана претстава за основната славистичка, филолошка и граматичка литература на Конески, имено, од воодушевувањето на Григорович од македонската народна песна и приказна и, особено, од градските говори во Македонија, што би било нукулецот на социјалната дијалектологија во славистиката, до опсежната панорама на европските граматички учења и пипавата ексцерпција на јазикот и стилот на Пушкин и други руски писатели во граматичко-стилистичките проучувања на В. Шчерба и други лингвисти, а особено, на В. Виноградов.

Се разбира, оваа наша панорамска прошетка наоѓа своја опора во лингвистичките трудови на Конески.

По однос на вториот дел од Граматиката на Конески, од особено значење е и неговото вживено сообразување со американскиот дескриптивизам, преку соработката што лично тој и неговите најблиски соработници (Тошев, Ви-

доески, Угринова) ја оствариле со Хорас Лант при подготовката на неговата Граматика на македонскиот јазик, што исто така е наведено во предговорот кон вториот дел.

Активното знаење на европската, во тој контекст и на словенската грамика (пред сè, преку литературата, но и лично преку Куљбакин, што подразбирало усвојување на неговиот метод на разгледување на јазичните податоци преку споредба на минатите етапи со современата, и особено преку Белиќ, како ученик на Фортунатов и неговата формална лингвистика, при што никако да ги прифати Белиќевите строги критериуми за профилот на лингвистот а со тоа и граматичарот, имено дека треба да бидат *само и само* дескриптолози и ништо повеќе, никако толкувач, а камоли јазикотворец) и актуелната упатеност (од личен контакт со Х. Лант) во американската лингвистичка дескрипција (која инсистира на максимална објективност при анализата) го определуваат лингвистичкиот и теорискограматичкиот багаж на Конески како најпрестижен во тоа време. И како вовед во своевидна стилска синтеза, во која до израз ќе дојдат современите пристапи во граматиката, независно од тоа што е прифатено, а што – селектирано! И што е уште поважно, што е надминато и критички обмислено, особено од она што можел да научи на катедрите (и библиотеките) за словенска филологија во Белград, но и во Софија, а што можел да прифати од актуелната граматичка литература (во Белград можел да ги совлада формализмот и естетизмот во лингвистиката, а во Софија младограматизмот), успешно да го вклопи во своето лингвистичко вјерују и, се разбира, да се надогради врз тие подлоги преку јазикотворечки стилски синтези во спрега со лингвистичките проучувања што стануваа доминанти во втората половина на XX век, особено во теоријата на литературните јазици и во современите пристапи во граматиката.

Притоа, имаме предвид дека Граматиката на Виноградов е надополнета со индекс на имиња, на граматичари, филолози и лингвисти (Бали, Бенвенист, Боп, Бругман, Буслаев, Вајан, Востоков, Греч...), чии идеи се разгледуваат во воведот на книгата, но и во одделните граматички партии, и на писатели (Аксаков, Гогољ, Горки, Грибоедов, Достоевски, Есенин...) од кои се ексцерпирани примерите, а во самата книга, во речиси сите примери освен името на авторот е наведен и насловот на делото (сп.: Пушкин, „Бова“ § 30.), или по изложениот материјал се наведува: *Ср., например у Пушкина в „Истории Пугачева“*, освен, би рекле, кај оние што барем во тоа време се пошироко познати, од типот: *знать, у бойкого народа ты могла только родиться*, кај што стои само името на авторот Гогољ, па како Виноградов да не почувствувал потреба да се наведе и делото („Мртви души“) да не речеме дека го внел без проверка. (Сп. <https://www.literaturus.ru/2015/06/ptica-trojka-gogol-mertyvedushi-otryvok.html>)

Конески, исто како и Виноградов, користи примери од македонската литература од XIX век, се разбира, од јазикот на народната приказна, и особено од Марко Цепенков, како и од приказните и друг етнографски материјал собрани од Димитар Матов, Евтим Спространов, Јордан Читкушев, кои му биле добро познати уште од неговите студентски денови, имено од страниците на „Сборникъ за народни умотворения“ (СБНУ), наведувајќи го притоа само името на

собирачот, според истиот модел како и кај авторите на уметничката литература, додека кај поезијата е наведено дека примерот е од *нар. ѝсна*. Сп. т. 69: *Оџиде каза охридска! Пискоџ е сиромашџија* (нар. песна). Во времето кога е пишувана Грамајикаџа, бездруго, сите што би ја читале, би знаеле дека примерот е од најдолгата македонска народна песна „Кузман Капидан“ и му служи за доинтерпретација на основниот пример за „т.н. именски прирок“ од народниот јазик (*Пеџре е овчар*), па го наведува како поинтересен, заедно со примери од уметничката литература. Сп.: „Еве неколку поинтересни случаи на таква употреба: *Оџиде каза охридска! Пискоџ е сиромашџија* (нар. песна), *смрџџа била само коски* (М. Цепенков), *Паниџолониџе и џалиџоџо беа џарџџал од џарџџал* (С. Попов), – *Собаџа беше осоџница* (Коле Чашуле). Првата реченица нџ потсетува на изразот: тој е гревови (тој е за грев), при што именката се одделува од предметот и заедно со глаголската врска означува нешто друго (пискот е = пишти). Во другите случаи именката означува при-знак, на пример: партал од партал = искинат, парталосан.

Од споредбите на Конески (на историскиот фон на епохата од времето на етнографијата на Шапкарев до стамената нарација на Стале Попов нашиот интерес го привлече примерот на Коле Чашуле, зашто сме можеле форензички да се вживееме во неговото значење, но таа во оригиналот гласи: *Собаџа беше осоџница и во џосџојанен џолумрак* (Коле Чашуле, *Првиџе дни*, сп. „Нов ден“). Да го оставиме сега значењето настрана, да џ се вратиме на формата, имено каде завршува именскиот прирок, или Конески строго се држел само формално да ја долови споредбата меѓу идиолектот на препознатливиот идиолект на Филип Гроздин (авторот на „Кузман Капидан“, од иста рода со Јанаки Стрезов и Кузман Шапкарев) и Коле Чашуле (кој лично бил вклучен во акцијата раскажана во „Првите дни“). Форензички, може и Конески да се вживел во собата, можеби бил и во неа или во слична на неа, што ќе рече, *во соба осоџница*, а за да го доживеел *џосџојанениоџ мрак* бездруго требало подолго да престојува во неа. Независно, од сето тоа, Чашуле, според наша проверка, подоцна не го преобјавувал ова свое дело, па освен на страниците на списанието, не е пошироко достапно, ниту пак некој му посветил посериозно внимание.

Во Грамајикаџа, особено во вториот дел, Конески покрај секој пример, обично го наведува само името на авторот, но не и на делото, освен во неколку случаи кои заслужуваат посебна елаборација, имено, зошто го навел не само насловот на делото туку и ликовите, цитираме:

Прв пример: „Така, на пример, во расказот *Селанкаџа од Коџачка* од В. Малески — Зоре иако првпат се среќава со Митрејца, дава една ваква констатација за нејзиниот живот: *Си џо ранила, си џо џледала Насџеџа со несџење*. Ова го заклучува тој по бедната опстановка во нејзината куќа.“ (т. 403)

(И сега пред нас, независно колку ни е познат расказот, можат да ни се отворат безброј прашања особено од аспект на една социологија на литературата, во опсег од: кои се и што се ликовите, каква е таа прва средба меѓу Зоре и Митрејца, до интуитивно откривање на способноста на самиот Зоре да даде една ваква констатација и, се разбира, колку е сето тоа значајно за понатамошниот тек на настаните во расказот, и се разбира, за граматичките и семантич-

ките карактеристики на формите. Нагласуваме уште еднаш, во времето кога е пишувана Граматиката, кој ли читател, особено наставник или ученик не го знаел тоа. Реторички кажано, сите го знаеле! А денес? Со други зборови, не само што ретко кому му е познат овој расказ на Малески туку тоа се однесува и за други негови далеку позначајни дела, па и за автобиографскиот роман „Јазли“, објавен по смртта на авторот.)

Втор пример: „Во следниот пример клисарот Манас од „Бегалка“ (В. Иљоски) расправа за еден случај со себе за кој самиот тој не знае точно како станал, дека бил мртов пијан, ами му е кажано од други луѓе: „*Не знам како сум дошол в црква, како сум ѝсалил... и ореднаш ѓавол ли ме најшера, волкоѝ да ѓо јаде, ѝолку ли сум бил ѝијан, сум фашил една ѝесна, шѝо ушѝе од малечок многу ѝаѝи сум ја слушал. . .*“ (т. 413)

(Со овој пример Конески ја илустрира употребата на минато неопределено време со значење прекажување во врска со првото лице, па основниот пример му е од самиот него, сп.: Така на пример, ако речеме: *Ми кажувала мајка ми – коѓа сум бил мал, сум ѝагнал еднаш од чардак* – но, независно дали е лично негова досетлива измислица во моментот на пишувањето или реминисценција на некое домашно кажување, лично сметаме дека подобар пример од овој во „Бегалка“, тешко дека можел да најде, при што секако го имаме предвид и филмот „Жед“ (1971) по сценарио на Живко Чинго, кој творечки го преработил истиот пример, но го сместил во селска црква. Независно од Граматиката, примерот на Иљоски е особено интересен ако се има предвид дека сето тоа се случувало во главната црква во Солун, се разбира во времето пред младотурската револуција, а попот почнал да ја пее „Нозе има солунски диреци“, имено, непосредно бил инспириран од корпуленцијата на солуњанките, а пијаноста била само дополнителен фактор.)

Од друга страна, среќаваме пример во кој е наведен само насловот, но не и авторот:

Трет пример: Во реченицата: *цел живоѝ ѓо ѝреминала во лекување* (од македонскиот превод на „Нечиста крв“) имаме заправо израз што, иако нечленуван, сепак е определен, може по волја да се замени и со *целшоѝ живоѝ*. Паралелен случај имаме во: *цел свеѝ ѓо изодив*. (т. 72.2)

Наша забелешка: Читателите што ги знаат наведените дела на Малески и Иљоски, мошне добро знаат кој е Зоре, а кој – клисарот Манас, како и контекстите од кои се извадени примерите, исто како што постарите генерации мошне добро го знаеја авторот на „Нечиста крв“. Истото може да се каже и за речиси сите примери во Граматиката, иако напати и не е толку важно делото за разгледуваната граматичка карактеристика, особено на планот на значењето. Сепак, некои (карактеристични) значења тесно се поврзани со (карактерот на) ликовите, па и со самиот контекст. Сп.:

„Ваквото фиксирање на еден момент е особено јасно во веќе споменатата начинска употреба за изразување готовност или можност да се изврши дејството: *Преку ѝенѓере скокнувам, ако ѝобараш*.“ (Ристо Крле)

Притоа имаме предвид дека Ристо Крле е особено плоден писател, автор на пет драми, инспирирани од народниот живот, но секоја од нив е со различна тематика, како и на збирка раскази.

Останува отворено прашањето, во кој текст на Крле готовноста или можноста да се изврши дејството на даден лик ја движи акцијата во делото. Од друга страна, во една детализација на значењата, бездруго, би било важно да се открие дали станува збор за готовност или за можност, што секако е вклопено во семантичката структура на уметничкиот текст од кој е ексцерпиран примерот.

Конески одлично го знаел делото на Крле, како што го знаел и театарот, но одлично ги знаел и другите македонски писатели, со кои и го основал Друштвото на писателите на Македонија.

Во прилог на ова, наведуваме дека примерот е од драмата „Антица“, па го даваме извадокот од кој е извршена ексцерпцијата:

РИСТАЌИ: (*сѝенкајќи ѝоо коленоѝо на Илија, кое му љо има сѝавено на сѝомакоѝ*) (464) : Ах, куче едно, навистина успеа да ме зобнеш... Си ја зеде крвта од татка ти...

(Советка и Антица, кои за ова време си ги кубат косите, се обидуваат да го отргнат Илија и да го ослободат Ристакија. Но, Илија со едно замавнување со десната рака, во која го држи ножот, ги отстранува обете и тие продолжуваат да си ги кубат косите).

ИЛИЈА: Говори, пристануваш ли да ми ја дадеш Антица?

РИСТАЌИ: (стенка) Ах,... ах...

АНТИЦА: (клекнува пред Илија) Аман, Илија, прости му за љубов моја!

ИЛИЈА: За љубов твоја од еден казан со злато со откажувам... *Преку ѝенцере скокнувам, ако ѝобараи...* (267) А камо ли на едно куче животот да му го подарам! (го ослободува).

Од поширокиот контекст јасно е дека станува збор за готовност искажана во афективна ситуација и изложена низ два меѓусебно поврзани искази, меѓу кои се јавува промислена пауза. Исто така, одбележуваме дека од нашиов извадок Конески ја ексцерпирал и ремарката *сѝенкајќи ѝоо коленоѝо на Илија, кое му љо има сѝавено на сѝомакоѝ* за во т. 464 во која наведува „примери за употреба на формите со *има, нема*“, редоследно од следниве автори: Р. Петковски, В. Малески, Ј. Бошковски, С. Попов, Р. Крле (седум примери еден по друг, сите од „Антица“), Е. Спространов, М. Цепенков, К. Чашуле, (повторно) В. Малески, С. Попов, Р. Петковски, Р. Крле, М. Цепенков, Ристо Крле, С. Попов.

Во последните наведени примери од Крле и Попов формите со *има, нема* се употребени прекажано. Сп. кај Конески: *Пусѝиоѝ Селман аља имал собрано Арнауѝи за да ѝе љраба* (Р. Крле) и во поширок контекст:

САВЕТКА: (влегува избезумена). Антице!... Керко... станувај! (ја фаќа за рака и ја трга). Брзо станувај да бегаме!... *Пусѝиоѝ Селман-аља имал собрано арнауѝи за да ѝе љрабне*. (464) И дебрани, и мокрани! Човек дојде кажа, мори еееј!... Станувај да одиме кај вујка ти!

Спореди исто во претходна сцена:

САВЕТКА: Еден пријател дојде и ни кажа, оти како *Селман-аља собрал дома си арнауѝи и се љоѝвел да дојде Антица да ја љраби*.

РИСТАЌИ: И јас така си помислив, зорт! (се обрнува околу себе се). Отишла

горе. Ајде брзо кажувај што се задоцнавте! Душава ми искочи, не е шега... А има и зошто!...

САВЕТКА: Никако не кинисуваше... *Но после, како што ти кажав, дојде еден човек и кажа, дека, Селман-ага имал собрано дома си Арнаути да ја граби...* И пак не кинисуваше!...и зборувам „а мори ќе те заколи, ако не одиш...“ Ни око да ѝ трепне! Ако, вика, нека ме заколи, зошто сум жива. При мајка-без мајка; при вујко-без вујко! Вие, рече, животот сакате да ми го зацрните, а црн не ми треба! Нека ме заколи, не се жалам!“ А со писмото ништо...“

Токму овој извадок ни ја дава врската меѓу минатото неопределено време и формите со *има, нема*, при што секако треба да се има предвид уште една претходна сцена, во која минатото неопределено време ретроспективно добива и друго значење, дека прекажаното е лажна вест, подзасилена со литота:

„Пак за тоа кир Ристакија *не сине*, ами и прати човек *да ја излаже* дека Селман-ага собрал Арнаути да ја граби.“

Заклучок прв: Изборот на Конески не е случаен, туку е резултат на промислена ексцерпција на престижни текстови од тоа време. Но, останува впечатокот дека поголемиот дел од текстовите денес се речиси непознати и/или тешко достапни, а другите ја немаат онаа актуелност што ја имале во времето кога е пишувана Граматиката.

Оттаму, една од целите на овој реферат е да изврши не само актуализација туку и целосен подбор на текстовите што му послужиле на Конески при изработката на Граматиката, од една страна, постарите, од Миладиновци до Рацин, а потоа и современите, од првиот расказ „Селанката од Копачка“ до првите романи „Село зад седумте јасени“ (1952) од Славко Јаневски и „Крпен живот“ (1953) од Стале Попов.

Овој подбор би можел да претставува и своевидна хрестоматија на престижни, јазично репрезентативни македонски текстови од Зборникот на Миладиновци до првиот роман на Стале Попов, кои му послужиле на Конески при елаборацијата на македонската граматика, при што метафорично кажано, биле дел од неговата творечка библиотека, а референцијално, зошто не, на библиотеката на Семинарот за македонски јазик.

Оваа задача ни ја отвора и следната (опсесивно-логистичка) тема, од која издвојуваме само еден сегмент:

Друштвото на Конески. Особен предмет на наш интерес се современите македонски писатели од чиешто дела Конески користи примери во својата Граматика, а тоа се: Васил Иљоски, Славко Јаневски, Ристо Крле, Владо Малески, Коле Чашуле, Јован Бошковски, Радослав Петковски и Стале Попов.

Имено, писателското окружение на Конески во времето на пишување на Граматиката го наоѓаме меѓу првите членови на Друштвото на писателите на Македонија, пред сè, Ацо Шопов, од кого Конески користи пример во првиот дел од Граматиката, Димитар Митрев, кој е споменат во првиот дел, како и Иван Точко, но во Граматиката нема ниту еден пример од неговите дела. Но, затоа во Граматиката превладуваат примерите од Јован Бошковски, Радослав Петковски и од Стале Попов.

Заклучок втор: Ексцерпираниот материјал во Граматиката условно можеме да го систематизираме во две групи, имено примери од постарата лектира

на Конески, од Зборникот на Миладиновци (приближно околу сто примери, од коишто дел се само ексцерпирани форми на зборови) преку Цепенков (над триста примери), Евтим Спространов (25), Тодор Ецов (23), Кузман Шапкарев (седум примери), Димитар Матов (12 примери), Јордан Читкушев (9 примери) и Ецов (24 примери), до Иљоски (37 примери), Ристо Крле (повеќе од шеесет примери) и Рацин (22 примери).

Од современите македонски писатели во вториот дел од Граматиката превладуваат примери од Стале Попов, речиси сите од „Крпен живот“ (над сто и педесет), од Владо Малески (околу 140), Коле Чашуле (90 примери, претежно од „Првите дни“), Јован Бошковски (околу 70 примери), Радослав Петковски (над 30 примери), Славко Јаневски (8 примери, од кои 7 од „Село зад седумте јасени“, а еден од „Милион цинои“), а од поезијата од Венко Марковски (7 примери), Србо Ивановски (2) и Гого Ивановски (2 примера).

Во Граматиката на Конески има над илјада примери за кои прецизно може да се утврди од кои текстови се ексцерпирани. На оваа бројка секако треба да се додаде и бројот на примерите, особено на форми за кои не е неопходна ексцерпција, туку јазично чувство, сп. т. 30: „Членот *-ов*, итн. служи за укажување на предмети блиски до говорителот: *човеков* (овој овде), а членот *-он* итн. за укажување на пооддалечени предмети, но во опсегот на нашите чула: *човекон* (оној онаму)“.

Се разбира, не треба да ги забораваме и примерите од разговорниот стил.

Секој од примерите заслужува посебна обработка, особено оние за кои точно може да се утврди од кој текст се ексцерпирани, како и каков бил односот на Конески спрема секој од застапените автори и нивните текстови во Граматиката, со што се отвораат не само чисто граматички туку и стилистички прашања. Притоа, имаме предвид дека ретко кој граматичар што работел врз ексцерпирани примери од литературата останал само во рамките на граматиката, како што би милувал Белиќ, туку навлегол во просторот на стилистиката и поетиката, како Виноградов, па дури и на семиотиката на културата, т. е. во сферите на когнитивистиката, во тој контекст и на когнитивната граматика, и лингвокултурологијата, т. е. концептуалната лингвистика.

Во тој поглед, особен интерес претставува односот на Конески, од една страна, кон јазикот и стилот на Марко Цепенков, а од друга страна, на Стале Попов, во онаа смисла во која Конески го издвојува Цепенков од плејадата собирачи на фолклорни и етнографски материјали, откривајќи во него не само редактор туку и автор, при што секако го имал предвид текстот на „Силјан Штркот“, од којшто ексцерпирал и најмногу примери за во Граматиката, а Стале Попов го обработува како претставник на „наивистичкиот реализам“.

Слободно можеме да истакнеме дека во текстовите на Цепенков можат да се преоткријат сите особености на македонскиот народен јазик, кои отпосле стануваат и особености на македонскиот литературен јазик. Имајќи го предвид тоа, приведуваме извадок од „Силјан Штркот“ во кој следиме четири примери од вкупно дваесетте ексцерпирани и соодветно ги опишал во одделни точки во Граматиката:

„Целото лето и есента што шета Силјан со дуовникот, и на ден Митроен си дошле во Прилеп, и изваил дуовникот пари да му плати на Силјана ругата колку што беше погоден. (т. 442) Арно, ама Силјан парите не му ’и земал, чунким сакал и тој да ојт со него на Божигроб.

– Аман, оче дуовниче, те молам, земи ме и мене со тебе на ацилак за да се сторам и јас еден ација, да и да умрам, да не жалам! (т. 238)

Вака му велеше Силјан на дуовникот и му се молеше дури со плач на очите за да го земи на Божигроб. Никако не му дааше рака на дуовникот за да го носит Силјана со себе на Божигроб, чунки сакаше да арцит пари за него поеќе од колку што му чинеше ругата. Му се тоари анцијата на дуовникот и го моли да го земи Силјана на ацилак, да отаде назад како знајт нека си прајт. Најпосле, беше кандисал дуовникот и го зел Силјана со себе за на ацилак.

Дошле на Солун и влегле во една гемија, та се упатиле за на Божигроб. (т. 513) Одеа, што одеа гемијата по правио пат и по некој ден свртел еден противен ветар многу силен, та кога ја подбрал гемијата по морцката ширина, летала како некоја црпка по талазите што биле по море. Бре овде ќе се удаит гемијата, бре онде ќе пропаднат, една цела недела што ја тера гемијата и едно утро приближала гемијата до една ада, та коа се удрила од камењето, парче по парче се напраила; сите што беа во гемијата, се удаиле, **само Силјанче беше се нашол на една штица задржан и беше го исврлило далгата на суо.**“ (т. 25)

Забелешка: Конески од ексцерпираниот материјал наведува само онолку колку што е неопходно за илустрација, па дава одломки од реченици.

Според библиографијата, јасно е дека паралелно со работата врз Граматиката, Конески редактирал и дел од творештвото на Цепенков и го објавил во посебна книга под наслов „Сказни и сторенија“ (1954), но останува впечатокот дека повеќето примери Конески ги ексцерпирал мошне порано од страниците на СБНУ. Во „Сказни и сторенија“ Конески очигледно се раководел и од естетски, но и книжевноисториски критериуми, па така во Граматиката навел пример од еден од најпознатите апокрифи што се среќава и во фолклорот „Богородица и жабата“: **Оф да би уста моја црвосала што се насмеала** (37).

Конески во својата Граматика обилно се служи со примери од приказни и етнографски материјали (поговорки, пословици, благословии и клетви) и од други собирачи, на кои во своите истражувања не им посветил особено внимание, со исклучок на Кузман Шапкарев, но само по однос на поезијата (пред сè, песната „Кузман Капидан“, од која ексцерпирал примери и за во првиот дел од Граматиката), оставајќи простор за понатамошно проучување на неговата нарација.

Особен интерес за нас треба да претставуваат етнографските материјали од Зборникот за народни умотворенија што се искористени за опис на одделни точки во Граматиката. Во прв ред тука ги имаме предвид приказните собрани од Евтим Спространов (од Охридско) и Димитар Матов (од Велешко: *Премрежјејѝо и чесѝиѝиѝоѝ цар ѝо неѝо, Цаѝо и Деѝоѝѝ*, СБНУ, 1891), како и богатиот етнографски материјал народни толкувања на природни појави, материјали и прокоби (вкупно 116 примери) собран од Јордан Читкушев (СБНУ, 1892). Конески од нив искористил – осум! Се разбира, поприфатливи му биле оние од Марко Цепенков, особено оние што, бездруго, ги знаел од мал, вклучу-

чително и приказните за вампири и соништата... (Овој материјал заслужува посебно внимание, не само од етнолингвистички аспект, туку и од граматички, особено во врска со искажувањето модалност во нив, па оставаме за следна пригода).

Од друга страна, Конески можел да се воодушевува на подемот на неговите најблиски содружници по перо, Коле Чашуле и Славко Јаневски, но од нивниот богат опус до 1953/1954 година за лингвистичка ексцерпција се задржал скоро само на „Првите дни“ и „Село зад седумте јасени“.

Од расказите на Радослав Петковски се задржал само на оние што отпосле се собрани во книшката „Рибарот Климе“, како школска лектура: „Рибарот Климе“, „Туѓата работничка“, „Стојна“, додека расказите од книшката „Рашанец“ како да не му биле предизвик. А, ете, *рибарот Климе* сите му го заборава, освен како поим, а приказната за Рашанец сè некој ќе ја извади од нафталин.

До пред извесно време „Село зад седумте јасени“ не можеше да се најде скоро во ни една библиотека (самиот автор беше си ги имал повлечено сите примероци), но ете се најде некој да му ја преобјави, па дури и да ја стави на интернет. А Конески ексцерпирал од неа седум примери, само еден од поемата „Милион цино“ и од ниту од еден друг негов расказ.

Владо Малески и Јован Бошковски, пак, како и сите други први македонски раскажувачи, ги објавувал своите први раскази во „Нов ден“, а потоа му излегувале како одделни книги раскази. Во Граматиката на Конески дадени се првите верзии, а не подоцнежните (некои се од времето потем Граматиката), зашто, бездруго, Конески веќе ја имал завршено ексцерпцијата, а примерот веќе бил ставен на соодветното место.

Спореди:

1. *Настѝе ѓо оѝейаа беѓајки од заѝвор* (Конески, 45) – *Не дојде. Настѝе... Настѝеша ѓо оѝейаа ѝред еден месец. Беѓаше од заѝвор.* (Гурѓина алова, лектор Тодор Димитровски)

Конески го користи овој пример за да наведе пример во кој не се употребува остатокот од некогашната генитивно-акузативна форма на -та, а во книгата ја има токму таа, независно чија е интервенцијата, веројатно на самиот автор, да ја доближи до разговорниот стил, или ваква слобода си дозволил лекторот, можеби незадоволен од употребата на глаголскиот прилог, па на Конески му пропаднало она „но“ (спореди, т. 45). Инаку, во името на вистината, Насте од „Гурѓина алова“ во Граматиката го има уште петпати, а Настета – уште двапати.

2. *сакаше да се ѝпросѝи со сѝѝе ѝри сина.* (Конески, т. 48, избројана множина) – *Ефѝа сакаше да се ѝпросѝи со синовѝе ѝосвечено* (1973, Гурѓина алова).

Во примерот од книгата исчезнала избројаната множина!

3. *Панко со ѝреѝеѝ ѓо чекаше деноѝ на селскаѝа радосѝ* (Конески, т. 498) – *Панко со неѝреѝение ѓо чекаше деноѝ на селскаѝа радосѝ* (Ј. Бошковски, „Растрел“, „Земјата на Панко Бисерин“).

Точката 498 ја опфаќа употреба на предлогот со именки изведени од глаголски дел, а во збирката „Растрел“ на истото место е употребена глаголска именка.

Се разбира, овие примери не се многу!

Не се многу ни печатните грешки, особено во примерите, но при едно критичко издание, секако би требало да се исправат. Во името на веродостојноста на текстот на приказната и на нејзиниот лексички состав Сп. кај Конески во т. 464, *али имай осџанато нешто кока од момчево* (Е. Спространов), додека кај Спространов е *момчево* (Е. Спространов, *Тајко, ќерка и мајка*, приказни фантастични и смешки, СБНУ 1896, с. 215).

Грамастиката на Конески го предизвикува нашиот интерес од една страна со свежината на грамастичкиот опис на формите и нивната употреба, која и ден-денес ги исполнува условите што ги поставува функционалната лингвистика, но и со патината на ексцерпираниот материјал од светот на песната и легендата до светот на Револуцијата. Впрочем, дел од приказните, особено фантастичните, и понатаму се актуализираат во современата литература, а некои и денес го предизвикуваат интересот не само на науката туку и на читателите (доволно е да го споменеме само „Силјан Штркот“, кој импонира не само со својата содржина туку и со својот јазик и е предмет и на понатамошни книжевни и стилски трансформации, филолошки толкувања и јазични проучувања). Од друга страна, толку реалистичната подолгата проза на Чашуле на која, како што милуваше да каже Милан Ѓурчинов за недопрена тема „никој не ѝ посветил внимание, па дури ни самиот автор отпосле“, „Првите дни“, според својата тема е блиска со романот на Димитар Солев, „Под усвитеност“, на кој не мал број теоретичари на литературата го калеле своето херменевтичко перо врз современите книжевни теории.

А Солев започнува да твори во времето кога Конески веќе ја завршувал својата Граматика, а со својата раскажувачка реч повел многумина по патот на модернизмот.

Конески добро го проучи светот на песната и легендата, но и повоениот реализам, особено „наивистичкиот реализам“ на Стале Попов. Дел, пак, од понатамошната литература послужила како примери во повеќето школски граматики потем Грамастиката на Конески.

Со тоа делумно е исполнета целта на Конески, неговата Граматика да послужи како модел за нови (школски) граматики...

Користена литература

Кирилична:

Виноградов, В. 1938. *Современный русский язык*. МОСКВА: УЧПЕДГИЗ

Виноградов, В. 1947. *Русски язык*. Москва: УЧПЕДГИЗ.

Конески, Б. 1966. *Грамајшка на македонскиот лијерајурен јазик*. Скопје: Просветно дело.

Конески, Б. 1992. „Стилски синтези“, *Лијерајурен збор 1-2*. Скопје.

Конески, Б. 1993. *Светиот на јеснајта и леѓенајта*. Скопје: Гоце Делчев.

Латинична:

Kul'bakin, S.M. 1922. «Du classement des textes vieux-slaves». *Revue des études slaves* II. p. 200

Summary: In this paper, we review and systemize the final excerption which Koneski used as a base for the second part of the Grammar, giving special attention to the books in which we have found the given examples. We review examples from Macedonian folklore stories (M. Cepenkov, D. Matov, J. Citkuev) and songs (Miladinovci, K. Shapkarev), as well as from the modern literature written during his lifetime (V. Iljoski, K. Chashule, J. Boshkovski, R. Petkovski, S. Ivanovski, G. Ivanovski). In the paper, we define the corpus used by Koneski to describe the forms of the Macedonian language and their uses, thus entering the artistic 'library' created by Koneski in his Grammar. The final purpose of this research is to create a chrestomathy of the analyzed texts, as well as a critical edition of the Grammar by providing additional information about the material.

Олга Панкина

БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО ПРЕПЕВ НА РУСКИ

Апстракт: Поетското творештво на Блаже Конески дојде кај рускиот читател при крајот на 50-тите години на минатиот век во состав на антологиите на поезијата на народите на Југославија. Оттогаш тоа неизмено предизвикува интерес кај преведувачите, читателите и истражувачите. Блаже Конески е застапен во сите антологиски избори на македонската поезија излезени во Русија. Песни на Блаже Конески препејуваа познатите руски поети преведувачи: Давид Самојлов, Михаил Зенкевич, Натан Злотников, Јуриј Левитански, Јуна Мориц и други. Утврдив дека вкупно на руски се препеани околу 150 песни од Конески, од што може да се заклучи дека е тој најпреведуван македонски поет во Русија. Тие преводи го опфаќаат неговото творештво до 1987 година, односно до поетската книга „Послание“. Импресионирана од песните на Конески од последната деценија од неговиот живот направив препев на последните 6 поетски книги на Блаже Конески: „Послание“ (1987), „Црква“ (1988), „Златоврв“ (1989), „Сеизмограф“ (1989), „Небеска река“ (1991), „Црн овен“ (1993). Така се појави книгата „Послание“ (Москва, 2013) благодарение на која руските читатели добија целосна претстава за спецификите и за рангот на Блаже Конески како лирски творец.

Блаже Конески е фигура од циновска димензија, а неговото дело е значајно и вредно остварување во рамките на светското културно наследство и треба нашироко по светот да се наведува како силен аргумент за значењето и суштината на македонскиот јазик, за македонскиот национален идентитет.

Клучни зборови и изрази: превод; македонски јазик; руски јазик; поезија, лирика

Оваа година се навршуваат сто години од раѓањето на Блаже Конески – уникатен творец и во науката за македонскиот јазик, и како раскажувач и, пред сè, како поет.

Поетското творештво на Блаже Конески дојде кај рускиот читател при крајот на 50-тите години на минатиот век во состав на антологиите на поезијата на народите на Југославија. Оттогаш тоа неизмено предизвикува интерес кај преведувачите, читателите и истражувачите. Во 1987 година издавачката куќа „Художественаја литература“ ја објави лириката од Блаже Конески како посебна

книга. Блаже Конески е застапен во сите антологиски избори на македонската поезија излезени во Русија: „Корни и ѕвезди“ (Радуга, 1988), „Во пресрет на сонцето“ (Клуч, 1997), „Од век во век. Поезија на Македонија“ (Радуга, 2002). Песни на Блаже Конески препејуваа познатите руски поети преведувачи: Давид Самојлов, Михаил Зенкевич, Натан Злотников, Јуриј Левитански, Јуна Мориц и други. Утврдено дека вкупно на руски се препеани околу **150 песни** од Конески, од што можеме да заклучиме дека Блаже Конески е најпреведуван македонски поет во Русија. Тие преводи го опфаќаат неговото творештво до 1987 година, односно до неговата поетска книга „Послание“.

Вложувајќи големи напори во популаризацијата на македонската култура во Русија, посебно на македонската литература и јазик, и јас во неколку наврати имам пишувано за Блаже Конески во руски весници и списанија.

Особено го сакам и го ценам Блаже Конески како поет. Имам препеано многу песни од Конески, меѓу нив и најпознатите, исклучителни и зрели, како „Везилка“, „Тешкото“, „Ангелот на Света Софија“, „Стерна“, „Елен самјак“, „Ars poetica“ и други кои се влезени во сите антологии на македонската поезија во светот, како и во последниве две објавени во Москва во 2010 и 2011 година во мој превод на руски јазик.

Во 2012 година почитуваниот академик Милан Ѓурчинов ми ги подари првите две книги насловени „Поезија“ од целокупните дела на Блаже Конески и тоа ме поттикна одново да ги препрочитам песните на Блаже. Уште еднаш се убедив дека неговата поезија ги допира егзистенцијалните прашања. Ја почувствував многу блиска и возвишена. Посебно ме импресионираа песните на Конески од последната деценија од неговиот живот кои истовремено претставуваат континуитет на неговото претходно творештво, но значат и откривање на една друга, специфична лирска сфера, во која интимното, облагородено со исклучителниот сензибилитет на Блаже Конески како поет, се искрева до ранг на општочовечка вредност. Се нафатив за препев. Во 2013 година работата беше завршена. Книгата излезе од печат со тираж од 1000 примероци (Москва, 2013, издавачка куќа „У Никитских врат“; 366 страни). Преводот го направив според изданието „Целокупни дела на Блаже Конески“. Критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов. том 2, Ск., 2011). Прво имав намера да правам избор, но потоа решив да го претставам творештвото на Конески во поголем обем. Направив препев на последните **6** поетски книги на Блаже Конески: **„Послание“ (1987), „Црква“ (1988), „Златоврв“ (1989), „Сеизмограф“ (1989), „Небеска река“ (1991), „Црн овен“ (1993)** – вкупно 257 песни, со што на руските читатели им беше овозможено да добијат целосна претстава за спецификите и за рангот на Блаже Конески како лирски творец. Сите песни влезени во книгата „Послание“ на руски јазик беа објавени за првпат.

Значајно е дека академикот Милан Ѓурчинов за книгата „Послание“ напиша предговор под наслов „Пораки и неспокојства на гордиот осаменик“ адресиран токму до руската читателска публика.

Ако зборуваме за Блаже Конески како прозен писател, треба да одбележиме дека на руските јазични простори тој е познат по расказите: *Башмаки* (Перевод Ю. Беляевой); *Песня, Высйтавка, Хог* (Перевод Д. Толовскогo и Н. Савинова); *Виноградник, Прощеное воскресенье, Всйреча, Блаже и Досйта, Хог* (Перевод О. Панькиной).

Делата на Блаже Конески што ги преведов на руски се израз на мојата голема почит кон него. Имав среќа да го запознаам поблизу во 1979 година кога пристигнав на шестмесечно стажирање во Скопје за да ја подготвам дипломската работа под негово менторство – ги проучував значењата на презентот и имперфектот во современиот македонски јазик. Иако имав голем пиетет спрема Конески, бидејќи веќе имав сознанија за неговата големина како научник, познавач на историјата на литературата, писател, преведувач и врвен интелектуалец, не чувствував трема во негово присуство. Тој секогаш беше внимателен и тактичен спрема мене. Ми остана во сеќавањето како многу скромен, мирен и срдечен човек со силна внатрешна моќ. Многу ми помагаше да навлезам во суштините на македонскиот јазик. Но разговаравме и за многу други работи. Тој го разбуди и поттикна моето внимание кон оваа прекрасна земја. Не се сомневам дека се афирмирав како македонист токму благодарение на Блаже Конески.

Поминаа години. И сè повеќе и повеќе се восхитувам на неговата дарба да ги предвидува работите. Блаже Конески е фигура од циновска димензија, а неговото дело е значајно и вредно остварување во рамките на светското културно наследство и треба нашироко по светот да се наведува како силен аргумент за значењето и суштината на македонскиот јазик, за македонскиот национален идентитет.

Се гордеам со тоа што моите заслуги во преведувачката дејност за популаризација на македонската литература во Русија се крунисани со медалот на Македонската академија на науките и уметностите, кој го носи името на Блаже Конески.

БИБЛИОГРАФИЈА

Поезија и проза Блаже Конеского в переводе на русский (публикации расположены по годам их выхода в свет, начиная с 1957 года)

ПРОЗА

Рассказы

Повести и рассказы югославских писателей, Госиздат, М., 1959
Блаже Конеский, *Башмаки*. (Перевод Ю. Беляевой).

Современная югославская новелла, «Прогресс», М., 1965
Блаже Конеский, *Башмаки*. (Перевод Ю. Беляевой)

Талый снег. Рассказы македонских писателей, «Художественная литература», М., 1965
Блаже Конеский, *Песня. Выставка. Ход*. (Перевод Д. Толовского и Н. Савинова)

Повести и рассказы югославских писателей, «Художественная литература», М., 1978
Блаже Конеский, *Ход*. (Перев. Д. Толовского и Н. Савинова)

Рассказы македонских писателей. Библиотека литературы Македонии, «Окоем», М., 2009 (Составление и перевод О. Панькиной)

Блаже Конеский, *Виноградник. Прощеное воскресенье. Встреча. Блаже и Доста.*

Антология современного македонского рассказа, Скопье, 2014 (Перевод О. Панькиной)

Блаже Конеский, *Ход.*

Рождение слова. Македонские переводы Ольги Панькиной. Серия «Мастера художественного перевода», М., «Центр книги Рудомино», 2019

Блаже Конеский, *Прощеное воскресенье.*

Эссе

Антология македонского эссе, Скопье, 2015 (Перевод О. Панькиной)

Блаже Конеский, *Опыт.*

ПОЭЗИЯ СБОРНИКИ

Поэты Югославии 19-20 в. М, 1963

Конеский Блаже, *Тешкото, Вышивальщица* (Перевод М. Зенкевича)

На марше. Народно-освободительная поэзия народов Югославии 1941-1945 гг. М, Худ. лит., 1969

Конеский Блаже, *Солнечная колонна* (Перевод А. Суркова)

Из современной поэзии народов Югославии. (Вступ. статья В. Огнева) М, Прогресс, 1972

Конеский Блаже *Колокола, Илинденские мелодии, Зов, Колыбельная, Весна, Горlinka, Лишение силы, Игра с ребенком* (Перевод Ю. Мориц); *Погребальная песнь, Весенняя песнь, Пшеница, Скопле, Бунт Карпоша, Хворый Дойчин* (Перевод В. Корнилова); *Тешкото, Вышивальщица* (Перевод М. Зенкевича); *Солнечная колонна* (Перевод А. Суркова); *Звук, Полночь, Стихи о маслинах, Молитва, Рожь, Мак, Отдых, Ствол, Ребенок, уснувший на берегу озера, Любовь, Присказка* (Перевод Ю. Левитанского); *Нежность, Песнь виноградной лозы на горе Водно* (Перевод Н. Злотникова)

От мая до мая. Стихи поэтов социалистических стран Европы в переводе Ю. Левитанского. М, 1975

Конеский Блаже, *Ребенок, уснувший на берегу озера, Молитва, Рожь, Мак, Отдых, Полночь, Присказка, Звук, Ствол, Любовь, Стихи о маслинах.*

Поэзия Югославии в переводах русских поэтов. М, Художественная литература, 1976

Конеский Блаже, *Рожь* (Пер. Ю. Левитанского)

Поэзия современной Югославии. (Библиотека югославской литературы) М, Художественная литература, 1981

Конеский Блаже, *Полночь, Молитва, Ствол* (Перевод Ю. Левитанского); *Вышивальщица* (Перевод М. Зенкевича); *Сон, Струмичанин, Разговор с ребенком, Кузнечики* (Перевод М. Ваксмахера).

Корни и звезды. Современная македонская поэзия. М, Радуга, 1988

Конеский Блаже, *Стерна, Собачий холм (Эпиграмм), Ангел Святой Софии, Воспоминание, Одинокий олень* (Перевод Д. Самойлова); *Рожь, Молитва, Полночь, Ребенок, уснувший на берегу озера* (Перевод Ю. Левитанского); *Снег* (Перевод И. Фоякова); *Вий, Уголь* (Перевод А. Наль); *Песнь виноградной лозы на горе Водно* (Перевод Н. Злотникова); *Три крупные женщины, Дон Кихот* (Перевод О. Николаевой); *Вышивальщица* (Перевод М. Зенкевича); *Лишение силы, Игра с ребенком* (Перевод Ю. Мориц); *Погребальная песнь, Скопле, Пиеница, Хворый Дойчин* (Перевод В. Корнилова).

Навстречу солнцу. Македонская поэзия 19-20 веков в русских переводах. М, Ключ, 1997

Конеский Блаже, *Собачий холм, Воспоминание* (Перевод Д. Самойлова); *Три крупные женщины* (Перевод О. Николаевой); *Вышивальщица, Тешкото* (Перевод М. Зенкевича).

Из века в век. Поэзия Македонии. М, Радуга, 2002

Конеский Блаже, *Собачий холм, Воспоминание* (Перевод Д. Самойлова); *Три крупные женщины* (Перевод О. Николаевой); *Вышивальщица, Тешкото* (Перевод М. Зенкевича).

Голоса у воды. Антология современной македонской поэзии. М, ИПО «У Никитских ворот», ИД «Макавей», 2010 (Перевод О. Панькиной)

Конеский Блаже, *Вышивальщица, Стерна, Хворый Дойчин, Ангел Святой Софии, Одинокий олень.*

Современная македонская поэзия. Библиотека литературы Македонии. М., «Окоем», 2011 (Составление и перевод О. Панькиной)

Блаже Конеский, *Вышивальщица, Марков монастырь, Ангел святой Софии, Пословица, Стужа, Часы, Будущее, Роза, Дуб, Пчеловод, Клетка, Песня, Крик, Колыбельная больному ребенку, Отдых, Ночь, Главное, Возвращение, Ars poetica*

Переводы Ольги Панькиной из славянской поэзии. ТОДНТ, Тверь, 2011

Блаже Конеский *Вышивальщица, Ars Poetica*

Блаже Конески Преводи на осум јазици. Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2012

Жест, Женщина, Минарет (Перевод: О. Панькиной)

Антология современной македонской поэзии. Скопье, 2014 (Перевод О. Панькиной)

Блаже Конеский, *Вышивальщица, Тешкото, Хворый Дойчин, Стерна, Марков монастырь, Вий, Красивые женщины, Отдых, Одинокий олень, Молитва*

Рождение слова. Македонские переводы Ольги Панькиной. Серия «Мастера художественного перевода», М., «Центр книги Рудомино», 2019

Блаже Конеский, *Вышивальщица, Тоска, Урна, Одиночество, Ангел Святой Софии, Пословица, Ars poetica, Молитва заупокойная*

КНИГИ ОДНОГО АВТОРА

Конеский Блаже Стихи. М, Художественная литература, 1987 (286 с.)

Ребенок, уснувший на берегу озера, Звук, Отдых, Ствол, Любовь, Присказка (Перевод Ю. Левитанского); *Снег, Реки, Торeadор, Перевал, Среди деревьев, Отмщение, Молодой кедр, Зрение, Молитва на сон грядущий, У соседки умирает сын* (Перевод И. Фоякова); *Стихи, Звезды, Роза, Вий, Утро, Ласточки, Пасечник, Уголь, Штип, Золушка, Портрет, Молодость, Груша, Грядущее, Родник твоего голоса, Старая лоза, Объятие, Песнь песней* (Перевод А. Наль); *Засыпание, Тишина, Старуха, Колумб, Песнь виноградной лозы на горе Водно, Чайка, Нежность, Разлука, На танцах, Песня (Что ж я один туда воротился...), О жизни, Воробы, Неизвестность* (Перевод Н. Злотникова); *Волк, Влюбленные девушки, Красивые женщины, Полночь, Прощание с Парижем, Часы, Гора, Накануне годовщины смерти отца, Горлица, Засуха, Три крупные женщины, Дон Кихот, Куманово, Воспоминанье, Бабочка, Озеро, Предсказание несчастья* (Перевод О. Николаевой); *Вышивальщица* (Перевод М. Зенкевича); *Тайна, С поезда, Дуб, Завет, Сокровищница, Одиссей, Ревматизм, Слово, Лишение силы, Ars poetica, Весна* (Перевод Ю. Мориц); *Глигор Прличев, Смех, Река, Зоравица, Пес, Память о Гьере* (Перевод С. Гандлевского); *Сеть, Стерна, Крепость, Марков монастырь, Песий пригорок* (Перевод М. Еремина); *Больной Дойчин, Водно* (Перевод Т. Бек); *Аскеты, Любовница, Певице, Выздоровление, Бывшие братья* (Перевод В. Санчука); *Сон, Разговор с ребенком, Струмички, Кузнечики* (Перевод М. Ваксмахера); *Одинокий олень* (Перевод П. Серебрякова); *Бона, Житие Тасы Боянской, Тетка-Краса, Успение тетки Менки, Наш Орде, Дядя Ристе, Дедушка Илия* (Перевод В. Корчагина); *Кочо Рацин, Че Гевара, Чешмы, Перец, Юруклук, Туман, Сны, Трактат о рождении песни, Воспоминание (В этом домике...), Посещение музея, Песня певицы, Деревце, пересаженное с горы Кожув, Гончар, Данте, Цветы, Дойранские бури* (Перевод А. Глуховского).

Конеский Блаже, *Македонская поэзия. Лишенные силы.* М, Фонд им. М. Ю. Лермонтова, 1995 (62 с.)

Стерна, Собачий холм, Ангел Святой Софии, Воспоминание, Одинокий олень (Перевод Д. Самойлова); *Рожь, Молитва, Полночь, Ребенок, уснувший на берегу, Звук, Стихи о маслинах, Мак, Отдых, Ствол, Любовь, Присказка* (Перевод Ю. Левитанского); *Снег* (Перевод И. Фоякова); *Вий, Уголь* (Перевод

А. Наль); *Тишина, Песнь виноградной лозы на горе Водно, Нежность* (Перевод Н. Злотникова); *Три крупные женщины, Дон Кихот* (Перевод О. Николаевой); *Вышивальщица, Теикото* (Перевод М. Зенкевича); *Лишение силы, Колокола, Илинденские мелодии, Зов, Колыбельная, Горлинка, Игра с ребенком, Весна* (Перевод Ю. Мориц); *Погребальная песнь, Скопле, Пшеница, Хворый Дойчин, Весенняя песня, Бунт Карпоша* (Перевод В. Корнилова); *Солнечная колонна* (Перевод А. Суркова).

Блаже Конеский, *Послание. Стихи. «У Никитских ворот»*, М., 2013 (368 с.) (Составление и перевод О. Панькиной)

О, поэзия, Поэтика, На могиле Поля Элюара, Над высохшим колодецем, Тень, Наказ любимых, Через много лет, Жест, Ревность, Жажда, Красавица, Преданность, Деревья, Ветка, Обняв берега, Удивление, Молчание, После холодов, Мелкие предметы, Неизбежность, Пересаживая цветы, Цветник, Птицы, Сосна, Флора и фауна, Дикае гуси, Сыч, Предзнаменования, Знак 1 (Флаг), Знак 2 (Добрая вестъ), Знак 3 (Любовь), Знак 4 (Щит), Волны, Рукопись, Минарет, Шепот, Точка, Ночь, Дети, Пробуждение, Возраст, Шестой ребенок, Усопшим, Мертвецы, Похороны Гуте, Дневник Гомбровича, Праматерь, Учителя, Дитя, Помощь, Чудо, Высокомерие, Звуки, Послание, Церковь, Антоний и Клеопатра, Молитва, Воробьи в тумане, Отец, Воспоминание через много лет, Читатель, Память, Предтеча, Песня, Призыв, Этот день, Семейная история, Святой Николай, Супруги, Омолаживание, Грешницы, Надпись на источнике, в монастыре Йована Бигорского, Женщина, Красота, Рука, Мраморная статуя, Прикосновение, Поцелуй, Разговор, Вторая молодость, Безумства, Декабрь, Послание, Жара, Отдых, Голубки, Связь с жизнью, Лето, Плакальщицы, Воспоминания, Расхождение, Мгновение, Сухое дерево, Старики, Защита, Ласточки, Живучесть, Опыт, Зрение, По кромке, Смирение, Жизнь и смерть, Сюжет, Георгий Божиков, Успение Владимира Мошина, Васил Чипов, Любовь, Вино, Златоверх, Сирма, Видение Исаяи Радева Мажовского из Лазарополя в дебарской темнице 8 января 1889 года в десять часов утра, Воевода Блаже в опустевшем селе Бирино, Гадание на кофейной гуще, Взгляд, Разговор с матерью, Больничная палата, Травник, Начало дня, Тень, Промедление, Пожар, Болезнь, На рассвете, Почитание покойника, Полный цикл, Осенний закат, Деревенская дорога, Маяковский, Просьба, В парке, Айва, Воспоминания, На солнце, Пенсионеры, Совесть, Могилы, Падаль, Боль, Свидание, Благословение, Хмурое утро, Свежесть, Слово, Стереотипы, Дождь, Ода разуму, Вера, Очеловечивание, Жизненный путь, Немошь, Слабость, Жилец, Моя песня, Отдых, Дикае птици, Пасхальное яйцо, Похвальное слово, Родина, Одиночество, Создание себя, Обязанность, Годовщина I, Годовщина II, Урок, Злодейство, Привязанность, Ожидание, Судьба, Знамя, Прикосновение, Птицы, Ой, Лозена, Македонские поэты, Лжепророки, Полдень, Слава, Мать, Князь Андрей, Ремесло, Сухое дерево, Местъ, Тоска, Перемены, Малодушие, Вангел, Моим стихам, Гостиницы, На отдыхе, Молитва, Ночь, Вставание ночью, Преображение, Жизнь, Вечность, Моей палке, Запрет, Беспokoйство, Ледяная скульптура, Ясность, Самопознание, Закат, Предел, Внутренний диалог, Опустошенность, Име-

нины, Стынь, Краеугольный камень, Преображение, Жизнь, Опыт, Весна, Чужой, Город, Гнев, Эпитафия солдату из Сплита, Надежда, Спокойствие, Пустота, Полуночная мысль, Садовник, Небесная река, Дойранская элегия, Новый год 1992, Личность, Песня для черного брата, Отпор, Молитва заупокойная, Противоборство, Коварство, Прилепская хроника, Кузнечик, Небо, Пробуждение, По А. С. Пушкину, Св. Пантелеймон, Календарь, Прибежище, Натюрморт, Начало осени, Золотник, Обед, Чашка чая, Внутренний вид, Античная трагедия, Урна, Одиночество, Шар-Планина, Вспоминая отца, Друзьям, Обновление, Дятел, Сокол, Предшественница, Смирение, Плач старухи, Хранители, Страх, Накануне Афанасьева дня 1993

ГАЗЕТЫ, ЖУРНАЛЫ

Журнал *ИНОСТРАННАЯ ЛИТЕРАТУРА* М., 1969, №12, с. 4-6
 Конеский Блаже. *Песнь виноградной лозы на горе Водно. Нежность*. Перевод Н. Злотникова.

Газета *ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА* М., 1973, №48, 28 ноября, с. 15
 Конески Блаже *Весенняя песня. Стихи*. Перевод В. Корнилова

Журнал *ЭТНОСФЕРА* М., 2006, № 12(99) с. 22-23
 «Монастырь я построил в укромном месте...» Составление и перевод
 О. Панькиной
 Конески Блаже *Марков монастырь*

Журнал *К ЕДИНСТВУ!* М., 2007, №1 с. 14-16
Македонские стихи. Марков монастырь. Составление и перевод О. Панькиной.
 Конески Блаже *Марков монастырь, Пословица, Стужа, Часы, Будущее, Роза, Дуб, Пчеловод, Клетка, Песня, Шум, Колыбельная больному ребенку, Отдых, Ночь, Ars poetica, Главное, Возвращение*

Журнал *МЕЦЕНАТ И МИР* М., 2007, №№ 33-34-35-36, с. 28-34
 Немного о Республике Македония и ее поэтах. Составление и перевод
 О. Панькиной
 Конески Блаже *Пословица, Шум, Возвращение*.

Приложение к журналу Литературное содружество ИЗ ВЕКА В ВЕК Тверь, 2010 с.23-26, 41-42, 114-117, 142-144
 Конеский Блаже *Ars poetica* (Перевод О. Панькиной)

Журнал Литературное содружество *ИЗ ВЕКА В ВЕК* Тверь, 2011 с. 28-30
 (Перевод О. Панькиной)
 Конеский Блаже *Ангел Святой Софии*

Приложение к журналу Литературное содружество *ИЗ ВЕКА В ВЕК* Тверь, 2011 с. 9-13, 27-28, 37-39, 105-107, 128-130

Конеский Блаже *Ars poetica* (Перевод О. Панькиной)

Газета *МОСКОВСКИЙ ЛИТЕРАТОР*, М., №23, ноябрь-декабрь 2011 г.

Блаже Конеский *Всё не случайно...* (Составление и перевод О. Панькиной)
Вышивальщица, Марков монастырь, Ангел святой Софии, Пословица, Стужа, Часы, Будущее, Роза, Дуб, Пчеловод, Клетка, Песня, Крик, Колыбельная больному ребенку, Отдых, Ночь, Главное, Возвращение, Ars Poetica

Приложение к журналу Литературное содружество *ИЗ ВЕКА В ВЕК*. Тверь, 2012

Конеский Блаже *Ars poetica* (Перевод О. Панькиной)

Summary: Blaže Koneski's poetry was made available to the Russian reader at the end of the 50s of the previous century as part of the anthologies of Yugoslav poetry. Since then, it has consistently aroused the interest of translators, readers, and researchers. Blaže Koneski is represented in all anthological selections of Macedonian poetry published in Russia. Blaže Koneski's verse was translated by famous Russian poets, such as David Samoylov, Mikhail Zenkevich, Nathan Zlotnikov, Yuri Levitansky, Yunna Moritz, and others. I found out that a total of about 150 poems by Koneski were translated into Russian, which means that Blaže Koneski is the most translated Macedonian poet in Russia. These translations cover his work up to 1987, i.e. his poetry book "Epistle".

Impressed by Koneski's poems written in the last decade of his life, I translated the last six books of his poetry: "Epistle" (1987), "Church" (1988), "Golden Summit" (1989), "Seismograph" (1989), "Heavenly River" (1991), "Black Aries" (1993). All of them combined were published under one cover in the book "Epistle" (Moscow, 2013) thanks to which Russian readers got a full picture of the specific features of Blaže Koneski's art and his rank as a lyrical creator.

Blaže Koneski is a figure of gigantic dimension, and his work is a significant and valuable achievement in the world cultural heritage and should be cited around the world to support the meaning and the essence of the Macedonian language, as well as the Macedonian national identity.

Искра Пановска-Димкова

АКТУЕЛНОСТА НА ФОНОЛОШКИТЕ ТЕМИ КАЈ КОНЕСКИ

Апстракт: Во трудот се претставени две теми, многу актуелни и денес, а опфатени во Граматиката на Конески уште пред 70 години, со што повторно се докажува неговото визионерство и неговата непогрешлива процена, а тоа се: „политичкиот“ акцент и акцентот кај акцентските целисти од придавка и именка. И двете теми опфаќаат ист предмет – неправилности при акцентирањето, но во сè друго се разликуваат: и во причините и во последиците. Првата појава, „политичкиот“ акцент, е опасна појава што го нарушува акцентскиот систем на македонскиот литературен јазик на начин што воведува акцентирање на четвртиот, па дури и на петтиот слог од крајот на зборот: акцентот на четвртиот слог кај членуваните зборови отвора простор за акцент на четвртиот слог кај нечленувани зборови, што со нивното членување станува акцент на петтиот слог, што на крајот доведува и до појава на вторичен акцент.

Од друга страна, за акцентските целисти од придавка и именка уште од 1950 г. Конески укажува дека литературниот јазик тешко ќе ги прифати, што практиката и го докажува, но современите граматики не само што не го редуцираат нивниот број туку, напротив, го зголемуваат.

За жал, на правилниот изговор сè уште не му се обрнува должното внимание и тој е оставен да се развива во насоки што не се во духот на македонскиот јазик. Разрешувањето на овие и слични прашања секако ќе придонесе за поголема прифатливост на македонскиот јазичен стандард од пошироката јавност.

Клучни зборови и изрази: македонски јазик; Блаже Конески; грешење во акцентирањето; „политички“ акцент; акцентски целисти

Годинава одбележуваме голем јубилеј – 100 години од раѓањето на великиот на македонистиката – Блаже Конески. Но истовремено, можеме да кажеме дека одбележуваме и 70 години од неговата работа над првиот дел од Граматиката (иако официјалната 70-годишнина ќе биде, се разбира, догодина кога ќе се одбележат 70 години од нејзиното излегување од печат). Во овој, прв дел на Граматиката, веднаш по Уводот, се застапени и првите основоположнички согледувања за гласовите и за акцентот во современиот македонски јазик,

но не како едноставен опис, туку проследени со издржан научен коментар, кој наместа укажува на сè уште отворени места кои науката за македонскиот јазик допрва ќе треба да ги пополни. Самиот Конески во Предговорот за Граматиката вели: „Таа не дава само опис на јазичните факти, ами зема и активно становиште по одредени прашања, со цел да се постигне изедначеност, да се придонесе за унификацијата на литературниот јазик. Отаде во неа и еден нужен белег на нормативност, како наместа и извесен дискусионен пристап“ (Конески 1952). Имајќи предвид дека првиот дел на Граматиката е излезен од печат во 1952 г. – само 7 години по конечната кодификација на македонскиот литературен јазик, ни се виде интересно да погледнеме колку се изнесените ставови во однос на фонетиката и фонологијата актуелни и денес, што се изменило, што не успеало да заживее во современиот македонски стандарден јазик – и најважното прашање: колкав визионер можеме да кажеме дека бил Конески?

Не навлегувајќи во терминологијата што ја користи во Граматиката¹, за која и самиот вели дека е пишувана за широк круг читатели, од интересните факти само ќе забележиме дека и во двата дела ниту еднаш не е употребен зборот *фонологија* (ниту изведени од него), што упатува на тоа дека Конески сите гласовни појави и промени, но и надгласовните елементи – акцентот, слогот итн., ги разгледува во рамките на областа *фонетика* и зборува за фонетски промени, фонетски целисти, фонетски облици и склопови, фонетски разлики и разновидности, фонетски услови итн.

Во делот „За акцентот“, интересно е што Конески воопшто не ги користи термините 'фиксиран' и 'определен' за означување на типот на македонскиот акцент во однос на местото, што во македонската наука за јазикот се користат паралелно. Зборот 'определен' во Граматиката, се разбира, се користи, но воопшто не во врска со акцентот, а зборот 'фиксиран' се среќава сè на сè двапати во Граматиката, но не во врска со акцентот, туку во примерите: ... во „Четиријазичникот“ имаме фиксиран охридски текст од пред повеќе од век и половина, „сложени зборови што се однесуваат ... кон претставата за точно фиксиран одделен предмет.“ Наместо овие термини, Конески ги користи изразите 'акцентот стои' или 'акцентот паѓа', а користи и еден многу интересен израз: „... во нашиот литературен јазик тој се мести за да се угоди на третиот слог од крајот“ (Конески 1996, 153).

За жал, по објавувањето на Граматиката, Конески веќе не се навратил на разгледување на одделни современи фонолошки теми. Трите статии посветени на акцентот: „Грешењето во акцентот“ (Конески 1950), „Акцентот на туѓите зборови“ (Конески 1951а) и „Преминување на акцентот од именката врз предлогот“ (Конески 1951б) се објавени пред излегувањето на првиот том на Граматиката и потоа во целост се вклучени во неа. Накусо на акцентот Конески му се навраќа само во една од своите последни статии, „Македонскиот литературен јазик“, објавена непосредно пред неговата смрт, во 1993 г. (Конески 1993). Но, за среќа, по објавувањето на Граматиката, Конески целосно се посветил на објавување други епохални дела за македонската лингвистика, меѓу другото и на проучување на историскиот развој на македонскиот фоно-

¹ За потребите на трудов го користам изданието на Граматиката од 1996 г. (в. Конески 1996).

лошки систем, што се разбира кулминира со излегувањето од печат на неговата Историска фонологија, објавена за првпат во 1983 г. на англиски јазик (Koneski 1983).

Иако, од современ аспект, може многу да се каже и да се дискутира и за делот „За гласовите“, како на пример: мекоста на *љ*, преградноста на *ќ* и *ѓ*, преминот на некои непостојани вокали во постојани итн. – тоа ќе го оставиме за некоја друга пригода, а тука ќе го разгледаме делот „За акцентот“. Ќе се осврнеме на две прашања за неправилниот акцент засегнати во Граматиката, а многу актуелни и денес: „политичкиот“ акцент и акцентот во акцентските целости од придавка и именка.

1. „Политички“ акцент

Во делот „Грешењето во акцентот“, Конески прво накусо се осврнува на грешењата кај одделните зборови кои наместо на третиот слог од крајот, се акцентираат на вториот: *одгов'орносѝ*, *иск'усѝво*, *содрж'ина*, *раков'одсѝво* и сл. За овој тип погрешно акцентирање Конески укажува дека е под влијание на соседните словенски јазици – српскиот и бугарскиот (1996, 153). Но, иако тоа не е експлицитно кажано во Граматиката – самиот факт што на нив не се задржува, укажува на тоа дека Конески не ги смета за опасни, став со кој во целост се согласувам (Пановска-Димкова 2002). Денес можеме да кажеме дека од примерите што Конески ги наведува, некои веќе не се користат со таков акцент, како на пример: *возм'ожни*, *се одв'ива*, *нај'олно*, *вооѝшѝе*, *се ук'ина*, но затоа има цела низа други кои спаѓаат во оваа група: *заг'ача*, *согл'асносѝ*, *малц'инсѝво*, *ѝонед'елник*, *макед'онски* и др. На нив ни јас нема да се задржувам, освен што ќе кажам дека од денешен аспект кај овие зборови не се чувствува соседнојазично влијание. Пенултимниот акцент од овој тип не е правилен, но не го сметаме за опасен зашто нашиот акцентски систем познава акцент на вториот слог од крајот и кај домашните зборови: *бид'ејки*, *ѝодин'ава*, *камб'ана*, *ѝолу'осѝров* итн., а да не зборуваме за цела група туѓи зборови со пенултимен акцент.

Она на што Конески се задржува во овој дел е акцентирањето на четвртиот слог во случаите кога при членувањето, акцентот останува на истиот слог, претходно трет, што веќе станува четврти слог од крајот на зборот: *'избори* – *'избориѝе* (1996, 153). Ваквиот тип неправилно акцентирање се издвојува од другите како опасна појава што го нарушува нашиот акцентски систем зашто македонскиот стандарден јазик не познава акцент на четвртиот или на петтиот слог во ниту еден случај, значи, ниту во областа на отстапувањата од третосложното акцентирање ниту кај акцентот на туѓите зборови (Пановска-Димкова 2002).

Според Конески (1996, 154), четирисложното акцентирање им е својствено на интелектуалците. Денес овој тип акцент го нарекуваме „политички“ или „функционален“ акцент, затоа што е убедливо најчесто применуван од политичарите. Она што е интересно за овој акцент е тоа што тој не се употребува во обичниот, секојдневен живот. Така, на пр. Конески забележал од ист човек

два вакви искази: *Не беше такава раб'оџаџа : р'абџаџа на нашџа орџа-низаџа* (1996, 153).

За ваквиот тип акцентирање Конески (1996, 154) вели: „Од сево станува јасно дека во говорот на нашите интелектуалци третосложниот акцентен систем доста се нарушува. Примерите посочени погоре сведочат оти тоа рушење опфаќа цели категории на зборови, како што е на пример онаа на глаголските именки (*џр'ашање – џр'ашањеџо, место: џраш'ањеџо*). Се разбира дека тоа нешто не може да остане, ами треба да се поправи.“ Некои од примерите што ги наведува се: *џр'ашањеџо на кулџурно-џр'освејнаџа рабџа; во 'условиџе на сџрвед'увањеџо на џл'ановиџе; џ'арџискаџа орџанизациџа; форм'ирањеџо; орџаниз'ирањеџо; 'избориџе за народна властџ; н'аучниџе џруџи; џр'чинаџа; и др.*

За жал, сведоци сме дека гореспоменатите примери се актуелни и денес. Ваквото акцентирање не само што не се поправило со текот на времето, како што барал Конески уште во 1950 г. (тогаш е објавена статијата „Грешењето во акцентот“), туку напротив, се чини, дека е во својот најголем подем. Доказ дека ваквиот акцент е опасен и предизвикува сѐ поголеми нарушувања се примерите со акцент на четвртиот слог кај нечленувани зборови, што следствено води кон акцент на петтиот слог кога тие зборови ќе се членуваат (Пановска-Димкова 2002). Иако Конески експлицитно не споменува акцент на петтиот слог, кај него во овој дел се наведени примери на нечленувани зборови со акцент на четвртиот слог: *'идеолоџки и џ'еорейски, с'амџџојна рабџа, и следствено членувани зборови со акцент на петтиот слог: нам'ешџениџиџе (од н'амешџениџи), н'адворейнаџа џолиџиџа (од н'адворейна); с'еминариџе (од с'еминари) итн.* (1996, 154).

Денес оваа појава е доста распространета: нечленувани зборови со акцент на четвртиот слог: *'џџџреба; р'азџовори; џр'еџовори; џр'еџсџавниџи; м'едиуми; з'аедниџа; к'омџромиси; 'инџереси; кл'аузула; џ'озџиџивни и н'еџаџивни; нашаџа џр'ашџениџа џруџа; б'езбедносен; с'ериозни; м'онолиџна; 'афекџивен; сџ'еџиџална; н'еџосредно; џ'еорейски; р'елаџивно; сџ'еџифично; акцент на 5-тиот слог: 'џџџребаџа, з'аедниџаџа, м'едиумиџе, џр'еџовориџе, 'инџересиџе, кл'аузулаџа итн.*

А откако ќе се фиксира акцентот на петтиот слог од крајот, што претпоставувам дека не е едноставно за изговор, процесот оди понатаму, па зборот се цепи на два дела, секој со свој акцент, односно доаѓа до појава на вторичен акцент. Во најголемиот број случаи, вторичниот акцент не е толку нагласен колку првиот: *н'еџа#џ'ивниџе, з'аед#н'џаџа*. Но, во случајот со т.н. политички акцент, вторичниот акцент се јавува и кај зборови што не претставуваат сложенки и кај кои не постои тешкотија во нивното изговарање (најеклатантен пример за ова е примерот *н'еџо#в'џџџ*) (Пановска-Димкова 2002).

На што се должи ваквата појава во нашиот акцентски систем? Според Конески (1996, 153), ваквото неправилно акцентирање, всушност, се должи на стремежот да му се даде на зборот ново значење за да се покаже дека тој излегува од својата секојдневна употреба, што, пак, формално наоѓа основа во српскиот и во бугарскиот јазик, јазици со фиксиран акцент во сите форми на зборот. За Корубин (1986, 37) ова акцентирање е резултат на дејството

на другите акцентски системи на македонското јазично подрачје, а во некои случаи донекаде и на српскохрватскиот јазик. Но, чувствувајќи дека овој тип неправилен акцент не е безопасно грешење во акцентирањето, Конески (1996, 155) предупредува: „Должност е на нашите интелектуалци да обрнат многу поголемо внимание на начинот по кој акцентираат, толку повеќе што овде се работи, вистина за потсвесно, но не помалку штетно, деградирање на еден наш јазичен белег до степенот на нешто што е пригодно да служи само во нижите умствени региони“.

Интелектуалците за кои зборува Конески, се, всушност, првите генерации на (високо)образовани луѓе во слободна Македонија. Тогаш, можеби и можело да се зборува за влијанија на соседните јазици, зашто на тие јазици таа интелигенција и била школувана до кодификацијата на македонскиот стандарден јазик. Уште повеќе, Конески (1996, 152) вели: „Што е битно, тие грешки не ги прават само луѓе кои треба да го учат западномакедонскиот акцент, бидејќи во нивниот говор поинаку се акцентира, ами ги прават и луѓе, наши интелектуалци, баш од западномакедонската говорна област, на кои третосложниот акцентен систем им е својствен од родниот дијалект. Тој интересен факт ја поставува работата во посебна светлина, и нè тера да ги побараме психолошките корења на грешењето во акцентот. Целта пак што треба да се постигне со укажувањето на оваа појава и на нејзините причини се состои во тоа да се придонесе за усвојувањето на правилното акцентирање“.

За жал, денес, по 76 години од кодификацијата на македонскиот стандарден јазик и 30 години од осамостојувањето, не само што не се забележува никаков напредок во однос на правилното акцентирање туку, напротив, политичкиот акцент е присутен до степен што можеме да заклучиме дека денешните политичари веќе речиси и да не грешат при грешењето на акцентот – беспрекорно акцентираат на четвртиот, па и на петтиот слог, или, што би рекол Конески уште во 1950 г. (1950, 141): „Просто е неверојатно колку тие наши интелектуалци грешат во овој поглед, и какви одломки од стројната македонска акцентна система излегуваат од нивната уста“.

2. Акцентски целости

Втората тема од областа на неправилното акцентирање сè уште актуелна и денес е употребата на акцентските целости од два полнозначни збора, како една од спецификите на западномакедонските говори. Тие подразбираат прозодиско отсликување на смисловната поврзаност на зборовите, или според Конески (1996, 161): „...тие зборови се најтесно поврзани во една смисловна целост, како да чинат внатрешно еден збор“. Познато е дека притоа едната акцентогена форма станува клитика и влегува во состав со друга акцентогена форма (Савицка, Спасов 1997).

Прашањето што се поставува денес, а очигледно се поставувало и пред 70 години, е – во која мера современиот македонски стандарден јазик ги прифатил овие чисто западномакедонски особености на акцентот?

По кодификацијата, за првпат акцентски целости се споменуваат во статијата на Крум Тошев „Акцентот во нашиот литературен јазик“, која наедно

претставува и прв реферат во првиот број на списанието *Македонски јазик* од 1950 г. Зборувајќи за литературниот јазик, таму Тошев (1950, 7) вели: „Па што не е приемливо од нашите западни говори за акцентската система на литературниот јазик? *Не се приемливи оние акцентски целисти, составени од аџрибуџи и именка* [истакнување мое] (... *кисел'о_млеко, ... луџ'а_змија*), бидејќи тие и во централните наши говори не се сосем утврдени, не се оформени, та во различни ситуации или претставуваат акцентски целини или секој збор од таа целина си има свој акцент. Понатака – а што е многу важно – нашата млада генерација што зборува на централен дијалект денеска одвај акцентира онака како што беше покажано малку порано“.

Две години по овие согледувања на Тошев, акцентскиот систем на македонскиот јазик опширно и подробно е претставен во Граматиката на Конески од 1952 г. (Конески 1952), а истата година за акцентот во македонскиот јазик пишува и Лант во неговата Граматика (Lunt 1952).

Текстот на делот „За акцентот“ во Граматиката на Конески започнува со зборовите:

„Акцентот на нашиот литературен јазик, а тоа е западномакедонскиот акцент треба да се разгледува не само во врска со прашањето на кои слогови паѓа во одделните зборови, ами уште повеќе во врска со тоа какво е неговото место во различните зборовни споеви во реченицата зашто тој е изразито смисловен акцент. Само во зборовите одделно земени неговото место е чисто механички условено: во зборовните состави тоа се определува од потребите на изразувањето нивното значење. Притоа некои моменти се јавуваат... во еден специфичен вид во литературниот јазик. *Оџаде и џроизлеџува џоџребайџа га се уџтанови џочно одноџиџ меџу акцентџовкаџа во центџралниџе, односно заџадномакедонскиџе џовори, од една сџрана, и во лиџератуџрноиџ јазик од оруџа* [истакнување мое]. Установувањето на тој однос значи истовремено установување и на она што важи, или најмалку – што треба да важи како книжевна норма“ (Конески 1952, 123).

Од кажаново согледување дека Конески не го изедначува во целост акцентот во западномакедонските говори со акцентот во литературниот јазик. А, каде го гледа разидувањето гледаме понатаму во текстот, каде што на почетокот на делот „Целости од зборови пред именка“, Конески (1952, 142) не зборува за литературниот јазик, туку за западномакедонските говори: „Акцентни целисти се образуваат во *заџадномакедонскиџе џовори* [истакнување мое] кога пред именката стои како атрибут – придавка, придавска замена, реден број“, а малку понатаму (1952, 142) вели: „... во нашите говори со третосложен акцент има и извесни варирања во однос на образувањето на вакви акцентни целисти, но за тоа засега немаме речиси никакво изучување“. Примерите што се тука дадени се: *кисел'о_млеко, џрв'а_вечер, сџ'ар_ерџен, рус'а_среда* и уште неколку. Притоа, Конески укажува дека во западномакедонските говори ваквите целисти се формираат редовно кога атрибутот е членуван: *новџи'акуџа, нашџи'а_нива* и сл.

Фактички, Конески за првпат го споменува литературниот јазик во главата „Целости од зборови пред именка“, кога зборува за неподведувањето на ваквите зборовни споеви под еден акцент. Имено, укажува, со право, дека

процесот е непродуктивен и дека новите споеви од овој тип не подлежат на акцентско спојување (не може: *Новаӣ'а_ноӣа од нашӣ'а_влада значи ос-тӣар ӣроӣтес̄ти*) (Конески 1996, 171–172). Понатаму вели: „Работата во литературниот јазик стои денеска, значи, така што ние *не можеме с̄иро̄го да се ӣридржуваме* [истакнување мое] до она што е во овој поглед изразено во западномакедонското наречје. Но не значи дека треба, заради еднообразност, наполно да го откажеме подведувањето на составите од атрибут и именка под еден акцент...“, и малку подолу вели: „*На лӣӣераӣурнаӣа ӣракӣӣка ӣреба да ѝ се ос̄тави да љо изјаснува ӣраша̄еӣто до каква с̄ӣеӣен овде разделноӣо акцентира̄ње добива ӣреднос̄ти над сврзаноӣо* [истакнување мое]“ (Конески 1996, 172).

И точно, литературната практика се изјаснила: акцентските целости од придавка и именка не заживеаја во литературниот јазик. Денес, до колку слушнеме нивна употреба, веднаш нè асоцира на дијалектизам, а особено членуваните синтагми од типот *црвени'о̄ӣ_ӣӣер* (Пановска-Димкова 2020). И тука доаѓаме до најсовременото гледиште на Конески од денешен аспект, а тоа е неговата сугестија зборовните состави кои сакаме, или кои треба да останат под еден акцент, и правописно да ги обележиме на начин што ќе ги пишуваме со цртичка: *црн'и-сливи – црнӣ'ӣе-сливи, сув'о-џрозје – суво̄'ӣо-џрозје, ц'рн-ӣӣер – црни'о̄ӣ-ӣӣер* и сл. (Конески 1996, 173).

За ваквиот тип бележење на акцентските целости 25 години подоцна зборува и Корубин (1976, 145), според кого акцентските целости во литературниот јазик се веќе отфрлени, а остануваат само оние што се лексикализирани за означување еден поим од типот *кисел'о_млеко*. Тој потсетува дека уште Конески зборувал за нивното некористење и предлагал да се напишат со цртичка, а Владо Малески, пак, ги пишувал споено за да укаже на акцентирањето *долџ'о̄ӣал̄ӣо*.

Прашањето што се наметнува е – зошто не сме го прифатиле овој предлог?

При крајот на својот работен век, Конески веќе појасно се искажува дека неподведувањето под еден акцент на новите споеви од атрибут и именка, како и неприфатеноста од страна на говорителите на другите дијалектни области довеле до тоа „акцентирањето на составните делови во атрибутски синтагми да не се чувствува како нарушување на нормата ни кога се работи за наследени споеви“ (Конески 1993, 24).

И по сето ова, изречено пред неколку децении, останува во најмала рака чудна препораката во новиот Правопис од 2017 г. за користење акцентски целости од типот: *ӣо̄ил'а_вода, секо'е_уӣро, ваш'и_џлави* и сл., со особено потенцирање дека образувањето вакви целости е редовно во случаите со членуван атрибут: *новаӣ'а_куќа, леваӣ'а_рака, с̄ӣарӣӣ'е_луџе* (Правопис 2017, 33-34).

Ваквите членувани синтагми денес се чувствуваат како уште поизнасилени, односно чисти западномакедонски дијалектизми во говорот. Така, ако *црв'ен_ӣӣер* и не пречи многу, *црвени'о̄ӣ_ӣӣер* е за многумина неприфатлив изговор. Зошто *црвени'о̄ӣ_ӣӣер* и *нашаӣ'а_нива* да станат норма во 21 век? И до кога анахронизмот (историзмот) *ӣрв'а_вечер* ќе го има во учебниците по

македонски јазик за основно и за средно образование како основен пример за акцентска целост?

Препораката секако би била конечно да раскрстиме со најголемиот дел од нив, а за оној мал дел што сакаме да го задржиме, да препорачаме слеано пишување или пишување со цртичка (*црнѝиѝер* или *црн-ѝиѝер*), како што препорачал Конески уште во 1952 година, и со тоа да го добиеме посакуваниот еден акцент, по примерот на *Велигден*.

Заклучок:

Во трудов претставив две теми многу актуелни и денес што Конески ги има опфатено уште пред 70 години, со што повторно се докажува неговото визионерство и неговата непогрешлива процена – на што треба да му се обрне внимание, каде да се лоцира проблемот и како тој да се реши.

Во годината на одбележувањето на големиот јубилеј – 100 години од раѓањето на Конески, настан што и државата со право го смета за настан од национално значење, како и одбележувањето на 30 години од самостојноста, се поставува прашањето зошто не сме го послушале Конески? Зошто никој не обрнува внимание на политичкиот акцент и се допушта тој веќе непогрешливо да се користи? Но, од друга страна, зошто не се решаваме да ги тргнем акцентските целости од типот *ѝрв'а_вечер* од граматиките, а оние што сакаме да ги задржиме да ги пишуваме слеано, според препораката на Конески?

Се определив за овие две теми кои опфаќаат ист предмет – неправилности при акцентирањето, но „виновникот“ за двете појави е различен – за едната „виновни“ се политичарите, државниот апарат, а за другата „виновни“ сме ние, лингвистите со папагалското повторување на нешта кои очигледно не се ниту добро прочитани од почеток ниту, пак, се прифатени од пошироката јавност. Разрешувањето на овие и слични прашања секако ќе придонесе за поголема прифатливост на македонскиот јазичен стандард од пошироката јавност. За жал, заклучокот е дека на правилниот изговор сè уште не му се обрнува должното внимание и тој е оставен да се развива во насоки што не се во духот на македонскиот јазик.

За крај, да се навратиме на самиот почеток на делот „За гласовите“, каде што наидуваме на уште една изјава на Конески (1996, 86) мошне актуелна и денес, а тоа е дека „Установувањето на нормализиран литературен изговор е процес што трае подолго време. Театарот, радиото, школата – оние места каде што се обраќа или барем треба да се обраќа особено внимание на говорната страна на литературниот јазик – имаат да изиграат најважна улога во таа смисла.“

Цитирана литература

Кирилична:

- Конески, Блаже. 1950. „Грешењето во акцентот“. *Македонски јазик* 1, 7, 141–145.
 Конески, Блаже. 1951а. „Акцентот на туѓите зборови“. *Македонски јазик* II, 1, 1–5.

- Конески, Блаже. 1951б. „Преминување на акцентот од именката врз предлогот“. *Македонски јазик* II, 7, 145–162; 8, 169–173; 9–10, 193–200.
- Конески, Блаже. 1952. *Грамајика на македонскиот литературен јазик*. – Дел I: Увод. *За гласовите. За акцентите*. Скопје: Државно книгоиздателство на Македонија.
- Конески, Блаже. 1993. „Македонскиот литературен јазик“. *Реферати на македонскиот славистички за XI меѓународен славистички конгрес во Брајшислава*. Скопје: МАНУ, 9–32.
- Конески, Блаже. 1996. *Грамајика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Детска радост.
- Корубин, Благоја. 1976. *Јазикот наш денешен* (Книга втора). Скопје: Библиотека „Литературен збор“.
- Пановска-Димкова, Искра. 2002. „За еден тип неправилно акцентирање во македонскиот јазик“. *Македонски социолингвистички и филолошки илустрации*, 183–190.
- Пановска-Димкова, Искра. 2020. „Акцентски целисти од два полнозначни збора во македонскиот литературен јазик“. *Македонскиот јазик – извор на филолошки и на културолошки истражувања*, 303–312.
- Правоепис на македонскиот јазик*. (Второ издание). 2017. Скопје: Култура.
- Савицка, Ирена; Спасов, Људмил. 1997. *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*. Скопје: Детска радост.
- Тошев, Крум. 1950. „Акцентот во нашиот литературен јазик“. *Македонски јазик* I, 1, 2–8.

Латинична:

- Koneski, Blaže. 1983. *A Historical Phonology of the Macedonian Language*. Heidelberg: Car Winter.
- Lunt, Horace. 1952. *A Grammar of the Macedonian Literary Language*. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија.

Summary: This paper deals with two topics on the incorrect accent in modern Macedonian; the so-called “politicians” accent and the accent of the adjective-noun compounds. These well-known problems in modern Macedonian were first observed by Blaže Koneski in his *Grammar of Literary Macedonian* published in 1952, which only convinces us once again that Koneski was a visionary with a great linguistic mind who foresaw almost all issues in the future development of modern Macedonian.

However, although Koneski set the problem 70 years ago, the situation with the politicians’ accent has not improved. Bearing in mind that the Macedonian accent is antepenult, the politicians’ accent is a perilous occurrence which obstructs the Macedonian antepenult accentual system, allowing a stress on the fourth from the last syllable in definite nouns or adjectives, such as: *izborite*, *r'abotata*, *pr'ašanjeto*, *p'artiskata*, etc. However, the process doesn’t stop there, but goes further to accenting the fourth from the last syllable in indefinite nouns or adjectives as well, which when defined are then stressed on the fifth from the last syllable: *'upotreba* – *'upotrebata*, *pr'egovori* – *pr'egovorite*, *kl'auzula* – *kl'auzulata* etc. This further leads to the emergence of a secondary accent *n'ega#t^oivnite*, *z'aed#n^oicata*, something which is far from the nature of the Macedonian accentual system.

The other problem addressed in Koneski's Grammar is the accent of the adjective-noun compounds. Koneski forewarned that the western Macedonian dialects' accent groups of adjective + noun (*prv'a_večer*, *st'ar_ergen*, *kisel'o_mleko*) would not be easily adopted in literary Macedonian. Although we can now confirm that this is the case – these accent groups, and especially the definite ones, such as: *novat'a_kukja*, *našat'a_niva*, have not been integrated or are scarcely used in modern Macedonian. Macedonian grammars have continued to force them in becoming normative. The easiest way of dealing with this problem would be to either accept Koneski's suggestion of writing them with a hyphen: *crn'i-slivi* – *crnit'e-slivi*, *suv'o-grozje* – *suvot'o-grozje* or we would be forced to abandon them altogether.

Марија Паунова

КОН ЦРКВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК НА ФРЕСКИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Предмет на интерес во овој прилог е трудот на Блаже Конески, *Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија*, со акцент на фреско-натписите објавени во него. Целта е да се проследат некои од јазичните особености на црковнословенскиот јазик користен во декорацијата на црквите. Само преку систематско изучување и лингвистичка интерпретација и на натписите во Македонија, како што истакнува Конески, се добива интегрална и поподробна слика за сите етапи од развојот на јазикот и, воопшто, за историјата на црковнословенската писменост во Македонија.

Клучни зборови и изрази: натписи врз фрески; црковнословенски јазик; особености

Епиграфските споменици претставуваат вреден извор за историјата на македонскиот писмен јазик. Епиграфскиот материјал ги дополнува податоците за културата, за јазикот, за книжевноста, за историјата..., добиени од книжевните текстови. Само со сеопфатна анализа на ракописното и на епиграфското наследство се добива објективна и поцелосна слика за старословенската/црковнословенската писменост и традиција во Македонија и може да се следат јазичните процеси одразени како во ракописните, така и во *камениите книги*.

На потребата од систематско изучување на натписите во црквите во Македонија, а со тоа и на црковнословенскиот јазик на натписите во црквите, пред повеќе од половина век упатува Конески во својот труд *Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија*¹. Во него Конески укажува на неопходноста од изучување на јазикот на натписите, поконкретно натписите врз фреските, како услов за добивање целосна, широка, објективна слика за историјата на македонскиот писмен јазик.

Кога се разгледува јазикот употребен во натписите врз фреските станува збор за специфична употреба на црковнословенскиот јазик – за декорација

¹ Том VII *Кирилметодијевската традиција од IX до XIX век* од критичките изданија на *Целокупни дела на Блаже Конески*, МАНУ, Скопје, 2020, стр.405–406, посочува дека овој текст е препечатан без промени неколкупати. Ние работевме според изданието на трудот од 1975 г. (в. Цитирана литература).

на црквите, при што треба веднаш да се има предвид дека оваа проширена функција на црковнословенскиот јазик носи и свои специфичности, правописно-јазични, неретко врзани со историските услови / околности, со управувањето на црквата, односно од традиционалната црковна припадност на подрачјето на кое се наоѓа црквата (Конески 1975, 57, 58).

Како што нагласува и самиот автор на овој исклучителен труд, во него се дадени основните линии по кои може да се движат идните истражувања во оваа насока, особено ако се има предвид широката временска и територијална рамка, како и многубројноста на објектите, храмовите, односно на црквите и на манастирите кои во своите сликарски програми вклучуваат и натписи врз фрески. Притоа, кога зборува за натписи врз фрески, Конески ги има предвид натписите што ги објаснуваат ликовните ансамбли, односно сигнатурите, натписите над композициите и текстовите на свитоците на фреските;² текстовите и живописот претставуваат една целина, при што зборот ја објаснува / појаснува сликата.³

Интерес за овој жанр од старата писменост, за натписите, за камените споменици, постоел одамна, но главно од уметнички (стилски и тематски), односно иконографски аспект, и тие биле објавувани во изданија на историчари на уметноста, археолози, историчари и сл. Во македонската наука придонес во истражувањето на ова прашање претставуваат трудовите на: Бабиќ; Балабанов; Грозданов (1980; 1983); Коцо; Машниќ; Митревски; Миљковиќ-Пепек; Николовски; Расолкоска-Николовска; Серафимова (2005); Спахиу-Јанчевска; Ќорнаков. Речиси секоја студија од областа на уметноста се занимава со сликани натписи, фреско-натписи пред сè, но може да објави и некој ктиторски натпис. Во многу изданија тие се објавени со кус опис и со коментар, според познавањата на авторот, без поисцрпна анализа⁴.

² Неоспорно е дека за објективна слика за употребата на црковнословенскиот јазик врз натписите на фреските и сите негови особености, имајќи ја предвид хетерогеноста / нееднородноста на материјалот како во хронолошка, така и во ареална смисла, потребно е едно тимско, систематско, добро осмислено, студиозно, повеќестрано истражување. Откако би се реализирала оваа задача неопходно е епиграфските текстови и нивните особености да се вреднуваат од различни аспекти; да се воспостават паралели со ракописите од истиот период.

³ Духовните натписи, или монументалните натписи (термин според Мединцева 2000, 14), ги опфаќаат натписите сликани на свитоци на пророци и на светители, на сигнатури на фрески. Во натписите на фреските, на иконите, како доста обемен материјал, во преден план се иконографските достигнувања, тие се и составен дел на иконографијата (Стојановиќ 1982, 7). Фреските (палеографски) се поблиски до ракописното наследство, напишани се со боја и имаат преограничена содржина, вели Рибакон (1984, 38). Тие се разликуваат од другата епиграфска продукција зашто се напишани со четка и зашто според содржината на текстот стојат настрана од другите натписи, првенствено поддржувајќи литургиски и други познати теми / мотиви од ракописното наследство (користат пасажи, цитати, алузии од богослужбена книжнина, од библиски книги кои досега се нашироко разработувани).

⁴ Во овие изданија постои обид за расчитување на епиграфскиот текст, без или со скромни текстови коментар, а главно без основна јазична анализа. Некои од текстовите на фреските чекаат свое прво читање, други пак, препрочитување (ревидирање) или погрижливо читање со сè нивно објавување, за полесно да се достапни во иднина за научни цели. Корпусот од натписи врз фрески не може да се смета за конечен, за затворен зашто треба да се има предвид дека фондот

Во нашиот прилог се навраќаме на трудот на Конески, *Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија*, кој и по педесет години од објавувањето не ја губи својата уникалност не само како научна база за проучување на натписите врз фреските користени за декорација на црквите; за проучување на епиграфското наследство воопшто, од различни аспекти, туку и како популарно *четиво* за сите што сакаат да знаат и да се информираат повеќе за еден друг вид творештво поразлично од ракописите, во кое доаѓа во преден план специфичната употреба на црковнословенскиот јазик.

Истражувањето на Конески се заснова врз анализа на одбран епиграфски материјал кој до тој момент му бил на располагање (Конески 1975, 54). Временски разгледаните фреско-натписи се создавани во Македонија во период од речиси десет века, од крајот на IX до почетокот на XVIII век. Конески споменува и разгледува натписи врз фрески почнувајќи од храмот Св. Ахил Лариски, Долна Преспа; па сè до почетокот на XVIII век кога е обновен живописот на манастирот Св. Архангели, Кучевиште.

Одбраниот корпус е настанат на поширок терен и во различен временски период, така што оваа хронолошко-територијална разновидност овозможува да се следи континуитетот / дисконтинуитетот на некои јазични традиции на епиграфски терен, задржувајќи на дел епиграфски текстови во Охридско-преспанскиот регион, Мариово, Тиквешката, Кумановско, Лесново, Прилепско, Скопско. Притоа Конески го донесува / објавува текстот на некои од фреско-натписите и некаде прави споредба со ктиторски⁵ или со надгробен натпис⁶.

Ние ги разгледуваме натписите врз фреските објавени во оваа публикација и јазичните црти одразени во нив. Не си поставиме цел сеопфатно да го претставиме јазикот и јазичните карактеристики одразени во јазикот на фреските во Македонија, зашто за една таква намера потребно е подробно проучување врз материјал од сите реони и од поширок период на црковнословенската писменост во Македонија; односно врз пополн корпус од текстови врз фрески, така што секакви заклучоци врз фрагментиран корпус би биле избрзани, дури и хипотетички. Исто така, изучувањето на сликаните натписи бара подлабоко истражување на историјата и карактеристиките на секој објект, но воедно и потемелни стилско-иконографски познавања.⁷

Опфатениот период во публикацијата, од почетокот на словенската писменост до XVIII век, има предвид од една страна само грчки натписи, а од друга страна и грчко-словенски, односно словенско-грчки.⁸

на натписи може да се проширува со истражување непознати градби, или со нови откритија на текстови во познати градби.

⁵ Конески (1975, 60) за илустрација го наведува ктиторскиот натпис од црквата Св. Георги, Старо Нагоричино.

⁶ За споредба се споменува надгробниот натпис на Остоја Рајаковиќ од црквата Св. Богородица Перивлепта во Охрид (Конески 1975, 65).

⁷ Рибакот (1984, 34) нагласува дека голема работа ќе се заврши ако истражувањата се насочат кон епиграфски материјал од само две катедрални цркви.

⁸ Конески (1975, 67) вели дека немал за цел да го претставува односот во употребата на едниот и на другиот јазик, единствено само сакал да наведе податоци за да го илустрира она што го

Податоците за пораниот период се пооскудни. Доминантна е употребата на грчкиот јазик при украсување на црквите во Македонија до и во XIII век, како на пример, Св. Софија, Охрид; Св. Пантелејмон, Нерези; Св. Ѓорѓи, Курбиново; црквата Св. Никола во с. Манастир, Мариово; Св. Богородица Перивлепта, Охрид; Св. Никола, Варош, Прилеп; Св. Никола Болнички и Св. Богородица, Заумска, Охрид и во Охридско. Споменативе храмови се во рамките на дијецезата на Охридската архиепископија, така што византиската доминација во политичкиот и во црковниот живот се одразува и во употребата на грчкиот јазик на фреските.⁹

Неоспорен факт е дека епиграфските споменици директно ги рефлектираат општествено-политичките, социјалните, духовните, културните услови на времето, на просторот, на теренот каде што се создавани. Имено, во историскиот контекст на разгледуваниот период, промените на општествено-политичкиот план се одразувале и врз културниот развој. Туѓите општествено-политички влијанија се видливи и низ графичко-јазичните решенија, како и низ содржинската конципираност на епиграфските текстови. Соживотот и прелевањата на византискиот, словенскиот и ориенталниот елемент на овие простори, исто така дале свој влог во културно-уметничката продукција, зашто епиграфското творештво е создавано во и околу црквата. Црквата посредно и непосредно се јавува и како негов нарачател и едновременно како испорачувач. По својата суштина епиграфските споменици се неделив дел од духовните храмови и од писменото наследство.

Со проширување на границите на српската држава и на нашиве простори од крајот на XIII и особено во почетокот XIV век словенската традиција почнува да се афирмира во јазикот на фреските, така што оттогаш, во нови историски околности во декорацијата на црквите се вкрстуваат две традиции, словенската со византиската.¹⁰ Ситуацијата на теренот и во различни периоди зборува од еден момент на афирмација, па некаде засилување, дури и до доминација на црковнословенскиот јазик во фреско-натписите, наспрема сожителство / компромис на двете традиции. Исто така, важно е секогаш да се прави разлика меѓу одделни периоди и одделни региони.

Кога се задржува на XIV век, Конески констатира дека за објаснување на содржината на фреските грчкиот јазик е доминантен, но скромно место му е одделено на црковнословенскиот јазик, како на пример во црквата Св. Георги, Старо Нагоричино. Поизразита употреба на црковнословенскиот во споредба со грчкиот се следи во Св. Никита, Бањани и во Лесновскиот манастир. Значи, доаѓа до израз настојувањето да се засили употребата на црковнословенскиот во јазикот на натписите во Македонија, но мора да се истакне дека станува збор за нерамномерен и нееднозначен процес во текот на XIV век, зашто се откриваат ситуации каде што сè уште добро се чува грчкиот јазик

кажува – сожителство на две традиции наспрема доминација / претежна употреба на едниот јазик, особено во XIV век.

⁹ Сп. со Самуиловиот натпис од 993 г.; надгробен епиграфски споменик од Македонија напишан на словенски јазик (Паунова 2015).

¹⁰ Според Конески (1975, 57–58) афирмирањето на државноста кај јужните Словени носи со себе и проширување на функциите на црковнословенскиот, особено и во декорацијата на црквите.

заради влијание на Охридската архиепископија, како на пр. во црквата Никола Болнички и во пештерската црквичка Св. Стефан Панцир, Охрид и Охридско; во манастирот Св. Богородица, Трескавец каде што фреските со словенски натписи не се од времето на цар Душан, ами од поново време; едни од крајот на XV, а други од крајот на XVI век (Конески 1975, 64). Иако во мала мера, во овој период црковнословенскиот јазик се пробива и во црквите во Охрид и во Охридско; особено вредни за споменување се словенските фреско-натписи по втората половина на XIV век во катедралната црква Св. Софија; во пештерската Св. Атанасија, Калишта. Состојбата за овој реон како да е очекувана зашто и покрај новите околности грчкиот јазик не отстапува лесно терен, само некаде ѝ дава простор на словенската традиција. Во Скопско, поизразита употреба на црковнословенскиот јазик се следи во Марков манастир.¹¹

Поттикот од и во текот на XIV век за употреба на црковнословенскиот јазик при декорација на црквите во Македонија, благодарение на тогашните историски поволности е силен, така што утврдил една традиција што ќе опстојува и во наредните векови и покрај османлиското владеење. Словенската традиција во сликаните натписи во османлискиот период се среќава во јужната капелица на црквата Св. Константин и Елена во Охрид; во манастирската црква во с. Лешани, Долна Дебарца; во црквата во с. Долгаец, Прилепско; словенски се натписите на фреските во обновените делови на манастирот Трескавец, во деловите што се живописани при крајот на XV век и во втората половина на XVI век; во манастирот Св. Архангели во с. Кучевиште, Скопска Црна Гора. Грчкиот не е сосема истиснат од оваа функција (на грчки се среќаваат фреско-натписи во селската црква во с. Лескоец, Охридско; Св. Никола, Зрзе; Успение на Богородица, Трескавец; Св. Константин и Елена, Охрид; поновите фрески во манастирот Св. Наум, Охрид; Св. Архангели, Кучевиште). Сепак, неоспорен факт е дека во овој период и во рамките на Охридската архиепископија не можело да се пренебрегнува словенската традиција (Конески 1975, 71).

Како што споменаваме претходно во нашата статија, Конески во трудот *Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија* го донесува текстот на некои од натписите врз фреските и се запира главно на прашањето во врска со правописот и накусо на некои други јазични црти, како на пример употребата на генералната падежна форма.¹² Ние се задржуваме на текстовите од фреско-натписите коишто Конески ги објавил во својата прилог. Правивме куса интерпретација на нивниот јазик, а целосниот научен третман останува надвор од нашите сегашни задачи.¹³ Поентата е накусо да се посочи (дис)континуитетот на охридските јазични традиции одразени во јазикот на фреските.

Во тој контекст, како прилично илустративна е употребата и на јусов правопис при декорација на црквите од XIV век, и тоа: во Св. Георги, Нагоричино, во Св. Богородица, Сушица, Скопско и во Лесновскиот манастир, каде

¹¹ На овие простори во овој период благодарение на Охридската архиепископија не постои решително налагање на словенските натписи, во споредба со состојбата со соседните словенски земји Конески (1975, 59).

¹² Јазичните карактеристики на епиграфските споменици биле предмет на интерес на: Бицевска (2000), Георгиевски (2001), Конески (1975), Паунова (2015), Угринова-Скаловска (1973; 1975).

¹³ Причините се даваат на неколку наврати во нашиов прилог.

што всушност доаѓа до допир и има траги од двете варијанти на црковнословенскиот, македонската и српската, имајќи го предвид тука, јусовиот, односно нејусовиот правопис. Ова може да се земе како особено интересна појава, зашто нејусовиот правопис е карактеристика на македонската редакција до XIV век (Пандев 2000, 18). Оттаму и сметаме дека Конески специјално се задржува на неа при разгледувањето на црковнословенскиот јазик на фреските, имајќи предвид дека се користи јусова варијанта по традиција, иако тоа правило ни најмалку не ја одразува северномакедонската дијалектна стварност.¹⁴

Во текстовите на натписите врз фреските коишто ги презентира Конески евидентираваме различни јазични средства кои влегувале во епиграфскиот јазичен репертоар. Од полугласовите доминантно се употребува еден ер, и тоа малиот.¹⁵ Јорот се среќава во текстот на свитокот свети Никола во Лесновскиот манастир: азз њсмз, сп̄асетъ са, възидетъ, изъидетъ (ЛСНи). Старословенската вокализација е потврдена во: дверь (ЛСНи). За разлика од силната, во слаба позиција во истиов пример е задржан полугласот. Забележана е употребата на знакот за малиот, но и за големиот назал: всеа срьбськыѣ земле (ЛО); мноѡж, сп̄асетъ са, шьрл'штъ (ЛСНи). Генерално, епиграфските се целосно нејусови споменици; употребата на носовките се одбележува пред сè во финална позиција, што е изразено и во текстовите на фреските објавени во овој труд.

Губењето на носовата карактеристика на малиот назал (аѣ) е потврдена во ѷѣда (ЛСНи). Иако, дејотацијата е карактеристика на црковнословенската писменост во Македонија, во фрагментираниот корпус кој го користевме за илустрација, потврдена е употреба на прејотираните графемии во: гн̄ю (СНСНе); мноѡж (ЛСНи); всеа срьбськыѣ земле (ЛЛ); благаѡа (ЛСНе).

Интересни се формите од глаголите възнити, изъити кога во рамките на ист фреско-натпис се проследува мешање и замена на и со з̄и: в̄идетъ, възидетъ, изъидетъ (ЛСНи). Во литературата се споменува употреба на з̄и наместо и, случаи кои се ретки, но се доказ дека процесот на совпаѓање на з̄и со и бил во тек (Конески 1982, 45).

Архаичноста во јазикот на епиграфските споменици, врз примерот на натписите врз фреските доаѓа до израз во деклинацијата на именките, каде што во значителна мера се репродуцира старословенската состојба, што, веројатно е придонес на силната црковнословенска традиција и на образованието на грамотните луѓе,¹⁶ како и на шаблонизираноста на дел од текстовите во сликарските програми: придѣте ѷѣда (СНСНе); реѷе гъ азз њсмз дверь (ЛСНи); трѡдомъ и подвигомъ (ЛСНе). Неспорно е дека црковнословенскиот јазик и неговите падежни форми на синтаксички план бавно отстапуваат.

Придржување кон традиционалниот израз има и во употребените форми на заменките: азз, въ, мноѡж, въса. Се употребуваат и прости: прѣподобни (СНСЈ) и сложени: благаѡа (ЛСНе) придавски форми, пред сè во еднина. Употребата на определени / неопределени придавки упатува на заклучок дека старата функција на сложените форми на придавките е расколебана.

¹⁴ Конески (2020, 247).

¹⁵ Употребата само на мал ер е врска со старословенската епиграфика (Пандев 2011, 43).

¹⁶ За малограмотност на уметникот, и воопшто за степенот на грамотност зборува Смјадовски (2003, 21, 89, 104–109).

Глаголите во епиграфските споменици ги разгледуваме во поглед на утврдување промени во развојот на личните наставки, односно го следиме континуитетот во употребата на традиционалните глаголски форми. Глаголскиот систем илустриран преку формите на простите времиња е доследен во претпочитување на архаичните особености, на наследениот глаголски репертоар како составен дел од нормите на писмениот јазик. Се среќаваат презентски, императивни и аористни форми: *придѣте, послѣшанте* СНСН; *рече, љсмиз, ЛСНи; всприех* ЛСН. Забележани се повеќе форми од свршени глаголи во презент со кои се изразува идност: *внѣдетъ, изгѣдетъ, спсѣтъ, ѡбра'штѣ* ЛСН.

Заклучок

Трудот на Конески *Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија* дава основи и насоки по кои би можело да се движи едно идно интегрално, повеќеспектно, интердисциплинарно проучување на натписите користени при украсување на многубројните храмови во Македонија. Сè уште, и по педесет години трудот е исклучителен, актуелен, зашто ја афирмира употребата на црковнословенскиот јазик во една специфична функција, меѓу другото, и како јазик на монументалната епиграфска продукција – како јазик на фреските.

Состојбата во врска со јазикот употребен за декорација на црквите е нееднородна, особено ако се има предвид дека станува збор за одделни, различни реони и периоди; па и прилично дистанцирани едни од други, и ако притоа се има предвид црквната власт во тоа време и соодносот со државната власт. Живописувањето на една црква мора во многу посилна мера да ја одразува културно-историската клима (Конески 1975, 58), во споредба со ракописите кои може да се пишуваат по лична иницијатива, послободно.¹⁷

Исто така, во однос на јазикот се констатира дека ништо не е резултат на чиста случајност (Конески 1975, 66) и резултат на еднозначен избор (Ibid., 71). Текстовите во сликарските / иконографските репертоари се избрани. Оттаму, црковнословенскиот јазик полесно се пробивал во другите видови натписи, наспрема во духовните – на фрески, кои се поотпорни на влијанија.

Несомнено е дека и натписите врз фреските се вреден, важен дел од епиграфската писменост на Македонија. Оттука, сите прашања отворени, подотворени и недоотворени или воопшто неотворени, во трудот на Конески се сè уште актуелни и упатуваат на сознание дека долгата и богата епиграфска традиција на почвата на Македонија е потребно систематски, континуирано, постојано да се (до)истражува за разнородни цели, со што ќе се (пре)открива и истакнува нејзината полифункционалност, притоа користејќи ги најсовремените научни достигнувања и методологии. Само на тој начин епиграфиката ќе излезе од анонимноста и дискриминираноста и ќе добие димензија на реална историска стварност и полноправен и вреден дел од писменото богатство на Македонија, покрај ракописите. Само така ќе се поттикне љубопитноста кон епиграфските споменици, ќе се укаже на вредноста на текстот на каменот,

¹⁷ Кога се во прашање имиња на светци и сцени, јазикот не е оставен на слободата и на спонтаноста на уметникот / живописецот, како и на неговото потекло или, пак, на културната средина или традиција за која е врзан, ами постои свесност при изборот на јазикот на фреските, кој може да е во согласност со строго утврдена норма. Исто така, мора да се има предвид и аралниот фактор – географската положба на споменикот, во границите на која архиепископија е, како и времето на подигнување наспрема времето на живописување на храмот (Бурић 1958).

при што епиграфиката ќе го заземе пренебрегнуваното место во алката на јужнословенската, а соодветно на тоа и во поширок контекст, во словенската кирилска епиграфика.

Цитирана литература

- Бицевска, Кита. 2000. *Правописни и фонетски особености во правописите од Северна Македонија од XIII и XIV век*. Скопје.
- Георгиевски, Георги. 2001. *Македонистички студии*. Скопје.
- Грозданов, Цветан. 1980. *Охридското сино сликарство од XIV век*. Охрид.
- Грозданов, Цветан. 1983. *Порирејките на свештениците во Македонија од IX – XVIII век*.
- Ђурић, Војислав. 1958. „Најстарији живопис испоснице пустиножитења Петра Коришког“. *Зборник радова српске академије наука LIX*. Византолошки институт, књ.5, 173-202.
- Конески, Блаже. 1975. „Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија“. *Од историјата на словенската писменост во Македонија*. Скопје, 54-71.
- Конески, Блаже. 1982. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 2020. „Варијантите на црковнословенскиот јазик во Македонија во првата половина на XIV век“. Том VII *Кирилометодијевската традиција од IX до XIX век* од критичките изданија на *Целокупни дела на Блаже Конески*. Скопје: МАНУ, 247-251.
- Медынцева, Альбина. 2000. *Грамотность в Древней Руси: По памятникам эпиграфики X — первой половины XIII в.* Москва: Наука.
- Пандев, Димитар. 2000. „Тиквешкиот зборник - лингвистичка анализа“. *Македонистика* 6. Скопје: ИМЈ.
- Пандев, Димитар. 2011. *Македонска христоматија*. Скопје: УКИМ.
- Паунова, Марија. 2015. „Самуиловиот натпис како најстар кирилски епиграфски споменик од Македонија“. *Зборник од конференцијата „Самуиловата држава во историската, воено-политичката, духовната и културната традиција на Македонија“*. Струмица, 247-258.
- Рибаков, А. Борис. 1984. „Русская эпиграфика X-XIV вв. (Состояние, возможности, задачи)“. *Из истории культуры Древней Руси*. Исследования и заметки. Москва.
- Серафимова, Анета. 2005. *Кучевски манастир Свети Архангели*. Скопје.
- Смядовски, Стефан. 2003. *Светци, свитъци, книги*. София: Studia Classica, 3.
- Стојановиќ, Љубомир. 1982-1988. *Сџари српски зајиси и најписи*, књ. I-VI. Београд-Ср. Карловци, фототипно издание.
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1973. „Јазикот на записите и натписите во Македонија“. *Предавања на VI семинар за македонски јазик, литература, култура во Скопје и Охрид*, 1-11.
- Угринова-Скаловска, Радмила. 1975. *Зајиси и лејписи*. Скопје: Македонска книга.

Кратенки на фреско-натписи

СГСЈ– свети Јоаким Осоговски, црква Св.Горги, Старо Нагоричино

СГСП– свети Прохор Пчињски, црква Св.Горги, Старо Нагоричино

СНСНе – свети Немања, црква Св. Никита, Бањани

ЛСНи - свети Никола, Лесновски манасатир

ЛСНе - свети Немања, Лесновски манастир

ЛЈ - деспот Јован, Лесновски манастир

КЕСБ – света Богородица, црква Св. Константин и Елена, Охрид

КЕСМ – света Марина, црква Св. Константин и Елена, Охрид

Summary: This article examines Blaže Koneski's publication, *Crkovnoslovenskiot jazik na freskite od Makedonija (Church Slavonic in Frescoes from Macedonia)*, with emphasis on the fresco inscriptions published here. The main purpose is to point out some of the linguistic features of the Church Slavonic language used in the decoration of churches. Only through a systematic study and linguistic interpretation of the inscriptions in Macedonia, as Koneski points out, can we get an integral and more detailed *picture* of all the stages of the development of the language and, in general, of the history of Church Slavonic literacy in Macedonia.

Елена Петроска, Станислава-Саша Тофоска,
Бобан Карапејовски, Бојан Петревски

ЗА ГРАМАТИЧКИТЕ И (ЛЕКСИЧКИТЕ) СТАТИИ НА КОНЕСКИ ВО ГРАМАТИКАТА И ПРЕД НЕА

Апстракт: Предмет на трудот се статиите во кои Конески разработува граматички и лексички теми, а се објавени пред неговата *Грамајика на македонскиот литературен јазик*. Преку тие статии, кои потоа, во различна форма и мера, се интегрирани во *Грамајикаџа*, доаѓа до израз ставот на Конески за приоритетите при описот на македонскиот јазик во неговата посткодификациска фаза. Во трудот се опфаќаат сите статии, со фокус на статиите за речникот на македонскиот јазик, за релативните заменки, за акцентот, за глаголската придавка, како и приказот на Конески на *Грамајикаџа* на Хорас Лант. Во анализата се прикажани содржините од статиите што се вклучени и адаптирани во *Грамајикаџа*, со што, преку насоките што ги дава Конески за да профункционира стабилен и прифатлив стандард, е претставен и развојот на македонскиот литературен јазик во тоа време.

Клучни зборови и изрази: граматика; лексика; опис; стандард; посткодификациска фаза

Целта на овој труд е да го претстави значењето на првообјавените статии со граматички и лексички теми што Конески примарно ги обработувал пред излегувањето на *Грамајикаџа на македонскиот литературен јазик*: дел 1 (1952) и дел 2 (1954), а кои потоа, на некој начин и во определен опсег, се вклопени во *Грамајикаџа*¹. Преку статиите се покажува она што Конески сметал дека е примарно и неопходно да биде опишано за да се претстави посебноста на македонскиот литературен јазик. Преку анализа на статиите ќе ги нагласиме определените насоки што ги дава Конески за да профункционира стабилен и прифатлив стандард на македонскиот јазик. За таа цел, ќе биде прикажано она што е пренесено од статиите во *Грамајикаџа*, т. е. она што е адаптирано, а со тоа го претставуваме и процесот на развојот на македонскиот литературен јазик во тоа време.

Предмет на анализа се сите статии излезени од печат во тој период. Во овој труд се концентрираме на конкретни делови од оние статии што ни се чинат

¹ Информации за сите изданија на *Грамајикаџа* в. во делот *Коменџари* Конески 2021а (Том 11).

многу значајни во процесот на стандардизација на македонскиот јазик: две статии за речникот на македонскиот јазик (Конески 1945 и Конески 1946); две за релативните заменки и нивната употреба (Конески 1950а и Конески 1950в); две за акцентот (Конески 1950г и Конески 1951а); една за глаголската придавка (Конески 1950 и Конески 1953а); и една што го претставува приказот на Граматиката на Хорас Лант (Конески 1953в).

Во трудов статииите се наведени според насловите и годината на нивното првообјавување, додека информациите за нивните подоцнежни преобјавувања се наведени во делот *Библиографски податоци и белешки*, Конески 2021б (том 12).

1. Статиите за речникот и за речникот во *Грамајџикајџа*

Првите две статии, излезени од печат во првите години по кодификацијата на македонскиот јазик², со теми вклучени и во *Грамајџикајџа*, се однесуваат на речникот на македонскиот јазик. Конески во нив дава насоки за доизградување на таков речник што ќе овозможи зацврстување и збогатување на македонскиот литературен јазик.

1.1. Статијата „Одживените елементи во нашиот јазик“ (1945) и *Грамајџикајџа* (1952)

Во статијата, насоката што ја дава Конески за „чистење на одживените елементи“ е со цел да се изгради стандард со стил што ќе го одразува новиот контекст на самостоен јазик: „Денеска, кога нашиот јазик добива во сите правци поизјаснета и постегната форма, чистењето од тие одживени турски елементи произлегува само по себеси од оној правилен стремеж да се разгрнат вистински животворните изразни средства, заложени во структурата на нашиот јазик, и понатаму да дојдат до полн израз словенските и интернационалните апстрактни зборови, така како што тоа стана во другите јужнословенски јазици“³ (Конески 1952а: 13).

Во *Грамајџикајџа* (т. 18), овој дел е приспособен според новиот контекст, кога литературниот јазик веќе се употребува како самостоен во сите сфери на употреба, а македонскиот стандард треба да го одрази тоа современо живеење. Затоа, насоката што ја дава Конески е кон „ограничување на тие елементи“, за да се изгради стандард што ќе биде отворен и за прифаќање и приспособување на новите апстрактни поими што го одразуваат современото живеење: „Со сето ова се направи значаен чекор кон зближувањето на речникот на нашиот јазик со речникот на најблиските словенски литературни јазици. Сосем јасно тогаш дека се оди кон ограничување на турцизмите (и грцизмите), пред сè во областа на апстрактното, и кон нивното заменување со зборови словенски или интернационални.“

² Овие две статии се фототипски пренесени првпат во Конески 1952а и страниците што се наведуваат низ трудов се однесуваат на тоа издание.

³ Сите подвлечени делови во наведените цитати низ целиот текст не се содржат во оригиналот.

Конески ги дава и насоките за развој на стандардот преку диференцирање на некои лексеми и стилот на пишување. Спореди, во статијата: „И затоа, кога денеска литературниот јазик бара оживена продуктивност за образување на повеќе изведени зборови од еден корен, така примените турски зборови остануваат како отсечени и јалови. Од *кандисам* веќе тешко да ќе се реши некој да образува именка што ќе означува исто што и *согласие* или *согласност*.“ (Конески 1952а: 14). И во *Грамајшиката* (т. 18): „При сето ова треба да прибавиме дека зборовите од овој вид се веќе непродуктивни во нашиот јазик. Незгодно ни е, на пример, од глаголот *кандиса* да направиме некаква именка што би ѝ одговарала на именката *согласност* итн.“

1.2. Статијата „Белешки за речникот“ (1946) и *Грамајшиката* (1952)

Конески се залага за збогатување на речникот, но не по цена да се наруши суштинската карактеристика на македонскиот јазик, а тоа е акцентот, во зборовите што влегуваат во литературниот јазик (и од дијалектите и од други јазици). Спореди:

Во статијата: „Така се добиваат современи форми, што покрај другото, влагаат сосем природно во системата на нашиот акцент: *движење* – *движењето* (како *бегање* – *бегањето*) и сл. (Конески 1952а: 32).

Во *Грамајшиката* (т. 18): „Едно нешто треба сепак да биде спазено: зборовите што се примаат од дијалектите за општа употреба во литературниот јазик не бидува со својот гласовен состав да го нарушуваат гласовниот систем на литературниот јазик. Тие исто така редовно се подведуваат и под правилата на неговиот акцент.“

Од наведените примери се гледа и како течел процесот на стандардизација на јазикот, се адаптира употребата на именката *система* (во статијата во ж.р.) во именка од машки род – *систем*.

Конески дава и насоки за збогатување на речникот со продуктивни наставки од народниот јазик за образување на нови зборови од апстрактната сфера, што ние го нарекуваме осовременување на јазикот наспроти архаизација.

Во статијата: „Во нашиот народен јазик наставката *-ние* е одамна помината во *-ње* (а во некои говори дури уште подалеку во *-јне*) што служи за образување глаголски именки од несвршени глаголи: *бегање*, *чекање* итн..... Ние знаеме веќе дека образувањето на глаголски именки е појава многу обична во современиот наш јазик. Затоа нема ништо поприродно одошто да се земат горните зборови не со архаичната наставка *-ние*, туку со живата, продуктивна наставка *-ње*, то ест во вакви форми: *движење*, *значење*, *учење*, *колебање* (Конески 1952а: 30).

Во *Грамајшиката* (т. 18): „Излезе дека исто како *прашање* можат, и треба, да завршуваат на *-ње*, а не на *-ние* (архаичен облик) именките образувани од несвршените глаголи како *движење*, *колебање* и сл., односно дека нема никаква причина да ни се архаизира јазикот, кога со денешните негови живи наставки можат да се образуваат апстрактни зборови“.

И неговото приспособување на стилот на пишување во *Грамајшиката* го покажува токму тоа осовременување на македонскиот јазик.

2. Статиите за релативните заменки и нивната употреба и за релативните заменки во *Грамајикаџа*

2.1. Статијата „Употребата на релативните заменки што, којшто итн.“ (1950) и *Грамајикаџа* (1954)

Прва од редот статии со граматички теми е токму статијата за употребата на релативните заменки (излезена во две продолженија). Конески ги наведува народните говори како модел за нивната употреба во развивањето на македонскиот литературен јазик: „Во народниот говор треба да бараме пред сè опора и указание во кој правец да се движи овде јазичното творештво, т.е. што му одговара на духот на македонскиот јазик“ (Конески 1950а: 12).

Особено место во статијата зазема описот на употребата на *што* како релативна заменка во народните говори. Со тоа Конески ја истакнува посебната карактеристика на македонскиот јазик, изразена преку народните говори, во однос на другите блиски јазици.

Во народните говори *што* се употребува вообичаено не само кога заменува синтагми во функција на субјект или на директен објект туку и во сите други функции, без оглед на падежниот однос. Се гледа тенденција за обопштување на *што* како релативна заменка.

пр. „Еве го човекот *што* му рековме да дојде; како се вика човекот *што* се шеташе со него вчера?“ (Конески 1950а: 13)

Конески забележува дека во печатот во тоа време има тенденција спротивна на состојбата во народните говори (генерализација на *којшто* на сметка на *што* дури и во функција на субјект и директен објект) како резултат „на механичкото подражавање на српскохрватскиот и бугарскиот јазик“ (Конески 1950а: 32).

пр. „...искрените напори кои *што* југословенската влада ги чинеше...“

Од сето тоа се гледа дека Конески препорачува да се форсираат во употребата и во писмениот јазик оние црти што им се својствени на народните говори, со што македонскиот јазик се изделува од другите јазици.

пр. „Треба да се употребува *што* секаде каде што е тоа можно“. Во однос на употребата на заменката *којшто*, вели: „Нашата досегашна литературна практика, опитот наш, нè учи да им дадеме предност тука на формите: *кој, која, кое, кои...*“ (Конески 1950а: 35).

Пристапот на Конески кон градењето на македонскиот стандард уште на самите почетоци е јасно претставен во следниов дел од статијата: „Кон прашањето за употребата на релативните заменки кај нас треба да се пристапува од гледна точка на целокупноста на таа појава што засега во синтаксата и стилистиката на нашиот литературен јазик, покажувајќи извесни специфичности наспрема состојбата во народните говори. Така поставено прашањето нè доведува до согледување на основното што треба да се форсира при одредени услови во литературниот јазик, но во истото време нè претпазува од шаблонско упростување на работите. И каде што луѓе без жив усет за јазикот, што мислат дека јазикот е запечатен во строги норми во граматиките, гледаат неустановеност, брзајќи да обопштат во сите случаи една форма, ние гледаме

богатство на јазикот што придонесува за неговото поголемо стилско нијансирање“ (Конески 1950а: 38–39).

Во *Грамајџикајџа* (т. 522), Конески само го сумира она што претходно го препорачува и не наметнува строги норми, сп.: „Треба да се претпочита употребата на *што* кога сврзникот иде без предлог: *дојде човекој што го видовме вчера*, или: *што беше овде вчера*. До колку би настанала некоја нејасност, бидејќи *што* само укажува на објаснуваниот збор без да се согласува со него по род и број или до колку би имало натрупување на *што*, и во ваков случај тоа може да се замени со *кој*, *која*, *кое*, *кои*, или *којшто* итн. Со предлог треба да се претпочита употребата на *кој* итн.: *дојде женајџа со која бевме вчера*. Сврзникот *којшто* итн. се употребува поретко, но и неговата употреба не треба да ја сметаме неправилна. Поголемата краткост на *кој* итн., како и тоа дека не го содржи елементот *што*, често употребуван во нашиот јазик, го чини стилски попригоден од *којшто* итн., па затоа и почесто се употребува во литературниот јазик.“

3. Статијата за глаголската придавка (1953) и за глаголската придавка во *Грамајџикајџа*

3.1. Статијата „Глаголска придавка“ (1953) и *Грамајџикајџа* (1954)

При описот на македонскиот јазик Конески приспособува термини според неговите особености, кои ние ги нарекуваме термини „по мерка“ на јазикот. Тој наведува дека терминот *пасивна глаголска придавка* за описот на македонскиот јазик е несоодветен (наследен) и тоа го поткрепува преку примери за глаголски придавки од непреодни глаголи:

Во статијата: „Ќе приведеме повеќе примери со такви форми, баш за да се добие претстава за нивната уобичаеност, и со тоа нагледно да се покаже колку е неоправдано да го применуваме на сета оваа материја називот 'пасивна' глаголска придавка“ (Конески 1953а: 150).

Во *Грамајџикајџа* (т. 362) тој аргумент е засилен со уште додадени примери: „Ќе приведеме повеќе примери со такви форми, баш за да се добие претстава за нивната уобичаеност, и со тоа нагледно да се покаже колку е неоправдано да го применуваме на сета оваа материја називот „пасивна“ глаголска придавка: Одев со глава замаен наведнат, мртов, зачмаен (К. Рацин) ...кофата е пропадната. – и нејзе ѝ беше стемнето пред очите. – белки е заодено со некои нашинцки овци. – па ако е влезена од некаде маторицата? – па не е ни престарен на челада да не мисли (С. Попов)“.

Конески, исто така, приспособува и определени зборообразувачки модели и го објаснува нивното значење во примерите:

Во статијата: „Во некои случаи имаме полно адјективирање на извесни пасивни придавки, така што се добива значење несогласно со нивната првобитна пасивност: солзи ѝ паѓаат на венчан фустан (В. Иљоски) (Конески 1953а: 153–154).

Во *Грамајџикајџа* (т. 365): „Во некои случаи имаме полно адјективизирање на извесни пасивни придавки, така што се добива значење несогласно со нив-

ната првобитна пасивност: солзи ѝ паѓаат на венчан фустан (В. Иљоски), т.е. на фустанот што се носи на венчавање.“

4. Статиите за акцентот и за акцентот во *Грамајикајѝа*

4.1. Статијата „Грешењето во акцентот“ (1950) и *Грамајикајѝа* (1952)

Имајќи предвид дека третосложното акцентирање е обележје на македонскиот јазик што го разликува во однос на другите блиски јазици, Конески го претставува проблемот за грешење во акцентот од страна на македонските интелектуалци како неоправдан, затоа што токму тој акцент е карактеристика на нивните народни говори, а не е наметнат стандард. Во *Грамајикајѝа* овој проблем го дообјаснува, при што ја зацврстува терминологијата (сп. ги термините *акцентуација*, *акцентен систем* наспрема претходно употребените *акцентовка*, *акцентна система*).

Во статијата, го опишува грешењето во акцентот како проблем неприроден за македонскиот јазик: „За објект на овие посматрања се земени некои интелектуалци од Западна Македонија, луѓе што, би се рекло, со мајчиното млеко го имаат усвоено и правилото за третосложната акцентовка (н.з.), внесено од западните говори и во литературниот јазик. Би се рекло дека тие и да сакаат не можат лошо да акцентираат. Но сепак работата стои поинаку: просто е неверојатно колку тие наши интелектуалци грешат во овој поглед, и какви одломки од стројната македонска *акцентна система* излегуваат од нивната уста“ (Конески 1950г: 141).

Во *Грамајикајѝа* (т. 85), го објаснува проблемот и советува доследно да се применува третосложното акцентирање, а ја прецизира и терминологијата: „Правилата за акцентирањето на самостојните зборови се, како што видовме во претходниот дел, прости и јасни. Ако се усвојат тие правила, тогаш ќе биде до голема степен совладана акцентуацијата на литературниот јазик. Сепак на практика се покажува дека често се прават грешки во акцентирањето. Што е битно, тие грешки не ги прават само луѓе кои треба да го учат западномакедонскиот акцент, бидејќи во нивниот говор поинаку се акцентира, ами ги прават и луѓе, наши интелектуалци, баш од западномакедонската говорна област, на кои третосложниот акцентен систем им е својствен од родниот дијалект. Тој интересен факт ја поставува работата во посебна светлина, и нè тера да ги побараме психолошките корења на грешењето во акцентот. ...“

4.2. Статијата „Акцентот во туѓите зборови“ (1951) и *Грамајикајѝа* (1952)

Во *Грамајикајѝа*, Конески ја приспособува основната форма на глаголот. Наместо претходно наследената навика за наведување на 1 л. едн. сегашно време, тој прави опис „по мерка“ на јазикот и ја воведува формата за 3 л. едн. сегашно време, која посоодветно го опишува македонскиот глагол, т. е. преку која се гледаат трите основни глаголски групи.

Во статијата, Конески дава првичен опис за акцентот кај туѓите зборови: „Што се однесува до глаголите, ваму спаѓаат само тие на *-ирам*, како што се: *шелефонирам*, *демонсџирам*, *камуфлирам* и сл.“ (Конески 1951а: 2).

Во *Грамајшиката* (т. 86), има опис „по мерка“ на јазикот (се приведува формата за 3 л. едн. сегашно време) „Што се однесува до глаголите, ваму спаѓаат само тие на *-ира*, како што се: *шелефонира*, *демонсџира*, *камуфлира* и сл.“.

5. Забелешките на Конески (1953) во приказот на Граматиката на Лант и нивното адаптирање во *Грамајшиката*

За попрецизен опис на македонскиот јазик, т. е. опис „по мерка на јазикот“, Конески го прифаќа 3 л. едн. сегашно време како *основна форма* (назив на глаголот).

Во приказот на Граматиката од Лант (Конески 1953в), Конески го навестува она што подоцна го применува во *Грамајшиката*. Сп: „Инаку е добар, и треба да се усвои, предлогот на Лант, како форма-назив за глаголот да се зема 3 л. едн. сегашно време, а не првото лице како досега. Со третото лице веднаш се посочува и групата во која спаѓа глаголот, додека првото со својот завршок *-ам*, општ за сите глаголи, не го покажува тоа“ (стр. 80).

Во *Грамајшиката* (т. 324, фуснота 8): „Во Grammar of the Macedonian Literary Language од Н. G. Lunt (Скопје, 1952) на стр. 68 се зема вокалот на кој завршува 3 л. сег. време како примарен основен вокал, а неговите замени како секундарни основни вокали. Предлогот на Lunt-а за форма-назив на глаголот да се употребува 3 л. сег. време е примен во оваа книга.“

Конески го прифаќа принципот за именување на зборовите според нивната функција, т.е. „нивната употреба“: „Во делот на имињата особено е корисно што првпат се пренесува во македонската граматика терминот прономинални адјективи место досега употребуваниот кај нас – придавски заменки“ (Конески 1953в: 81). Терминот го приспособува на македонски и така ја именува зборовната група *заменски ѝридавки* во *Грамајшиката* (т. 149): „Во школската граматика, по традиција, овие зборови се внесуваат во групата на заменките и обично се наречуваат придавски заменки. Веќе и самиот тој назив покажува дека во нив се откриваат придавски особености.“

6. Заклучоци

Во првите граматички и лексички статии, објавувани во периодот пред излегувањето на *Грамајшиката*, гледаме што сметал Конески дека било примарно и неопходно да биде опишано и претставено за македонскиот јазик, давајќи насоки за зацврстување на македонскиот стандарден јазик.

Конески ги опишува суштинските особености на македонскиот јазик, кои го изделуваат во однос на другите блиски јазици и кои треба да бидат обележје на македонскиот стандарден јазик: ги објаснува основите за доизградување на речникот (речничкиот состав) на македонскиот литературен јазик; ја опишува употребата на релативните заменки; го претставува карактеристич-

ното акцентирање (акцентот) и акцентските целисти; ја опишува глаголската придавка; ја анализира предноста на глаголите итн.

Конески успева тие суштински карактеристики на македонскиот јазик да ги опише на начин што му е „по мерка“ на македонскиот јазик. Со таквиот пристап кон описот на јазикот, Конески доаѓа до цврста основа за создавање издржана и квалитетна граматика на македонскиот литературен јазик и прифатлив стандард.

Во *Грамајќикајѝа на македонскиојѝ лијѝерајѝурен јазик* се гледа како Конески успева да ги вклопи описите на суштинските карактеристики на македонскиот јазик во рамките на целокупниот опис на литературниот јазик. И самиот стил на неговото пишување го одразува развојот на стандардот. Вклопувањето на темите од одделните статии и нивното приспособување покажува што успеал да направи Конески со создавањето на *Грамајќикајѝа на македонскиојѝ лијѝерајѝурен јазик*, а тоа е:

- опис на граматиката на македонскиот литературен јазик „по мерка на јазикот“, без следење други традиции што нема добро да ги претстават суштинските карактеристики на македонскиот јазик;
- прецизирање терминологија во духот на македонскиот стандард и
- градење повисок научен израз и стил што соодветствува за една граматика на стандарден јазик.

Цитирана литература

- Конески 1945. „Одживените елементи од нашиот јазик“. *Нов ден* I, бр.3, 3–8.
- Конески 1946. „Белешки за речникот на нашиот јазик“. *Нов ден* I, бр. 7-8, 3–8.
- Конески 1950а. „Употребата на релативните заменки: што, кој што итн.“ *Македонски јазик*, I, бр. 1, стр. 11-15; бр. 2, 32–39.
- Конески 1950б. „Предлогот в, во“. *Македонски јазик* I, бр. 3, 51–59.
- Конески 1950в. „Уште еднаш за релативните заменки“. *Македонски јазик* I, бр.6, 124–127.
- Конески 1950г. „Грешењето во акцентот“ *Македонски јазик* I, бр.7, 141–144.
- Конески 1950д. „За падежите“ *Македонски јазик* I, бр.8, 165–172.
- Конески 1951а. „Акцентот на туѓите зборови“ *Македонски јазик* II, бр.1, 1–5.
- Конески 1951б. „Преминување на акцентот од именката врз предлогот“. *Македонски јазик* II, бр. 7, 145–163; бр. 8, 169–174; бр. 9–10, 193–200.
- Конески 1952а. *За македонскиојѝ лијѝерајѝурен јазик*. Скопје: Кочо Рацин.
- Конески 1952б. *Грамајќика на македонскиојѝ лијѝерајѝурен јазик. Дел I: Увод. За гласовиѝе. За акценѝиојѝ*. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија.
- Конески 1953а. „Глаголска придавка“. *Македонски јазик*. IV, бр.7, 145–156.
- Конески 1953б. „За предноста и непредноста на глаголите во нашиот јазик“. *Македонски јазик* IV, бр.8, 169–173.
- Конески 1953в. „Horace G. Lunt. Grammar of the Macedonian Literary Language. Skopje 1952“ (приказ). *Slovo* XII, 3, Zagreb, 79–83.
- Конески 1954. *Грамајќика на македонскиојѝ лијѝерајѝурен јазик. Дел II: За формиѝе и нивнаѝа уѝојѝреба*. Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“.
- Конески 2021а. *Грамајќика на македонскиојѝ лијѝерајѝурен јазик. Целокујѝни дела на Блаже Конески (криѝичко издание) ѝ.11*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Конески 2021б. *Прилози за современиот македонски јазик. Целокуќни дела на Блаже Конески (критичко издание) ил. 12*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Summary: This paper explores Koneski's early articles (1946-1954) on the characteristics of Macedonian grammar and lexicon and compares these with the first editions of his *Grammar of the Macedonian Literary Language* 1 and 2 (1952 and 1954). Koneski describes the essential features of the Macedonian language which distinguish it from other closely-related languages, which form the essence of the Macedonian standard language: the mechanism of enriching the vocabulary of the new standard; the use of relative pronouns; the distinctive characteristics of the Macedonian accent; the verbal adjectives and the transitivity of verbs. Koneski very effectively describes these essential features of Macedonian which, we say, is a "perfect fit". In his first writings on grammar and lexicon, he creates a strong base for building quality grammar based on the language that people use while advocating for a respectable standard. *The Grammar of the Macedonian Literary Language* presents Koneski's successful description of the essential features of Macedonian in the context of providing a complete description of the literary language. His style of writing reflects the process of development of the Macedonian standard language. By integrating and adapting his early writings into the *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Koneski's achievements include: the description of the Macedonian literary language as a "perfect fit" that works best for presenting the essential features of Macedonian; creating a precise terminology that fits the Macedonian language; and developing a scientific style of writing in Macedonian required for a quality grammar of a standard/literary language.

Симон Саздов

ЗА НЕКОИ ПОМЕСТУВАЊА НА ПРАВОПИСНИТЕ ПРИНЦИПИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК (ИЛИ: ЗА ТРАДИЦИЈАТА И ИНОВАЦИЈАТА)

Апстракт: Во овој труд укажуваме на одредени правописни појави коишто отстапуваат од правописните принципи на македонскиот јазик. Во прв ред се мисли на сè почестите случаи на небележење на едначењето по звучност, особено во варијантата озвучување. Исто така, се забележува сè почесто отстапување од правилата за (не)удвојување на согласките во зборот. Прашањето на коешто овој реферат се обидува да одговори е кои се причините за оваа, новонастаната, состојба.

Клучни зборови и изрази: македонски правопис, правописни принципи, (не)бележење на едначење по звучност, (не)удвојување согласки

Македонскиот правопис, како што е познато, се темели на фонолошки принцип. Впрочем, не е случајно што првата реченица од првиот македонски Правопис (1945, 7) гласи: „1. Македонскиот правопис се заснова во прв ред на фонетскиот принцип.“ Заслужува внимание прецизирањето „во прв ред“. Уште Крсте Мисирков, кога зборува за одликите на македонскиот јазик, за карактерот на неговиот правопис вели: „... 2. фонетичнијот праопис ... со мали отстапки на етимологијата...“. Не се споменуваат отстапки во однос на морфологијата. Правописот од 1970 (Конески 1970), како и тој од 1998 (Видоески и др. 1998), во однос на отстапките, во делот за едначењето по звучност обрнува внимание на небележењето на едначењето на согласката **в** пред безвучна согласка и тоа е практично единствената отстапка од историска, т. е. етимолошка природа. Другите четири точки се однесуваат на морфолошки отстапки, односно отстапката има за цел јасност на значењето на зборовите, кои во голем дел се сложени, кај кои се настојува да не се затемни границата меѓу составните делови. Кон овие отстапки се приклучуваат и случаите на небележење на обезвучувањето на звучните согласки на крајот на зборот, за кое станува збор и во првото издание на Правописот. Имено, во последниве случаи е одразена потребата барем во писмената форма да се разграничат зборовите кои се разликуваат единствено по звучноста на последната согласка

која во едниот збор е звучниот, а во другиот беззвучниот парник, од типот на **под(от)** и **пот(та)**, **лед(от)** и **лет(от)**, **блог(от)** и **блок(от)** итн. Списокот на отстапките се заокружува со, како што се вели: „некои сопствени имиња од туѓо потекло, на пример: Вашингтон, Велингтон, Мусоргски, Рентген, Хабсбурговици, Страсбург, и придавките хабсбуршки, страсбуршки и др.“

Се добива впечаток дека во македонскиот јазик отстапките од фонолошкиот принцип завршуваат тука, затоа што други не се споменуваат. Односно, други се споменуваат, но на место каде што не би се очекувале. Имено, во делот под наслов „Транскрипција на туѓите имиња“, поточно во делот за латинскиот јазик, во т. 122 од Правописот од 1970 (Конески 1970) се вели: „И во преземените латински зборови се обележува едначењето по звучност“, па се даваат примери од типот: **апсолутен**, **апстракција**, **апсцес**, **суптронски**, но исто така се забележува дека: „Не се обележува едначењето само во некои научни термини: **постдипломски**, **трансгресија**, **јурисдикција** и др.“ Но дека ни тука не се заокружуваат отстапките може да се види во правописните речници (Конески 1970; 1999). Имено, во двата се среќава зборот **гангстер**, во вториот се среќава и зборот **бекграунд**, а една целосна нивна ексцерпција сигурно ќе исфрли на површината и други примери. Последните два примера покажуваат дека не станува збор за научни термини, но и да беа научни, немаше да биде најјасно како треба да се напишат затоа што правилата оставаат простор за недоумица. Што опфаќа тоа „некои научни термини“, пред тоа и „некои сопствени имиња од туѓо потекло“? Од една страна се укажува дека се тоа исклучоци, но од друга се остава врата подготвена за влез на други такви исклучоци чиј број може толку да се зголеми што ќе престанат да бидат исклучоци. Во врска со сопствените имиња има уште една недореченост. Имено, не е јасно дали споменатото небележење на едначењето по звучност се однесува само во рамките на основата на зборот или и на границата меѓу основата и суфиксот. Така, дали покрај Абхазија, сентџорџиец (од Сент Џорџ), жителката на Бермуди ќе биде Бермудка или Бермутка. Особено што во сите други форми, иако од други причини, се јавува „д“: Бермудец, Бермудци, бермудски. А и објаснувањето зад ваквото пишување е повторно просирноста во однос на оригиналот. Во најновото издание на Правописот (Цветковски и др. 2017, 293) небележењето е ограничено во рамките на основата на зборот, па жителката на Бермудските Острови е Бермутка.

Од друга страна, Правописот пропишува презимето **Рентген**, кај кое е применето небележењето на едначењето по звучност како во сопствено име, кога се употребува како општа именка, да се пишува со мала буква и во неа да се бележи едначењето по звучност: **рендген**. Ако кон неа се додадат зборови од типот на **фудбал**, потоа зборот **ногдаун** (застапен во Правописниот речник, Конески 1999), се добива впечаток дека фонолошкиот принцип на македонскиот јазик е многу силен. Но дали е баш така? Изгледа не. Извесни поместувања во пишувањето може да се забележат и на друго ниво, па може да се заклучи дека еден од факторите пресудни во тој поглед е начинот на примање на зборот од туѓо потекло. Да се послужиме со зборот **безбол**, односно **бејзбол**, застапен во таа двојна форма (Конески 1970; 1999). Што е тоа што го привлекува вниманието кај овој збор? Тоа што од една страна наспроти ори-

гиналното **baseball**, овде вториот дел веќе се разликува од оној кај **фудбал**, но пак е реализирано едначење по звучност, дури во неговата поретка варијанта – озвучување. Ако денес треба да напишеме еден збор сличен на **фудбал** и **безбол**, голема е веројатноста дека не само што нема да содржи како втор дел **-бал**, ами **бол** туку и малку е веројатно дека во него ќе биде обележано едначењето како во **фудбал** и **безбол**. Да речеме **рекетбол** или **нетбол**. Сметате ли дека денес би можело да помине **рекедбол**, односно **недбол**? Само најсмелите ќе речат „да“. Пред да продолжам, само ќе споменам дека во најновото издание на Правописот зборот **ногдаун** претрпи правописна корекција и гласи **нокдаун**, но само затоа што тоа го направи авторот на Правописниот речник од 1999 година, Кирил Конески. Воопшто, бројот на зборови од туѓо потекло кои тешко ќе се подведуваат под правилото за бележење на едначењето по звучност постојано се зголемува. Тоа лесно може да се забележи дури и на само една страница на еден современ толковен речник, како што е оној на Зозе Мургоски. Имено, само на 122. страница во врска со зборовите со прва компонента **веб**, се среќаваат зборовите: **вебкам**, **вебкаст**, **вебсајт**, **покрај вебзин**, **веблог**, **вебмастер**. Овде ќе застанам за момент за да поставам две прашања.

Тие гласат:

1. Како да го сфатиме сè почестото небележење на едначењето по звучност, до кое доаѓа главно во зборови од туѓо потекло, но, иако сè уште по исклучок, и во зборови од домашно (на пр. **себство**)?

2. Дали може да се утврди една автентична македонска гледна точка кон односново прашање која би претставувала еден утврден филтер за сите идни зборови од овој тип или како резултат на глобализацијата тоа веќе не е реално да се очекува, па овие зборови ќе се преземаат како и сопствените имиња – без бележење на едначењето по звучност?

Ако, меѓутоа, кај зборовите од туѓо потекло можеме да најдеме објаснување за небележење на едначењето по звучност под влијание на начинот на пишување на оригиналниот збор, како да ги објасниме случаите кога имаме потреба да не го обележиме едначењето кај зборови од домашно потекло, и тоа на граница меѓу основа и суфикс? Имено, да потсетам дека досега исклучоците од бележењето главно се однесуваат на границата меѓу составните делови на сложен збор, како кај **другпат**, **петгодишен**, **десетдневен**, а единствен случај на кој може да се надоврзе **себство** е **бегство**. Сепак, ние такво нешто порано не сме чувствувале како потреба, кај **сопствен**, на пример. Дали навистина може да се констатира поместување во основните правописни принципи на македонскиот јазик, макар и мали, суптилни, и, не помалку важно, каде да ја повлечеме границата, ако воопшто можеме да повлечеме граница?

Нешто што допира до претходното во поглед на поместување на перспективата е удвојувањето, односно неудвојувањето на согласките. Иако сè уште не претставува примена на морфолошкиот правописен принцип, придвижувањето е во тој правец. Интересно во овој контекст е тоа што Правописниот речник на македонскиот литературен јазик, и оној од 1970 и оној од 1999 година, е фасцинантно доследен во поглед на удвојувањето на согласките. Уште пофасцинантно е тоа што зад таквата состојба не стоело пишано правило кое можело свесно да се следи, односно да влијае на правописот. А правилото

кое произлегува од анализата на материјалот во правописните речници гласи: согласките се удвојуваат во интервокална позиција, а не се удвојуваат кога не се меѓу две самогласки, при што исклучок се префиксите **ис-** и **рас-**, кои никогаш не се удвојуваат. Така, како што е познато, се пишува **безвучен, безначаен, но беззабен, беззаконие** итн.

Поинаков исклучок би бил префиксот **против-**, каде што, меѓутоа, може да се помисли дека таквите зборови се сфаќаат како еден вид сложени зборови, па затоа кај нив секогаш има удвојување (**противвоен** и **противвредност, противвладин** итн.).

Во која смисла овие примери се надоврзуваат на претходно споменатите? Сè почесто се чувствува потреба да се спроведе удвојување, без оглед дали има интервокална позиција или не. Значи, морфемите се задржуваат во нивната целост, што е карактеристично за морфолошкиот принцип, единствено што се спроведува бележење на едначењето по звучност и со тоа не се реализира целосно поместувањето (**бессочен**, а не **безсочен**). За волја на вистината, во претходните изданија на Правописот имаше забелешка дека во некои зборови удвојувањето се јавува за да биде јасно значењето на зборот, па тоа донекаде може да биде објаснување за некои од исклучоците на правилото. Сепак, ако денес се прашаеме како, на пример, би го решиле правописот на придавката што треба да означи некогашно што е без зборови, дали одговорот ќе биде **безборовен**, како што е кај зборовите од типот **безвучен, безначаен** итн. или, можеби, би рекле **беззборовен** и би објасниле дека пишуваме две з за да биде јасно значењето – дека не станува за нешто без **борови**, туку за некогашно без **зборови**, иако од контекстот секако ќе биде јасно значењето. Да се потсетиме дека ние денес сме свикнати на **фудбал**, но ако денес решававме, тешко дека ќе се согласевме со таквото пишување. Имено, денес **фуд** главно го врзуваме со храна, како во **фастфуд**, а не со нога. Но порано, кога англискиот не бил наше секојдневие, не ни пречело ногата во македонскиот да ја напишеме **фуд**, секако, под влијание на правилото за бележење на едначењето по звучност. Дали можеби споменатото поместување не е последица на тоа што повеќе од порано познаваме други јазици, знаеме повеќе за други делови на светот итн. Тогаш се поставува и прашањето дали фонолошките принципи нема и понатаму да отстапуваат пред морфолошките? На ова прашање можеби не е лесно да се одговори во моментот, но тоа никако не е неважно. Да ги земеме, на пример, странските имиња кои се малку поинакви од нашите, како на пример името **Анна**. Моето искуство во врска со ова произлегува од Семинарот за македонски јазик, кога при доделувањето на сертификатите за завршен курс по македонски јазик, наидов на разочарување од една учесничка, која, кога го виде сертификатот, кратко прокоментира: „Но јас не сум Ана.“

Во најновиот Правопис може да се забележи дека при транскрипција на македонски не се бележи должината на самогласките и согласките од многу јазици. Во претходните изданија на Правописот воопшто и не се разгледуваат тие случаи. Сè уште не се удвојуваат во поголемиот број случаи, но започнат е процесот на свртување внимание на нивното постоење, како последица на глобалното доближување на светот. Да го земеме предвид само јапонскиот јазик. Јапонскиот поет Маќото Оока, добитник на Златниот венец на Струшките

вечери на поезијата за 1996 година се пишува со две самогласки **о** во почетна позиција во зборот, што е вистинска реткост во македонскиот јазик. Од друга страна, иако должината на самогласките во јапонскиот јазик има смислоразликувачка функција (на пр. зборот **обасан** значи тетка, а зборот **обаасан** значи баба), таа разлика при транскрипција е невидлива. Две истородни согласки во непосреден допир формираат одвоена мора, Јапонците читаат Сап-поро (поточно: Са-п-по-ро), но ние транскрибираме Сапоро.

На крајот, би заклучиле дека дилемите за кои станува збор во овој труд нужно треба да најдат свој одговор во следното издание на Правописот на македонскиот јазик, како и во Правописниот, односно Нормативниот речник на македонскиот јазик.

Цитирана литература

- Видоески, Божидар и др. 1998. *Правопис на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Комисија за јазик и правопис при Министерството на народната просвета. 1945. *Македонски правопис*. Скопје: Државно издавачко претпријатие.
- Конески, Блаже и Тошев, Крум. 1950. *Македонски правопис со правописен речник*. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија.
- Конески, Кирил. 1970. *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Конески, Кирил. 1999. *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Цветковски, Живко и др. 2017. *Правопис на македонскиот јазик (второ издание)*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“ и ДИД „Култура“.

Summary: In this paper, we point out certain orthographic phenomena that deviate from the orthographic principles of the Macedonian language. First of all, the more frequent cases of not registering sonority sequencing, especially in the sounding variant are discussed. Also, more and more frequent deviations from the rules for (non) doubling of consonants in the word are observed. This essay tries to provide the reasons behind this new situation.

Силвана Симоска, Лидија Аризанковска

КОНЕСКИ И СОВРЕМЕНИТЕ РАЗВОЈНИ ТЕНДЕНЦИИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НИЗ ПРИЗМАТА НА ГЕРМАНСКИОТ И НА СЛОВЕНЕЧКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во прилогот ќе се обидеме да ги скицираме современите развојни тенденции во македонскиот јазик врз основа на општојазичните и на македонско-специфичните ставови на Конески, притоа споредувајќи ги со состојбата во германскиот и во словенечкиот јазик. Современиот македонски јазик како составен дел од словенското јазично семејство, но и во поширока евроинтегративна рамка, неминовно влегува во вителот на глобалните јазични тенденции. Имено, овде ќе се разгледаат, меѓу другото, транслатолошките и општествено-сензитивните импликации врз јазичните дискурси, употребата на стандардниот вариетет во медиумите, влијанието на англискиот јазик, потребата за креирање јазична политика, како и поставеноста и статусот на македонскиот јазик во Европската Унија во споредба со германскиот и со словенечкиот јазик. Резултатите на опишаните современи развојни тенденции во македонскиот јазик во однос на споменатите јазици ќе треба да дадат одговор на прашањето дали тие во духот на ставовите на Конески претставуваат загуба или постојаност во квалитетот на македонскиот јазик.

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; современи развојни тенденции; македонски јазик; германски јазик; словенечки јазик

1. Вовед

Во овој прилог ќе се обидеме по повод 100-годишнината од раѓањето на Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет „Блаже Конески“ да ги претставиме современите развојни тенденции во македонскиот јазик врз основа на ставовите на Конески, притоа споредувајќи ги со еден престижен светски и европски јазик, имено со германскиот јазик, како и со еден словенски јазик со речиси исти предиспозиции како и македонскиот, имено со словенечкиот јазик.

Поаѓаме од тоа дека компаративниот метод при описот на современите развојни тенденции во македонскиот јазик со германскиот и со словенечки-

от јазик ќе фрли понеутрален поглед врз македонско-специфичната актуелна јазична состојба и ќе придонесе за непристрасен пристап кон „нашето“. Со поставувањето со еден од најпрестижните јазици не само на светско туку и на ниво на ЕУ, како и со еден словенски јазик што е составен дел од словенските јазици на мапата на ЕУ ќе ја урамнотежи сликата за македонскиот јазик денес.

Целта на овој труд е да ги скицира современите јазични развојни тенденции во македонскиот јазик врз дијахрониските посланија на Конески, а едновремено да ги синхронизира со еден светски и со еден словенски јазик заради илустрација и објективизација на степенот на развој. За таа цел потребно е најпрвин да ги разгледаме ставовите на Конески што се однесува на доградбата и надградбата на македонскиот јазик.

2. Погледи и предвидувања на Конески за развојот на македонскиот јазик

2.1. Конески и неговите ставови за македонскиот јазик

Јазикот е дел од развојните процеси на општествен план кои носат промени на јазичен и на културен план, наметнати од потребата за брза комуникација и опстанок во глобалниот прагматички свет. Во тој контекст се наметнува прашањето дали е доволно само следење на состојбата и прифаќање на промените, или и интервенција преку воведување на заштитни механизми. И што со формите кои не се во духот на македонскиот јазик, како што е новооформената лексика, создадена особено во процесот на глобализацијата, и тоа во најголем број случаи под англиско влијание.

Кои се ставовите на Блаже Конески во однос на тоа прашање? Во *Граматиката на македонскиот литературен јазик*, тој истакнува дека не се залага за јазичен пуризам или како што го нарекува јазично „чистунство“, особено кога тој преоѓа во пресилен и како што самиот истакнува честопати бесмислен пуризам, и покрај стремежот за изразување на народната основа и во однос на доизградувањето на речникот на литературниот јазик (Конески 2004, 83).

Во градењето на речникот на македонски јазик Конески во *Историјата на македонскиот јазик* izdelува три фази: првата фаза – контакт со грчкиот јазик, втората фаза – влијанието на турскиот јазик, третата фаза – современата состојба на македонскиот јазик во однос на градењето на речникот. Почетоците на третата фаза се совпаѓаат со почетоците на создавање на современ македонски писмен јазик во минатиот век. Таа се поврзува со словенското наследство во зборообразувањето, како и со усвојување на фонд на зборови што припаѓа во интернационалната лексика. Во трите фази нашиот јазик бил во контакт со јазици со престиж (грчкиот, турскиот). Нашиот јазик усвојувал и усвојува ред зборови од овие јазици. Тој градел, преизградувал и со свои средства во областа на лексиката (Конески 1986, 210). Новосоздадените зборови до толку полесно се восприемаат и се шират во народот, до колку им одговараат повеќе на својствата на дадениот јазичен систем. Во јазикот дејствува стремежот за адаптација на новите зборови кон системот. Така е секогаш во однос на заемките од туѓи јазици. Турската наставка *-чи* била проширена во *-иџа* за да можат именките изведени со неа да се вклучат во некои веќе познати обрасци на именската парадигма (Конески 1996, 212–213).

2.2. Конески и неговите ставови за македонскиот јазик низ призмата на преводот

Младиот Конески во својство на непосреден учесник во изгревот на македонскиот стандарден јазик се јавува во улога на чувар критичар, а во својата терминална фаза од животот во улога на пророк предупредувач, навестувајќи ги опасностите што демнат над македонскиот јазик.

Програматичен е критичкиот став на Конески кон преводите публикувани непосредно по Втората светска војна, односно во периодот кога тие го надминуваат бројот на страници во споредба со оригиналите пишувани на македонски јазик. Па така, Конески врз основа на своето прилично солидно искуство како лектор и преведувач во тогашниот МНТ¹ ќе истакне: „Јасно е дека нашиот јазик се кове најмногу во таа ковачница“ (Конески 1948, 139–147; Конески 2021, 41), мислејќи на преведувачката ковачница. Денешниот македонски јазик, по речиси седумдесет години, првенствено се кове во оригиналите пишувани на стандарден македонски јазик од нашите писатели, научници, новинари и др., но продолжува едновременно креативната надградба во современата преведувачка ковачница. Во неа денеска, пред сè, се „коваат“ преводите од англискиот јазик и тоа не само од областа на белетристиката туку и од областа на науката, публицистиката и др., всушност во сите сфери на човековото суштествување. Под јаремот на денешната глобална динамика и ден-денес се појавуваат – покрај квалитетни и издржани преводи – т.н. „брзи преводи“ („*fast translations*“ по аналогија на *fast food* (*брза храна*), Симоска 2013).

Без искра на пуризам, но со здрава доза на самокритичност Конески бара повоените преводи на сè уште крехкиот македонски стандарден јазик во 1948 година да бидат опфатени од повеќе јазични редактори, а од „преводачите“ ја очекува онаа саморефлексија и интроспекција со која реално ќе си ги одмерат силите и својот капацитет за успешна реализација на транслатолошкиот чин. Токму затоа предупредува Конески во списанието *Нов ден*² каде што работел како уредник да не излезе ниеден колку-годе важен превод, а да не се даде за него преценка! (Конески 1948, 139–147; Цветкоски 2017, 60; Конески 2021, 42).

Според некои автори, како на пр. Ѓурчинов, денешната транслатолошка критика за „непрегледна[та] продукција“ (Конески 2013, 11) на енормно зголемниот број преводи место да се зголемува, затајува, дури и исчезнува на нашиве простори (исклучок претставува на пр. Цветкоски 2017), и покрај капиталните преведувачки проекти од национална важност, како што се *Свездишће на свейскајта книжевност* (2012–2016), под раководство на академик Митко Маџунков, во чии рамки беа преведени околу 500 странски книжевни дела на македонски јазик.³ Деталната научно-транслатолошка обработка и евалуација (Симоска 2007) на овие преводи ѝ претстои на македонската критичка фела.

¹ Театарот е важно место кога се работи за јазичната култура. (Андреевски, Цане. 1991. *Развојори со Конески*. Скопје: Матица македонска; цит. сп. Стаматоски 2006, 105).

² „Нов ден“ – *Списание за уметности, наука и друштвени прашања*, излегува од 1945 до 1950 година. Наследник на списанието „Нов ден“ е списанието „Современост“, од 1951 година.

³ Вкупно се 560 поединечни томови, при што еден наслов, односно роман може да биде издаден во повеќе томови, на пр. *Буденброкови* (*Buddenbrooks*) од Томас Ман (Thomas Mann).

Симоска во својот прилог за Меѓународниот научен собир по повод „Митко Маџунков – 50 години книжевно творештво“ во МАНУ сепак ќе заклучи со зборовите:

Минејќи низ своевиден светски стрес-тест, „малиот и непотрошен“ (Маџунков 2/2022, 14) македонски јазичен Давид, покрај сите оправдани и неоправдани критики во медиумите, низ преводот на светските книжевни дела, а пред сè на оние од германско-јазичната провениенција, го покажа сиот свој раскош и својата флексибилност да се носи со „јазични Голијати“ од калибарот на Јохан Волфганг фон Гете, Фридрих Шилер, Хајнрих Хофман, Томас Ман, Херман Хесе, Роберт Музил, Гинтер Грас, Елфриде Јелинек, Херта Милер и многу други (Симоска 2022, во печат).

3. Јазикот и жената

Јазичниот феминизам (*Sprachfeminismus*, Stickel 2004, 22–25); исто така наречен феминистичка лингвистика, кој ги бележи своите почетоци во седумдесеттите години од минатиот век во САД во последниве години зеде силен замав на глобално ниво. Во некои јазични заедници, како на пр. во германскојазичната, т.н. родово-сензитивен јазик (англ. *gender-sensitive language*; во германскиот се претпочита терминот: *geschlechtergerechte Sprache* ‘родово-праведен’ јазик) не само што е широко распространет туку е издигнат на ниво на политичка коректност. Апострофирајќи ги подеднакво припадниците на женскиот и на машкиот пол, политичарите и општествените дејци во своите обраќања задолжително користат „двојни формули“ (*Paarformeln*; Stickel 2004, 25): *граѓанки и граѓани (Bürgerinnen und Bürger)*, *пошрошувачки и пошрошувачи (Verbraucherinnen und Verbraucher)*, „војнички“/жени војници и војници (*Soldatinnen und Soldaten*) итн., а германскиот канцелар Олаф Шолц во своето прво обраќање на 8 декември 2021 година во Бундестагот на пратениците им се обрати со *демократици и демократи (Demokratinnen und Demokraten)*. Во политичкиот дискурс, но и во секојдневната јазична практика за политички некоректни се сметаат генеричките машки форми на обраќање кон жените (*граѓани, демократи, демонстранти, мигранти, лекари, пациенти* итн.), со образложение дека се засенуваат претставничките од женскиот пол (практика: *Liebe Bürgerinnen und Bürger (Драги граѓанки и граѓани)* место *Liebe Bürger (Драги граѓани)*). Начелото за поголема видливост на жените во јазикот доследно се почитува и во академските кругови. Некои универзитети дури одат во други крајности, како на пр. Универзитетот во Потсдам и Универзитетот во Лајпциг, користејќи во своите службени формулари исклучиво женски називи на лица (*Kandidat-in* место *Kandidat*, *кандидатка* место *кандидат*) со аргументот дека во нив се опфатени и машките форми. Според одредени струења, „родувањето“ (*Gendern*) треба доследно да се применува кај сите релевантни лексички единици. Сметајќи дека машките генерички форми по секоја цена треба да се избегнат, се предлагаат родово-неутрални форми и кај сложенките што содржат машки/генерички назив на лице како составен дел, на пр. **Teilnehmerliste* (бук. ‘листа/список на учество’) место досега *Teilnehmerliste* (‘листа/список на учесници’), без притоа да постојат

обврзувачки јазични норми.⁴ Во сите меродавни институции за германскиот јазик (Leibniz-IDS, Deutscher Sprachrat, Rat für deutsche Rechtschreibung, Gesellschaft für deutsche Sprache, Goethe-Institut, Duden Rechtschreibung) се нагласува дека не постојат норми за „родово-праведниот јазик/родово-праведната употреба на јазикот“ туку само насоки и препораки. Од тие причини *Лажбниц-Инстџиуџиоџи за ѓермански јазик*, како и *Совейџиоџи за ѓерманскиоџи џравоџиџи* и *Зоружениеџиоџи за ѓермански јазик* се оградуваат од тоа да формулираат правила за „родувањето“ (*Gendern*) и препорачуваат поголема опуштеност, како на пр. претседателот на *Совейџиоџи за ѓерманскиоџи џравоџиџи* Јозеф Ланге (Lange 2021). Исклучок во однос на оваа јазична практика претставува онлајн речникот ДУДЕН (DUDEN Online) со седиште на редакцијата во Берлин, манифестирајќи релативна флексибилност, како во однос на неологизмите и на англизмите, така и во однос на *родувањето*, на пр. *Gästin* ‘гостинка’, *Gast* ‘гостин’. Притоа мора да се нагласи дека феминативниот дериват *Gästin* ‘гостинка’ не е узус во современите германски јазик, за разлика од времето на браќата Грим (Јакоб 1785–1863; Вилхелм 1786–1859), и место него денеска главно се претпочита генеричката (машка) форма *Gast* ‘гостин’, како за женските така и за машките претставници.

Писмената фиксација на родовата бинарност (машки и женски пол) се реализира освен со „двојни формули“ (на пр. *Почџиџувани колеџки и колеџи*) и со помош на т.н. родови знаци (Genderzeichen). Најраспространети се: внатрешното И (Binnen-I: *JournalistIn*), родовата ѕвездичка (Gendersternchen: *Journalist*in*), родовата белина (Gender-Gap: *Journalist_in*), како и родовите две точки (Genderdoppelpunkt: *Journalist:in*). За да се избегнат двојните формули главно се посочуваат две опции: 1. употреба на генеричка форма, пред сè во научни публикации со нагласка во фуснота дека машката генеричка форма подеднакво се однесува и на женскиот пол, 2. супстантивизација на партиципот 1 и 2 (на пр. *Studierende, Siegende, Forschende, LKW-Fahrende, Flüchtende, Geflüchtete (der/die Geflüchtete vs. der Flüchtling* бегалец)).⁵ Еминентниот германист и професор емеритус Петер Ајзенберг (Eisenberg 2018), застапувајќи го мислењето дека со употребата на генеричкиот машки род во германскиот јазик не се дискриминира ниеден пол, забележува дека значењето на генеричката форма (*Sieger, Trinker, Sozialarbeiter*) и на корелативниот партицип 1 (*Siegende, Trinkende, Sozialarbeitende*) не е истоветно и следствено, според него, овие лексички единици не би требало да се поистоветуваат.⁵

Родово-сензитивниот јазик е честа тема на обработка во 21 век и во словенечкиот јазик (в. Ščuka 2014, 80–83) кој во својот развоен пат пред сè како словенски, односно јужнословенски јазик, се развива и под несловенско влијание, и тоа особено под германско, па така употребата на женските

⁴ Зборот **Teilnahmeliste* не е опфатен во онлајн речникот ДУДЕН (DUDEN online) за разлика од *Wahlliste* и *Wählerliste*, гласачки/избирачки список, како и *Wählerverzeichnis* ‘избирачки список’.

⁵ И во македонскиот јазик всушност не постои мотивирана/женска форма од именката *бегалец*, бидејќи изведената форма *бегалка* е веќе лексикализирана со значење ‘девојка која без дозвола на родителите бега/се мажи за својот сакан’. Дискутабилен е ставот на Дигиталниот речник на македонскиот јазик во којшто на заглавниот збор *бегалка* му се припишуваат две значење: 1. ‘девојка која без...’ 2. ‘жена бегалец’.

форми на обраќање во современиот словенечки јазик станува составен дел од секојдневниот начин на комуникација (*predsednik – predsednica, župan – županja, minister – ministrica, dekan – dekanja, asistent – asistentka*).

За разлика од германскојазичната и словенечкојазичната заедница, во македонското општество дискусијата за родово-сензитивниот јазик е сè уште на почетокот и не е до таа мера развиена. Сега засега бележи скромни, но забележителни зачетоци со тенденција за скорешна надградба во одредени авангардни дискурси (политика, мода и др.). Женските форми на обраќање се денес многу поприсутни и во македонската јазична заедница во споредба со порано, пред сè, во усната и во неофицијалната комуникација (*Драѓи колешки и колеѓи*), а речиси, сè уште, изостануваат во писмената и во официјалната документација и кореспонденција (на пр., *деканка проф. д-р Анеџа Дучевска*, но во сите официјални документи: *ДЕКАН на Филолошкиот факултет, проф. д-р Анеџа Дучевска*). Јазичната практика на македонскиот јазик сега засега не познава задолжителни двојни родови формули на обраќање (*Почитувани добитници* (место: *добитнички и добитници*) на наградата „Св. Климент Охридски“ за 2021 г.)⁶, освен во случајот на *Почитувани дами и господа*. Сепак, мора да констатираме дека има придвижувања и во македонскиот јазик, пред сè, во политичкиот и во уметничкиот дискурс. Во обраќањето на градоначалникот на Град Скопје, Петре Шилегов (СДСМ), на локалните избори од 2021 г. засведочени се родови форми со цел масовно да излезат „*скопјанки и скопјани*“ на гласање и да гласаат за градот што „станува европска метропола каде луѓето се важни“ (Шилегов, 2021):

31 октомври, драги *скопјанки и скопјани*, е денот кога вие одлучувате каков ќе биде нашиот град следниве четири години... (Шилегов, 29.10.2021, истакнато од: С.С.)

Позната *костимографка* лансираше колекција чанти (Лука, 18.6.2014, истакнато од: С.С.)

Заклучок и изгледи: Европеизацијата, како и глобализацијата ќе го унапредат процесот на родово-сензитивниот јазик и ќе ја надградат парадигмата на *nomina feminativa*, односно на феминативите (Саздов 2007, 5) во сите јазици, па така и во македонскиот јазик.

4. Употребата на неологизми и англизми

4.1. Во македонскиот јазик

Општинска драматика на македонскиот јазик ги дефинира неологизмите како новосоздадени зборови, кои сè уште не навлегле доволно во активниот речник. Овој вид лексика најпрвин навлегува во употреба во затворен круг во одделни области (нови зборови, на пример, во науката, уметноста, книжевноста итн.) или кај одделна група луѓе. Неологизмите се и еден од изворите за богатење на речникот на јазикот на писателите со цел да се постигне особен стилски ефект. Неологизмите имаат новини и во формата и во содржината, т.е.

⁶ Глумер Капаси (универзитетски професор), Јован Павловски (писател), м-р Снежана Анастасова-Чадиковска (музички уметник), Елена Дончева (академски сликар – костимограф).

значењето. Новите зборови ќе бидат наполно прифатени само ако се создадени, образувани во согласност со нормите и со духот на јазикот во кој ’заживуваат’ (Бојковска и др. 2008, 230).

Минова-Ѓуркова ги дефинира како нови зборови со кои се означуваат релативно нови поими, појави, предмети (Минова-Ѓуркова 2003, 135), а *Толковниот речник на македонскиот јазик* неологизмот го дефинира како нов збор, нов израз или ново значење на даден збор во јазикот (ТРМЈ, т. III, стр. 358; <https://makedonski.gov.mk>, 24.8.2021).

Од влијанието на глобализацијата и напливот на англизми во поновиот период не е поштеден ниту современиот македонски јазик.

Зголеменото присуство на англизми е нова тенденција настаната под влијание на технолошкиот развој и потребата од брза и ефективна комуникација, изразена особено во медиумите. А тука се и бројните изрази образувани по туј модел, со отстапки во правописот и во морфосинтаксичката структура (*СИМ картичка, Т-мобиле/Т-хеме/Телеком, смартифон, онјалн йлаќање, е-смейка, йандемија на корона-вирусот, анџи корона ваксери* и сл.).

4.2. Во словенечкиот јазик

Според Толковниот речник на словенечкиот јазик (SSKJ) под неологизам се подразбира ‘збор или израз кој сè уште не е целосно прифатен’ (SSKJ: neologizem -zma m (i) lingv. beseda ali zveza, ki še ni splošno uveljavljena: uvajati neologizme). Во контекст на кажаното во употреба е и терминот novotvorjenka. (<https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>, 24.8.2021)

Михаела Дробнич и Маруша Гриљ во прилогот посветен на проблемот на преземање на лексика во словенечкиот јазик под влијание на глобализацијата, истакнуваат дека неологизмите се зборови што говорителите ги доживуваат како нови образувања и обично се појавуваат при појавата на нова наука или со продлабочување на знаењата за постоечката. Потоа постепено се приклучуваат во јазичниот систем. Покрај неологизмите кои настанале во словенечкиот јазик, со глобализацијата протокот на позајмени зборови се зголемува и навлегуваат зборови, особено од англискиот јазик. Преземените зборови се појавуваат особено со развојот на новите технологии, се шират преку употребата на интернетот и паметните телефони, тие се широко користени на социјалните мрежи и стануваат дел од говорниот словенечки јазик до тој степен што се испреплетуваат со стандардниот словенечки јазик. Словенечкиот јазик е под притисок во однос на спротивставувањето меѓу странските и домашните форми – да се продолжи со развивање на терминологијата на својот јазик, или да се приспособат на глобализацијата користејќи (најчесто) англиски. Не е првпат, истакнуваат авторките, Словенците да бидат под влијание на странски јазик, кој има повеќе говорители и е пораспространет и етаблиран од словенечкиот. Словенечкиот јазик денес е официјален и работен јазик на институциите на Европската Унија, но доживува надворешни влијанија, овојпат како одраз на глобализацијата. Повеќето од позајмените зборови што доаѓаат со глобализацијата се од англискиот. Англискиот јазик се користи како главен јазик во виртуелниот простор, речиси 51,3% од веб-страниците се

на англиски јазик. Ако се земе предвид дека следниот е рускиот, застапен со 6,7%, а трет е јапонскиот со 5,6%, за сите други јазици останува 36,4%.

По овие пропорции, можеме брзо да ја видиме огромната предност на англискиот јазик во виртуелниот простор (Drobnič, Grilj, 2018, 105–115).

Оттука, наместо е прашањето: *Moramo res znati angleško, da bi znali slovensko?*, поставено од Нада Шабец: професор на англистика и америка-нистика на Филозофскиот факултет во Марибор, на едно од предавањата, под истиот наслов, одржано во Лекторското друштво на Словенија (<https://www.lektorsko-drustvo.si/predavanja/moramo-res-znati-anglesko-da-bi-znali-slovensko>, 8.12.2021).

4.3. Во германскиот јазик

Употребата на неологизми и на англизми во германскиот јазик, пред сè обусловена од децениската дигитализација, а драматично катализирана од дигиталниот егзил во којшто беше втурнато човештвото во изминативе две години како последица од пандемијата на КОВИД-19, за разлика од македонскиот јазик, не претставува ни посебен лингвистички ни социолингвистички проблем. Незначителни се реакциите за филтрирање на туѓата лексика од германскиот речник. За тоа говори и релативно високата застапеност на веќе етаблирани заемки од англискиот јазик, како и постојаната надградба со неологизми во германските речници врз база на анализа на корпуси, како на пр. во еминентниот онлајн речник ДУДЕН (*DUDEN Online*). Релативно опуштениот став кон туѓата лексика, пред сè, кон англиската, засилено се чувствува, како веројатно во сите јазици, пред сè во германската стручна терминологија, но и во секојдневниот дискурс. За илустрација ќе посочиме неколку примери од рекламните текстови на германската компанија Телеком (*Plug & Play, Flatrate, Freecall, Handy, by call, Hyperspeed, There's nothing you can't scall*), што се резултат на истржувањето на Вецлер (Wetzler 2006) од 2002 г. спроведено врз основа на репрезентативна бројка од 100 испитаници. Вецлер со право настојува да ја открие мотивацијата за употребата на прилично големиот број англизми, но битно е тоа што таа преку извршената анкета го побива популистичкото сфаќање за поплавеноста на германскиот јазик од англизми (Wetzler 2006, 345). Интересно е исто така нејзиното сознание дека за редувантни англизми испитаниците не ги сметаат оние за коишто има соодветен германски пандан, туку оние што тие не ги разбираат.

Најсвежиот пример за неологизми од англиско потекло на глобално ниво е терминологијата што се распространи за време на пандемијата од КОВИД-19 (со почеток кон крајот на 2019 г., пик во 2020/2021 г. и намален интензитет од 2022 г. наваму) во сите јазици на светот. *Lockdown, Homeoffice/Home-Office, Homeschooling/Home-Schooling, Superspreader, Shoppingtourist, boostern* се само неколку англиски термини што се врежаа во колективната и јазична меморија на говорителите од германскојазичната заедница за време на пандемијата (Simoska 2022).

5. Јазична политика

Јазичната политика што ја водат државите во кои германскиот е службен јазик може главно да се сведе под мотото „повеќе дескрипција помалку прескрипција“. Со оглед на големината на германскојазичното подрачје, разбирливо е јазичните политики во зависност од внатрешдржавните услови во трите најголеми државни ентитети (СР Германија, Р Австрија и Швајцарската Конфедерација) да не се идентични. Најотворен, најдемократски пристап кон ова прашање има СР Германија, која покрај во последно време зачестените апели од граѓани да се внесе германскиот во уставот како национален јазик, сега засега не гледа потреба од такво законско решение. Во Република Австрија (*Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG)*) и во Швајцарската Конфедерација (*Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*), од друга страна, германскиот јазик е зацртан како државен јазик (*Staatssprache* (Австрија), *Landessprache* (Швајцарија) во уставот.⁷

Закон за заштита на германскиот јазик, како на пример во македонскиот, во словенечкиот, во францускиот, во полскиот јазик и др. не постои. Но, постои *Совет за германскиот јазик* (*Deutscher Sprachrat, DSR*) и *Совет за германскиот правопис* (меѓудржавно тело, *Rat für deutsche Rechtschreibung*⁸, *RdR*, со седиште при *Leibniz-IDS*), како и здруженија меѓу кои најактивно и најпопуларно е *Зоружениеџо за германски јазик* (*Gesellschaft für deutsche Sprache e. V., GfDS*). *Советиоџо за германскиот јазик* за разлика од *Советиоџо за македонски јазик*, кој е при Владата на РСМ, е граѓанско здружение формирано на 29 мај 2003 г. и е составено од најрелевантните институции за германскиот јазик, како што се *ДААД*, *Зоружениеџо за германски јазик*, *Геџе-Инсџиџиџиџиџи* и *Лајбниц-Инсџиџиџиџиџи* за германски јазик. Советот има цел да ја унапреди јазичната култура и да го поддржува развојот на германскиот јазик во земјата и во странство низ критички и креативен осврт. Креативниот пристап кон јазикот од страна на Советот, сѐ со цел соочување на говорителите со богатството на германскиот јазик, се реализира, меѓу другото, со натпревари од типот на *Миџрирани/Населени* и *Емиџрирани/Иселени зборови*, *Најубавиоџо германски збор* (*Habseligkeiten*, 2004), *Збор на џодинаџа* и сл.

Својот, засега космополитски став кон туѓата лексика за којашто нема соодветен еквивалент во германскиот јазик, Советот го изразува со препораката таквата туѓа лексика да се восприема со радост. За *населени зборови* (*eingewanderte Wörter*, *DSR*) во германскиот јазик, но и во низа други јазици се третираат: *шарм*, *анџажман*, *рандеву*, *фер*, *ок*, *кул* (Симоска 2007, 314). Секој јазик располага со лексички единици од својата уникатна културолошка ризница што се непреводливи и затоа се заемаат од другите заедници како готови производи место да се преведат. Советот говори за *иселени германски зборови* во случајот на: *Weltschmerz*, *Heimweh*, *Fernweh*, *Kindergarten*, *Angst*

⁷ Во Сојузниот устав на Швајцарската Конфедерација покрај германскиот зацртани се и други-те службени јазици: француски, италијански, реторомански.

⁸ Германскиот правопис е задолжителен за службениците во државната администрација, во правниот сектор, како и за студентите и за учениците, односно во образованието. Граѓаните, издавачките куќи и медиумите не се обврзани да се придржуваат до правописните правила.

(англосаксонски), *Fingerspitzengefühl* (шведски), *Zeitnot* (македонски, словенечки, српски, хрватски, руски), *Is das so?* (нигерски) (Симоска 2016).

Што се однесува до словенечките искуства, во 2000 година Владата на Република Словенија ја основа Канцеларијата за словенечки јазик (*Urad za slovenski jezik*) и со усвојување на Законот за јавна употреба на словенечкиот јазик во 2004 година, Канцеларијата преминува под Министерството за култура и се преименува во Сектор за словенечки јазик, а нешто подоцна во Служба за словенечки јазик. Оттогаш оваа служба има и правна основа за санкционирање на прекршителите на законот, а конкретно надзорот го вршат повеќе инспекторати, како на пр. Инспекторатот за култура и медиуми на Република Словенија. Службата и инспекторатите главно се занимаваат со обезбедување на употребата на словенечкиот јазик на настани, во деловната комуникација итн.

Во Словенечката академија на науките и уметностите (SAZU) повеќе од една деценија во рамките на Одборот за јазик делуваат Комисијата за стручни прашања за словенечкиот јазик, чишто активности се однесуваат на словенечкиот правопис и Комисијата за употребата на словенечкиот јазик во јавноста. Во 2013 година Комитетот за јазици престана да функционира, а поради потребата од ревизија на сегашниот правопис, Словенечката академија на науките и уметностите ја формира Правописната комисија, чијашто задача е да ги обнови постоечките правописни правила. Грижата за прашањата поврзани со јазичната култура и процената на исправноста сега е во рацете на професионалците и зависи од нејзината организација.

Така, Институтот за словенечки јазик „Фран Рамовш“ и Научноистражувачкиот центар при Академијата (ZRC SAZU), од 2012 година имаат онлајн Јазично советувајќиште, кое одговара на различни прашања, најчесто поврзани со толкувањето на податоците во нормативните речници и во граматиката. Уште едно советувајќиште работи на Универзитетот во Нова Горица, Студентска грижа за словенечкиот јазик (*ŠUSS – Študentska skrb za slovenščino*).

Целта на современите советувајќишта е да го едуцираат корисникот на словенечкиот јазик да биде суверен и самостоен во изборот на јазичните средства и наместо црно-бело да ги прикажува фактите за лингвистичката исправност, објективно да изнесува и аргументи и контрааргументи за избраната нормативна оценка на појавата (<https://jezikovna-politika.si/javno-zasebno-002>, 6.12.2021).

Заклучок и изгледи: Државните институции и Совети за јазици имаат советодавна функција. Нивната активна улога во креирањето на позитивен став кон стандардниот вариетет во општеството е од големо значење бидејќи јазикот како човеково средство за комуникација е жива општествена материја и е следствено во постојан развој. Сите збиднувања што нè опкружуваат, комуницираат со јазикот и се рефлектираат врз него. Брзината со којашто се движи светот бара и брза реакција од страна на сите релевантни структури.⁹

⁹ Симоска (2011) во својот докторат на тема *Сложени именки во ѓерманскиот и во македонскиот јазик* од 2002 г. забележува дека се соочува со редица недоследности, со невидена стихија на графското оформување на сложенките во македонскиот јазик, кои не се експерпирани само од речниците туку и од современите медиуми. Со подновениот Правопис на македонскиот ја-

6. Поставеноста и статусот на македонскиот јазик во светот и во ЕУ

Германскиот и словенечкиот јазик се службени јазици на ЕУ, а македонскиот јазик претендира низ аспирациите за полноправно членство во ЕУ да стане дел од големото јазично семејство на ЕУ што моментално брои 24 службени и работни јазици при 27 земји членки. Бројот на говорителите е силен параметар за престижот на еден јазик: со германскиот се служат 130 милиони говорители низ целиот свет (11. место во светот по број на говорители), а во ЕУ германскиот е најзборуваниот јазик по број на жители (Stickel 2004, 27). Германскиот е омилен и како странски јазик, имено 15,4 милиони говорители го изучуваат германскиот низ целиот свет. Словенечкиот и македонскиот јазик, од друга страна, се сведуваат на истиот именител во однос на нивната припадност кон јужнословенското јазично семејство, како и со речиси ист број говорители. Сите три јазици се европски јазици со идентична геополитичка стратегија, т.е. членството во ЕУ.

Грижата за зачувување на автентичноста на секој јазик, а следствено и на македонскиот јазик, во големото семејство на Европската Унија останува и понатаму (Simoska 2006, 312–315). Имено, Република Австрија пред пристапувањето во ЕУ на 1 јануари 1995, а сè со цел да не ја загуби автентичната посебност на својот германски вариетет, се погрижи за публикација на австриска ЕУ-терминологија под наслов *Ојшиј вовед во авјстјирскиојј џермански јазик, како и џлосар со 1500 авјстјиризми* (Allgemeine Einführung in das österreichische Deutsch sowie ein Glossar von ca. 1500 Austrazismen), а уште во 1994 година реагира околу *Пројшоколојј бр. 10 за ујојшреба на сјецифични авјстјирски изрази на џерманскиојј јазик во рамкијје на Евројскајја Унија* (Protokoll Nr. 10 über die Verwendung spezifisch österreichischer Ausdrücke der deutschen Sprache im Rahmen der Europäischen Union; на пр. *Erdapfel – Karoffel* 'компир', *Karfiol – Blumenkohl* 'карфиол', *Marille – Aprikose* 'кајсија', *Paradeiser – Tomate* 'домат'; Gröller 2005; Gröller 2000, 317–319).

Во интерес на рамноправно и достоинствено место на македонскиот јазик во рамките на европското јазично семејство, а согласно со погоре изнесените ставови на Конески за преведувањето, на нашава земја ќе ѝ требаат солидни технички и персонални ресурси за да ги преброди потенцијалните препреки и предизвици со коишто неминовно ќе се соочи при преведувањето на европското законодавство, т.н. *Аки комунојшпер* (франц. *Acquis communautaire*, англ. *Community acquis*). Во таа смисла Конески со посредство на градинарска метафорика (во којашто треба да се засукаат ракавите и макотрпно да се работи) ни порачува дека:

[... нам ни е нужен преводач чесен. Таков што со џубов и со истрајност ќе ја врши тешката и пипава преводачка работа. [...], а не што гледа само да го стутка како било побргу преводот, за да земе побргу пари. Тука е најголемата опасност – што може, ако не се води сметка, да им се даде на различни неранимајковци ухлебие од 'преводачката' работа, та да навлезат како зелени гасе-

ници во нашата европска [оригинал: литературна] градина. Не е преводeњето калапење тутун. [...] (Конески 1948, 140).

7. Заклучок

Употребата на јазикот е под влијание на брзото темпо на животот и комерцијализацијата, кои инаку ги намалуваат некои од стандардите, но од друга страна ја отвораат вратата за потенцијални промени. И македонскиот и словенечкиот, како и германскиот јазик се дел од глобализацијата којашто има големо влијание врз формирањето на речникот на јазикот.

Сепак, македонскиот јазик продолжува да ги следи современите тенденции кои го прават дел од европската и од светската заедница, не заборавајќи притоа на сопствената традиција и можностите кои ги нуди во неговото креирање, притоа развивајќи ја свеста кај своите сегашни и идни говорители, зашто и понатаму како наш поттик останува мислата водилка на Конески „Јазикот е нашата единствена татковина“.

Цитирана литература

Кирилична:

- Бојковска, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д. и Цветковски, Ж. 2008. *Општинска грамајтика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Конески, Блаже. 1948. „Критика на некои наши преводи“. *Нов ден* IV, 1–2.
- Конески, Блаже. 1986. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 2004. *Грамајтика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело ад Детска радост.
- Конески, Блаже. 2013. *Целокуќни дела на Блаже Конески. Критичко издание, том III, Прејеве*. Приредил Милан Ѓурчинов; соработник Бојан Карапејовски. Скопје: МАНУ.
- Конески, Блаже. 2021. „Критики на некои наши преводи“. *Целокуќни дела на Блаже Конески. Критичко издание, том XII, Прилози за современиот македонски јазик*. Во редакција на Катица Кулавакова. Скопје: МАНУ, 41–63.
- Лука, Е. *Позната костимозграфка лансираше колекција чанти*. <https://fashionel.mk/stil/modni-dodatoci/poznata-kostimografka-lansirashe-kolekcija-chanti>, 18.6.2014 [Пристапено на 12.11.2021].
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2003. *Стилистика*. Скопје: Магор.
- Саздов, Симон. 2007. *Феминативите во македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Менора.
- Симоска, Силвана. 2007. „Оказионализмите и нивниот отслик во оригиналите и во преводите од македонско-германската провениенција“. *XXXIII Научна конференција XXXIX на XXXIX Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Охрид, 28-29 август 2006. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 35–48. <https://bit.ly/2Yg02IX> [Пристапено на 10.10.2021].
- Симоска, Силвана. 2011. *Контрасивни истражувања: Сложени именки во германскиот и во македонскиот јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Симоска, Силвана. 2013. „Чуму брзи преводи“. *Годишна меѓународна конференција на ЗПРМ*. Скопје: 9 октомври 2013 (необјавено предавање).

- Симоска, Силвана. 2016. „Јазиците во контакт: Статусот на странските зборови во германскиот и во македонскиот јазик“. *Месечни лингвистички средби: colloquia linguistica*, МАНУ, *Испражувачки центар за ареална лингвистика* „Божидар Видоески“. Скопје, 29 јануари 2016. Скопје: МАНУ (необјавено предавање).
- Симоска, Силвана. 2022. „Митко Маџунков и македонскиот јазик како ѕвезда на светската книжевност низ преводот на германско-јазичните дела“. *Научен собир „Мишко Маџунков – 50 години книжевно творештво*. Скопје, октомври 2020. Скопје: МАНУ (во печат).
- Стаматоски, Трајко. 2006. *Мислиња на Блаже Конески*. Скопје: Фондација за македонски јазик „Небрегово“.
- ТРМЈ, т. III, <https://makedonski.gov.mk/> [Пристапено на 24.08.2021].
- Цветкоски, Владимир. 2017. *За книжевношо преведување (џрадуќилошки портрет)*. Скопје: Макавеј.
- Шилегов, П. *Видеообраќање на Шилеџов*. <https://portal.mk/makedonija/video-obrakjanje-na-shilegov-31-oktomvri-dragi-skopjanki-skopjani-e-denot-koga-vie-odluchuvate-kakov-kje-bide-nashiot-grad-slednite-chetiri-godini/> [Пристапено на 5.10.2021].

Латинична:

- Drobnič M., Grilj M.: Problem prevzemanja besedišča pod vplivom globalizacije, *Andragoška spoznanja*, 2018, 24 (2), 105–115.
- Gröller Harald, D. 2000. „Deutsch oder Österreichisch – Ein kurzer Überblick über die österreichische Sprachpolitik“. *TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*. No. 16/2005. http://www.inst.at/trans/16Nr/07_3/groeller16.htm [Пристапено на 9.12.2021].
- Eisenberg, P. *Das Deutsche ist eine geschlechtergerechte Sprache – ohne Zwang und Manipulation*. <https://www.bpb.de/themen/gender-diversitaet/geschlechtliche-vielfalt-trans/269909/peter-eisenberg-das-deutsche-ist-eine-geschlechtergerechte-sprache-ohne-zwang-und-ohne-manipulation/> [Пристапено на 6.10.2021].
- <https://jezikovna-politika.si/javno-zasebno-002/> [Пристапено на 6.12.2021].
- <https://www.lektorsko-drustvo.si/predavanja/moramo-res-znati-angleko-da-bi-znali-slovensko/> [Пристапено на 8.12.2021].
- Lange, J. *Geschlechtergerechte Schreibung: „Ich rate zur Gelassenheit“*. <https://www.deutschlandfunk.de/geschlechtergerechte-schreibung-ich-rate-zur-gelassenheit-100.html> [Пристапено на 10.12.2021].
- Olderdissen, C. *Korrekt und richtig gendern – wie geht das? Gendern im Journalismus, Innenansicht, Sprachpolitik*. <https://www.genderleicht.de/korrekt-gendern-wie-geht-das/> [Пристапено на 10.12.2021].
- <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/> [Пристапено на 24.8.2021].
- Simoska, Silvana. 2006. „Nationale Sprachpflege im Kontext der Sprachpolitik der EU“. *Езиковата политика на Европскиот сјюз и европското универзитетско пространство (Die Sprachpolitik der EU und der europäische Hochschulraum, The language policy of the EU and European university education)*. Veliko Trnovo: Pic Verlag, 310–316.
- Simoska, Silvana. 2022. „Die Versprachlichung pandemiebedingter Verhaltenskonzepte oder die Neubildungspotenz der deutschen Sprache am Beispiel der Covid-19-Pandemie“. *Folia Linguistica et Litteraria Vol. 40/2022* (во печат).
- Stickel, Gerhard. 2004. „Das heutige Deutsch: Tendenzen und Wertungen“. *Moraldo Sandro M./Soffritti, Marcelo (Hrsg.), Deutsch aktuell. Einführung in die Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache*. Roma: Carocci, 11–32.

- Ščuka, Nuša. 2014. Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski*, 20/2. Ljubljana: SAZU ZRC, 79–88.
- Wetzler, Dagmar. 2006. Mit „Hyperspeed“ ins „Internet“: Zur Funktion und zum Verständnis von Anglizismen in der Sprache der Werbung der „Deutschen Telekom“ (Europäische Hochschulschriften XIV, 429). Frankfurt am Main u.a.: Peter Lang.

Summary: Based on Koneski's general and specific linguistic statements, this paper deals with the contemporary developments in Modern Macedonian compared to those in German and Slovenian. Trying to ascertain whether Modern Macedonian since Koneski has developed following its codification into a direction of solidity or loss of quality, the following issues have been discussed and analysed in a contrastive approach to the German and Slovenian language communities: the impact of translation processes on Macedonian, the rise of gender-sensitive discourses, the observance of the standard variety in media, the attitude towards English borrowings and other neologisms, and the national language policy in view of Macedonia's EU accession process.

Jan Sokołowski

BŁAŻE KONESKI I JEGO ZWIĄZKI Z UNIWERSYTETEM WROCŁAWSKIM

Апстракт: Во статијата станува збор за многугодишните научни врски меѓу акад. Блаже Конески и Вроцлавскиот универзитет. Блаже Конески беше добро позната личност во вроцлавската славистичка средина. Тој одржувал контакти со професор Марјан Јакубјец, познат истражувач на словенските книжевности. Неколку пати бил во Вроцлав, првиот пат во 1947 година. Во 1973 година, по повод Меѓународниот конгрес на славистите во Варшава, Блаже Конески ја доби титулата *doctor honoris causa* на Вроцлавскиот универзитет. Тој беше прв Македонец и прв Југословен што ја доби оваа титула во Полска на Вроцлавскиот универзитет. Промотор на почесниот докторат на Блаже Конески беше професор Марјан Јакубјец, кој веќе во 1962 година во својот преглед на словенските книжевности ја има воведено младата македонска литература.

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; Марјан Јакубјец; почесен доктор

Antoni Furdal w artykule *Rocznice w naszym życiu i systemie znakowym* zauważył, że „Rocznice należą do tych składników naszego życia, które traktujemy jako coś oczywistego. Jak wiadomo ich rola polega na zwracaniu uwagi na pewne fakty z przeszłości narodowej, środowiskowej czy też rodzinnej, jakim współcześnie a przynajmniej wyobrażonym przez nas momencie współczesności należy się szczególna uwaga i zbiorowe wspomnienie. Są zatem typowymi elementami naszej kultury symbolicznej bez względu na to, do jakich kręgów społecznych się odnoszą” (Furdal 2005: 53). Dalej w cytowanym artykule możemy przeczytać, że ”Im wyższą liczbą kolejną charakteryzuje się rocznica, tym lepiej to świadczy o ludziach, którzy ją świętują” (Furdal 2005: 56). Pięknym przykładem takiego zbiorowego wspomnienia i świętowania były w roku 2021 w Macedonii, ale także poza jej granicami, obchody setnej rocznicy urodzin Błaże Koneskiego. O tej doniosłej rocznicy pamiętano również na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie w Instytucie Filologii Słowiańskiej od 2010 roku działa interdyscyplinarna Pracownia Macedonistyki. Z okazji stulecia urodzin Błaże Koneskiego 16.12.2022 roku odbyło się w Instytucie (z powodu panującej pandemii w trybie zdalnym) uroczyste posiedzenie naukowe,

w którym uczestniczyli między innymi: Ambasador Republiki Macedonii Północnej w Polsce Jego Ekscelencja Vasil Panovski, prorektor Uniwersytetu Wrocławskiego ds. Studenckich, prof. Tomasz Kalisz oraz dziekan Wydziału Filologicznego prof. Arkadiusz Lewicki i prodziekan prof. Stefan Kiedroń. Posiedzenie otworzyła kierująca Pracownią Macedonistyki dr Iwona Łuczaków. Następnie przemawiali zaproszeni goście: prorektor UWr prof. Tomasz Kalisz, JE Ambasador Vasil Panovski i dziekan Wydziału Filologicznego UWr prof. Arkadiusz Lewicki. Głównym punktem posiedzenia był referat autora tego tekstu poświęcony kontaktom naukowym Błaże Koneskiego i Mariana Jakóbca oraz związkom macedońskiego uczonego z Uniwersytetem Wrocławskim. Niniejszy artykuł jest zmienioną i znacznie poszerzoną wersją wygłoszonego referatu¹.

Setna rocznica urodzin Błaże Koneskiego stała się dla autora referatu okazją do przypomnienia innej ważnej dla wrocławskiej slawistyki daty, mianowicie przypadającej w październiku 2022 roku siedemdziesiątej piątej rocznicy pierwszego pobytu Błaże Koneskiego we Wrocławiu. Wiadomości o okolicznościach pierwszego pobytu Koneskiego w Polsce i we Wrocławiu dostarcza nam jego książka *Дневник ѿ мноѣу ѣоуину* (Koneski 1988). Pobytowi w Polsce poświęcił Koneski jeden akapit rozdziału zatytułowanego „Со Десанка Максимовиќ” (Koneski 1988, 105) i niewielki rozdział „Исак Самоковлија во Полска” (Koneski 1988, 109-112). Na kilku stronach swoich wspomnień Koneski zamieścił sporo ciekawych i ważnych informacji o tym pobycie. Z książki dowiadujemy się, że Błaże Koneski przyjechał do Wrocławia jako członek kilkusobowej delegacji jugosłowiańskich twórców, pisarzy i malarzy, na czele której stał chorwacki pisarz Vjekoslav Kaleb. Jak pisze Koneski, celem przyjazdu delegacji do Polski było nawiązanie stałej współpracy ze środowiskiem pisarzy polskich. Wcześniej, w roku 1946, jugosłowiańscy twórcy w podobnym celu przebywali w Czechosłowacji.

W Polsce delegacja gościła od dwunastego października do ósmego listopada 1947 roku. Jugosłowiańscy goście odwiedzili Łódź, Poznań, Gdańsk, Katowice, Kraków, Zakopane i Wrocław i kilka innych miast. W programie pobytu delegacji znalazł się też m.in. niemiecki obóz koncentracyjny Auschwitz, który wywarł na Koneskim i innych członkach grupy wielkie wrażenie.

Delegacja była przyjmowana przez władze państwowe, przede wszystkim jednak miała możliwość odbycia licznych spotkań z przedstawicielami polskich środowisk twórczych, ze znanymi polskimi pisarzami i artystami oraz z ludźmi nauki. W Łodzi goście spotkali się z przebywającą właśnie w tym mieście delegacją pisarzy sowieckich (Ilja Erenburg, Aleksandr Twardowski, Pawło Tyczyna i Piatruś Brouka). We wspomnieniach Koneskiego znajdujemy też ciekawą wzmiankę o tym, że delegacja odwiedziła jeden z podkrakowskich klasztorów, w którym opatem był Słoweniec. W *Dzienniku* czytamy: „Дури се најдовме и во еден манастир

¹ Referat nosił tytuł „Z polsko-macedońskich kontaktów naukowych (Błaże Koneski i Marian Jakóbiec)”. W niniejszym artykule wykorzystuję ponadto niektóre niepublikowane dotychczas materiały z Zespołu Akt Osobowych Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego (Sygn. NN0732) oraz nowe wiadomości, jakie udało mi się w ostatnim czasie zebrać w związku z pierwszym pobycem Koneskiego we Wrocławiu. Część z zamieszczonych w tym artykule informacji zamieściłem już w swoich wcześniejszych publikacjach poświęconych działalności naukowej Błaże Koneskiego i jego długoletnim związkom z Uniwersytetem Wrocławskim (Sokołowski 2001; Sokołowski 2020a; Sokołowski 2020b).

kaj Краков, каде што опатот беше наш Словенец” (Koneski 1988:110). Ta informacja daje podstawę do stwierdzenia, że delegacja odwiedziła Opactwo Cystersów w Mogile, gdzie od czasów przedwojennych przeorem był pochodzący ze Słowenii ojciec Robert Kuchar².

Podczas pobytu delegacji w Polsce najważniejsze były oczywiście spotkania i rozmowy z czołowymi przedstawicielami świata literatury i sztuki. W Warszawie Jarosław Iwaszkiewicz wydał na cześć gości obiad, na którym obecni byli liczni polscy pisarze, między innymi Zofia Nałkowska i Aleksander Wat. Ponadto gości podejmowano w Komitecie Słowiańskim, który działał w Polsce w latach 1945–1953.

Do Wrocławia delegacja przybyła piętnastego lub szesnastego października 1947 r. Tę pierwszą datę podaje Koneski na stronie sto piątej *Dziennika*: „Во Вроцлав, што како и Варшава беше страшно разрушен, читавме Десанка и јас при светлина на петролејска ламба. Тоа беше на 15 X 1947 во пет попладне“. (Koneski 1988: 105). Natomiast w innym miejscu swoich wspomnień Koneski pisze: „Во Вроцлав стигнавме на 16 октомври. И тоа беше многу разурнат град. Попладне истиот ден имавме наше литературно читање. Не поздрави славистот проф. д-р Марјан Јакубјец. Колку што се сеќавам, читавме при светлост на петролејка, зашто струјата беше прекината“. (Koneski 1988: 111). We Wrocławiu delegacją opiekował się Władysław Porejko, naczelnik Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki³.

Najważniejszym wydarzeniem podczas pobytu delegacji we Wrocławiu było spotkanie z wrocławskimi twórcami, które miało miejsce we czwartek szesnastego października, w ramach Czwartków Literackich⁴. Organizatorem Czwartków było założone w styczniu 1946 roku Koło Miłośników Literatury i Języka Polskiego skupiające przedstawicieli środowiska humanistycznego Wrocławia. Pierwszą przewodniczącą Koła wybrana została pisarka Anna Kowalska. Członkami zarządu byli między innymi profesorowie Uniwersytetu Wrocławskiego Tadeusz Mikulski (historyk literatury polskiej) i Stanisław Rospond (językoznawca polonista i sławista). Organizowane we Wrocławiu od lutego 1946 roku Czwartki Literackie

² Ojciec Robert (imię chrzcielne Antoni) Kchar urodził się 12.01.1995 r. w miejscowości Brstje, która dziś jest częścią miasta Ptuj. Świecenia kapłańskie otrzymał w roku 1910. Do klasztoru w Mogile przybył w roku 1925. Skierował go tam jego przełożony o. Augustyn Kostelec, opat klasztoru cystersów w Stičnej (Cistercyjanska opatija Stična). Funkcję przeora w Mgiele sprawował w latach 1926 – 1942 i 1945-1953. W roku 1942 został aresztowany przez Niemców i osadzony w więzieniu przy ul. Montelupich w Krakowie. Później więziony był w niemieckich obozach koncentracyjnych Auschwitz i Dachau. Do Mogiły o. Kuchar wrócił 21 września 1945 roku. W latach 1953-1960 był przeorem w opactwie cysterskim w Wąchocku. Zmarł w roku 1960. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wąchocku. Za te informacje bardzo dziękuję Pani Paulinie Stark z Archiwum i biblioteki Muzeum Klasztoru Cystersów w Mogile.

³ Władysław Porejko (Porejko) (1900-1966), absolwent wydziału rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie (1023-1928), były więzień niemieckiego obozu we Wrocławiu, do którego został wywieziony we wrześniu 1944 roku. Po wojnie, w maju 1945 podjął pracę w grupie Ministra Oświaty. Od grudnia 1945 roku kierował Oddziałem Ochrony Zabytków Urzędu Wojewódzkiego. W latach 1946–1949 był naczelnikiem Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki. Później, przez ostatnie 17 lat sprawował funkcję dyrektora Państwowego Ośrodka Kultury Plastycznej we Wrocławiu. (K. Stobbecki, *Władysław Porejko (1900-1966)*, „Ochrona Zabytków 20/2 (77)”, 59, 1967, s.59.

⁴ Informacje o wrocławskich Czwartkach Literackich i wiadomości dotyczące Koła Miłośników Literatury i Języka Polskiego czerpałem z pracy: Łukasiewicz 1970.

były w tamtych latach ważnym forum dyskusji literackich. Spotkanie z twórcami jugosłowiańskimi odbyło się najpewniej w budynku przy Placu Nankiera 7, który był siedzibą Koła. Wprawdzie pod datą 16.10.1947 r. w wykazie gości Czwartków Literackich figuruje tylko nazwisko prof. Mariana Jakóbca (Zakrzewski 1970, 35) ale zapis ten łatwo można wytłumaczyć tym, że to właśnie on prowadził spotkanie z jugosłowiańskimi twórcami. Nie wiemy, które ze swoich utworów czytali we Wrocławiu Błaże Koneski i Desanka Maksimović. Nie pisze o tym Koneski. Po czterdziestu latach od tego wydarzenia Autor Dziennika uznał zapewne, że być może dla czytelników jego wspomnień ciekawsza będzie informacja o tym, że z powodu braku prądu elektrycznego jugosłowiańscy pisarze musieli czytać swoje utwory przy świetle lampy naftowej („читавме при светлост петролејка”), a nie to, które ze swoich utworów czytali podczas spotkania.

Przyjazd Koneskiego do Wrocławia w 1947 roku zapoczątkował trwającą do dziś współpracę naukową między slawistami wrocławskimi i macedońskimi. Informacji o początkach tej współpracy dostarcza nam, oprócz Dziennika Koneskiego, książka Mariana Jakóbca *Z daleka i z bliska. Wspomnienia i pamiątki w biografię zebrane i uporządkowane przez córkę Milicę Jakóbiec Semkowową* (Jakóbiec 2009) oraz 2 listy, kartka pocztowa i zaproszenie na konferencję wysłane przez Błaże Koneskiego do Mariana Jakóbca⁵. Zachowana korespondencja obejmuje lata 1955-1975. Ta bardzo skromna ilościowo korespondencja świadczy jednak o stałości kontaktów obydwu uczonych. Listy i kartka pocztowa Koneskiego napisane są po serbsku łącznie, zaproszenie na konferencję – po macedońsku. Nie wiadomo, czy zachowały się listy Mariana Jakóbca do Błaże Koneskiego. W Pierwszy list Koneskiego do Jakóbca nosi datę 18.11.1955 r. Autor dziękuje w nim za kartki otrzymane z Wrocławia i pisze, że cieszyłby się, gdyby udało się nawiązać wymianę publikacji naukowych. Jednocześnie Koneski informuje o wysłaniu do Katedry Filologii Rosyjskiej, którą kierował Marian Jakóbiec, czasopisma „Годишен зборник на Филозофскиот факултет” w Skopiu i prosi o przysyłanie w ramach wymiany publikacji slawistów wrocławskich.

Wiosną 1959 roku Koneski odwiedził Polskę. Do Wrocławia uczony przyjechał tuż przed Wielkanocą. Marian Jakóbiec pokazał gościowi Uniwersytet, w tym Aulę Leopoldyńską, w której po czternastu latach miała odbyć się uroczystość nadania Koneskiemu tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego. Zapoznał Koneskiego z wybitnymi postaciami wrocławskiego życia naukowego, etnologiem i etnografem prof. Józefem Gajkiem oraz z językoznawcą prof. Stanisławem Rospondem. Podczas spotkania uczeni rozmawiali o nawiązaniu współpracy naukowej między reprezentowanymi przez nich uniwersytetami. Wprawdzie Marian Jakóbiec nie pisze, jak ta współpraca miałaby wyglądać, ale wiedząc o tym, jakie dziedziny badań naukowych pozostawały w kręgu zainteresowań uczestników spotkania można przypuszczać, że przedmiotem planowanej współpracy były sprawy dotyczące historii literatury, językoznawstwa i etnologii. Ponadto Błaże Koneski odwiedził Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Opolu, dokąd zaprosił go rektor tej uczelni prof. Stanisław Kolbuszewski, historyk literatury polskiej i literatur

⁵ Korespondencję tę udostępniła mi córka profesora Jakóbca, prof. dr hab. Milica Jakóbiec-Semkowowa, której pragnę w tym miejscu podziękować. Pani Profesor Jakóbiec-Semkowowa zechciała też podzielić się ze mną informacjami dotyczącymi historii wieloletnich kontaktów naukowych Koneskiego i Jakóbca. Przekazała mi też w darze dwa tomy Gramatyki Koneskiego.

słowiańskich. Niedługo po powrocie do Macedonii Koneski wysłał do Jakóbca kartkę pocztową, w której podziękował wrocławskiemu koledze za gościnność.

W kolejnym z zachowanych listów (z 11.11.1967 r.) Koneski dziękuje Jakóbcowi za gratulacje, jakie wrocławski sławista skierował do niego w związku z powierzeniem mu godności prezesa powołanej do życia w roku 1967 Macedońskiej Akademii Nauk i Sztuk. W roku 1975 Błaże Koneski zaprosił Mariana Jakóbca do udziału w międzynarodowej konferencji naukowej „Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ”, która odbyła się w Skopiu w dniach 23-25 kwietnia 1975 roku. Konferencja, której organizatorem był Instytut za maqedonски јазик „Крсте Мисирков“ a Błaże Koneski przewodniczącym komitetu organizacyjnego, zorganizowana została z okazji setnej rocznicy urodzin patrona Instytutu. O ile mi wiadomo, Marian Jakóbiec nie uczestniczył w konferencji. Wziął w niej natomiast udział jego długoletni przyjaciel prof. Przemysław Zwoliński z Uniwersytetu Warszawskiego, który przedstawił na konferencji referat *Поэдегијите на К. Мисирков за македонскиот јазик* (Zwoliński 1976).

Świadectwem wieloletnich kontaktów uczonych jest też księgozbiór Mariana Jakóbca, w którym zachowało się kilka publikacji przysłanych przez Koneskiego. Przede wszystkim należy wymienić dwa tomy *Gramatyki* Koneskiego (Блаже Конески, *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, дел I, Увод. За гласовите. За акцентот, „Просветно дело“, Скопје 1957, Блаже Конески, *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Дел II, За формите и нивна употреба, Издавачко претпријатие „Просветно дело“, Скопје 1954). Oba tomy *Gramatyki* Koneskiego opatrzone są jego dedykacjami o treści: На колегата проф. д-р М. Јакубец со пријателски чувства, 18 VI 58, Скопје, podpis nieczytelny. Ponadto w bibliotece Mariana Jakóbca zachowało się cenne wydanie poezji Venko Markowskiego (Венко Марковски, *Порои*, Државно издателство на Македонија, Скопје 1945). Obecnie książki te są w posiadaniu autora tego artykułu.

W roku 1962 Marian Jakóbiec opublikował niewielki przegląd literatur słowiańskich zatytułowany *Literatury słowiańskie. Zarys dziejów. Przewodnik tematyczny*, Wrocław 1962. W podręczniku autor nakreślił też zwięzły zarys zagadnień dotyczących młodej literatury macedońskiej. Znacznie szerzej zagadnienia te omawiał Marian Jakóbiec podczas swoich znakomitych wykładów z historii literatur słowiańskich. W swoim przeglądzie Marian Jakóbiec pisał: „Ukształtowanie się w Ludowej Republice Macedonii nowoczesnej literatury macedońskiej. Jej tradycje dziewiętnastowieczne. Najwybitniejsi współcześni przedstawiciele: Kosta Racin, Kole Nedelkovski, Błaże Koneski, Slavko Janevski” (Jakóbiec 1962, 51). Nie ma potrzeby dodawać, że w wykładach, które profesor Jakóbiec wygłaszał przez wiele lat dla studentów I roku slawistyki Uniwersytetu Wrocławskiego szczególnie miejsce zajmowały wiadomości dotyczące twórczości Koneskiego i jego roli jako jednego z najbardziej kreatywnych kodyfikatorów macedońskiego języka literackiego.

Wspomniany przewodnik po literaturach słowiańskich nie był jedyną pracą, w której Jakóbiec pisał o twórczości Koneskiego. W opublikowanym w 1991 roku pod red. wrocławskiego uczonego Władysława Floryana wielkim dziele *Dzieje literatur europejskich* osobne miejsce zajmuje duży rozdział poświęcony literaturom narodów Jugosławii (Floryan 1991, 129–289), w którym jest też osobny podrozdział zatytułowany „Literatura macedońska” autorstwa Mariana Jakóbca. W pod-

rozdziale tym możemy między innymi przeczytać: „Niezwykłym zjawiskiem w życiu powojennej i współczesnej Jugosławii jest literatura macedońska. Z nikłą tradycją z okresu międzywojennego, bez ostatecznie wyrobionego i ustalonego języka literackiego, bez ustalonych norm stylistycznych, zajęła one godne miejsce nie tylko wśród literatur południowoślowiańskich, ale stała się też widocznym komponentem europejskiej kultury literackiej (...). Czołową postacią tej literatury – na miarę człowieka renesansowego – jest Błaże Koneski (ur. 1921). Ogromną zasługą tego twórcy było skodyfikowanie macedońskiego języka literackiego, ustalenie dla tego języka norm leksykalnych, gramatycznych i stylistycznych. Intuicja językowa i rzetelna wiedza lingwistyczna pozwoliły mu wybrnąć z gąszczu zagadnień przy ustalaniu tych norm i przekazaniu ich innym pisarzom. Podobnie jak inni twórcy słowiańscy czasów odrodzenia narodowego i tzw. „ruchu budzielskiego”, Koneski skutecznie zastosował normy języka macedońskiego we własnej bogatej i wszechstronnej twórczości” (Floryan 1991: 359).

Szczególnie doniosłym wydarzeniem w historii polsko-macedońskich związków naukowych było wyróżnienie Błaże Koneskiego w 1973 roku godnością doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego. Tytuł ten senat Uniwersytetu Wrocławskiego przyznał Koneskiemu na posiedzeniu 20.06.1973 roku z okazji VII Międzynarodowego Kongresu Sławistów, który odbył się w Warszawie w sierpniu 1973 roku. Oprócz Koneskiego godnością tą Uniwersytet Wrocławski wyróżnił również profesora Josipa Hamma z Uniwersytetu Wiedeńskiego. Ponadto z okazji warszawskiego Kongresu Sławistów tytuły doktorów honoris causa przyznały wybitnym zagranicznym sławistom inne polskie uniwersytety, mianowicie Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Na uniwersytecie Jagiellońskim godność tę otrzymali: profesor Claude Backvis z L'Universite Libre de Bruxelles i profesor Bohuslav Havránek z Uniwersytetu Karola w Pradze. Uniwersytet Warszawski wyróżnił godnością doktora honoris causa następujących uczonych: Zbigniew Folejewski, profesor University of British Columbia w Vancouver (Kanada), Petyr Dinekov, profesor Uniwersytetu Sofijskiego, Hans Holm Bielfeldt, profesor Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, Ruben I. Awanesow, profesor Uniwersytetu Moskiewskiego im. M.W. Łomonosowa. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza tytuł doktora honoris causa z okazji warszawskiego Kongresu Sławistów otrzymali: profesor Michaił P. Aleksiejew z Domu Puszkina w Leningradzie (dziś Petersburg), Valentin Kiparsky z Finlandii i Reinhold Olesch z Uniwersytetu w Kolonii (Universität zu Köln).

Uroczystość nadania godności doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego Błaże Koneskiemu odbyła się pierwszego września 1973 roku w południe, w wypełnionej po brzegi przepięknej, barokowej Auli Leopoldyńskiej. Dzień był wyjątkowo piękny, słoneczny. Promotorem był prof. Marian Jakóbiec, który wcześniej, 19.06.1973 roku, na posiedzeniu Rady Wydziału Filologicznego przedstawił „Charakterystykę działalności naukowej, naukowo-organizacyjnej i literackiej Błaże Koneskiego”⁶.

⁶ Przytoczone tu fragmenty „Charakterystyki działalności naukowej, naukowo-organizacyjnej i literackiej” Błaże Koneskiego”, jak i pozostałe cytowane w artykule dokumenty dotyczące doktoratu honoris causa Koneskiego znajdują się w Zespole Akt Osobowych Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego (Sygn. NN0732).

W Charakterystyce tej Marian Jakóbiec nakreślił sylwetkę i podniósł zasługi uczonego dla Macedonii, Słowiańszczyzny i dla slawistyki światowej. Dokonał zwięzłego opisu zasług Koneskiego jako językoznawcy i pisarza, przedstawił jego związki z nauką i literaturą polską oraz więzi łączące go z wrocławskim ośrodkiem slawistycznym. Przede wszystkim prof. Jakóbiec pokazał wybitną rolę Koneskiego w procesie kodyfikacji macedońskiego języka literackiego. Już w pierwszym zdaniu Charakterystyki czytamy:

Prof. Błaże Koneski jest współtwórcą i kodyfikatorem współczesnego macedońskiego języka literackiego, najmłodszego ogniwa wśród wszystkich słowiańskich języków literackich. Wybitny jugosłowiański językoznawca, historyk literatury i pisarz, spełnia w życiu swojego narodu taką funkcję, jak na przełomie wieku XVIII i XIX budziciele narodowi Czech czy wszyscy razem wzięci działacze ruchu ilirskiego w Chorwacji. Świadczy o tym jego niezwykle wszechstronna działalność zarówno w dziedzinie naukowej, organizacyjnej, publicystycznej, literackiej i społecznej.

Dalej Marian Jakóbiec pisał:

Wśród licznych prac językoznawczych Błaże Koneskiego na szczególną uwagę zasługuje dwutomowa normatywna gramatyka języka macedońskiego (t. I 1952, t. II 1954). Jest to dzieło o wybitnej wartości naukowej, wysoko cenione przez specjalistów światowych. W r. 1965 wydał on również pierwszą gramatykę historyczną języka macedońskiego. Jest to dzieło o wybitnej wartości naukowej, wysoko cenione przez specjalistów światowych. Jest głównym redaktorem a w dużej mierze również współautorem pierwszego wielkiego słownika języka macedońskiego (...). Założył też w roku 1950 i redaguje po dzień dzisiejszy lingwistyczne czasopismo naukowe „Makedonski Jazik“ (...).

Jako historyk literatury Błaże Koneski ogłosił pierwszy dwutomowy zarys dziejów literatury macedońskiej w w. XIX (t. I 1950, t. II 1952). Jest też znanym w Jugosławii tekstologiem, wydawcą tekstów pisarzy macedońskich oraz zbiorów folklorystycznych.

Mówiąc o więzach łączących Koneskiego z Polską Jakóbiec napisał:

Liczne związki łączą Prof. Błaże Koneskiego z polską nauką i polską literaturą. Chętnie przyjeżdża do Polski na zjazdy i konferencje naukowe, bywał też we Wrocławiu. Ogłosił kilka cennych przekładów Mickiewicza.

Charakterystykę sylwetki Błaże Koneskiego zamykają słowa przedstawiające macedońskiego uczonego jako człowieka:

Przy całej różnorodnej i bogatej działalności na niwie naukowej, organizacyjnej i społecznej Prof. Błaże Koneski jest człowiekiem skromnym, skupionym z siebie, umiarkowanym i taktownym w dyskusjach naukowych i społecznych, dotyczących w szczególności jego narodu, odrębności jego tradycji historycznej, kultury i języka.

O przebiegu uroczystości informuje zachowany w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego szczegółowy ceremoniał promocji doktorskiej honoris causa pro-

fesorów: Josipa Hamma i Blaže Koneskiego. Oto fragment ceremoniału informujący o tym, jak wyglądały ostatnie minuty przed rozpoczęciem uroczystości:

1. Godz. 10.40 – Rektor, prorektorzy, dziekani, delegaci Rad Wydziałowych, prof. Hamm, prof. Koneski i promotorzy ubierają się w togi.
2. 2. Godz. 10.55 – formowanie się pochodu w porządku następującym; sztandar, berła Senatu, dziekani i delegaci Rad Wydziałowych, prorektorzy, promotorzy z prof. Hammem i prof. Koneskim, Rektor, berło rektorskie.
3. Godz. 11.00 – wejście do auli. Zajęcie miejsc: dziekani i delegaci Rad Wydziałowych – zajmują miejsca na krzesłach po lewej stronie (patrząc od podium na aulę), wraz z delegatami siadają promotorzy, prof. Hamm po stronie lewej na fotelu, prof. Koneski w I rzędzie miejsc dla publiczności, za delegatami pedle z berłami, obok sztandar Uczelni. Prorektorzy zajmują miejsca w I ławce, wyżej Rektor – za nim berło.

Nie przytaczając dalszych części ceremoniału, który w tym dniu liczył łącznie 22 punkty, ograniczę się do zrelacjonowania przebiegu promocji Blaže Koneskiego. Naprzód, odbyła się promocja prof. Josipa Hamma, która trwała mniej więcej godzinę. Promotorem był wrocławski sławista i polonista prof. Stanisław Rospond. Po przerwie, podczas której kwartet wykonał krótki utwór, rozpoczęła się uroczystość nadania godności doktora honoris causa Blaže Koneskiemu. Jako pierwszy zabrał głos rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. Marian Orzechowski, który odczytał uchwałę Senatu Uniwersyteckiego z 20.06.1973 roku o nadaniu tytułu doktora honoris causa prof. Blaže Koneskiemu. Następnie oddał głos dziekanowi i promotorowi. Dziekan Wydziału Filologicznego doc. Bogdan Siciński przedstawił życiorys Blaže Koneskiego, a promotor prof. Marian Jakóbiec wygłosił laudację, w której scharakteryzował najważniejsze osiągnięcia Blaže Koneskiego i dokonał aktu promocji. Chociaż pełne teksty laudacji i wystąpienia Koneskiego zamieściłem niedawno w jednym ze swoich artykułów poświęconych macedońskiemu uczonemu (Sokołowski 2020a), nie mogę nie przytoczyć raz jeszcze słów, jakie wrocławski sławista skierował do Koneskiego:

„Wielce Szanowny Panie Profesorze, drogi Kolego i Przyjacielu,
Przypadł mi w udziale wielki zaszczyt wręczenia Ci dyplomu doktora honoris causa, którym mój Uniwersytet pragnie w związku z VII Międzynarodowym Kongresem Sławistów wyrazić Ci najwyższe uznanie za Twój wkład do światowej filologicznej nauki, do rozwoju narodowego i kulturalnego Twego kraju i do umacniania więzów przyjaźni między narodami Socjalistycznej federacyjnej Republiki Jugosławii i Polski. Jesteśmy dumni, że do księgi naszego naszych honorowych doktorów, na kartach której widnieją nazwiska najwybitniejszych ludzi nauki, kultury i życia społecznego, zostanie wpisane także Twoje imię.
Twoja wszechstronna działalność na polu naukowym, literackim i organizacyjnym przywodzi nam zawsze na myśl wielkich słowiańskich budzicieli początków XIX wieku: nieśmiertelnego Vuka Karadžicia, Kopitara, Czelakowskiego, Szafarzyka, działaczy ruchu ilirskiego, z tym, że ty pracujesz już zgodnie z duchem nowych czasów, żeś zastosował w swoich pracach nowoczesne i odkrywcze metody, że skodyfikowany przez Ciebie macedoński język literacki potrafiłeś z tak niezrównanym mistrzostwem zastosować w twórczości literackiej stanowiącej jedno z najwyższych osiągnięć piśmiennictwa twojego kraju. Głęboki szacunek

budzi zawarta w Twoich utworach postawa człowieka i obywatela, szczerzy humanizm, głęboka zaduma nad losem człowieka.

Następnie prof. Jakóbiec dokonał aktu promocji Koneskiego na doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego.

Później głos zabrał Błaże Koneski, który dziękując za przyznaną mu godność Błaże Koneski powiedział między innymi:

Magnificencjo! Wysoki Senacie! Panowie Profesorowie! Panie i Panowie!
Jestem głęboko wdzięczny za zaszczyt, który mnie spotyka w momencie otrzymania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego. Ja pierwszy pozwolę sobie w tym momencie przecenić swój skromny wkład mówiąc, że rozumiem zaszczyt, który mnie spotkał jako wyraz braterskiego uznania okazanego przez Wasz Uniwersytet sławistyce jugosłowiańskiej i macedońskiej.
Na zakończenie uroczystości kwartet ponownie wykonał krótki utwór. Po powrocie do Macedonii 12 IX 1973 r. Błaże Koneski skierował do rektora Uniwersytetu Wrocławskiego oficjalne pismo, w którym raz jeszcze złożył podziękowanie za przyznaną mu godność doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego. Oto list Koneskiego do rektora Uniwersytetu Wrocławskiego.

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ПРЕТСЕДАТЕЛ
Почитуван господин
Проф. д-р Маријан Ожеховски
Ректор на Вроцлавскиот Универзитет

Скопје, 12.IX. 973

Многочитуван господине Ректор,
Ве молам да ја примите уште еднаш мојата голема благодарност за честа што Вашиот Универзитет ми ја укажа избирајќи ме за свој почесен доктор.
Едновремено Ви се заблагодарувам најсрдечно сето што ми го направивте, мојот престој во Вроцлав да биде толку пријатен што да ми остане засекогаш во споменот.

Мојата обврска е голема пред вашиот Универзитет и пред полските пријатели.

Со изрази на длабока почит
Ваш одан
акад. Блаже Конески
/podpis nieczytelny/

Na zachowanych w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego zdjęciach z uroczystości wśród licznych gości dostrzec można postaci znanych sławistów, między innymi profesora Bożydara Widoeskiego i profesor Zuzannę Topolińską, uczonych wielce zasłużonych na polu polsko-macedońskiej współpracy naukowej. Wiele za wdzięcza im też macedonistka wrocławska. Wyrazem uznania Uniwersytetu Wrocławskiego dla profesor Zuzanny Topolińskiej było wyróżnienie jej w maju 2016 roku godnością doktora honoris causa. Również w maju 2016 roku na Uniwersytecie Warszawskim miała miejsce uroczystość odnowienia doktoratu profesor Zuzanny Topolińskiej.

Kontakty Błaże Koneskiego i Mariana Jakóbca zajmują ważne miejsce w historii stosunków naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego i Uniwersytetu św. Cyryla i Metodego w Skopiu. Zapoczątkowane historyczną wizytą Koneskiego w Polsce w roku 1947 związki wrocławskich i macedońskich slawistów uległy w ostatnim dwudziestoleciu znacznemu pogłębieniu i przekształciły się w bliską współpracę, która zaowocowała wieloma cennymi inicjatywami. Jednym z trwałych rezultatów tej współpracy było powołanie do życia w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego w 2010 roku Pracowni Macedonistyki, nawiązującej do niezwykle zasłużonej dla badań macedonistycznych w Polsce Pracowni Składni Macedońskiej, którą w roku 1974 zorganizowała w Instytucie Słowianoznawstwa PAN prof. Zuzanna Topolińska.

Цитирана литература

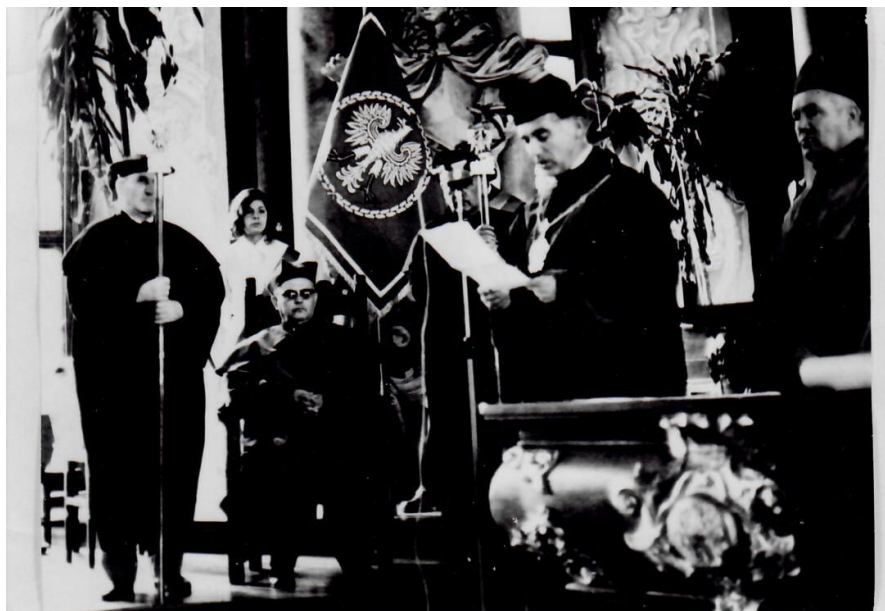
Кирилична:

- Зволињски, Пжеμισлав. 1976. „Погледите на К. Мисирков за македонскиот јазик“. *Крстѐ П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до Ослободувањето*, Реферати на симпозиумот во Скопје, 22 и 3 април 1975, Скопје, 53–56.
- Конески, Блаже. 1988. *Дневник ѓо многу години*, Скопје.

Латинична:

- Floryan, Władysław. 1991. *Dzieje literatur europejskich*, red. Władysław Floryan, t.2. cz. 2, Warszawa.
- Furdal, Antoni. 2005. „Rocznice w naszym życiu i systemie znakowym”. *De lingua et litteris: Studia in honorem Casimiri Andreae Sroka*. Editet by Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner and Cäcilia Klasus. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 53–56.
- Jakóbiec, Marian. 1962. *Literatury słowiańskie. Zarys dziejów. Przewodnik tematyczny*, Wrocław.
- Jakóbiec, Marian. 2009. *Z daleka i z bliska*. Wspomnienia i pamiętniki w bibliografii zebrane i uporządkowane przez córkę Milicę Jakóbiec-Semkowową, Wrocław.
- Sokołowski, Jan. 2001. „Kartka z dziejów polsko-macedońskich stosunków naukowych”. *Македонски јазик*, 51–52 (2000–2001), 89–94.
- Sokołowski, Jan. 2020 a. „Z historii polsko-macedońskich stosunków naukowych (Błaże Koneski i Marian Jakóbiec)”. *Славистички списувања*, бр. 20, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, 191–202.
- Sokołowski, Jan. 2020 b. „Z dziejów badań macedonistycznych i współpracy polsko-macedońskiej na Uniwersytecie Wrocławskim“. *Зборник на трудови. Погледи на македонскиот јазик, Во чест на 75 години современа македонска азбука, 75 години на македонски правопис*. Издавач: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 579–582.
- Lukasiewicz, Jacek. 1970. „Życie literackie we Wrocławiu”. *Panorama kultury współczesnego Wrocławia, Pod redakcją Bogdana Zakrzewskiego*, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław, 13–65.

Summary: The article presents an outline of the history of Blaže Koneski's scientific collaborations with the University of Wrocław. Koneski's scientific contacts with the Wrocław Slavic Center began in October in 1947, during his first visit to Poland. A particularly significant event in the history of these contacts was the award of the title of doctor honoris causa from the University of Wrocław to this Macedonian scientist in 1973.



Намита Субиото

60 ГОДИНИ ИЗУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО ЉУБЉАНА

Апстракт: Во учебната 2021/22 година Филозофскиот факултет при Универзитетот во Љубљана одбележува 60 години од изучувањето на македонскиот јазик, литература и култура. Во прилогот е претставен историјатот на македонистиката на оваа институција, со фокус на активностите поврзани со стогодишнината на Конески и на соработката со Филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Клучни зборови и изрази: македонистика; студии по македонски јазик и литература; универзитетско образование; Блаже Конески

Во учебната 2021/22 година Филозофскиот факултет при Универзитетот во Љубљана одбележува 60 години изучување на македонскиот јазик, литература и култура. Бидејќи овој јубилеј се совпаѓа со 75-годишнината од основањето на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и со 100-годишнината од раѓањето на неговиот патрон Блаже Конески, би сакала најпрвин да потсетам на улогата на овој исклучителен научник и уметник при формирањето на лекторатот по македонски јазик на Филозофскиот факултет во Љубљана и на лекторатот по словенечки јазик на Филозофскиот (денес Филолошкиот) факултет во Скопје. За формирањето на словенистиката во Скопје пишува Бистрица Миркуловска, првата лекторка по словенечки јазик на Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, во својата книга *Премостувања* каде што ја истакнува улогата на нејзините професори Конески и Поленаковиќ (2020, 10):

Развојот на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици – Катедра за македонска книжевност и јужнословенски книжевности нужно бараше да се воведат настава и по словенечки јазик. Услови се создадоа во учебната 1959/60 година. По пат на конкурс бев примена за лектор по словенечки јазик. Тогаш шефовите на катедрите, проф. Блаже Конески и проф. Харалампие Поленаковиќ, моите професори, ми укажаа доверба, иако имав кусо работно искуство во основношколската настава.

Блаже Конески има важна улога и при формирањето на македонистиката во Љубљана. Во архивата на Филозофскиот факултет во Љубљана открив дека конкурсот за лектор по македонски јазик бил објавен уште во 1960 година и дека на него на 20 мај 1960 г. се пријавува Блаже Ристовски (1931 – 2018). За членови на стручната комисија за избор за лектор назначени се Блаже Конески и Харалампие Поленаковиќ. На 28.8.1960 год. до Деканатот на Филозофскиот факултет во Љубљана праќаат „реферат“, односно стручна оценка за кандидатот Б. Ристовски, напишана на македонски, но со латинично писмо и со пенкало допишан надреден знак над буквата *ќ*. На 3.11.1960 год. Ристовски е именуван за лектор, но со работа започнува дури во 1961/62 година. Лекторатот го води во еден мандат, односно до крајот на првиот семестар 1966/67 год., бидејќи во 1965 год. докторира и ја продолжува својата академска кариера во Скопје. Во вториот семестар 1966/67 год. лекторатот го презема Драги Стефанија, студент на Блаже Конески и мој професор. За членови на стручната комисија се именувани Блаже Конески и Јанко Јуранчич (професор по јужнословенски книжевности на Филозофскиот факултет во Љубљана). Оцената ја пишува Конески (на македонски со латинично писмо), а Јуранчич ја сопотпишува. За илустрација цитирам дел од оцената (документ од архивската папка на Д. Стефанија, Филозофски факултет при Универзитетот во Љубљана):

Vo vrska so Vašeto pismo br. I-149/1-66 od 15.VII.1966 g. imam čest da Vi go soopštam svoeto mislenje za drugarot Dragi Stefanija kojšto se ima prijaveno na konkursot za lektor po makedonski jazik pri Filozofskiот fakultet vo Ljubljana. (...) Drugarot Stefanija go poznavam ušte od negovite studentski godini kako vreden i seriozen rabotnik. Toj napravi togaš diplomska rabota za ohridskiот govor. I podocna se vključuvaše vo rabotni grupi na Institutot za makedonski jazik što pribiraa dijalektološki materijal. Osven što po samiот svoj poziv беše postojano upaten kon jazičnata praktika, toj pokaža i poseben interes za svojot predmet so toa što dade nekolku prilozi posveteni na prašanja od sovremeniот makedonski jazik. Posebno treba da se istakne negovoto učestvo vo sostavuvanjeto na eden učebnik po makedonski jazik namenet za makedonskite iselenici (so prof. Krum Tošev, Skopje 1965). (...) Vz основа na iskazanoto, sloboden sum da predložam, drugarot Stefanija da bide izbran za lektor po makedonski jazik pri Filozofskiот fakultet vo Ljubljana.

Во 1984/85 година лекторатот по македонски јазик под водство на Драги Стефанија прераснува во самостојна Катедра за македонски јазик и книжевност во рамките на Одделот за словенски јазици и книжевности. На 20 декември 1991 година Стефанија во весникот *Razgledi po Jugoslaviji* објавува кратка статија со наслов „Od lektorata do katedre. Trideset let makedonistike na slovenskem“ [Од лекторат до катедра. Триесет години македонистика во Словенија], каде што известува дека првата година на лекторатот по македонски јазик (како задолжителен предмет во рамките на Катедрата за српскохрватски јазик и книжевност, која во 1970 год. ќе се преименува во Катедра за српскохрватски/хрватско-српски и македонски јазик со книжевности) се запишани 18 студенти. Во истата статија известува дека во 1984 година е основана самостојна Катедра за македонски јазик и книжевност, бидејќи бројот на студентите кои слушале предавања по македонски јазик и книжевност се зголемил за повеќе од 500,

а 30 од нив одбрале и македонистичка тема за дипломски труд, а на крајот статијата ја завршува со убави желби кои, изгледа, денес се остваруваат: „Želim in upamo, da bosta ta dva majhna, a neizogibna člena slavistike dočakala še višje jubileje.“ [Посакуваме и се надеваме дека овие два мали, но неизоставни членови на славистиката (македонистиката во Словенија и словенистиката во Македонија) ќе дочекаат и повисоки јубилеи.] (Stefanija 1991, 723). Стефанија ја води Катедрата до 1998 година, од 1999 до 2001 год. водството го презема Катерина Велјановска, а од 2002 год. Намита Субиото (до учебната 2004/2005 г. во соработка со Стефанија).

Една од моите први задачи на Катедрата беше учеството на 13-от Меѓународен славистички конгрес во Љубљана (што се одржа од 15 до 21 август 2003 г.), и тоа на посебна комеморативна свеченост, посветена на Блаже Конески, поттикната од Македонскиот славистички комитет, што е споменато и во извештајот на претседателката на конгресот, Аленка Шивиц-Дулар: „njegovo znanstveno in književno delo je predstavil Milan Gjurčinov, izvirmo in v slovenščino prevedene pesmi pa so pod vodstvom slovenske makedonistke Namite Subiotto predstavili študentje makedonskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani“ [неговото научно и книжевно дело го претстави Милан Ѓурчинов, а неговите песни во оригинал и во препев на словенечки ги претставија студентите по македонски јазик и книжевност на Филозофскиот факултет во Љубљана под менторство на словенечката македонистка Намита Субиото.] (Šivic-Dular 2003, 181).

Македонскиот јазик, литература и култура на Филозофскиот факултет во Љубљана долго време се изучувале во рамките на студиската програма Хрватски, српски, македонски јазик и книжевности, а од 2009-та година тие се дел од болоњската студиска програма Јужнословенски студии (прв и втор циклус: 3+2). Предметите од областа на македонистиката се задолжителни за сите студенти што се запишуваат на оваа група, а некои од нив можат да ги избираат и други студенти од Универзитетот во Љубљана или студенти што се на студиска размена. Се нуди и почетен лекторат по македонски јазик како изборен предмет. На програмата Јужнословенски студии во почетокот се запишуваа околу 20 студенти годишно, а во последниве години бројот на студенти опаѓа, слично како и на другите програми по словенски јазици на нашиот Факултет (освен рускиот). Една од причините за тоа е можеби и фактот што словенските јазици не се вклучени во програмите за основно¹ и за средно образование (освен рускиот во неколку средни училишта), така што не им се добро познати на потенцијалните студенти, а веројатно ситуацијата е поврзана и со своевидна криза не само во областа на славистиката туку и во другите хуманистички дисциплини, и не само на словенечките универзитети, туку и пошироко во регионот. Затоа е многу важна соработката со македонистичките катедри во регионот и со матичната македонистика во вид на креативно размислување и дејствување со кое ќе се овозможи оваа дисциплина и понатаму да се развива и да се промовира во нашите средини. За да се привлече и да се задржи интересот на студентите, треба да се направи

¹ Македонски, хрватски и српски јазик се акредитирани изборни предмети за последните 3 одделенија, но се распишуваат многу ретко.

стратегија како и тие поактивно да бидат вклучени во истражувањето на македонскиот јазик, литература и култура, а тоа да го прават со возбуда и со страст. Во вториот дел на прилогот претставувам дел од активностите што успеавме да ги реализираме во последните 15 години.

Во 2006 година реализиравме продукција на драмата *Жив чоек* од Горан Стефановски на македонски јазик, во 2012 година адаптација на приказната *Силјан Ширкоџи* со куклена претстава, а во 2017 год. видео со преработка на овој текст во рап-верзија (https://www.youtube.com/watch?v=MzIxpPHf5F8&ab_channel=AleksejRebra%C4%8Da). Во 2008 година, која беше прогласена за година на македонскиот јазик, подготвивме посебно предавање посветено на делото на Блаже Конески, на кое присуствуваше и делегација од македонското собрание со амбасадорот на Република Македонија во Република Словенија. Во 2009-та година истражувавме интермедијални (и други) врски меѓу македонски историски романи и филмови – во соработка и со помош на Амбасадата на Република Македонија во Љубљана, Кинотеката на Македонија и Словенечката кинотека организиравме мини филмски фестивал, односно четири одлично посетени јавни проекции на филмовите *Солунскиџе ајџенџајџори*, *Црно семе*, *Црвениот коњ* и *Големата вода* со воведни предавања (првото предавање беше на тогашната директорка на Кинотеката на Македонија м-р Мими Ѓорговска-Илиевска) и разговори за истоимените романи. Реализиравме и неколку преведувачки проекти – на Одделот за славистика објавивме две изданија: избор на македонската народна волшебна приказна *Sončeva sestra: makedonske ljudske pravljice* (2006; <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/COBIB/226789376>) и избор на македонскиот фантастичен расказ *V mesečini svet: makedonska fantastična kratka proza* (2007; <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/COBIB/235746816>), а во соработка со Македонското културно друштво „Македонија“ од Љубљана избор на млада македонска поезија *(He)ṁap = (Ne)par: dvojezični izbor sveže makedonske literature* (2019; <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/301826816?lang=sl>) и избор на песни за Охрид *Дојди во Охрид = Pridi na Ohrid: dvojezični ilustrirani izbor makedonske poezije z ohridskimi motivi* (2020; <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/35012355?lang=sl>). Книжевните текстови ги преведоа студенти под мое менторство во склоп на семинарите по македонска книжевност и книжевно преведување. Работата беше многу интензивна и даде добри резултати. Кај студентите се зголеми интересот за истражување на македонската литература и култура, а се покажа и дека некои од нив се талентирани книжевни преведувачи кои подоцна објавија и други преводи од македонската литература (на пример, Лара Миховиловиќ и Тимотеј Сенчар објавија и преводи на самостојни книги).

Наши студенти учествуваа (со излагања за македонистички теми) на неколку научни собири: на двете трилатерални конференции *Бугарија – Македонија – Словенија: Меѓукултурни дијалози во XXI век* (2019 г. во организација на Филозофскиот факултет во Љубљана) и *Бугарија – Северна Македонија – Словенија: литературниот превод во целната култура и во*

образование (2020 г. во организација на Факултетот за словенска филологија во Софија)², а неколкупати и на *Млади македонисти* на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Научната соработка меѓу Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и Филозофскиот факултет во Љубљана можеби најсилно е реализирана на трите македонско-словенечки научни собири: Охрид 1997, Љубљана 2000 и Охрид 2007.³

Со Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ соработувавме и во два меѓународни европски проекти за подготовка на учебници и тестови по македонски јазик како странски за почетно, средно и напредното рамниште (TEMPUS Macedonian language testing and certifying center (SCM-C008B06) 2007 – 2008, TEMPUS Macedonian as a Foreign Language Curriculum Upgrading (158638-TEMPUS-1-2009-1-MK-TEMPUS-JPCR) 2009 – 2012), во кои ги пилотиравме материјалите.

Студиите по македонски јазик, литература и култура ги збогатуваат и визи-тинг-предавања на професори, научници и писатели од Македонија. Од 2005 година до денес на Катедрата за македонски јазик и книжевност во Љубљана настапија Лидија Аризанковска, Искра Пановска-Димкова, Татјана Гочкова-Стојановска, Гордана Алексова, Анета Дучевска, Катерина Велјановска, Димитар Пандев, Весна Мојсова-Чепишевска, Кристина Николовска, Иван Антоновски, Владимир Мартиновски, Елизабета Шелева, Влада Урошевиќ, Сања Михајловиќ-Костадиновска од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Анета Серафимова од Филозофскиот факултет, Ѓоко Николовски од Филозофскиот факултет во Марибор, Јованка Друговац, Александар Прокопиев, Васил Тоциновски и Јасмина Мојсиева-Гушева од Институтот за македонска литература; Веселинка Лаброска, Катица Трајкова и Лидија Тантуровска од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, и Јовица Ивановски, Елизабета Баковска, Кица Колбе, Бистра Кумбароска, Ѓоко Здравески, Жарко Кујунџиски, Снежана Стојчевска, Иван Шопов, Звонко Танески, Стефан Марковски, Елена Пренцова и Дијана Петрова.

Во последните 15 години на нашиот Факултет се одбранети околу 80 дипломски трудови (предболоњски, болоњски дипломски и болоњски магистерски), некои од нив се и дводисциплинарни (комбинации со социологија, социологија на културата, историја, општа лингвистика, споредбена словенска лингвистика или словенистика). Три од дводисциплинарните трудови се меѓу наградените за најдобри дипломски и магистерски трудови на Факултетот (Шпела Петриц: *O jeziku Dobromirovega evangelija, najstarejšega cirilskega spomenika makedonske redakcije cerkvene slovanščine iz 12. stoletja*, Мирослав

² Зборниците од конференциите се достапни овде: https://slavistika.net/pubs/pdf/Medkulturni_dialogi_v_21_stoletju.pdf, https://slavistika.ff.uni-lj.si/sites/default/files/documents/Monografija-Bolgarija_Makedonija_Slovenija_Medkulturni-dialogi-v-21.-stoletju.-2.-del.-pdf_0.pdf, <https://slavistika.ff.uni-lj.si/sites/default/files/documents/BOLGAR-2.PDF>.

³ Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ ги објави и зборниците од собириите во негова организација (*Македонско-словенечки научен собир: Јазичниите, литеаратурниите и културниите релации меѓу Македонија и Словенија*, 2000, во редакција на Нада Петковска и Људмил Спасов, и *Македонско-словенечки јазични, книжевни и културни врски = Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze*, 2009, во редакција на Лидија Аризанковска), а од собирот во Љубљана остана само извештајот од Ирена Новак-Попов и Катерина Велјановска (види Novak Popov, Veljanovska 2001).

Мрковиќ: *Аналистичка и синтетичка „Азбука“ Венка Ангоновско* и Емилија Нешкоска: *Koncept Makedonskega etimološkega slovarja*). По повод стогодишнината на Конески сакам да истакнам дека првиот дипломски труд под мое менторство беше токму за поезијата на Блаже Конески: Мирјам Врхунц го истражуваше поетскиот опус на Конески и неговата рецепција во Словенија (Vrhunc 2006). Во овој период е одбранет и еден предболоњски магистерски труд (Славе Банар: *Словенечка книжевност на македонски*, 2006) и две докторски дисертации од областа на македонистиката (Намита Субиото: *Lingvostilistične posebnosti v prozi Taška Georgievskega*, 2003, и Славе Банар: *Значењето на меѓународниот фестивал Сиреџи вечери на поезијата во развојните итекови на современата македонска поезија*, 2009, а моментално се работи на докторската дисертација со тема *Vzajemno medkulturno posredovanje slovenske in makedonske mladinske književnosti*).

Во рамките на билатералниот договор помеѓу Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и Универзитетот во Љубљана, секоја година добиваме стипендии за Семинарот за македонски јазик, литература и култура, односно за летната, а од 2021 год. и за зимската школа. Од 2002 до 2021 година на МСМЈЛК учествуваа над 50 студенти и професори од Филозофскиот факултет во Љубљана.

Овој прилог го започнав и ќе го завршам со Конески. Инспирирана од Првата зимска школа при МСМЈЛК во групата за литература, посветена на поезијата и на кратките прозни записи од Блаже Конески, што резултира со објавување на зборникот *Конески на 11 јазици*, во којшто се објавени и преводи направени од некогашните и сегашни студенти на нашата Катедра (Соња Должан, Бисерка Бобнар, Маја Ковач, Сашо Пуљаревиќ, Намита Субиото; види Чукалиев и др. 2021), во летниот семестар на академската 2020/21 година на сличен начин го реализирав предметот Јужнословенски општества и култури 2: македонско општество и култура. Си замислив 12 тематски единици поврзани со македонското општество и култура чиешто мотиви се присутни во поезијата на Конески (повеќе во Субиото 2022). Во рамките на тематската единица „Конески и Марко Цепенков“ го анализиравме поетскиот циклус *Марко Крале*, а во соработка со Македонското културно друштво „Македонија“ од Љубљана во ноември 2021 г. објавивме двојазично издание на циклусот со наслов *Marko krale = Kraljevič Marko: dvojezični ilustrirani pesniški cikel ob stoletnici avtorjevega rojstva*, со илустрации од ликовната секција на друштвото и со есеи за циклусот на четворица наши постдипломски студенти (Сашо Пуљаревиќ, Марко Станојевиќ, Маја Ковач и Емилија Нешкоска).

Пред нас се нови предизвици и нови задачи, затоа прилогот го завршувам со парафраза на горенаведената мисла на мојот професор Драги Стефанија, кој повеќе од три децении ја развиваше и промовираше македонистиката не само на нашиот Факултет туку и низ цела Словенија, а и во Хрватска и во Полска: посакуваме и се надеваме дека Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и Катедра за македонски јазик и книжевност на Филозофскиот факултет во Љубљана ќе дочекаат и повисоки јубилеи!

Цитирана литература

Кирилична:

- Миркуловска, Бистрица. 2020. *Премосијувања*. Скопје: Академски печат.
- Субионо, Намита. 2022. „Поезијата на Блаже Конески во наставата по македонска култура на Филозофскиот факултет во Љубљана: еден обид“. *XLVIII меѓународна конференција на LIV лејна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, лијерашура и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. 545–552.
- Чукалиев, Ордан и др. (ур.) 2021. *Конески на 11 јазици. Прва зимска школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, лијерашура и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Латинична:

- Koneski, Blaže. 2021. *Marko krale = Kraljevič Marko: dvojezični ilustrirani pesniški cikel ob stoletnici avtorjevega rojstva*. Ljubljana: MKD Makedonija.
- Novak-Popov, Irena; Veljanovska, Katerina. 2001. „Slovensko-makedonska konferenca v Ljubljani“. *Jezik in slovstvo* 46 (7/8). 347–350. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-BYDTCETE> [Пристапено на 30.4.2021].
- Stefanija, Dragi. 1991. „Od lektorata do katedre. Trideset let makedonistike na slovenskem“. *Naši razgledi štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja*. 20.12.1991, 722–723.
- Šivic-Dular, Alenka. 2003. „13. mednarodni slavistični kongres (v podatkovno-statistični luči) (Ljubljana, 15. – 21. 8. 2003)“. *Jezikoslovni zapiski* 9 (2), 177–185. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-BSGW0HXS/d55f6876-a63b-4cd8-908a-7ef3e92283a0/PDF> [Пристапено на 30.4.2021].
- Vrhunc, Mirjam. 2006. *Poezija Blažeta Koneskega in prevodi njegovih del v slovenščino*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Summary: This paper presents the historiography of Macedonian Studies at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, which celebrated its 60th anniversary this year. The anniversary is linked to the 75th anniversary of “Blaže Koneski” Faculty of Philology, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, and to the centenary of the birth of its patron, by highlighting his role in the establishment of the Macedonian language lectorate at the University of Ljubljana, as well as the activities that have been carried out at this institution over the last twenty years in order to shed light on his work.

Лидија Танушевска, Андреј Јованчевски

ЗА ПРЕПЕВИТЕ НА КОНЕСКИ ОД ПОЛСКИ ЈАЗИК

Апстракт: На почетокот се осврнуваме, главно, на мотивацијата и лирските преференции на Конески за изборот на поезијата од полски јазик. Во вториот дел од текстот се осврнуваме на непреводливите елементи во поезијата. Од примерите ги истакнуваме оние, во кои доаѓаат до израз културните елементи кои се испречуваат пред преводот и како тој се справил со нив.

Клучни зборови и изрази: препев; полски јазик; традиција; непреводливост; културни елементи

Препевите на Блаже Конески од полски јазик се првпат објавени во книжевното собрание „Современост“ VIII, 1958, бр. 2 (Конески 1967, 168). Според забелешката на самиот Конески кон неговите собрани препеви (Конески 1967, 167), сите песни се преведени од јазикот на оригиналот. Станува збор за циклус од десет лирски песни од шестмина полски поети, собрани под општиот наслов „Полски поети“. Во својата прва објава и низ натамошните публикации на песните во различните едичии на собраните дела на Конески, циклусот ги задржува истите содржина и редослед.

Она што најнапред се истакнува е изборот на поетските генерации и имиња што Конески одлучил да ги застапи во репрезентативниот циклус – се чини дека овој избор открива нешто за личната приврзаност на Конески кон поетиката на одредени книжевни епохи и тенденции, но и дека укажува на полските стихови за кои сметал дека е најважно да се пренесат на македонски јазик, како увертира во поетските традиции на полската култура. Овде е неизоставно важен фактот дека пред препевите на Конески, македонската јазична средина не располага со сопствена слика за полската поезија во лицето на некаков превод или препев. Конески, според тоа, е првиот што воспоставува директен однос кон полската поезија и, како прв препејувач од полски на македонски, неизбежно ја носи и улогата на прв селектор на полските поети. Таквата улога го задолжува поетот со обврската да го одреди она што на најдобар начин создава слика за полската поезија, но позицијата не може да остане далеку ниту од влијанието на сопствениот вкус.

Во краткиот панорамски избор „Полски поети“ се наоѓаат два поетски круга: првиот – романтичарски, во кој влегуваат трите најважни имиња на полски-

от романтизам (Адам Мицкевич, Јулиуш Словацки и Зигмунт Крашињски), а вториот – модернистички, составен од тројца истакнати претставници на авангардните тенденции од крајот на XIX и почетокот на XX век (Кажимеж Пшерва-Тетмајер, Леополд Стаф и Јулијан Тувим). Изборот на романтичарската тријада логично укажува на прифаќањето од страна на Конески на утврдениот статус на Мицкевич, Словацки и Крашињски како поети-темелници, или „национални поети“ – третман што романтичарските поети го имаат низ поголемиот дел од европските книжевни средини, иако националните поетски традиции имаат подолга историја. Избирајќи ги тројцата „бардови“ или „пророци“ (*wieszczowie*) на полскиот романтизам, Конески воспоставува мост кон основниот, формативен период на полската поезија.

Изборот на вториот круг поети, кои се претставници на периодот на Млада Полска и модернистичката група Скамандер, несомнено го одразува прифаќањето на „преминскиот период“ на „измите“ како време на силна книжевна доминација на поезијата, кое истовремено се наоѓа во извесна паралелност со романтизмот и во дослук со културно-социјалните новости на преминот меѓу двата големи века. Ако постои период во кој поезијата најсилно се развива и најдобро ги претставува тековните културни состојби, тогаш, по романтизмот, оваа епоха несомнено се наметнува на второ место.

Сепак, со изборот, Конески ги демонстрира и сопствените лирски преференции – препеаните песни припаѓаат на два поетски системи кои се чинат најблиски до личниот поетски сензибилитет на Конески, што се препознава во поетиката на авторската поезија и во тематските интереси низ книжевно-историските и книжевнотеориските прилози на Конески. Задржувајќи се на препевите, во прилог на оваа теза говори и доминацијата на овие две поетски епохи во неговата целокупна препејувачка работа. Покрај Мицкевич, Словацки и Крашињски, првиот, романтичарски круг во препевите на Конески го формираат Хајнрих Хајне, Петар Његош, Карел Јаромир Ербен, Карел Хинек Маха, Александар Пушкин, Бранко Радичевиќ, Јохан Волфганг Гете и Фридрих Хелдерлин. Во кругот на преминските и модернистичките поети, покрај младополјаците и скамандритите, претставени преку Пшерва-Тетмајер, Стаф и Тувим, влегуваат и поетите од рускиот Сребрен век, Александар Блок, Валериј Брјусов и Владимир Мајаковски, како и модернистичките гласови на Словенија и Чешка, Отон Жупанчич, Петар Безруч, Јиржи Волкер и Витеслав Незвал.

Во овој скуден опус на препеви на полската поезија издвојуваме примери кои се интересни во однос на релативната преводливост, односно, непреводливост. Ако земеме предвид дека еквиваленцијата не подразбира идентичност на текстот на оригиналот и на текстот на преводот, туку разбирање на смислата преку интерпретација на семантичките релации во текстот, тогаш може да зборуваме само за релативна непреводливост, одделни случаи кои може да се интерпретираат како исклучоци од општиот принцип на преводливост од еден на друг јазик. Не може да очекуваме целниот јазик секогаш да ни даде готов еквивалент во форма на збор. При преводот, секогаш има елементи што ќе се изгубат и такви кои можат да се спасат. Не може да се очекува дека делото ќе предизвика исти асоцијации и реакции кај читателот на оригиналот (кој е

роден говорител на тој јазик и израснат во таа култура која е застапена во оригиналот) и кај читателот на преводот (кому таа култура му е туѓа и егзотична). Но, дури и во рамките на истата култура не може да се очекува иста рецепција кај сите читатели. Основните извори на релативната непреводливост се културните разлики и јазичните разлики.

На почетокот, се осврнуваме на неколку културни реалии, кои се појавуваат во оригиналните стихови и начинот на кој се пренесени во препевот на Конески. Притоа, за културни реалии ги сметаме елементите на секојдневната реалност, типични за културата на изворниот јазик.

За еден таков културолошки елемент станува збор во песната „Евреи“ од Јулијан Тувим. Во песната, напишана пред Втората светска војна, е отсликан и преовладува антисемитскиот општествен дискурс и авторот многу верно на секојдневието ја пренесува сликата на Евреите во очите на другите, односно, Полјаците. И самиот по потекло Евреин, Јулијан Тувим целиот свој живот се борел со подвоеноста на својот идентитет. Познати се неговите ставови пред војната дека Евреите треба да се асимилираат во полското општество и не треба да се издвојуваат и да „прават проблеми“ со својот надворешен изглед, јазик, обичаи. Самиот е автор и на најпопуларните патриотски песни во полската поезија и е најчитан автор на полската поезија за деца. Во вториот период од своето творештво, тој му се навраќа на своето семитско потекло, на својот семитизам и ја пишува и збирката есеи „Ние, Евреите“. Му забележуваат за нецелосната идентитетска припадност и Евреите и Полјаците. Зошто Блаже Конески избрал да ја препее токму оваа песна од Јулијан Тувим и дали бил свесен за комплексноста на овој културолошки елемент, останува само да се претпоставува. Како и да е, овој културолошки феномен, кој се однесува на еврејството и сликата на Евреите како малцинство, кое му припаѓа, но останува докрај неприфатено во општеството не може да најде целосно еквивалентен одраз во културното опкружување во кое творел Конески. Иако присутни на оваа територија, нивната слика, како одраз во општествените односи и во уметничките дела, никогаш не е поставена на толку високо место како во Полска – поради малобројноста и поради присуството на други поголеми етнички заедници. Затоа и во препевот се губат елементите кои се силни, експресивни показатели на омразата, недовербата и сомничавоста кон Евреите – во македонската култура, едноставно, не постои таков однос кон Евреите. Затоа и во препевот на Конески се забележуваат некои семантички разлики во предавањето на овие полски реалии, кои се одликуваат со еден вид ублажување или неутрализирање.

Во првата строфа од песната, каде што имаме опис на Евреите, очигледно низ призмата на полските соседи, тие се „црни“, „лукави“, „брадати“, „вечно исплашени“ и „поттиштени“, „луѓе што не знаат што значи родина“. Во овие квалификативи, Тувим употребува една именка со значење на скитник: *przybłądy*, која во полскиот јазик има негативна конотација и обично се употребува за куче без стопан, или за некој што се довлечкал од некаде и се припоил на некоја група. Лексемата има колоквијален карактер, а предадена е во македонскиот препев со *туѓинци*. *Туѓинец* во македонските речници се објаснува како ‘човек од друга земја’ или ‘човек што не е од истото место

или крај'. Иако може да му се придодаде негативна конотација, тој е многу понеутрален од оригиналниот „човек, мизерен, никаков – што се довлечкал од којзнае каде и се нашол тука, меѓу нас“.

Вториот пример, кој го избравме за илустрација на релативната непреводливост на оваа културна реалија е во втората строфа од песната, во која се опишува однесувањето на Евреите како „луѓе што постојано нешто мудруваат и прават некои тајни заговори“. Притоа тие зборуваат мавтајки со рацете, но тоа зборување Тувим го опишува со глаголот „szwargocić” – *Szwargocą, wiecznie szwargocą*. Значењето на овој глагол во полскиот јазик е ‘зборува на јазик што некој не го знае или не го сака, особено на германски’, а во случајов тоа е јидиш, кој се развил од германски дијалекти со примеси на хебрејски, арамејски и словенски лексикон. Несомнено е негативна конотацијата на неговата употреба, а во препевот е пренесен како: „Шепотат, вечно шепотат“, што, очигледно, одговара на квалификативот на еврејската тајновитост во песната и постојаното договарање и заговарање, но го ублажува тонот на песната и негативниот однос кон нив.

Слично е и со „важните работи“ што тие си ги кажуваат во истата строфа. Тие „работи“ не се само важни во оригиналот, туку се и „плашливи“, „кукавички“, „несмели“, „ззорливи“, „малодушни“ – *jakieś trwożne rzeczy*.

И на крајот од оваа песна, интересно е што Конески ја избегнува лексемата *Goje*, која е клучна реалија, поврзана со културната рецепција на Евреите во Европа. Имено, Тувим вели: (*...pod oknami... w piątki... przechodnie... / Goje... zajrzę do okien... Sza! Sza-a-a!*), а Конески го предава ова како: (*ūoḡ ūprozopci... ūo ūeḡoḡciḡe... minuwaciiḡe... / ūazeḡe... ḡa ne naspaḡ!... Pciḡ! Pciḡ!*). Се работи за еврејскиот саботен свечен обред, кој минувачите го оценуваат како „сатанска Миса и некакви злочини мрачни“, а тие минувачи се Гои. *Goj* е израз што Евреите го употребуваат за христијаните, а во полско-македонскиот дигитален речник е дефиниран како ‘каури, неевреин, гаур’. Во суштина, оваа лексема многу често се употребува со пежоративно значење ‘тој што не е Евреин не е добар’, а кај Блаже Конески е преведен само со глагол во императив: „пазете“, што, пак, може да значи дека треба да се биде претпазлив со овие луѓе-минувачи, но не содржи никаков негативен поттекст.

Слично на ова, во песната на Леополд Стаф се појавува како културна реалија зборот *pielgrzymka* со значење ‘ходочастие, ацилак’. Во целата песна провејува нота на критичност кон целата идеологија на празното и лажното проповедање и ништожноста на уката за Христа, а католичката вероисповед е доминантна и неприкосновена во историјата на полската државност. Во препевот на Конески се губи тој „ходочасник“, кој тој го заменува со обичен „скитник“. На друго место во песната имаме: „*jakbym rzeszy pielgrzymów stору muł ranne z udreki*” и препевот: „како нозе пеши да миев по пат, што рана ги сјала“. Овде повторно се губи „ходочастието“ во преводот, небаре религиозното на Конески не му било важно во неговата интерпретација на песната. Прашање е дали е тоа намерно или ненамерно направено, со оглед на тоа што препевите се правени во време кога на овие простори религијата не се вклопувала во општествените реалии, а во Полска таа, сепак, била и е длабоко вкоренета во општествениот дискурс.

Може да заклучиме дека овој опус на полска поезија преведена од Блаже Конески претставува неисцрпно богатство за истражување, споредување и анализирање од различни перспективи: таа на авторот, таа на читателите на изворникот, на преведувачот, на читателите на препевот, а секако и од различни временски перспективи. Во секој случај, и денешните препејувачи на полска поезија неизоставно мора да се потпрат и да се угледаат на првите препеви на Блаже Конески бидејќи во нив се кријат многу оригинални преводни решенија и, пред сè, убав, поетичен јазик, кој треба да се зачува.

Цитирана литература

Конески Блаже, 1967. „Полски поети“. Препеви, 115-128.

Конески, Блаже. Препеви. Том 3. Целокупни дела на Блаже Конески. Критичко издание на МАНУ. <http://koneski.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2021/10/3-tom-KONESKI.pdf> [пристапено на 14.2.2023]

Summary: This text focuses on Blaže Koneski as a translator of poetry and explores his contributions to the introduction of Polish poetry to the Macedonian readership. We dedicate our attention to Koneski's motivation and lyrical preferences with regard to the selection of representative verses from the Polish poetic heritage. The cycle comprises ten poems from two literary periods, which are important for the Polish literary tradition and have obviously influenced the translator's poetic sensibility. Furthermore, we highlight certain cultural elements as examples and we refer to their reception and interpretation in the Macedonian translation. These elements are culture specific, not entirely familiar to the Macedonian reader, which is why they were euphemised or redefined in Koneski's translation.

Искра Тасевска Хаџи-Бошкова

БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРНОЈАЗИЧЕН РАЗВОЈ

Апстракт: Текстот се занимава со истражување на раните статии на Конески за македонскиот литературен јазик (од 50-тите години на 20 век), но и со подоцнежните, кои го покажуваат неговиот нестивнат интерес за актуелностите од неговата животна стварност. Тие го потцртуваат неговиот методолошки избор – да ја иследува македонската литература повеќеслојно (како систематичен тек од различни литературни творци и како предуслов за развојот на македонскиот јазик). Тргувајќи од творците и од литературните појави во македонскиот 19 век, Конески ги испртува суштинските елементи кои зборуваат за посебноста и за изделеноста на македонскиот јазичен и културен идентитет. Едно важно прашање кое Конески го разгледува претставува прашањето за стилот, осврнувајќи се истовремено и кон проблемот на поширокиот културен контекст, кој е од исклучително значење за развојот на која било култура. Тие негови размислувања за контактите меѓу различните традиции претставуваат драгоценост за правилното разбирање на културните процеси – токму фактот дека ниедна култура не може да постои изолирано и без нужните пресекувања со другите културни традиции. Токму литературниот јазик е оној феномен кој Конески детално и прецизно го истражува, овозможувајќи увид во недвосмислениот континитет на македонскиот национален и културен идентитет.

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; македонски литературен јазик; културен контакт; стилска анализа; културна традиција

Спрегата на научната и творчката визија на Блаже Конески доаѓа до целосен израз во неговите размислувања за поврзаноста на развојот на јазикот со развојот на литературата, како една суштинска корелација што се актуализира во неговите истражувања за литературниот јазик. И покрај тоа што под таа синтагма Конески главно го подразбира стандардниот, односно нормираниот јазик, несомнено е истакнувањето на улогата на литературата во развојот на јазикот воопшто. Тие констатации може да се забележат на директен начин во неговите трудови од раната фаза (во периодот од 1945 година, па до 70-тите години на 20 век), со што Конески се етаблира во науката како исклучителен истражувач на длабоката и суштинска поврзаност на македонскиот јазик и

на македонската литература. Во статијата „Македонскиот литературен јазик денеска“ од 1950 година, отпечатена во весникот „Социјалистичка зора“, Конески истакнува: „Заправо, битното е што во литературата имаме најизразито јазично творештво, што тука се кове јазикот. Во литературните творби ни се претставени најубави обрасци на нашиот литературен јазик. Читајќи ги тие творби, учејќи ги напамет, нашите луѓе, особено школската младина, се доближуваат до убавината на нашиот јазик, ја откриваат во него неограничената можност за израз богат, сликовит и моќен“ (Конески 1967а, 73). Длабочината на овие размислувања се согледува и во неговите подоцнежни анализи, во кои се стреми да ја разоткрие динамиката на развојот на македонскиот јазик, доведувајќи ја во врска со периодите кога литературата сè уште не била доволно развиена за да може да го афирмира развојот на јазикот. Во таа смисла, Конески метафорично го доведува во врска јазикот со едно „слабешно тело“ (Конески 1967б, 136), кое мора да зацврсне преку засилување на „мускулатурата“ (односно преку одделните автори и нивните литературни пројави).

Од друга страна, како искусен истражувач на процесите во македонската култура, но и како човек кој активно твори во функција на нејзиното развивање, Конески се осврнува кон деталното проучување на синхрониските и на дијахрониските корелации. Неговото вешто истражување на феномените подразбира нужно сопоставување на културните процеси низ времето, бидејќи валидното испитување го подразбира тоа. Така, уште во неговата прва подетална анализа на македонскиот културен контекст, насловена како „Македонската литература и македонскиот литературен јазик“ од 1945 година, Конески се осврнува кон варирањето на дијахрониската и на синхрониската перспектива, односно на историски засведочените и на современите феномени, со цел да навлезе подлабоко во проблемот за актуелниот развој на македонскиот литературен јазик. Основната премиса од која тргнува се однесува на фактот дека и покрај тоа што постигнувањето на националната свест и етаблирањето на нормираниот (книжевниот) јазик кај македонскиот народ се случува подоцна, до тој момент сепак постои македонска литература, која се гради особено живо во периодот на 19 век. Како што забележува, „јазикот тука во основата си е македонски, без да се има од друга страна јасна представа дека тој треба да се развие во одреден правец како литературен“ (Конески 2020, 15). Овој факт Конески го илустрира на повеќе рамништа, тргнувајќи пред сè од најраните творечки објави, како што е „Четиријазичникот“ на Даниил, кој временски го ситуира во 60-тите години на 18 век, како илустрација за главните стремежи од тоа време и основа за подоцнежните текстови на Крчовски и на Пејчиновиќ. За таа специфична преплетеност на диференцирањето на јазикот од црковнословенската основа и развојот на литературните творби е интересно раѓањето на творечките личности на македонските просветители во врска со преобразувањето на литературното наследство. Во таа смисла, тоа не се само свештени лица кои препишуваат богослужбени книги или црковни текстови, туку и активни создавачи, кои во својот текст го внесуваат специфичното „јасно одредено и често со афект изнесуено лично становиште на писателот“. На таков начин, Конески ги позиционира „живото чувство“ за стварноста и „внушителниот израз“ како клучни параметри кои одлучуваат за

степенот до кој дошол развојот на творечките особености на еден автор, што соодветно се одразува и во јазикот, најпрво на лексички план, а подоцна и на останатите рамништа.

Согласно на корелацијата на социолошкиот метод со марксистичката филозофија, која е карактеристична за периодот во кој твори Конески, добар дел од анализата во оваа студија е посветена на суштинските придвижувања на општествениот процес во 19 век, кои ги раѓаат подоцнежните поимања, клучни за развојот на македонската национална свест. Тука повторно се согледува неизбежната поврзаност на литературнојазичните феномени со пошироката сфера на човековото дејствување, како резултат од економското и политичкото зацврстување (евидентна во списокот на претплатниците на делата на Крчовски и на Пејчиновиќ). Во таа смисла, Конески истакнува: „Како моќен фактор се јавуе кај нас особено дребната буржоазија, класа што носеше со себе револуционарен устрем“ (2020, 19). Отфрлајќи ги големобугарските политички стратегии и интерпретации за бугарската преродба (односно тезите за нејзиниот наведен почеток во Македонија), преку истакнувањето на забрзаниот развој на Источна Бугарија од тоа време и неслучајното разрешување на прашањето за бугарскиот јазик врз основа на источнобугарските јазични елементи, Конески во оваа најрана фаза се издигнува како исклучителен познавач на јужнословенскиот културен развој. Во таа смисла, Тодоровски (2002, 85) посочува дека подоцнежната појава на книгата на Конески *Македонскиите учебници од XIX век: еден прилог кон историјата на македонската преродба* во 1949 година значеше потврдување на Конески како несекојдневен научник и истражувач на пошироките состојби, во времето кога се отвора „нов фронт“ и се менува погледот на Бугарија кон политичката актуелност, по Резолуцијата на Информбирото во 1948 година. Соодветните и аргументирани согледувања на Конески во студијата од 1945 година покажуваат дека тој не калкулира кога станува збор за научната вистина, туку во функција на социолошкиот и на книжевноисторискиот метод прецизно го исцртува развојот на бугарската преродба во контекст на финансиското издигнување на дејците од Источна Бугарија и бугарските врски со Русија во 19 век.

Појавата на новите творечки тенденции во Македонија, видливи преку засилувањето на руското влијание и дејноста на Константин Миладинов, Рајко Жинзифов и Григор Прличев, Конески ја става во корелација со фактот дека дури ни револуционерните превирања од почетокот на 20 век не овозможуваат оформување на „македонскиот јазик како литературен“. Новата епоха е исцртана, според него, со дејноста на Кочо Рацин, Венко Марковски и Коле Неделковски, како и со разрешницата која настапува по Втората светска војна. Во завршниот дел од оваа студија, Конески инсистира на прецизното утврдување на етапите низ кои допрва ќе мине етаблирањето на македонскиот јазик како литературен, а кои вклучуваат изделување и на останатите функции на јазикот (публицистичкиот, научниот стил и сл.) од поетскиот јазик, кој е утврден и соодветно манифестиран. Оттука произлегуваат неговите препораки за умерено вклучување на новите елементи во јазикот, со цел да не се предизвика забуна и непотребно усложнување, користење на јазичните елементи и нивното систематизирање врз основа на нивната „живост и типичност“, како

и избегнување на „јазичната дембелана“, во смисла на пасивно прифаќање на туѓите елементи во јазикот, без свесност за зборообразувачките можности кои ги поседува македонскиот јазик. Целта е да се создаде „јазик строен и изразит, што да биде вистински белег на македонската нација“, во функција на осветлувањето на историската оправданост за постоењето и изделеноста на македонската култура во однос на останатите јужнословенски култури.

Актуелните состојби во јазикот и нивната специфична поставеност на историската сцена Конески ги преиспитува и во статијата „Одживеаните речнички елементи во нашиот јазик“ од 1945 година, објавена во списанието „Нов ден“. Импресионира фактот што иако тргнува од слични премиси (во однос на развојот на македонскиот литературен јазик како етапа од спојувањето и надраснувањето на елементите од народните говори), Конески на нов начин пристапува кон прашањето како одредени елементи во јазикот ја губат својата јазична актуелност. Во случајов, предмет на интерес се турцизмите, кои обичниот човек ги чувствува како дел од народната лексика, често без да биде свесен за начинот како тие се адаптирале во лексичкиот фонд, или какво е нивното изворно значење. Тоа се токму аспектите кои се обидува да ги појасни Конески, вешто варирајќи ја историската перспектива со актуелната јазична проблематика. Во тој контекст, клучен е фактот дека надживувањето на турскиот феудализам во почетокот на 19 век условило сè поинтензивно навлегување на словенските лексички елементи, а со тоа и постепено повлекување на турската лексика, особено онаа со апстрактно значење. „Денеска, кога нашиот јазик добива во сите правци поизјаснета и постегната форма, чистењето од тие одживеани турски елементи произлегува само по себеси од оној правилен стремеж да се разгрнат вистински животворните изразни средства, заложени во структурата на нашиот јазик, и понатаму да дојдат до полн израз словенските и интернационалните апстрактни зборови, така како што тоа стана во другите јужнословенски јазици“ (Конески 1967в, 13). Тој природен процес е една неизбежност која Конески ја толкува како резултат на автентичниот развој на јужнословенските јазици, но и на општествено-политичките околности и ситуации. Во таа смисла, неговите истражувања ги следат параметрите на објективните социолошки истражувања, кои објаснувањата на феномените од различен вид ги бараат во поширокиот контекст на живеењето и дејствувањето. Таквата насоченост на анализите на Конески ја забележува и Спасов (2002, 357–359), кој говорејќи за истражувањата на Конески, поврзани со историјата на македонскиот писмен јазик, го потцртува недвосмислениот факт дека тој ја сфаќа историјата на јазикот како „историска социолингвистика“. Тоа тврдење е поткрепено и со согледувањето на Конески за предметот кој го предавал и кој го именувал како „историја на јазикот на словенската писменост на почвата на Македонија од најстари времиња до денес“. Тој назив несомнено упатува на преплетеноста на мноштвото сложени културни процеси во Македонија (во смисла и на различните културни наследства), со една изразита тенденција да се отслика она што е културно и јазично специфично за македонската творечка средина.

Процесот на повлекување и изолирање на турските јазични елементи од лексичкиот фонд на македонскиот јазик Конески се обидува да го демонстри-

ра и врз еден актуелен пример, кој служи како директна мотивација за создавање на посочената статија (македонскиот превод на комедијата *Тартиф* од Жан Батист Поклен Молиер). Во тој контекст, неговата анализа добива исклучително интердисциплинарен карактер, кој се исчитува низ вештото спојување на согледувањата од стилистиката на јазикот со книжевногенолошките проучувања, фокусирани врз исцртувањето на нијансите според кои се диференцираат и класифицираат жанровите, како и на нивните суштински релации во литературниот систем. Конески потцртува дека несреќните решенија во текот на преведувачкиот процес (во смисла на избор на несоодветни лексички корелати од турско потекло) всушност значат снижување на „истанчениот поетски јазик на Молиера, јазикот на францускиот двор од 17 век, до нивото на нашето балканско, касабско, чаршиско муабетење. Тоа значи да не го разбереш ниту приближно стилот на Молиера, грандиозен, приповдигнат и наместа помпезен, и да го вулгаризираш до немајкаде“ (Конески 1967в, 16). Неговата исклучителна свесност за посебната природа на класицистичката комедија сведочи за познавањето на литературностилистичките закони, кои потврдуваат дека снижувањето на стилот во комедијата води до создавање на фарса, бурлеска и/или травестија (Genette 1997, 22).

Преплетувањето на сознанијата за развојот на македонската литература и на македонскиот јазик особено се забележува во есејот на Конески „За некои стилски синтези во развитокот на македонскиот литературен јазик“ од 1958 година, кој е основата врз која се градат согледувањата и во неговиот подоцнежен есеј – „Стилски синтези“ од 1992 година. Со исклучителна научна внимателност, Конески најпрво ја дефинира стилската синтеза иманентно, како феномен кој се рефлектира во јазичното творештво на одделен автор, за понатаму да ја прошири таа перспектива и на поширокиот контекст. Во таа смисла е клучно тврдењето дека авторот при постигнувањето на нова стилска синтеза „во полна мерка ќе го изрази степенот на културниот развиток на народот“ (Конески 1967г, 121). Конески посега по импресивните примери од македонската култура, кои сведочат за природата и за правилното разбирање на поимот и на процесот означен со синтагмата „стилска синтеза“. Истовремено, преку таквата илустрација, тој ја потврдува валидноста на својата подоцнежна констатација – дека „тој проблем не е тесно лингвистички, ами културно-историски во најширока смисла“ (Конески 2018, 170).

Во врска со аргументирањето на природата на тој процес, Конески најпрво се осврнува кон создавањето на „новата македонска писменост“, која се поврзува со влијанието од црковнословенскиот и од грчкиот јазик (особено преку наследството од средновековната литература). Во тој контекст оди тезата дека развојот на индивидуалниот стил и јазик на авторите од првата половина на 19 век значеше функционално сопоставување на народниот јазик со т.н. висок стил, којшто се поврзуваше со творењето на црковнословенски јазик. Илустративен пример за таквото согледување Конески пронаоѓа во предговорот на Теодосија Синаитски кон делото *Ушешение ѓрешним* на Пејчиновиќ, како и во дејноста на Пејчиновиќ како „стилист“. Од друга страна, природата на ваквата релација е поинаква кога е во прашање односот на народниот и на грчкиот јазик, особено во поглед на доминантноста на народните зборови при

творењето и поттикнувањето на калкирањето и изведувањето на нови зборови со продуктивни наставки. Тој процес е видлив во творештвото на Григор Прличев, особено во неговите текстови запишани со грчка азбука, каде што и покрај доминантноста на грчките зборови се забележува напредок, како што вели Конески, „и во идејната содржина и во изразот“. Варирањето на тие два високи стила (грчкиот, односно црковнословенскиот) во дејноста на Прличев е особено видлив во неговата идеја за создавање на општословенски јазик. Како трет показател за растежот на литературниот јазик и за специфичната синтеза на индивидуалното и колективното искуство за Конески претставува собирачкото творештво на Марко Цепенков. „Приказните на Цепенков претставуваат по својот израз подготовка за една нова синтеза по патот на современиот расказен стил, поради што и него со право можеме да го сметаме за претеча на современото македонско прозно творештво“ (Конески 1967г, 131). Исклучителното значење на овие етапи од развојот на македонскиот литературен јазик, во форма на стилски синтези, Конески го согледува и во светлината на процесите кои историски се случуваа кај дел од јужнословенските народи, како што беше илирското движење, кое по силата на историската аналогија наложи едно заедничко политичко и културно дејствување на македонската и на бугарската интелигенција во втората половина на 19 век, против стратегиите на Цариградската патријаршија.

Во културно-историска смисла, за развојот на македонскиот јазик и литература е од суштинско значење моментот кога поедноставената конструкција на реченицата (во смисла на приреденоста) почнува да се развива во функција на она што Конески го нарекува „оформување на системот на подредените реченици“. Тој проблем, согледан од современа гледна точка, тој го актуализира во статијата „За употребата на релативните заменки“ од 1950 година. Тргувајќи од современата употреба на сврзниците „кој“, „што“, односно „којшто“, Конески истовремено упатува на еден аспект кој е клучен за да се спознае она што се нарекува дух на јазикот, а тоа е фреквенцијата на употребата на соодветните сврзници во фолклорот, односно во раскажувачкото творештво на Марко Цепенков. Испитувајќи ги сферите на употребата на најчестиот сврзник „што“ (во смисла на функцијата што релативната реченица ја врши во определен контекст, првенствено во поглед на падежните односи), Конески изведува заклучоци во поглед на специфичностите на релативната реченица во македонскиот јазик. „Имаме појава, карактеристична за нашиот јазик, да се засилува до голема степен употребата на формата *што* за сметка на другите форми од релативните заменки. Таа појава стои во потполна согласност со општата тенденција во развитокот на нашиот јазик – да се рушат синтетичните падежни форми.“ (Конески 1967д, 43) Таа синтетичност, којашто е покарактеристична за народниот израз, Конески во една подоцнежна статија („За јазикот на македонската народна поезија“ од 1966 година) ја анализира во врска и со појавата на едно *што*, кое во дадениот контекст не врши улога на релативен сврзник, туку го потсилува контекстот во поетска, но и во јазична смисла (ја разбива вообичаената структура на реченицата). „Сп. Шетал Марко низ гора зелена, / *Што* ми шетал три дни и три ноќи. Соодветните сврзници се употребуваат по исти таков начин и во албанската, ароманската и грчка-

та народна поезија. Во случајов имаме еден балканизам во јазикот на македонската поезија“ (Конески 1967г, 146) На таков начин, при одлучувањето за фреквенцијата на употребата на една форма секогаш треба да се земе предвид нејзината честота во народниот јазик и она што таа претставува во рамките на тоа духовно наследство.

Статијата посветена на употребата на релативните сврзници истовремено ни ја открива и несекојдневната научна визура на Конески. Во функција на едно изразено чувство за стилските нијанси, тој ја одредува и сферата на употребата на овие форми. Имено, преголемото инсистирање на варијантата „којшто“, според него, треба да биде ограничено со цел да не доведе до „едно постојано повторување, ’којштокање““. Од друга страна, Конески е свесен дека не е можно да се постават апсолутни правила, дури и кога ќе се дефинираат општите насоки (од типот на употребата на сврзникот *што* во реченици кои вршат улога на подмет или предмет, или формите *кој, која, кое, кои* со предлог, онаму каде што не е можна употребата на *што*). Во таа смисла, тој се поставува како мошне прониклив научник кој е свесен за неможноста од поставување на ригидни правила, кои би значеле жртвување на уметничкиот квалитет или на вредноста на делото. „И каде што луѓе без жив усет за јазикот, што мислат дека јазикот е запечатен во строги норми во граматиките, гледаат неустановеност, брзајќи да обопштат во сите случаи една форма, ние гледаме богатство на јазикот што придонесува за неговото поголемо стилско нијансирање.“ (Конески 1967д, 54) Согласно со тој принцип, флексибилноста при одлучувањето за употребата на определена форма значи свесност за неисцрпните можности кои ги нуди јазикот, често затскриени зад преголемата честота на некои вообичаени облици, што пак, подразбира одлично познавање на текстуалното богатство на македонската традиција.

Во врска со претстојната работа врз речникот на македонскиот јазик, за што пишува и во подоцнежните трудови, Конески во 1946 година ја објави статијата „Белешки за речникот на нашиот јазик“, во која детално зборува и за одредени актуелности од тоа време. Исцртувајќи го начинот како се шири влијанието од останатите напреднати јужнословенски јазици врз македонскиот, тој го поставува клучното прашање во поглед на соодветното богатење на речникот на македонскиот јазик со нови облици и форми. Всушност, таа задача претпоставува способност „да се просее сето што се ’колонизирало‘ во нашиот јазик“, односно да се анализира детално и суштински целокупното јазично и литературно наследство, особено она од 19 век, во сферата на апстрактната лексика. Во тој контекст, Конески ја потврдува тезата дека во однос на српската лексема „догаѓај“ и бугарската лексема „собитие“ стои чистиот македонски збор „настан“, за што наоѓа потврда во Зборникот на Миладиновци. Таквиот процес може да се забележи и во однос на развојот на апстрактното значење на зборовите кои се веќе присутни во јазикот со друго значење, за што сведочи активното образување на глаголските именки. Сепак, како централен е поставен проблемот на обликувањето на новите зборови со продуктивните зборобразувачки наставки, односно со помош на „живите изградувачки елементи во јазикот“. Во тој поглед, повторно, архаичните облици треба да отстапат пред свесните творечки напори на современиот човек, кој по угледот на со-

седните јазици (ослободувањето од влијанието на славеносербскиот јазик во српскиот јазик и ограничувањето на архаизмите во бугарскиот јазик) може да направи клучен исчекор во поглед на надградувањето на сопствената јазична норма. Во контекст на недоволно стабилизираниот политичка клима од тоа време, Конески не заборава да упати на важноста од едно соодветно издигнување на јазичната норма во функција на суштественото интегрирање на националната култура, која сè уште се наоѓа под навехот на соседните влијанија. Оттука произлегува и неговата полемика со ставовите на бугарскиот научник А. Теодоров-Балан, кој во тоа време се залага за приближување на бугарскиот правопис кон македонскиот, со цел да го докаже историското право на Бугарија врз територијата на Македонија и врз македонскиот народ.

Во името на некакво ‘духовно право на българският народ’ тој сака да го откаже правото на македонскиот народ на свој самобитен културен развој. Тој смета дека со својот филолошки пепел ќе може да го запрета огнот на слободниот национален, политички и културен живот, што се вивна во Македонија. (...) Нашиот литературен јазик е дете на нашето народноослободително движење. Тој се роди од едно длабоко револуционерно движење, поврзано денеска со најнапредните политички сили во светот. (...) Нашиот литературен јазик е уште една победа на напредокот (Конески 1967e, 38–39).

Правилното анализирање на вредноста на делото на Конески мора да тргне од едно целосно познавање на времето и на околностите во кои тој твори. Исключителната сложеност на неговата личност, како човек кој е комплетен филолог, со исцрпни познавања како на историскиот развој така и на современите проблеми на македонистиката, го определува како неодминлив авторитет во науката, согласно со потребната доза на непристрасност и објективност во научните проучувања. Во таа смисла, Стаматоски (2002, 331) го определува Конески како несекојдневна личност која го овозможи појавувањето на „нашето, македонско гледање“ на историските феномени, како и на „националниот, а не националистичкиот пристап во проучувањата“. Етаблирањето на македонистиката среде славистичките проучувања е недвосмислен резултат на делото на Конески и на македонистите од негов ранг, кои не се плашеа да проговорат јасно и јавно за мноштвото нерешени проблеми, судирајќи се и со доминантните политички идеологии и тенденции од тоа време. Поставувајќи издржани претпоставки и тези за одделните проблеми, Конески истовремено остави доволно простор за дополнување и надградување на неговите сознанија од страна на неговите соработници и наследници.

Цитирана литература

Кирилична:

- Конески, Блаже. 1967a. „Македонскиот литературен јазик денеска“. *За македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура, 55–84.
- Конески, Блаже. 1967b. „За развојот на македонскиот литературен јазик“. *За македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура, 132–142.

- Конески, Блаже. 1967в. „Одживеаните речнички елементи во нашиот јазик“. *За македонскиот лиџературан јазик*. Скопје: Култура, 11–17.
- Конески, Блаже. 1967г. „За некои стилски синтеси во развитокот на македонскиот литературен јазик“. *За македонскиот лиџературан јазик*. Скопје: Култура, 120–131.
- Конески, Блаже. 1967д. „За употребата на релативните заменки“. *За македонскиот лиџературан јазик*. Скопје: Култура, 40–54.
- Конески, Блаже. 1967ѓ. „За јазикот на македонската народна поезија“. *За македонскиот лиџературан јазик*. Скопје: Култура, 143–148.
- Конески, Блаже. 1967е. „Белешки за речникот на нашиот јазик“. *За македонскиот лиџературан јазик*. Скопје: Култура, 18–39.
- Конески, Блаже. 2018. „Стилски синтеси“. *Целокуќни дела на Блаже Конески, џом V (Светиот на џеснаџа и леѓеноџа – есеи и џрилози)*. Скопје: МАНУ, 167–171.
- Конески, Блаже. 2020. „Македонската литература и македонскиот литературен јазик“. *Целокуќни дела на Блаже Конески, џом VI (Македонскиот XIX век)*. Скопје: МАНУ, 15–40.
- Спасов, Људмил. 2002. „Проучувањата на Блаже Конески на македонскиот писмен јазик“. *Делоџо на Блаже Конески (осџварувања и џерсеќџиви), Меѓународен научен собир џо џовод 80-ѓоџининаџа од раѓањеџо на Блаже Конески*. Скопје: МАНУ, 357–363.
- Стаматоски, Трајко. 2002. „Кон Македонскиот XIX век на Блаже Конески“. *Делоџо на Блаже Конески (осџварувања и џерсеќџиви), Меѓународен научен собир џо џовод 80-ѓоџининаџа од раѓањеџо на Блаже Конески*. Скопје: МАНУ, 321–331.
- Тодоровски, Гане. 2002. „Блаже Конески како национален мислител“. *Делоџо на Блаже Конески (осџварувања и џерсеќџиви), Меѓународен научен собир џо џовод 80-ѓоџининаџа од раѓањеџо на Блаже Конески*. Скопје: МАНУ, 77–93.

Латинична:

- Genette, Gérard. 1997. *Palimpsests*, trans. by Channa Newman and Claude Doubinsky. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

Summary: This paper focuses on the early essays of Koneski about the Macedonian literary language (originating from the 1950s), and on the later ones, which demonstrate his unsettled interest in the frequent questions actualized in the social and political reality. They underline his methodological choice – to analyze Macedonian literature in a multifold manner – as a systematic stream of different literary authors and as a prerequisite for the development of the Macedonian language. Taking into account different authors and literary phenomena from the Macedonian 19th century, Koneski underlines the essential elements of the Macedonian language and its cultural identity. He examines the important question of style, analyzing the problem in a broader cultural context as well, which has an exquisite significance for the development of any culture. His ruminations about the contacts between different traditions represent a valuable testimony to the proper understanding of cultural processes – no culture can be understood in isolation and without the necessary interconnection with other cultural traditions. It is the literary language that Koneski analyses as a phenomenon, thoroughly and precisely, which gives a proper insight into the unequivocal continuity of the Macedonian national and cultural identity.

Грејс Филдер, Елена Петроска

УЛОГАТА НА КОНЕСКИ ВО ПРОУЧУВАЊАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО БУГАРИЈА (ЗА ЕДНА ЧИТАНКА/УЧЕБНИК СО ТЕКСТОВИ НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ)

Апстракт: Предмет на трудот е една досега непозната читанка со текстови од словенските јазици *Славјански текстове – с пояснителни бележки и речници* (1958) излезена во Софија, Бугарија, во која е претставен и македонскиот јазик, а чиј редактор е професорот Иван Леков. Читанката содржи текстови од македонски автори и бугарско-македонски речник кон македонските текстови. Дел од македонските текстови е песната *Тешкојто* на Блаже Конески. Во бугарско-македонскиот речник систематски се покажуваат разликите помеѓу македонскиот и бугарскиот јазик што студентите треба да ги согледаат за да можат да ги разберат текстовите. Глаголите во речникот на разлики се наведени во третото лице еднина сегашно време во согласност со воведената практика според *Грамајшиката на македонскиот литературен јазик* (1954). Леков, како раководител на *Кашедрата по словенска лингвистика на Софискиот Универзитет*, можел да има големо влијание врз креирањето на програмата по споредбена граматика на словенските јазици во Бугарија.

Клучни зборови и изрази: македонски јазик; словенска читанка; македонско-бугарски речник; Блаже Конески; Иван Леков

Преку Конески¹ дознаваме дека професорот Иван Леков, реномиран и влијателен славист во Бугарија и во пошироките славистички научни кругови, е редактор на една читанка/учебник со текстови од словенските јазици *Славјански текстове – с пояснителни бележки и речници* (1958) во која е претставен и македонскиот јазик. Тој предавал споредбена граматика на словен-

¹ Преку Конески првично дознаваме дека постои бугарска споредбена граматика на словенските јазици од познат бугарски славист, Иван Леков, во која е вклучен и македонскиот јазик и која била забранета. Фактот дека била забранета не наведе да ја пронајдеме и да ја проучиме нејзината содржина, од што произлезе нашата статија „Преку Конески до Леков (македонскиот јазик во бугарска споредбено-историска и типолошка граматика)“ (в. Филдер и Петроска 2022). Потоа, исто така преку Конески, дознаваме и за други трудови на Леков во кои е вклучен и македонскиот јазик.

ските јазици и наша претпоставка е дека оваа читанка била наменета да се користи како учебник на славистичката катедра во Софија. Иван Леков бил раководител на *Катедрајта по словенска лингвистика* на *Софискиот Универзитет* 1948–1974 година; дописен член на *Бугарската академија на науки* 1945–1978 година; раководител на *Секцијата по словенска лингвистика* во *Институтот за бугарски јазик БАН* 1954–1978 година; член и заменик-претседател (1955–1973 година) на *Меѓународниот славистички комитет* итн.² Македонските текстови се избрани и обработени од Ангел Игов, предавач по српскохрватски на Софискиот Универзитет³.

Како редактор на книгата (*Славјански текстове – с пояснителни бележки и речници*), и како лингвист со авторитет можел да има големо влијание врз креирањето на програмата по споредбена граматика на словенските јазици во Бугарија. Учебникот го нема во библиотеките, но сепак Филдер успеа да го пронајде во Бугарија.

Учебникот на Леков е наведен, со насловот и опис по една реченица, во два печатени текста на Конески од 1965 и 1978:

Македонски текстови се вклучени во хрестоматиите, наменети на компаративното изучување на словенските јазици: „*Chrestomatiastłowińska*“ од Т. Лер-Сплавињски (Краков 1950) и „Славјански текстове“ под редакција на И. Леков (Софија 1958). Во последнава книга е даден и диференцијален македонско-бугарски речник кон текстовите (Конески 1965, 5). И. Леков го вклучи македонскиот литературен јазик, со соодветен избор на текстови и со придружен диференцијален македонско-бугарски речник, во својата универзитетска хрестоматија „Славјански текстове“ (Софија 1958) (Конески, Димировски и Стаматовски 1978, 13).

Во сите трудови што го разгледуваат животот и делото на Леков од страна на бугарските автори овој учебник воопшто не е споменат, без оглед дали само ја наведуваат неговата библиографија (Лашкова 1995; 1997), или ги анализираат токму делата каде се претставува македонскиот јазик (Marinov 2013; 2020). Сето тоа е нашиот главен мотив да го претставиме и анализираме овој значаен учебник за прифаќањето на македонскиот јазик во бугарската универзитетска средина како рамноправен јазик со другите словенски јазици.

1. Македонскиот јазик – рамноправен член на словенската група јазици

1.1. Во самиот предговор е наведено дека целта на учебникот е да ги воведат студентите во различните словенски литературни јазици, да им ги покаже одделните карактеристики за да може критички да ги споредуваат. Важен пода-

² Леков (1968) е автор и на споредбена граматика на словенските јазици каде што ги анализира и споредува сите словенски јазици, влучително и македонскиот, а која била забранета веднаш по излегувањето. Подетални информации за сето тоа в. Филдер и Петроска 2022.

³ Библиографски податоци за Ангел Игов, дека бил предавач на Софискиот Универзитет и автор на „Учебник по српскохрватски език“ (1959) и на „Речник на српскохрватскиот јазик“ (1959) наоѓаме единствено од онлајн изданието на *Видински алманах* (<https://vidin-almanac.bg/ангел-михайлов-игов/>)

ток е тврдењето дека во Бугарија дотогаш немало прирачници за словенските јазици создадени на научна основа и нагласувањето на потребата за создавање на таков учебник во Бугарија (Леков 1958, 3):

Неопходноста од текстове на всички славянски езици особено много се чувствува днес од студентите-слависти и българи, които трябва задълбочено и основно да се запознаят с различните славянски езици в упражнения и семинарни задачи⁴. [Неопходноста од текстови на сите словенски јазици особено се чувствува денес за студентите слависти и бугаристи, кои треба задлабочено и целосно да се запознаат со различните словенски јазици преку вежби и семинарски задачи.]

1.2. Македонскиот јазик, како нов стандарден литературен јазик е рамноправно претставен со другите словенски стандардни јазици како одделен јазик, а не дијалект (Леков 1958, 3):

Предлаганите текстове обхваќат образци од *свврременните литературни славянски езици*, а имено: руски, украински, белоруски, полски, горно- и долнолужишки, чешки, словашки, сърбохрватски, словенски, *македонски и български*. *Отсъствуват и диалектни текстове, защото не са взети предвид и диалектите*. [Предложените текстови опфаќаат примероци од *современиите словенски литературни јазици*, имено: руски, украински, белоруски, полски, горнолужички и долнолужички, чешки, словачки, српскохрватски, словенечки, *македонски и бугарски*.]

1.3. Може да се заклучи дека во 50-тите години во библиотеките во Софија без проблем можело да се најде уметничка литература на македонски јазик (Леков 1958, 4):

При подбора на словенските и украинските и особено много на горно- и долнолужишките и белоруските текстове съставителите се натъкнаха на големи трудности поради отсъствието на художествена литература на съответните езици в библиотеките у нас. [При изборот на словенечките и украинските и особено на горнолужичките, долнолужичките и белоруските текстови составувачите најдоа на големи тешкотии поради отсуството на уметничка литература на споменатите јазици во нашите библиотеки.]

2. Македонските текстови

2.1. Избраните текстови се од 20 век (објавувани во периодот од 1938 па сè до педесеттите години на дваесеттиот век) од тринаесет македонски автори: Коста Рацин, Коле Неделковски, Иван Точко, Венко Марковски, Славко Јаневски, В. Малески-Тале, Јован Бошковски, Блаже Конески, Коле Чашуле, Ацо Шопов, Гого Ивановски, Гане Тодоровски и Лазо Каровски. Најраните текстови се песни од В. Марковски и К. Неделковски, кои се објавени во Софија (1938–1941). Текстовите на овие автори му служат на Конески за опишување

⁴ Курзивните делови го одразуваат она што ние го нагласуваме, т. е. не се курзив во оригиналниот текст во сите наведени цитати.

на карактеристиките на македонскиот литературен јазик (во Граматиката на македонскиот литературен јазик 1952 и 1954). Нивните дела имаат изигра-но важна улога во процесот на оформувањето на македонскиот литературен јазик, сп. Конески (1952, 39): „Народот, жеден за своја книга, ги пречека со разбран интерес. Тие побудија, меѓу другото, живо дискутирање за конечниот облик на македонскиот литературен јазик“. На пример, во *Грамајќикаџа* (Конески 1954, 160), за да се прикаже „употребата на императивот во последователноста на дејствата“ е наведена цела строфа од песната „Денови“ (Коста Рацин), а таа песна е дел од македонските текстови во учебникот под редакција на Леков.

2.2. Текстовите имаат белешки/коментари во кои се објаснува она што, се претпоставува, студентите потполно не го разбираат, сп. Леков (1958, 4):

Всички тия пояснения, необходими за пълно разбирање на текста, са дадени в забележки под линия. [Сите тие објаснувања, неопходни за целосно разбирање на текстот се дадени како коментари во фуснота.]

Објаснети се определени поими, форми или изрази. Избраниот текст од Конески е песната *Тешкојто*, песна што преку орото ги опишува страдањата и конечното ослободување на македонскиот народ. Објаснувањето на поимот *тешкојто* од самиот наслов се чинело неопходно за бугарските студенти: буг. „македонско народно хоро“ (Леков 1958, 54). Се среќаваат објаснувања и на определени македонски изрази, на пр.: мак. *Вейтерои се факаше во косџец*, на буг. *хвацаше се за гуша, бореше се* (иб., 52); мак. *ширини (ширен, ширно) широко* на буг. *безкрајно широко*; мак. *олабини олабоко*, на буг. *безкрајно дълбоко*; мак. *вишен високо*, на буг. *безкрајно високо* (иб., 38) од песната на Рацин *Печал*; а и на форми, на пр.: македонскиот пример *нокеви* се објаснува преку онаа форма што е типична за македонскиот стандарден јазик *ноќи* (иб., 42). Интересен е примерот каде што во фуснота се објаснува и ликот *Гоце* со *Гоце Делчев* (иб., 49).

Многу коментари ги објаснуваат имињата на местата. Од тоа се гледа дека се тргнало од претпоставката дека на бугарските студенти македонските називи не им се сосем познати, а во некои случаи и македонската територија, па затоа и се објаснети на бугарски, на пр: мак. *Галичник* на буг. *град в Северо-западна Македонија*; мак. *Тиквешко* на буг. *област в Централна Македонија, между реките Вардар и Църна*; мак. *Пресџа* на буг. *Преспанско езеро*; мак. *Малеш* на буг. *област в Източна Македонија с градове Пехчево и Берово* (иб., 49) во песната „Љубов за љубов“ од С. Јаневски; мак. *Славеј* на буг. *планина в Западна Македонија*; мак. *Врбјани* на буг. *село в Западна Македонија* (иб. 50) и мак. *Караорман* на буг. *џланина в Западна Македонија* (иб., 52) во текстот „Прва вечер“ од В. Малески-Тале; мак. *Дрим* на буг. *река в Западна Македонија истича от Охридското езеро*; мак. *Галичица* на буг. *планина между Охридското и Преспанското езеро* (иб., 62) во песната „Дојди в Охрид“ од Г. Тодоровски и името на објектот мак. *Бејаз* на буг. *стара турска тџмница в Солун* (иб., 63) во песната „Шар“ од Л. Каровски.

3. Речникот кон македонските текстови – „речник на разликите“

Учебникот содржи кратки речници (поимници), кои се составени со цел да им се олесни разбирањето на приложените литературни текстови. Нагласено е дека во сите речници, на сите наведени јазици, меѓу кои и на македонскиот, се испуштени зборовите што имаат исто или многу блиско звучење и исто значење помеѓу определениот јазик и бугарскиот (Леков 1958, 4).

За да бџдат улеснени студентите при исползуване на текстовете, сметнахме за необходимо да прибавим към всеки от отделните езици кратки речници. Тия речници са разработени строго диференциално, като са изпуснати всички думи с еднакъв или много близък звуков състав и еднакво значение в двата езика. [За да им биде олеснето на студентите користењето на текстовите, сметавме дека е неопходно да приложиме кратки речници кон секој јазик одделно. Овие речници се направени стриктно според разликите, испуштени се сите зборови со ист или многу близок гласовен состав и исто значење во двата јазици.]

Она што е вклучено во овој македонско-бугарски *речник на разлики*, т.е. во „Речникот кон македонските текстови“ е многу значајно поради фактот дека систематски се покажуваат/утврдуваат разликите помеѓу македонскиот и бугарскиот јазик што студентите треба да ги согледаат за да можат да ги разберат македонските текстови и да можат да го споредуваат македонскиот со другите словенски јазици (споредбена граматика). Овој македонско-бугарски *речник на разлики* од 1958 година, иако помал по обем (затоа што и самиот обем на текстови е помал, со околу 500 зборови) претставува втор двојазичен речник на македонскиот литературен јазик. Првиот двојазичен речник, македонско-англиски е објавен во 1952 година, како дел од *Грамајикајѝа* на Лант (Lunt 1952), според зборовите на Конески „Кон неа е прибавен избор на македонски текстови и македонско-англиски речник со околу 8.000 збора, прв двојазичен речник на нашиот литературен јазик.“ (Конески 1965). Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања е објавен во периодот 1961–67 година.

3.1. Фонолошки разлики

Важна карактеристика на *Речникот* е дека акцентот на зборовите е означен, со што е изделена спецификата на македонскиот јазик. Примери за разликите во фонолошкиот систем:

македонски	бугарски
áлка	халка
ġлúвонем	глухоням
виġáвање	вижданe
дожд	дъжд
шéмен	тъмен
длáбина	дълбочина

3.2. Морфолошки разлики

3.2.1. Изделени се глаголските придавки со елементот *-ӣ* во македонскиот наспроти нивните *-л/-н* еквиваленти во бугарскиот:

македонски	бугарски
<i>за̄гинаӣ</i>	<i>загинал</i>
<i>за̄лүвнаӣ</i>	<i>загльхнал, забравен</i>
<i>за̄раснаӣ</i>	<i>обраснал</i>
<i>за̄ӣйнаӣ</i>	<i>запушен</i>
<i>ӣскинаӣ</i>	<i>скъсан</i>
<i>ӣрџблеснаӣ</i>	<i>блеснал</i>
<i>ӣодна̄веднаӣ</i>	<i>приведен</i>
<i>џсӣйнаӣ</i>	<i>прегракнал</i>
<i>сӣџйнаӣ</i>	<i>изпотен</i>
<i>сӣе̄жнаӣ</i>	<i>натежал</i>

3.2.2. Изделени се и глаголите на *-уе ~ -ува* (примерите се извадени од наведените текстови пишувани во различни фази на кодификацијата на македонскиот јазик) на македонски vs типичното *-ва* на бугарски:

македонски	бугарски
<i>возбӯдуе</i>	<i>вълнувам, възбуждам</i>
<i>сӣа̄нуе</i>	<i>ставам</i>
<i>за̄ӣе̄вуе</i>	<i>запявам</i>
<i>изле̄ӣува</i>	<i>излизам</i>
<i>ӣа̄ӣува</i>	<i>пътувам</i>
<i>фр̄кнува</i>	<i>хвърка</i>
<i>р̄знува</i>	<i>гръмвам</i>

3.3. Лексички разлики

3.3.1. Преведени се неразбирливите зборови што припаѓаат на различни зборовни групи, на пр:

македонски	бугарски
<i>бара</i>	<i>търся</i>
<i>брка</i>	<i>гоня, преследвам</i>
<i>џџи</i>	<i>кърмя</i>
<i>зџџри</i>	<i>приказвам, говоря</i>
<i>зрак</i>	<i>лъч</i>

<i>крéне се</i>	<i>вдигна се</i>
<i>кúрѝули</i>	<i>избавя</i>
<i>мóрници</i>	<i>трѣпки</i>
<i>нáуѝро</i>	<i>сутрин</i>
<i>нiша се</i>	<i>люлее се</i>
<i>ѝérница</i>	<i>вѣзглавница</i>
<i>сáка</i>	<i>искам</i>
<i>сјај</i>	<i>блясък</i>

3.3.2. Особено впечатлива е лексичката разлика преку преведувањето на функционалните зборови од македонски на бугарски:

македонски	бугарски
<i>вeкe</i>	<i>вече</i>
<i>дека</i>	<i>че</i>
<i>дури</i>	<i>докато, чак, дори</i>
<i>додека</i>	<i>докато</i>
<i>кај</i>	<i>при</i>
<i>кон</i>	<i>към</i>
<i>кај шѝо⁵</i>	<i>където, когато</i>
<i>оѝи</i>	<i>че</i>
<i>одошѝо</i>	<i>откакво</i>
<i>низ</i>	<i>чрез, през</i>
<i>саде</i>	<i>само, сал</i>
<i>ушѝе</i>	<i>оѝе</i>

4. Влијанието на трудовите на Конески при претставувањето на македонскиот јазик во учебникот

Глаголите во македонско-бугарскиот *речник на разлики* се наведени во третото лице еднина сегашно време во согласност со воведената практика да се прифати таа форма како основна форма на глаголот во македонскиот литературен јазик, како што е наведено во фуснотата на првата страница од Речникот (Леков 1958, 65):

*В согласие с възприетата в македонската граматика практика за основна глаголна форма в речника е взета формата за 3 л. ед. ч. [Во согласност со прифатената практика во македонската граматика за основна глаголска форма во речникот е земена формата за 3 л. едн.]

⁵ Конески има неколку статии за релативните заменки во *Македонски јазик* од 1950 година, кои на Леков му биле познати (наведени се како библиографски единици во неговата споредбена синтакса на словенските јазици од 1968).

Тоа покажува дека Леков и Игов имале пристап до *Грамајќикајќа на македонскиот литературен јазик* од Конески (1954). Во забранетата споредбена граматика на Леков (1968) како библиографска единица е наведено списанието *Македонски јазик* од 1950 година, во кое доминираат статии од Конески, а кои потоа се вградени во *Грамајќикајќа на македонскиот јазик* (1954).

5. Заклучок

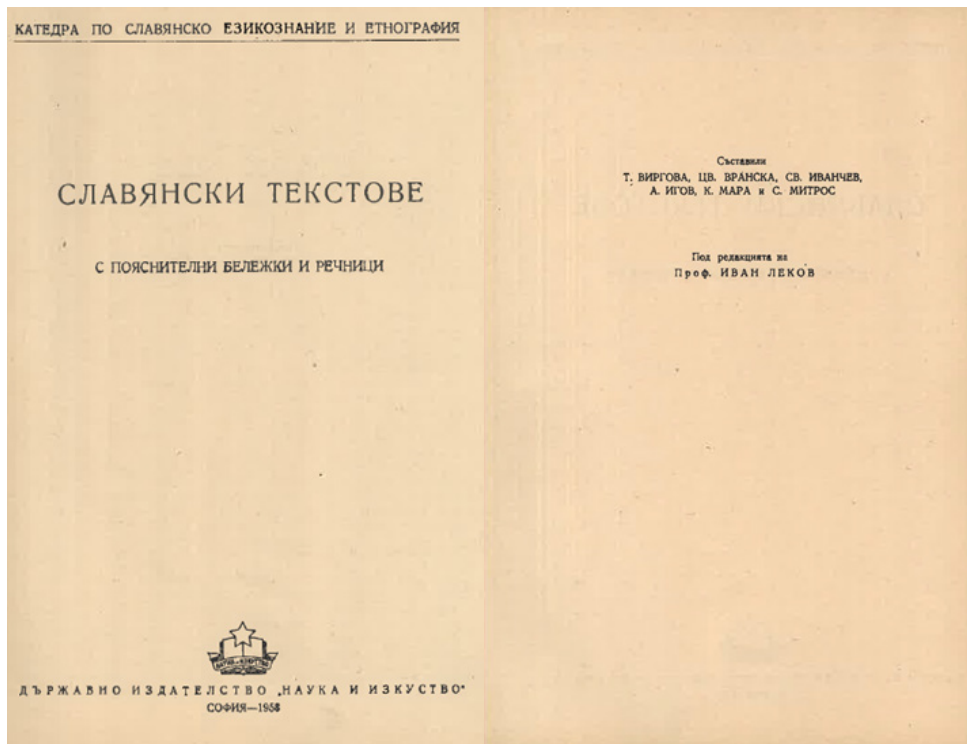
Врз основа на податоците во овој учебник можеме да заклучиме дека во периодот пред 1968 година постоело читање и научно толкување на трудовите на Конески во Бугарија.

Леков и Игов биле запознаени со делата на Конески и силен аргумент за тоа е прилагодувањето на формата за 3 л. едн. сегашно време во подготвениот македонско-бугарски речник врз основа на граматичките правила на македонскиот литературен јазик претставени во *Грамајќикајќа*.

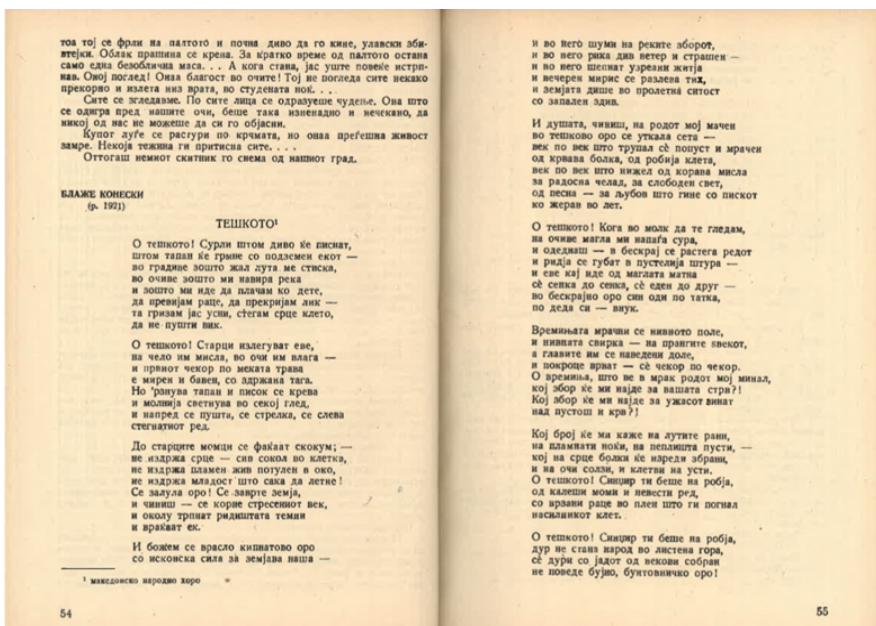
Лингвистичките дела на Конески за македонскиот литературен јазик, *Грамајќикајќа* (1954) и статиите во списанието *Македонски јазик*, а и неговата поезија биле користени при изучувањето на македонскиот јазик во рамките на предметот споредбена граматика на словенските јазици на Универзитетот во Софија во определениот период.

Прилози

1.



2.



3.

РЕЧНИК КЪМ МАКЕДОНСКИТЕ ТЕКСТОВЕ *

МАКЕДОНСКА АЗБУКА

А Б В Г Д Ѓ Е Ж З СИ Ј К Л Љ М Н Њ О П Р С Т Ќ У Ф Х Ц Џ Ш
а б в г д ѓ е ж з си ј к л љ м н њ о п р с т ќ у ф х ц џ ш

Далка халка	Гасен газен
џишта дрехи	гласи се чува се
	глед поглед
Бара търса	глувонем глухоням
безделин безделик	гостин гост, гостенин
безобличен безформен	градни гърди
бре се събирам	градител строител
брани влиња	грйжливо загрижено
бро бързо	грне прегръщам
брка гона, преследвам	гүшка прегръщам
бронза бронз	
бүка шум, глъчка	Даб дьб
бс не басна	дави задушавам
	двајца двама
Веднаш изведнаж	дѐка че
вез сјка везачка	диши дишам
век вест, живот, свят	длабина дълбочина
векс весто	длабок дълбок
вели казвам, говоря	дно дьно
веруе вярвам	дөвтаса настигна
вивнал пямнал	дөстаса достигна
вигавае видјане	дөдеха докато
вистинка наистина	дожд дьжд
виулица висилица	дон кърмј
влакнест космат	дүвек воал
влгүеуе влизане	дүни дуща, бода
внatre внтре	дүри докато, чак, дорк
внатрешен вьтрешен	
воз влак	Еве, ето
возбүдуе вълнувам, вьбуждам	едностојно непрестано
вөдидька вьдидишка	словит строен като еша
врати се вярна се	
витло водовъртеж	Жалевит жален, тьжен
врв врьх	жѐжок горещ
врис вра	жѐлба желание
врне вали	жѐшти се разпалвам се
врпка се навъртам се	жпие жьна

* В согласие с възприетата в македонската граматика практика за основна гласна форма в речника е взета формата за 3 л. ед. ч.

Цитирана литература

Кирилична:

- Конески, Блаже. 1952. *Грамајика на македонскиот литературен јазик. Дел I: Увод. За гласовите. За акцентите*. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија
- Конески, Блаже. 1954. *Грамајика на македонскиот литературен јазик. Дел II: За формите и нивната употреба*. Скопје: Издавачко претпријатие „Просветно дело“.
- Конески, Блаже. 1965. „Афирмација на македонскиот јазик“. *Литературен збор*, Скопје, XII, 3., 1–8.
- Конески, Б., Димитровски Т. и Стаматовски Тр. 1978. *За македонскиот јазик*, Посебни изданија, книга 11. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 5–18.
- Лашкова, Лили. 1995. „Иван Леков (1904—1978) — Едно голямо име в славистиката“ *Јужнословенски филолог* LI, Београд: Институт за српски јазик САНУ, 369–379.
- Лашкова, Лили. 1997. „За доајена на българската славистика — чл.-кор. проф. Иван Леков.“ *Обичност и многообразие на славянските езици: сборник в чест на проф. Иван Леков*. София: Академично славистично дружество, 6–13.
- Леков, Иван. (ред.) 1958. *Славянски текстове – с пояснителни бележки и речници*. София: Државно издателство „Наука и Изкуство“.
- Леков, Иван. 1968. *Кратка сравнително-историческа и типологическа граматика на славянските езици*, София: БАН.
- Македонски јазик* 1950 (бр. 1–10), Скопје: 3 Билтен на Катедрата за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет.
- Маринов, Чавдар. 2020. *Македонското прашање од 1944 до денес* [превод од француски јазик на *La Question macedonienne de 1944 à nos jours. Communisme et nationalisme dans les Balkans* (Paris: L’Harmattan, 2010)]. – Скопје : Фондација Отворено општество – Македонија.
- Филдер, Грејс, Петроска, Елена. 2022. „Преку Конески до Леков“. *Зборник од 48 Меѓународна конференција на меѓународниот семинар за македонски јази, литературна и култура*, Охрид 2021, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 30–43.

Латинична:

- Lunt, H.G. 1952. *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje 1952.
- Marinov, Tchavdar 2013. “In Defense of the Native Tongue: The Standardization of the Macedonian Language and the Bulgarian- Macedonian Linguistic Controversies” In: *Entangled Histories of the Balkans*, Volume One, 419–487.

Summary: The goal of this article is to present and analyze a description of the Macedonian language (influenced by Koneski’s works) found in

a hitherto unknown textbook of Slavic languages (*A Reader of Slavic Languages*, Sofia 1958) edited by professor Ivan Lekov, a well-known and respected Bulgarian Slavist, chair of the Slavic department at the University in Sofia. The Macedonian texts were collected by Angel Igov, a lecturer of Serbo-Croatian at the University in Sofia. The presentation of the Macedonian language in a textbook of Slavic languages is an unequivocal proof that Macedonian was accepted as a separate language, equal to all other Slavic languages in the Bulgarian university circles in Sofia at that time.

The analyses of this textbook are focused on the introduction, the Macedonian texts, and the Bulgarian-Macedonian dictionary. In the introduction, Lekov explains that this textbook of Slavic languages is the first one based on scientific research in Bulgaria where all Slavic languages are presented. There are texts from thirteen Macedonian writers from the 20th century, including Koneski, represented by his poem *Teshkoto*. The texts include comments, explanations of vocabulary, words, phrases, and place names that would not be understood by Bulgarian students. The Bulgarian-Macedonian dictionary is a dictionary of differences, where specific features of the Macedonian language, different from the Bulgarian, were presented on all levels: on phonological level – the Macedonian accent is marked; on morphological level - the Macedonian verbal adjectives in *-t* and the verbs in *-uva*, *-ue* are explained with Bulgarian equivalents; on lexical level – Macedonian words are translated into Bulgarian, many of these are actually function words.

The basic form of the Macedonian verb used as a dictionary entry is the 3rd person singular present tense, according to the rules of the Macedonian grammar, indicating that Lekov and Igov were well acquainted with Koneski's works.

Based on our findings in this textbook, we believe that Bulgarian scholars read and researched Koneski's works before 1968. Furthermore, we assume that his linguistic works, the *Grammar of Macedonian Literary Language*, his articles in the journal *Makedonski jazik*, as well as his poetry, were used in a course of comparative grammar of Slavic languages at the University in Sofia at that time.

Марина Цветаноска

МАКЕДОНИСТИКАТА НА ИСТАНБУЛСКИОТ УНИВЕРЗИТЕТ, Р ТУРЦИЈА

Апстракт: Изучувањето на македонскиот јазик во светот е значаен носител на идентитетот и културата на македонскиот народ. Поради сè почестите негативски политики насочени кон јазикот, литературата и културата, станува неопходна потребата од системско и стратемско присуство на македонистиката на странските универзитети.

Од позиција на поранешен лектор, во трудот би сакала да ја доближам работата и да укажам на важноста од континуитетот на опстојување на лекторатите, во случајот во Истанбул, Р Турција, кој пак, својата оправданост и одржливост ја потврдува со фактот дека македонската национална самобитност неспорно е врзана за заложбите за самостојна национална литература и култура во преродбенскиот период токму во Истанбул.

Блаже Конески, кој има свое сериозно учество во покренувањето и обмислувањето на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, во далечната 1967 г. визионерски ја проценил важноста на македонистиката во светот истакнувајќи дека врските со светот на културен план се многу поважни за една нација од она што таа нација ќе ја чини во материјални средства.

Клучни зборови и изрази: македонски јазик; македонска литература; лекторат; традиција; континуитет

1. Вовед

Одбележувајќи ги двата јубилеја, стогодишнината од раѓањето на Блаже Конески и седумдесет и петгодишнината од Филолошкиот факултет, кој го носи неговото име при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, неопходно е да се осврнеме на фактот дека токму Конески и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ се круцијалните чинители на македонистиката во славистичкиот свет и пошироко.

За Блаже Конески континуитетот е првото и суштинското начело на националната опстојба, идентификација и непокор, а литературата како повозвишена и трајна форма на самиот живот и егзистенција се одразува во нераскинлива врска на мислата и акцијата на генерациите кои со пишаниот збор го

пресоздаваат човекот и светот. Тој постојано се осврнува на дејците од преродбенскиот деветнаесетти век и ја детерминира нивната суштинска важност во напорите за создавање на македонски кодифициран јазик и национална литература.

Цариград (Истанбул) во деветнаесеттиот век, претставувал значаен и исклучително важен културен центар за македонските преродбеници, во кој тие се школувале, ги печателе своите книги и учебници и публикувале статии, дописи и други жанровски форми во весниците, како што се „Цариградски вестник“, „Македонија“, „Право“ итн. Со отворањето на читалиштата во Македонија започнало да се испраќаат книги и други помагала од цариградските читалишта. Во Македонија, која била во рамките на Отоманската Империја, со укинатата црква и соседни влијанија и пропаганди, многу тешко се одвивал процесот на осознавање и напорите за творење на народен јазик, како и иницијативите за кодификација на македонскиот јазик.

Од тој бурен преродбенски деветнаесетти век кој е нераскинливо поврзан со Цариград, првиот институционален интерес за македонистиката ќе се оствари дури по Втората светска војна, во новосоздадената македонска држава.

Конески има сериозно учество во покренувањето и обмислувањето на Семинарот за македонски јазик, литература и култура во далечната 1967 година. Тој истакнува дека идејата за формирање на еден ваков семинар повеќе ја форсирал Владо Малески. Кон оваа идеја потоа се приклучува и самиот Конески и со своите размисли дава сериозен придонес. Тој визионерски ја проценил важноста на промоција на македонистиката во светот, сметајќи дека времето покажало дека има смисла на постоење и дејствување и таа форма (Семинар за македонски јазик, литература и култура), бидејќи врските во светот на културен план се поважни од какво било дејствување на нацијата со материјални средства.

2. Историјат на Катедрата за македонски јазик и литература на Истанбулскиот универзитет

Преку билатерална соработка и меѓудржавните конвенции склучени меѓу Р Македонија и Р Турција, како и со договорите за меѓууниверзитетска соработка на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и Истанбулскиот универзитет во Истанбул, Лекторатот по македонски јазик и литература започнува да функционира во учебната 1985/1986 година.

Првично на Факултетот за западни јазици и литератури во споменатата академска година за прв пат започнува да се изучува македонскиот јазик, кој се покажува како пионер во оваа област и до почетокот на деведесеттите години е единствен словенски јазик во годишната програма на Факултетот. Во деведесеттите години во склоп на Одделението за словенски јазици и литератури на Факултетот за литература (Edebiyat Fakültesi), заедно со другите словенски јазици, продолжува да функционира Катедрата за македонски јазик и литература. Оттогаш па наваму веќе 35 години, континуирано е присуството на македонски лектори на оваа високообразовна институција во Истанбул.

Истанбулскиот универзитет е еден од најголемите и најпрестижните државни универзитети во Република Турција и токму затоа од особена важност е постоењето и одржувањето на континуитетот во работата на македонскиот лекторат. Како илустрација говори фактот што тој објавува најмногу научни публикации во рамките на Република Турција и се наоѓа во најпрестижните петстотини светски универзитети, според Шангајската листа. Во рамките на Универзитетот функционираат 10 кампуси со вкупно 17 факултети, на кои наставата ја одржуваат 5 илјади професори и асистенти, има 12 илјади административен персонал и 85 илјади студенти.

Истанбулскиот универзитет (*Istanbul Üniversitesi*) се наоѓа во близина на плоштадот Бејазит, во срцето на стариот европски дел на Истанбул. Како институција за високо образование под името Дарулфунун (*Darülfünûn*, што во превод значи *Дом на љовеке науки*) била основана на 23 јули 1846 година. Како претходник на универзитетот се смета дека е медресата која била основана веднаш откако османлискиот султан Мехмед II го зазел Истанбул во 1453 година и оваа година и официјално е означена како почеток на постоењето на Истанбулскиот универзитет.

3. Работа и активности на Катедрата за македонски јазик и литература

Во периодот од 2016–2021, Катедрата за македонски јазик и литература бележи напредок во смисла на зголемување на бројот на изборните предмети по македонски јазик и литература кои се отворени за целиот Универзитет, како и зголемување на бројот на студенти кои се определуваат да го изучуваат македонскиот јазик и литература.

Организирањето на наставата по македонски јазик како странски претставува посебен предизвик, бидејќи преку наставните содржини се осознава македонската историја, култура и традиција. Курсевите се организирани на повеќе нивоа: почетен македонски јазик, среден курс по македонски јазик, напреден курс по македонски јазик, вербално изразување и преведувачки апликации на македонски јазик, кои му овозможуваат креативност на лекторот во изборот на наставните содржини и на придружните активности со цел успешно совладување на материјалот од страна на студентите.

Културолошкиот аспект кој се огледува преку поврзаноста на јазичната и културната димензија е манифестирана со традиционално пријателските релации меѓу Турција и Македонија, за што се студентите на Истанбулскиот универзитет добро запознаени, а дел од нив имаат и македонско потекло. Јазичните и културолошките сличности меѓу македонскиот и турскиот народ овозможуваат полесен пристап, интеракција и креативност во реализацијата на наставната програма по македонски јазик. Сепак, не треба да се занемарува фактот дека македонскиот јазик како словенски се изучува во несловенска средина, па токму затоа, земајќи ги предвид тешкотиите со кои би се соочиле студентите, плановите се приспособуваат на потребите на студентите и во континуитет се креираат политики и мерки за олеснување на достапноста на наставните содржини (преку ИТ технологијата, збогатување на библиотечниот фонд на македонски јазик, учебници и сл.).

Започнувајќи со работа како лектор во летниот семестар во учебната 2016/2017 година, а поради отсуството на лектор во претходната година и немањето просторни можности, започнува да се изучува само предметот Вовед во македонски јазик 1 – со два часа неделно и во тој период го посетуваат 26 студенти. Веќе во наредниот период, бројот на предмети и студенти се зголемува, па така до 2020 година, застапени се пет изборни предмети отворени за сите катедри на Универзитетот и тоа: Вовед во македонскиот јазик, Македонски јазик – средно рамниште, Напреден македонски јазик, Вербално изразување и Превод на македонски јазик. Македонскиот јазик и литература побудува навистина голем интерес кај студентите не само од славистичката катедра – кај студентите кои го изучуваат рускиот, украинскиот, полскиот јазик туку и кај студентите што студираат на пример: историја, лингвистика и др., а имаат можност да го посетуваат и магистранти и докторанди на Истанбулскиот универзитет.

Пред пандемијата (2020 година) курсевите по македонски јазик го посетуваа вкупно 129 студенти. За жал, поради пандемијата наставата беше изведена на далечина, и зимскиот семестар во 2020 година заврши со 78 студенти.

Посебна почест од Истанбулскиот универзитет им е укажана на македонските поети браќата Миладиновци со поставувањето спомен-плоча на четвртиот кат на Факултетот за литература. Познато е дека тие во 1862 година починале во цариградските зандани и се исклучително важни за македонската национална историја. Така студентите се запознаваат и се заинтригирани за нивното дело, а преку наставната програма се запознаваат и со другите македонски културни дејци, особено со важноста и делото на Блаже Конески. На часовите по вербално изразување функционира рецитаторска секција и за одбележување е интересот на студентите кон македонската поезија и нејзино интерпретирање.

Делото на Кирил и Методиј е исклучително важно за славистиката и претставува база во предавањата на сите нивоа на предметите по македонски јазик кои се застапени, па во рамки на воннаставните активности студентите имаат можност да ги посетат остатоците од Магнаурската школа, каде што учел Кирил Филозоф и Аја Софија каде што работел како библиотекар.

Како важен културен центар низ вековите и денес, Истанбул навистина нуди богата можност за многу креативен пристап кон наставните содржини кои Лекторатот по македонски јазик ги спроведува.

Лекторатот по македонски јазик и литература, според наставната програма на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет, зема учество во многу активности и придонесува во организација и реализација на културни настани кои влијаат на традиционалната историска и општа културна димензија и за пријателството меѓу двете држави.

Во тој контекст традиционално секоја година Факултетот за литература го одбележува „26 септември – Европскиот ден на јазиците“ во чии рамки има можност да се презентираат и македонскиот јазик, книжевноста, културата и традицијата. Студентите го уредуваат паното со репрезентативен материјал кој ги отсликува македонскиот јазик, литературата, културата и традицијата и учествуваат со рецитали во пригодниот дел од манифестацијата. Соработ-

ката со Конзулатот на Македонија во Истанбул и со Македонскиот културен центар, придонесе институционално да зајакне позицијата на Лекторатот по македонски јазик на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет и да се развие на повисоки и други нивоа.

Накрајот на секоја учебна година тројцанајуспешни студенти и двајца научни соработници имаат можност да учествуваат на двонеделната Летна школа во Охрид, која ја организира Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Тоа за досегашните десетина студенти кои учествувале на Летната школа претставувало одлична можност и одблизу да се запознаат со македонскиот јазик, култура и традиција и по престојот во Македонија да се вратат воодушевени и мотивирани на повисоко рамниште да продолжат да го изучуваат македонскиот јазик, да преведуваат и да ја шират љубовта кон Македонија и своите искуства во Истанбул.

Од 2020 година, во зимскиот период започна да се реализира и Зимската школа по македонски јазик (на далечина), со што се зајакнати капацитетите за подиректен и плоден контакт со македонскиот јазик, преку учество на повеќе студенти и можност во иднина и во зимскиот период да се реализира посета на Македонија.

Покрај долгогодишниот договор за соработка меѓу Истанбулскиот универзитет и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, во 2018 година е потпишан и Договор за соработка меѓу Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет. Договорот, меѓу другото, вклучува заемно учество во иднина во издавачката дејност на двете институции, визитинг-предавања, учество на симпозиуми, гостувања на македонски писатели пред студентите по македонистика на Катедрата за македонски јазик и литература на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет и сл.

Во тие рамки, во организација на Катедрата за македонски јазик и литература на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет и Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје од 13 до 15 ноември 2019 год. во Истанбул беше одржан Меѓународниот научен симпозиум „Урбани културни идентитети – Скопје и Истанбул“. Симпозиумот беше поддржан и вклучен во годишната програма на Министерството за култура на РСМ за 2019 година. Научниот симпозиум беше отворен на највисоко ниво, со пригодни обраќања на проф. д-р Махмут Ак, ректор на Истанбулскиот универзитет, проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, д-р Звонко Муцунски, амбасадор на РС Македонија во Р Турција, д-р Актан Аго, генерален конзул на РСМ во Истанбул, проф. д-р Хајати Девели, декан на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет, проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ, директор на Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и проф. д-р Емине Инанир, раководител на Катедрата за словенски јазици и литература при Факултетот за литература на Истанбулскиот универзитет.

На научниот симпозиум учество зедеа седумнаест еминентни научни работници од македонска и од турска страна. Бројните и интересни теми од

двете страни, го третираа урбаниот концепт за градовите Скопје и Истанбул и ја докажаа бележитата историска врска на политичките, економските и на културните релации, актуелни и во современата поврзаност. Динамиката на културните размени меѓу Скопје и Истанбул проследени низ интересните согледби на учесниците во проектот и на авторите, се вградија во Зборникот „Урбани културни идентитети – Скопје и Истанбул“, во кој се публикувани 18 студии кои ги засегаат значајните пунктови на тие релации (јазик – литература и историја – култура).

Како едно убаво заокружување на мојот петгодишен лекторски мандат, на 11.06.2021 год. се случи свеченото одбележување на Јубилејот – 35 години од постоењето на Катедрата за македонски јазик и литература на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет. Овој настан се реализираше во рамките на богатата програма посветена на големиот јубилеј на еден од македонските великани – Блаже Конески – „2021 – Година во чест на Блаже Конески“, под покровителство на претседателот на Република Северна Македонија, Стево Пендаровски, Министерството за култура во соработка со Министерството за образование и наука на Република Северна Македонија.

По тој повод на платформата Зум свое обраќање и пригодни говори имаа: проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје; д-р Актан Аго, генерален конзул на Република Северна Македонија во Истанбул, Република Турција; проф. д-р Хајати Девели, декан на Факултетот за литература при Истанбулскиот универзитет; проф. д-р Анета Дучевска, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Во работниот дел за историјатот и работата на Катедрата за македонски јазик и литература свои излагања имаа: проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ; проф. д-р Емине Инанир, раководител на Катедрата за словенски јазици и литература; проф. д-р Гордана Алексова, поранешен лектор и м-р Марина Цветаноска, актуелен лектор.

Студентките Ајтен Атмаца и Сила Екин, кои го изучуваат македонскиот јазик, во чест на јубилејот се претставија со рецитали од Блаже Конески.

4. Заклучок

Лекторатот, односно Катедрата за македонски јазик и книжевност во Истанбул бележи исклучителни резултати во изучувањето и промоцијата на македонскиот јазик и култура. Континуитетот за кој говори и Блаже Конески може да се спроведе само со несебична љубов, работа и посветеност кон сопствениот народ и култура, така како што говореше и работеше Конески. Притоа, користејќи ги сите можни ресурси на едно меѓудржавно и академско ниво, активните чинители во овој процес можат да постигнат големи успеси.

Академската средина и воопшто народот на Република Турција негуваат пријателски однос кон Македонија, и секогаш се расположени за помош и соработка, во институциите и кај обичниот човек може да се пронајде несебичен пријател и поддржувач, што дава посебен поттик и во иднина за зајакнување на врските меѓу двете пријателски земји.

Summary: For thirty-five years, the lectorate, i.e., the Department of Macedonian Language and Literature in Istanbul, has been noting exquisite results in the learning process and the promotion of the Macedonian language and culture. The continuity that Blaže Koneski was talking about could be implemented only through selfless love, work, and dedication to one's own nation and culture while using all the available resources on an international and academic level. The active participants in this process can achieve great success in promoting Macedonian studies in the world.

The academic environment and the people of the Republic of Turkey in general have a friendly relationship with Macedonia and are always ready to help and collaborate. In the institutions, the ordinary people can find a selfless friend and supporter, which gives a special stimulation for the future as well for strengthening the relations between the two friendly countries.

ЛИТЕРАТУРА

Венко Андоновски

АПОКРИФНИОТ БОГ И СИЛАТА ВО ПЕСНАТА „ОДЗЕМАЊЕ НА СИЛАТА“ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Во песната „Одземање на силата“ се појавува сликата на еден апокрифен Бог, најверојатно реплика на Јахве и на оној Бог од нашиот апокрифен фолклор, што води и кон богомилската традиција. Тој Бог, исплашен и острастен, произведува исто толку острастен лирски субјект, но се поставува прашањето: зошто, ако се анализираат говорните чинови во песната, човекот доаѓа до супериорната позиција од која може не само да го презира туку и да го сожалува Бога? Што е тоа што човек го има, а семоќниот Бог го нема во оваа постмодернистичка песна испишана во апокрифен параграф?

Клучни зборови и изрази: апокриф; постмодерна; теодицеја; говорни чинови; острастеност

Почитувани колешки и колеги, ова излагање го замислив како исчитување на една песна од Конески. Значи, нема да говорам *in extenso*, ќе говорам за конкретен текст и ќе се обидам да покажам дека ликот на Бог во поезијата на Блаже Конески има апокрифно потекло.

Се одлучив за песната „Одземање на силата“, моја омилена песна од Конески, затоа што таа песна, според мене, е можеби најблиску до филозофијата за „слабоста на силата (моќта)“, нешто што е омилена тема на многумина славни световни филозофи, но исто така е и теолошка тема. Ја препознаваме, во теолошките расправи, како прашање за стекнување Божја благодат со умносрдечната молитва, и еднакво, како прашање за губење на Божјата благодат, поради острастување и напуштање на молитвата. Навистина, многумина теолози и филозофи се занимавале со прашањето на силата и моќта, а Конески уште со својот наслов укажува на загуба и дефицит: „одземање на силата“. Тоа значи: не го интересира стекнувањето, туку одземањето на силата.

Интересно е дека оваа песна нуди еден свој „предтакт“, кој всушност е клуч за нејзино читање, за нејзино растајнување. Станува збор за мотото на песната кое е всушност една народна легенда. Тоа значи дека фолклорот, кој за Конески, како што е познато, беше важна ризница за современиот поет, овде се јавува како матрица на песната. Веќе во самото мото на песната стои

повикување на фолклорниот хипотекст, па се воспоставува интертекстуален однос со фолклорниот текст, со неговиот архетип за силата. Таа народна легенда гласи вака: „Преправен на питач, Господ го пречека Марка Кралета крај патот. Во една торба беше ја збрал тежината на сета земја. ’Синко, стар сум, поткрени ми ја торбавата на рамо. ’Марко ја подзеде со врвот на копјето и земјата се затресе. ’Што сум сторил јас?’ си рече Господ во себе. И му ја остави само третината од силата“.

На прв поглед е видливо дека оваа народна легенда, како претекст (можеби поточно *mise en abyme*) на песната на Конески, е веќе апокрифна самата по себе. Таа е она што е виолинскиот клуч за една партитура: им дава смисла на тоновите што ќе уследат, а тој виолински клуч овде е – апокрифен: Бог е завидлив и исплашен. Сакам да укажам дека македонскиот фолклор, а тоа го знаат фолклористите многу подобро од мене, има една постојана богомилска или апокрифна жичка, која најверојатно потекнува од традицијата на богомилите во Македонија, затоа што ликот на Бог во тоа народно творештво речиси никогаш не се совпаѓа со онаа негова имобилизирана теолошка претстава: дека е совршен. Во тоа наше народно творештво кое Конески го наследува, Бог многу често има апокрифни црти: црти на суштество кое е грешно (гревовно), на кое му се познати и лошите страни, дури, познато му е и самото зло и неговата „технологија“. Нема да навлегувам овде во таа наша македонска богомилска константа, туку само ќе потсетам и на онаа Рацинова опсесија од богомилите: и него го интересираше зошто Бог знае да биде понекогаш и зол и суров, како што и Конески во оваа песна побудува слика на еден несовршен Бог. Значи, од теолошка перспектива, оваа песна на Конески е апокрифна песна, а ние уметниците знаеме дека апокрифното е самото по себе привлечно за уметникот, затоа што уметноста секогаш се базира врз поимот *оџџајка* од нормата. Дури и поимот „стил“ не би билвозможен доколку стилот не е отстапка од некоја норма. Дефиницијата на метафората како „алогизам“ или како „семантичка грешка“ од аспект на логиката на семантиката, доволно говори дека уметноста сама по себе е „апокрифна“ во таа (нетематска, формална) смисла: поимот на стилот е апокрифен поим, во една најширока теоретска смисла.

Ова мото, кое е интегрален дел од текстот на песната, кажано со зборовите на теоретичарите на поезијата како што е Рифатер (Riffaterre 1990), е *мејџонимски нуклеус*. Од него потоа ќе се роди цел еден метонимски грозд: новата песна, песната на Блаже Конески. Ви го свртувам најпрвин вниманието на синтагмата „преправен на питач“. Апокрифноста е тука во тоа што поимот „преправен“ подразбира *мимикрија* односно го подразбира поимот *маска*. Упатувам овде на една многу важна расправа околу игрите што луѓето ги играат, книгата на Роже Кајоа „Игрите и луѓето“ (Кајоа 1979). Таму тој вели дека една од омилените игри на луѓето е токму – маскирањето. Оттука веќе го влечеме и поимот „карневализација“, затоа што карневалот подразбира масовен ритуал под маски. Карневализацијата е проучувана: Бахтин говори екстензивно и интензивно за неа, а знаеме и дека карневализацијата е конститутивна составка на постмодерните текови на уметноста, и дека без тој поим ние не би можеле да објасниме многу постмодерни уметници. Меѓутоа, овде овој

постмодерен карневализиран бог живее во народна легенда, не во некаков постмодерен интертекст или симулакрум. Тој е апокрифен и од класична теолошка перспектива: ако некој кој е семоќен и невидлив, става маска за да го прикрие својот идентитет, тој веќе, според Роже Кајоа, чувствува одреден *сѝрав* од светот. Какво е тоа врвно битие (*supreme being*) кое се плаши? Според Кајоа, игрите со маска се често придружени со транс: тоа е состојба во која идентитетот се менува за алтеритет, „јас“ станува некој друг. Тие игри под маска служат да се прикрие идентитетот, а тој се прикрива од страв да се постапи без маска така како што се постапува со маска. Тоа е страв да се постапува со свое лице и образ (Хрватите затоа за маска користат израз „obrazina“). А карневалското однесување е обично разуздано однесување или однесување во кое сè е дозволено, затоа што никој не го знае туѓиот идентитет. Немам намера овде да правам историјат на карневалите од Дионисовите свечености до денес, меѓутоа ќе кажам дека секогаш маската му овозможува на маскираниот да се ослободи од својот страв.

Ако вие како народен творец, и самиот анонимен и под маска, и на Бога му ставате маска, тогаш вие автоматски сакате да пренесете порака дека тој бог е ваш Бог на стравот. Та нели таму стои дека кога Марко Крале ќе ја поткрене целата земја, Бог се прашува „Што сум сторил јас?!“ Поубава драмска реплика, поубав монолог за изразување на сопствениот страв, не може да постои. Се разбира, проблемот е што таа реченица ја изговара оној кој е семоќен. Влегуваме во магичниот круг: ако некој е семоќен, дали во неговата семоќ треба да се вброи и можноста за правење грешка? Излегува дека семоќта и добрината не одат заедно. Тоа е главниот семантички јазол на песната на Конески.

Според тоа, веќе во самата таа легенда, наша, народна, која Конески ја извадил како бисер на почетокот од својата песна, лежат сите прашања што Достоевски ги поставува во својата уметничка реч. Едно од тие прашања, е: ако е Бог семоќен, тогаш на Бог му е и сè дозволено. А ако му е на Бог сè дозволено, зошто да не му е дозволено и да се маскира? Тоа е прочуеното прашање за теодицејата, или одбраната на Бога од можноста да биде зол, бидејќи е семоќен и следствено, дозволено му е дури и злото. Таа филозофија на теодицејата вели дека на Бог му е навистина сè дозволено (во случајов и да се маскира за некому да му ја одземе силата), но таа филозофија учи и дека, иако на Бог сè му е дозволено, не значи дека му е и сè *иошребно*. Впрочем, таа максима ја знаеме и како мера на монашкото однесување, од Светогорските отци: *сè ми е дозволено, но дали ми е сè иошребно?*

Зошто би ставал Бог маска, за да си дозволи сè? Бог може, бидејќи е семоќен да си направи камен толку тежок што самиот не ќе може да го крене. Но, тој не го прави тоа затоа што не му е потребно; не му е потребно да се искушува себеси и да си докажува дека е семоќен – тоа би било суета. А во оваа народна легенда, иако изгледа дека Бог го искушува Марко Крале и сака да му ја одземе силата откако го испитал, тој всушност се искушува себеси. Или, поточно кажано – Бог постапува спротивно на својата сушност. Неговата сушност е: *јас сум семоќен, но не йравам сè ишо можам. Си има мера во ишо ишо сè можам да найравам. Не смеам да се доведам себеси во искушение. Е,*

токму во такво искушение паѓа Бог во ова мото на кое се повикува Конески. А потоа се случува истото и во песната на Конески.

Поминувам сега на самата песна, затоа што во неа има многу елементи кои упатуваат на тој апокрифен, постмодерен Бог, па дури има видливи поетички сигнали кои упатуваат на тоа дека Конески можеме да го сметаме и за постмодернист. Во времето на појавувањето на оваа песна, тие моменти не беа видливи за тогашната книжевна критика, меѓутоа ние, кои подоцна се развивавме под влијание на теоријата на постмодерната уметност, посебно на оној нејзин огранок што го викаме „апокрифна книжевност“, веќе можеме да покажеме дека Конески е и постмодерен поет.

Песната започнува вака: „Ти што ми даде неимоверна сила, / да растам мускулесто како даб, на глуждови, / Да се израдувам, млад, од своето чаталење и листење, / Да шалавам наивен, / Ти што ми даде да сетам дека и земјата можам да ја поместам / како орач што истава камен пред лемешот, / Мој Боже, / Зошто се уплаши од мене, / Зошто во непромислен страв ја измени својата првобитна намера, / Зошто ми ја одзеде силата?“

Тука ќе сопрам. Јасно е дека интонациониот клуч на оваа песна, со ова обраќање поминува во она што во теоријата на говорните чинови на Џон Остин и неговиот ученик Џон Серл (Serl 1991) се вика *обвинување*: *џи шџо ми ја даде силата... зошто сега ми ја одзеде?* Меѓутоа, внимавајте како тоа обвинување за „дадено-земено“ се *проширува* во обвинување за *доведување во заблуда и изневера*: „Ти што ми даде да сетам дека и земјата можам да ја поместам...“ Веќе на оваа точка, ни станува јасно дека тој лирски субјект што се обраќа до Бога е во извесна смисла веќе *осирасиен* или *осилен*. Што значи тоа? Тоа значи дека во тој лирски субјект веќе се гледа еден разочаран антропоцентричар. Нашето време е време на хистерични антропоцентрици кои не си ја знаат ни силата ни мерата, време на доминантна антропоцентрична секуларна филозофија, па и не треба многу напори за „превод“ на овој стих во нешто што би бил денешен корелат во нашата стварност. Доволно е да ви кажам дека ова „ти што ми даде да сетам дека и земјата можам да ја поместам“ мене ме потсетува многу на антропоцентричните острастности на еден Илон Маск, којшто сака да ја помести Земјата на Марс. Сака да оствари терификација на Марс, односно да го насели Марс и да ја помести таму Земјата, најверојатно со одбрани жители. Оваа песна уште тогаш навестува еден цивилизациски климакс на антропоцентризмот и осилениот човек.

Лирскиот субјект вели: „ти што ми даде да сетам дека и земјата можам да ја поместам, мој Боже...“ и додава, внимавајте: „Зошто се уплаши од мене / Зошто во непромислен страв...“ (ете го стравот зад онаа маска на питачот), „ја измени својата првобитна намера / Зошто ми ја одзеде силата?“ Кај Конески, јасноста или транспарентноста на исказот обично крие најдлабока филозофија. Со наједноставни зборови овде е кажано дека Бог не може да биде совршен доколку се плаши од човекот и делата на рацете свои. И сега, бидејќи Бог му ја одзема силата, лирскиот субјект продолжува да говори со интонација на изневерен човек. Вели: „Јас ти приоѓав во мислите како на родител што му се приоѓа / идев во твојата дома со проста верба на дете / Што затрчано се враќа од играње да земе краешник од ноќвите / Јас те знаев свој закрепник,

усмевнат на мене / Задоволен од бистриот вир на мојата душа“, и додава: „Добродушно грижен / И не можев да те замислам инаков / А ти семоќен / Ти се престори – на питач“. Ете го тој јазол, апокрифен, повторно искажан во вкупно пет-шест збора („А, ти семоќен / Ти се престори – на питач“). Овде е детектирана слабоста: ако е Бог непогрешлив, нема право на премислување. Зошто ја променил својата првобитна намера?

Овде со право можеме да кажеме дека овој апокрифен Бог, со таа своја суровост, наликува на старозаветниот Јахве. Јахве е суров Бог, неговото лице е строго и често казнува, додека новозаветниот Бог е бог на љубовта и на прштевањето. Така, може да се каже дека Конески, повторно со еден мета-интертекст (за Јахве), упатува на тоа дека можеби нашиот фолклор отсекогаш бил преокупиран со старозаветниот Бог, а не со новозаветниот. Тоа прашање е сериозно и заслужува сериозен третман, затоа што Јахве е често и љубоморен и суетен бог. Не треба за тоа повеќе докази од Книгата за Јов, затоа што во таа книга, не само метафорички, туку и фактички (наратолошки и *акџанџино* погледнато), поради суетен натпревар со ѓаволот, Бог решава да му докаже на нечестивиот дека Јов е неговиот најголем верник. Цената на тој доказ е тоа што Јов сурово страда. Значи, Јов не страда поради своите гревови, туку страда за да послужи како доказ на Божјата суета пред ѓаволот, за да може Бог да му каже: *Зледај какви верници имам јас, твоиџи не се џакви, иако верува-аџи во џебе*. Тие кои навистина веруваат во Бога, како Јов, никогаш нема да прашаат: „Зошто страдам, Господе?“ А оваа песна на Конески го поставува *џокму* тоа прашање: „Зошто, Господе“? Зошто ја измени својата првобитна намера? Зошто се облече во партали? Зошто „си испиша на лицето мака на постанат старец / слеп се направи“?

Наратолозите многу често го споредуваат таканаречениот „омнисцентен раскажувач“ со Бога; тој поим е теориска метафора за теолошкото поимање на Бога кој е насекаде и кој гледа и слуша сè. Да „се направи слеп“ таквиот омнисцент – тоа е едно од најсериозните можни обвинувања до него, ама треба да се води сметка дека обвинувањето доаѓа од *осџрасџен* човек. Таков кој *имал* па *нема*, зашто уште кај Свети Августин острастеноста се толкува како чувство дека некој ја изгубил полнотијата на животот. Сега, можеби е време да се запрашаме: зошто овој човек е *сеџа* острастен, нападнат од страста на гневот? Кога ја имал целата сила, немал свест дека е острастен; дури откако ќе му биде одземена силата, тој се острастува, за што доказ се неговите говорни чинови во песната, полни гнев. Еве го тоа место во песната, кое е анатомија на острастеноста: „Ти ме преполови / А ми го остави чувството за мојата сила“. Тоа е трагедијата на осилениот антропоцентрик: неговото чувство за сопствената сила далеку ја надминува реалната сила; тој не се познава. Во тој процеп меѓу чувството за сила и реалната сила, тој страда и чувствува дека му е „одземено нешто“, дека му е одземена полнотијата на битието. Еве како Св. Јован Лествичник опоменува дека острастеноста е чувство на неправедна лишеност од битието: „Целосно се лаже оној кој мисли дека е обестрастен и дека не е приврзан кон ништо – а срцето му се растажува кога ќе изгуби нешто“ (Лествичник 2008, 27). Конечно, тие горни стихови – за преполовувањето на силата, при што останува чувството за неа, се најжестокото обвинување до

Бога: дали можеби овој и ваков Бог е тој кој го острастува човекот со своите рестриктивни постапки?! Па нели Бог е смирение, тihuвање, обестрастеност? Каков Бог е тој што острастува? Каков ако не апокрифен?

Иако не сум застапник на книжевни интерпретации кои се служат со искази на авторот за сопственото дело (нема гаранција дека кој и да е писател успеал да го каже токму она што имал намера да го каже во делото), сепак, овде ќе потсетам на едно такво самотолкување на Конески, точно за оваа песна. Во книгата есеи *Светиот на песнајта и легендајта*, том 5 од критичкото издание на Конески (МАНУ), во есејот „Совпаѓања“ (Конески 2018, 54), читаме дека Конески овој свој Бог го споредува со гностичките евангелија, но не тврди дека и го *презел* од таму; напротив, вели дека тоа е само „совпаѓање“. Еве што вели:

„Во песната „Одземање на силата“, понесен од богоборечки патос, Марко му ги упатува на Творецот како најтежок прекор овие зборови: „унижен секавам сепак во мене нешто што те надминува, што си го имал, можеби, но си го отуѓил кога нè создаде да откинеш од маката“. На самиот ми се чинеше дека таква космогониска идеја, настаната спонтано во развивањето на овој текст, носи одлика на новина: светот е создаден, луѓето се создадени за да може Демијургот да ја пренесе на нив својата мака. До толку поголема беше мојата изненада кога, читајќи ја книгата на Елејн Пејгелс за гностичките евангелија, разбрав дека слична идеја се среќава кај египетскиот гностички поет од вториот век на нашата ера, Валентин, којшто кажува „дека светот настанал кога Мудроста, мајката на сите суштества, го создала од својата мака“.

Оваа автоинтерпретација, која говори за едно случајно совпаѓање, во ништо не ја поништува мојата теза – дека тој бог на Конески е попрво апокрифниот бог од нашиот фолклор, отколку некоја реплика на египетскиот поет Валентин. Впрочем, и самиот Конески кажува дека бил изненаден кога по пишувањето на песната слушнал за Валентин. Должен сум ова да го соопштам во оваа пишана верзија на моето излагање, зашто двајца мои драги колеги (д-р Иван Цепароски и д-р Славица Србиновска), во дискусијата на овој наш научен собир, ми укажаа дека не сум го зел предвид овој момент, ова укажување на Конески. И да го земам, не ми помага многу, зашто и за Конески неговиот Бог и оној Творец од гностичките евангелија се само совпаѓање (така барем вели Конески, кој говори за голема „изненада“ кога истото го сретнал кај египетскиот поет Валентин). Напротив, апокрифноста на фолклорниот Бог и апокрифноста на оној бог кај Конески, не се само случајно совпаѓање. Попрво станува збор за една невидлива книжевна етиологија на македонски терен, и токму неа се обидувам да ја осветлам.

Затоа, се враќам кон песната и нејзиниот јасно изразен метонимиски кумулус (наниз, наратив). Нарацијата на песната е едно постојано гневно обвинување на Бога. Се вели, на пример, вака: „Да не ја забележам *лукавосиџа* скриена во твоите очи“. Овде веќе целосно се соголува овој Бог преку синтагмата „лукавоста скриена во твоите очи“; апокрифниот карактер на Бога е веќе во нивото на денотациите, зашто едно од имињата на оној што не треба да се споменува е токму – лукавиот. Со тоа неговото име, „лукавиот“, Впрочем и завршува најраширената молитва, вообичаената „Оче наш“: „И не воведувај

не во искушение, туку избави не од лукавиот“. Жестока е таа отворена денотација на Бога преку лукавиот, и се развива во еден мал наратив, низ од наративните функции на Ролан Барт: „Само подобро да ме подбиеш / Да ме премериш на кантар / И после да ја покажеш сурово својата власт над мене“. Еве го, конечно, комплетиран списокот на божјите слабости: Бог, покрај тоа што става маска (нема храброст да се покаже со лице), покрај тоа што е завидлив на своите креации, покрај лукавоста скриена во своите очи, практикува уште и *сурова власт*. На сето тоа, кога би биле теолози, би можеле да одговориме со: „Овој човек е острастен, не знае што зборува, гневен е затоа што му била покажана полнотијата на битието а потоа одземена“, или „и тој е човек, и за него, бидејќи е несовршен, природно е да го сведува Бога на себе, да му ги припишува своите слабости како во Фројдова проекција“. Но, интересно е што таа тирада на обвинувањата упатени до Бога, на крајот од песната ја менува интонацијата, па настанува емотивна деклинација од гнев во *сожалување*; човек го сожалува Бога, веќе не го ни презира! Вели: „Мој Боже / Зошто дотолку се понижи / за да ме поништиш мене?“ Тоа значи дека во поезијата на Конески не смеете да ги читате само семантемите, туку треба да се чита и интонациониот клуч, односно да се чита Конески од аспект на говорните чинови. „Зошто дотолку се понижи?“ е дијамантски пример за говорен чин *сожалување, сочувство*. Оваа песна е богата со такви емотивни и интонациони деклинации, и е крајно интересна за истражување од аспект на говорните чинови, од аспект на ситуационата лингвистика и комуникологија. И потоа, во ехото на тоа сожалување, лирскиот субјект вели: „Не мислеше ли дека еден човек / ќе сведочи за миг за твојата подла слабост...“

Така, вие, како читател, цело време сте на оваа клацкалка: дали Бог е острастен па му ја одзел силата на човека, или острастен е самиот човек? Или и двајцата се острастени? Има доста аргументи да се тврди дека Бог е речиси еднакво острастен како и тој човек кој, еве, го обвинува Бога. Во легендата, која е изотоп на песната, ја нема таа острастеност, таму само стои една реплика: „*Што сум сторил јас?*“ си рече Господ во себе.“ Тоа е само една реплика која покажува страв. Меѓутоа, во оној монолог на лирскиот субјект, ние добиваме целосна слика за еден острастен бог, бог кој не смее да биде таков каков што острастениот човек го прикажува.

Сега доаѓаме до главното. Дали острастениот човек, затоа што е острастен, произведува слика на острастен Бог, или најпрвин постои острастен Бог кој потоа создава острастен човек? Песната е голема затоа што го поставува ова опасно прашање. Да му се верува на лирскиот субјект или на Бога? Ако му се верува на Бога, треба да се прифати она што обично теолозите го изнесуваат како христијанска догма, како аподиктички исказ: Бог можел, ама не не направил совршени само затоа за да можеме да се усовршуваме самите низ духовни подвизи. Теолозите многу често ја користат изреката: „Бог е великодушен затоа што на човек му дал нешто што самиот го нема, ама човек не го гледа тоа.“ Што е тоа нешто што му дал Бог на човека, а самиот го нема? Тоа е можноста да се станува подобар; Бог не може да стане подобар, затоа што е совршен. Дали можеби и тоа одземање на две третини од силата е само добра намера на Бога, затоа што вам ви останува сами да си ги вратите одземените

две третини? Еве го тоа место каде што Конески буквално прави рецитат на оваа теодицеја, која тврди дека сè што ни личи како *одземено*, всушност е дадено: дадена е можност за личен духовен подвиг: „Мој Боже / Чади во твоите раце гламната со која ми ги подгоре крилата / Целата моја сушност се накрева против тебе...“ Значи и натаму лирскиот субјект чувствува гнев. Но: „Не чекам одговор од тебе / Унижен / Секавам сепак во мене нешто што те надминува...“ Што е тоа што го надминува Бога, ако не можноста да се биде подобар?

Но, Конески не би бил Конески ако вагата претежне на едната страна. Затоа додава: тоа нешто во мене што те надминува е нешто „Што си го имал можеби“. Значи, можеби и Бог имал шанса да станува подобар. Но „си го отуѓил / Кога нè создаде да откинеш од маката...“

Овде ќе привршам. Ќе бидам среќен ако сум успеал само да покажам дека во поезијата на Конески, зад секој стих се крие богато архивирано знаење. Блаже Конески е можеби нашиот највелик, најголем поета *doctus* воопшто, а притоа, тоа знаење кај него е – невидливо. Оваа мое расчитување, без некоја амбиција да биде систематично, ме одведе до клучните прашања на филозофијата и теологијата. Сакам да кажам дека ова е постмодерна поезија на интертекстови, поезија која е чиста есенција на прочитани книги, а за кои никаде не се остава ни блага алузија. Другите постмодерни поети често во своите песни оставаат видливи траги за интертекстуалноста со која се служат, па дури користат и фусноти укажувајќи на кој филозофски проблем поетски алудираат, или на кој филозоф или мислител се повикуваат. Кај Конески тоа го нема. Неговите песни се секогаш еден огромен, богат археолошки слој на значења и знаења, слој по кој треба да копате во длабочина за да дознаете, да узнаете и да препознаете нешто големо, а изразено со наједноставни зборови.

Цитирана литература

Кирилична:

- Конески, Блаже. 2018. „Совпаѓања“, во *Светиот на ѝеснаѝа и леѓендаѝа* (том 5). Скопје: МАНУ.
Лествичник, Св. Јован. 2008. *Лесѝвиѝа*. Света Гора: Манастир Хиландар.

Латинична:

- Kajoa, Rože. 1979. *Igre i ljudi. Maska i zanos*. Beograd: Nolit.
Riffatere, Michael 1990. *Fictional Truth*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
Serl, Džon 1991. *Govorni činovi*. Beograd: Nolit.

Summary: In the poem “Taking away the strength” appears the image of one apocryphal God, most probably a replica of Jahveh (Jehovah), and the image of God from our apocryphal folklore, which leads to the tradition of Bogomilism. That kind of God, scared and indulging in vices, generates an equal lyric subject, but the question is: Why, if we take into account the speech acts in the poem, does the man obtain a superior position from which he is able not only to despise but also to take pity on God? What is the one thing that man has, and the almighty God does not have in this postmodern poem written in an apocryphal paragraph?

Ангелина Бановиќ-Марковска

ШКЛОВСКИ, ЈАКОБСОН И ФРОЈД ВО ИМПЛИЦИТНАТА ПОЕТИКА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Апстракт: Во есејот ќе бидат разгледани неколку книжевно-теориски поими блиски до доктрината на рускиот формализам и Прашката структуралистичка школа – *остранение вещей* на Шкловски и *актуализација* на Јакобсон. Конески нив ги препознал и како несвесни јазични грешки, што ги доведува во врска со Фројдовиот поим *unheimliche*. За нив и за поетската функција на зборот ќе расправа овој есеј.

Клучни зборови и изрази: поетика; Конески; Јакобсон; Шкловски; Фројд

Студијата *Конески и Јакобсон* (2004), Атанас Вангелов ја започнува со препорака дека, покрај јазичните дела на Конески, „и списите кои расправаат за одделни општи и посебни прашања на литературата“ (2004, 3), треба да се читаат низ призмата на формалистичката доктрина чии темели лежат во руската наука за јазикот и за книжевноста. „Кратко речено, делото на Конески содржи такви ‘упатства’ и такви ‘импулси’ кои по јасен и енергичен начин ја упатуваат македонистиката кон Европа и светот“ (2004, 4). Тој тука мисли на влијанието на Роман Осипович Јакобсон, но за развојот на таа доктрина Вангелов не ја заборава и улогата на Виктор Борисович Шкловски, кому му посветува должно внимание во „Поимот изневера кај Блаже Конески“ (дел од книгата *Решето*, 1983). Со оглед дека во двете споменати студии, теорискиот фокус на Вангелов е ставен првенствено врз јазичните трудови на нашиот лингвист, поет и есеист (мислам на *Грамајќикајџа* и на *Историјата на македонскиот јазик*, на песната „Тешкото“ и на перцепцијата за Цепенков како протореалист), во овој текст ќе се задржам подетално на некои важни книжевно-теориски аспекти од есеите на Конески, кои ја прават поексплицитна неговата имплицитна поетика. Еве што го привлече моето внимание, при повторното исчитување на текстот „Генерирање на една песна“ (1988):

Го пишувам ова дури ми се работите уште свежи, сакајќи да оставам едно сведоштво за оние што се интересираат за *генерирањето* на песната – бележи Конески – Овде во Дојран, пред десетина години, го напишав едно лето текстот „Еден опит“. Беше тоа прво целосно експлицирање на мојата дотогаш,

како што велат, *имплицитна ѝоеџика*. Посебно внимание му обрнав тогаш на *оџкривањето* на песната.

Потоа се повикува на советскиот поет Евгениј Винокуров, според кого поетите не ги создаваат стиховите, туку *оџкриваат* нешто што веќе некаде суштествува „вечно како потенција“, исто како и елементите во Периодниот систем на Менделеев (Конески 1990, 377–378; истакнатото е мое). Свесен дека во научната парадигма, поимот откривање ја загубил својата првобитна сликовитост, Конески решава да го користи сега терминот *џенерирање*. Овој дел сум го прочитала безмалку десетпати, но еве каде го насочив својот фокус овојпат.

Песната „Одлагање“, на која се задржува Конески во споменатиот есеј, застапува една „чувствена сензација“, која во него побудила асоцијации за старост, болест и немошт. Сакајќи да го произнесе во стихови тој свој првичен стимул, таа „(с)матна идеја“, Конески настојува да (по)каже како при пишувањето на песната селектирал, всушност, емоционално *незасиџени зборови*, за што поуспешно да ја донесе на свет својата (за)мисла:

Ми пречеше особено (зборот) *сака*, нешто многу експлоатирано... – појаснува тој – И самата мисла за љубимата и нељубимата, од која заправо и почна генерирањето, ми се стори *џременоџу екџлоаџирана*. Како таа да ја изврши својата улога повеќе на еден емоционален и музикално артикулиран стимул и сега можеше да биде *сосем елиминирана* (1990, 376; истакнатото е мое).

Целиот текст ни кажува, всушност, колку внимателно и вешто Конески ги *одбирал*¹ зборовите, со кои настојувал да го одложи откривањето на песната, како сматна идеја за староста што ја носел во својата глава, задржувајќи го нашето внимание. Но, пред да преминам на заклучоците (кои би можела да ги изнесам во само неколку реда, уништувајќи го шоуто, како оној нестрплив кабаре-гледач на Ролан Барт), ќе дадам краток преглед на еден книжевно-историски период кој одиграл сериозно влијание врз теориските погледи за книжевноста кај Блаже Конески.

Мислам на првата половина од бурниот 20 век, кога започнува историјата на една книжевно-теориска школа чија автономна научна дисциплина, базирана врз строги лингвистички правила, ги постави темелите на книжевно-теориското мислење во Европа и во САД. Имено, епохата на рускиот формализам го опфаќа периодот од 1914 до 1930 година. Во тоа време, на Историско-филолошкиот факултет во Санкт Петербург, предавал и полскиот научник Жан Бодуен де Куртене (1845–1929). Разликата меѓу поезијата и прозата тој ја правел врз основа на фонетскиот принцип на зборот. Оваа дистинкција станала клучна кај руските формалисти, при анализата на поетскиот јазик наспрема јазикот на практичната комуникација. Сепак, темелите на формалистичкото учење ги поставил Виктор Борисович Шкловски (1893–1984), тогашен студент по филологија. Дијагностицирајќи ја смртта на зборовите, кои поради автоматизираната перцепција го релативизираат и сетилното доживување и чувствената сензација, во својот програмски текст „Воскресението на збо-

¹ Конески го употребува терминот „подбор/подбирање“.

рот² (1914), Шкловски зборот го опишал двојно: од една страна, како *измижано клише* (конвенционален, скаменет, рутински знак кој во секојдневната комуникација ја загубил својата експресивност), а од друга страна како автономен *йоетиски елемент*, кој одново можел да биде согледан и доживеан, како „затороможен“³ / маркиран / отежнат збор.

Во 1919 година, уште еден студент, но овојпат на Институтот за источни јазици во Москва, ја препознал идејата за надминување на автоматизираната перцепција. Роман Осипович Јакобсон (1896–1982) се обидел да го образложи тоа преку промената на гледната точка, а своите сфаќања ги изнел во есејот посветен на руското футуристичко сликарство.

Истата година, во Санкт Петербург, во програмскиот текст насловен „Уметноста како постапка“, споменатиот Виктор Шкловски (Šklovski 1991, 445–454) ја дефинирал поезијата, како „говор-конструкција“, како „тежок / отежнат“, „закочен“, „искршен“ говор, кој го очудува нашето гледање на светот. Постапката ја нарекол *остранение вещей*⁴ и со овој случаен неологизам, покажал дека целта на уметноста е да излезе од рутинското, автоматизирано доживување на стварноста. Постапката *онеобич(н)ување* на зборовите придонела кон нивно повторно согледување, а не кон секидневно препознавање. Несомнено е дека токму автономната реч била клучната идеја за формалистите, кои акцентот го ставале врз процесот на перцептивното создавање, правејќи дистинкција меѓу поимите ергон (постоечко дело / збор) и енергија (процес на создавање нови зборови и слики).

Ќе се вратам сега на споменатиот есеј „Еден опит“ (1978), напишан десетина години пред „Генерирање на една песна“. Во него Конески суптилно елаборира три важни прашања: за традицијата и иновациите, за откривањето на песната и за иднината на поезијата. Иако никаде експлицитно не споменува, тој во него сепак толкува поими, блиски на доктрината на рускиот формализам и на Прашката школа... Освен, можеби, на едно место, кога говори за актуализацијата во поезијата, па признава дека идејата е позајмена од Прашката школа, во чии рамки и нашла „примена спрема речевата (јазичната) дејност“ (1990, 263–264). Оваа теориска самозатајност на Конески отсекогаш ми била по малку интригантна, но станува појасна кога се читаат книгите на Цане Андреевски, *Разговори со Конески* (1992) и *Конески: кажувања за живојот и лијтературата* (2008). Во нив нашиот поет и есеист појаснува дека, иако не чувствувал потреба за создавање строг и кохерентен

² Првичниот наслов на овој текст бил „Влијанието на футуризмот во историјата на јазикот“ и бил прочитан во едно книжевно-уметничко кабаре, во Санкт Петербург во 1913 година.

³ Во *Лирската биографија на Конески* (2020), Вангелов вели дека „притемнетата реч“ („затороможност слова“ кај Шкловски) карактеристична за лириката, француските структуралисти ја превеле како „*language opaque*“, претворајќи ја во антипод на синтагмата „*language transparent*“ („прозрачна реч“) како главна одлика на прозата. Според него, за поимот „притемнетост“ („затороможност“), Конески го користи и терминот „бујна метафорика“, а за поимот „прозрачност“ („транспарентност“) – „чудесна едноставност“ (2020, 10).

⁴ Се работи за граматичка грешка во зборот странний, со значење ‘туѓ, стран’. „Остранение“, оттаму, се преведува како онеобич(н)ување или зачуд(е)ност. Означува уметничка постапка која го нагласува времетраењето на набљудувањето како продолжена перцепција, а не како обид за радикално одвојување на зборовите од предметите.

книжевно-теориски систем, тој сепак си градел некаква „лична поетика“, како добра основа за идни теоретски проучувања.

Конкретно: Јас имав во себе, се разбира, еден систем. Тој систем сум го изразувал и сум го следел. Но никако не сум сакал да го средам и да го усогласам... прецизно да го изложам... Тука не може да се бара термилошка строгост. Кон тоа и самиот не сум се стремел. И пак се сведува сè на една *лична ѝоеџика*, на една ориентација што јас сам за себе сум ја создавал во областа на литературата. Во даден момент ми се чинеше дека нема да биде без интерес со тие погледи да ги запознам и другите... (Андреевски 1992, 212–213, истакнатото е мое).

Запрашан пак, дали во процесот на неговата работа постоела некоја маркантна критичарска фигура, од чие дело научил нешто ново, Конески одговара:

Јас не би рекол дека моето образование, во таа теоретска смисла, што се однесува до теоријата на литературата, е многу систематично.... Можам да посочам повеќе автори што го побудиле мојот интерес... А секогаш сум гледал некако нивните искажувања да ги споредам и со она што е мој *личен оиџиџи*. И на таа база се создала онаа моја *иниџерна ѝоеџика*. Таа јас доста одамна сум ја создал за себе, а не сум мислел никогаш специјално да ја искажувам. Во последните години и тоа го направив... Издадов повеќе есеи во кои ја објаснувам својата позиција во однос на теориските прашања сврзани со литературата и уметноста... Она што би сакал сега да го подвлечам, тоа е дека јас *не сум одел кон создавање на еден сџироџ ѝеоретџски исказ. Ниџу кон формулирање на некаков целосен сисџем на ѝоџлеги*... сето тоа било парцијално искажување. А кога тоа сето ќе се собере, може и нешто како целост да се насети. Со таа забелешка дека *јас никоџаш не ѝреџендирам на некаква ориџиналносџи на своџиџе ѝоџлеги* (1992, 416–418, истакнатото е мое).

За што точно станува збор? Секој што барем еднаш внимателно ги читал книжевните есеи на Блаже Конески, а добро ја познава и доктрината на формалистичката школа, може лесно да ги детектира клучните теориски поими кои директно упатуваат на влијанијата што го обликувале книжевно-теорискиот светоглед на нашиот еминентен лингвист и познавач на доминантните теориски струи на своето време: рускиот формализам (на Шкловски) и прашкиот лингвистички круг (на Јакобсон). Пражани го сметале рускиот формализам за „детска болест на структурализмот“. Биле и теоретичари на поезијата и лингвисти. Иако се развивале под силно влијание на Московскиот лингвистички круг, тие критички се однесувале кон своите претходници, особено кон прочуените формалисти од Петроградскиот круг на Виктор Шкловски и групата ОПОЈАЗ („Общество изучения [теории] поэтического языка“). Од нив подоцна ќе произлезат не само советскиот структурализам и Тартуската семиотичка школа на Јуриј Михајлович Лотман, туку и познатиот француски структурализам со редица еминентни теоретичарски имиња, вклучително и англосаксонскиот структурализам на Ноам Чомски. Ако тие се занимавале со композицијата / синтаксата на поетскиот јазик и неговите дистинктивни

обележја (доминанти⁵), фокусот на руските формалисти бил насочен кон формата, материјата и постапката. Терминот „постапка“, на пример, се однесувал на техниките кои ја деавтоматизираат перцепцијата менувајќи ја, преку една креативна изневера, формата на зборот. Затоа во есејот „Уметноста како постапка“ (1919), Шкловски и можел да го опише животниот век на зборовите преку патот што го изминуваат тие од поезија до проза, патување кое од „напрегнати“ и „отежнати“, ги претвора во „скаменети“, „оглодани“ и автоматизирани епитети. Станувајќи сè повообичаени, зборовите понираат во несвесното. Задачата на уметноста е да ги очуди и да ја задржи будноста на нашата перцепција. Оттаму потребата од нови уметнички „престапненија“ кои предизвикувајќи го „стаклениот оклоп на навиката“⁶, ќе го воскреснат мртвиот збор во нашата свест (Šklovski 1991, 446–449).

Верувам дека, како врвен славист и лингвист, Конески бил добро информиран и упатен во тајните на ова *збороочудување*. Знаел дека потребата за обновување и освежување⁷ на изразот е постојана човечка потреба, присутна секаде, но најмногу во уметничката литература. Во есејот „Очудување“, објавен во книгата *Ликови и џеми* (1990), ги запишал следниве редови:

Зборот *очудување* може да предизвика зачудување како секој неологизам. Со него се преведува руското *оси́ранение*... Терминот го вовел Шкловски, а во широка употреба влегол преку текстовите на руските формалисти. (...) Очудувањето се дефинира како „отстапување на некој елемент (обично тематски) на литературното дело од нормите и конвенциите... и негово претставување од необична страна... како да е *и́рвайи виден*. Поимот се применува и во однос на други (стилистички, композициски) *и́оси́йаки*... што придонесуваат за нарушувањето на *автoмаи́змoи* на перцепцијата, па е во сушноста врзан за постапката на авангардата“ (...) Без неговото присуство не е можен никаков литературен текст, независно од неговата поетика (1990, 296).

Заклучокот е повеќе од очигледен и јасен: се работи, значи, за препознавање и преведување на веќе споменатата уметничка постапка „остранение вещей“ која, со одземањето на звучната или семантичката неутралност на зборот, го продолжува времетраењето на перцепцијата, принудувајќи го читателот да ја напушти комфорната зона на навиките и одново да го доживее светот. Покрај тоа, во наведениот цитат преземен од *Речникoи на книжевни итермини*, нашиот Конески ја насетил и силата на актуализацијата (како жива

⁵ Застапени особено во теориската мисла на Роман Јакобсон и Прашкиот лингвистички круг.

⁶ „Ние веќе не го чувствуваме светот; прилегаме на гуслари кои не ги чувствуваат гудалото и жиците под своите прсти; не сме веќе уметници во секојдневниот живот“, пишува Шкловски во „Воскресението на зборот“ (Šklovski 1969, 13–16).

⁷ Во есејот насловен „Автоматизација“ запишал: „Под автоматизација на јазикот разбираме прво губење на изразноста и свежината на исказите во секидневната комуникација, онака како што и металните пари можат да се излижат од долго и често преминување од рака в рака. (...) Ако автоматизацијата располага со домени што ја погодуваат, обратниот процес – *актуализацијата* на изразот наоѓа исто за себе погоден простор за пробив. (...) Таа непрекинато настојува да се ослободи од стисокот на јазичната автоматизација... Тогаш се чувствува остро *и́и́рeбaи́а од иновација*“ (Конески 1990, 416–419; истакнатото е мое).

реч или свежа поетска метафора), наспроти силата на автоматизацијата (како конвенционален јазичен израз).

Ќе им се вратам повторно на тезите од „Еден опит“, за да потсетам дека и овој поим Конески го беше позајмил од прашките структуралисти, но како човек кој знае што значи „по суша голтка студена вода“, го видел и во рамниште пониско од речевото. Имено, „со актуализацијата обновуваме нешто што инаку би чмаело под сивилото на рутинското, автоматизирано поведење... – вели тој – таа ги спасува од сивило, од прашиште, зборовите, синтагмите, речениците... Меѓутоа, актуализација во речевата сфера имаме и на многу пониско рамниште, *почнувајќи од случајниште јазични грешки...*“ (1990, 265, истакнатото е мое). И тука го наведува примерот со девојчето кое, загледано пругоре кон небото, со прашањето „Тате, оние чавки орли ли се?“ направило „состав што при друг случај би можел да звучи гномично со својата иронија“ (1990, 265). Вториот пример што го дава Конески, како несвесна јазична грешка, е случајот на „некогоси Трајчета“ кој канејќи го кумот на свадба, се *огрешил во зборот*, па рекол: „Да повелиш да дојдеш кај нас на свадба за зет!“ (1990, 266). Со тоа ја онеобичил, заправо ја *очудил*, до зачуд(е) ност, свадбената покана.

Запирам сега тука за да укажам дека овие интересни опсервации ме потсетија на еден текст од рускиот книжевен теоретичар Михаил Наумович Епштејн. Насловен е „Морничаво и необично: за теориската средба на З. Фројд и В. Шкловски“ (2014, 49–58). Во него Епштејн расправа за поимот Unheimlich, дефиниран од страна на Зигмунд Фројд (1856–1939) како „морничавост која потекнува од нешто одамна познато и блиско“ (Freud 2010, 10). Но она што ми се чини интересно, исто така, е и сознанието дека познатата Фројдова студија „Das Unheimliche“, настанала во Виена во истата 1919 година, кога Виктор Борисович Шкловски го публикувал во Москва манифестот на руската формалистичка школа, „Уметноста како постапка“. Пред да обрзложам што ги поврзува сега овие два култни текста со примерите на Конески⁸, да видиме како таткото на психоанализата го дефинирал насловениот поим: „Heimlich е збор кој го развива своето значење согласно со амбивалентноста, толку долго, додека конечно не се совпадне со својата спротивност, Unheimlich. На извесен начин, Unheimlich е Heimlich“ (2010, 17), вели Фројд и наведува подолг извадок од еден *Речник на германскиот јазик*, објавен во 1860 година. Од тој извадок јасно се гледа дека:

Heimlich, а. (-keit, -en): 1. исто како и heimlich, heimelig, е домашен, не туѓ, близок, питом и доверлив...; оној кој припаѓа на куќата, на семејството, или се смета за таков; сп. лат. familiaris: доверлив, близок човек на куќата, повереник... А за животно: „питомо, она кое со доверба му приоѓа на човекот; спротивно на диво, на пр.: животно кои не е ниту диво, ниту домашно, итн... И потаму: 2. скриен, притаен, затаен... кога нешто сакаме да сокриеме; спо-

⁸ На Конески, претполагам, му биле познати и Фројдовите теориски списи (науката, впрочем, беше парадигма за интелектуалната елита на 20 век), можеби не на германски, но сигурно во превод на некој од словенските јазици. Како сестран научник и полиглот, покрај словенските, Конески активно ги користел францускиот, германскиот и англискиот јазик (1992, 454), така што мојата претпоставка е сосем веројатна.

реди со таен /geheim/... да се прави нешто тајно (зад грб)...; тајна љубов, грев...; скриен, подмолен, лукав и зол...; и отворен, слободен, сочувствителен и пресретлив кон пријателите во неволја...; откривање, разоткривање на нечи тајни...; таинственост и сплеткарење под рака... Кон ова, исто така, треба да се додаде и спротивноста *Unheimliches*: она што буди, nelaгода; измачувачко и морничаво...; она што се чини чудно, како привид...; стравотно, зачудно, што требало да остане тајно, скриено..., пишува Фројд (2010, 11–15) и продолжува: Тоа што е интересно во овој долг цитат е зборчеио *Heimlich*, кое покрај многубројниите значенски нијанси уиайува и на онаа која се иреклоува со својата сиропивносй, *Unheimlich* – имено, кога скриеното станува морничаво, чудно... „Ние го нарекуваме тоа зачудно(!?), а вие скришо...“ Општо кажано, предупредени сме дека зборот *Heimlich* не е еднозначен... Наспроти тоа, ни се укажува и на една Шелингова забелешка за содржината на поимот *Unheimlich*... како нешишо целосно ново, нешишо за кое нашешо очекување, по се изледа, не било сиремно. Имено, *Unheimlich* е сето она што требало да остане тајно, притаено, скрито, а излегло на виделина (2010, 15–16, истакнатото и чуденката се мои).

Со оглед на тоа дека придавката *Heimlich* во германскот јазик потекнува од именката *Heim* (којашто значи дом), јасно е зошто Фројд коренот на овој поим (како и на несвесното, впрочем), го барал во лингвистиката, а не во мистиката. За таткото на психоанализата, *Heimlich* имал амбивалентно значење кое се совпаѓало со неговата спротивност – флуидниот и речиси непреводлив поим *Unheimlich*, чиј семантички спектар варира од одбивно, стра(ш)но, недопадливо, сенишно, зазорно, непријатно, до домашно, вернакуларно, опскурно, присно, окултно, скрито..., „нешто што било потиснато, но излегло на виделина“ (Freud 2010, 40). Јасно е дека со ова „враќање на потиснатото“ Фројд ја опишал, заправо, нарушената перцептивна очигледност, предизвикана од ненадејниот упад во свеста на она од кое разумното Јас посакало да се ослободи. Благодарение токму на таа „изместеност“ во рутинското перципирање (својствена за Шкловски и неговиот термин *остранение вещей*), и субјектот во примерите на Конески можел да постигне ефект на „естетска nelaгода“, очудувајќи го не само формалистичкото доживување на стварноста, туку и Фројдовото толкување на морничавоста..., а зошто да не и Лакановото поимање на „другоста“, како другост на несвесното што избило од монолитниот свет на говорниот субјект... Излегува дека поимот морничаво (или, ако сакате, *осйрашено*) е само поинтензивен степен на поимот очудено, исто како што потиснувањето на забранетото е поактивен одбранбен механизам од заборавањето на вообичаеното. Затоа, во структурна смисла на зборот, споменатото *остранение* на Шкловски и она *Unheimlich* на Фројд, би биле изоморфни поими (Епштејн 2014, 54–55).

Ќе се задржам уште малку на споменатата Фројдова студија, за да појаснам зошто концептот „морничаво“, покрај психоаналитичкото, бара и естетско толкување. Еве што запишал Зигмунд Фројд:

Резултатот до кој дојдовме гласи: до морничавост во доживувањето се доаѓа или кога поитиснаишиите инфанйишлни комйлекси повторно ќе оживеат поради некаков впечаток, или кога имаме чувство дека одново се потврдиле надми-

најпшиије примитивни уверувања. Конечно, склоноста кон глатки решенија и транспарентноста на прикажувањето, не смеат да нè одвратат од признанието дека двете доживувања на морничавото... не може секогаш остро да се разграничат. Ако се присетиме дека примитивните уверувања се тесно сврзани со инфантилните комплекси, дека се всушност вкоренети во нив, нема да нè зачуди многу бришењето на тие ограничувања (2010, 44, истакнатото е мое).

Пренесено со мои зборови, тоа би значело дека човек не се плаши толку од непознатото, колку од познатото кое се отуѓило и станало скрито, за да се врати повторно во својата спротивност, како очуденост / непријатност / острашеност, како *заумности* која потиснатата материјална реалност ја заменила со психичка, соголувајќи ја постапката до степен на стилема која чавките ги претвора во орли, а кумот во зет. Едно сосем неочекувано „престапление“ кое од еден секојдневен, колоквијален јазик направило поетичен говор.

Се враќам сега на Јакобсон кого Конески имал можност и лично да го сретне, да го чита и п(р)очитува. Во 1954 година се одржал во Белград еден меѓународен славистички состанок. Конески тогаш го запознал „славниот професор Роман Јакобсон“, кој својата кариера ја беше започнал во Москва, па преку Прага стигнал до Америка, носејќи го преку *Големата Бара*, во јазикот и во литературата, прочуениот руски формализам. Сакајќи да го избегне во Белград претставувањето на својот реферат на еден од светски познатите јазици, овој голем руски лингвист му пристапил на Конески со предлог неговиот текст да биде преведен на македонски. Но, Конески учтиво го одбил разуверувајќи го дека аудиториумот, сепак!?, би можел тоа да го сфати „прилично чудно и со резерва“ (Андреевски 1992, 207).

И Вангелов во книгата *Филолошката кришка на Конески* (2021) укажува на истата средба во Белград. При тоа, тој чувствува потреба да нè информира дека некаде во седумдесеттите години од 20 век, за време на неговиот студиски престој во Париз, имал можност да се запознае со содржината на една знаменита книга. Се работи за *Questions de poétique* (1973), зборник со текстови од еминентниот лингвист Роман Јакобсон, редактирани и преведени од исто толку еминентниот Цветан Тодоров. Тие текстови не само што повторно му ги откриле тезите на руските формалисти, туку го увериле дека би можело да има тука „нешто заедничко со уметничката и научната литература на Конески“ (2021, 8). Еве на што се должи уверувањето на Вангелов.

Имено, за време на академскиот престој во Прага, покрај познатата дистинкција меѓу референцијалниот јазик (на комуникацијата) и книжевниот (поетскиот) јазик, Роман Осипович ја нагласувал, исто така, и аналогијата меѓу лингвистиката и книжевната теорија. Така, во центарот на неговите проучувања влегле поимите структура, функција и знак. Применувајќи ја, како и прашките теоретичари, Сосировата лингвистичка концепција, Јакобсон ги дефинирал спецификите на поетскиот јазик, поставувајќи ги темелите на структуралната анализа во книжевноста. Заправо, со неговиот текст „Што е поезијата?“ (1933) и со оној на Јан Мукаржовски, насловен „За поетскиот јазик“ (1940), како да започнала потрагата по универзалните и вонвремените специфики на книжевното дело, најавувајќи ја структуралната семантика во книжевноста. За неа пишував во текстот „Структурализмот и постструкту-

рализмот во книжевната теорија и во хуманистичките науки“ (Бановиќ-Марковска 2018, 11–78), но сега би сакала да се задржам на книжевно-теориски согледби, што кај Конески ги поттикнал Јакобсон, но и прашките структуралисти.

Уверени, заправо, дека литерарноста⁹ е клучниот предмет на книжевната наука, теоретичарите на Прашката школа ја промовирале естетската функција на зборот. Насочени кон книжевната порака, тие го истражувале и системот на односи што во чинот на комуникацијата го разменуваат меѓусебно испраќачот и реципиентот, така што книжевното дело за нив било знак со различни функции (референцијална, емотивна, поетска, конативна, фатичка, метајазичка), но и резултат на размената што се одигрува меѓу три инстанции во комуникативниот чин: од една страна испраќачот, примачот и пораката (Јан Мукаржовски), а од друга страна контактот, контекстот и кодот (Роман Јакобсон). Со оглед пак, на тоа дека најважната специфика за Прашкиот структуралистички круг била поетската функција на зборот, основната преокупација за нив била одговорот на прашањето „што е *йоеишчност*?“

Благодарение токму на овие учени книжевни теоретичари и лингвисти, Конески успешно ја согледал и до прозирност точно ја артикулирал својата перцепција за поетичноста. Во разговорите со Андреевски, на неколку места, тој самиот подвлекува дека при создавањето на песната добро е да се избираат релевантни податоци, чиј краен резултат треба да биде *йоеишката йорака како йоеиша* на песната.

Во таа смисла – вели Конески – се разликуваат две рамништа. *Рамнишието на ојисош*, на подборот на подробности, конкретни и *рамнишието на йораката* преку поентата на песната (1992, 217–218, истакнатото е мое). И подолу: Бидејќи песната сведена само на конкретен податок не е ништо. Таа треба да носи некаква *йорака йоеишка*. Некаква уметничка порака. Песната се создава со првиот збор, но таа е создадена дури кога ќе добиеме една *йорака* што ги надминува како сума тие конкретни податоци, кога се јавува како *авиономна значенска сфера* (1992, 220, истакнатото е мое).

Кажано со други зборови, поетичноста за Конески не можела да биде ништо друго освен значењето на песната, како поетска порака, како отворена сфера збогатена во чинот на комуникацијата¹⁰, меѓу авторот и читателот на таа песна.

Еве нè сега повторно кај Јакобсон. Во култниот есеј „Лингвистика и поетика“ (1960) тој ја дефинира поетската функција на зборот, не како единствена,

⁹ Поимот *литерарност* го вовел Јакобсон во текстот „За најновата руска поезија“, именувајќи ја со него есенцијата на книжевниот израз.

¹⁰ „Штом престанува можноста за *комуницирање*, тогаш немаме ни уметнички чин, бидејќи нема можност за *йтрансмисија*... – појаснува Конески – Таа (поезија) што не може никој да ја дешифрира, што нема *код* за нејзиното дешифрирање – таа поезија не е поезија... Штом ќе се премине границата која од сферата на комуникација води во сферата на чисти шумови, во сферата во која не се пренесуваат никакви пораки, никакви значења, тогаш престанува и можноста нешто да се сфати како уметнички текст...“ (1992, 222–223, истакнатото е мое). Еве го повторно влијанието на Јакобсон, всушност на неговата комуникативна тријада: контакт – контекст – код, објаснета со речникот на Конески.

ами како доминантна одлика на вербалните уметности, опишувајќи ја притоа како „насоченост (einstellung) кон самата *порака*“ (Jakobson 1966, 294). Со ова доживување на поетската порака, повеќе како лингвистичка форма одошто како содржина, Јакобсон го поставил всушност лингвистичкиот критериум за поетската функција на јазикот (Jakobson 1986). Нешто слично среќаваме и кај Конески:

Под уметничка порака – вели тој – разбираам уметнички валиден резултат. Не нешто што може во реченица да се каже... Тоа не е ништо. *Треба*, тоа што го кажуваш *да зазвучи со звук на еден уметнички шексџ*... Значи, теоретски е јасно само едно..., дека резултатот треба да доведува до поетска порака. Ако ја нема, нема поетско дело (1992, 229, истакнатото е мое).

Но Јакобсон отишол подалеку од Конески. Учил дека во основата на нашето вербално изразување стојат две операции: селекција и комбинација, при што, во оној момент кога од оската на селекција избираме збор од регистрот слични или синонимни зборови, ние го надградуваме, всушност, тој збор со семантички сродни глаголи позајмени од оската на комбинација (1966, 296). Ова вербално однесување кое е карактеристично само за поезијата, а се потпира врз принципот еквиваленција меѓу поимите сличност и блискост, му дало за право на овој филолог од светски глас да заклучи дека во основа, секоја метонимија е по малку метафорична, а секоја метафора – метонимична (1966, 313). Затоа и можел спрегата меѓу звукот и значењето да ја види како „проста последица на надградбата по сличност и по блискост“ (1966, 316).

Се разбира дека овие согледувања не го потиснале кај Јакобсон сознанието дека поетскиот јазик е, сепак, подреден на системи од повисок ред (на општиот јазик и на книжевната традиција). Затоа сметал дека треба да се отвори и прашањето за влијанијата во јазикот и во книжевноста. Знаејќи дека книжевните дела секогаш упатуваат на други дела од системот што го потврдуваат или го негираат, Јакобсон ја акцептирал и традицијата во поетското творење, па покрај синхрониската перспектива во своите лингвистички и поетички истражувања, ја имал предвид и дијахронијата. А таа, совршено вклопена во креативната заложба на нашиот Конески, само ја потврдува органската поврзаност на неговата песна со традицијата, но и на неговата интерна (лична) поетика со доминантните теориски струи на едно време, како јасен доказ и показ дека не може да постои изворна поетика без изворна песна, оти секоја имплицитна поетика е, всушност, поетика реализирана во песна (Старделов).

За светската интелектуална елита од 20 век јазикот беше врвна парадигма и трајна опсесија¹¹. Содржана во една Јакобсонова модификација на познатата Теренциева мисла *homo sum, humani nihil a me alienum puto*, споменатата опсесија – *linguista sum, linguistici nihil a me alienum puto*¹² – како совршено да го отсликува и нашиот Конески, неговиот лик и дело. Со неа, еве, го затворам моето излагање и ви благодарам за вниманието.

¹¹ Имено, „лингвистот кој е глуп за поетската функција на јазикот и книжевниот проучувач кој е рамнодушен кон проблемите на лингвистиката и неупатен во лингвистичките методи, се поеднакво чист анахронизам“, сметал Јакобсон (1996, 324).

¹² Лингвист сум, ништо лингвистичко не ми е туѓо.

Цитирана литература

Кирилична:

- Андреевски, Цане. 1992. *Разговори со Конески*. Скопје: Култура.
- Бановиќ-Марковска, Ангелина. 2018. „Структурализмот и постструктурализмот во книжевната теорија и во хуманистичките науки“. *Критички методи и шолкувања – Том II* (редактор акад. Катица Кулавакова), Скопје: МАНУ, 11–78.
- Вангелов, Атанас. 2004. *Конески и Јакобсон*. Скопје: Фондација за македонски јазик „Небрегово“ и весник „Време“.
- Вангелов, Атанас. 2020. *Лирскаиџа биографија на Конески*. Скопје: Слово.
- Вангелов, Атанас. 2021. *Филолошкаиџа критика на Конески*. Скопје: Слово.
- Епштејн, Михаил Наумович. 2014. „Језиво и необично. О теоретском сусрету С. Фројда и В. Шкловског“. *Ускрснуће књижевности: 100 година руског формализма*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, 49–58.
- Конески, Блаже. 1990. *Ликови и теми*. Скопје: Култура.

Латинична:

- Jakobson, Roman. 1966. *Lingvistika i poetika*. Beograd: Nolit.
- Jakobson, Roman. 1986. *Šest predavanja o zvuku i značenju (sa predgovorom Klod Levi-Strosa)*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Freud, Sigmund. 2010. *Pojam jeze u književnosti i psihologiji (1919)*. Zagreb: Scarabeus-naklada.
- Šklovski, B. Viktor. 1969. *Uskrsnuće riječi*. Zagreb: Stvarnost, 13-16.
- Šklovski, Viktor. 1991. „Umetnost kao postupak“. *Teorijska misao o književnosti* (priredio Petar Milosavljević). Novi Sad: Svetovi, 445-454.

Summary: In this essay, we discuss several literary-theoretical aspects that make the *implicit* poetics of Koneski explicit. These are terms close to the doctrine of the Russian formalism and the structuralism of the Prague school (Shklovsky's *остранение вещей* and Jacobson's *actualization*). To point out that the formalist experience of reality has to do with Freud's interpretation of the uncanny, I also introduced the term *unheimliche*. This essay discusses them as well as the poetic function of the previously-mentioned word, raising the question of influences in language and literature. It not only confirms the organic connection of the poem with tradition but it also reveals the connection between Koneski's personal poetics and the dominant theoretical currents of his time.

Анастасија Ѓурчинова

БЛАЖЕ КОНЕСКИ И ИТАЛИЈАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Апстракт: Во творештвото на Блаже Конески, особено во поезијата и во есеистичките текстови, има неколку повикувања на ликови и теми од италијанската литература, уметност и култура. Тие не се премногу чести, ни многубројни, имајќи ја предвид подоминантната завртеност на Конески кон некои други, пред сè, словенски јазични и културни ареали. Сепак, во контекст на поетското творештво, во збирката *Чеимийе* од 1984 година и во рамки на циклусот „Дојрански ветришта“, Конески му посветил една песна на родоначалникот на италијанската национална литература, под наслов „Данте“. Познато е дека во одделни пригоди тој преведувал и стихови од Данте, од неговата *Божествена комедија*, што ќе биде анализирано во овој труд. Исто така, ќе се направи осврт и на преводите на Конески во Италија, преку одделни книги (*Везилка*, Сиена, 1967) и преку неколку групни претставувања на македонската литература. Ќе бидат анализирани и реминисценциите на одделни италијански писатели (Умберто Еко), поети (Еуџенио Монтале) и уметници (Микеланџело Буонароти), кои се појавуваат во есеистичката дејност на Конески.

Клучни зборови и изрази: Конески; италијанска култура; Данте; преводи; реминисценции

Познато е дека во рамките на својата богата филолошка дејност Конески стапувал во низа плодотворни контакти со многу литератури и култури, најмногу со оние од словенскиот свет, но не е за занемарување ниту неговата книжевна комуникација со Италија, која ќе се обидеме да ја објасниме во ова излагање. Притоа, ќе се задржиме на неколку облици на книжевна рецепција: читателска, преведувачка и авторска, за да претставиме некои од позначајните италијански интереси на Блаже Конески.

1. Италијански реминисценции во есеистиката на Конески

На неколку места во есеите, во кои дискутира за некои од најзначајните прашања на литературата и уметноста, Конески се повикува на ставовите на

знаменити италијански писатели и уметници, за подобро и поаргументирано да ги образложи своите идеи и рефлексии. Тука мислиме, пред сè на еден од клучните текстови на Конески во оваа смисла, есејот „Еден опит“, во кој се среќаваат имињата на Микеланцело Буонароти и на Еуџенио Монтале. Како што е познато, овој обмен оглед е составен од три дела: а) за традицијата и иновациите, б) за откривањето на песните и в) за иднината на поезијата. Во оваа пригода, за нашата тема се особено интересни вториот и третиот дел.

При изнесувањето на особено оригиналната идеја за „откривање“ на песните при нивното создавање, Конески се навраќа на една, нему отсекогаш мошне омилена теза, која го гледа творештвото како откривање на нешто што некаде длабоко веќе постои. Во образложението за овој свој „опит“, Конески појаснува дека многупати по некое интензивно реално доживување или чувствена сензација, тој одеднаш бил обземен од чувството дека „песната заправо не ја пишува, ами ја открива“, повикувајќи се притоа на некои слични тврдења во изјавите на светски признатите поети Жерар де Нервал, Шарл Пеги, Осип Манделштам и сл. Новите лектури, како што тврди самиот, секогаш придонесувале да се потсили неговото првобитно уверение. Но со многу усет тој кон оваа листа го надоврзува и името на генијалниот ренесансен скулптор Микеланцело Буонароти, токму во контекст на неговата позната идеја за „откривањето на скулптурата во мермерот“: „Можеби до истото доживување нè доближуваат и зборовите на Микеланцело дека тој ги правел своите скулптури така што од каменот го отфрлал тоа што е непотребно“ (Конески 2018, 27). Се разбира, контекстот е сосема различен, бидејќи Микеланцело бил цврсто убеден дека вајарот е инструмент на Бога и негова задача е да ги ослободи фигурите што постојат во каменот, ослободувајќи се притоа од материјата, за да го ослободи субјектот во сета негова духовност. Но во основа се работи за истата идеја за „препознавање“ на уметничкото дело во веќе постојните облици на суштествување.

Во третиот дел од овој есеј Конески се осврнува на некои длабоко песимистични погледи за иднината на светот, па во контекст на оваа „футурологија“ и тој размислува за иднината на поезијата и за мрачните предвидувања околу нејзиниот опстанок. Притоа, се повикува и на скептицизмот на италијанскиот нобеловец Еуџенио Монтале, велејќи: „Кога Еуџенио Монтале навестува црни дни за уметничкиот збор, тој прави само извод од општата слика за длабоката декаденција кон која, според него, чекори човештвото во слепа зазбиваност“ (Конески 2018, 31). Да потсетиме, Монтале е генерално скептичен кон поезијата, бидејќи ја гледа само како уште еден израз на негативната страна на човековата егзистенција, на „злото на животот“, таа сеприсутна синтагма во неговото дело, која алудира на празнината во современиот свет, затрчан по благосостојба.

Но Конески понатаму објаснува дека една таква визија ги поставува под прашање сите човекови активности, а не само поезијата, која ниту е исклучителна ниту посебно онеправдана во оваа смисла. И бидејќи тој намерава и во иднина да се занимава со неа, оти „поезијата е жива и го бара својот реванш“, решава да ги исклучи од видното поле ваквите песимистични дијагнози. Во поезијата, според Конески, владее силата на „актуализацијата“,

па дури постои човекот, ќе има потреба да се напојува од таа сила, „зашто таа му носи возбуда, изненада, задоволство и му го забавува животот“ (Конески 2018, 37).

Освен во „Еден опит“, Конески проговорува за Италијанците и за нивната култура и во знаменитиот оглед „Македонската поезија во медитеранската сфера“. Самиот текст е настанат според излагањето што на оваа тема Блаже Конески го произнесол на средбата меѓу македонските и италијанските слависти во Позитано, Италија, во 1980 година (Гурчинова, 2002), во годините кога се поттикнува работата на лекторатот, а подоцна и Катедрата за македонски јазик на Универзитетот „Ориентале“ во Неапол (за жал, оваа наставно-научна единица згасна со работа во 2009 година). Истакнувајќи некои особености на современата македонска поезија, како што е поврзаноста на фолклорната традиција и модерниот поетски израз, авторот нив ги согледува пред сè како аналогни на делото на некои големи шпански поети. Притоа, наоѓајќи се во Италија, тој се чувствува повикан да укаже дека „засега влијанието на италијанската поезија не се забележува по толку видлив начин“, но нагласува дека тоа може да се очекува во иднина. Ова Конески го втемелува врз нагласениот интерес за оваа литература кај нас, што особено се однесува на одделните преводи од италијански јазик, кои според него можеби ќе претставуваат дополнителен стимул за „откривањето на својствата од медитерански тип во традицијата и во идниот развој на македонската поезија“ (Конески 2018, 183).

Во својата отворена, космополитска визија, Конески секако сметал дека се можни културни испреплетувања меѓу народите, дури и на пооддалечени просторно-временски релации. За ова сведочи патописот „Насрадин оца во Венеција“ од *Дневник ѝо многу години*, каде што е опишана една шеговита епизода за време на еден негов престој во Италија. Имено, при прошетка на венецијанскиот плоштад Св. Марко, тој и неговите колеги ги набљудуваат многубројните јата гулаби, бранејќи се да не им остават „белеги“ на облеката, а истовремено потсетувајќи се и на една приказна на Насрадин оца на оваа тема. Малку подоцна, на големо изненадување истата поента на приказната ќе ја чујат од еден локален граѓанин на Венеција, при што заклучуваат дека „се познати врските на Венеција со Турција“, па не е чудо венецијанските трговци да ги слушале приказните на Насрадин оца во Цариград, а потоа да ги пренесувале во својата средина (Конески 2014, 280).

На друго место, во есејот *Автоматизација*, на пример, Конески се осврнува и на една имаголошка тема, онаа за предубедувањата и стереотипите спрема одделни народи и култури. Во таа смисла, откако потсетува на пословичното студенило на припадниците на англосаксонските народи, ги споменува и Италијанците, за кои вели дека „сигурно не ни се далечни колку Американците по темперамент и надворешни манифестации“. Но, понатаму го наведува примерот на извесна американска филмска ѕвезда, која очигледно разочарана од некој Италијанец, рекла за нив: „Нивните очи горат како јаглен, нивните срца се студени како камен“. Коментарот на Конески е во духот на теоријата за фактичката неоснованост на стереотипите, бидејќи појаснува дека американската глумица е самата крива што судела според изгледот: „Очекува-

ла премногу горешти срца, а нашла нормални, какви што тропаат во градите и на нејзините земјаци“ (Конески 2018, 154).

Еден пример за користење елементи од италијанската култура од страна на Конески ни доаѓа и преку есејот *За ѝоејскиоѝ ѝревод*, каде што авторот се залага за одредена слобода при препевот. Интересот на Конески за преводот од аспект на неговото лично и многугодишно искуство, како и од гледна точка на теоријата, експлицитно доаѓа до израз во овој негов оглед од 1978 година, како и во обемното поглавје што тој на ова прашање му го посветува во книгата на Цане Андреевски *Разговори со Конески* (1991). За поезијата, сметал Конески, еквивалент може да биде само поезија, а од препевот треба да се добие некакво „емоционално зрачење“, бидејќи за него препејувањето е еден посебен вид творештво. Треба да постои творечки импулс, за да може преведувањето да даде добар резултат. Затоа, тој смета дека не треба да се робува на старата концепција за *нејпреводливоста* на поетскиот текст, т.е. дека треба да се ослободуваме од многу сугестивилната италијанска поговорка „*Traduttore-traditore*“ која го означува преведувачот како предавник. Притоа, согласно со неговите оригинални ставови искажани и по некои други поводи, Конески дозволува постоење на „една мера на *изневерување*, но во творечка смисла,“ која е не само потребна туку и неизбежна, секогаш кога треба на друг јазик да се овозможи „зрачењето“ на уметничкиот текст (Конески 2018, 47). Тој се залага за послободен и творечки пристап кон книжевниот превод, во согласност со современите преведувачки теории, па во тој контекст нагласува дека преведувачот никако не може да биде *ѝредавник*, како што сугерира италијанската поговорка.

2. Преводи

2.1. Конески како преведувач од италијански

Кон овие прашања за преводот или препевот се надоврзува и активниот преведувачки придонес на Конески, кој навистина не е голем кога станува збор за италијанскиот јазик, но е речиси непознат, па заслужува да биде наведен во оваа пригода. Во еден поинаков контекст Конески се зафатил со препев на вкупно 35 стиха од едно од најсложените дела на класичната италијанска книжевност – *Божесѝвената комедија* од Данте Алигиери. Тоа го сторил уште во 1955 година, кога Данте бил речиси тотално непознат на македонски јазик,¹ а препевите на Конески од *Пеколоѝ* се појавуваат како илустративен материјал во рамките на една статија посветена на Данте од перото на хрватскиот романист Мирко Деановиќ (Деановиќ 1955, 63–79). Ќе наведеме во прилог неколку индикативни примери од овој препев, земени од првото, третото и триесет и третото пеење на *Пеколоѝ*:

¹ Претходно, првите препеви на Данте на македонски, кои датираат од 1953 година се направени од Венко Марковски за потребите на еден средношколски учебник (*Примери од лиѝература-ѝураѝа, учебник за V клас ѝмназија*, прир. М. Павловски и Ѓ. Милошев), а првите препеви на Георги Сталев, кои последователно ќе следат и со комплетирање на целата *Божесѝвена комедија* на македонски јазик, се појавуваат за првпат дури во 1959 година (*Современосѝ* 1/1959).

<p style="text-align: center;">Canto I</p> <p>Nel mezzo del cammin di nostra vita mi ritrovai per una selva oscura ché la diritta via era smarrita.</p> <p style="text-align: center;">Canto III</p> <p>Per me si va nella città dolente per me si va nell'eterno dolore per me si va tra la perduta gente (...)</p> <p>Lasciate ogni speranza voi ch'entrate</p> <p style="text-align: center;">Canto XXXIII</p> <p>Queta'mi allor per non farli più tristi; lo di e l'altro stemmo tutti muti; ah! dura terra, perché non t'apristi?</p> <p>Poscia che fummo al quarto di venuti, Gaddo mi si gitto' disteso a' piedi, dicendo: "Padre mio, ché non m'aiuti?"</p> <p>Qui vi morì; e come tu mi vedi, vid'io cascar li tre ad uno ad uno tra 'l quinto di e 'l sesto; ond'io mi diedi,</p> <p>già cieco a brancolar sovra ciascuno, e due di li chiamai, poi che fur morti. Poscia, più che 'l dolor, poté 'l digiuno".</p>	<p style="text-align: center;">I Пеење</p> <p>На мојот живот во добата средна за дека јас од патот прав сум скршнал се намерив во мрачна гора една.</p> <p style="text-align: center;">III Пеење</p> <p>Низ мене одат во градот на тага низ мене одат во вечните маки низ мене за кај проклет род се влага (...)</p> <p>Кој влегол, тој од надеж да се прости</p> <p style="text-align: center;">XXXIII Пеење</p> <p>Се смилив да не потешко им биде; тој ден и уште еден в молк нè зави. Ах, земјо, зошто не пукна штом виде?</p> <p>А кога денот четврти се јави, пред моите нозе Гадо спружен лега велејќи: „Татко, поможи, ме дави!“</p> <p>И умре, како ти што мене сега, до денот шести гледав како стинат три чеда уште. Слеп, во грозна стега,</p> <p>тетеравев над својот пород згинат, и мртви, два дни сум ги викал в мака. Од жалот не, од гладот паднав скинат...</p>
---	---

Кусата анализа на овие препеви нè наведува на неколку заклучоци. Не е многу веројатно дека Конески го препејувал Данте според италијанскиот оригинал, но не е исклучено дека го консултирал и оригиналот, доколку се потсетиме на некои негови искажувања за познавањето на јазиците. Во разговорите со Цане Андреевски, Конески на едно место кажува: „Јас читам во оригинал текстови на словенските јазици и на француски, германски, англиски. А само научни текстови и на некои други јазици. Да речеме, на романски, на италијански“ (Андреевски 2020, 399).

Имајќи го ова предвид, нашата претпоставка е дека се препевите направени посредно, најверојатно според хрватскиот препев на Миховил Комбол, кој од страна на специјалистите се смета за еден од најубавите и највисоко еквивалентните преводи на *Божественајта комедија* кај јужнословенските народи. Ова е видно доколку се направи споредба на некои преводни решенија, како на пример оние од XXXIII пеење, кои во Комболовиот препев (стиховите 64-66) гласат „Смирих се да им јад не буде љући; / тај дан и други сав у муку мину. / Ах, тврда земљо, што не хтједе пући?“, (Алигијери 1974, 174) или кај Конески: „Се смилив да не потешко им биде; / Тој ден и уште еден в молк нè зави. / Ах, земјо, зошто не пукна штом виде?“ (Деановиќ, 1955, 78)

Во препевите на Конески се согледува високо ниво на соодветност, преку семантичката еквивалентност и преку строгото римување од типот „а-б-а, б-ц-б“ типично за Дантеовската терцина (средна/една, тага/влага, зави/јави/дави, лега/сега/стега, и сл.). Видливо е додавањето на одделни зборови кои ги нема во оригиналот, како и извесно преметнување на редоследот на стиховите, но сето тоа е во прилог на поголемо почитување на ритмот и на римата на оригиналниот текст. При преведувањето Конески бездруго се водел и од претходно споменатата теза за неопходната слобода при препејувањето, процес кој за него значи творештво, и од кој е најважно „емоционалното зрачење“, што е секако постигнато во овој случај. Конечно, ако се потсетиме на тоа колкаво значење му даваше Конески на преведувањето, кое го сметаше за најзначајната „ковачница“ во која се ковеше нашиот литературен јазик, слободно може да се претпостави и значењето на овој „преведувачки опит“ за неговото понатамошно поетско творење. Впрочем, во споменатите *Разговори*, тој му доверува на Цане Андреевски: „Оној опит што го стекнува човек при совладување на текстови на некои големи поети, тој останува како еден капитал, што тој може секогаш да го активира и при создавањето на свои оригинални текстови“ (Андреевски 2020, 349).

2.2. Преводи од творештво на Конески на италијански јазик

Помногубројни се примерите за преводи во обратната насока, кога творештвото на Конески било преведувано на италијански јазик. Овој процес започнува околу 60-тите години на 20 век, во рамките на првите преводи од македонската книжевност во Италија. Конески е и меѓу преведените автори кои се објавувани во првите антологиски избори на југословенски автори, како на пример во антологијата *Современа југословенска џезија*, составена од Италијанецот од Риека, Освалдо Раму, а објавена во Падова во 1959 година (Ramous 1959). Во оваа книга, Конески е застапен заедно со 54 други автори од сите југословенски средини, преку песната „Љубов за љубов“. Неколку години подоцна, во еден сличен антологиски избор на *Новата југословенска џезија*, приреден од словенечкиот критичар Цирил Злобец, објавен во Парма во 1966 година, Конески е застапен со следните четири песни во превод на Џакомо Скоти: „Стебло“, „Болен Дојчин“, „Рж“ и „Виј“ (Zlobec 1966, 379–381).

Исто така, одделни песни од Конески се објавени на италијански јазик и во неколку групни објави на македонски поети, во следните италијански списанија: *La fiera letteraria*, (Рим, 1961) и *La galleria* (Палермо 1962) во кои Конески е застапен со по една песна, потоа, со седум свои песни во *Relazioni Macedonia* (Рим, 1976), со две песни во *Spirali* (Милано, 1980), со четири песни во *Impegno 80* (Сицилија, 1984), со една песна во *La vallisa* (Бари, 1986), со една песна во *News Zeta* (Милано, 1995) и сл. Скапоцени податоци за некои од овие преводи и за нивната рецепција во Италија наоѓаме во сведоштвата на преведувачот Џакомо Скоти, по потекло Италијанец од Неапол, но жител на хрватскиот град Риека, и неуморен промотор на јужнословенските и особено на македонската книжевност на италијански јазик (Scotti 2011, 241–270).

Скоти е заслужен и за преводот на единствената авторска книга од Конески објавена во Италија, која под наслов *La Ricamatrice* (Везилка) излегува кај издавачот „Маја“ од Сиена во 1967 година.² Издавачката куќа „Маја“, мошне активна во тој период, е раководена од Луици Фиорентино, поет и издавач кој честопати престојувал во Југославија, како и во Македонија - на поетскиот фестивал во Струга, ангажирајќи се во промоцијата и афирмацијата на низа југословенски поети во Италија, а во тој контекст и на македонските. Книгата донесува избор од поезијата на Конески, преку 20 песни разделени во два циклуса: „Црвено и црно“ и „Задлабочено езеро“, дообјаснети со куси белешки за песните и биографија на поетот. Изборот содржи препеви на песните: „Везилка I и II“, „Тешкото“, „Болен Дојчин“, „Стерна“, „Одземање на силата“, „Виј“, „Разделба“, „Сончева колона“, „Дете заспано крај езеро“, „Жито“, „Рж“, „Стебло“, „Сонот“, „Молитва“, „Починка“, „Жртва“, „Игра со детенце“, „Вљубени девојки“, „Љубов“, „Ластовички“. На песните им претходи кус предговор потпишан од преведувачот, под наслов „Сензибилност и интелект“, во кој се објаснува какво е значењето на целокупната дејност на Конески, како филолог и писател, за современата историја и култура на Македонија. „Рефлексијата и емоциите“, пишува авторот, „се преплетуваат тука хармонично во еден напев кој трогнува, вознемирува и восхитува истовремено“ (Koneski 1967, 9). Пренесени се високите оценки за Конески искажани од страна на македонскиот критичар Димитар Митрев, како и од италијанскиот публицист и добар познавач на Балканот, Џорџо Нурицани, кој сметал дека во лириката на Конески нема патетика, туку една „продлабочена чувствителност и искреност“, бидејќи тој едноставно како да не пишувал песни, туку „страници од животот преточени во поезија“ (Koneski 1967, 10).

Поетската збирка на Конески, според кажувањата на Скоти, предизвикала интерес кај неколку рецензенти во Италија, свртувајќи го вниманието и за македонската култура во целина. Така, Винченцо Перна во весникот *Месаџеро Венеџо* од Удине пишува за Конески како за „најголемиот македонски поет на векот“, истакнувајќи ја „автентичноста на неговата поезија, која ја пренесува автентичноста на животот и на времето“, претставувајќи „глас кој е способен да ги премине тескобните и планински граници на Македонија“ (Scotti 2011, 246). Рецензентот Антонио Таљакарне, пак, во римското списание *Аугуиџориум* смета дека е Конески мошне оригинален поет кој „јасно се истакнува во својот жив творечки идентитет и како епски и како лирски автор“ (Scotti 2011, 246). Интересно е дека рецензентите не ја покажуваат само вообичаената љубопитност за една нова и за нив непозната книжевност и култура, туку се поттикнуваат да го толкуваат и да го вреднуваат поетското дело на Конески. Во таа смисла особено е оригинална воведната белешка на издавачот Луици Фиорентино, на која укажува и Атанас Вангелов, а која едноставноста на стилот на Конески ја гледа како резултат на редукација на придавките: „Дури откако

² Во текот на подготовката на овој текст дојдовме до податокот дека во декември 2021 година, по повод стогодишнината од раѓањето на Блаже Конески, е излезен во Италија уште еден избор од стиховите и прозата на Конески, во превод на Аугусто Фонсека: *La mia patria / Тайќовина, poesia in versi e in prosa*, trad. di A.Fonseca, Lecce, edizioni Esperidi, 2021. Двојазичното издание е достапно на веб страницата на МАНУ: <http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2022/09/Volume-Fonseca-pagine-doppie-senza-segni-di-taglio.pdf>

ги проживеал, во еден епско-лирски израз, митовите, историјата и обичаите на својот народ преку симболичките ликови и мотивите со нагласено човечко сочувство, поетот се препушта на контемплација, искажувајќи најинтимни чувства во полнотијата на песната без придавки.³ Сепак, според Вангелов, оваа одредба на Италијанецот е произволна и најверојатно изведена во споредба со украсениот стил на класичната и класицистичка поезија, додека песните на Блаже Конески поседуваат строга метричка организација, во која свое место имаат сите видови зборови, па и придавките (Вангелов, 2021, 12–13).

Конески бил редовно застапуван и во сите антологии на современата македонска литература објавени во Италија:

- *Antologia della poesia macedone*, Siena, Maia, 1965. Првата *Антиологија на македонската поезија* објавена во Италија (воедно се смета дека е и првата објавена во странство), приредена и преведена од споменатиот Џакомо Скоти, датира само две години пред стихозбирката *Везилка*. Во неа меѓу 65-те поетски состави се поместени и четири песни од Блаже Конески („Балада“, „Сонот“, „Везилка“, „Гласници“), сместени во второто поглавје под наслов „Новата македонска поезија – прва генерација“. (Scotti 1965, 69–71)

- *Narratori macedoni*, Siena, Maia, 1967. Антологијата на македонскиот расказ, која излегува кај истиот издавач истата година како и збирката *Везилка*, е приредена од Милан Ѓурчинов, а преведена повторно од Скоти. Помеѓу дванаесетте современи раскажувачи е вклучен и Конески со два раскази: „Песна“ и „Чевли“, од збирката *Лозје* (Ѓурџинов, Scotti 1967, 109–132).

- *Gloria a San Cirillo*, Скопје, Македонска ревија, 1974. Антологијата на македонската поезија објавена на италијански јазик во Скопје, пригодно наменета за манифестацијата „Македонија во чест на Св. Кирил“, што традиционално се одржува секој 24 мај во Рим, е приредена од Александар Спасов, а преведена од Наум Китановски, во соработка со неколку италијански поети. Во ова издание е застапена песната „Болен Дојчин“ од Блаже Конески (Spasov 1974, 22–23).

- *La battana. Numero speciale: Macedonia*, Rijeka, No 59, 1981. Специјалниот број на риечкото списание кое излегува на италијански јазик, *Ла бајтана*, во 1981 година објавува специјален број посветен на македонската литература и култура, приреден од Милан Ѓурчинов, Цветан Станоевски и Ерос Секви. Од Конески тука е објавена статијата за развојот на македонскиот јазик, „La lingua macedone“, во превод на Џакомо Скоти (Ѓурџинов, Stanoevski, Sequi 1981, 11–19), додека во пригодните антологиски избори од македонската поезија и проза, застапени се и еден негов расказ („Потег“) во превод на Скоти, како и три песни: „Поговорка“, „Молитва во сон“ и „Елен самак“, препејани од Аугусто Фонсека (Ѓурџинов, Stanoevski, Sequi 1981, 85–86).

- *Macedonia: la letteratura del sogno*, Nardò (Lecce), Besa editrice, 2012. Оваа антологија, во избор на Анастасија Ѓурчинова и превод на група преведувачи од Скопје, ја претставува современата македонска книжевност од периодот 1991–2011. Предвидениот временски интервал за среќа даде мож-

³ Белешка на клапната од корицата на книгата *La ricamatrice*, Siena, 1967. (Преводот на италијанскиот текст, овде, како и во други случаи низ статијата, доколку не е поинаку наведено, е направен од авторката на статијата, А.Ѓ.)

ност во антологијата да се вклучи и Блаже Конески со последната фаза од неговото поетско творештво, така што е застапена песната „Небеска река“ од истоимената стихозбирка (1991), во препев на Радица Никодиновска (Gjurgjinova 2012, 171).

Творечка рецепција – песната Данте од Конески

Некаде на почетоците од зрелата фаза во творештвото на Конески, во стихозбирката *Чешмиџе* од 1984 година и во рамките на циклусот „Дојрански ветришта“ тој објави и песна со наслов „Данте“. Во неа поетскиот глас се наоѓа на крстопат, во миг на сомневање и сведување на сметките, заблудан среде искушенијата од „мрачната шума“:

ДАНТЕ

Во средината на својот живот – рече Данте –
влегов во една мрачна шума
и – додаде – веќе не излегов
до денешен ден.

И еве сега
минат е прагот,
а сè уште чекам некаков
пресвртен миг,
душевна обнова.

Никаков одговор не даде мојот живот,
и духот како птица во кафез
удира со крилјата во железните решетки,
целиот збунет и беспомошен.

Дали да се предадам на заборава,
себеуништување,
поматена свест?

Или да се исправам
барајќи опора
во светлата и болна, горка јасност?
Заблудан, по не знам кој пат
јас треба да полагам сметка,
а кому,

како
да се обратам
јас што како на јаве
ги минав сите кругови на пеколот?

Тогаш се чу глас:
човече, побарај уште малку свежест
во почвата на својата душа.
Не предавај се!

(Конески 2011, 35)

Песната започнува со алузија на оној, надалеку познат почеток на Дантеовата *Комедија*, кога поетот „на средина од животот завлегол во мрачна шума“, од која се тврди дека „веќе не излегол, сè до ден денешен“. Читателот насетува дека тука се работи за очигледно поистоветување на лирскиот субјект со судбината на италијанскиот автор, особено кога се знае кои се преокупациите на поетот Конески во таа животна доба, кога кај него преовладуваат осаменоста, меланхолијата и чувството за минливоста на животот. Впрочем и во песната се вели дека животот не ги дал посакуваните одговори, а духот „прета со крилјата како птица во кафез“. Лирскиот субјект се наоѓа пред дилема: дали да се откаже и да се предаде на заборав, или да се исправи барајќи потпора, макар и во „горката јасност“, иако чувствува дека нема кому да се обрати, тој кој „на јаве ги минал сите кругови од пеколот“. Во тој миг, дилемата се преросмислува и поетот слуша неочекуван и охрабрувачки глас: „човече, побарај уште малку свежест / во почвата на својата душа. Не предавај се!“

Спасително се појавува гласот на надежта во завршните стихови од песната. Оваа посакувана свежина неодоливо потсетува на „браздичката од небеската река“ која тече и низ поетовата душа, а чија „свежест тој сè уште ја чувствува“, од насловната песна на збирката *Небеска река* (1991). Песната „Данте“ се заокружува со воздржана надеж, толку соодветна на скромноста и одмереноста, како суштински одлики на стихот на Конески. Во поезијата, пак, на мудриот фирентинец Данте, тој со многу усет ја препознал токму концепцијата за надежта како најчовечното чувство, болно отсуство во трагичноста на Пеколот, но стожерно за идејата на Чистилиштето, и блескаво опеано во Рајот. Така, во креативен дијалог со славниот Италијанец, македонскиот поет преиспитува некои од своите најинтимни и најсуштински егзистенцијални дилеми.

Паралелата помеѓу Данте и Конески во поглед на значењето и улогата на двајцата поети во соодветната национална историја и култура, особено во формирањето на литературниот јазик, ја истакна и италијанскиот славист Нуло Миниси во книгата што му ја посвети на македонскиот колега, *Блаже Конески, ѝоеи и ѓрамаишчар* (2007). Тој тука јасно нагласува дека поезијата и лингвистиката не само што не си попречувале една на друга кај овие двајца големци, туку дека симбиозата на двете дејности се покажала како пресудна за успешната реализација на нивниот потфат. Притоа, паралелата ја повлекува уште во поглед на одбирањето на локалните говори кои би се вградиле во идниот литературен јазик:

Данте, во разните италијански говори бара идиом кој се слуша во секој град, но во ниеден не наоѓа пребивалиште; Конески, во македонските дијалекти и во книжевноста која води потекло од нив уште во средината на 19 век, го идентификува и го извлекува заедничкиот јазик (Миниси 2007, 89).

Понатаму, академик Миниси ги предочува и ги наведува различните контексти во кои делуваат обајцата автори, за на крајот да објасни дека она што е обединувачко помеѓу нив, тоа е бездруго поетската интуиција, која ги води во вистинската насока:

Обајцата поети ќе се послужат со сопствената доктрина, секој според своето време: библиска, филозофска и книжевна, во случајот на Данте; јазична, филолошка и книжевна, за Конески; но обајцата ќе ја следат поетската интуиција, само благодарение на поетското чувство (Миниси 2007, 89).

Префрлено на дејноста на Блаже Конески, еве како Миниси одговара на често поставуваното прашање за улогата на Конески-поет во дејноста на Конески-лингвистот, истакнувајќи го круцијалното значење на поезијата:

Само поетското чувство е она што го води Конески, онаму каде што јазичната доктрина и традиција би можеле да го наведат на погрешен пат, во донесувањето одлуки за правилните форми во фонетиката и во морфологијата што требало да се кодифицираат во Граматиката (Миниси 2007, 90).

Кон темата за поезијата како нераскинлив дел од неговата целокупна филолошка дејност се осврнал и самиот Конески во есејот „Архитектонскиот принцип“ од 1986 година. Таму тој укажува на една подлабока врска меѓу науката и литературата (и пошироко – уметноста) што се согледува во нивната откривачка улога, симетријата и композицијата, кои овозможуваат артикулирање на мислите и чувствата, т. е. внесување на ред во хаосот на животот (Конески 2018, 66–71). Сметајќи дека „архитектонскиот принцип“ е во книжевноста највидлив во жанрот на криминалистичкиот роман, кој е несомнено еден обид за организација на хаосот, интересно е дека тука Конески, покрај другите литературни примери од светот (М. Бахтин, В. Гомбрович, М. Павиќ и др.) го наведува и Италијанецот Умберто Еко. Според Конески, романот на Еко *Имејџо на розајџа*, со својата структурна разделеност на денови и часови преземни од манастирскиот живот, и тоа како има врска со оваа „откривачка сила на композицијата“ (Конески 2018, 70–71).

Контактите на Блаже Конески со италијанскиот јазик и литература несомнено сведочат за широката информираност на нашиот поет и научник, за разновидните љубопитства и интереси, како и за упатеноста во книжевни и културни текови, дури и во оние кои навидум не покажуваат видлива сродност со неговото дело. Но изострениот поглед на Конески и продлабочените читања на текстови од различни национални провениенции, меѓу кои и италијанската, му овозможиле нив сосема соодветно да ги вклопи во сопствената поетска и филолошка дејност, нераскинливо поврзана со афирмација на македонскиот јазик и книжевност.

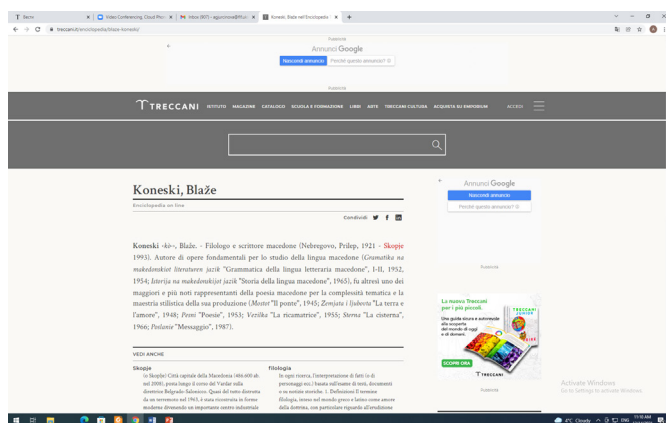
Од друга страна, неспорно е дека и италијанската средина била исклучително љубопитна и отворена за промоција и за афирмација на македонската лингвистика и за современата книжевност, а плодотворна е во таа смисла и комуникацијата со италијанската славистика. Италија умела да ги препознае доблестите на Блаже Конески како поет и научник, преведувајќи го и објавувајќи го неговото дело во разни пригоди, но и високо вреднувајќи го, што го докажа и преку значајното одликување – орденот за заслуги од редот

commendatore, доделен на Конески од претседателот на Република Италија во 1975 година.



(Од доделувањето на орденот на Република Италија во МАНУ: лекторот Аугусто Фонсека, Блаже Конески и г-ѓа Елза Церлини, аташе за култура при италијанската амбасада во Југославија).

Би го завршиле овој осврт на поврзаноста на Блаже Конески со Италија и нејзината култура со уште едно престижно сведоштво за меѓународното реноме на нашиот поет и лингвист. Имено, при анализата на светската рецепција на делото на Конески, српскиот компаратист Зоран Константиновиќ заклучува дека е тој во западниот свет најдобро и најсоодветно претставен токму во италијанската енциклопедија (*Enciclopedia italiana*), која за него покажала најголем интерес (Константиновиќ 2021, 196). Станува збор за реномираното енциклопедиско издание „Трекани“, каде што и според нашата проверка биографската единица за Блаже Конески концизно, но прецизно и афирмативно го презентира неговиот лик и дело. Конески е претставен како писател и филолог, а неговите заслуги се сумирани преку зборовите: „автор на фундаментални студии за проучување на македонскиот јазик“ и еден од најголемите претставници на македонската поезија, пред сè „заради тематската комплексност и стилското мајсторство на неговите стихови“.



Цитирана литература

Кирилична:

- Алигијери, Данте. 1974. *Пакао*, превоо Миховил Комбол, Београд, Просвета.
- Андреевски, Цане. 2020. *Разговори со Конески*, Скопје, Матица.
- Вангелов, Атанас. 2021. „Поетскиот исказ на Блаже Конески“, предговор во Блаже Конески, *Камено кале*, Струга СВП, 7–32.
- Деановиќ, Мирко. 1955. „Данте“, *Литературен збор* бр.2, 63–79.
- Ѓурчинова, Анастасија. 2001. „Поетско послание“ по повод меѓународен ден на поезијата, во чест на 100 години од раѓањето на Блаже Конески и 700 години од смртта на Данте Алигиери, портал *Окно*, <https://okno.mk/node/88671>
- Ѓурчинова, Анастасија. 2002. „Есејот на Конески Македонската поезија во медитеранската сфера како поттик за понатамошни проучувања на медитеранскиот контекст на македонската литература“, во *Делото на Блаже Конески*, зборник на трудови од симпозиум, Скопје МАНУ, 199–206.
- Конески, Блаже. 2011. *Поезија* (том 2), Критичко издание, Скопје, МАНУ.
- Конески, Блаже. 2014. *Проза*, Критичко издание, Скопје, МАНУ.
- Конески, Блаже. 2018. *Светиот на ѝеснајта и леџендајта: есеи и ѝрилози*, Критичко издание, Скопје, МАНУ.
- Константиновиќ, Зоран. 2021. „Блаже Конески во светските енциклопедии“, во *Светската кријшка за делото на Конески*, Скопје, Матица, 187–197.
- Миниси, Нуло. 2007. *Блаже Конески, ѝоеј и ѝрамајичар*, (двојазично издание, прев. Р.Никодиновска), Скопје, МАНУ.
- Никодиновска, Радица; Ивановска-Наскова, Руска. 2012. „Поетот и лингвистот Нуло Миниси за поетот и лингвистот Блаже Конески“, во *Блаже Конески и македонскиот јазик, литературатура и култура*, зборник на трудови од симпозиум, Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 651–657.

Латинична:

- Ѓурчинова, Anastasija. 2021. “Blaze Koneski e Dante Alighieri: omaggio ai poeti e alla poesia”, *Palimpsest*, Vol.6, No 12, 97–106. <https://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL/article/view/4762>
- Gjurčinov, Milan; Scotti, Giacomo. ed. 1967. *Narratori macedoni*, Siena, Maia.
- Gjurčinov, Milan; Stanoevski, Cvetan, Sequi, Eros, ed. 1981. *La battana*. No 59, *Numero speciale: Macedonia*, Rijeka, Edit.
- Gjurčinova, Anastasija, ed. 2012. *Macedonia: la letteratura del sogno. La nuova letteratura macedone 1991–2011*, Nardò (Lecce), Besa editrice.
- Koneski, Blaže. 1967. *La ricamatrice*, Siena, Maia.
- Ramous, Osvaldo, ed. 1959. *Poesia jugoslava contemporanea* (prima traduzione in lingua italiana), Padova, Rebellato editore.
- Scotti, Giacomo. 2011. “Il mio amore per la Macedonia“, in *Lingua, letteratura e cultura italiana, Atti del convegno internazionale*, Skopje, Facoltà di Filologia Blaže Koneski, 241–270.
- Scotti, Giacomo, ed. 1965. *Antologia della poesia macedone*, Siena, Maia.
- Spasov, Aleksandar, ed. 1974. *Gloria a San Cirillo*, Скопје, Македонска ревија.
- Zlobec, Ciril, ed. 1966. *La Nuova poesia jugoslava*, Parma, Guanda editore.

Summary: In Blaže Koneski's work, especially in his poetry and essays, there are several echoes and reminiscences of figures and themes from Italian literature, art, and culture. Such instances are not so frequent, knowing that Koneski was usually oriented toward other linguistic and cultural areas, predominantly from the Slavic world. Nevertheless, in his poetic work, more specifically in the chapter "The Winds of Dojran" of his collection of poems named *The Fountains* (1984), Koneski dedicated a poem entitled "Dante" to the founder of the Italian national literature. In this dialogue with the prominent Italian poet, Koneski is reconsidering some of his most intimate existential dilemmas. On one occasion, he even translated some verses of Dante's *Divine Comedy*, which are analyzed in this paper. A review of the translation of Koneski's works into Italian has also been done, through commentary on his book of poems (*The Embroideress*, Siena, 1967), as well as through his presence in collective presentations of Macedonian writers in Italy, in various literary reviews or anthologies. Some echoes and reminiscences of distinguished Italian artists and writers, such as Michelangelo Buonarroti, Eugenio Montale, or Umberto Eco, are also observed in his essayistic work, more specifically in the context of some essential themes, such as the "discovery of the poem," the "architectonic principle" in the creative process, or the future of poetry. Finally, a few examples of the highly favorable recognition of Koneski's work in Italy are presented.

Лидија Капушевска-Дракулевска

ПОЕТОТ ПРЕД ЛИЦЕТО НА ГРАДОТ (БЛАЖЕ КОНЕСКИ И ПАРИЗ)

Апстракт: Блаже Конески бил на студиски престој во Париз од декември 1956 до мај 1957 година, за што пишува во својот *Дневник ѝо многу години* (1988). Резултат од допирот со градот на Сена се песните „Проштавање од Париз“ (објавена во второто, дополнето издание на *Везилка*, 1961) и „На гробот на Пол Елијар“ (*Послание*, 1987). Текстот се фокусира на релацијата: поетот (Конески) и градот (Париз), преку интерпретација на двете споменати песни. Обете песни се илустративни и за некои постојани опесии на нашиот Конески во поезијата: осамата, немирот, тагата, смртта...

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; поезија; град; осама; дијалогизам

Париз живее во век од магла. (...) Се свртувам кон куките и ги набљудувам. Секоја од нив се свртува кон мене. „Пријди, не си поосамен од нас“, шепотат тие придружнички на неисполнетите дни и бескрајните ноќи. Италијанските градови можат да нè восхитат, но никаде како овде нема да бидеме толку близу до она што се обединува во човекот. (...) Во тоа е чарот на Париз: неизлечливата болка во душата ја прекрива со утеха на убавината, со недопирливи волшебства ја исполнува празнината што ја создава времето во кое живееме. *Тој град те разбира*. Ти ги лекува раните. Кога ќе се почувствуваш изгубен, во него се пронаоѓаш. Никој друг не ти треба; Париз е тука. Само тој може да ја надомести љубовта (како и љубовта, и тој ти се вовлекува во срцето), а сепак, чудно ли е тоа што овде луѓето сакаат посилено од другаде. Толку про-никнав во него, што ако го напуштам, ќе се разделам од самиот себе (Сјоран 2009, 39–40).

Ретко кој вљубеник во раскошниот Париз не ги споделува овие размисли на романскиот писател и есеист Емил Сјоран напишани во еден париски хотел уште во текот на Втората светска војна. Неслучајно, насловот на 70-те фрагменти од кои е и споменатиот цитат, гласи: *Крајок ѝреѓлед (Бревијар) на ѝоразениѝе*.

Се чувствува ли еден поет „поразен“ пред лицето на Париз? Оваа дилема се отвора при средба со песната „Проштавање од Париз“ на Блаже Конески

од стихозбирката *Везилка*; не онаа од нејзиното прво издание во 1955 г. која содржи само 37 песни, туку од второто, дополнето издание (1961) зашто, споменатата песна, е плод на реално доживување, на вистинска разделба од градот на Сена, чијшто жител, нашиот поет ќе биде од декември 1956 до мај 1957 година, како што пишува во своите сеќавања во *Дневник во многу години* (1988). Преку тематизацијата во песната на Конески, Париз станува дел од неговата „лирска биографија“ (како што би рекол професорот Атанас Вангелов). Песната „Проштавање од Париз“ во целост гласи:

Преминав со дланка по грапавата кожа на сидот
и реков: Збогум, умирај пополека.
Ја допрев со рака оградата од паркот
и реков: Збогум, умирај пополека.
Ја погалив, како случајно, кадравата коса на зелениката
и реков: Збогум, умирај пополека.
Ги кренав очите кон небото ослепително сино
и реков: Збогум, преминувај пополека,
јас ќе го зачувам твојот спомен.

Оваа песна не е застапена во изборот на Конески *Месџа и миџови* (1981); таа ретко се споменува и од најдобрите познавачи на поезијата на нашиот великан, освен неколку исклучоци. Георги Сталев, на пример, во текстот „Исчитување на стихозбирката *Везилка* од Блаже Конески“, осврнувајќи се на секоја одделна песна од конечното издание на оваа култна збирка, по повод „меланхоличните акорди од една разделба,“ ќе запише: „Можеби не ни е најјасно што значи онаа сугестија за бавното умирање, искажана на проштевањето / збогувањето со некои објекти во светската престолнина (и дали глаголот во императив – преминувај – значи поминувај, што не би било сосема логично, или: умирај?!). Во секој случај – едно носталгично збогување“ (Сталев 2021, 200). Во мошне инспиративниот есеј на Влада Урошевиќ под наслов „Париз – далечен и близок“, читаме:

Кога му кажав, летото 1967 година, на Конески дека добив стипендија за една школска година во Париз, тој ми одговори: „Тоа е една извонредна можност човек да се почувствува одново како студент“. (...) Тој не ги покажуваше јавно своите чувства, но јас, во тој миг, кога ги разменивме тие неколку кратки реченици за Париз, можев јасно да насетам во неговиот глас една мошне силна носталгија – се сеќава Урошевиќ (2021, 41).

Неслучајно, мапираната носталгија во песната на Конески е созвучна со личната носталгија по Париз како животно искуство! Носталгијата е еден комплексен феномен поврзан со чувството на загуба, чијашто суштина, според Светлана Бојм (Bojm 2005), се сведува на принципот копнеж. Иако носталгијата делува дека е копнеж по едно место, таа е, всушност, копнеж по едно друго време. Споменатата реномирана компаратистка разликува: *ресџаврајивна носџалгија* (обележана со обиди за трансисториско реконструирање на домот / родниот крај – nostos) и *рефлексивна носџалгија*, која се

карактеризира со копнеж и болка (algia). Рефлексивниот модел на носталгија во центарот на вниманието ги има индивидуалните мемории кои, сепак, не се независни од колективните мемории. Но: „Најдобро се памети она што е емоционално обоено“ – смета Бојм (Boјm 2005, 103). Кај Конески, несомнено, станува збор токму за тој рефлексивен, копнежлив модел на носталгија и тој се однесува не на домот, туку на Париз и претставува негов творечки предизвик, барем што се однесува до песната „Прощавање од Париз.“

Интересно е што Конески стои пред лицето на Париз – тој град-мечта и град-реалност, град-сон и град-текст, во смисла на дел од „културното паметење“ (според Јан Асман), или како еден видлив и невидлив ракопис, поточно палимпсест – и му се обраќа како единка, индивидуа, лично и интимно, емоционално и духовно. Секој си има свој Париз, па така и релацијата на Конески со Париз е уникатна и неповторлива. Претчувството за умирањето на еден град / цивилизација што провејува низ песната „Прощавање од Париз“, несомнено, ја вклучува оваа песна во контекстот на големата тема на симболистичката поетика – есхатологизмот, зад која стои митот за истрошеноста на западната цивилизација. „Како и сите ’варвари’, и ние сме стоеле пред тој град-ризница што ги пластел во себе скапоценостите на вековите и просторите, вцашени – со стравопочит, но и со љубомора“ – ја коментира Урошевиќ двојната перцепција на Париз како голем предизвик, но и како големо обесхрабрување (Урошевиќ 2021, 40). „За малку тој град ќе ја скршеше мојата волја“ – сведочи и Конески во својот *Дневник по многу години* и продолжува: „Видов каде сум и што сум спрема таа чудесија градена и организирана со векови од еден голем народ. Ми се чинеше дека и крајната цел на еден голем народ е да создаде голем град со својствен изглед, својствена душа и физиономија. Сепак најдов некоја опора во себе. Првото прибежиште ми беше полутемната просторија на Институтот за славистика“ (Конески 2014, 191).

Коментирајќи го споменатото сведоштво на Конески, Атанас Вангелов ќе запише:

За него Париз е ’чудесија’. Таа чудесија восхитува како показ за силата, замислата и целта на еден ’голем народ’, недостижни за ’мал народ’ кој тукушто откинал од јаремот на ’смачкано племе’. Со самото свое постоење таа чудесија му зборува на човек од ’мал народ’ кој веќе решил исцело да се вложи себеси во културното издигање на тој ’мал народ’ дека, во некоја рака, неговите напори се однапред осудени на пораз, ако не и залудни. Тој ’мал народ’ никогаш нема да направи таква ’чудесија’ која ’била градена и организирана со векови’. Или, како што самиот вели: ’за малку ќе ја скршеше мојата волја’. Затоа и бега од немуштиот збор на таа ’чудесија’ која му вели кој е и што е наспрема неа. Добро зборува за тоа она спасоносно ’прибежиште’ кое му помага на Конески да најде лек (’опора’) против заканата на ’чудесијата’ што ја става на искушение неговата волја (Вангелов 2020, 65–66).

Потврда за тоа дека Конески успеал да го разреши цивилизацискиот судир или шок од средбата со Париз и неговата истовремено привлечна и застрашувачка убавина, меѓу другото, е токму песната „Прощавање од Париз“. Во неа нема траги ниту од психолошката желба за самоуништување карак-

теристична за симболистичката идеја на есхатологизмот, ниту од чувството на анксиозност или загрозеност на единката пред новите времиња што, исто така, претставува семантичка константа на сплиновски интонираните симболистички стихови. Наспроти тоа, лирскиот субјект кај Конески се фокусира на тројно, интимно збогување од градот (потенцирано и со тројната употреба на рефренот „умирај пополека“) и тоа:

1. Од сидот, каменот, оградата на паркот – значи од материјалната реалност во смисла на очовечената природа или од вештачкото, во крајна линија;

2. Од „кадравата коса на зелениката“, односно од природата како објективно дадена реалност и

3. Од „небото ослепително сино“ или од бескрајот/вечноста.

Посочените инстанци во поетската визура на Конески стануваат репрезенти на една триделна проекција на светот: природа – цивилизација – космос. Човекот, единката, притоа, има круцијална улога и место во така усторениот свет: моќта на секавањето што единствено тој ја поседува и која единствено може да им се спротивстави на времето, ентропијата и смртта. Лирската визура на Конески, вкрстувајќи ја хронотопичноста во човекот, од личното преоѓа кон универзалното. Впрочем, споменатото „римување“ (еден од омилените термини на Конески) на индивидуалното и универзалното ја маркира целокупната негова поезија.

Човекот е собирач на спомени во прустовска смисла; тој е во „потрага по загубеното време“ што им дава легитимитет на негативно интонираните чувства на резигнација, загуба, болка, немок, меланхолија... Но, во песната „Прощтавање од Париз“ не станува збор за онаа „хмурна меланхолија“ („црна, длабока тага“ или рамнодушност) која провејува во поемата „Григор Прличев“ на Конески, на пример. Напротив! Посоодветна би била оксиморонската синтагма *меланхолична ведрина*, како што го именува Илинка Митрева филозофското промислување на светот на – човекот Конески. *Меланхоличнаша ведрина* од животот, дискретно се вселила и во поезијата на нашиот великан – смета Митрева (2012, 461). Конкретно, во песната „Прощтавање од Париз“, *сјоменои* ја претставува онаа нужна алатка за „свртување на завртката“ (Х. Џејмс) или принцип на измена од таговност кон некаква оптимистичка ведрина и химничност, во крајна инстанца. Во оваа смисла, песната „Прощтавање од Париз“ на Конески кореспондира и со принципот на творење на американскиот поет Едгар Алан По изложен во неговиот есеј „Филозофија на композицијата“, во кој тој детално ја разоткрива техниката на настанување на неговата песна „Гарванот.“ За Е. А. По, вистинско подрачје на песната е *убавинаша*, а нејзин израз е – *шагаиша*: „Меланхолијата, според тоа, е најлегитимниот од сите поетски изрази“ – констатира По (2013, 173). Следната лавиринтска патека кон која води нишката на Аријадна во рацете на даровитиот поет, претставува *смршиша* како најтажен предмет според општото човеково сфаќање; смртта која, според По, добива поетски статус токму во спрега со убавината.

Сите споменати елементи ги има и во песната „Прощтавање од Париз“ на Конески (убавината, тагата, умирањето), со тоа што, за разлика од По и неговиот највозвишен поетски предмет – *смршиша на убавина жена*, или мотивот на „мртвата сакана“ тематизиран во „Гарванот“ (но и во целокупното

творештво), изборот на нашиот поет е спацијалноста или поимот „место“, при што пристапот кон градот е *феноменолошки* – Париз како продукт на еден специфичен цивилизациски модел. Но, крајниот исход е, исто така, идентичен и кај обајцата: кај Е. А. По гарванот прераснува во симбол (По вели „амблем“) на „вечниот и тажен спомен“, односно, на *Тажношо* и *Бесконечно сеќавање* (По 2012, 181), а кај Конески тоа е заветот на лирскиот субјект во финалето на песната дека ќе го зачува споменот за градот и по разделбата со него.

Впечатливата поетска слика, пак, за „небото ослепително сино“ во песната на Конески е созвучна со сликата на небото кај веќе цитираниот Сјоран: „Никогаш нема да го заборавам париското небо. А кога ќе посакам да ја дефинирам неговата чар, пропаѓам во себе и го дефинирам како *невозможност на синилошо*. (...) Како да се пронајде среќа која може да се мери со такво небо?“ – се прашува Сјоран (Сјоран 2009, 40–41). Еден друг автор-великан, Милош Црњански, во патописната проза *Писма од Париз* (објавена пред точно 100 години, во годината кога се родил и нашиот Конески, 1921), го наоѓа рецептот за среќа во стилот на финалето на песната „Проштавање од Париз“: токму од Париз Црњански упатува апел до сите припадници на „словенската душа“, до нивната „предодреденост за страдање“, „да забораваат веќе еднаш на сè и повторно безгрижни, да се сетат на вечноста“.

Интересна паралела со ставот на Црњански може да се воспостави со размислите на нашата критичарка Елизабета Шелева која интуитивно доаѓа до „источната“ зачинетост на носталгијата:

Доколку етимолошки ја расчлениме самата лексема 'носталгија' и истата (типграфски) ја презапишеме, како н(О)СТалгија, тогаш, во феноменот носталгија, однатре, како негова иманентна и неразделна црта се насира источноста (ориенталноста), и не толку како географска, туку, уште повеќе, како одлика на определен менталитет. Отаде, веројатно и не е случаен фактот, што значаен број (...) словенски писатели и уметници (...) се забележително обземени и преокупирани од појдовната феноменологија и проблем(атика) на носталгијата (Шелева 2021, 451).

Во оваа смисла, Блаже Конески, со своите стихови, се надоврзува на плејадата словенски поети-носталгичари, кој, како што веќе видовме, го наоѓа спасот, излезот во творечкиот чин. Во текстот посветен на Григор Прличев, тој ќе запише:

Минатото си го претставуваме секогаш неполно: како да замислуваме празни улици, пресушени речни корита, низ кои тече сив полумрак, каде што течел бескрајно разнообразен живот. Само зборот на поетот спасува нешто повеќе од тој живот, та нè растревожува некој миг како сега да го преживуваме (Конески 2020, 254).

Психоанализата веќе одамна укажа на терапевтската функција на меморијата отелотворена преку уметничката креација – во конкретниов случај, преку поетската реч. Уште една песна родена од перото на Конески носи отпечаток од Париз, овојпат како град на колективното несвесно или енциклопедија

на културната меморија: песната-омаж „На гробот на Пол Елијар“ (*Послание*, 1987). Гробот, фукоовски, е хетеротопија, и тоа „необична хетеротопија“, „друго место во однос на обичните културни простори“, но простор кој сепак е во врска со останатите локации на градот (Фуко 2007, 38). Несомнено, гробот на Елијар ја чува аурата на неговата поетска магија; оттаму и можноста да зрачи, да стане култно место за духовното наследство на еден поет.

Во едно интервју со Луан Старова за врските со француските писатели, Конески, евоцирајќи ги своите спомени од мошне впечатливата прва средба со Пол Елијар при неговата посета на Скопје во далечната 1946 г., ќе рече: „Беше за мене многу пријатен човек во контактот со нас. (...) Јас кој сум доста бојазлив во контакти со луѓе, бев многу брзо релаксиран во контактот со него“ (Старова 2021, 139–140). Конески е особено фасциниран од „концертот со Елијар“, односно од филмската лента со песната на Елијар за слободата прикажана во Друштвото на писателите – рецитал во облик на илустриран текст, прв од таков вид кај нас, како што ќе запише во *Дневник ѝо многу години* (Конески 2014, 284). Конески, во неговиот добро познат ироничен стил, меѓу другото, раскажува и неколку анегдоти. Така на пример, по пречекот на Елијар во Гевгелија, а на пат за Скопје, придружбата на Елијар во која се наоѓал и Конески, стигнува во Велес и прави пауза кај старата баждарница. Зајдисонце е, па сите прозорци блескаат раскошно од сонцето на заод. „Пред тој приказ“, пишува Конески, „Елијар ни рече: ’Да не сум роден во Париз, јас би сакал да живеам овде.’ А јас се сетив, со горчлив усмев, колку ме јаделе тафтабити во врелите ноќи на овој град“ (2014, 283).

На творечки план, во поглед на евентуалното влијание од Елијар, Конески е дециден: „Јас не му должам ништо на Елијар“, изјавува тој во веќе споменатиот разговор со Луан Старова и појаснува: „Мојот интерес беше во друг правец, кон словенските книжевности. И донекаде кон германската.“ Иако, експлицитно признава: „Не, не, јас од влијанија не се плашам! И тоа за моја среќа не е минус. Но, човек, колку и да сака не може сè да стигне во животот. Јас француската поезија сум ја читал главно преку антологии“ (Старова 2021, 142).

Но, релацијата Конески – Елијар не завршува овде. Десет години по посетата на Елијар на Македонија, Блаже Конески е во Париз. Тоа му е прва посета на француската престолнина. „Тогаш имав амбиција, како што оној што сакал да го запознае целиот Бостон, и јас Париз да го запознам колку што се може повеќе“ – се сеќава Конески, па продолжува: „И во мене се јави желбата да ги посетам и гробиштата Пер Лашез. Ми кажуваа дека таму има гробови на видни Французи“ (Старова 2021, 140). „Шетајќи така дојдов до една парцела со гробови без крстови.¹ Меѓу нив го пронајдов гробот на Пол Елијар. Скицирав тука еден мал текст. Го објавив многу подоцна во збирката *Послание*“ (Конески 2014, 284), по цели 26 години.

Споделеното сеќавање на Конески за генезата на песната посветена на францускиот поет, е индикативно за неговата творечка постапка (од скица до

¹ „Гроб без крстови“ може да се доведе во корелација со феноменот „абјект“ или „засор по себе“ на Јулија Кристева, но тоа е една друга тема која, кај нас, ја актуализира Јасна Котеска во својата студија *Санийарна енигма*, Скопје: Темплум, 2006.

песна) која се темели на строгост, самокритичност, рационална контрола... Творечкиот чин ги синтетизира дионизискиот и аполонискиот принцип на творење: поттикот, импулсот е миговен, спонтан, непосреден, но потоа следува временска дистанца која алудира на еден долготраен, сериозен, одмерен и добро обмислен процес, односно препуштање на јазичната авантура во потрага по соодветен, сублимиран израз на првичната инспирација. Во оваа смисла, на едно место во своите есеи, самиот Конески ќе рече: „Во моето сфаќање поетот не е лишен ниту од прозорливост, ниту од пророчка визија, ниту од силата на инспирација. Меѓутоа во моето сфаќање зад него не стојат никакви виши сили, ами стои јазикотворечкиот колектив, со сета своја традиција која секој нов креативен чин го вклучува во еден траен и непрестаен тек“ (Конески 2018, 49–50).

Песната „На гробот на Пол Елијар“, како и „Проштávaње од Париз“, е лирска минијатура, и овде, индивидуалното се прелева во универзалното преку – моќта на поезијата. Песната во целост гласи:

Никој не ги сеел овие темјанушки на гробов,
тие се сами изникнати.
Никој не го длабел овој прост натпис,
тој сам се втиснал во каменот.
Грга однекаде во светлината
грлен шепот на страсни зборови.

Композициски и јазично совршената сестина од која е структурирана песната „На гробот на Пол Елијар“, не е во колизија со нејзината ирационална содржина: темјанушките на гробот на поетот – сами изникнале, натписот – сам се втиснал во каменот. Ретките ирационални проблесоци во стиховите на Конески се речит пример за негово препуштање на силите на потсвесното во име на актуализацијата на поетскиот збор, која самиот ја смета за суштествена одлика на поезијата (Конески 2018, 49). Оваа моќна минијатура како квинтесенција на силата на поетскиот збор, тој „порив“ кој „за смисла не прашува“, како што вели Конески на едно друго место, ја потврдува динамичната рамнотежа, трајниот склад на Љубовта и Смртта, на Светлината и Мракот, на Космосот и Хаосот, на Почетокот и Крајот во поетското писмо на Конески. Тоа се црвениот и црниот конец, смета Влада Урошевиќ (2005, 131) со кои, според советот на везилката – наречница, поетот треба да ја исткае својата „проста и строга“ песна.

И лингвистичкото толкување на Атанас Вангелов на оваа куса песна на Конески имплицира сродни согледби. Според него, финалниот „грлен шепот“ е звучен пандан на темниот колорит на темјанушките кои сами никнале на гробот на еден поет“, затоа што во синтагмата „грлен шепот“ доминираат вокалите од заден ред или темните вокали. „Таа акустично-колоритна темност помага подобро да се разберат и оние, донекаде енигматични ’страсни зборови“ – констатира Вангелов и реторички прашува: „Нели се тоа зборови на некоја ’темна страст‘?“ (2020, 127). Во својата натамошна, мошне минуциозна анализа на песната, Вангелов воспоставува релација со јунаците од

романот *Демони (Бесови)* на Достоевски, како пандан на подземната, хтонска орда на хедонистичкиот бог Дионис, бог на обилјето, веселбата, виното и занесот. Токму состојбата на „ex-stasis“ или препуштање на земните задолжества до – самозабрав, до исчезнување (според Платон, тоа е занес кога душата на поетите го напушта телото за да стапи во контакт со музите, а за Мартин Хајдегер е (от)фрлената егзистенција од сушноста или абјект – тоа што се фрла настрана во речникот на Јулија Кристева), е оној поврзувачки линк помеѓу Дионис и радикалните нихилисти во романот на Достоевски, појаснува Вангелов (2020, 127). Токму митолошката предлошка на песната е клучна за нејзиниот, претходно елабориран, финален исход: во состојба на ex-stasis, Дионис го распарчуваат елевсинските свештенички и ѝ го враќаат на мајката Деметра (божица на земјата), а за време на пролетните свечености, тој распарчан Дионис, зема облик на цвеќиња кои ја најавуваат бујната, пролетна обнова на светот. Ете ја повторно во игра цикличната обнова на природата и хармонијата меѓу животот и смртта, тој вечен танц на Еросот и Танатосот имплицитно насетен низ стиховите од песната „На гробот на Пол Елијар.“

*

Да заклучиме: Блаже Конески влегува во „златниот фонд“ на македонската наука, литература и култура, но како научник и автор, тој не е ригидно затворен во тесните национални рамки, туку е дијалогски свртен кон европското (и светско) културно / цивилизациско наследство. Како читател и консумент тој се движел низ сите времиња, низ сите простори и меридијани (Ѓурчинов 2018, 12).

Песните „Проставање од Париз“ и „На гробот на Пол Елијар“ на Блаже Конески, тематски врзани за Париз, не се само обични „разгледници од Париз“, туку некој вид естетски сон и тие, преку понуденото индивидуално „читање на градот“, отвораат цел спектар од некои константни опсесии на нашиот Конески во поезијата како: осамата, немирот, тагата, смртта... Но, пред сè, говорат за моќта на поетската реч, нешто во стилот на еден Бодлер кој, обраќајќи му се на Париз, ќе запише: „Ти ми ја даде својата кал, а јас од неа направив злато“.

Блаже Конески со своето дело, несомнено, ги позлати македонската литература, култура и наука.

Цитирана литература

Кирилична:

- Вангелов, Атанас. 2020. *Лирската биографија на Конески*. Скопје: Слово.
 Ѓурчинов, Милан. 2018. „Вовед.“ Блаже Конески, *Светиот на јеснајта и леѓендајта*: есеи и прилози. Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, т. 5. Скопје: МАНУ, 7–17.

- Конески, Блаже. 2011. „Проштавање од Париз.“ *Поезија*, книга прва (прир. М. Ѓурчинов). Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, т. 1. Скопје: МАНУ, 210.
- Конески, Блаже. 2011. „На гробот на Пол Елијар.“ *Поезија*, книга втора (прир. М. Ѓурчинов). Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, т. 2. Скопје: МАНУ, 49.
- Конески, Блаже. 2014. „Дневник по многу години.“ *Проза* (прир. К. Ќулавкова). Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, т. 4. Скопје: МАНУ, 145–332.
- Конески, Блаже. 2018. *Светиот на њеснаџа и леџендаџа*: есеи и прилози (прир. М. Ѓурчинов). Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на Милан Ѓурчинов, т. 5. Скопје, МАНУ.
- Конески, Блаже. 2020. „Григор Прличев.“ *Македонскиот XIX век* (составиле: А. Ѓурчинова, Л. Капушевска-Дракулевска, Б. Карапејовски). Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание во редакција на акад. М. Ѓурчинов и акад. К. Ќулавкова, том 6. Скопје: МАНУ, 243–254.
- Митрева, Илинка. 2012. „Меланхоличната ведрина на Конески.“ Меѓународен научен симпозиум *Блаже Конески и македонскиот јазик, лиџераџура и кулџура* (15 и 16 декември 2011 - Скопје). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 461–464.
- По, Едгар Алан. 2013. „Филозофија на композицијата.“ *Аванџуриџе на Арџур Гордон Пим; Филозофија на композицијата*. Скопје: КСЦ, Микена, Макавеј, 167–181 (превод: В. Пемова).
- Сталев, Георги. 2021. „Исчитување на стихозбирката *Везилка* од Блаже Конески.“ *Навраќање кон Конески* (прир.: Свето Стаменов и проф.д-р Вера Стојчевска-Антиќ). Куманово: Општина Куманово, 180–202.
- Старова, Луан. 2021. „Блаже Конески и странските влијанија.“ *Навраќање кон Конески* (прир.: Свето Стаменов и проф.д-р Вера Стојчевска-Антиќ). Куманово: Општина Куманово, 131–147.
- Урошевиќ, Влада. 2005. „Поетот пред лицето на земјата (За поезијата на Блаже Конески).“ *Алки шџо се надоврзуваат*. Избрани дела, книга 6. Скопје, Магор, стр. 119–131.
- Урошевиќ, Влада. 2021. „Париз – далечен и близок.“ *Кулџурен живоџ*, бр. 3–4, 38–47.
- Фуко Мишел. 2007. „За другите простори (1967), хетеротопии“, во *Асиќџи на оруџосџа* (во редакција на Џепароски Иван), Менора, Евро-Балкан Пресс, Скопје, стр. 33–43 (превод: А. Димишковска Трајановска).
- Црњански, Милош. *Писма из Париза*. <https://pdfcoffee.com/milos-crnjanski-putopisi-i-pdf-free.html> [Пристапено на 1.12.2021].
- Шелева, Елизабета. 2021. „Носталгија.“ *Поимник на книжевнаџа теорија* (второ дополнето и изменето издание), прир. Катица Ќулавкова. Скопје: МАНУ, 449–452.

Латинична:

- Bojrn, Svetlana. 2005. *Budućnost nostalgije*. Beograd: Geopoetika.
- Cioran, Emil. 2009. *Brevijar poraženih*. Zagreb: Meandarmedia.

Summary: Blaže Koneski was on a study stay in Paris from December 1956 to May 1957 year. He wrote about his adventure in Paris in his *Diary after many years* (1988). The result of the real contact with the city above the Seine are the two poems: “Farewell from Paris” (published in the second and final version of *Vežilka – The Embroideress*, 1961) and “On the Grave of Paul Eliard” (*Poslanie – The Epistle*, 1987). The text focuses on the relationship between the poet (Koneski) and the city (Paris), through the interpretation of the above-mentioned poems. Both poems are also illustrative of some constant obsessions of Koneski’s poetry such as loneliness, sadness, restlessness, and death.

Владимир Мартиновски

ПОЕТИТЕ ПРЕД ТАЈНИТЕ НА ХУМОРОТ: ШАРЛ БОДЛЕР И БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА КАРИКАТУРАТА

Апстракт: Во многубројните дефиниции на карикатурата неизоставно се истакнува дека таа е слика во која се преувеличува некој аспект на изгледот или на однесувањето на некоја личност, со цел да се постигне хумористичен ефект или, пак, за да се упати некоја критичка забелешка. Во фокусот на нашиот интерес во оваа статија се ставовите за значењето на карикатурата како уметничка практика на две клучни фигури на француската и на македонската книжевност: Шарл Бодлер (1821–1867) и Блаже Конески (1921–1993). Од една страна, Бодлер со низа неодминливи есеи и критички панорами одиграл клучна улога во анализата на творештвото на плејада француски карикатуристи, меѓу кои привилегирано место има Оноре Домие (1808–1879). Како еден од основачите на „Остен“, уште од 1945 година Конески има увид во развојот на македонската карикатура, а во оваа пригода ги анализираме неговите ставови за овој ликовен жанр искажани во есеите и беседите посветени на творештвото на Василие Поповиќ-Цицо (1910–1962). Споредбеното читање на есеите на Бодлер и Конески за карикатурата, не води кон сознанијата дека тие како писатели имале голем резпект кон моќта на карикатурата за критичка опсервација на стварноста. Совпаѓањето меѓу ставовите на поетите пред сè се темели на идејата дека хумористичната визура на карикатурата нуди едно посеопфатно разбирање на човекот. Наспрема тенденцијата кон идеализирање на личностите од минатото, карактеристична за легендата, според Конески, карикатурата со помош на хуморот овозможува „поголемо доближување до животната вистина“.

Клучни зборови и изрази: карикатура; интермедијалност; хумор; легенда; Бодлер; Конески; Домие; Поповиќ-Цицо

Иако станува збор за творечки личности со опуси кои досегаат безвременски вредности, поврзувањето на имињата на Шарл Бодлер и Блаже Конески во оваа пригода би можело првин да се втемели на хронолошката коинциденција – два века од раѓањето на францускиот и век од раѓањето на македонскиот поет, што секако подразбира доволна временска дистанца за да се согледаат стожерното значење, влијанието, релевантноста и творечкото значење на делата на двајцата писатели. Споредбената перспектива, на која ќе

се осврнеме во оваа прилика се должи на споделениот интерес на Бодлер и Конески за хуморот во доменот на ликовните уметности, особено за жанрот на карикатурата.

Како еден од најистакнатите француски ликовни критичари на средината од XIX век, Шарл Бодлер напишал неколку неодминливи текстови посветени на карикатурата и на најзначајните француски и светски карикатуристи. И покрај тоа што заедно со Банвил и Виту, Бодлер учествувал во проектот *Салон на карикајтури 1846* и на мултимедијалниот потфат *Кришика во стихови на шеесет цртежи на дрво*, пред сè, во функција на поет-критичар, бидејќи кусите коментари поврзани со соодветните карикатури ги напишал во форма на стих, поетот во улога на ликовен критичар напишал и неколку особено значајни текстови поврзани со жанрот на карикатурата и теоријата на хуморот и комичното во уметноста. Станува збор за есеите: „За суштината на смеата и општо за комичното во уметноста“ (1855), „Неколку француски карикатуристи“ и „Неколку странски карикатуристи“ (двата објавени во 1857 година).

Во првиот текст, што има теоретско-естетска ориентација, поетот ги приложува своите оригинални опсервации за природата на комичното во ликовните уметности (иако има повеќе примери и од доменот на литературата), а во вторите два текста Бодлер накусо ги анализира опусите на цела една плејада познати француски карикатуристи (Верне, Пигал, Шарле, Домие, Моние, Гранвил, Гаварни, Тримоле, Травие, Жак) и странски карикатуристи (Хогарт, Крикшанк, Гоја, Пинели, Бројгел).

Од друга страна, кога говориме за интересот на Блаже Конески за хуморот и карикатурата, би требало првин да напоменеме дека тој се вбројува меѓу основоположниците не само на стожерните македонски научни и културни институции, ами и на првиот македонски медиум во сферата на комичното – хумористичното и сатирично списание од областа на уметноста, слободната мисла и слободното творештво „Остен“, првпат објавен во 1945 година. Блаже Конески не само што спаѓа меѓу основачите на хумористичното списание, туку е и кум на името: на почетокот, всушност, „Остен“ бил прилог за сатира во билтенот на Првата македонска народна ослободителна ударна бригада под името „Сред поле сунсуле“. Пионерите на „Остен“ се: Блаже Конески, Владо Малески, Лазар Мојсов, Киро Хаџивасилев и други. Првиот број на „Остен“ излегува на 1 јануари 1945 год., а името „Остен“ го дал токму Блаже Конески. Би требало да истекнеме дека во развојот на „Остен“, покрај Конески и Малески, значаен влог дале и низа писатели, сликари и културни работници, меѓу кои: Славко Јаневски, Панде Јаревски, Василие Поповиќ-Џицо, Цветан Станоевски, Дарко Марковиќ, Миле Попоски, Ацо Шопов...

Покрај активностите поврзани со „Остен“, несомнената упатеност во сферата на ликовните уметности, засведочена со низа антологиски есеи и критички осврти за низа македонски ликовни творци со кои негува искрено пријателство се несомнено клучните причини што токму Блаже Конески ги отворил двете изложби со кои се омеѓува ликовниот опус на еден од најистакнатите карикатуристи на нашата ликовна сцена – Василие Поповиќ-Џицо (1910–1962). Имено, со беседата именувана „Легендата и карикатурата“ во 1957 година Конески ја отворил првата самостојна изложба на В. Поповиќ-Џицо, а по само

шест години ја напишал и беседата „Средба“, изречена при отворањето на посмртната изложба во 1963 година.

За нас особено индикативно е што во заклучните согледби од беседата „Легендата и карикатурата“ Блаже Конески се повикува токму на Бодлеровите ставови за карикатуристот Оноре Домие. Конески вели: „Не попусто можеме да си ги споменеме зборовите на Бодлера за Оноре Домие: Овој човек, чиј лик ти даваме, и уметноста на кого, најсуптилна од сите, нè учи да си се смееме сами себе, тој е, читателу, мудрец. Тој е сатирик, шегач, но силата со која тој ги слика опачините ја покажува добрината на неговото срце“ (Конески 1990в, 222). Воопшто не би било претерано ако се каже дека би можела да се повлече паралела кон високата критичка оценка и непоматениот восхит на Бодлер спрема уметноста на Домие со вдахновените и проникливи согледби на нашиот Конески за визуелниот хумор и карикатурата, поттикнати токму од делата на Василие Поповиќ-Цицо. Имено, Бодлер смета дека во карикатурите и во делата на Домие стои човекољубието, а Конески за Поповиќ-Цицо истакнува:

Не е уметникот малициозен, тој врши само, со сета присушта скромност, една улога што му ја предодредил животот (...) Нека ми дозволи по ова нашиот уметник да ја отворам неговата изложба со благодарност за таа добрина – зашто тој нè прави не страшни, а само малку смешни (222).

За Конески уметникот карикатурист (од рангот на Поповиќ-Цицо) е вистински карактеролог и „тих животописец“, кој успева сугестивно не само да ја долови сличноста со објектот на карикатурата, ами и на визуелен начин да го пренесе она што Конески го нарекува „секидневна оценка на личностите“ од страна на колективот. Конески е свесен дека од зачетоците на ликовната уметност, луѓето ги нарачувале портретите за да остане зад нив репрезентативна, официјално одобрена слика, а карикатурата пак, пласира и критичка опсервација на насликаната личност. „Луѓето за пред потомството нарачуваат портрети, фамилијарни, а карикатурите се прават без нарачка“ – забележува Конески. Оттука, карикатурата за Конески е уметнички облик кој благодарение на хумористичната визура нуди едно посеопфатно разбирање на човекот. Конески смета дека внимателните и вешти набљудувачи на карикатурите на Поповиќ-Цицо, во тие слики подобро ќе ги сфатат насликаните личности, „како живи луѓе, и со добри страни и со слабости, а кој разбира – поблаго осудува поштедро проштава“ (222) – поентира поетот. Благодарение на делата на Поповиќ-Цицо, Конески длабоко проникнува во вредноста и улогата на карикатурата во една култура, истакнувајќи: „Ние треба да жалиме што немаме карикатури на поистакнати личности од нашето минато. Да ги имавме, поарно нив ќе ги почувствувавме“ (Конески 1990в, 221).

Индикативно е што осврнувајќи се кон уметноста на Поповиќ-Цицо, Конески, всушност, ги спротивставува легендата од сферата на вербалното творештво и карикатурата од доменот на визуелната експресија, како спротивставени тенденции во доловувањето и создавањето „слика“ за личностите од минатото и од сегашноста. Во легендите, според Конески, „настаните добиваат отсјај на трагична возвишеност, луѓето на херојска чистота и понесеност. Кога се говори за нив, лесно се насолзува гласот, и тоа е една длабока потреба

на нашата душа, што често пати и најригорозното установување на реалните факти не може да ја разниша легендата“ (221). Како своевидна контрагежа на наклонетоста кон идеализирање во легендата, Конески посегнува по улогата на хуморот, субверзивното и смешното во карикатурата: „И стремежот кон создавање легенда може да се негира пред сè со дејствувањето на оној друг, исто така природен стремеж на уметничка обработка на животната материја, заснован врз чувството на смешното, и кој во ликовната уметност наоѓа израз имено во карикатурата“. Особено интересно е што за Конески овие два пристапи не се исклучуваат меѓусебно, ами се дополнуваат и проникнуваат: „Комбинирањето на споменатите два стремежа значи и потполно опфаќање на животот и поголемо доближување до животната вистина“ (221).

При портретирањето на карикатуристот Василие Поповиќ, Конески забележува дека хуморот во карикатурата и во животот може да има многукратни улоги, а и дека може да се проникне и да се поврзе и со лиричноста и поетичноста. Во беседата „Средба“, по повод постхумната изложба на сликарот, Конески со нијансирана суптилност ја покажува таа интеракција на визуелниот хумор, која во голема мера суштински соодветствува со Бодлеровиот ентузијазам за уметноста на Домие. Еве како Конески го портретира со зборови сликарот Поповиќ: „Извонредна префинетост, топла лиричност и богато чувство за хумор ја карактеризираат уметничката личност на Василие Поповиќ (...) Тој ни откриваше дека она што го правиме и она како сами си се претставуваме, секогаш може да се осветли од една страна што ќе нè претпази да не се занесуваме многу со нашите успеси, но што истовремено ќе ни помогне да не загубиме глава во нашите падови, да ја крепиме надежта, зашто маките се по луѓето. Тоа можеше уверливо да ни го каже само човек што во себе обединуваше животен опит со троединото чувство на хумор, лирика и духовна префинетост“ (224).

Несомнено е дека овој портрет на Поповиќ, би можеле да го споредиме со портретот на францускиот сликар и карикатурист Оноре Домие, кого Бодлер го става во редот на „трите најдобри цртачи од Франција“. За него ги пишува своите „Стихови за портрет на Оноре Домие“, со цел да се отпечатаат во книгата *Историја на модерниста карикаштура* на неговиот близок пријател Шанплери. Праќајќи му ја песната на својот пријател, Бодлер ја коментирал и интенцијата на неговото поетско дело: „Сакав да кажам дека сатиричниот гениј на Домие нема ама баш ништо заедничко со сатанскиот гениј“ (*СД I*, 1147).

Сатанското комично Бодлер го поврзува со чувството на супериорност, така што францускиот поет несомнено се потпира врз една од доминантните теории на хуморот, која ги влече своите корени уште од антиката, во делата на Платон. Во студијата *За смешното: теориите на хуморот низ призмата на расказот* (2012), Румена Бужаровска прегнантно го синтетизира овој теориски пристап:

Суштината на таканаречената теорија на супериорноста се состои во хумористичното доживување на настан, ситуација или карактеристика која го наведува субјектот да се чувствува доминантен, т.е. супериорен во однос на објектот на хуморот. Во таа смисла, задолжителен елемент на хуморот е очигледна или прикриена агресија, потсмев или подбив врз одреден објект (...) Истовремено,

хуморот е средство со кое умствено може да се победи противникот, па смеата се предизвикува секојпат кога ќе почувствуваме триумф над другиот. Овој триумф може дури да се однесува и на процесот на сфаќањето на хумористичната загатка – доколку субјектот побрзо ја сфати загатката, тој се чувствува супериорен над другите. Теориите кои се засноваат на ваквата теза се нарекувани и теории на омаловажувањето, агресијата и понижувањето.

Во текстот „За суштината на смеата и општо за комичното во уметноста“ Бодлер предлага дистинкција меѓу двата основни типа хумор. Всушност, на „демонското“, сатанското комично, Бодлер му го спротивставува „апсолутното комично“, т. е. гротеската. „Отсега ќе ја нарекувам гротеската апсолутно комично“ – подвлекува Бодлер во познатиот есеј – како антитеза на обичното комично (СД 2, 535).

Несомнено е дека врз оваа основна опозиција се базира и значењето на песната „Стихови за портрет на Оноре Домие“:

*Од смеа неговa не ни сѝуди;
Мелмој, Мефисѝо, кога ги жори
Алекѝо, се смеај и сѝ се ори;
но смеа нивна мраз во нас буди.*

*Нивнаѝа смеа, клешѝење жробо,
прейравајќи се, најразно жрачи;
од неговaѝа ѝак, силно зрачи
кон сѝше луѓе голема љубов!*

Очигледно е дека во песната не станува збор за опис на ниедно ликовно дело, т.е. карикатура на Домие, туку за генерална и мошне афирмативна оценка на неговото ликовно творештво, изнесена во рамките на поетскиот дискурс. Во тоа вреднување особено се истакнува љубовта кон човекот, се разбира, а се темели на претходните интерпретации што Бодлер во својство на критичар ги артикулирал врз опусот на карикатуристот.

Врз основа на овие согледби и критички оценки на Бодлер и Конески за своите современици ликовни творци (Домие и Поповиќ), а и за вредноста и значењето на карикатурата, предлагаме во оваа пригода да се потсетиме и на нивното сфаќање на потребата и улогата на хуморот во човековиот живот. Античкиот филозоф Демокрит велел дека „животот без веселба и празници е како долг пат без одмор“, а во споменатиот есеј на Бодлер, меѓу другото, се истакнува: „Смеата на децата е како цутење на цвет. Тоа е радост на примањето, радост на вдишувањето, радост на отворањето, на контемплирањето, на животот, на растот“. Од друга страна, во книгата насловена *По шѝто го зайаментѝив Конески* (2003) вајарот Боро Митриќески споделува со нас едно значајно сведоштво: На шегата *сѝ е добро само ни минајѝ жодинѝше* Блаже ќе кажеше: „Само на тие што немаат сила за весело и среќно живеење, секоја возраст им е тешка!“

Од оваа перспектива, дури и во својата последната поетска книга *Црн овен* (1993), Блаже Конески ја поместува лирската басновидна минијатура „Личност“, во која прострујува еден гротескно-хумористичен ракурс кон животот:

„О сѝаго!
 Јас не ѝриѝаѓам кон ѝебе!“
 Така си мисли еден ѝажен брав
 дури со оруѓиѝе овчички
 си ѝиѝрика ѝревичка
 на лединаѝа.

Од оваа куса и карикатурално сликовита песна на Конески, меѓу другото, се гледа дека во секоја животна доба, па дури и пред смртта, за хуморот секогаш има место во животот, како во карикатурите, така и во песните.

Цитирана литература

Кирилична:

- Андреевски, Цане. 1991. *Разѓовори со Конески*. Скопје: Култура.
 Бодлер, Шарл. 2014. *Есеи, избор* (прев. Ф. Илиев). Скопје: Магор.
 Бужаровска, Румена. 2012. *За смеиноѝо: ѝеориѝиѝе на хумороѝи низ ѝризма на расказоѝи*. Скопје: Блесок.
 Конески, Блаже. 1990а. *Песни*. Скопје: Култура.
 Конески, Блаже. 1990б. *Песни и ѝреѝеви*. Скопје: Култура.
 Конески, Блаже. 1990в. *Ликови и ѝеми*. Скопје: Култура.

Латинична:

- Baudelaire, Charles. 1975. *Œuvres complètes I, II*, (texte établi, présenté et annoté par Claude Pichois), Paris : Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade.

Summary: In the numerous definitions of caricature, it is invariably pointed out that it is an image in which some aspect of a person's appearance or behavior is exaggerated, in order to achieve a humorous effect or, on the other hand, to make a critical remark. In the focus of our interest in this article are the views on the significance of caricature as an artistic practice of two key figures of French and Macedonian literature: Charles Baudelaire (1821–1867) and Blaže Koneski (1921–1993). On the one hand, Baudelaire, with a series of indispensable essays and critical panoramas, played a key role in the analysis of the work of a multitude of French caricaturists, among whom Honoré Daumier (1808–1879) had a privileged place. As one of the founders of the magazine "Osten," since 1945 Koneski had an insight into the development of Macedonian caricature, and on this occasion we analyze his views on this artistic genre as expressed in the essays and sermons dedicated to the work of Vasilie Popović-Tsitso (1910- 1962). A comparative reading of Baudelaire's and Koneski's essays on caricature leads us to the knowledge that they, as writers, had great respect for the power of caricature for critical observation of reality. The coincidence between the views of the poets is primarily based on the idea that the humorous view of the caricature offers a more comprehensive understanding of man. Contrary to the tendency to idealize people of the past, a characteristic of the legend, according to Koneski, the caricature, with the help of humor, enables "a closer approach to the truth of life."

Весна Мојсова-Чепишевска, Иван Антоновски

„ПРОСТА И СТРОГА МАКЕДОНСКА ПЕСНА“ КАКО ЛИРСКА БИОГРАФИЈА НА КОНЕСКИ

Апстракт: Грамофонската плоча „Проста и строга македонска песна“ издадена во 1981 година, по повод шеесетгодишнината од раѓањето на Блаже Конески е најмалиот по обем избор од неговото поетско творештво. Се чини дека самиот тој не само што е присутен и како интерпретатор / реци- татор на сопствената поезија, туку има учествувано и во подготовката на изборот, како впрочем и при подготовката на сите избори од неговото тво- рештво објавени во текот на неговиот животен век. Во изборот објавен 12 години пред физичкото заминување на Конески, покрај дел од најпознатите и најанализираните, поместени се и песни коишто ретко се коментирани и на коишто книжевната наука ретко им се навраќа – песни коишто досега не биле застапени во поетските антологии, а сигурно има причина зошто Конески инсистирал или прифатил токму тие да бидат дел од ова издание. По микрочитање на сите застапени песни, особено преку анализа на одно- сот меѓу лирскиот субјект и лирскиот објект во контекст на конкретната тема или мотив, се доаѓа до заклучок дека тие се дел од она што Атанас Вангелов би го нарекол лирска биографија на Конески – песни коишто го претставуваат она што е лиризирана интимност на Конески. Во трудот се прави обид токму преку овие песни да се издвојат кодовите на лирската биографија на Конески, преку тематско-мотивски блокови коишто ги прет- ставуваат песните застапени на плочата издадена во 1981 година, а коишто се присутни / повторливи во речиси сите творечки фази на Конески.

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; поезија; „Проста и строга маке- донска песна“; тематско-мотивски блокови; лирска биографија

...како научен работник, знам дека треба многу труд за да се домисли докрај една таква материја. А јас немав време. Немав ни можност такво време да најдам за едно домислување на овие прашања до самиот крај, до создавање на некаков кохерентен систем. Сè што можеше да понудам, до тука одев, е изнесување на некои впечатоци“ (Андреевски 1991, 213).

Осврнувајќи се на својот текст „Еден опит“ (Конески, 2018), Блаже Ко- нески вака коментира за *системот* што го носел во себе и го следел – сис-

темот на поетиката на неговото поетско творештво. На книжевната наука ѝ остануваат задачата и предизвикот да го оствари она за што Конески немаше време – да го домисли, односно реконструира и едновременно да го деконструира тој *систем*, анализирајќи го поетскиот опус на Конески. Но, во „Еден опит“, настојувајќи да дојде до рационалното објаснение за таквиот систем на *откривање на ѝеснаѝа*, Конески говори за интимен опит (2018, 56). Оттука, обидот за негова реконструкција и/или деконструкција, едновременно, сепак, во извесна мера е и обид за реконструкција и/или деконструкција на лиризираната авторска интимност, што на теренот на поезијата може да претставува и спротивставување или отстапување од роланбартовското теориско поимање на смртта на авторот во интерпретацијата на книжевниот текст.

Уште на почетокот на ваквиот обид се отвора дилемата, на кое од двете рамништа на песната коишто ги разликуваше Конески, првенствено треба да се задржи анализата – на рамништето на описот, на подборот на подробности, или на рамништето на пораката преку поентата на песната. Се чини дека во досегашните обиди, доминантно е настојувањето анализата да се оствари преку второто рамниште, бидејќи, како што вели и самиот Конески, на тоа рамниште, „сето тоа што на еден начин како податок сме го избрале, добива едно поуниверзално значење“ (Андреевски 1991, 217–218), а „песната сведена само на конкретен податок не е ништо“ – „песната се создава со првиот збор, но таа е создадена дури кога ќе добиеме една порака што ги надминува како сума тие конкретни податоци, се јавува како автономна значенска сфера“ (Андреевски 1991, 220). Ама значењето на песната, односно уметничката порака е отворена сфера. Како што укажува и Конески, со извесно роланбартовско поимање, „тоа може да се збогатува во чинот на комуникација, бидејќи читателот внесува пак некои свои елементи, што значењето или пораката ги збогатуваат“ – „и за генерациите е тоа една отворена сфера, бидејќи и секоја генерација принесува нешто ново, восприемајќи го дадениот поетски текст“ (Андреевски 1991, 219). Оттука, задржувањето само на второто рамниште може да доведе и до конструкција, а не до реконструкција или деконструкција на лиризираната авторска интимност. Затоа, во ваквиот обид, неопходна е аналитичка посветеност и на првото рамниште – на подборот на подробности, како што би рекол Конески. Насочување на интересот и кон прашањето зошто е избран конкретниот податок којшто го детерминира односот меѓу лирскиот објект и лирскиот субјект и води до пораката, бидејќи како што објаснува Конески, „од тука трга создавањето на песната, од тој момент на фиксирање на релевантни податоци“ (Андреевски 1991, 220). Навраќањето на почетокот на создавањето или откривањето на песната, коешто подразбира и интересирање на авторскиот мотив за творечко насочување кон мотивот и темата на песната, а со тоа и препознавањето на авторската релација со избраниот податок пред тој да биде сврзан со одредено универзално значење согледливо во пораката, сепак, во суштина е интересирање за дел од авторската интимност, што недвојбено упатува на нужна, голема внимателност, вклучително и да не се излезе од сферите на книжевната наука.

Следствено, во анализа којашто е обид да се придонесе во домислувањето, односно реконструкцијата и едновременно деконструкцијата на системот

на поетската реч на Конески, исчитувањето треба да е на одредено меѓурамниште на песната – да се интересира за избраниот податок, за мотивот да се избере мотивот од првото рамниште, а да ја има предвид и пораката со која што песната постанува автономна значенска сфера.

Втората дилема при ваквата анализа е одредување на корпусот од поетскиот опус на Конески којшто е соодветно да се користи. Разрешницата на оваа дилема е само навидум едноставна – строг, мал избор од поезијата на Конески, но тематско-мотивски хетероген, имајќи ја предвид и убеденоста на Конески дека настојувањето на тематско-мотивска кохерентност на поетска книга е предрасуда, а дека врската меѓу различните теми и мотиви ја создава авторот. „Личноста на авторот стои зад тие текстови и поради тоа се добива, на крајот на краиштата, впечаток на некаква целост“ (Андреевски 2009) – велеше Конески, што одново упатува на констатацијата дека при интерпретацијата и анализата на поетскиот опус, сепак се интерпретира и анализира и дел од авторовата интимност. Впрочем, кон тоа и упатува фактот што Конески, коментирајќи ја својата некнижевна, лична биографија и семејна историја, често реферира на свои конкретни песни, како и на раскази од збирката „Лозје“ (Андреевски 1991).

Во овој обид да се даде еден таков придонес во вреднувањето на поезијата на Конески, најсоодветен корпус проценуваме дека се песните опфатени со *грамофонската плоча „Просба и сирого македонска песна“* издадена во 1981 година (Конески 1981) – најверојатно најмалиот по обем избор од Блажевото поетско творештво, инаку реиздадена во 2021 година (Конески 2021), во форма на компакт-диск, по повод јубилејот 100 години од неговото раѓање. Се чини дека самиот тој, не само што е присутен и како интерпретатор / рецитатор на сопствената поезија, туку има учествувано и во подготовката на изборот, како Впрочем и при подготовката на сите избори од неговото творештво објавени во текот на неговиот физички животен век. На плочата, покрај дел од најпознатите и најанализираните, поместени се и песни коишто ретко се коментирани и на коишто книжевната наука ретко им се навраќа – песни коишто досега не биле застапени во поетските антологии, а сигурно има причина зошто Конески инсистирал или прифатил токму тие да бидат дел од ова издание. Најверојатно, причината за нивната „запоставеност“ од книжевната наука е фокусираноста на второто рамниште на песната, според Конески, но за нас, овојпат многу позначајно е становиштето зошто тој ги поместува или прифаќа да бидат поместени во овој избор, иако дел од нив и не се оние со коишто се постигнува највидлив / најспознаен ефект при рецитацијата – најверојатно затоа што поаѓа од првото рамниште – го има предвид и изборот на податокот, односно интимниот, личен порив за создавање на песната, исто колку и самокритичното вреднување на остварувањето на второто рамниште. А токму тоа може и да упатува на претпоставка дека запоставувајќи ја анализата на првото рамниште, сепак, неретко, нецелосно, е анализирано и вреднувано второто рамниште на некои од овие песни како што се „Старата“, „Планина“, „Гугутка“, „Саат“, „Превалец“, но и неговите „Проложни житија“. Како што би рекол тој – *личноста на авторот, во овој случај ја ирејисавава целина на корпусот* или со други зборови преку микрочитање на овој корпус може

да се спознае личноста на авторот во едни поцелосни димензии зад коишто е неговата лиризирана интимност.

Дополнително, во прилог на поврзувањето на изборот со влијанието на првото рамниште на песните е и фактот што Конески иако ја истакнуваше и вреднуваше потребата од комуникација на песната со реципиентот, настојувал за јасност, но не за голема едноставност, не беше подложен на идејата дека треба да се создава за големите народни маси – „јас никогаш не сум размислувал дека треба на некој начин да се сообразувам со некое ниво на публиката“ (Андреевски 2009), нагласува Конески. Оттука, иако „Проста и строга македонска песна“ издадена во 1981 година е на медиум – носач на звук којшто е наменет за широкиот аудиториум, сепак, евидентно е дека во изборот на песните не влијаел карактерот на медиумот, туку друг фактор, во којшто ја препознаваме поврзаноста со авторовата интимност и/или лична перспектива на доживување и преживување на напишаното.

При анализата на песните од оваа плоча како корпус, се забележува дека од поетското творештво објавено пред поетската книга „Везилка“, опфатена е само една песна – „Ангелот на Св. Софија“, во којашто при микропрочит се препознава и врската со слободата како информација избрана на првото рамниште. А „човекот треба да знае да ја искористи слободата и да ја осмислува. Самата по себе таа ништо не создава“ (Андреевски 2009) – велеше Конески. Изоставањето на други негови поетски остварувања од првите книги, објавени во периодот на социјалистичкиот реализам може да се толкува како одраз на Блажевата самокритичност за остварениот творечки резултат во тој период – „не би рекол дека тој период беше особено плоден кај мене во однос на поезијата, на лириката, иако и во ‘Мостот’ има барем некои партии што стојат“ (Андреевски 1991, 211), напоменува тој во разговорите со Цане Андреевски. Но притоа го издвојува „Тешкото“ велејќи дека за него лично е важно што во еден таков книжевен контекст има објавено и таков поетски текст, којшто отскокнува од тематско-мотивскиот опфат на соцреализмот – „еден таков текст стои сам за себе и тој не може да се омаловажува“ (Андреевски 1991, 211). Затоа и се наметнува дилемата зошто и „Тешкото“ не е дел од овој најмал избор од поетското творештво на Конески. Микропрочитот на поезијата застапена на грамофонската плоча упатува кон констатација дека тоа се должи на позицијата на лирскиот субјект во оваа антологиска песна, односно лирскиот субјект Ние (иако Ние е персонифицирано преку Јас), наспроти недвојбеното присуство на лирскиот субјект Јас во сите застапени песни. Оттука, евидентно е дека во овој најмал избор од поезијата на Конески се настојува да се опфати она што независно од универзалноста на поетската порака, првично е директно врзано со неговата лична интимност, со недвосмислениот Јас-субјект – со неговата лирска биографија, како што би рекол Атанас Вангелов (2020).

Како нулта точка на поетското проблеснување на Конески, во овој избор се потврдува поетската книга „Везилка“ објавена во 1955 година. „Уште некое време требаше да се чека па повторно да се сети важноста на интимните теми“ (Андреевски 1991, 211) – вели тој во контекст на соцреализмот. „Везилка“ се јавува токму во тој период на враќање на интимните теми во поетскиот простор, што е директно врзано со првото рамниште на песната, бидејќи во

него, изборот на информацијата е едновремен со изборот на темата и мотивот. Неслучајно е што насловната песна од оваа книга е прва поместена во изборот, затоа што таа во суштина е поетска верзија на Блажевото поимање на создавањето, односно пронаѓањето на песната – стихувана порака дека „песната треба да соопштува нешто важно, да биде доведена до просирен израз и да открива одлики на едно поднебје или подобро речено на една традиција“ (Конески 2018, 207). Но и поетски одраз на сфаќањето дека поезијата мора да има клуч за нејзино разбирање, дешифрирање и толкување, бидејќи според поимањето на Конески, „херметичката поезија во вистинска смисла, не поезијата што се дешифрира потешко, ами таа што не може никој да ја дешифрира, нема код за нејзино дешифрирање – таа поезија не е поезија“ (Андреевски 1991, 222). „Везилка“ е всушност појаснување на поетичката суштина на сето друго застапено во овој мал и би рекле интимен поетски избор, ама *йривезокоий* на клучот за дешифрирање / отклучување на секоја од песните е во интимноста на поетското Јас.

Во тој контекст, неслучајно, грамофонската плоча завршува со песната „Зборот“ од стихозбирката „Записи“ (1974), со антологискиот стих „тоа е порив и за смисла не прашува“ (Конески 2011а, 246). Оттука, поетскиот избор е свесно омеѓен со песни преку коишто се дефинира Блажевото поимање на опитот и поривот, но од друга страна се претставува и еден од клучните тематско-мотивски блокови во поетскиот опус на Конески – арспоетичките, поетски промислувања за песната и зборот, на чие прво рамниште е токму потребата да се образложи и (пре)осмисли сопственото становиште во однос на (пре)создавањето на поетската реч. Дотолку што се чини во овие песни чинот на создавањето на песната иако започнува од првото рамниште на коешто е потребата поетски да се образложи поетовиот порив, па потоа продолжува со второто рамниште – пораката, сепак, заради нејзино остварување, (пре)создавањето на песните одново се враќа на првото рамниште – се избира информација којашто е соодветна за да се дојде до конкретната порака. Без соодветен избор на информација, не може песната да се оствари како автономна значенска сфера.

Но, исто толку важно во овој контекст и во односот кон поетската книга „Везилка“ како нулта точка во опусот е што неслучајно речиси една третина од изборот на плочата го сочинуваат песни од оваа книга – тоа не е врзано само со нивните естетски квалитети, туку и со темите и мотивите од првото рамниште, коишто сепак, и го обословуваат оствареното на рамништето на пораката, односно на значењето на песната. Всушност тие ги претставуваат тематско-мотивските блокови коишто се присутни во севкупниот поетски опус на Конески, и тоа во речиси сите творечки фази, а својата прва пројава ја имаат токму во оваа книга – нулта точка којашто реферира на нулта точка на современата македонска поетска реч, воопшто – и тоа и на метафоричката, и на метонимската, но и на нулта точка на македонската култура воопшто (Мојсова-Чепишевска 2021, 41-62).

Па, така, песната „Старата“ го претставува тематско-мотивскиот блок во којшто се воспеваат обичните луѓе од Блажевото окружување, оние на коишто никој друг не би им дал значење, но во чијшто живот, Конески препознава

подвиг којшто заслужува вечност, и тоа најчесто заради пожртвуваноста, страдањето за Другиот и саможртвата. „Старата“, којашто реферира и на првата песна на Конески напишана на македонски јазик во 1939 година, „Писмо до една мајка“, не е вообичаено поетско опевање на мајката, туку резултат на потребата да се овековечат личности коишто се *ојшћесџивени аутсајдери*, а коишто за Конески се личности коишто заслужуваат посебно величие (Мојсова-Чепишевска и Антоновски 2021). Но тоа е величие на саможртвата, страдањето, предаденоста на Другиот, коешто е присутно, повеќе или помалку во сите негови творечки фази, а особено доаѓа до израз со неговите мошне малку коментирани „Проложни житија“, од коишто неслучајно, две се поместени на оваа плоча – „Сеќавање на Горета“ и „Житие на Таса Борјанова“. Неспорно, иако станува збор за не многу коментирани песни, затоа што универзалноста на нивната порака и не е толку лесна за дешифрирање, станува збор за цел тематско-мотивски блок со исклучителни естетски квалитети и пред сè со вонсериска поетска идеја. Но, клучот на дешифрирањето е токму на првото рамниште – изборот на информациите се должи на потребата да се опеат и овековечат тие незабележливи и во очите на другите *мали човечки големини*, коишто за љубов на вистината, би рекол Конески, доминантно се поврзани со страдањето, недостигот, болот и жртвувањето, со коешто и на првото и на второто рамниште, имплицитно е поврзана и песната „Жртва“ застапена на страната А на плочата. Зашто Конески и го велича жртвувањето, не само туѓото, ами свесен и за своето, во корист на повозвишени цели и на Другиот: „О драги предмети, о мили луѓе, / си мислам напати – дај сè да срушам! / Но вие велите: жртвуј ја младоста / вие ми велите – и јас ве слушам“ (Конески 2011а, 182).

Од друга страна, „Од возот“ го претставува тематско-мотивскиот блок поврзан со родниот крај, на којшто Конески, иако ненаметливо, постојано и достоино се навраќа (пр. песната „Есенско утро“), а особено во збирката „Црква“ (1988), тоа е јасно забележливо. Не станува збор само за традиционална приврзаност со роднокрајот, туку за таговна и бунтовна, непомирлива врска. Но клучно – таговна, уште на првото рамниште! Оти, „Често мислата назад ме враќа. / Животот другаде негде ме праќа. / Плачат оние планини за мене!“ (Конески 2011а, 186).

Присуството на „Виј“ и „Убавите жени“ во изборот, во контекст на тематско-мотивскиот блок посветен на жената (на којшто Конески остана доследен во секоја од своите творечки фази), всушност го димензионира опсегот во којшто се движи лирскиот субјект во овој блок – од нетелесна, ама повторно таговна врска, во којашто кон конкретизирана жена се пристапува со извесна понизност, стравување и величие (слично како припишувањето на божествена природа на конкретна жена во првата „Молитва“ на Конески, објавена во поетската книга „Песни“ од 1953 година) до неконкретизирано воспалување на женскиот род воопшто, но повторно без телесни врски и интимизираност, туку со воспевање на некои припишани особености коишто не се директно во релација со лирскиот субјект: „Убавите жени во мојот народ / тие брзо прецутувале / како цут од кајсија / како мајски јоргован. / О неправда!“ (Конески 2011а, 203).

Таквата позиција на лична дистанцираност, особено телесна меѓу лирскиот субјект и лирскиот објект директно упатува на првото рамниште на песни-

те и уште поважно – во пределите на длабоката лична интимност. Се чини затоа, Конески, не сакајќи да излезе од рамките на метафоризираната интима и малку се осврнува на песните од овој тематско-мотивски блок иако тој е присутен во речиси секоја негова натамошна книга. Затоа, во едно интервју од 1990 година, запрашан да се осврне на својата песна „Виј“ само кусо одговара: „‘Виј’ е од времето кога ја пишував ‘Везилка’. Гледам нешто во природата и некаква идентификација се врши со моите чувства во дадениот момент и така создавам двокатна песна. Првиот кат е опис, а вториот кат е веќе издигање на тој опис до порака. Целата песна е метафора“ (Петрески 2021, 21).

Во овој блок клучна за интерпретација на лирскиот субјект (читај: поетот) е застапената песна „Превалец“ од стихозбирката „Записи“ (1974): „Заблудани во вителот на дните, / жените што го сакаа немаше кога, / немаше како да го сретнат.“ /// „А тој самиот си знае како му е: / тој е постанат и дооден, / прашиште му попаѓало по косата, / прав му крчка по сувите непца.“ (Конески 2011а, 231) Оттука, на првото рамниште на песните од овој блок, и се отвора дилемата којашто длабоко навлегува во интимата на поетот претставен преку лирскиот субјект: *Дали лирскиот субјект од „Виј“ и од ѝрваџија „Молишва“ на Конески, во бол го минал и изгубил времето, ѝосветлувајќи се на божествената Драга од ѝозиција на себеомаловажување, до сѝеен на разочараност којашто го доведува до ѝозиција од којашто жената ја гледа само од дисѝанца, а свесен за неѝоврајниото време....* согледувајќи се себеси веќе и како лирски објект, со самопрегор.... со „Неизвесност“, како што пее во песната од збирката од „Стари и нови песни“, застапена на плочата: „Ништо сигурно нема да знаеме, / умот ни сече грубо. / Колку нејасно разбира човекот / што е вистинска љубов!“ (Конески 2011а, 268).

Исчитувањето во овој тематско-мотивски контекст и на песните „Тишина“ и „Починка“ коишто исто така се дел од плочата издадена по повод 60 години од раѓањето на Конески, во истата година кога тој ќе биде и овенчан со Златниот венец на Струшките вечери на поезијата, ги отвораат прашањата за интерпретацијата на тематско-мотивскиот блок за потребата од самување, тишина, самостојно сонување и суштествување. Да, и тие во збирката „Везилка“ за првпат се пројавуваат во опусот на Конески, ама остануваат присутни во секоја следна творечка фаза, дотолку, што кон овој блок можат да се приклучат и неговите последни три поетски молитви од *ѝоеѝскиот ораѝориум* од неговиот опус којшто го сочинуваат вкупно шест песни-молитви. Задржувајќи се на меѓурамништето на песните се забележува дека иако тие се разликуваат на второто рамниште, испраќајќи различни пораки, сепак, имаат исто или поврзано прво рамниште, особено во делот на личниот мотив / порив којшто го детерминира изборот на информацијата.

Во контекстот на осамата е и застапената песна „Снег“, иако често реципирана, не многу анализирана – но во неа се полемизира со првото рамниште на другите – дали да се стравува или не од таквата осама, дали (може) да се продолжи со таквата осама: „Шепоти: сам си, сам. / А јас се спремам назад, / нозеве пак да газат / патишта што се мразат – / до денот, што го знам.“ (Конески 2011а, 166) Уште еднаш се согледува поврзувањето на појавата во природата со душевните состојби, на коешто експлицитно укажува Конески.

Ама воопшто, и во овој тематско-мотивски блок, сепак, доминацијата на таговноста упатува кон реконструкција и/или деконструкција на поетовата лиризирана интимност, со којашто е поврзана и песната „Саат“ од стихозбирката „Записи“ (1974), со завршните стихови: „Разбрав заправо од каде ми идела / оваа гроза по коскиве.“ (Конески 2011а, 220) Токму оваа песна е една од оние што се малку анализирани, не се застапени во антологиите, ама согледувајќи ја токму преку интертекстуалната врска со другите песни од истиот тематско-мотивски блок, од позиција на меѓурамниште на поетскиот текст, се чини, јасен е мотивот за нејзиното опфаќање со овој најмал поетски избор на Конески. Но уште повеќе, појасно е и како да се интерпретира и контекстуализира во рамките на опусот, што и во целост ни ја открива нејзината естетска вредност.

Но, ако овој тематско-мотивски блок го проширime и согледаме како тематско-мотивски блок на душевни состојби и бол, нема сомнение дека во тој опфат на песните во коишто на првото рамниште се избрани податоци од природата коишто се користат како поетска визуализација на емотивни состојби, меѓу нив спаѓаат и застапените „Круша“ и „Планина“, од „Записи“ од 1974 година. Иако, сепак, тие се согледуваат и како посебен тематско-мотивски блок за душевната тага. „Има еден слој врз душата: / со нокти би го гребел, со еге би го стругал, / би го стружел со ноже како лишај на карпа.“ /// „Планино, рамна рудино, / планино со два огромни колка, / ништо не лекува, / само не слекува / до основната болка!“ (Конески 2011а, 223), поентира Конески на почетокот и на крајот од „Планина“. Од друга страна, во „Круша“, болот е веќе претставен како разорен за душата: „Гледај – презрева крушата, / види – презрева крушата, / и уште малку, таа ќе гние, / ќе гние како душата. /// Нешто направил дождот, нешто сторила сушата / – и еве жолто стрниште и плодови расфрлани / и мрави во просторот на душата.“ (Конески 2011а, 251) При прочитот на овие песни коишто се само мал дел од тематско-мотивскиот блок за душата и душевната болка, како и при прочитот на севкупниот блок се отвора прашањето дали на второто рамниште е само уметничкиот резултат, додека сепак, посуштинско за реконструкцијата и деконструкцијата на системот на поетиката е првото рамниште внедрено во поетовата интимна.

Во еден таков контекст може да се чита и „Одземање на силата“ – распрната по еден дел во сите овие тематско-мотивски блокови, и неслучајно избрана токму таа од циклусот за да се најде во овој избор, којшто овојпат е и наш корпус. Впрочем, при секој повторен прочит на оваа песна се отвора и прашањето дали преку неа, Конески пишувал за себе.

По микрочитањето на песните од плочата „Проста и строга македонска песна“, особено преку анализа на односот меѓу лирскиот субјект и лирскиот објект во контекст на конкретната тематско-мотивска определба и преку еволуцијата / промената на тој однос во рамките на севкупниот поетски опус на Конески, се доаѓа до заклучок – потврда на согледбата дека тие се дел од она што Атанас Вангелов би го нарекол лирска биографија на Конески (2020) –

песни коишто го претставуваат она што е лиризирана интимност на Конески. Издвојувајќи ги тематско-мотивските блокови коишто ги претставуваат овие песни, всушност се издвојуваат кодовите на лирската биографија на великанот, покрај поетизирањето на поетскиот опит и зборот: душевна болка и тага, општествени аутсајдери, а нему блиски (и како личности, и заради ставот кон себеси изразен и преку песната „Навреда“) – големи, а мали луѓе заради својата пожртвуваност, страдање и посветеност на Другиот, болна и невозвратена љубов наспрема идолопоклонение пред некои димензии на женската личност, осама и тихување, приврзаност за родниот крај и родољубие проследени со болка... И клучно, на нив, Конески останува доследен во сиот свој творечки опус, во сите творечки фази – некогаш се менува формата или остварувањето со второто рамниште на песната, еволуира односот лирски субјект – лирски објект (и обратно), но во суштината на првото рамниште се овие тематско-мотивски целини коишто го детерминираат и изборот на информацијата. Кон нив секако, може да се дополнат уште неколку, но тие нема значајно да ја променат реконструкцијата, односно деконструкцијата на лиризираната интимна биографија на Конески. Исто како што може и треба ваквиот мал избор од поетскиот опус на великанот да се дополни и со неколку песни од следните негови творечки фази, од следните 12 години од физичкиот живот, како на пр. „Црква“, „Лажни пророци“, дел од молитвите итн. коишто исто така се длабоко поврзани со неговата интима, но сепак, тие не отвораат нови тематско-мотивски блокови, туку припаѓаат на овие, коишто веќе се издвоени, а само го продлабочуваат кодот на лиризираната биографија, особено ако се излезе од зоната на поетскиот текст и напишаното се поврзе со она што му се има случувано на Конески надвор од поезијата, вклучително и на општествено-политичката сцена.

Преку микрочитање на поетското творештво на Конески во рамките на овие тематско-мотивски блокови, се чини уште подетално и подескриптивно ќе може да се дојде до неговата лиризирана интимна биографија, којашто е клучна детерминанта на системот на неговата поетика. Но, сепак, ако на овие тематско-мотивски блокови им се пристапува на таков начин, како кодови на таквата биографија се доаѓа до трага, односно теза за еден заеднички имени-тел – болка, тага, јанса, немир и порив за творење на еден не многу среќен човек...

И тука запираме, затоа што со оваа теза, веќе одново се враќаме на почетокот, запрашувајќи се дали треба и дали сме достоини да ја реконструираме или деконструираме лиризираната интимна биографија на Конески, стравувајќи од можноста обидот да прерасне во конструкција.

Цитирана литература

Андрејевски, Цане. 1991. *Разговори со Конески*. Скопје: Култура.

Андрејевски, Цане. 2009. „Кажувања (8)“. *Окно*. <https://okno.mk/node/3058> [Пристапено на: 1.12.2021]

Конески, Блаже. 1981. *Просја и сирџа македонска ѝесна* [звучен запис]. Zagreb : Jugoton и Радио Телевизија Скопје.

- Конески, Блаже. 2011а. *Поезија. Книѓа ѓрва*. Приредил: Милан Ѓурчинов. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески, Блаже. 2011б. *Поезија. Книѓа вѓора*. Приредил: Милан Ѓурчинов. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески, Блаже. 2018. *Свештои на ѓеснаѓа и леѓендаѓа*. Приредил: Милан Ѓурчинов. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Конески, Блаже. 2021. *Просѓа и сѓроѓа македонска ѓесна* [звучен запис]. Скопје: Croatia Records.
- Мојсова-Чепишевска, Весна. 2021. *Конески како ѓесѓаменѓ*. Скопје: Матица македонска.
- Мојсова-Чепишевска, Весна и Антоновски, Иван. 2021. „Просѓаѓа и сѓроѓа македонска ѓесна како современо житие“. *Сѓекѓар*, бр. 78, 117-126. https://spektar.edu.mk/sp/wp-content/uploads/2022/01/v.mojsova-chepishevsk_a_spektar-78-117-126.pdf [Пристапено на: 10.12.2021]
- Петрески, Христо. 2021. „Не сум осамен во светот: интервју со Блаже Конески“. *Земниѓ*, бр. 6-7, 20-22.
- Старделов, Георги. 1990. *Одземање на силаѓа – ѓоезијаѓа на Блаже Конески*. Скопје: Мисла.

Summary: The vinyl “Simple and Strict Macedonian Poem” released in 1981, on the occasion of the sixtieth anniversary of Blaže Koneski’s birth is the smallest selection of his poetic work. It seems that he is not only present as a reciter of his own poetry, but he has also participated in the preparation of the selection, as well as in the preparation of all the selections of his works published during his lifetime. In the selection, published 12 years before Koneski’s death, in addition to some of the most known and analyzed poems, there are also poems which have rarely been discussed by literary scientists – poems which haven’t been included in poetry anthologies before, and there is certainly a reason why Koneski insisted on or accepted them, in particular, to be part of this edition. After micro-reading all present poems, especially by analysing the connection between the lyrical subject and the lyrical object in the context of a specific theme or motif, one comes to the conclusion that they are a part of what Atanas Vangelov would call Koneski’s lyrical biography – poems which represent Koneski’s lyricized intimacy. By analysing these poems, the paper aims to separate the codes of Koneski’s lyrical biography, through blocks of thematic motifs that represent the poems part of the vinyl released in 1981. More specifically, we discuss these blocks which are present/recurring in almost all of Koneski’s creative phases from the publication of his book “Vezilka” (“Embroideress”) to the release of the vinyl in 1981, which is the reason why the paper analyzes the relation between specific themes and motifs in various phases, including the changes in the relation of the lyrical object to the lyrical subject. At the same time, we do not discuss blocks of thematic motifs that can already be considered as “general places” in the analysis of Koneski’s work, but as blocks of thematic motifs which are (re)defined in this paper and beyond the usual perception of the thematic motif preoccupations of Koneski. The paper offers possible answers as to why some poems are part of the selection published 40 years ago but it also makes a specific proposal for improving it with a part of Koneski’s work written from 1981 to 1993, with the aim of making his lyrical i.e lyricized biography (more) complete.

Кристина Николовска

ПОЕТСКО-ЕСЕИСТИЧКИОТ „ИЗВОР“ НА КОНЕСКИ

Апстракт: Поетско-есеистичкиот „извор“ на Конески овозможува развој на неколку суштини: *книжевни, ѝоејски, есеистички, филозофски*. Тој „извор“ наместа е како порака „родена“ од *стих* или од *зайис* (песни во проза), некогаш е како *есеизам*, некогаш како *нарација* „вовлечена“ во *јесна* или во *есеј*, а некогаш е како (рас)толкување на *Ars Poetica*-процесите. Нашето љубопитство е да ги препознаеме, да ги покажеме и интерпретираме тие „извори“ кои носат суштини, сознанија, аксиологии и научни достигнувања кои се белези на срцевината на книжевниот опус на Конески.

Клучни зборови и изрази: поетско-есеистички; „извор“; Конески

Од есенција – кон текст

Научниот труд покажува љубопитство кон есенцијалните поетски и есеистички извори на Конески. Тие „извори“ ние ги препознаваме во некои суштини кои понатаму се раѓаат како нова продукција, како нов запис. Така, од некоја *ѝоејска есенција* – понатаму може да препознаеме нов книжевен текст, на Конески, или на некој друг автор, инспириран од неговата поезија. Така, поезијата поттикнува поезија, нова поезија, или пак, есејот поттикнува нова поезија, или се гледа дека некој есеј извира од некоја песна.

Неколку типови дискурс

Конески има неколку типови дискурс. Тие, успешно се преплетуваат или „пресоблекуваат“ еден во друг – поетскиот, есеистичкиот, наративниот... Кај него сето тоа оди некако несетно, течно, проточно... Со невидена леснотија, се прелеваат некои наративни струи со поетските, но и тие со есеистичките.

Есеизмот на Конески

Есеизмот на Конески има некоја доверлива исповедност, дури интимно обраќање кон нас, и тоа бара повратен дијалог, поттикнува размислување и заемна конверзација. И добро е што е така. Есеите на Конески не се оптоварени

со научна строга цитатност, туку нештата се некако „под килимче“. Конески одлично ги познава на пример теориите на книжевноста, но премолчено смета дека ете, нема потреба да го потенцира тоа. И така нè поведе Конески кон нов тип есеј, но не кон оној импресионистичкиот, субјективниот... И како е можно тоа? Како му појде од рака?

Му појде од рака како што успеа и во песна да ги вгради „невидливите“ томови и томови невидена ерудиција, но и да ги срасне во поезијата познавањата од книжевната наука. Имајќи строг критериум, познавајќи завидна литература и имајќи импресивна општа култура, тој, во стиховите суштински вгради „невидлива“ теорија и таа, неколкумина кои се занимаваат со тоа – ја препознаа во *Asr Poetica*-арсеналот на песни.

Така, успеа да прави успешни „паравани“, но и одлични лажни „паравани“ „зад“ кои се кријат сосем јасни поетски намери.

Да видиме како изгледа тоа во практиката. Стиховите од песната „Реките“:

Ги пуштив реките да течат
дека се матни, дека мислат гласно,
и може негде некому да речат
што не сум знаел да изразам јасно.

Оној што прави длабинска анализа, може да ги препознае во оваа творба – *песниите* како објект. Песните се тие реки, тие матни, со кои Конески – се изразува јасно.

И колку е умен тој стих: „Што не сум знаел да изразам јасно“.

Тоа е големо признание. Голем стадиум, голем степен, големо ниво на сознајба, на поетска зрелост, на когнитивност.

Пораката дека: откако ќе ги пуштите реките, а всушност и мислите, вие ќе може да се изразите – јасно.

И има и друга, моќна конотација, која е внатрешно сокриена и се однесува на „опуштањето“, или уште подобро – на „о(т)пуштањето“.

Тоа е извонредно блиска сема до глаголот „ги пуштив“. Тој глагол е – ниво на свеста. Само во одреден стадиум вие може да решите да отпуштите нешто. Можеби откако многу сте го стегале, или пак, многу сте го посакувале како на пример некоја голема желба за која живеете, а ете, не се остварува, така и Конески, можеби копнеел по нешто, но ниту знаел како да го достигне, ниту пак, како да го оствари...

И ете, се решил – за само четири стиха. Едно моќно, страотно моќно, антологиско четворстишје. Стегнато и густо.

Пораката дека откако ќе решите да кренете раце од нешто – желбата можеби ќе ви се оствари – е една можна толкувачка варијанта, а следна, идна, можеби е оваа: она што ќе го пуштите, и тоа без ваша контрола, со ваш (премолчен благослов), како дете кое веќе израснало во момче и веќе може само да си го најде патот, така и стиховите, преку реките на Конески – на тој стадиум, може да си го најдат – својот пат. И само така, тие ќе можат да речат нешто што тој знаел (или пак, можеби и не сакал) да изрази јасно.

Цели есеи „зад“ стихови

Цел есеј се крие „зад“ само четири стиха... И така, реките на Конески, или пуштените мисли – веќе самостојни, пуштени од него, стануваат – стихови, а поетот веќе не се ни изјаснува, туку тие се изјаснуваат – наместо него.

Има реверзибилни процеси меѓу поетскиот и есеистичкиот опус на Конески, особено оној, филозофемскиот, *арс-поетичкиот*, оној кој всушност е – херменевтички.

Но каква е таа херменевтика? Онаа која енкодира, праќа, емитува, за потем, во некоја друга творба, таму некаде – да се оствари – во песна, есеј, запис – поетски или прозен, или пак, во некое мудроислие искажано во драгоцените и незаборавни дијалози со Цане Андреевски.

Што нè научи Конески?

И што нè научи или поучи учителот наш Конески? Книжевниците, писателите, филолозите?

– Дека не треба да му веруваме на текстот – оти тој е жива „изневера“.

– Дека едноставноста, онаа „сложената едноставност“, или божемна едноставност е убава, моќна, делотворна „магија“ која умее лесно да ве поведе кон нови процеси на осмислување на дискурсот.

– Дека не е добро да оптоваруваме есеј со „тврда“ теорија или научна цитатност – кога во него може да се препознаеме како зналци, а и поприсродно да дојдеме – до нови сознанија.

Конески како теоретичар на книжевноста и херменевтичар

Науката – како идеал на поставување нови закони, Конески маестрално ја стави во строен систем – како лингвистиката. Како врвен, светски лингвист и филолог, тој, веројатно сметаше дека ќе дојде ден – кога книжевните научници ќе го откријат и препознаат – како сериозен, длабок, упатен теоретичар на книжевноста, но и како раскошен херменевтичар кој повеќе сакаше да се изразува преку – пренесени значења, досетувања, евокации итн., отколку преку екстензивни дескрипции и толкувања на некои феномени.

И во тоа, тој ја откри поезијата – како еден од врвните идеали, творечки, секако, но и лични, токму нејзе ѝ се поклони, и затоа не случајно беше и остана – врвна вредност во домашната и во светската поезија, оној Конески, лауреат на Струшките вечери на поезијата, оној антологискиот.

Веројатно цел живот, но и многу животи по нас ќе се прашуваат како му успеа сето тоа, та ќе го растолкуваме, но и ќе осознаваме – нови и нови негови стратегии – кои се напишани и оставени како аманет – некаде помеѓу редовите на неговите дела, но и некаде помеѓу здивовите на два стиха, помеѓу две мисли, две реки на мислата и на стихот...

Оние кои Конески ги пушти – да мислат гласно и – еден ден да ни кажат јасно. Тоа се вика аманет. Филозофски аманет – во песна, а песната е густа

медовина од која во изобилство истекуваат нови и нови значења. И тоа на сите можни нивоа.

По ова, но и по недоброј поетези – Конески е еден.

Summary: Koneski's poetic-essayistic "source" enables the development of several essences: literary, poetic, essayistic, and philosophical. That "source" instead is like a message "born" from a verse or from a record (poems in prose); sometimes it is like an essay; sometimes like a narration "drawn" into a poem or an essay; and sometimes it is like a (dis)interpretation of *Ars Poetica*, the processes. Our curiosity is to recognize, show, and interpret those "sources" that carry essences, insights, axiologies, and scientific achievements that are the core of Koneski's literary oeuvre.

Славица Србиновска, Маја Бојаџиевска

БЛАЖЕ КОНЕСКИ КАКО КОМПАРАТИСТ

Апстракт: Во творештвото на Блаже Конески, во неговите научните студии, есеи, критички студии се актуализираат проблемите, прашањата и априорите на компаративната книжевност. Тој во контекст на пристапите на оваа дисциплина дава аргументи и докажува дека македонската книжевност има потенцијал и потреба за постојано споредување со „други“ книжевни и културни традиции. Тоа е начинот на кој Конески ја афирмира националната книжевност како книжевност со висок потенцијал и вредност. Во сопствените толкувања ги посочува врските меѓу митот, усната книжевност и современата книжевност и проговара низ научна перспектива за придонесите кои македонската книжевност ги остварува во контекстот на општата и светската книжевна ризница. На полето на науката со многу сопствени анализи создава книжевно-теоретска комуникација со други традиции и концепции од полето на науката за книжевноста, воспоставува компаративен пристап и истражува релации со другите уметности и со тоа го потврдува сопствениот неисцрпен потенцијал на космополит и дух на писател, лингвист и научник кој е постојано отворен за „дијалог“ со „другиот“.

Клучни зборови и изрази: Блаже Конески; компаративна книжевност; традиција; космополитизам

Додека старата пословица твреше дека јеснаста нема господар, се случи во времето што јеснаста стана нејрикосновена приватна парцела заштитена од законот за авторско право.

Интелектуалната храброст што ја јаснојт исказ, со кој човек без зазор ги забележува самите граници на своето знаење и можење.

Блаже Конески

Врз основа на книгата на Фредерик Вил под наслов „Ножот в камен“ (Frederic Will, *The Knife in the Stone*, The Hague-Paris, 1973), Конески се осврнува на социолошките аспекти за статусот на литературата воопшто, а во вр-

ска со песната одделно, тој ќе укаже на тоа дека за разлика од антиката и средниот век, кога Хорациевата дефиниција го актуализира местото на литературата како *publica materialis*, буржујската култура упатува и наложува да доминира приватноста на книжевното дело. Оваа рефлексија на Конески од студијата посветена на „поетскиот превод“ ќе го засегне едно од клучните места за начинот на кој „низ творечки чин, една важна уметничка порака се вклучува во поинаква традиција и нов литературно-историски контекст“ (Конески 1993, 26).

Поаѓајќи од значењето на преводот и улогата на преведувачот во дијалог со Бенјаминовата теза за „улогата на преведувачот“ (Benjamin 2000, 15–23), Конески, врз чие дело се осврнуваме, настојува да го нагласи низ рефлексија ослободувањето од италијанската поговорка „traduttore-traditore“ и трансферот на значењето на уметничкиот текст „во друга јазична материја за да продолжи значењето на уметничкиот текст“ (Ibid., 26). Токму низ расправата за т.н. „оригинален текст“ и „преводот на еден текст“ започнуваме со осврт врз придонесите кои Конески ги остварува во подрачјето на компаративната книжевност. Тој, исто така, во дијалог со американскиот лингвист Ф. Вил го изложува својот став за нужноста од задржување на односот кон оригиналниот текст како кон некаков „претекст“, но паралелно со овој став го застапува и ставот според кој со преведувањето се активира еден исто толку слободен творечки чин со кој се изразува однос кон „туѓиот текст“. Во тој процес клучна улога има „човекот полн со симпатија спрема туѓото литературно дело, способен по свој начин и низ свое видување да му обезбеди поширок простор за дејствување“ на текстот (Ibid., 26). Со овој став Конески ја иницира идејата за преведувањето и интерпретацијата, интерконекцијата, интеркултуралноста на уметничките дела кои постојат пред сè како уметнички, естетски остварувања во голема мрежа од односи. Истакнувањето на овие ставови е забележливо и во заклучокот на Конески дека „треба да се цени силата на таквото чувство, зашто без него нема вистинска љубов не само спрема делата на туѓите литератури, туку и спрема делата на својата литература“ (Ibid., 26).

Оваа негова мисла, од **денешна перспектива**, од перспектива на современата уметност и култура, но и низ призмата на поетиката на постпостмодернизмот, упатува на тоа дека не само во контекст на преводот, туку воопшто, кога говориме за сите уметнички текстови, корисно е да се направи надополнување со дистинкцијата зададена со теорија која расправа за „хипотекст и за хипертекст“, каде што суштината се сведува на моќното вкрстување во словите на делото со разновидни текстови од различни времиња кои во новото дело или она кое се пишува се основа за негово создавање. Овој пристап за кој говори Конески ја третира во стварноста како текст, а со практикување на таквиот креативен пристап на вмрежување, или на подредување на слоеви на структурата на еден нов текст со користење на други, веќе постоечки или „стари“ текстови, авторски или колективни, настанува новиот текст, кој Жерар Женет го тематизира како „пишување“ на палимпсест (Genette 1997).

И по ова воведно врзување на мислата на Конески за **литературите** и нивната меѓусебна комуникација низ слободни и творечки чинови, тој директно го актуализира значењето на полето на компаративната литература. Тој ја

развија расправата за туѓите дела кои не се актуелни само низ призмата на нивното читање и преведување, туку се актуелни преку формите и видовите на врски што се создаваат меѓу нив и се толкуваат на рамниште на односите засновани врз појавата на т.н. аналогни мотиви. Тие се читаат во различни дела и култури и се дел од богатството на комуникација меѓу нив. За овој феномен на „аналогни мотиви“, тој ќе рече: „компаративната литература познава случаи кога без можност за влијание и пренесување на различни меридијани и во различни времиња се јавуваат аналогни мотиви, слики, поенти“ (Конески 1993, 29). Тој создавањето на овие дела со слични мотиви од една страна го врзува за феноменот што ќе го поврзува со сличноста на животните услови и ситуации на различни простори и во различни времиња. Во контекст на овие размислувања, тој ќе рече: „Сметав дека нема да биде излишно да дадам во прилог на тие компаративни согледувања некои примери кога за искажување на свои текстови сум сретнал подоцна пандан во својата лектира. Примерите можат да бидат и како непосредно сведоштво, а и поради тоа што се работи за *совијаѓања* во рамките на минимален текст или во клучни поими“ (Ibid., 30).

Ова поимање на концепцијата за *преводои*, а потоа и на концепцијата за *совијаѓањето* во кои директно ги засегнува прашањата на компаративната книжевност, Конески ги развива по однос на сопствените, но и на туѓите остварувања во полето на културата, бидејќи делата од сликарството, креирањето на иконите и нивното значење нему не му се туѓи. Започнувајќи од неговата прва песна „Писмо до мајка ми“ напишана под влијание на Есенин, за што во книгата *Разговори со Конески* од Цане Андреевски (2009) ќе раскаже како ја напишал песната и која лектира влијаела на пишување на песната, тој постојано ќе го тематизира односот меѓу сопственото пишување и она што било дел од лектирата на културата со која комуницирал и ја реципирал како читател:

Негде со осми или деветти март триесет и деветтата година е датирана мојата песна „Писмо до една мајка“, на македонски јазик. Таа е преведена, уште истата година беше објавена на српски во Јагодина, во списанието на учителската школа „Бачка узданица“ (...) Појавата, особено на песните на Кочо Рацин, не во збирка уште, во одделни списанија, беше за нас многу значаен стимул да преминеме и ние на пишување на поезија, на литература, на својот мајчин јазик. Јас сум ги читал тие први објавени творби на Рацин во списанија. Сум имал достап и до други работи македонски, од други автори. Но за првиот момент, за мене барем што се однесува, големо било угледувањето на примерот на Рацин, со таа негова поезија на македонски јазик. Јас, ако го сметаме тој текст за прв „Писмо до една мајка“, прв мој текст на македонски јазик, можам да кажам, дека тоа е текст пишуван по угледување на Есенин, на неговата песна до мајката. Но мојата песна беше веќе писмо до една македонска мајка. Таа работи тутун, сите реалии се земени од македонскиот живот. Во тоа време многу читав. Пишував доста ретко. Тогаш се запознав со творештвото на Толстој, Достоевски. Дури, ги имав нивните дела во својата библиотека (<https://okno.mk/node/2884>).

Компаративната литература како научна дисциплина во современите толкувања ги актуализира овие концепции за „аналогииите“ и многу темелно ги истражува културните феномени во кои мотивите се повторуваат со меѓусеб-

на рецепција, а често и низ сосема независни процеси на креација. Тоа е составен дел од расправите како студијата *Варијации на теоријата на компаративната книжевност* (Shunqing 2013, 63–100)

Во контекст на улогата на *рецепцијата на литературатурата и концепцијата за влијанието*, во друга своја студија под наслов *Излезе сејач сее* за Конески стануваат клучни овие димензии на рецепција и влијанија, нешто што школите на естетиката на рецепција во Констанца и во Соединетите Американски Држави ќе ги развиваат низ различни англи и толкувања кои во предметното поле на компаративната литература се фокусираат на „читателскиот процес“. Аналогно на рефлексите на В. Изер (Iser 1972), како и на Макс Фиш посветени на т.н. „интерпретативна заедница“ (Fish 1980), Конески го развива во полето на македонската наука за компаративните истражувања прашањето за реакциите при читањето. Се осврнуваме на следниве рефлексии на Конески во кои ги коментира феномените, а притоа во неговите објаснувања се вклопуваат идеи актуелни и во теоријата за дијалогизмот на М. Бахтин (Bakhtin 1991), односно во теоријата за интертекстуалноста на Јулија Кристева (Kristeva 1986): „Доста е вкоренета претставата да се сфаќа влијанието, и посебно литературното влијание како некаков механички процес. Самата етимологија на зборот предрасполага за такво сфаќање: како да се трупа нанос отстрана. Или пак силно се буди во свеста моментот на имитација. Да се влијае некој од некого би значело, според тоа, првенствено, некој да го имитира некого. Но, доволно е да се замислиме, да го напругнеме нашето внимание кон различните видови во кои може да се јавува еден *контакт* во областа на културата и да ни стане јасно дека процесот е и посложен и поразнообразен, и понекогаш изненадувачки непредвидлив. Можеме тогаш посодржателно да си го претставиме како процес на духовно оплодување. (...) Очигледно е дека добрата земја е активен чинител. Така и во литературата резултантно влијание ќе имаме само ако е оној кој усвојува способен да го асимилира туѓото како творечки начин. Но, и тоа не е единствен фактор, иако е најважен, бидејќи многу може да значи моментот и целосната ситуација во која се реализира контактот, исто како што добрата земја дава обилен плод зависно од атмосферските услови. И токму тука доаѓа до израз она што е тешко предвидливо и што го донесува дури случајот“ (Конески 1993, 21).

Во ова кусо излагање, ќе се осврнеме на концепцијата за „светскиот процес“ и начинот како ја поима Конески: „За таков процес може да се зборува, ако и до колку има зајмодејство меѓу литературните збиднувања во различни делови на денешниот свет. А во тоа навистина не треба да се сомневаме. Подемот на просветата и на општото културно рамниште во до скоро заостанатите региони, особено ширење на писменоста доведе не само до тоа, класичните дела на светската литература да добијат свои писмени верзии и на ред младописмени јазици, ами и до брзо пренесување и усвојување на современите литературни текови што доаѓа до израз во центрите со престиж и изразита културна радијација. Почнат одамна процесот на интеграција на пишуваната литература се одвиваше постепено низ вековите, прво во рамките на одделени доста јасно изделени меѓу себе културни сфери, за да ги надмине нив и да се разгрне денеска во глобални размери (Конески 1993, 87).

Рефлексиите на авторот соодветно се вклопуваат во сите постколонијални промислувања за маргинализираните литератури, како и во комплексните анализи на Фредерик Џејмисон на постмодернистичките процеси во културата која трага по форми во епохата на сложените пазарни односи и моќта на капиталот кој ја условува вредноста и критериумите во ова поле (Jamison 1998).

Говорејќи за процесот на поврзување на уметноста каде наоѓаме еквивалент на компаративните истражувања, Конески ќе се наврати не само на пишаната, туку и на усната традиција; таа е значајна во неговото творештво, бидејќи ги објаснува никулците на циклуси песни кои ги пишува под влијание и во дијалог со оралната традиција, колку и во творештвото на многу други автори. Тој го истакнува феноменот на т.н. „заеднички мотиви“ во творештвото на усната традиција на „различни народи разделени и по простор и по време и по јазик и по целата своја историска судбина“ (Конески 1993, 87). Тој во врска со овој феномен на поврзувања ќе ги спомене двете теории од областа на компаратистиката, кои според него повеќе се дополнуваат, отколку што се разликуваат. Според првата теорија, Конески, како и многу фолклористи, како Томсон, говори за тоа дека **заеднички мотиви** настануваат **независно кај одделни племиња како резултат на аналогни животни ситуации, по кои се моделираат начините на човековото разбирање на светот**“ (Конески 1993, 87). **Втората теорија го засегнува проблемот на т.н. „патувачки мотиви,“ односно оние кои се пренесуваат од една во друга средина.** Средините ги прифаќаат и развиваат овие мотиви кои „патуваат“ и се никулец во творештвото на нова културна средина која реализира“, смета Конески, „аналогни решенија“ (Конески 1993, 87). Тоа го наведува авторот кон заклучок дека овие теории се надополнуваат.

Во врска со споменатите теории и како дополнување на ставовите за периодите во кои големите западни литератури се исцрпени и за нужноста од нивно поврзување со *младойсмениите литературатури*, Конески како вистински космополит ќе констатира:

Се разбира, денеска светскиот литературен процес се врши далеку поинтензивно, подлабоко и поразновидно, отколку што тоа било случај порано како во рамките на оралната така и на писмената традиција. Неговите различни појави ги следи специјална научна гранка – компаративната литература. (...) Непосредниот повод, за кој ќе кажам нешто понатаму, ми влева смелост да се задржам само на една тема која се однесува, така да се изразам на шансите на младите литератури во светскиот контекст. (...) Познато е дека големите литератури повремено, барем во некои свои жанрови, доживуваат периоди на стагнација. Бидејќи тоа се чувствува, првенствено како криза на изразот и првенствено излезот се бара во негова обнова. (...) За среќа, не е развитокот на одделните литератури рамномерен, и не се стигнува сегде едновремено до исцрпување на здивот. Дури и во рамките на литературата во стагнација обновата не мора да води само во формалистички експерименти, ами може да бара опора и освежување на изразот – содржина во субкултурите на сопствената сфера или во излети на егзотични средини. (...) Во оваа посока треба да се насетуваат шансите на младите литератури во светскиот литературен процес (Конески 1993, 89).

Во прилог на оваа расправа корисно е да се спомене интересот на Конески за одликите на митот и неговите влијанија врз литературата, секако клучна тема во воведот на компаративните истражувања. Во коментарите за митот, Конески ќе напомене:

Митот е форма на општочовечко искажување... Добро. Јас ја знам нашата варијанта на митот, но тие митови не се наши. Тие се општочовечки... (Одземање на силата?). Тоа е присутно секаде, мислам, како идеја. Нема врска дека е тоа карактеристика, да речеме, само на нашата традиција. Меѓутоа, јас го знам во нашата традиција. Од својата баба тоа сум го слушал и толку е тоа мое, да кажам, дотолку носи некои специфики, затоа што јас и паметам како таа го изговарала тоа... Нема ништо посебно, ако сакаме некаква национална ознака да му дадеме. Освен ова што Ви го кажувам. А тоа не е малку. Јас не сум го слушал тоа, да речеме, од некоја баба Англичанка. Нити од некоја баба Американка. Нити од баба Папуанка. Ами сум го слушал од баба Дунавка во Небрегово. Тоа е прво. А друго ништо посебно нема. („Кога господ си седеше една вечер и сркаше дробена попара...“ – секако таква претстава за господ не би имало во едно друго општество?). Како не? Како не? Во секое општество, да го наречеме традиционално, патријархално, има такви претстави. Не мора со истите зборови да биде изразено. Еве, сега ќе Ви кажам јас. Се интересирам едно време за тоа како се прикажува пеколот во сликарството. Во она наивно сликарство во 19 век. И мене, покојниот Паниќ Суреп, којшто имаше доста увид во тоа црковно сликарство, особено на територијата на Србија, затоа што беше тој директор на Заводот за заштита на спомениците, ми кажа дека во една црква е насликан господ по создавањето на светот. Во Библијата се вели дека седмиот ден се одморал, нели. И, тој е насликан како шумадински селанец, со опинци, со оние чушки. А на очите, за да не му пречи сонцето, шајкарка има ставено. Spreма тоа, ете, тоа е тој господ. Мене страшно ме нервира израз „македонска куќа“. Ме нервира израз „македонска бавча“, затоа што такво нешто нема во историска смисла. А „моја куќа“ има, „моја бавча“ има. И, јас ја доживувам многу поинтимно таа куќа отколку што некој може да си помисли. Само, не ја доживувам во рамките на една апстрактна ознака. Она што многу пати во некои статии се вика „македонска куќа“, неа во уште почист вид во Едрене ќе ја најдете. И во Цариград. (Добро, а за песната?). Исто и за песните. Ама, мелодиите, само малку пошироко да слушате... Нема песната граница. И тоа е израз општопознат, дека песната нема граница. Веројатно ќе чуete и во Ирак такви мелодии. И така натака. Јас не сум за тоа специјалист, ама толку знам дека сето тоа нема граници, во кои ние во некакви учебници национални сакаме да го поставиме. Но, добро, тоа е друга тема. (...) Што се однесува до митот, тој е уште поопшт (отколку што е песната), бидејќи тој одговара на одредени фази во развитокот на човекот. На пример, има митови космогониски – како е создаван светот. Тие митови се веќе во Библијата фиксирани, во еврејската традиција. Ние можеме да говориме само за одделни традиции во пренесувањето на митовите. Тие се пошироки. Ги среќаваме истите митови космогониски кај угрофинските племиња и во „Калевала“. Основата на тој спев е еден таков мит. Тоа што се однесува до сфаќањето на светот преку митското мислење. И кога сум ги пишувал овие работи не сум бил свесен дека треба на база на националниот мит да создавам пак нешто национално. Тоа е во мојата крв. Јас нема што да размислувам. А што се однесува до една друга работа, што е посуштествена

за мене – јас тоа го примам во дадена средина од своите постари луѓе, како дете во едно село, јас и не знам дека е тоа мит. Јас и не знам, не сум свесен. И кога сум ги пишувал овие работи не сум бил свесен дека треба на база на националниот мит да создавам пак нешто национално. Тоа е во мојата крв. Јас нема што да размислувам. Меѓутоа, има такви поети и не со малку звучни имиња, што тоа не го впиале во себе. Бидејќи живееле во поинакви услови, а после допрва преку читањето на Мирчеа Елијаде (Eliade 1959), стануваат свесни за тоа што е национален мит. Прво, му даваат национален белег. Затоа јас и реагирав против таквото стеснување на митот. А потоа создаваат самите национални митови. А тоа не се воопшто митови. Тоа се конструкции и нови лаги за разгорување на национализмот. (...) Тоа е создавање на база за нешто што е карактеристично за националниот романтизам од 19 век. А не е карактеристично за митското мислење на човештвото, кое е најдревна форма на осмислување на космосот. Нити сум читал јас за митовите, нити сум мислел да создавам нешто од некаков национален мит. Само ми дошло позгодно, затоа што ми било попознато во една традиција локална, Марко Крале да го земам за централна фигура, а не, да речеме, Ахил или Хектор. Или Херакле. Нели? (<https://okno.mk/node/3114>).

Во оваа подолга референца на размислувањата на Конески за митот и за усната традиција се споменува Мирчеа Елијаде, чие дело е основа за сите воведни лекции во доменот на компаративната книжевност, а кој методологијата на пристапот ја засновува токму врз митопоетиката и со тоа врз анализите на културите и книжевностите во примордијалните фази на нивното настанување и во компаративен сооднос со современите дела, особено оние од епохата на модернизмот.

Во есејот за феноменот на „антиципацијата“, Конески ќе каже: „Кога некои погледи и целосно обмислени теории стануваат доминантни и, како што популарно се вели, „модерни“ во дадено време, редовно се случува да се бараат во минатото искажувања што ги испревариле тие идеи. Понекогаш со нескриено задоволство се подвлекува дека новината и не е толку нова, па следствено и новаторите не треба да се пречекуваат со којзнае каква восхит. Сепак, ако се помисли добро, валидноста, заслугата на оние што успеале на своето време да му наложат еден систем од поставки, не се намалува со тоа што некои од тие поставки, па и кога се од суштествено значење *биле антиципиран* во некоја форма. Дури и самиот факт што таквите антиципации се откриваат во врска со налагањето на еден начин на мислење и разбирање како НОВ И СОВРЕМЕН, може да сведочи за валидноста имено на новината **со која изненадува** една мисла или становиште (Ibid., 97–98). Кога се фокусира врз феноменот на антиципација, а притоа се повикува на мислите на германскиот писател Новалис од 18 век за „уметноста на изненадување на пријатен начин, уметноста некој предмет да се направи необичен, а сепак познат и привлечен – тоа е поетиката на романот“ (Novalis 1964, 314), Конески ќе укаже на нужноста од внимателно теоретско разгледување на појавата и ќе покаже дека *антиципирањето* на таа појава е активно не само во времето во кое живееме различно од она на Новалис, туку и во други времиња во иднината или многу порано од неговото време. Со споредба на романтичарскиот гениј на Гете, а во врска со идејата за тоа што уште може да се направи во прозата, според Конески,

Новалис востановува „недостаток“ или „незаокруженост“ како одлика на творештвото на овој автор. Тоа е начин на кој се толкува во исто време и прозата на романтизмот и модернистичката проза на текот на свеста од 20 век: „Уште недостигаат романтичен поредок и промени на мислите. Крајно едноставен стил и крајно смели, на романи слични, драмски почетоци, премини текови: час разговори, па говор, па потоа раскажување, потем рефлексива, после слика итн. Целосен отпечаток на душата во која чувството, мислата, познанието, сликата, разговорот, музиката итн. постојано и брзо се менуваат и застапуваат едно до друго во светли, јасни маси“ (Ibid., 1964, 311)“ (Конески 1993, 100).

Кон концепцијата за антиципирањата, Конески во компаратистички дух на истражувања ја вградува и концепцијата за *стилскиите синтези* во која отворено ќе го тематизира образложението или, кажано со терминологија на Конески, ДОКАЗОТ или „доказната постапка“ за „некои стилски синтези во развитокот на македонскиот литературен јазик (статија објавена во 1958 година во списанието *Литературен збор* V,1), каде што со преминување од областа на лингвистиката во сферата на историјата на културата, тој ќе каже:

Во процесот на создавање на еден млад литературен јазик, во одделни периоди, откако во колективот се насобрал нов јазичен „материјал“, јазикотворечки личности, надарени стилисти што умеат да извршат подбор на елементите и да ги вклучат во една складна стилска синтеза. (...) Ако се работи за доказна постапка (...) треба да кажеме дека тој проблем не е тесно лингвистички, ами културно-историски во најширока смисла. Тој факт ги определува и методите на изучувањето... Важни се сигналите „однаatre“ (се мисли на студијата на Ана Ахматова за *'Адолф'* на Бенжамин Констан во творештвојто на Пушкин, односно на преводот на романот на руски, а кога руската образована средина го нема оној метафизички јазик каков што постои во француската средина каде овој стил е издиференциран (Конески 1993, 103).

Во овој контекст Конески ќе укаже на тоа дека значајни се „сигналите однаatre“, и притоа мисли на активностите во литературниот процес во рамките на кој „внимателно се собираат и оценуваат во меѓусебна споредба“ литературите на различни јазици со различен степен на развој.

Во духот на темата поврзана со времето, а тоа значи 100 години од животот на Конески, ќе го заклучиме ова излагање со рефлексивите кои не опфаќаат долги периоди од време, туку ќе се осврнеме на начинот на кој прво како поет Конески се фокусира на значењето на мигот од време. Тој во песната напишана од него под наслов „Миг“ ги коментира сите три текста кои влијаеле за создавањето на оваа песна. Коментирајќи ги другите текстови како дел од неговата лектира или рецепција на туѓи, други писма, а со тенденција да укаже на значењето на влијанијата произлезени од читањето при пишување сопствен текст, тој ќе каже:

Ние луѓето сме *дораснајќи за мигот, а бедни за дните*. Тоа го доживеав како просветлување, (ќе рече Конески) на една дотогаш сматна смисла. Тоа значеше дека човекот само во мигот може да досегне некакво величие, врв на среќа, занес на подвиг. Натамошниот тек на времето и настаните пак нè принижува до нашата слаба природа, нè приземјува, нè потопува во сивилото на живур-

кањето. Не случајно се вели дека е најдобро човек навреме да си умре. Тоа важи особено за луѓе околу чие име се изградил некаков мит. Тој се создал поради подемот на личноста во даден момент и просто е жалосно да се гледа како забот на времето ја руши легендата

ќе заклучи авторот. Во овој текст на Конески, според неговиот есеј под наслов „Мигот“, се разработува разликата меѓу миговите кои се запаметени како низа, а кои гледани како целост развиваат респект кон личноста, за наспроти нив да се сопостават миговите на „слабост, дури и подлост“ кои, смета тој, „радо ги забораваме и ги препуштаме на потсвеста, за да не жегне со нив само понекогаш. Тој во т.н. „светли мигови“ на подем и опит ја препознава „смыслата на целиот (...) изминат живот“ (Конески 1993, 130).

Со намера да потсетиме на песната „Мигот“ го наведуваме целиот текст:

Едно остро сознание дека треба да се користи мигот, токму овој миг. Дека е незаменлива оваа прошетка приквечер по улиците на стариот град, овој поглед на излозите, на небото и на планините в далечина, ова дишење дури талкам. Увереност дека е тоа среќата! Што можат да ме засегаат во тој миг сите други предвидувања!

Меѓутоа, оваа „новина“ врз која работи пишувајќи песна за мигот, тој со прелистувањето на белешките ја трансформира во сознание дека многу често се задржувал на исклучителното значење на мигот за еден човек. Во неа се вградени навраќањата или повторувањата на зборовите на Фауст за мигот кој по однос на чудесното доживување на мигот ќе рече: „остани уште малку, ти си толку убав!“, а во текстот на својата песна „Миг“, Конески упатува и на одамна познатото или „општо становиште“ поврзано со поимот „откровение“ (кое руските формалисти го именуваат како „остранение“), а во чие објаснување се навраќа на читањето на стиховите на бугарскиот поет Николај Лилив, кои гласат:

Воскреснуваат бавно во моите тажни сеќавања
случајно сретнати жени
и како бранови што плискаат
кон непознатото ме повикуваат и мамат.
Ми ветуваат тие во повикот свој
да направат од мигот вечност,
но Божјата бесчувственост
не ме казни и мене со љубов.

(Препев од бугарски: Душко Крстевски)

Конески отворено ќе заклучи дека „ништо не значи во тој поглед дали веќе пред тоа, пред узревањето на нашиот личен опит сме ги усвоиле декларативно оние вистини судови и становишта што и тој опит ги потврдува, но со подлабока за нас смисла“ (Ibid., 131).

Цитирана литература

Кирилична:

- Андреевски, Ц. 2009, 26 октомври. „Конески: Кажувања (4).“ <https://okno.mk/node/2884> [Пристапено на 14.09.2022]
- 2009, 11 ноември. „Конески: Кажувања (9).“ <https://okno.mk/node/3114>. [Пристапено на 9.9.2022].
- Конески, Б. 1993. *Во својој на писнајќа и леѓенајќа*. Скопје: Гоце Делчев.

Латинична:

- Bakhtin, M.M. & Holquist, M. 1991. *The dialogic imagination: Four essays by M. M. Bakhtin*. University of Texas Press.
- Benjamin, W. 2000. “The Task of Translator”. *The Translation Studies Reader*, ed. Lawrence Venuti. London: Routledge.
- Genette, G. 1997. *Palimpsestes. Literature on Second Degree*. Trans. Canna Newman & Claude Doubinsky. Nebraska University Press.
- Iser, W. Winter 1972. “The Reading Process: A Phenomenological Approach”. *New Literary History*, Vol. 3, No. 2, On Interpretation: I. 279- 299.
- Eliade, M. 1959. *The Sacred and the Profane*. Trans. Willard R. Trask. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Fish, S. 1980. *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretative Communities*. Cambridge Massachuttes: Harvard University Press.
- Jameson, F. 1998. *The Cultural Turn*. London & New York: Verso.
- Kristeva, J. 1986. *The Kristeva Reader*. (ed. Toril Moi). New York: Columbia University Press.
- Shunqing, Cao. 2013. *The Variation Theory of Comparative Literature*. Berlin & Heidelberg: Springer.

Summary: In the work of Blaže Koneski, in his scientific studies, essays, and critical studies, the problems, questions and aporias of comparative literature are actualized in a specific way. In the context of the approaches of this discipline, he gives arguments and proves how Macedonian literature has the potential and need for constant comparison with "other" literary and cultural traditions. That is the way Koneski affirms national literature as literature with high potential and value. In his own interpretations, he points out the connections between myth, oral literature, and contemporary literature; and speaks through a scientific perspective about the contributions that Macedonian literature makes in the context of the general and world literary treasury. In the field of science, with many of his own analyses, he creates a literary-theoretical communication with other traditions and concepts from the field of literary science, establishes a comparative approach, and explores relations with other arts, thereby confirming his own inexhaustible potential as a cosmopolitan and the spirit of a writer, a linguist and a scientist who is constantly open to "dialogue" with "the other."

Елизабета Шелева

БЛАЖЕ КОНЕСКИ ВО 21 ВЕК

Апстракт: Писателите што доаѓаат (потекнуваат) од оспоруваните („мали“) литератури и култури не добиваат статус на народни (колективни) трибуни и гласноговорници, така што ретко ја имаат таа прилика и ретко можат да си го дозволат „луксузот“ да се претстават самите себе (односно, аспектите на својата најдлабока, лична интима, односно, сингуларната природа на својата положба во светот на литературата).

Блаже Конески во своето книжевно-уметничко творештво (кое се одвива рамо до рамо, паралелно со одговорната, книжевно-научна мисија, што ја имал, како вгмелувач на стандардизираниот македонски јазик), на вешт и суптилен начин успева да соопшти, постави и сподели некои од темелните егзистенцијални прашања, вклучувајќи ја појдовната болка (или, траума) на потеклото, (прашалната) припадност, „фрленоста во постоење“, во просторно-временските координати токму на овој невралгичен, низ историјата (и сè до денес) трајно вознемирен простор на Балканот, чија ендемска состојба ја отсликува меланхолијата.

Основниот предизвик на овој текст, со оглед на тоа, ќе биде токму лирското преиспитување и антрополошката запрашаност на Конески, околу сопствениот „крст“ на потеклото (или, потеклото како крст, што поетот мора доживотно да го носи и да го издржи на своите, физички нејаки плеќи).

Клучни зборови и изрази: мали литератури; субалтерност; смачкано племе; потекло и припадност; меланхолија

Добрата литература при секое ново читање успева во тоа повторно да не замисли и да не соочи со своите предизвици, со своите слоеви, и оние значења кои дотогаш може биле невидливи или останале запоставени, а кои, таа во себе ги крие или љубоморно ги чува како предизвик за следните генерации читатели, како залог за некои други времиња и идни љубопитства.

Во годината кога се навршуваат 100 години од раѓањето на Конески – се чини, повеќе од кога и да е, пред нас се наметнува потребата, за **вкрстено читање и (пре)прочитување** на неговото богато и слоевито дело, овојпат, во принципиелен, **компаратистички клуч**, кој налага споредбено толкување на Конески, надвор од границите на **националниот книжевен контекст** – а сè со цел, позицијата и пристапот на Конески да бидат претставени и препо-

знаени, но, не само како (филолошки) изолиран / издвоен креативен подвиг, туку и надвор од границите на **националниот книжевен контекст**, односно, во спрега со искуствата на неговите современици од другите литератури долж регионот, но, и пошироко (што открива извонредно занимлива и значајна **типолошка сродност и созвучје меѓу нивните погледи**, независно од нивната жанровска определба, односно од фактот, дали биле искажани во поетска или во прозна форма).

Патем, во вакви пригоди и јубилеи, мошне лесно е да се западне во инерција и декларативно воспевање на нечие дело (опус), само колку да се потврди и површно да се задоволи стереотипот на „**официјален (канонски) поет**“ – проблем, за кој своевременно проникливо пишуваше и го разоткри мексиканскиот поет (воедно и лауреат на СВП) Х.Е. Пачеко. Во песната „Животите на поетите“, која говори за често несреќната судбина и социјална маргинализација на поетите, Пачеко на крајот порачува, дека, наспроти сè, најстрашно нешто, што може да го снајде еден поет е „тој да биде претворен во **официјален поет** и огорчен наследник на ‘саркофагот‘ наречен Собрани дела“.

Со оглед на тоа за кое пишува Пачеко, во оваа прилика, предлагам да останеме отворени и љубопитни во пристапот кон делото на Конески, така што ќе ја намалиме опасноста, творечката оставина на овој голем поет да остане и самата скаменета, односно претворена во недопирилив саркофаг. Самата јас, во повеќе наврати досега, сум пишувала за лириката на Конески, осврнувајќи се на неговите философски квалитети и емоционални состојби меѓу кои, преовладуваат – елегичноста, меланхолијата, носталгијата како расположенија. И, притоа, да бидам искрена, секојпат, а особено сега, доживувам нескротлива трема како да ми е за прв пат, оти, ми се чини дека, големата одговорност што ја имаме пред делото и подвигот на овој скромен великан Блаже Конески, повеќекратно ја надминува чија било подготвеност и спремност за примерно толкување на овие навидум едноставни, а толку слоевити песни.

Делото на Конески, кое, од повеќе причини го определуваме како пресвртно во своето еволутивно значење за современата македонска литература, во оваа прилика, јас ќе се обидам да го претставам пред вас, низ призма на потеклото како фатум, односно судбина за коешто пишува и самиот Конески. Предлагам за таа цел, најнапред да се потсетиме на една од програмските песни на Конески под наслов „**Спомен по многу години**“. Таа песна гласи:

*Имав можеби нејолни дваесеѝ години
коџа најишав:
„ѝака рикаше макаѝа во мене
дека сум роден во смачкано ѝлеме.“
И досеџа,
ѝо ѝолку долџо време,
ме следи исѝаѝа ѝаа мака,
и дури ѝоџолема,
ѝака ѝѝо дури можам,
сејач на џлуво семе,
да џо сменам малку збороѝ*

и да речам:

*„ушѝе рика исѝаѝа мака во мене
дека сум роден во смачкано ѝлеме“.*

*Но сеѝак, се надевам, дека не е ѝуку ѝака
иѝѝо сум бил ѝодложен на ѝаков иску
и на ѝаква една мака.*

– ја завршува Конески, својата потресна песна. Како што сведочат сознанијата на двајца добри познавачи на делото на Конески, Атанас Вангелов и Ефтим Клетников, токму овој впечатливо срочен топос на „смачкано племе“, има препознатливо, та, дури и темелно значење за целокупниот творечки опус на Конески, за расветлувањето на неговата појдовна животна и творечка философија. Притоа, Атанас Вангелов, на пример, потсетува на еден занимлив сплет на околности, што, од хронолошки аспект, истовремено се одигруваат во текот на истата, од повеќе аспекти пресвртна 1939 година. Вангелов, имено, вели:

Во оваа 1939 година, кога се појавуваат „Бели мугри“ од Кочо Рацин, и „Дијалектички антибарбарус“ од Мирослав Крлежа, Конески, нивниот далеку помлад брат по перо, ја пишува својата песна „Спомен“. Има впечатлива слика во таа песна на Конески, која споредува писок на *наврнайѝ воз* со маката што рика во неговите гради затоа што бил роден во „смачкано племе“. Некаде пред крајот на својот живот, Конески ќе се наврати уште еднаш на овој *наврнайѝ воз*, во друга песна (во песната што предмалку ја прочитав) – „Спомен по многу години“. Во таа песна, поетот ќе рече „уште рика истата мака во мене / дека сум роден во смачкано племе“.

Од своја страна, пак, Ефтим Клетников, во серија свои написи, објавени годинава, токму на оваа тема, ќе истакне:

поезијата на Конески е поезија чиј средишен мотив е егзистенцијалната, историска и метафизичка судбина на „смачканото племе“, која ја доживува на онтолошко ниво како лична трагедија и траума. Како своја интимна емотивна и метафизичка јанса. Нему му е сличен на тој план, со таков опфат и интензитет, уште само поетскиот потфат на Кочо Рацин“.

Во оваа низа, на несомнено сродни искажувања и ставови, би ја вброиле секако, и Кица Барѝиева Колбе, писателка и филозофина, која го истакнува специфичното, хуманистичко поимање на јазикот и литературата изразено кај Конески, во нејзината колумна објавена за *Deutsche Welle*, во февруари 2021 година. Барѝиева вели:

Да се биде Македонец значи, според Конески, да се избере свесно товарот на противречната, трагична македонска историја. Но, македонскиот јазик, во сфаќањето на Конески, не сонува за освојување на територии, како што тоа често знае да биде случај и вообичаена пракса кај речиси сите соседи на Балканот. Напротив, јазикот во визијата на Конески станува симбол за спасот. Тој

слично на Ноевата арка, може преку јазичното паметење да ги спаси и сочува историјата, преданијата, приказните и песните на македонскиот народ. Литературата како полнота на јазичното творештво во духот на Конески е спасително паметење за Македонците.

Оттука, чинам, не е тешко, да се заклучи дека писателите што доаѓаат и потекнуваат од оспоруваните, мали литератури и култури, често добивале и добиваат статус на народни, колективни трибуни, и гласноговорници во колективно име, така што, тие ретко ја имале таа драгоценост прилика, и ретко можеле да си го дозволат луксузот да се претстават самите себеси, односно, аспектите на својата најдлабока лична интима, својата сингуларна положба во светот на литературата и своите лични прашалници.

Блаже Конески, во своето книжевно, уметничко творештво, кое се одвиваше рамо до рамо, паралелно со одговорната книжевно-научна мисија што ја имаше, како втемелувач, кодификатор на стандардизираниот македонски јазик, на вешт и суптилен начин, успева како поет да соопшти, да постави и со нас да сподели некои од темелните егзистенцијални прашања, вклучувајќи ја тука и појдовната болка или траума на потеклото, фрленоста во постоење токму во временските координати во овој невралгичен низ историјата, и сè до денес, трајно вознемирен простор на Балканот, чијашто ендемска состојба најдобро ја отсликува меланхолијата.

Основниот предизвик на моето излагање, е токму тоа лирско внурнување и преиспитување на самата антрополошка запрашаност на Конески околу сопствениот крст на потеклото, или, јас би додала – потеклото како крст, што поетот мора доживотно да го носи и како човек и како поет да го издржи на своите физички нејаки плеќи. Анксиозноста на потеклото како појдовна предназначеност, што, понатаму, во голема мера, иако не целосно, го предодредува и личниот идентитет на еден човек, на еден автор, вклучително и неговите творечки преокупации, во примерот на Конески се покажува како своевиден предизвик за креативно себенадраснување и препознавање на својата припадност кон светот – став што несомнено му беше близок и на Кочо Рацин, кога во неговите бесмртни стихови од „Татунчо“ ја обликуваше трогателната и уникатна равенка на космополитскиот дух, кога рече: „Ако куќа не изградив / со високи шишмир порти, / куќа цел свет братски ми е“. Значи, таа е чудесната синтагма „куќа цел свет“, што му ја должиме на Кочо Рацин во неговото уникатно доживување на светот како дом.

Но, токму сега, е можеби вистинскиот момент да го споредиме и поткрепиме овој горчлив опит, поврзан со потеклото кај Конески, и да споменеме неколку сродни сведоштва, искажувања од страна на неколку поети, притоа, и самите носители на Златниот венец на Струшките вечери. Следејќи ја истата тематика на потеклото како товар, ги препознаваме како блиски до Конески, интимните искажувања и личните искуства барем на уште двајца големи поети. Едниот од нив е големиот палестински поет, **Махмуд Дарвиш**, овенчан со Златниот венец на Струшките вечери на поезијата во 2007 година. Тој во една од своите песни порачува: „Се уморив од тоа да бидам државен непријател и поет на отпорот“. Низ овие прегнанти, програмски обоени стихови, гледаме дека Дарвиш дава искрено сведоштво и лично признание за сопстве-

ниот товар, односно, замор од потеклото, што самиот го доживува како автор, обележан од трагичниот фатум на прогонството, што самиот потоа ќе го издигне на рамниште и на лична поетика. Но, тој исто така, останува вклетен (не по своја волја), во историската распнатост, што владее меѓу јазиците и културите на Палестинците и Евреите, кои, веќе долго време наназад себеси се одмеруваат преку мегдан, преку нишан.

Другиот автор, што во оваа прилика треба неизоставно да го споменеме е **Чарлс Симиќ** – голем американски поет, кој потекнува од, за нас, поблиските простори, конкретно од Србија. Тој уште од рани години, како дете на емигранти, кои во потрага по подобар живот се упатиле во Ветената Земја, во Америка, исто така, бил соочен со суровоста на сознанието дека потеклото не му е добар сојузник ниту пријател на ниеден бегалец, а не само нему. Чарлс Симиќ, патем, добитник на Златниот венец на Струшките вечери во 2017 година, сведочи за тоа дека, искуството и перцепцијата еднадвор на бегалецот, на емигрантот, со неколку збора би можела да се опише како искуство на одметник во потрага по милост или правда, потрага, која всушност, никојпат и не завршува додека е тој жив. Ова искуство на бегалец, според признанието на Симиќ, одиграло формативно влијание врз него како поет, така што, тој признава: „фактот што бев бегалец, од мене создаде таков поет каков што сум сега“. Од друга страна, суштината, мисијата на литературата, според Симиќ, се состои токму во тоа да им даде глас на оние луѓе како што сме ние, на оние што немаат свој глас.

Токму сега, кога го споменаваме ова, е време да укажеме дека, во синтагмата „смачкано племе“, што Конески ја употребува во песната „Спомен по многу години“, можно е исто така да се забележи интуитивен допир на поетот Блаже Конески со категоријата „**субалтерност**“ – еден од темелните концепти на постколонијалната критичка теорија. Категоријата „субалтерност“, денес, имено, означува поединец или групи што се замолчани, потиснувани, обезгласени, третираны како инфериорни во однос на поголемите, универзални култури. Субалтерните поединци или групи, со оглед на тоа, живеат на границата помеѓу два или повеќе домови. Домот за субалтерните останува само метафора на копнежот. Домот е копнеж, или, равенка на копнежот.

Со оглед на мојот примарен, компаративно насочен профил и научна вокација, за споредба, би сакала во оваа прилика да се навратиме на мошне блиските и сродни размислувања на двајца современици и ценети писатели на Балканот, кои, слично како и Конески, своевремено се обидуваат филозофски да одговорат и да се определат кон контроверзите на своето потекло, или уште повеќе кон вината што ја препознаваат во своето потекло, што им е припишана на нивното потекло. Така, на пример, кај **Иво Андриќ**, инаку, единствениот нобеловец од овие простори, уште од млади години доаѓа до осознавање на темелната амбивалентност во врска со потеклото, која е дополнета со чувство на одбивност и непријатност кон тоа потекло. Веќе на свои дваесет и една година, Иво Андриќ отворено ќе го признае и сподели своето откритие во врска со нелагодата на потеклото во едно од своите писма. Тој вели: „Јас не сум јас, и никој не е тој самиот. Во самотијата не сум веќе сам, бидејќи во мене одекнуваат сите должници и доверители, бидејќи во огледалото постојано ме

чека сликата на мојот татко, и бидејќи во мене живее јасниот глас на мојата мајка. О, живите и покојните во мене се голем товар и неминовен закон“.

Од друга страна, **Меша Селимовиќ**, кој е современик на Конески (нешто постар, се разбира), исто така се занимава со ова прашање на потеклото, пред сè, од аспект на тоа што и самиот е трагично обележан со една семејна приказна и еден трагичен исход. Имено, неправедното погубување на неговиот брат (бил стрелан по Втората светска војна). Таа фаталистичка и произволна предназначеност на нашиот живот којашто потем, скалесто ги произведува и ја наметнува нашата љубов, нашата припадност, присвојувањето, Селимовиќ ја споделува на еден ваков начин со резигниран тон:

Јас не го одбирам она што го имам, не одбирам всушност ништо, ниту моето раѓање, ниту семејството, ниту името, ниту градот, ниту народот. Сето тоа ми е наметнато еднаквице. Уште почудно е што тоа морање се претвора во љубов. Нешто мора да е мое, бидејќи и сè е туѓо, и затоа, ја присвојувам улицата, градот, небото што го гледам. Ние за ништо не одлучуваме всушност, ние само се затекнуваме.

Овде, за момент, би сакала да го свртам вниманието кон италијанскиот историчар, со еврејско потекло по име **Карл Гинзбург**, кој нуди една, на прв поглед, збунувачка интерпретација, во која на сосема нов начин се расветлува оваа лична nelaгода околу потеклото и неговиот произволен карактер – амбивалентност што гледаме, е извонредно застапена и во делата на балканските автори, а се разбира, пред сè, во поезијата на Конески. Карл Гинзбург, кој е заслужен, инаку, за воведување на една влијателна кованка во поширока употреба, имено, кованката „**себемразечки Евреин**“, на сосем изненадувачки начин ја нуди својата поента, додека размислува за самокритичноста што им е својствена на многу видни интелектуалци и писатели, пред сè кај Евреите, но и кај другите средини и народи. Гинзбург, имено, нè предупредува дека е сосема можно, не исклучиво и не само љубовта, туку, можеби и уште повеќе, срамот од својата земја да биде вистински показател на нечија суштинска припадност кон неа. Така, кога ќе се земе предвид ситуацијата со потеклата и со идентитетските конфликти на Балканот, се чини дека ова смело толкување на Гинзбург, нуди многу повеќе сочувство, и многу повеќе конструктивност во разрешувањето на оваа појдовна nelaгода спрема потеклото и припадноста, што не секој од нас со леснотија ја решава. Колку и да изгледа, на прва рака, ваквото толкување парадоксално, тоа, ми се чини, овозможува и нуди извесна утеха, бидејќи самата nelaгода околу потеклото, а уште повеќе, критичкиот однос кон зададената наша припадност, дозволува да биде согледана на друг подлабок начин, како показател на нашата вистинска припадност кон она што го критикуваме, бидејќи некојпат критикуваме и од љубов, и поради љубов, а не поради некоја негативна емоција.

Потеклото, таа мрежа на припадности и одлики што се вкрстуваат на етнички, национален, родов, класен, социјален план, и кои, појдовно нè обележуваат со самиот чин на нашето раѓање, тоа значи, е фактор што има длабок учинок, а особено изразен за оние колективи и индивидуи што не споделува-

ат толку поволни, благопријатни и лагодни стартни позиции во животот, во општеството и во културата, на личен, на колективен, на национален план, па дури и во академскиот и научен контекст. Токму оваа тенденција за злоупотреба на потеклото како алиби за нечија културна или академска дискриминација, своевременно, послужи како повод, реномираниот македонски славист и компаративист, Милан Гурчинов, да упати свој огорчен протест, близок до духот на песната од Конески, во една од неговите рани книги. Тој вели: „Дали некој сиот живот треба да биде потиснуван само поради тоа што се родил на периферијата, и да ги отплаќа гревовите на темните наследства за кои, лично, самиот не е одговорен?“, завршува Гурчинов.

Како жител на Балканот, но, и припадничка на македонската национална заедница, и самата јас како авторка, во минатото, но и денес, лично го споделувам истиот овој крст на потеклото, при својата матична, национална и регионална култура, перманентно изложена на преиспитување, на негација, на омаловажување, со други зборови – култура поставена под оловно тешкиот знак – прашалник. Потеклото и припадноста, секако, спаѓаат во неколкуте суштествени фактори, иако се произволни, на нив не може да влијаеме, а тие во голема мера влијаат на текот и карактерот на нашите животи. Можеби најголема наша задача во рамките на животната отсечка во која постоиме, не по свој личен избор, ниту по сопствена заслуга, фрлени во еден однапред зададен „кафез“, би рекла, од околности, се состои токму во овој фундаментален подвиг на справување, или менаџирање (помодерно кажано), со потеклото, макар и во навидум, сизифовскиот обид за лично надраснување на себеси пред сè, и неговите ограничувања. Се разбира, дека исходот на оваа егзистенцијална „коцка“, предизвик, или, казна, врз својата кожа многу посилено и подлабоко го чувствуваат припадниците на помалку привилегираните групи и колективитети, мислам на оние од етнички, расен, родов, класен аспект, но и поединци кои со самото свое раѓање врз себе доживотно го понесуваат повеќекратно тешкиот личен и семеен крст на потеклото. Тука не можам да не го споменам прочуениот исказ на Данило Киш, кога вели дека, уметникот од овие простори е секојпат нагрбен со еден тежок товар. „Тој, на едната рака го носи товарот, или, пијаното на историјата, на другата рака го носи товарот или, пијаното на своето лично потекло и својот талент“.

Токму во интуитивното и егзистенцијално заверено искуство на овој деликатен крст на потеклото, лежи и смелоста и храброста на Блаже Конески, експлицитно да го именува ни малку лесниот и едноставен фатум на „смачкано племе“, притоа, создавајќи песни, редица песни посветени на трагичните судбини на неколку историски личности, негови, односно, наши знаменити предци, од доменот на македонската култура, како што се: Кочо Рацин, Григор Прличев, Рајко Жинзифов, на кои им посвети песни, притоа препознавајќи се, и откривајќи се себеси во нивното, честопати, тревожно искуство и животна судбина.

Притоа, несомнено треба да останеме будни и внимателни кон едно значајно предупредување, упатено, од страна на Лидија Димковска, во нејзиното интервју, објавено токму во оваа, јубилејна година на Конески, на 9 јуни:

Неретко неговото име се злоупотребува во дневнополитичките пресметки на национална основа, неговите зборови се вадат од контекст и се ставаат во друг иако во делото на Блаже Конески е јасно дека тој, борејќи се за своето, за нашето, никогаш не се бори против туѓото и другото во смисла на дискриминација или неприфаќање... **Блаже Конески е нашиот прв инклузивист, космополит** кој би требало да ни биде пример и поттик за сожителствување меѓу народите, јазиците и културите...

Притоа, во Македонија треба да се создаде поинаков пристап кон неговите дела, па младите читатели да го читаат и како вонучилишна лектура за да можат сами да се идентификуваат со неговото писмо. **Секој голем творец може да биде „кул“ за младите генерации, во тоа сум сигурна.** Стогодишнината од неговото раѓање може да биде одлична шанса за повеќеслојно и најразновидно претставување на делото на Блаже Конески пред најразличен вид публика, а не само во академската сфера. Оваа година сè би требало да биде во негов знак. **Но не церемонијално, туку суштински.**

На крајот од ова излагаање, искрено се надевам, дека успеав во појдовната намера, канонското дело и значење на Конески, да го ставам пред нови и актуелни предизвици, на тој начин, и одново да го оживеам, очи во очи, со пресвртните идеи и процеси, својствени на 21 век.

Со оглед на погоре кажаното, искрено се надевам, дека толкувањето на Конески низ една осовременета визура (што се разликува од онаа, веќе канонизирана во учебниците) ќе вроди со возбудливо пре-откривање и оживотворување на незаборавните лирски субјекти или „алтер ега“, препознатливи, за поезијата на Блаже Конески, како што се „Виј“, „Стерна“, „Елен самак“, „Волк“ – ликови, метафори, фигури, низ кои провејува универзална, филозофска, но и антрополошка симболика. Благодарение токму на таа универзална димензија, иманентна на неговиот лирски гениј, Блаже Конески пластично го обликува и пред нас како читатели на извонредно длабок и мисловен начин го предочува својот поетски опит, како сечовечки и космополитски по природа.

Користена литература

- Андриќ, Иво. 2002. „Писмо до Војко Дурбешиќ (од 1913 г.)“, во: *Željko Poljak: Hrvatski književnik Ivo Andrić*. Zagreb.
- Вангелов, Атанас. 2021. „Бесода за Рацин“. *Слободен печат*, 14 јуни 2021, стр. 12.
- Гинзбург, Карл. 2019. *The Bond of Shame*. <https://newleftreview.org/issues/ii120/articles/carlo-ginzburg-the-bond-of-shame>
- Дарвиш, Махмуд. <https://yplus.ps/wp-content/uploads/2021/01/Darwish-Mahmoud-Unfortunately-It-Was-Paradise.pdf> [Пристапено на 1 март 2019].
- Димковска, Лидија. 2021. Конески борејќи се за своето, за нашето, никогаш не се бореше против туѓото <https://umno.mk/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%98%D1%9C%D0%B8-%D1%81%D0%B5-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%BE/> [Пристапено на 1 август 2021].
- Ѓурчинов, Милан. 1974. *Живо и мртво*. Скопје: Мисла.

- Клетников, Ефтим. 9.6.2021. Конески поет на смачкано племе. *Нова Македонија*. <https://www.novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b5%d1%81%d0%ba%d0%b8-%d0%bf%d0%be%d0%b5%d1%82-%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d0%bc%d0%b0%d1%87%d0%ba%d0%b0%bd%d0%be-%d0%bf%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b5-2/> [Пристапено на 1 јуни 2021].
- Колбе, Кица Барчиева. 4.12.2019. Посланието на Блаже Конески до Македонците. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/mk/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B6%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5/a-60043781> [пристапено на 5 декември 2019]
- Пачеко, Хозе Емилио. <https://lareviewofbooks.org/article/seven-poems-jose-emilio-racheco/> [Пристапено на 1 август 2020].
- Selimović, Meša. 2014. *Tvrđava*. Beograd: Vulkan.
- Симиќ, Чарлс. јули 2017. Why Should Be Immigrant For The Sake of Your Writing Career. <https://www.thedailybeast.com/charles-simic-why-you-should-be-an-immigrant-for-the-sake-of-your-writing-career> [Пристапено на 1 август 2021].

Summary: “Those writers, who originate from the contested, so-called “minor literatures,” are usually put into the spotlight and acclaimed as national tribunes and collective causa spokespersons. As a consequence, these writers just accidentally have the opportunity, or the “luxury,” to represent, or express only themselves, their deepest personal intimacy, their closest individuality and idiosyncrasy, in the broader literary context. In the year celebrating the centenary of Blaže Koneski's birth, in this article we propose a cross-reading and arguable re-reading of his creative legacy, using comparative literary methods based on complementary interpretation, which transcend the classic philological approach to Koneski outside the restricted national literary canon or context, attempting to reconsider his work, side by side, with his fellow contemporary writers, from the Balkan, post-Yugoslav region, including also some of the Struga Poetry Evening's Golden Wreath Laureates. Such a comparative literature review of B. Koneski reveals quite an interesting and important consonance and typological similarities between the respective attitudes of the writers in question, despite their different genre affiliations, or preferences (poetry or prose).

Likewise, B. Koneski subtly, and not less painfully, discloses a couple of basic existentially burdened questions, explicitly addressed to the initial trauma (sorrow) of the origin; double-binded feelings of questionable affiliation; the fatal destiny of being “thrown into existence” exactly in this neuralgic time/space, such as the permanently disturbed Balkan as well as the trampled Macedonian “chronotope”, the homeland of melancholy as the default state of affairs.

The principal goal of this article is to argue over the delicate anthropological (basically gnostic) background in Koneski's lyrics, considering his fatal “cross” of origin(s); his personal and creatively brave testament, about how the origin itself turned into a martyr “cross” (exactly the one that the poet is a priori “given” to carry, despite his (physically weak) body as a life sentence.

СПИСОК НА УЧЕСНИЦИ ВО ЗБОРНИКОТ

Алексова Гордана
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
galeks63@hotmail.com

Андоновски Венко
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
venko999lit@yahoo.com

Антоновски Иван
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
i.antonovski@gmail.com

Анчевски Зоран
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
zanchevsk@gmail.com

Аризанковска Лидија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
larizankovska@yahoo.com

Арсов Борче
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
borcea@imj.ukim.edu.mk

Бабамова Ирина
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
irina_babamova@yahoo.com

Бановиќ-Марковска Ангелина
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
angelina.banovic@gmail.com

Бојациевска Маја
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
maja.bojadjevska@flf.ukim.edu.mk

Бужаровска Елени
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
elenibuzarovska@t.mk

Велева Славица
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
slavicaveleva@gmail.com

Велевска Маргарита
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
margaritavelevska@hotmail.com

Велјановска Катерина
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
k.veljanovska@gmail.com

Гочкова-Стојановска Татјана
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
tanjag@ukim.edu.mk

Делова-Силјанова Јасминка
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
jasmin.del@flf.ukim.edu.mk

Дуфкова Кристина
Масариков универзитет, Брно
Филозофски факултет, Катедра за лингвистика и балтички студии
kristyna.dufkova@seznam.cz

Ѓурчевска Атанасовска Катарина
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
katarina.gjurchevska.atanasovska@ffl.ukim.com

Ѓурчинова Анастасија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
agjurcinova@ffl.ukim.edu.mk

Илиевска Красимира
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
krasimirailievska@gmail.com

Јованчевски Андреј
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
andrejjovanchevski@gmail.com

Капушевска-Дракулевска Лидија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
l.drakulevska@ffl.ukim.edu.mk

Карапејовски Бобан
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
karapejovski@ffl.ukim.edu.mk

Макаријоска Лилјана
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
makarijoska@yahoo.com

Мартиновски Владимир
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
martinovski@gmail.com

Мирчевска-Бошева Биљана
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
biljana.mirchevska@gmail.com
Мојсова-Чепишевска Весна
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
vesnamojsova@hotmail.com

Никодиновска Радица
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
nikodinovska@gmail.com

Николовска Кристина
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
nikolovska_17@yahoo.com

Пандев Димитар
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
d.pandev@ff.ukim.edu.mk

Пандева Марија
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
marijapandeva1994@gmail.com

Панкина Олга
Македонскикултуренцентар, Москва
olga_pankina@hotmail.com

Пановска-Димкова Искра
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
ipdimkova@gmail.com

Паунова Марија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
marija.paunova@ff.ukim.edu.mk

Петревски Бојан
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
bojan_petrevski@yahoo.com

Петроска Елена
Државен Универзитет Монтана
elena.petroska@msubillings.edu
elenapetroska@gmail.com

Саздов Симон
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
s.sazdov@yahoo.com

Симоска Силвана
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
simoskasilvana@gmail.com

Соколовски Јан
Институт за словенска филологија
Вроцлавски универзитет
jansokol44@gmail.com

Србиновска Славица
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
slavicasrbinovska@flf.ukim.edu.mk

Субиото Намита
Универзитет во Љубљана
Филозофски факултет
namita.subiotto@ff.uni-lj.si

Танушевска Лидија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
lidkapol@yahoo.com

Тасевска Хаџи-Бошкова Искра
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
iskra.tasevska@flf.ukim.edu.mk

Тофоска Станислава-Сташа
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
stofoska@yahoo.com
Трајкова Мира
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
mtrajkova@gmail.com

Филдер Грејс
Универзитет Аризона
gfielder@arizona.edu

Фридман Виктор А.
Универзитет Чикаго/Универзитет Ла Троб
vfriedm@uchicago.edu

Црвенковска Емилија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
emilija@ukim.edu.mk

Цветаноска Марина
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Институт за македонска литература
m.cvetanoska@iml.ukim.edu.mk

Цепароски Иван
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филозофски факултет
ivan@zf.ukim.edu.mk

Шелева Елизабета
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“
selieva@gmail.com

Шешкен Ала
Универзитет „Ломоносов“, Москва
asheshken@yandex.ru

СОДРЖИНА

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

Анета ДУЧЕВСКА, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“	5
Меѓународен научен собир посветен на двата јубилеи	
Ваљбона ТОСКА, продекан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“	7
Осман ЕМИН, продекан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“	9

ПЛЕНАРНИ РЕФЕРАТИ

Зоран АНЧЕВСКИ	
Конески и европската модерна	13
Емилија ЦРВЕНКОВСКА	
Интердисциплинарен пристап во историскојазичните проучувања на македонскиот јазик (Или: Последниот разговор со Конески)	21
Виктор А. ФРИДМАН	
Важноста на балканските лингвистички контакти за македонскиот јазик	29
Ала ШЕШКЕН	
„Рускиот круг“ на Блаже Конески	35
Иван ЦЕПАРОСКИ	
Хуманизмот на Конески	43

ЈАЗИК

Гордана АЛЕКСОВА

Да-конструкцијата како стилско средство
во прозата на Блаже Конески 53

Ирина БАБАМОВА

Придонесот на Блаже Конески
за македонската традуктолошка мисла 67

Елени БУЖАРОВСКА

Интересот на Блаже Конески за изучување на македонски текстови
напишани со грчко писмо: еден непознат ракопис 79

Славица ВЕЛЕВА

Називите на лица во прозното творештво на Блаже Конески 87

Маргарита ВЕЛЕВСКА, Мира ТРАЈКОВА

Фраземи со соматската компонента *main* (рака) во францускиот јазик и
нивните еквиваленти во македонскиот јазик 93

Катерина ВЕЛЈАНОВСКА, Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

Лексиката во време на корона
(врз материјал од македонскиот и од рускиот јазик) 107

Татјана ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА

Пристапот на Конески кон основите поставки
во јазичното планирање и јазичната политика
на македонскиот литературен јазик 115

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Фраземите и нивниот превод од чешки на македонски јазик 121

Кристина ДУФКОВА

„Наши сте, или нивни?“
Аудиовизуелниот материјал како дидактичка алатка во наставата по
македонски јазик како странски јазик 127

Катарина ЃУРЧЕВСКА АТАНАСОВСКА, Борче АРСОВ	
Глаголскиот прилог во расказите „Лозје“ и „Потез“ на Блаже Конески и неговите еквиваленти во преводите на англиски јазик	139
Красимира ИЛИЕВСКА	
Л. Г. Мазинг и интересот за македонскиот јазик на крајот од XIX век ...	147
Лилјана МАКАРИЈОСКА	
Влогот на Блаже Конески во проучувањето на апостолите од првата редакција	157
Радица НИКОДИНОВСКА	
Македонските преводни еквиваленти на имињата на ликовите од збирката приказни “Fiabe Italiane” од Итало Калвино	169
Димитар ПАНДЕВ, Марија ПАНДЕВА	
Панорамски поглед во ексцерпцијата на Конески за вториот дел од <i>Грамајшиката на македонскиот литературен јазик</i> (за формиите и нивната употреба)	179
Олга ПАНКИНА	
Блаже Конески во препев на руски	195
Искра ПАНОВСКА-ДИМКОВА	
Актуелноста на фонолошките теми кај Конески	205
Марија ПАУНОВА	
Кон <i>Црковнословенскиот јазик на фреските во Македонија</i> од Блаже Конески	215
Елена ПЕТРОСКА, Станислава-Саша ТОФОСКА, Бобан КАРАПЕЈОВСКИ, Бојан ПЕТРЕВСКИ	
За граматичките и (лексичките) статии на Конески во <i>Грамајшиката</i> и пред неа	225
Симон САЗДОВ	
За некои поместувања на правописните принципи на македонскиот јазик (или: за традицијата и иновацијата)	235

Силвана СИМОСКА, Лидија АРИЗАНКОВСКА	
Конески и современите развојни тенденции во македонскиот јазик низ призмата на германскиот и на словенечкиот јазик	241
Jan SOKOŁOWSKI	
Właże Koneski i jego związki z Uniwersytetem Wrocławskim	255
Намита СУБИОТО	
60 години изучување на македонскиот јазик, литература и култура на Филозофскиот факултет при Универзитетот во Љубљана	267
Лидија ТАНУШЕВСКА, Андреј ЈОВАНЧЕВСКИ	
За препевите на Конески од полски јазик	275
Искра ТАСЕВСКА ХАЦИ-БОШКОВА	
Блаже Конески за македонскиот литературнојазичен развој	281
Грејс ФИЛДЕР, Елена ПЕТРОСКА	
Улогата на Конески во проучувањата на македонскиот јазик во Бугарија (за една читанка/учебник со текстови на словенските јазици)	291
Марина ЦВЕТАНОВСКА	
Македонистиката на Истанбулскиот универзитет, Р Турција	303

ЛИТЕРАТУРА

Венко АНДОНОВСКИ	
Апокрифниот бог и силата во песната „Одземање на силата“ на Блаже Конески	313
Ангелина БАНОВИЌ-МАРКОВСКА	
Шкловски, Јакобсон и Фројд во имплицитната поетика на Блаже Конески	323
Анастасија ЃУРЧИНОВА	
Блаже Конески и италијанската литература и култура	335

Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА	
Поетот пред лицето на градот (Блаже Конески и Париз)	349
Владимир МАРТИНОВСКИ	
Поетите пред тајните на хуморот: Шарл Бодлер и Блаже Конески за карикатурата	359
Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА, Иван АНТОНОВСКИ	
„Проста и строга македонска песна“ како лирска биографија на Конески	367
Кристина НИКОЛОВСКА	
Поетско-есеистичкиот „извор“ на Конески	377
Славица СРБИНОВСКА, Маја БОЈАЦИЕВСКА	
Блаже Конески како компаратист	381
Елизабета ШЕЛЕВА	
Блаже Конески во 21 век	393
СПИСОК НА УЧЕСНИЦИ	403

CIP-Каталогизација во публикација Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски", Скопје

929Конески,Б.(062)
378.096:8(497.711)"1946/2021"(060.91)

МЕЃУНАРОДЕН научен собир 100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки
Факултет [Електронски извор] : Скопје, 13–14 декември 2021 г. / Зоран
Анчевски, Емилија Црвенковска. - Текст во пдф формат, содржи 414 стр. -
Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје Филолошки факултет
„Блаже Конески“, 2023

Начин на пристапување (URL):

<https://flf.ukim.mk/wp-content/uploads/2023/03/100-godini-Koneski-1.3..pdf>.

- Наслов преземен од екран. - Опис на изворот на ден 13.03.2023 год.

ISBN 978-608-234-100-2

а) Конески, Блаже, 1921-1993 -- Собири б) Филолошки факултет "Блаже
Конески" (Скопје) -- 1946-2021 – Јубилеи

COBISS.MK-ID 59709445